

ÚVODOSLOVENSKÝ PRAVEK

VIII

Nitra 2007

VÝCHODOSLOVENSKÝ PRAVEK

VIII

Editorka

Elena M roššayová

**Publikácia vznikla v rámci Centra excelentnosti SAV
Výskumné centrum najstarších dejín Podunajska
pri Archeologickom ústave SAV v Nitre**

Zmluva č. III/1/2005

NITRA 2007

VÝCHODOSLOVENSKÝ PRAVEK VIII

Zostavovateľka a hlavná redaktorka:

Elena Miroššayová

Redakčná rada:

Július Béreš, Lýdia Gačková, Lubomíra Kaminská, Mária Lamiová-Schmiedlová, Marián Vizdal

Výkonná redaktorka: Terézia Belanová

Počítačové spracovanie: Beáta Jančíková

Digitálne spracovanie tabuliek: Alica Marková

Tlač: MICHEL ANGELO Nitra

© Archeologický ústav SAV, Nitra 2007

Kontaktná adresa (príspevky, ďalšie informácie) / Contact adress (Contributions, Further informations)
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra, Slovakia
Tel: +421 37 6410051, Fax: +421 37 7335618, e-mail: ivan.kuzma@savba.sk

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma / Distributing, booking and subscription receive
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra
e-mail: nrauhalm@savba.sk

Za znenie a obsah príspevkov zodpovedajú autori. Neprešlo jazykovou úpravou.
The authors are responsible for their contributions.

Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť reprodukováaná, alebo rozširovaná v žiadnej forme - elektronicky či mechanicky, vrátane fotokópií, nahrávania, alebo iným použitím informačného systému, vrátane webových stránok, bez predbežného písomného súhlasu vlastníka vydavateľských práv.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form - electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

Na obálke: Bronzová plastika psíka z jaskyne Kamenná tvár v Háji.

ISBN 978-80-89315-04-8

OBSAH

Eva Horvá hová

Prehľad typov nádob badenskej kultúry v Potisí	5
Review of the Baden culture vessel types in the Tisza region	3

Elena Miroššayová

Príspevok k nálezom z doby halštatskej v jaskyniach Slovenského krasu	3
Contribution to finds from Hallstatt period in Caves of the Slovak karst (Slovenský kras)	5

Rastislav Rusnák

Objekty zo staršej a mladšej doby železnej zo Stránskej	9
Features dated to the Early and Late Iron Age in Stránska	74

Lucia Luštíková

Dácka keramika na území Slovenska	77
Dacian ceramics in Slovakia	9

M iroššayová - Elena M roššayová

Prieskum povodia Kaňapty počas výstavby kanalizačnej sústavy medzi obcami Komárovce, Buzica a Vyšný Lánec	9
Survey of the Kaňapta river basin during construction of the sewerage system between villages Komárovce, Buzica and Vyšný Lánec	104

Игорь Прохненко

Новые данные о восточной границе распространения керамики типа Лоштице	105
New data about eastern boundary of Loštice type ceramics spreading	109

Pavol Jakab

Premonštráti v Nižnej Myšli do roku 1526	111
The order of Premonstratesians in Nižná Myšľa to 1526	119

Ján Košťálik

Príspevok ku štúdiu kvartérno geologických a paleopedologických pomerov na lokalite Petrovany - Močarmany v Košickej kotline	121
Beitrag zum Studium Quartärgeologischen und Paleopedologischen Bedingungen (des Verhältnises) an Lokalität Petrovany - Močarmany Košická Becken.....	13

SEMINÁR „evernĎ otisie v dobe halštatskej“	15
--	----

Elena Miroššayová

Správa zo seminára	13
--------------------------	----

Susanne Stegmann-Rajtá

Abstrakt

Stav poznania doby halštatskej na juhozápadnom Slovensku a kultúrne vzťahy k Potisiu 19

Elena M roššayová

Abstrakt

Súčasný stav poznania doby halštatskej na východnom Slovensku 14

Lucia Benediková - Branislav Ková

Einige Bemerkungen zu den Funden aus dem Burgwall Detva-Kalamárka 14

Niekoľko poznámok k nálezom z hradiska Detva-Kalamárka 16

Carol Kacsó

Hallstattzeitliche Funde in der Maramuresch 16

Nálezy z doby halštatskej v Maramureši 18

Robert G. Scholtz

Scythian age finds on the M3 motorway in Szabolcs-Szatmár-Bereg County, Hungary 19

Skýtske nálezy z výskumov na diaľnici v oblasti Szabolcs-Szatmár-Bereg, Maďarsko 201

JubileumK životnému jubileu PhDr. Zlatice Čilinskej, DrSc. (*Alexander Ruttkay*) 203**In memoriam**PhDr. Adrian Vallašek (* 7. 5. 1934 - † 19. 2. 2007) (*Mária Lamiová-Schmiedlová*) 205**Recenzi e**Nemeth Eduard/Rustoiu Aurel/Horea Pop: Limes Dacicus Occidentalis
(*Mária Lamiová-Schmiedlová*) 207Satu Mare. Studii și Comunicari. Seria Arheologie XVII-XXI/1, 2000-2004
(*Mária Lamiová-Schmiedlová*) 209**Skratky použité v literatúre** 211

PREHĽAD TYPOV NÁDOB BADENSKEJ KULTÚRY V POTISÍ¹

EVA HORVÁTHOVÁ

Potisze, eneolit, badenská kultúra, keramika, typologicko-chronologická analýza.

Tisza régió, Eneolithic, Baden culture, ceramics, typological and chronological analysis.

ÚVOD

Typológii nádob BK (badenskej kultúry) v Potisí sa v odbornej literatúre doposiaľ nevenovala takmer žiadna pozornosť. Dôvodom bol nedostatočný stav bádania v tejto oblasti a s ním súvisiaca absencia celých alebo takmer celých nádob, ktoré by v rámci znakovej analýzy boli vhodné pre rozpracovanie takejto problematiky. Možnosti skúmania materiálnej náplne sledovanej kultúry v značnej miere ovplyvnili až výsledky výskumov v Zemplínskych Kopčanoch (Šiška 1966, 51-52; 1975, 104; Nález. správy AÚ SAV č. 6 899/74; 7 494/76), Šarišských Michaľanoch (Šiška 1986, 447-448; 1995, 47-55; Nález. správy AÚ SAV č. 9 783/81; 10 996/84; 11 352/85; 11 699/86; 11 471/86; 12 108/88), Stránskej (Nevizánsky/Kovács 1986, 65-67, 274; Nevizánsky 1999, 80-85), Gemeri, Včelinciach (Kovács 1984, 47; 1987, 99-105; 2002), Mezőcsáte a v Tiszavasvári (Kalicz 1999, 57-101), ktoré v nerovnej miere poskytli väčší súbor celých alebo takmer celých nádob pochádzajúcich z jasných nálezových kontextov.

Cieľom predloženej štúdie je ponúknuť prvotný prehľad jednotlivých typov keramickej produkcie BK v Potisí, s využitím dostupných prameňov vrátane publikovaných a niektorých nepublikovaných nálezov. Osobitne evidujem typologickú škálu nádob na sídliskách, pohrebiskách a ďalších lokalitách pri ktorých nálezové okolnosti nedovolili presnejšie určiť ich pôvodnú funkciu. Nižšie uvedený súpis nálezísk spolu s citovanou literatúrou predstavuje východiskovú základňu pri sledovaní jednotlivých typov keramiky. Z dôvodu množstva nepublikovaného materiálu zo severovýchodného Maďarska (Bondár 2004, 24, mapa 2) a Zakarpatskej Ukrajiny (Potušniak 1999, 17), je potrebné vnímať závery v tejto štúdii len na úrovni prezentovanej vzorky.

Sídliská

Slovensko: 1. Brehov-Pod Veľkým vrchom (Horváthová 2005, obr. 4: 4, 5; 7: 2; 8: 1-6); 2. Hrabušice-Prielom Hornádu (Bátora 1980, tab. XIV: 1-3, 6; 1983, tab. II: 1, 14, 19); 3. Košice-Barca-Nad Begányiho mlynom (Hájek 1961, 65, obr. 4; saucierovitá nádoba z pozostalosti majora J. Teplého deponovaná vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach); 4. Prešov-časť Šváby (Blahuta 1960, 103, obr. 1-3; ďalšie nádoby deponované vo Vlastivednom múzeu v Prešove); 5. Smižany/Spišské Tomášovce-Hradisko I (Soják 2001, 175-176, obr. 5: 5); 6. Spišské Podhradie/Žehra-Dreveník (Horváthová/Furmánek 2005, 91-134, obr. 6: 1-8; 7: 1-17; 8: 12-14); 7. Stránska-Mogyorós (Nevizánsky/Kovács 1986, obr. 18: 3; Nevizánsky 1999, 80-85, obr. 15: 1, 3-7); 8. Streda nad Bodrogom-Bakhegy (Polla 1956, 641, obr. 259: 1; misa deponovaná vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach); 9. Šarišské Michaľany-Fedelemka (Šiška 1995, 47-55; Nález. správy AÚ SAV č. 9 783/81; 10 996/84; 11 352/85; 11 699/86; 11 471/86; 12 108/88; Němejcová-Pavúková 1991, 77, obr. 10: 1a, b); 10. Valaliky-Košfany-Zakošianskym cintorínom (Pástor 1962, 626, obr. 214); 11. Veľká Lomnica-Burchbrich (Novotná/Štefanovičová 1958, 267-277, tab. 1: 1, 3, 9); 12. Zemplínske Hradište-Vyšné Hosáky, bývalý názov polohy Kamenčovaté (Chovanec 2004, 526; Horváthová/Chovanec 2006, tab. I: 1-4; 2: 1); 13. Zemplínske Kopčany-Hospodársky dvor JRD (Šiška 1966, 51-52, obr. 4; 5; 6; 10; 10; Nález. správy AÚ SAV č. 6 899/74; 7 494/76); 14. Žehra-Dreveník-Puklinová jaskyňa (Bárta 1958, obr. 179: 7).

Maďarsko: 15. Ágasegyháza (Banner 1956, 62-63, tab. XXIX: 12, 17, 20); 16. Debrecen-Ohat-Telekháza (Banner 1956, 103, tab. LXXIX: 10, 13, 18); 17. Hód-

¹ Práca vznikla v rámci projektu /63/ vedeckej grantovej agentúry EGA.

mezővásárhely-Bodzáspart (*Banner 1956*, 76-86, tab. LI: 5; LII: 2, 5, 8, 10, 12-14; LIII: 1-6; LIV: 1-8, 11-13; LV: 2, 3, 7-10, 12, 13; LVI: 1-13, 15, 16, 18, 19); 18. Hódmezővásárhely-Szenti-tanya (*Banner 1956*, 87, tab. LV: 14); 19. Ózd-Kőaljatető (*Banner 1956*, 95-100, tab. LXIX: 5-11); 20. Ózd-športový štadión (*Banner 1956*, 100-101, tab. LXXVII: 14, 18, 20; *Hellebrandt 193*, obr. 10); 21. Salgótarján-Pécskő (*Korek 198*, 37-58, tab. X: 1-4; XI: 24); 22. Szikra (*Banner 1956*, 63-64, tab. XXVIII: 1, 3-5, 10-14; XXIX: 11); 23. Tiszakeszi (*Banner 1956*, 94-95, tab. LXII: 16, 21, 26, 27).

Zakarpatská Ukrajina: 24. Brontog (*Potušniak 1985*, 303, obr. 78: 7); 25. Malye Geevcy (*Potušniak 1985*, obr. 78: 8); 26. Mukačevo-Malá Hora (*Potušniak 1999*, 14-18, tab. XII: 1); 27. Vovčanskoe (*Potušniak 1985*, obr. 78: 3, 6).

Rumunsko: 28. Carei-Drumul Căminului (*Németi 198*, 300-301, tab. I: 2-3, XIII: 3); 29. Moldova Veche (*Roman/Németi 1978*, 11, tab. 2: 12); 30. Oradea-Salca (*Roman/Németi 198*, 13, 34-36, tab. 49); 31. Pişcolt (*Roman/Németi 198*, 14-15, tab. 21: 14); 32. Pişcolt-Nisipărie (*Roman/Németi 198*, 14-15, tab. 23: 6, 8; 24: 1a, b; 36: 6; 37: 2; 39: 1, 4a, b, 5; 42: 2). 33. Sălcea-Dealul Vida (*Roman/Németi 1978*, 14, 32-34, tab. 45: 1, 4, 5, 9, 11; 46: 1, 3-5; 48: 7, 8); 34. Sanislău (*Roman/Németi 1978*, 15, tab. 21: 12); 35. Şuncuiuş-Peştera Igriţa (*Roman/Németi 198*, tab. 15: 2); 36. Valea Crişului (*Roman/Németi 198*, 18, tab. 9: 1).

Srbsko (Vojvodina): 37. Skorenovac (*Garašanin 1958*, 41, tab. 7: 1; *Boroffka/Staplfeldt 1995*, 280, obr. 3: 5).

Pohrebiská

Slovensko: 38. Bracovce-miestny cintorín (*Budin-ský-Krička 1945-1946*, 261; *Němejcová-Pavúková 1974*, obr. 73; *Nevizánsky 2003*, 217-222, obr. 2a, b); 39. Gemer-Alsó tábla (*Kovács 1987*, obr. 3: 1; 4: 3); 40. Streda nad Bodrogom-Bakhegy (*Polla 1956*, 640, obr. 245; 259: 5-8); 41. Včelince-Feketesár (*Kovács 1984*, obr. 17: 3; 1987, obr. 3: 2, 3; 4: 1; 2002, 15-32, obr. 9-15, 17).

Maďarsko: 42. Center-Kőfejalja (*Kalicz et al. 198*; *Kalicz 1963*, 7-14, tab. I-III; IV: 1; V: 1-7; VI: 4-7; *Kemenczei 194*, 10-14, obr. 1-3); 43. Mezőcsát-Hörscsögös (*Kalicz 1999*, 57-69, obr. 11; 12; 13: 1-3, 4, 6; 14; 15; 16: 1); 44. Szentés-Nagyhegy (*Banner 1956*, 89-90, tab. LVIII: 23; LIX: 8, 10; LX: 9); 45. Szentsimon-Kenderföldek (*Koós 1994*, 201-202, obr. 1: 2-3; 2: 1-3); 46. Tiszavasvári-Gyepáros-halom (*Kalicz 1999*, 84-85, obr. 17: 1-3).

Bližšie neurčené lokality

Slovensko: 47. Kačanov-hospodársky dvor JRD (*Bánesz 1965*, 769, obr. 202; *Šiška 1997*, 127, 128); 48. Seňa-Istendomb (*Lamiová-Schmiedlová/Bánesz 198*, 223, obr. 3; *Nevizánsky 198*, 84-85).

Maďarsko: 49. Alsószolca (*Banner 1956*, 94, tab. LXII: 34; *Kalicz 1963*, 26, tab. VII: 8; *Nevizánsky 198*, 84); 50. Cegléd-Szücs-telep (*Banner 1956*, 66, tab. XXX: 14); 51. Deszk A (*Banner 1956*, 76, tab. XLVIII: 2); 52. Edelény (nepublikované); 53. Jászberény-Kalksandziegelei (*Banner 1956*, 92-93, tab. LXI: 3, 8, 9, 15, 19); 54. Kiskundorozsma (*Banner 1956*, 87, tab. LVIII: 6); 55. Kiskunfélegyháza-Pákapuszta (*Banner 1956*, 64-65, tab. XLVII: 16-19); 56. Kiskunhalas (*Banner 1956*, 60, tab. XXX: 27); 57. Kunszentmárton-Pusztaitvánháza (*Banner 1956*, 91, tab. LXI: 2, 5); 58. Nyíregyháza-Morgótemető (*Banner 194*, 42, tab. III: 10); 59. Oros (*Banner 1956*, 110, tab. LXXVIII: 1-6); 60. Rösze (*Banner 1956*, 87, tab. LVIII: 3-4); 61. Sarkad (*Banner 1956*, 90-91, tab. LXI: 18); 62. Sövényháza-Baks (*Banner 1956*, 87-88, tab. LVIII: 8); 63. Szabolcs-Szatmár župa, neznáma poloha (*Kalicz 198*, obr. 2: 7); 64. Szeged (*Banner 1956*, 87, tab. LVIII: 2); 65. Szentés (*Banner 1956*, 88-89, tab. LVIII: 9); 66. Szentés-Stammer-gát (*Banner 1956*, 89, tab. LVIII: 13); 67. Szentistvánbaksa (*Banner 1956*, 103-104, tab. LXIII: 27); 68. Tápiószele (*Banner 1956*, 58-59, tab. XXXVIII: 9-10); 69. Tiszánagyfalu (*Banner 1956*, 109-110, tab. LXXXII: 26); 70. Ujtikos-Demeterkút (*Banner 1956*, 108-109, tab. LXXIX: 25, 32); 71. Viss (*Banner 1941*, 38-41, tab. I: 1-2, 4-13; II: 1-7, 9; *Banner 1956*, 105-107, tab. LXXX; LXXXI).

Zo sedemdesiatjeden vyššie uvedených lokalít bolo spracovaných tristo päťdesiatštyri nádoby. Z nich sídlisková keramika predstavuje 60,5%, hrobová keramika 22,6% a z bližšie neurčených nálezísk pochádza 16,9% nádob. Pri sledovaní početnosti jednotlivých typologických tvarov na sídliskách sa v našej vzorke najčastejšie vyskytujú misy (32%), šálky (25,6%), džbány (15,7%) a hrnce (14,3%). Menej početné zastúpenie sme pozorovali pri amforách, vázach, závesných nádobách, saucierovitých nádobách, naberačkách a črpákoch. V sledovanej vzorke z pohrebísk majú prioritné postavenie misy (40%) a džbány (21,5%). Ďalšie tvary funerálnej keramiky zastupujú hrnce, šálky, amfory a vázy. Samostatnú skupinu nálezov na žiarových pohrebiskách reprezentujú antropomorfné urny.

METODIKA SPRACOVANIA

Pri spracovávaní prehľadu keramickej produkcie BK v Potisí čiastočne rešpektujem abecedné označenie jednotlivých typov nádob navrhnutých V. Němejcovou-Pavúkovou (1981, 261-296, obr. 1-5). Z jej výberu charakteristických tvarov keramiky preberám označenie saucierovitých nádob (D), črpákov (F), džbánov (G), mís s vťahnutým ústím (H), mís s lievikovitým hrdlom (J), dvojdielných mís (L) a misiiek na nôžkach (M).

Tvarová rôznorodosť mís si vynútila individuálne vyčleniť aj ich ďalšie typy a to - misky zo zvislým ústím (CH) a misky so zvislým hrdlom (K). Naopak pri šálkach (C), amforách (N) a hrncoch (P), nie je nutné ich ďalšie triedenie. Ako samostatné typy boli posudzované aj naberačky (E), vázy (O), antropomorfné nádoby (T), a špecifická skupina závesných nádob (Z). Označenie nádob typov E, K, O a T sa teda nezhoduje s ich pôvodným označením podľa vzoru V. Němejcovej-Pavúkovej (1981, 263, obr. 2, 5).

Pri zostavovaní jednotlivých typov keramiky vychádzam z ich primárnych morfológických znakov, konkrétne z tvaru hrdla, tela a dna, vrátane situovania úch na ich povrchu. Všeobecne platí pravidlo, že čím väčší počet nádob v rámci jedného typu poznáme, tým väčšia je variabilita ich tvarov.

Ponúknuté tabuľky I-X zobrazujú výber z každého keramickeho typu a jeho ďalších variantov. Spolu s nádobami, ktoré som mala možnosť osobne obhliadnuť a kresbne zdokumentovať, sú v tabuľkách vyobrazené aj také nádoby, ktoré boli prevzaté z fotografií, prípadne iných obrázkov rôznej kvality. Z tohto dôvodu jednotlivé nákresy nemajú rovnakú dokumentačnú a estetickú hodnotu.

ŠÁLKY (C)

Šálky bez hrdla

- Typ C1.* Výskyt: Spišské Podhradie/Žehra (tab. I: 9).
Typ C2. Výskyt: Spišské Podhradie/Žehra (tab. I: 20).
Typ C3. Výskyt: Kiskunfélegyháza (tab. I: 3); Hódmezővásárhely-Bodzáspart (tab. I: 5).
Typ C4. Výskyt: Center hrob 1 (tab. I: 4); Ózd-Kőaljatető; Salgótarján; Zemplínske Kopčany obj. 24.
Typ C5. Výskyt: Ágasegyháza (tab. I: 2); Center hrob 1; Ózd-Kőaljatető; Mezőcsát hrob 6, 8, 9; Stránska (tab. I: 19); Szikra; Zemplínske Kopčany obj. 24.
Typ C6. Výskyt: Ózd-Kőaljatető (tab. I: 8), Šarišské Michaľany obj. 61 (tab. XI: 1).
Typ C7. Výskyt: Brehov obj. 2 (tab. I: 21); Spišské Podhradie/Žehra; Šarišské Michaľany obj. 37, 41, 155, 186, 187, 211 (tab. I: 7), 265, 283.

Typ C8. Výskyt: Oradea-Salca; Šarišské Michaľany obj. 37, 41, 61, 155, 172 (tab. I: 14), 265, 283, 287 (tab. I: 13).

Typ C11. Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 48, 287 (tab. I: 22), a z vrstvy.

Prechodné tvary šálok jemne esovitého profilu

Typ C9. Výskyt: Smižany/Spišské Tomášovce (*Soják 2001*, obr. 5: 5); Spišské Podhradie/Žehra (tab. I: 17); Šarišské Michaľany obj. 28, 37, 41, 48, 155, 161, 172, 256, 264, 265, 278, 283, 287; Streda nad Bodrogom; Zemplínske Kopčany obj. 3, 24.

Typ C14. Výskyt: Vovčanskoe (tab. I: 25).

Šálky s hrdlom

Typ C10. Výskyt: Brehov obj. 4 (tab. I: 1); Hrabušice; Oradea-Salca; Valaliky-Košfany; Zemplínske Kopčany obj. 5, 24.

Typ C12. Výskyt: Hrabušice; Salgótarján; Spišské Podhradie/Žehra (tab. I: 10); Szentsimon.

Typ C13. Výskyt: Hrabušice; Spišské Podhradie/Žehra (tab. I: 26); Pişcolt (tab. I: 11).

Typ C15. Výskyt: Hrabušice (tab. I: 12); Oros; Spišské Podhradie/Žehra (tab. I: 29); Vovčanskoe (tab. I: 24); Zemplínske Hradište obj. 7.

Typ C16. Výskyt: Zemplínske Hradište obj. 7b (tab. I: 6).

Typ C17. Výskyt: Spišské Podhradie/Žehra (tab. I: 27).

Typ C18. Výskyt: Hrabušice (tab. I: 15).

Typ C19. Výskyt: Hrabušice; Spišské Podhradie/Žehra (tab. I: 23).

Typ C20. Výskyt: Zemplínske Hradište obj. 7b (tab. I: 16).

Typ C21. Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 265 (tab. I: 18).

Typ C22. Výskyt: Hrabušice (tab. I: 28).

Charakteristika jednotlivých typov šálok

Šálky bez hrdla majú nízke, široké, mierne zaoblené telo so zvislým alebo mierne vťahnutým ústím - typy C1, C2, C5, C6, C11; nízke pásikové telo s extrémne vysokým alebo širokým uchom - typ C3; hlboké kónické telo - typ C4; neprofilované telo - typ C7; alebo sú cibuľovitého tvaru - typ C8.

Prechodné formy sa vyznačujú jemne esovitou profiláciou s oblým alebo vyvýšeným rovným dnom - typy C9, C14.

Značnú variabilitu pozorujeme pri šálkach s hrdlom, ktoré môže byť nízke a široké - typy C12, C13;

alebo cylindrické, niekedy s mierne vyhnutým ústím - typ C10, C15, C17.

Samostatnú skupinu nálezov tvoria výrazne profilované šálky. K ich typickým znakom patrí hrdlo so šikmými roztvorenými stenami - typy C18, C19, C20, C21; alebo telo s tupým lomom v mieste maximálnej vydutiny - typy C16, C22.

Špecifické postavenie prináleží šálke s nízkym mierne vyhnutým hrdlom a baňatým telom z Hrabušíc-Prielomu Hornádu (tab. X: 4). Jej povrchová úprava s typickou výzdobou v podobe nedbalo prevedených horizontálnych rýh na rozhraní hrdla a tela je identická s ďalšími úlomkami keramiky, ktoré sa vyskytujú len v prostredí neskoroneolitických výšinných sídlisk na Spiši (porovnaj: *Soják* 1981, obr. 6: 5).

Vyhodnotenie typov šálok

Pri porovnaní šálok BK stupňov I-IV sledujeme nárast ich variantov smerom k mladšiemu obdobiu. Z prezentovaného súboru keramiky sa ako najstaršia javí šálka typu C7 z Brehova s typickým hrotitým výčnelkom nad uchom. Aplikovanie tohto dekoratívneho prvku bolo príznačné pre vyznievajúcu fázu postbolerázskeho horizontu, ktorú v zmysle periodizácie *V. Němejcovovej-Pavúkovovej* (1981, 1982), označujeme ako stupeň IIb. V čase najväčšieho rozkvetu BK, v jej III. klasickom stupni, pozorujeme neobyčajnú pestrosť keramických tvarov. Od III. stupňa sa pomerne často objavuje typ C10. Enormne sa zvýšila produkcia typov C7, C8, C9 a C11. Na sídliskách v Šarišských Michalianoch a Zemplínskych Kopčanoch jednoznačne dominoval typ C9. Približne v tom istom časovom horizonte sa objavili aj tzv. ossarnské šálky typu C6, ktoré boli častým milodarom na pohrebiskách v Alsónémedi a Budakalászi (*Korek* 1951, 35-51; *Soproni* 1956, 111-128). Na území východných regiónov rozšírenia BK sa ossarnské šálky objavujú veľmi sporadicky, a aj to len na sídliskách. Tento stav pravdepodobne súvisí s nedostatkom preskúmaných hrobov v tejto oblasti. Na pohrebisku v Mezócsáte zo šálok dominoval typ C5 (*Kalicz* 1999, obr. 14: 2; 15: 2, 5). V Centeri sa šálky vyskytli len v prvom urnovom hrobe, a to v zastúpení typov C4 a C5 (*Kalicz* 1963, tab. V: 3, 4). K štandardnej výbave neskorobadenských výšinných sídlisk patrili typy C1, C2, C4, C5, C12, C13, C15 a C17. Málopočetnú, avšak chronologicky veľmi významnú skupinu predstavujú výrazne profilované šálky typov C18, C19 a C22, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou reprezentujú najmladší horizont badenských výšinných sídlisk na Spiši. Ich prvý výskyt s odvolaním sa na typ C21 zo Šarišských Michalian je známy už od konca III. stupňa BK.

Ďalšie typy výrazne profilovaných šálok C16 a C20 tvorili súčasť objektu 7b v Zemplínskom Hradišti, z ktorého pochádza aj keramika s výzdobnými prvkami kultúry Coțofeni (*Horváthová/Chovanec* 2006). K veľmi mladým tvarom patrí aj typ C3, ktorý na východnom Slovensku doposiaľ úplne absentuje. K šálke typu C14 z Vovčanskej nateraz nenachádzam analógie. Kompozícia výzdoby na jej povrchu je veľmi podobná dekóru na šálkach II. a III. stupňa kultúry Coțofeni (*Roman* 1976, tab. 76: 1, 85: 5).

SAUCIEROVITÉ NÁDOBY (D)

- TpD* 1. Výskyt: Košice-Barca (tab. II: 1a, b).
TpD 2. Výskyt: Skorenovac (tab. II: 3).
TpD 3. Výskyt: Tiszakeszi (tab. II: 5).
TpD 4. Výskyt: Valea Crișului (tab. II: 2a, b).

Charakteristika jednotlivých typov saucierovitých nádob

Misovité nádoby baňatého alebo diskovitého tvaru s viac alebo menej vťahnutým ústím. Ich súčasťou je výlevka vtlačená do vnútra nádoby - typ D1; alebo vysunutá pred maximálnu vyduť tela - typy D2-D4. Pásikové ucho jemne prevyšuje nad okraj. V jeho hornej časti sa v niektorých prípadoch nachádzajú gombíkovité alebo lalokovité výčnelky.

Bližšie nezaradená saucierovitá nádoba zo Šarišských Michalian je známa len z fotografie uverejnenej *V. Němejcovou-Pavúkovou* (1991, 77, obr. 10a, b). Zdá sa, že je príbuzná typu D1 s tým rozdielom, že má okrúhle ústie. Tvar dna je z publikovanej fotografie nejasný. Miesto uloženia nálezu je nateraz neznáme.

Vyhodnotenie saucierovitých nádob

Nádobám tohto typu sa nedávno v samostatnej štúdiu venovali *N. Boroffka* a *T. Stapelfeldt* (1995, 277-288, tu súpis literatúry), ktorí ich na základe morfológických odlišností v jednotlivých geografických oblastiach rozdelili do viacerých skupín. V ich súpise nálezov zo Slovenska uvádzajú len nádobu z Červeného Hrádku publikovanú *V. Němejcovou-Pavúkovou* (1974, 259). Ďalšie dve doposiaľ nepublikované nádoby z Košíc-Barce a Šarišských Michalian z objektívnych dôvodov v štúdiu neuviedli. Nádoby z Červeného Hrádku, Tiszakeszi, Valea Crișului a Skorenovac zaradili k štvrtému variantu tzv. „Höckersaucieren“, ktoré sú rozšírené severne od Dunaja po oblasť Nitry a na hornom toku Tisy. V zhode s *V. Němejcovou-Pavúkovou* (1991, 76-77) saucierovité nádoby

z Tiszakeszi a Červeného Hrádku datovali do II. stupňa BK, pričom ďalšie exempláre zo Skorenovac a Valea Crișului prezentujú badensko-kostolacký horizont (*Boroffka/Stapelfeldt 1995, 286*). V zhode s názorom *V. Němejcovej-Pavúkovej (1991, 76-77)* sa domnievam, že exempláre z východného Slovenska patria skôr k mladším saucierovitým tvarom.

NABERAČKY (E)

Typ E1. Výskyt: Brehov obj. 1, 8 (tab. XI: 6, 7); Prešov-časť Šváby; Salgótarján; Spišské Podhradie/Žehra (Národné múzeum Praha, i. č. 37 510); Stránska.

Typ E2. Výskyt: Šarišské Michalany obj.161 (tab. XI: 2).

Charakteristika jednotlivých typov naberačiek

Nádoby menších rozmerov s oválnym, až vajcovitým ústím a zaobleným alebo rovným dnom. Ich rukoväť má rúrkovitý tvar - typ E1; alebo bola vytvorená predĺžením jednej steny nad okraj - typ E2.

Vyhodnotenie naberačiek

Naberačky ako nový keramický tvar polgárskeho kultúrneho komplexu sa prvý raz objavujú v prostredí vyspelého hrnciarstva tiszapolgárskej skupiny. Najstaršie morfológické predlohy k nim nachádzame v prototypoch lyžicových tvarov známych z objektov bukovo-horskej kultúry zo Šarišských Michalian (Nález. správy AÚ SAV č. 11 352/85, 77, 91, 133; 11 699/86, 31, 93, 106), ale aj na sídliskách v Lúčkach a v Zemplínskom Hradišti, ktoré zodpovedajú prototiszapolgárskej fáze a klasickej fáze tiszapolgárskej skupiny (*Šiška 1968, 74, obr. 7: 1; 11: 9; Chovanec 1997, 32-33, obr. 31*). Naberačky skupín Tiszapolgár a Bodrogkeresztúr sú v porovnaní s lyžicami odlišne tvarované a ich početné analógie boli rozpoznané v kultúrnom komplexe Tripolie-Cucuteni. Ich držadlo je vytvorené vytiahnutím steny nad okraj vlastnej nádoby, pričom rúčka bola opatrená otvorom alebo hrotitým výčnelkom (*Šiška 198, 74, 106; 1970, 168, tab. LIX: 1, 3*). Vývoj naberačiek je nejasný v nasledujúcom období lažnianskej skupiny, kedy sa táto drobná úžitková keramika zrazu vytráca. Na slovenskom území severného Potisia sa s ich novou vlnou stretávame v materiálnej náplni BK a to na prelome stupňov II/III v Brehove, ale aj v jej mladších stupňoch III a IV na sídliskách v Šarišských Michalanoch, Spišskom Podhradí/Žehre a v Stránskej.

ČRPÁKY (F)

Typ F1. Výskyt: Ózd-Kóaljatető; Ózd-športový štadión; Stránska (tab. XI: 3); Tápiószele, výšinné sídliská na Spiši.

Typ F2. Výskyt: Cegléd (tab. XI: 4).

Typ F3. Výskyt: Spišské Podhradie/Žehra; Szikra (tab. XI: 5).

Charakteristika jednotlivých typov črpákov

Úzke nádoby bez hrdla s uchom výrazne prevyšujúcim nad okraj. Majú kónické alebo mierne zaoblené telo a hrotité dno - typ F1; v strednej výške zúžené telo a rovné dno - typ F2; alebo kónické telo a rovné dno - typ F3.

Vyhodnotenie črpákov

Črpáky máme spoľahlivo datované z uzavretých nálezových celkov zo Svodína, ktoré zodpovedajú III. stupňu BK (*Němejcová-Pavúkovej 1991, 77*). Zdá sa, že v porovnaní s chronologicky súčasnými džbánmi so stlačeným telom a vysokým uchom a saucierovitými nádobami sú o čosi mladšie a naplno sa začali využívať až v nasledujúcom IV. stupni. Podľa doterajších pozorovaní v pahorkatinovo-horskom prostredí stredného a východného Slovenska, resp. severného Maďarska sú črpáky s hrotitým dnom prejavom najmladšieho stupňa BK (*Balaša 193, 11; Nevizánsky 1999, 82, obr. 15 6, 7; Patay 1999, obr. 1; Soják 1984, 184*). Tento typ keramiky nateraz úplne chýba v nálezových celkoch zo Šarišských Michalian a Zemplínskych Kopčian.

DŽBÁNY (G)

Typ G0. Výskyt: Sövényháza (tab. III: 4).

Typ G1. Výskyt: Tiszakeszi (tab. III: 12).

Typ G2. Výskyt: Brehov obj. 3; Mezőcsát hrob 7 (tab. III: 1).

Typ G3. Výskyt: Debrecen; Hódmezővásárhely-Bodzáspart; Jászberény; Mezőcsát hrob 1, 2, 6, 7, 8 (tab. III: 3), 12, 68; Oros, Pişcolt, Sălacea (tab. III: 19); Sanislău.

Typ G4. Výskyt: Mezőcsát hrob 9 (tab. III: 8).

Typ G5. Výskyt: Zemplínske Hradište obj. 7 (tab. III: 21).

Typ G6. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart (tab. III: 14).

Typ G7. Výskyt: Center hrob 6; Hódmezővásárhely-Bodzáspart (tab. III: 6); Szentes.

Typ G8. Výskyt: Jászberény (tab. III: 13).

Typ G9. Výskyt: Viss (tab. III: 7).

- T₁₇* G10. Výskyt: Debrecen (tab. III: 2).
T₁₇ G11. Výskyt: Nyíregyháza (tab. III: 28).
Typ G12. Výskyt: Center hrob 6; Ózd-Kőaljatető; Spišské Podhradie/Žehra; Szentistvánbaksa; Szikra; Šarišské Michaľany obj. 48; Zemplínske Kopčany obj. 24 (tab. III: 11).
T₁₇ G13. Výskyt: Jászberény; Pişcolt (tab. III: 17); Ujtikos (tab. III: 25) Viss.
T₁₇ G14. Výskyt: Kiskunfélegyháza; Kiskunhalas; Spišské Podhradie/Žehra (tab. III: 20).
T₁₇ G15. Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 61 (tab. III: 10); Viss.
T₁₇ G16. Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 190 (tab. III: 31).
Typ G17. Výskyt: Prešov-časť Šváby (tab. III: 27); Viss.
T₁₇ G18. Výskyt: Včelince hrob 4 (tab. III: 30).
T₁₇ G19. Výskyt: Bracovce (tab. III: 29).
T₁₇ G~~0~~. Výskyt: Pişcolt (tab. III: 16); Şuncuiuş-Peştera Igrita (tab. III: 24).
T₁₇ G~~2~~. Výskyt: Center hrob 6; Zemplínske Kopčany obj. 3 (tab. III: 15).
T₁₇ G~~2~~. Výskyt: Viss (tab. III: 18).
T₁₇ G~~3~~. Výskyt: Rösze (tab. III: 22); Szentes.
T₁₇ G~~4~~. Výskyt: Szikra, Tápiószele (tab. III: 23).
T₁₇ G~~5~~. Výskyt: Sălacea (tab. III: 5).
T₁₇ G~~8~~. Výskyt: Pişcolt (tab. III: 9).
T₁₇ G~~7~~. Výskyt: Šarišské Michaľany hrob 3 (tab. III: 32); Žehra (tab. III: 26).

Charakteristika jednotlivých typov džbánov

Nádoby s vyšším, prevažne užším hrdlom a baňatým, guľovitým alebo diskovito stlačeným telom. K ich elementárnym znakom patrí jedno pásikové ucho, ktoré vybieha od okraja k rozhraniu hrdla a tela. V jeho hornej časti sa môžu nachádzať hrotité alebo gombíkovité výčnelky prečnievajúce nad ústie nádoby. Nezdobené uchá, až na ojedinelé výnimky, vysoko prevyšujú nad okraj. Výška džbánov je značne variabilná. Typy G1, G2, G3, G4, G6, G9, G10 a G12, označované ako džbány, dosahujú v priemere od 5-6 do 10-15 cm. Niektoré zo stredne veľkých tvarov príbuzných typu G27 majú verné kópie vo veľkých zásobnicových nádobách (tab. III: 26, 32). Diferenciácia džbánov vyplýva aj z odlišnosti tvarov hrdla a tela, a z ich vzájomných kombinácií. K stredne veľkým nádobám patria tvary s cylindrickým hrdlom a objemným diskovitým telom - typy G17 a G18; s cylindrickým hrdlom a telom v tvare zrezanej gule - typy G19, G20; s vysokým hrdlom s mierne konvergentnými stenami a stlačeným telom - typ G13; s vysokým hrdlom s jemne vyhnutým ústím, stlačeným telom a jasne odsadeným dnom - typ G14; s kónickým hrdlom a stlačeným telom - typy G7,

G8; s hrdlom a telom plynulo esovitého profilu - typ G5; s nízkym hrdlom, výrazne rozšíreným objemným telom a neodsadeným alebo odsadeným dnom - typy G15, G16, G21; a s lievikovitým hrdlom a ostro zalomeným bikonickým telom - typ G26. K poslednej skupine patria nádoby so širokým ústím. Sem zaraďujem džbán prechodného typu - G01; a tzv. súdkovité tvary džbánov - typy G11, G22, G23, G24, G25.

Vyhodnotenie džbánov

V oblasti hornej Tisy sa džbány ako novotvar prvýkrát objavili v hrobovom inventári lažnianскеj skupiny (Šiška 196 , 59, obr. 3: 6). Jej východná hranica zasahovala na územie Zakarpatskej Ukrajiny, kde nádoby blízke tomuto tvaru nachádzame v komplexe Tripolie-Cucuteni v stupni Tripolie CI, ktorý bol čiastočne súčasný s lengyelsko-polgárskym kultúrnym komplexom a s prvým stupňom BK (Passek 19~~9~~ , obr. 67; Videjko ~~0~~ , 356). Unikátne nálezy džbánov z Koshylivtsi s maľovanou výzdobou na spôsob badenských rytých motívov sú v súčasnosti jasným dôkazom dlhodobého pretrvávania kontaktov tripolskej kultúry smerom na západ (Videjko ~~0~~ , 358, obr. 2: 4-5). Viaceré novoobjavené lokality bolerázskeho stupňa na hornej Tise, konkrétne v komitáte Heves a ďalej na východ medzi riekami Berettyó a Crasna, naznačujú istú rovnováhu počiatočného vývoja BK v centrálnej oblasti Karpatskej kotliny (Bondár 2001, obr. 4-6; 2002, 23-24; Németi 2001, 299, 304-305). Z týchto nálezísk bol podrobnejšie publikovaný len materiál z Carei-Drumul Căminului, kde môžeme jasne identifikovať fragmenty bolerázskych džbánov (Németi 2001, 300, 301, 303, tab. V: 4, 8). V Potisí nateraz nebol presnejšie definovaný postbolerázsky horizont stupňa IIa, ktorého opodstatnenosť je najnovšie spochybňovaná v rámci celej enklávy BK (Horváth ~~0~~ , 95). Z východoslovenských nálezov bol do tohto obdobia predbežne datovaný ojedinelý nález džbánu z Bracoviec (Nevizánsky 2003, 218-219). Domnievam sa, že z pohľadu celkovej architektúry je táto nádoba veľmi podobná klasickým až mladoklasickým tvarom džbánov typov G17 a G20 (porovnaj: Blahuta 19~~0~~ , 103, obr. 3; Roman/Németi 19~~8~~ , tab. 15: 2; 36: 6). Zdá sa, že aj tradícia výskytu pravých subkutánných úch na maximálnej vyduťtine tela mohla pretrvávať dlhšie ako sme nateraz predpokladali. Naznačuje to džbán typu G5 zo Zemplínskeho Hradišťa (Horváthová/Chovanec 2006, tab. 1: 4; 2: 1a-b, 4; 3: 1-3, 6).

Najstaršie obdobie klasického stupňa zrejme reprezentuje džbán typu G1 z Tiszakeszi s plochým lalokovitým výčnelkom nad uchom (Banner 1956, LXII: 26, 27; Cheben 1984, 164). Typy G2, G3

a G4 dominujú v inventári hrobov na pohrebisku v Mezócsáte (Kalicz 1999, 87, obr. 11: 3-5; 13: 1; 15: 1, 3-4, 8-9). Neodmysliteľnou súčasťou III. stupňa BK boli aj džbány typov G13, G17 a G22, ktoré reprezentujú skupinu Viss. Približne v tomto období sa opäť začínajú objavovať bruchatejšie tvary džbánov blízke typom G15 a G16. Tento trend sa udržiaval až do záveru BK, čo sa prejavilo v zvýšenej produkcii typov G20, G21, G23, G24, G25, G26 a G27.

MISY

Misy s vťahnutým ústím (H)

- Typ H1.* Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 186 (tab. IV: 16); Viss.
Typ H2. Výskyt: Mezócsát hrob 7 (tab. IV: 14).
Typ H3. Výskyt: Pişcolt; Šarišské Michaľany obj. 42, 186 (tab. IV: 17); Gemer hrob 7.

Misy so zvislým ústím (CH)

- Typ CH1.* Výskyt: Spišské Podhradie/Žehra (tab. IV: 3); Ózd-športový štadión; Šarišské Michaľany obj. 70; Zemplínske Kopčany obj. 24 (tab. IV: 10).
Typ CH2. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart; Oros (tab. IV: 9); Šarišské Michaľany obj. 11; Viss.
Typ CH3. Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 264 (tab. IV: 8).
Typ CH4. Výskyt: Zemplínske Kopčany obj. 3 (tab. IV: 12).
Typ CH5. Výskyt: Hrabušice; Hódmezővásárhely-Bodzáspart; Spišské Podhradie/Žehra (tab. IV: 7); Šarišské Michaľany obj. 48 (tab. IV: 13).
Typ CH6. Výskyt: Carei-Drumul Căminului; Mezócsát hrob 9 (tab. IV: 5); Viss.
Typ CH7. Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 40, 172 (tab. IV: 11).
Typ CH8. Výskyt: Ózd-Kőaljatető (tab. IV: 6).
Typ CH9. Výskyt: Zemplínske Kopčany obj. 3 (tab. IV: 1).
Typ CH10. Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 264 (tab. IV: 2).
Typ CH11. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart; Ózd-športový štadión (tab. IV: 4).

Misy s lievikovitým hrdlom (J)

Prechodné tvary.

- Typ J0.* Výskyt: Mezócsát hrob 5; Šarišské Michaľany obj. 61 (tab. V: 15).
Typ J1. Výskyt: Ágasegyháza (tab. V: 14).

- Typ J0.* Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 172 (tab. V: 20).
Typ J04. Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 28 (tab. V: 5), obj. 41.
Typ J05. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart (tab. V: 4); Šarišské Michaľany obj. 172 (tab. V: 7).
Typ J06. Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 192 (tab. V: 8).
Typ J07. Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 61 (tab. V: 11).
Typ J08. Výskyt: Viss (tab. V: 1).
Typ J09. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart (tab. V: 16); Viss.

Klasické tvary.

- Typ J1.* Výskyt: Szikra; Šarišské Michaľany obj. 164 (tab. V: 12).
Typ J2. Výskyt: Stránska (tab. V: 27); Šarišské Michaľany obj. 61 (tab. V: 2).
Typ J3. Výskyt: Center hrob 6; Mezócsát hrob 12 (tab. V: 17).
Typ J4. Výskyt: Brehov obj. 2, 6 (tab. V: 9); Sălacea (tab. V: 28).
Typ J5. Výskyt: Viss (tab. V: 23).
Typ J6. Výskyt: Szentes-Nagyhegy; Jászberény (tab. V: 21).
Typ J7. Výskyt: Mezócsát hrob 7; Oros (tab. V: 22).
Typ J8. Výskyt: Mezócsát hrob 7, 9 (tab. V: 13); Zemplínske Hradište obj. 7 (tab. V: 3).
Typ J9. Výskyt: Mezócsát hrob 9 (tab. V: 10); Ujtikos (tab. V: 6).
Typ J10. Výskyt: Pişcolt; Sălacea (tab. V: 25, 26), Viss.
Typ J11. Výskyt: Mezócsát hrob 7; Viss (tab. V: 19).
Typ J12. Výskyt: Košice-Barca (tab. V: 18).
Typ J13. Výskyt: Sălacea (tab. V: 24).

Misy so zvislým hrdlom (K)

- Typ K0.* Výskyt: Kačanov (tab. IV: 21).
Typ K1. Výskyt: Viss (tab. IV: 19).
Typ K2. Výskyt: Šarišské Michaľany obj. 61 (tab. IV: 24).
Typ K3. Výskyt: Streda nad Bodrogom (tab. IV: 20).
Typ K4. Výskyt: Carei-Drumul Căminului (tab. IV: 22); Hódmezővásárhely-Bodzáspart hrob 2b; Szikra.
Typ K5. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart (tab. IV: 18).
Typ K6. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart (tab. IV: 23).

Dvojdielné misy (L)

- Typ L1.* Výskyt: Spišské Podhradie/Žehra (tab. VI: 18a, b).

Typ L2. Výskyt: Center hrob 2 (tab. VI: 16); Kun-szentmárton.

Typ L3. Výskyt: Kiskunfélegyháza (tab. VI: 19).

Typ L4. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart hrob 2b (tab. VI: 17).

Misky na nôžkach (M)

Typ M1. Výskyt: Stránska (tab. VI: 14a, b).

Typ M2. Výskyt: Spišské Podhradie/Žehra (tab. VI: 2, 8, 11).

Typ M3. Výskyt: Center (tab. VI: 9); Mezőcsát hrob 68 (tab. VI: 4); Pişcolt (tab. VI: 15a, b); Stránska (tab. VI: 3); Tiszavasvári hrob 1, 3 (tab. VI: 13).

Typ M4. Výskyt: Szentes (tab. VI: 7).

Typ M5. Výskyt: Mezőcsát hrob 68 (tab. VI: 1a, b).

Typ M6. Výskyt: Tiszavasvári hrob 2 (tab. VI: 12).

Typ M7. Výskyt: Mezőcsát z násypu mohyly (tab. VI: 10).

Typ M8. Výskyt: Ózd-športový štadión (tab. VI: 6); Spiš.²

Charakteristika jednotlivých typov mís

Misy môžeme rozdeliť do šiestich základných typov: misy s vťahnutým ústím (H); misy so zvislým ústím (CH); misy s lievikovitým hrdlom (J); misy so zvislým hrdlom (K); dvojdielne misy (L); a misky na nôžkach (M). Ich vnútorné členenie je odvodené od množstva závažných detailov, ktoré v každom z uvedených typov podmienili vznik nových samostatných tvarov. Misy BK sa všeobecne považujú za najpestrejšie zdobené nádoby s aplikovaním výzdoby na vonkajšej, a zriedkavejšie aj na vnútornej strane tela. Niektoré z nich mali tunelové alebo stlačené pásikové uchá, z ktorých nad okraj prečnievali hrotité, prípadne gombíkovité výčnelky. Misy typov H, Ch, J a K sa v rôznych variáciách vyskytovali v priebehu celého vývoja BK. Rozhodujúcu úlohu pri ich datovaní zohráva výzdobný motív. Výskyt typov L a M je doložený len v istom časovom úseku, s prihliadnutím na nerovnomerný regionálny vývoj. Technologicky komplikované formy dvojdielných mís vznikali vytvorením deliacej priečky vo vnútri nádoby ako u typov L1-L3; alebo spojením dvoch samostatných misiek do jedného celku - typ L4. Misky na nôžkach mali okrúhly, oválny, diskovitý alebo štvorhranný tvar kalicha, ktorý nasadal na prelamanú - typy M1, M2, M3, M5; alebo plnú nôžku - typy M4, M6. Pre typy M7 a M8 sú príznačné štyri samostatné nôžky.

Vyhodnotenie mís

Prvý stupeň BK je zastúpený fragmentom misy s vťahnutým, smerom von zosilneným okrajom z Carea-Drumul Căminului (*Németi* **1**, tab. I: 2). Z východného Slovenska, konkrétne z Košickej kotliny a Východoslovenskej nížiny, nateraz poznáme len ojedinelé zlomky keramiky z profilovaných mís s lievikovitým hrdlom, ktoré môžeme spájať s bolerázskym, prípadne so začiatkom postbolerázskeho horizontu. Charakterizuje ich výzdoba na vnútornej strane okraja v podobe zvislých a taktiež do trojuholníkov usporiadaných kanelúr, alebo bol dekor sústredený na vonkajšej strane hrdla a znázorňoval rytú horizontálne orientovanú vetvičku kombinovanú s radom vpichov pod okrajom.³ Na začiatku II. stupňa sa identický výzdobný motív posunul smerom na maximálnu vydutinu tela tak, ako je to prezentované na nádobách z Košíc-Barce a z Fonyód (*Banner* 1956, 28, tab. XI: 8; *Němejcová-Pavúková* 1981, obr. 3: J1). Ornament horizontálnej rytej vetvičky je vyobrazený aj na fragmente misy z Kačanova (tab. IV: 21). Rozhodujúcim faktorom pre jej bližšie chronologické určenie je lom na rozhraní okraja ústia a ucha, ktorý naznačuje pôvodný tvar výčnelkov typu ansa lunata. Z tohto dôvodu sa na rozdiel od S. Šišku (1997, 128) domnievam, že fragment z Kačanova pochádza skôr z mladšieho obdobia II. stupňa a nemožno vylúčiť aj jeho mladšie datovanie.

Medziobdobie stupňov II/III reprezentujú fragmenty mís z Brehova spoľahlivo datované šálkou typu C7. Ich atypická výzdoba v podobe súvislej rytej mriežky neobvykle pokrýva celý povrch hrdla, prípadne zasahovala aj na telo (*Horváthová* 2005, obr. 3: 1, 3). Kombinovanie takto prevedeného ornamentu s páriami zvislých plastických výčnelkov pod okrajom bolo príznačné pre hrncovité tvary a v prípade mís je nateraz ojedinelé (*Němejcová-Pavúková* 1981, obr. 4: P3; *Kalicz* 1999, obr. 15: 6).

Od III. stupňa BK pozorujeme vznik doposiaľ nepoznaných typov nádob spolu s nástupom nových výzdobných trendov. Na pohrebisku v Mezőcsáte sa stretávame s miskami na nôžkach typov M3, M5 a M7, pričom na jednej z nich bolo archaicky prevedené ucho typu Viss (*Kalicz* 1999, obr. 11: 1a, b, 2; 15: 7). Hrobový inventár naďalej tvorili aj tradičné profilované misy s lievikovitým hrdlom a malým tunelovým uškom, ktoré mali v zásade zdobenú len spodnú časť tela. Uplatňoval sa na nich súvislý mriežkový motív v kombinácii s radom vpichov alebo jeho mladší derivát vytvorený na spôsob šnurovačky

² Fragmentsy spodných častí misiek typu M8 s ulomenými nôžkami pochádzajú zo Smižian/Spišských Tomášoviec-Hradiska I, sonda XIV/95 a z Veľkej Lomnice (Novotná/Štefanovičová 1958, tab. I: 9)

³ Keramický materiál z Košíc-Barce a Zemplínskych Kopčian pripravovaný do tlače.

s krátkymi, nepravidelne prekríženými ryhami lemovanými z oboch strán vpichmi (Kalicz 1999, obr. 12: 3, 4; 14: 4; 15: 7). V skupine profilovaných mís sa objavil nový tvar J8 s vysokým hrdlom a výrazne stlačeným telom, na ktorom sa nachádzajú štyri tunelové ušká. Dno jednej z takýchto mís bolo omphalovito vtláčené (Kalicz 1999, obr. 13: 6; 14: 5). V prípade typu H2 sa ešte vyskytla vnútorná výzdoba tela, avšak podstatne odlišná od bolezárskych či včasnoklasických predlôh (Kalicz 1999, 87, obr. 12: 1a, 5a).

V priebehu nasledujúceho vývoja klasického stupňa BK sledujeme nástup ďalších výzdobných trendov, ktoré sa prejavili v zavedení rozmanitých kombinácií triangulárneho geometrického štýlu a v pozvoľnom, avšak nie úplnom, rozklade súvislého mriežkovaného ornamentu. Pri nálezoch skupiny Viss sa v plnej miere začalo objavovať ucho s viacčlennými, ponad okraj prečnievajúcimi výbežkami. Niektoré z profilovaných mís sa vyznačovali takmer dokonalou stavbou tela s jasne odsadeným dnom (Banner 1941, tab. II: 1a, b, 3a, b). Od záveru horizontu Nevidzany-Viss-Ossarn sa prvýkrát stretávame s dvojdielnymi misami, a to na pohrebiskách, ako aj na sídliskách (Kalicz 198 , tab. V: 6; Kaminská 198 , obr. 9: 10; Němejcová-Pavúková 1974, 260-261; Nevizánsky 198 , 317). Zo severozápadného Rumunska, konkrétne zo sídliska v Berea, pochádza zlomok keramiky so štvorhrannou profiláciou, ktorý mohol pôvodne patriť mise alebo hlinenému modelu voza (Roman/Németi 198 , obr. 18: 1).

Záver III. stupňa reprezentuje keramika zo Šarišských Michalian. Pestrá výzdoba mís pokrývala takmer celý povrch tela. Naďalej boli veľmi aktuálne rôzne variácie triangulárneho motívu v podobe rýh, jamiek a jednoduchých šrafovaných pásov, ktoré takmer v plnej miere nahradili motív šnurovačky (tab. IV: 8, 11, 24; V: 2, 5, 7, 8, 11). Bežnou súčasťou nádob boli uchá s gombíkovitými výčnelkami, príznačné pre nálezy skupiny Ózd. Súbežne s týmito pestrými výzdobnými prvkami sa na niektorých tvaroch prejavila tendencia výrazného zjednodušenia dekoru, vrátane úplnej absencie rytej výzdoby. Jej základom boli niekoľkonásobné horizontálne línie vytvorené vpichmi, vtláčenými jamkami alebo kolkovanou výzdobou (tab. V: 12). Ich kombinovaním s vertikálne orientovanými líniami vznikol mladší variant geometrického štýlu v podobe otvorenej alebo uzavretej kazety (tab. IV: 10; VI: 6, 9).

Trend pauperizácie výzdoby zotrval až do konca BK. Vo väčšej miere sa začali vyskytovať nezdobené misy typov - Ch1, Ch4, Ch5 a Ch9. Kazetový výzdobný štýl postupne prevládol nad triangulárnym motívom a jednoduchým zvislo rytým ornamentom. Na výšinných sídliskách v Hor-

nádskej kotline a na Gemeri sa prvýkrát stretávame s miskami na nôžkach (Horváthová/Furmánek 198 , 98-99, obr. 8: 12-14; Nevizánsky 1999, 82, obr. 15: 1, 4). Zvláštnu, i keď nepočetnú kategóriu nálezov zo Spiša, Gemera, Košickej kotliny ako aj Východoslovenskej nížiny tvoria fragmenty nádob cudzej proveniencie so šnúrou zdobeným ornamentom, ktoré sa svojimi technologickými, typologickými a výzdobnými znakmi markantne odlišujú od miestnej hrnčiarskej produkcie (Nevizánsky 1999, 82, 85, obr. 16; Soják 198 , obr. 9: 2, 3). S výnimkou zrekonštruovaných mís z Košíc-Barce sa zachovali len v zlomkoch bez jasných nálezových kontextov (Bátora 198 , 178; Hájek 198 , 65, 67, obr. 5-7; Horváthová/Furmánek 2005, 110, obr. 8: 4, 7, 9). Ich výskyt sa všeobecne odôvodňuje expanziou jamovej kultúry z východných stepných oblastí do Karpatskej kotliny. V súvislosti s týmito špecifickými nálezmi by som chcela upozorniť na dva črepy z okrajov mís pochádzajúce zo Spišských Tomášoviec/Smižian (Soják 198 , obr. 9: 2, 3), ku ktorým nachádzam veľmi blízke analógie v keramike gorodsko-volynskej skupiny tripolskej kultúry stupňa CII (Krutts/Ryzhov 198 , obr. 9: 2, 9, 10). Črep s dovnútra vytočeným okrajom s výzdobou podobnou dvom zlomkom z okrajov mís zo Spišských Tomášoviec/Smižian pochádza aj z Kočina-Dielce, ktorý sa od menovaných okrajov odlišuje technikou prevedenia výzdoby pomocou šikmých jemných rýh.⁴

Záverečný horizont BK na dolnej Tise reprezentuje sídlisko v Hódmezővásárhely-Bodzáspart, odkiaľ existujú dôkazy silných väzieb k osídleniu kostolackej kultúry. K atypickým tvarom mís z tohto sídliska patria typy Ch11 a L4, ktoré predstavujú zriedkavé formy dvojdielnej a štvorhrannej misy (Banner 1956, tab. LIV: 8; LVI: 10).

AMFORY (N)

- Typ* N 1. Výskyt: Szikra (tab. VII: 12).
Typ N 2. Výskyt: Center hrob 7 (tab. VII: 7).
Typ N3. Výskyt: Szeged (tab. VII: 9); Včelince hrob 6 (tab. VII: 10).
Typ N 4. Výskyt: Mezőcsát hrob 9 (tab. VII: 11).
Typ N5. Výskyt: Zemplínske Kopčany obj. 3 (tab. VII: 5).
Typ N 6. Výskyt: Včelince (tab. VII: 3).
Typ N 7. Výskyt: Moldova Veche (tab. VII: 2).
Typ N 8. Výskyt: Szikra (tab. VII: 1).
Typ N9. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart jama 18 (tab. VII: 8).
Typ N10. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart (tab. VII: 4, 6).

⁴ Za informáciu ohľadom ojedinelého nálezu črepu z Kočina-Dielce z obj. 3/86, prac. č. nálezu 17. 14. 3/86 ďakujem J. Šutekovej.

Charakteristika jednotlivých typov amfor

Primárnym znakom amfor sú dve protiľahlé ucha situované nad maximálnou vydutinou tela alebo priamo na nej. Vyznačujú sa vysokým štíhlým hrdlom s plynulým prechodom k rozšírenému telu - typy N1, N2; alebo cylindrickým hrdlom a odsadeným baňatým telom - typy N3, N4. Typy N5, N6, N7, N8 a N9 majú pomerne široké ústie a zaoblené telo. Špecifickú skupinu nálezov tvoria nádoby loďkovitého tvaru s extrémne rozšíreným, diskovito stlačeným telom - typ N10.

Vyhodnotenie amfor

Amfory boli známe v priebehu celého vývoja BK. Vyskytujú sa v rôznych variáciách a veľkostiach so zdobeným aj nezdobeným povrchom (Nevizánsky 2004, 57-74). Nádoby typu N10 neboli veľmi časté a na východnom Slovensku sú nateraz neznáme. Prítomnosť amforovitých nádob na pohrebiskách sofievského typu tripoľskej kultúry stupňa CII je možné odôvodniť vzťahmi s balkánsko-karpatským prostredím, konkrétne s osídlením BK (Kadrow *et al.* 1995, 202, obr. 2: 1-3; Videjko 2004, obr. 3: 11).

VÁZY (O)

- Typ* O1. Výskyt: Szikra; Viss (tab. VII: 19).
- Typ* O2. Výskyt: Prešov-časť Šváby (tab. VII: 21).
- Typ* O3. Výskyt: Mezócsát hrob 2 (tab. VII: 13).
- Typ* O4. Výskyt: Center hrob 2 (tab. VII: 17).
- Typ* O5. Výskyt: Prešov-časť Šváby (tab. VII: 20).
- Typ* O6. Výskyt: Seňa (tab. VII: 15).
- Typ* O7. Výskyt: Alsózsolca (tab. VII: 18); Szabolcs-Szatmár župa, neznáma poloha (tab. VII: 14).
- Typ* O8. Výskyt: Sanislău (tab. VII: 16).

Charakteristika jednotlivých typov váz

Nádoby rôznych rozmerov s užším hrdlom a objemným telom bez ucha. Takmer každý exemplár predstavuje samostatný variant. Typy O1, O2 a O3 charakterizuje cylindrické alebo kónické zúžené hrdlo, objemné telo a úzke vyvýšené dno. Typy O4 a O5 majú nevýrazné hrdlo, v strednej výške maximálne rozšírené telo a vyvýšené dno. Typy O6 a O7 predstavujú vázy s antropomorfnými znakmi. Posledný typ O8 má štíhly tvar s ostrejšie zaoblenou strednou časťou tela.

Vyhodnotenie váz

Z prezentovaného súboru vázovitých nádob sa ako najstaršie javia typy O6 a O7 s jasnými gynekomorfnými atribútmi (tab. VII: 14, 15, 18). V poslednej súbornej práci venovanej gynekomorfným nádobám BK v Karpatskej kotline sú nádoby zo Sene a Alsózsolca rámcovo datované do jej II. stupňa (Nevizánsky 2002, 93). Nasledujúci vývojový stupeň reprezentujú nádoby typu O1 a O3 z lokalít Mezócsát a Viss (tab. VII: 13, 19). O čosi mladší by mal byť nález vázy typu O2 z Centru, ktorý sa nachádzal v urnovom hrobe spolu s dvojdielnou misou (tab. VI: 16; VII: 17). Typy O5 a O8 hodnotím v prostredí BK ako cudzí element. Domnievam sa, že spolu s ďalšími keramickými nálezmi sú jasným dôkazom hlbšieho prenikania kultúry Coțofeni do vnútrozemia BK (Horváthová/Chovanec 2004, 129-140).

HRNCE (P)

Prechodné hrncovité tvary

- Typ* P01. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart (tab. VIII: 19).
- Typ* P02. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart (tab. VIII: 6, 11); Kiskundorozsma (tab. VIII: 15).
- Typ* P03. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart (tab. VIII: 5).
- Typ* P04. Výskyt: Gemer hrob 20 (tab. VIII: 17).
- Typ* P05. Výskyt: Center hrob 1 (tab. VIII: 3); Spišské Podhradie/Žehra (tab. VIII: 14); Šarišské Michalany obj. 40/82.

Klasické tvary hrncov

- Typ* P06. Výskyt: Brehov obj. 2 (tab. VIII: 1).
- Typ* P07. Výskyt: Center hrob 1 (tab. VIII: 16).
- Typ* P08. Výskyt: Pișcolt (tab. VIII: 10); Šarišské Michalany obj. 28 (tab. VIII: 9).
- Typ* P09. Výskyt: Brehov obj. 6 (tab. VIII: 7); Malye Geevcy (tab. VIII: 18).
- Typ* P10. Výskyt: Debrecen; Hódmezővásárhely-Bodzáspart; Jászberény, Mezócsát hrob 8 (tab. VIII: 13); Szikra; Zemplínske Kopčany obj. 28.
- Typ* P11. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart v okolí jamy 9; Malá Hora; Szikra; Šarišské Michalany obj. 61 (tab. VIII: 23).
- Typ* P12. Výskyt: Tiszanagyfalu (tab. VIII: 21).
- Typ* P13. Výskyt: Hódmezővásárhely-Szenti-tanya; Ózd-Kőaljatető (tab. VIII: 22).
- Typ* P14. Výskyt: Gemer hrob 7; Mezócsát hrob 7 (tab. VIII: 12); Viss (tab. VIII: 20).

Typ P10. Výskyt: Hódmezővásárhely-Bodzáspart (tab. VIII: 4).

Typ P11. Výskyt: Rösze (tab. VIII: 8); Sarkad (tab. VIII: 2); Szentes.

Charakteristika hrncov

Typy P01, P02, P03, P04 a P05 predstavujú prechodné tvary medzi hlbokými misami a hrncovitými nádobami. Majú zúžené ústie a baňaté telo - typy P01 a P04; mierne rozšírené ústie a baňaté telo - typy P02, P03; alebo jednoduché mierne zaoblené telo a užšie dno - typ P05. Klasické hrnce rozdeľujeme do troch základných skupín. K prvej skupine patria hrnce s viac alebo menej esovitým profilom - typy P3, P4, P5 a P6. Nádobu druhej skupiny majú vakovitý - P1, P2, P7, P8, P10; alebo baňatý tvar - typ P9. Tretiu skupinu tvoria hrnce alebo hrncečky kónického tvaru - typ P11. Pod okrajom alebo na maximálnej vydutine tela niektorých z uvedených typov sa nachádza jedno alebo dve uchá.

Vyhodnotenie hrncov

V rámci dlhodobého vývoja BK hrncovité nádoby nepodliehali výrazným typologickým zmenám, avšak niektoré z ich exemplárov kopírovali aktuálne výzdobné trendy. K starším, až klasickým výzdobným prvkom aplikovaným na tomto type nádob patrí súvislý mriežkový ornament kombinovaný s pásmi plastických výčnelkov pod okrajom (tab. VIII: 13). Vysokú estetickú úroveň vtedajšieho hrnčiarstva reprezentuje rekonštruovaný fragment hrnca z Brehova (tab. VIII: 7). Na jeho dokonale upravenom povrchu je skombinovaný staronový výzdobný prvok v podobe zvislo orientovanej rytej vetvičky ohraničenej na spôsob otvorenej kazety. Varianty tradičného triangulárneho motívu sú znázornené na nádobách zo Šarišských Michalian a v menšej miere aj zo Spiša (tab. VIII: 9, 14). Záverečný horizont predstavuje „čistá“ otvorená neskoršie uzavretá kazetová výzdoba, alebo jednoduché vodorovne orientované línie tvorené jamkami prípadne vpichmi (tab. VIII: 3, 5, 16, 19).

Od III. stupňa BK sa na hrubostennej keramike začína objavovať zámerné zdrsňovanie vonkajšej a niekedy aj vnútornej strany hrncov (Horváthová 2001, obr. 2: 1). V mladšom období sa pod okrajom takto upravených nádob často nachádza výrazná hrubo presekávaná alebo pretláčaná plastická lišta, nezriedka kombinovaná s rôznymi individuálnymi výčnelkami (Korek 1968, obr. 12: 7, 8; Soják 2001, obr. 5: 7, 9: 10). Na hrncovitých nádobách skupiny Ózd sa pod ústím objavuje aj špecifická kolkovaná výzdoba (porovnaj: Kovács 1988, obr. 4: 2; Soják 2001, obr. 6: 2)

ANTROPOMORFNÉ NÁDOBY (T)

Typ T1. Výskyt: Včelince hrob 1 urny 1-4, 6-7 (tab. IX: 3, 10-14). S istými výhradami by tomuto typu mohli zodpovedať aj silne poškodené urny z hrobu 2 v Szentsimon (tab. IX: 2, 8, 9).

Typ T2. Výskyt: Center hrob 3 urny 1-3 (tab. IX: 1, 6, 7); hrob 8 urna 1 (tab. IX: 4).

Typ T3. Výskyt: Včelince hrob 1 urna 5 (tab. IX: 5).

Charakteristika antropomorfných nádob

Typ 1 charakterizuje vysoké úzke hrdlo a široké ploché telo s oválnym prierezom. Z rozšírených pliec vystupujú tupé asymetrické kýpte naznačujúce horné končatiny v adoračnej polohe. V hornej časti niektorých exemplárov sa vyskytuje vyvýšená šikmá plocha.

Typ 2 predstavuje užší variant antropomorfných nádob s takmer rovnako širokým ústím aj telom. Vyznačuje sa tupými kýpťami imitujúcimi horné končatiny a niekedy aj vyvýšenou šikmou plochou nad okrajom. Telo zdobia plasticky znázornené oči (ojedinele aj s obočím), nos a poprsie. Od typu 1 sa odlišujú častým zdrsnením povrchu v podobe tzv. slamovania.

Typ 3 má úzke oválne ústie, viac sploštené telo a kruhové dno. Plastické výčnelky v hornej a dolnej časti tela znázorňujú ramená a boky. Antropomorfný štýl dotvárajú plasticky znázornené oči, nos a poprsie.

Vyhodnotenie antropomorfných nádob

Výskyt antropomorfných nádob BK sa nateraz viaže so žiarovými hrobmi z geograficky úzko vymedzeného územia v údolí rieky Slanej /Sajó/ na severe stredného Maďarska a v pohraničí juhu stredného Slovenska. Všetky evidované nádoby patria do náplne mladobadenskej lokálnej skupiny Ózd. Slamovanie povrchu, ktoré evidujeme aj na urnách z Centeru, sa veľmi často uplatňovalo na keramike sledovanej oblasti v záverečnom období BK. G. Nevizánsky (2002, 93) pôvod antropomorfných nádob jednoznačne spája s domácim kultúrnym prostredím, kde tradície s vyobrazením ľudskej tváre na keramike siahajú až do neolitu. V Potisí je tento osobitý druh reliéfnej plastiky známy z krišskej kultúry cez szakálhátsku skupinu, ale aj v mladom stupni východnej lineárnej keramiky a v bukovo-horskej kultúre (Kalicz 1907, obr. 2-4; Kalicz-Makkay 1977, obr. 3; Lichardus 1977, obr. 17; Šiška 1988, obr. 2: 3). Antropomorfnými nádobami vzhľadom k ich pôvodu a významu vo sfére kultúry sa nedávno zaoberala M. Novotná (2001, 75-81), ktorá v svojej štúdiu využila najnovšie výsledky bádania o BK vo vzťahu k Balkánu a egejskej oblasti. Tie jednoznačne vylúčili synchronizáciu BK s včasnou dobou bron-

zovou v egejskej oblasti a s Trójou II (*Cap tani et al.* 2009, 209-216; *Forenbaher* 1993, 246; *Kalicz* 1996, 196; *Maran* 1998, 3-5; *Raczky* 1995, 52).

ZÁVESNÉ NÁDOBY (Z)

Typ Z1. Výskyt: Edelény (tab. II: 6a, b).⁵

Typ Z2. Výskyt: Pişcolt (tab. II: 10a, b).

Typ Z3. Výskyt: Brontog (tab. II: 8).

Typ Z4. Výskyt: Spišské Podhradie/Žehra (tab. II: 7, 9); Veľká Lomnica (tab. II: 11).

Charakteristika závesných nádob

Prvú skupinu zastupuje nádoba typu Z1 s vysokým hrdlom a baňatým telom na ktorom sa nachádzajú štyri duté vypukliny a dve závesné uchá. Dno má rovné, len jemne odsadené. Do druhej skupiny patria nádoby typu Z2 a Z3 s vysokým hrdlom, baňatým telom a charakteristickou nízkou dutou nôžkou. Poslednú skupinu reprezentujú nádoby menších rozmerov zo Spiša typu Z4. Majú stlačené diskovité telo a rovné dno. K ich charakteristickým znakom patrí výrazná plastická výzdoba v kombinácii s malými vertikálne prevrtanými výčnelkami.

Vyhodnotenie závesných nádob

Závesné nádoby boli pomerne zriedkavým keramickým tvarom. Ich pôvodné datovanie do stupňa III, koriguje nález z Bajča-Vlaknova, ktorý sa nachádzal v objekte 35/82 spolu s ďalšou keramikou charakteristickou pre záver II. stupňa (*Nemějcová-Pavúková* 1984, 131; *Nevizánsky* 1987, 649, obr. 3). Nádoba z Edelény typu Z1 má na vydutí štyri duté oválne vypukliny zdobené rytými koncentrickými kruhmi. Plochu medzi nimi vyplňa zduplikovaný motív zvislej rytej vetvičky. Rozhranie hrdla a tela zvyrazňujú horizontálne kanelúry a dve závesné uchá, pod ktorými je umiestnená plastická výzdoba (tab. II: 6a, b). Ornament v podobe rytých koncentrických kruhov je vyobrazený aj na nádobe typu Z2 z lokality Pişcolt, kde bol kombinovaný s nepravidelným cik-cakovitým dekorom. Nádoba z Brontogu typu Z3 sa od ostatných exemplárov odlišuje takmer guľovitým telom a súvislou výzdobou s výnimkou hrdla a dutej perforovanej nôžky. Stavbou tela je podobná závesnej nádobe z Bratislavy-Devína (*Nevizánsky* 2005, obr. 13: 23; *Plachá/Farkaš* 2002, 3). Samostatnú skupinu nálezov tvoria menšie bikónické nádoby typu Z4 s čiastočne zachovaným zvislým hrdlom, oblým, mierne stlačeným telom a rovným dnom.

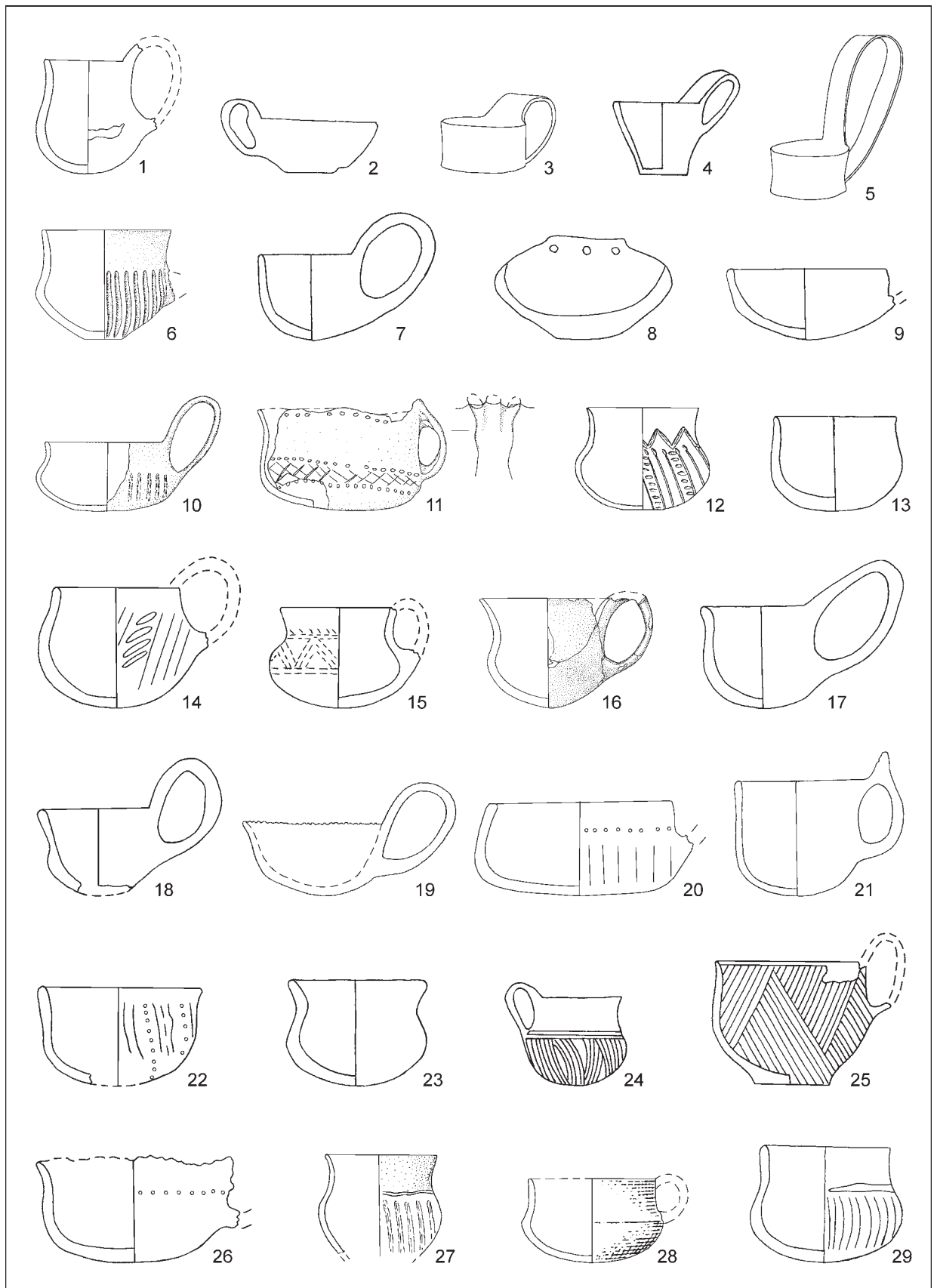
V miestach maximálnej vydutiny a v jednom prípade aj na rozhraní hrdla a tela sú zdobené presekávanými plastickými lištami v kombinácii s vpichmi a početnejšími tunelovými uškami. Analógie blízke tomuto tvaru poznáme zo sídliska v Nowej Hute-Pleszów, kde v zhode so spišskými nálezmi reprezentujú záverečný horizont BK (*Rook* 1971, 119, 232, obr. 7).

ATYPICKÉ TVARY KERAMIKY

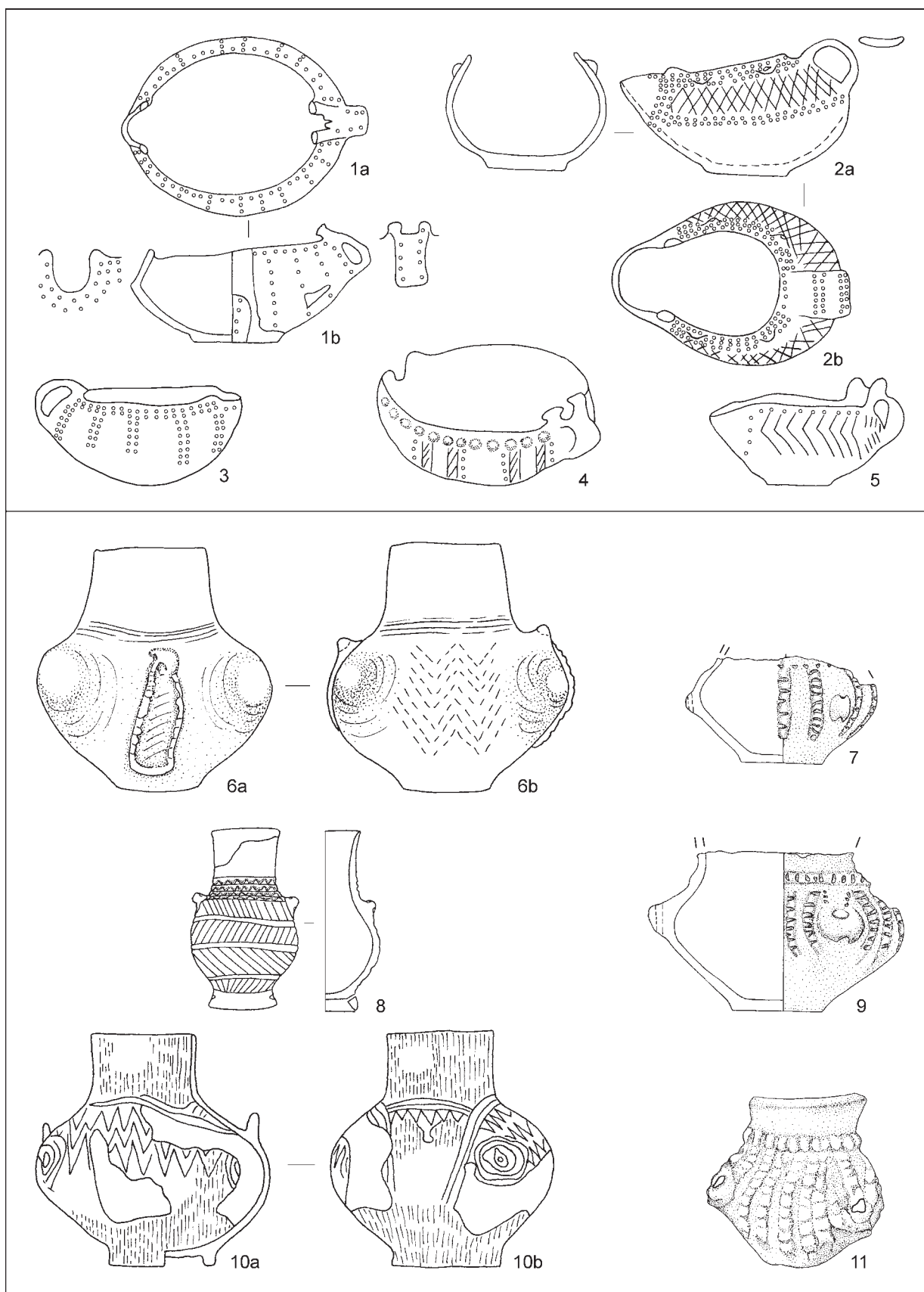
Zo slovenského územia severného Potisia pochádza niekoľko zlomkov keramiky, ktoré sú v prostredí BK ojedinelé. Časť z nich svedčí o čiastočnom pretrvávajúci hrnčiarskych tradícií z obdobia polgárskeho kultúrneho komplexu (tab. X: 2, 6).

Naďalej ostáva nevyjasnená otázka datovania niektorých nádob zo Zemplínskych Kopčian z objektu 3 (*Šiška* 1966, 68, obr. 4: 1, 2; 5: 1, 3, 9; 6: 1, 3, 9; tab. 10: 8-10). Vzhľadom k skutočnosti, že miesto ich uloženia je nateraz neznáme, pri ich vyhodnotení som vychádzala len z vyobrazení a opisov známych od S. Šišku (1966, 51, 52, 65, 68-70). Domnievam sa, že menované nádoby s najväčšou pravdepodobnosťou neboli súčasťou objektu BK. Ich pôvod zrejme súvisí s polgárskym osídlením polohy, ktoré je nateraz dokumentované len ojedinelými nálezmi z kultúrnej vrstvy. Isté pochybenie do tejto problematiky vnáša nádobka s typickou neskoropolgárskou profiláciou tela, na ktorej je neobvykle aplikovaná výzdoba na spôsob BK (tab. X: 9). V rámci sídliskového materiálu sa sporadicky objavujú aj miniatúrne nádoby (tab. X: 3, 11, 12). K nim je možné priradiť niektoré tvary z Veľkej Lomnice, a to nádobku valcovitého tvaru s malým vodorovne prevrtaným uškom, plochú misku stojacu na štyroch naznačených nôžkach, fragment lyžice s odlomeným držadlom a dva zlomky kalíškov (*Novotná/Štefanovičová* 1958, 270, tab. I: 9, 3, 6). Zo Stránskej pochádzajú úlomky z dvoch pseudokernosov, ktoré opísal a vyhodnotil G. *Nevizánsky* (1987, 27-36, obr. 1a, b; 2a, b; tab. 10: 13, 14). Tvar ďalšej atypickej nádoby z hrobu 1 vo Včelinciach naznačuje jej využívanie na úzko špecifické účely (*Kovács* 1996, 24, obr. 17; tab. 10: 6). Do kategórie zvláštnych tvarov patrí aj nedávno objavený fragment nádoby z Dvojvchodovej jaskyne na Dreveníku, z k.ú. obce Žehra (*Soják* 2006, obr. 44: 2). Jej štvorhranný tvar hrdla má vernú podobu vo väčšej zásobnicovej nádobe z Nowej Huty-Zasławice I (*Sochacki* 1988, tab. XIV: CIII/12; 1988, tab. XIII: 1a, b). K dvom keramickým fragmentom z Brehova nateraz nenachádzam typologické analógie (*Horváthová* 2006, obr. 1: 8, 11; tab. 10: 1).

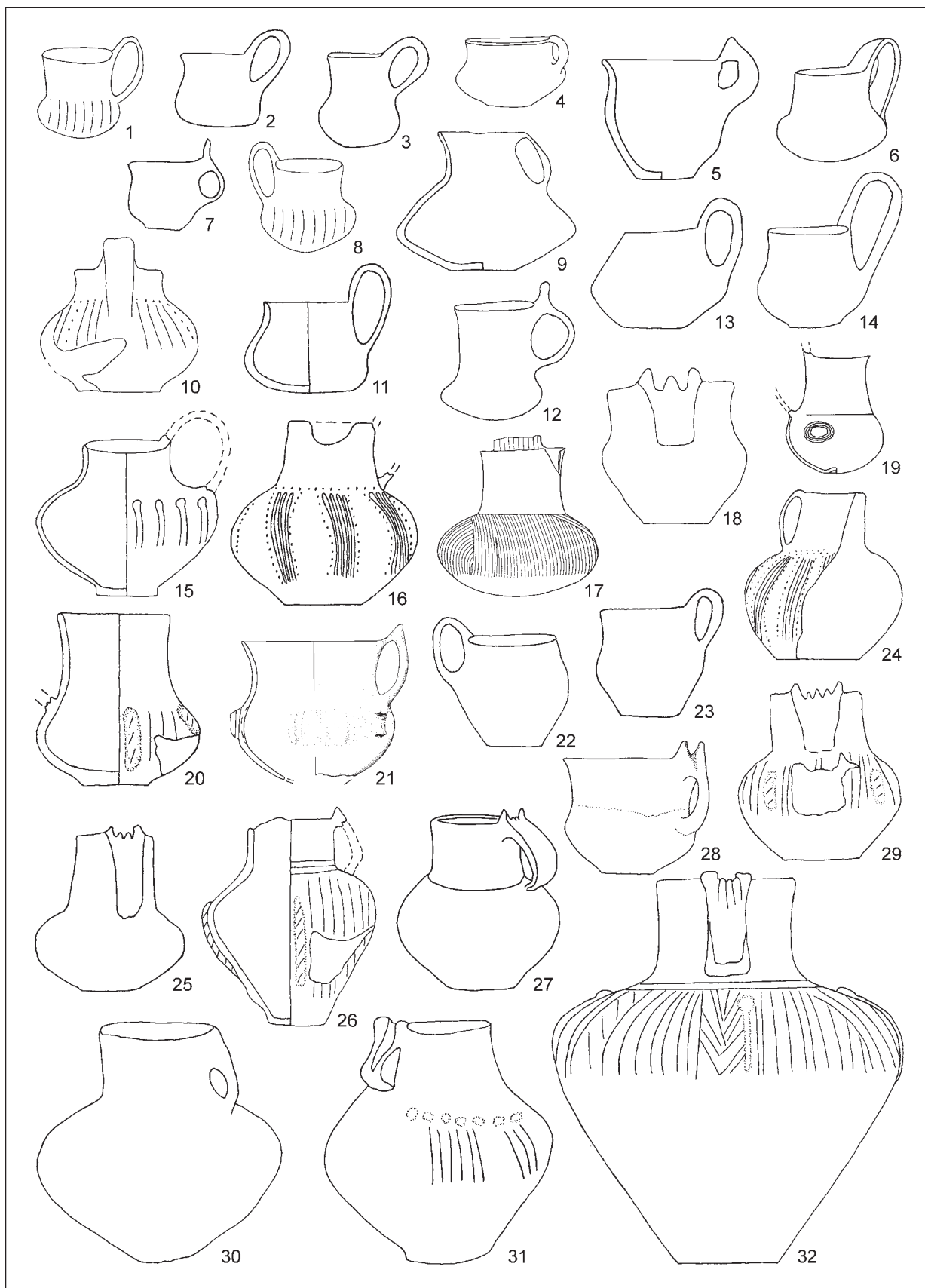
⁵ Závesná nádoba pochádza z doposiaľ nepublikovaného výskumu M. Hellebrandtovej. Deponovaná je v Herman Ottó Múzeu Miskolc pod i. č. 78.11.1. Za možnosť sprístupnenia nálezu autorke výskumu aj na tomto mieste ďakujem.

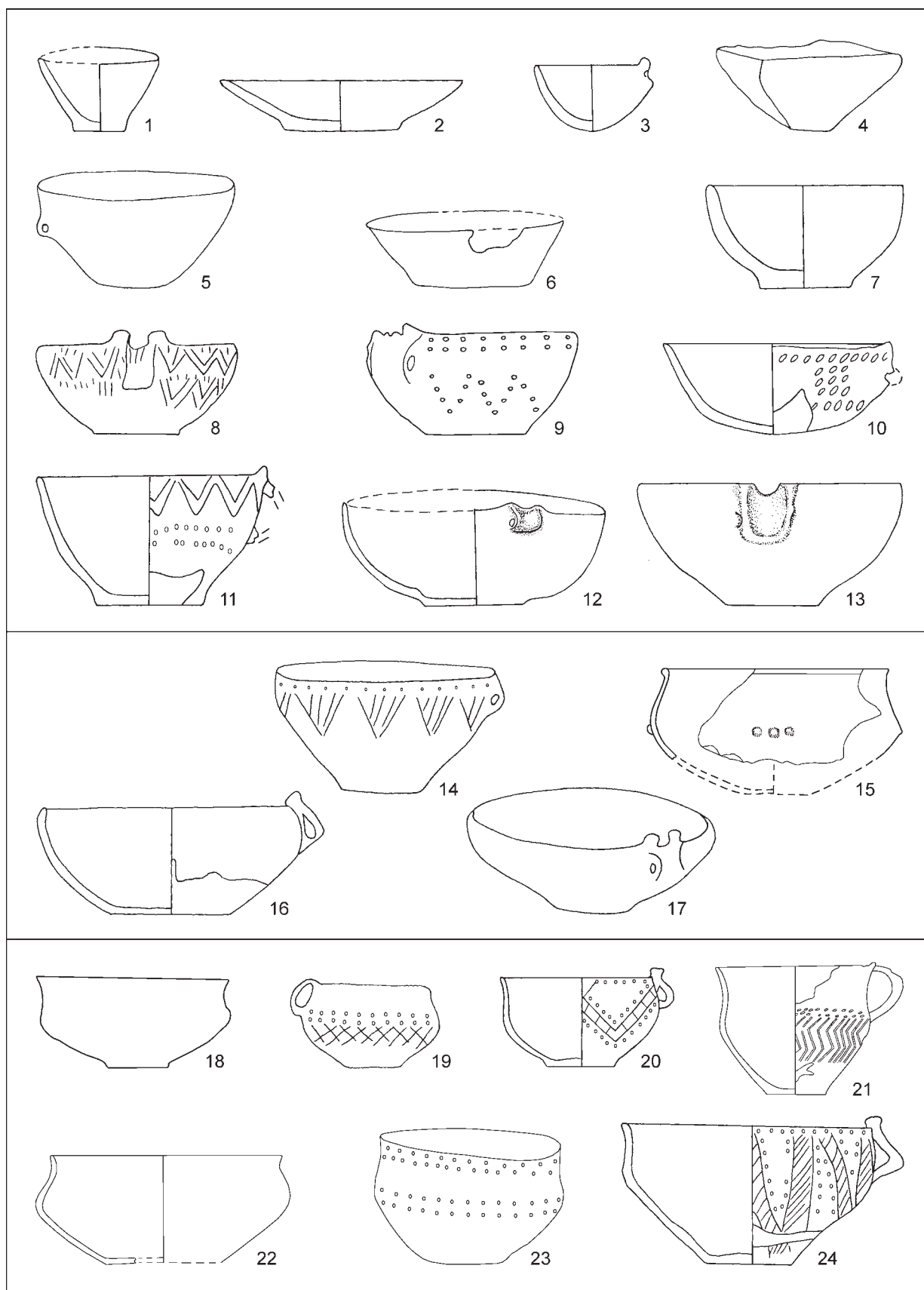
Tab. I. Šálky typ C (1-29). Bez mierky.

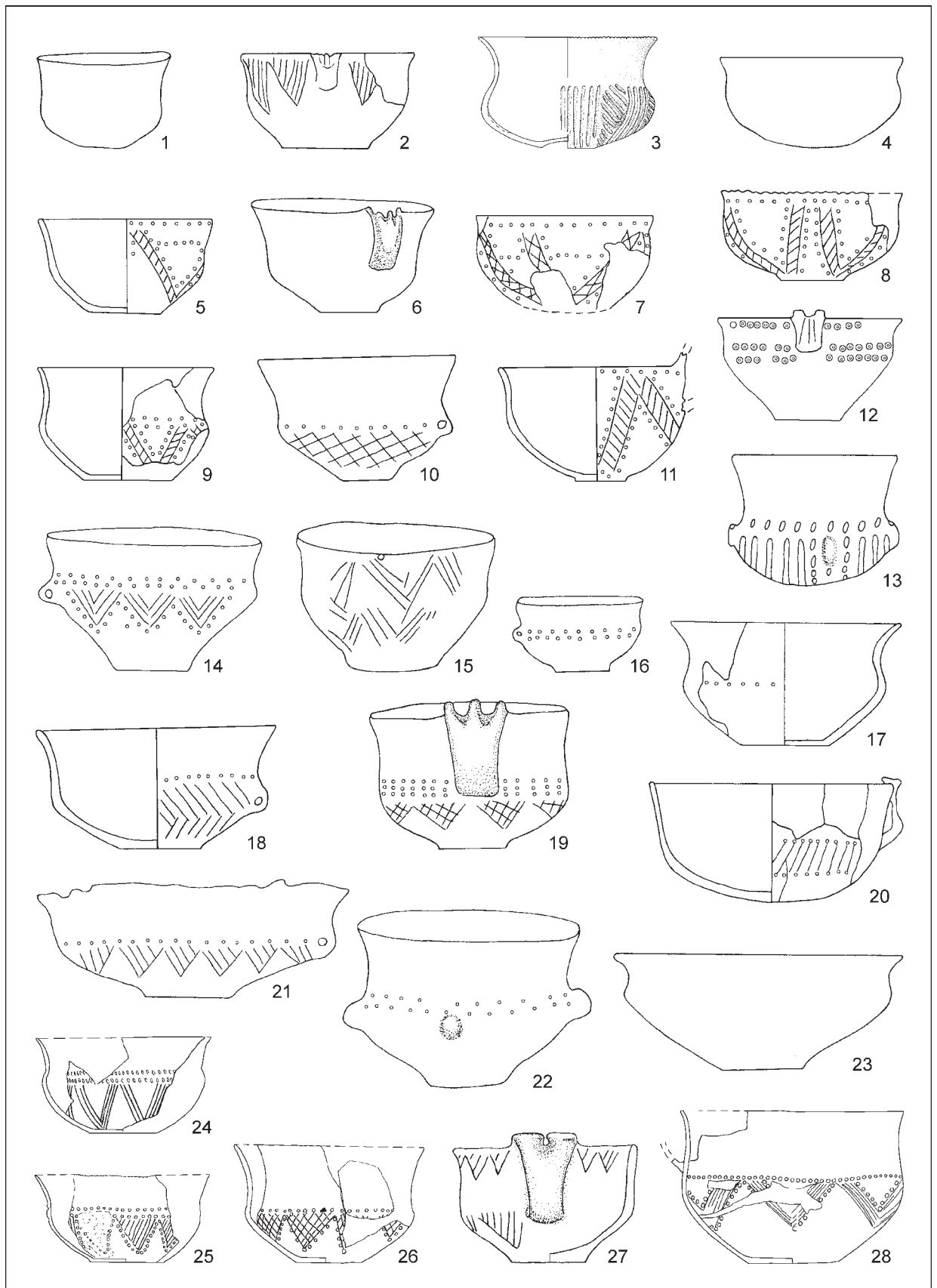
Tab. II. Saucierovité nádoby typ D (1-5); závesné nádoby typ Z (6-11). Bez mierky.

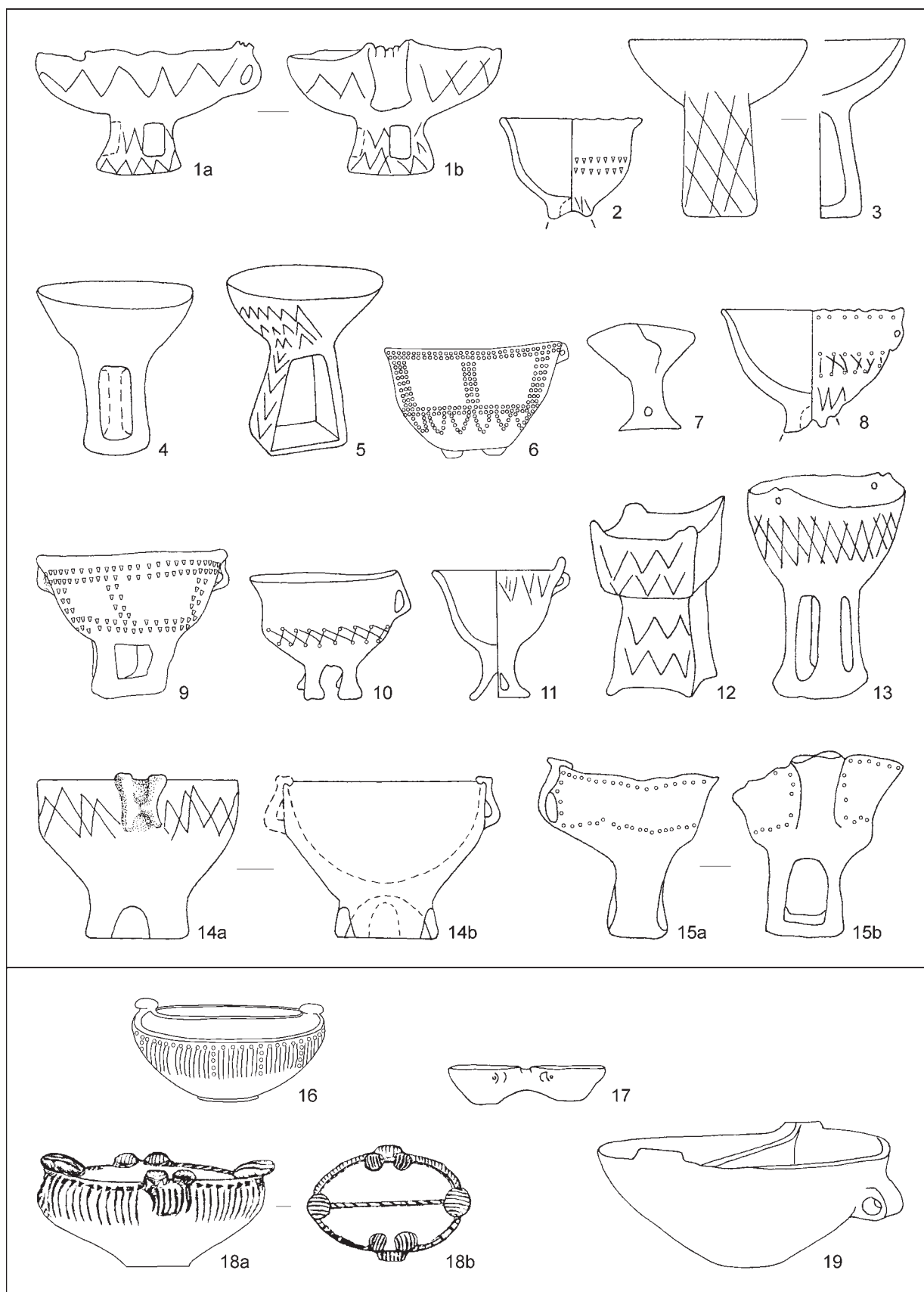
Tab. III. Džbány typ G (1-32). Bez mierky.

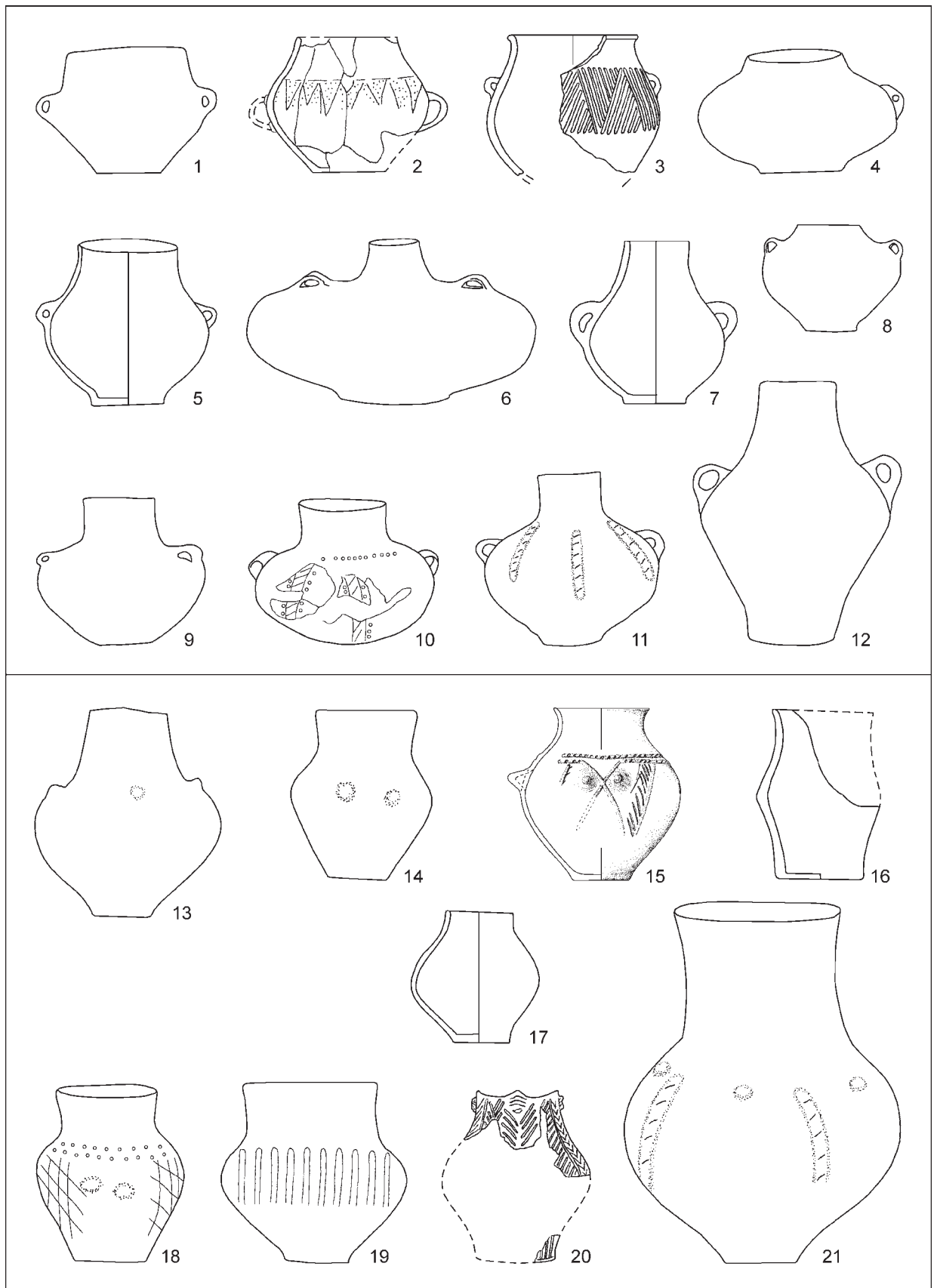
Tab. IV. Misy typ H (14-17); typ CH (1-13); typ K (18-24). Bez mierky.

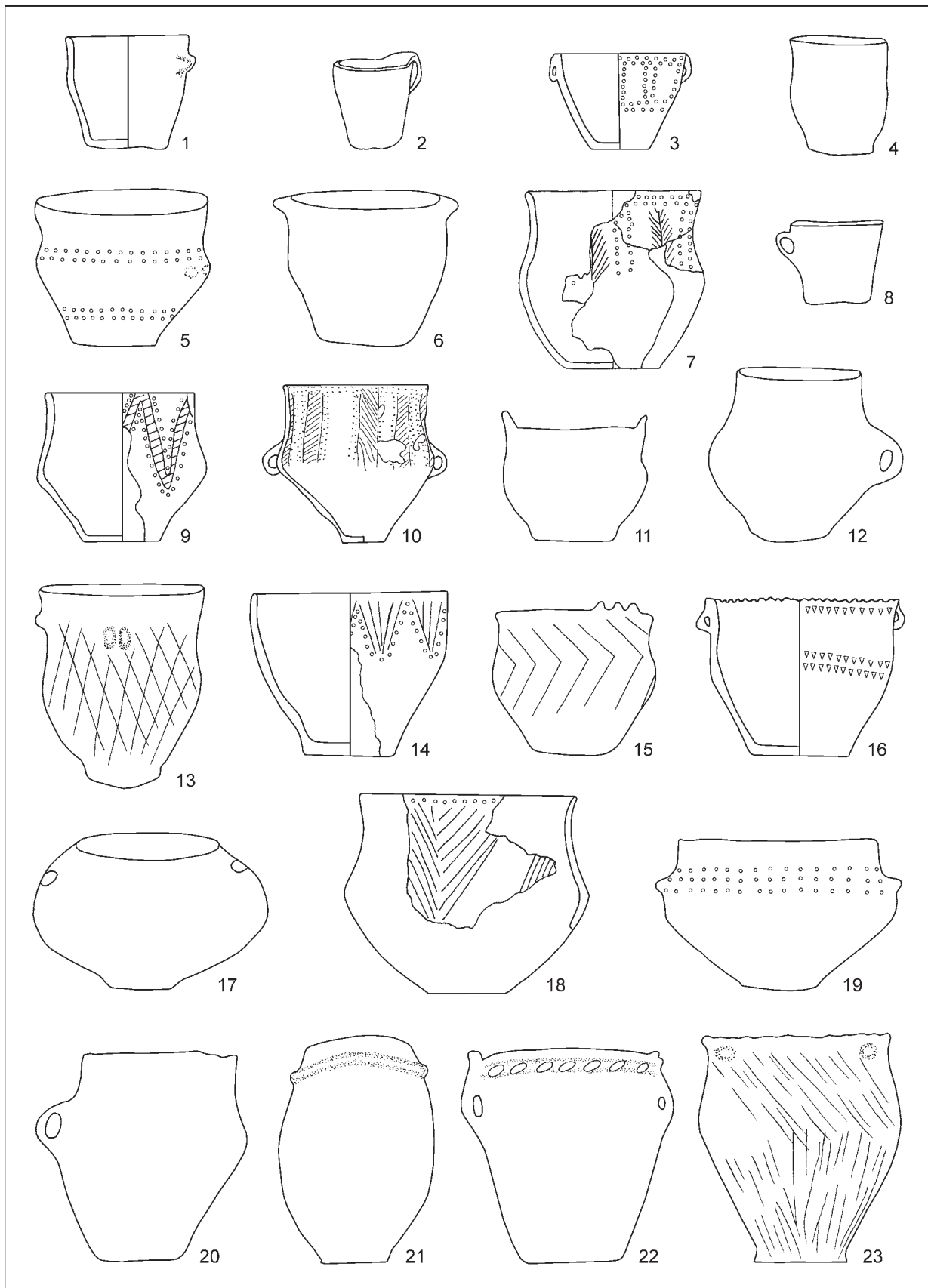
Tab. V. Misy typ J (1-28). Bez mierky.

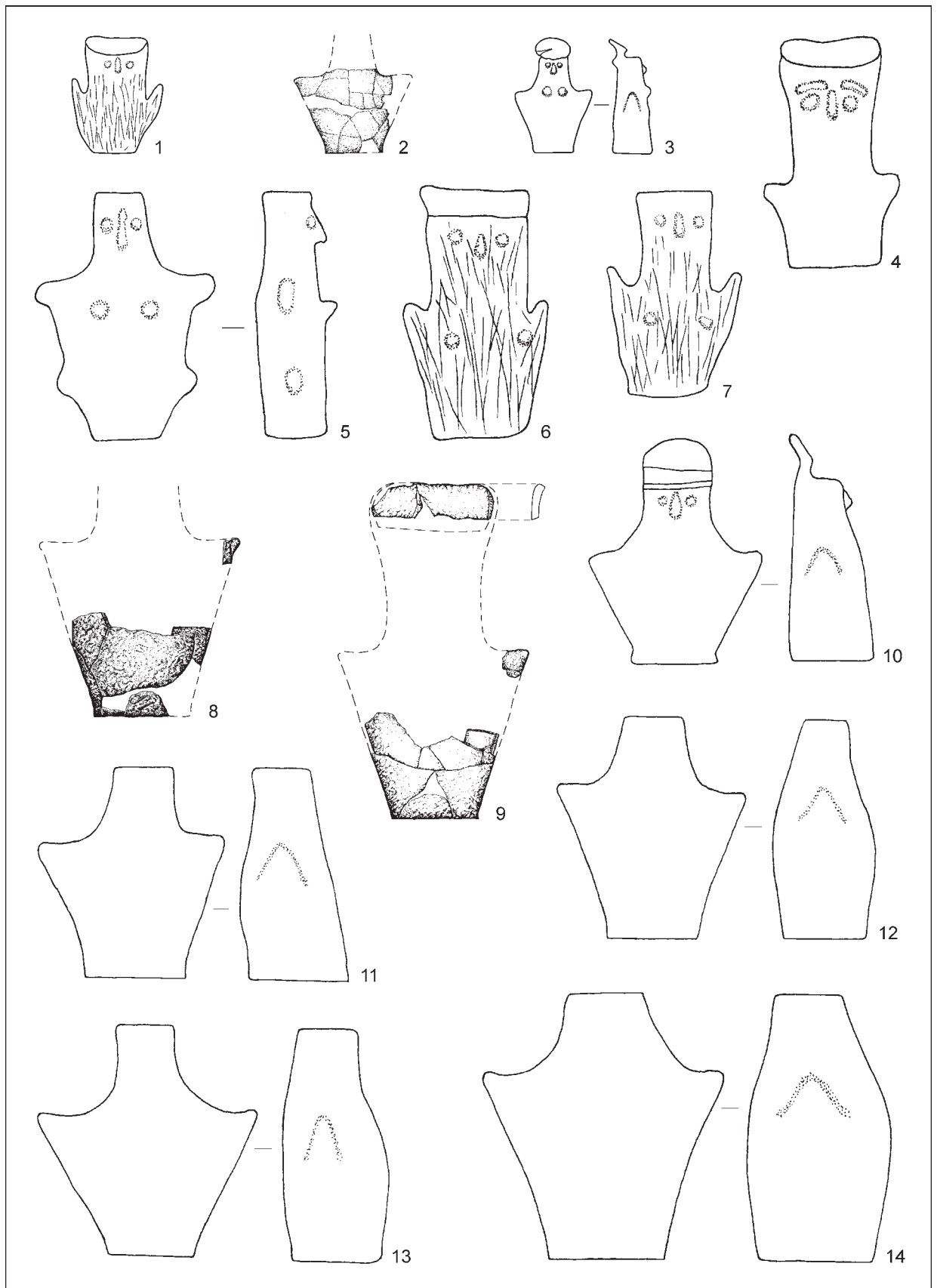
Tab. VI. Misy typ M (1-15); typ L (16-19). Bez mierky.

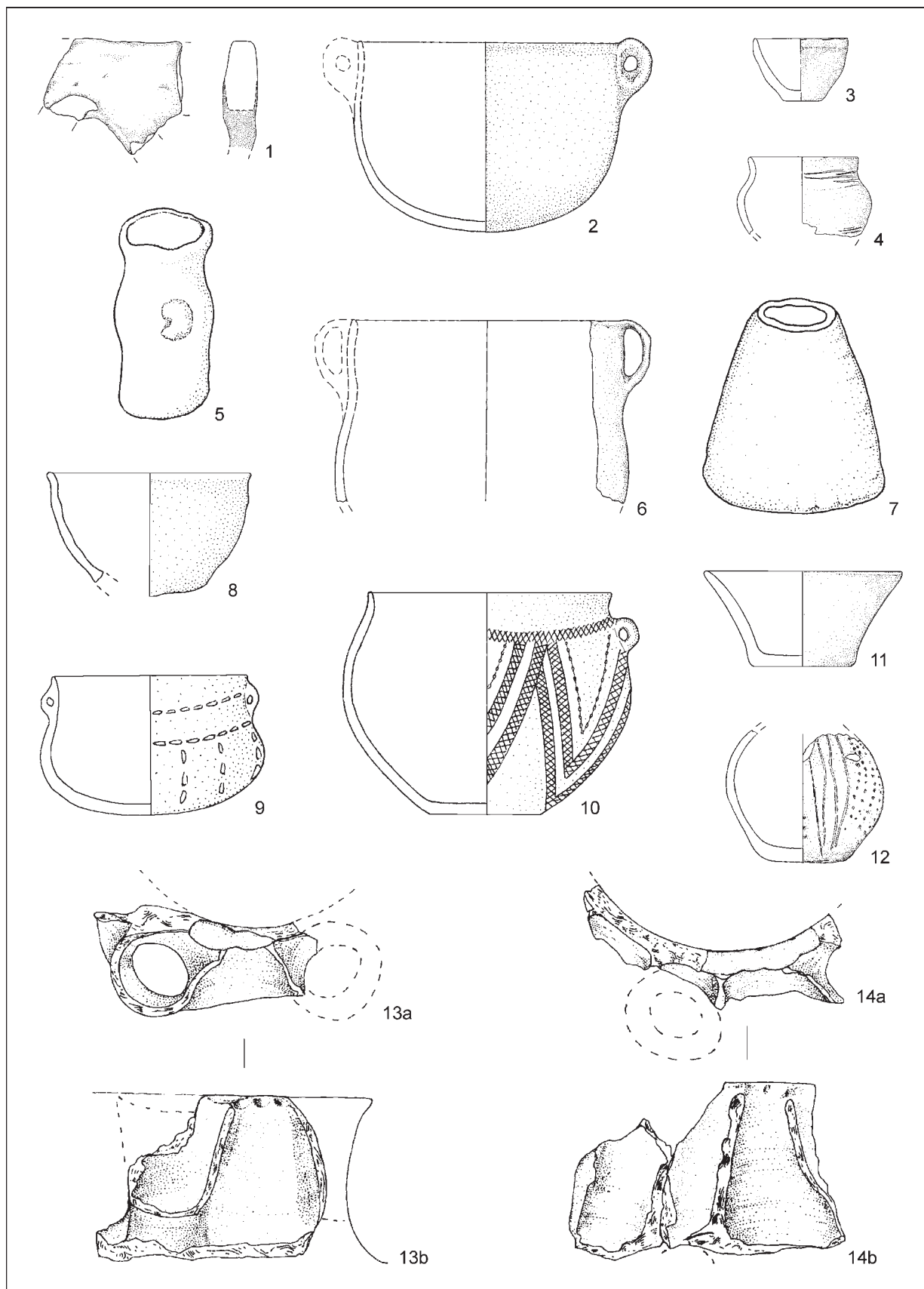
Tab. VII. Amfory typ N (1-12); vázy typ O (13-21). Bez mierky.

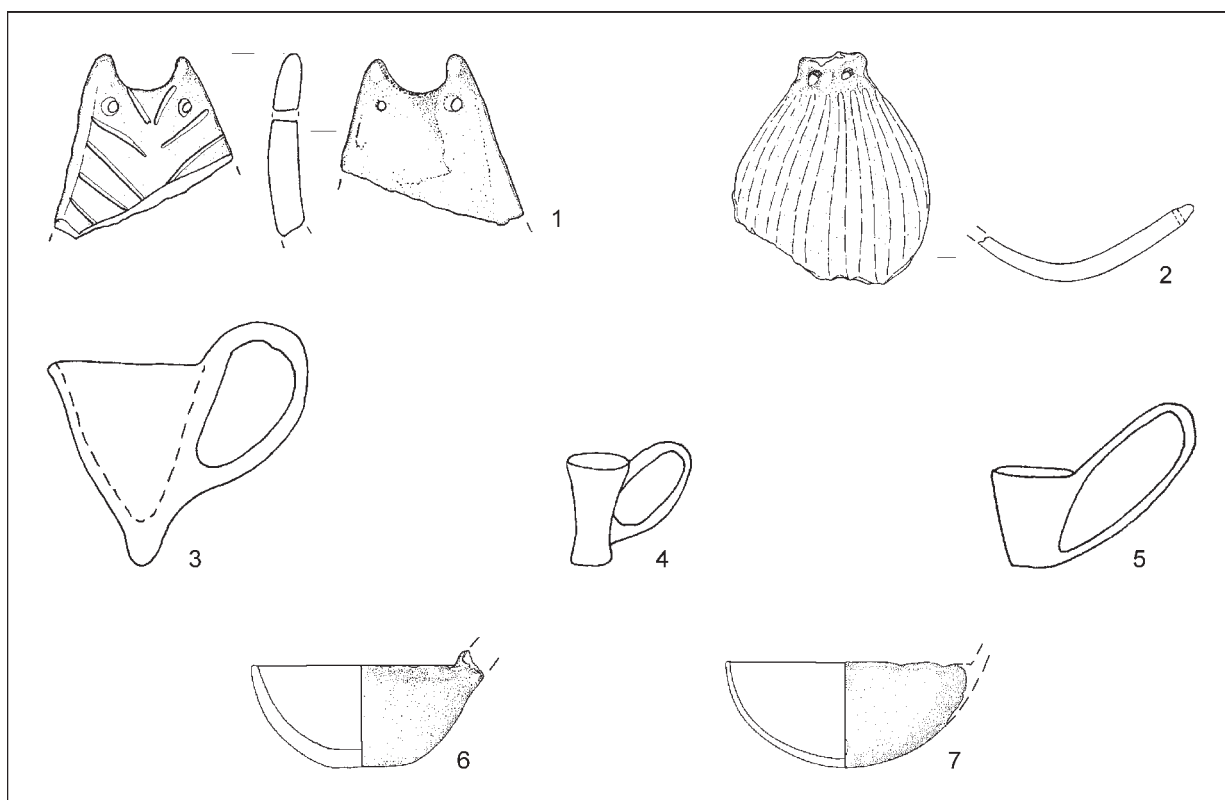
Tab. VIII. Hrnce typ P (1-23). Bez mierky.

Tab. IX. Antropomorfné nádoby typ T (1-14). Bez mierky.

Tab. X. Atypické tvary nádob. 1, 3, 6 - Brehov; 4 - Hrabušice; 2, 12 - Spišské Podhradie-Žehra; 13, 14 - Stránska; 11 - Šarišské Michaľany; 5 - Veľká Lomnica; 8-10 - Zemplínske Kopčany. Bez mierky.

Tab. XI. Fragment ucha zo šálky typu C6 (1); naberáčky typ E (2, 6, 7); črpáky typ F (3-5). Bez mierky.

LITERATÚRA

- Balaša 1973 - G. Balaša: Gemer v praveku. Vlast. Štud. Gemera 2, 1973, 9-25.
- Banner 1941 - J. Banner: Badeni leletek a Szabolcs megyei Vissról. Finds of the Baden culture from Viss (County Szabolcs). Folia Arch. 3-4, 1941, 28-44.
- Banner 1956 - J. Banner: Die Pécelér Kultur. Budapest 1956.
- Bánesz 1965 - L. Bánesz: Nové neolitické a eneolitické nálezy z východného Slovenska. Arch. Rozhledy 17, 1965, 765-770.
- Bárta 1958 - J. Bárta: Neolitické a eneolitické osídlenie Puklinovej jaskyne na Dreveníku pri Žehre. Arch. Rozhledy 10, 1958, 465-471.
- Bátora 1980 - J. Bátora: Ekonomicko-sociálny vývoj východného Slovenska v staršej dobe bronzovej a jeho vplyv na susedné oblasti. Strojopis kandidátskej dizertačnej práce. Nitra 1980.
- Bátora 1983 - J. Bátora: Záver eneolitu a začiatok doby bronzovej na východnom Slovensku. Hist. Carpatica 14, 1983, 169-227.
- Blahuta 1960 - F. Blahuta: Archeologický profil Šariša. In: Nové Obzory 2, 1960, 95-119.
- Bondár 2001 - M. Bondár: L'état des recherches sur la culture de Baden en Hongrie. In: P. Roman/S. Diamandi (Hrsg.): Cernavodă III-Boleráz. Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau, București 2001, 437-458.
- Bondár 2002 - M. Bondár: A badeni kultúra kutatási helyzete Magyarországon (Vázlat). Der Forschungsstand der Badener Kultur in Ungarn (Abriß). In: Móra Ferenc Múz. Évk. Stud. Archaeologica 8, Szeged 2002, 7-30.
- Boroffka/Stapelfeldt 1995 - N. Boroffka/T. Stapelfeldt: Bemerkungen zu einer balkanischen Gefäßform die Saucière. Arh. Moldovei 18, 1995, 277-288.
- Capitani et al. 2002 - A. de Capitani/S. Deschler-Erb/U. Lenziinger/E. Marti-Grädel/J. Schibler: Die jungbronzezeitliche Seeufersiedlung Arbon-Bleiche 3. Fraunfeld 2002, 209-216.
- Budinský-Krička 1945-1946 - V. Budinský-Krička: Správa o terénnych výskumoch Štátneho archeologického ústavu v Turč. Sv. Martine, podniknutých v r. 1939-1945. Hist. Slov. 3-4, 1945-1946, 260-267.
- Forenbaher 1993 - S. Forenbaher: Radiocarbon dates and absolute chronology of the central European Early Bronze Age. Antiquity 67, 1993, 218-256.
- Garašanin 1958 - M. Garašanin: Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien. Überblick über den Stand der Forschung 1958. Ber. RGK 39, 1958, 1-130.
- Hájek 1961 - L. Hájek: Zur relativen Chronologie des Äneolithikums und der Bronzezeit in der Ostslowakei.

- In: Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit, Nitra 1958. Bratislava 1961, 59-76.
- Hellebrandt 1973* - M. Hellebrandt: Az ózdi régészeti gyűjtemény. Herman Ottó Múz. Évk. 12, 1973, 37-51.
- Horváth 2006* - T. Horváth: A badeni kultúráról - rendhagyó módon. Jóna András Múz. Évk. 48, Nyíregyháza 2006, 99-133.
- Horváthová 2005* - E. Horváthová: Keramické nálezy zo sídliska badenskej kultúry z Brehova, okr. Trebišov. In: *Východoslovenský pravek* 7, 2005, 31-45.
- Horváthová/Furmánek 2005* - E. Horváthová/V. Furmánek: Príspevok k súčasnému poznaniu badenského osídlenia na výšinnom sídlisku Žehra-Dreveník. In: I. Cheben/I. Kuzma (Eds.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín* 2004, Nitra 2005, 91-134.
- Horváthová/Chovanec 2006* - E. Horváthová/J. Chovanec: Nálezy kultúry Coțofeni v prostredí badenskej kultúry na východnom Slovensku. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 40, 2006, 129-140.
- Cheben 1984* - I. Cheben: Sídlisko badenskej kultúry v Bíni. *Slov. Arch.* 32, 1984, 145-177.
- Chovanec 1997* - J. Chovanec: Zemplínske Hradište. Poloha-Kamenčovaté. In: *Archeológia na trase plynovodu*. Nitra-Bratislava 1997, 31-36.
- Chovanec 2004* - J. Chovanec: Okres Trebišov. Zemplínske Hradište. In: L. Gačková (Ed.): *Archeologické dedičstvo Zemplína*. Pravek až včasný stredovek. Michalovce 2004, 525-527.
- Kadrow et al. 1995* - S. Kadrow/A. Koško/M.Y. Videjko: Pottery stylistics of the Sofievka type, genetic-cultural qualification. In: A. Koško (Ed.): *Cemeteries of the Sofievka type: 2950-2750 BC*. *Baltic-Pontic Stud.* 3, Poznaň 1995, 200-213.
- Kalicz 1963* - N. Kalicz: Die Pécelér (Badener) Kultur und Anatolien. *Stud. Arch.* 2, Budapest 1963.
- Kalicz 1970* - N. Kalicz: Götter aus Ton. Budapest 1970.
- Kalicz 1976* - N. Kalicz: Einige Probleme der mittleren und späten Kupferzeit in Ungarn. In: *Istraživanja* 5. Novi Sad 1976, 65-71.
- Kalicz 1999* - N. Kalicz: A késő rézkori baden kultúra temetője Mezőcsát-Hörszögösön és Tiszavasvári-Gyepároson. Herman Ottó Múz. Évk. 37, 1999, 57-101.
- Kalicz 2004* - N. Kalicz: Die kupferzeitliche Badener Kultur in der Auffassung von Viera Němejcová-Pavúková und der ungarischen Forschung. In: B. Hänsel/ E. Studeníková (Hrsg.): *Zwischen Karpaten und Ägäis*. Neolithikum und ältere Bronzezeit, Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavúková. Rahden/Westf 2004, 177-205.
- Kalicz et al. 1962* - N. Kalicz/J. Korek/S. Soproni: Kupferzeit. Grabfunde der Pécelér Kultur aus der Donau-Theiss-Gegend, Transdanubien und Nordungarn. *Inventaria Archaeologica, Ungarn Heft 1*, Bonn 1962.
- Kalicz/Makkay 1977* - N. Kalicz/J. Makkay: Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene. Budapest 1977.
- Kaminská 1987* - E. Kaminská: Príspevok k osídleniu Hrdča v mladšej a neskorej dobe kamennej. *Arch. Rozhledy* 39.
- Kemenczei 1964* - T. Kemenczei: A péceli kultúra újabb emberalakú urnaleletei. *Miskolci Herman Ottó Múz. Közl.* 6, 1964, 10-13.
- Koós 1994* - J. S. Koós: Neuere Erkenntnisse zur Verbreitung der Menschenförmigen Urnen in Nordost-Ungarn. In: *A kőkortól a középkorig - Von der Steinzeit bis zum Mittelalter*. Szeged 1994, 201-207.
- Korek 1951* - J. Korek: Ein Gräberfeld der Badener Kultur bei Alsónémedi. *Acta Arch. Hung.* 1, 1951, 35-51.
- Korek 1968* - J. Korek: Eine Siedlung der Spätbadener Kultur in Salgótarján-Pécskő. *Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae* 20, 1968, 37-58.
- Kovács 1984* - Š. B. Kovács: Výskumy a prieskumy Gemerského múzea v okrese Rimavská Sobota. *AVANS* 1983, 1984, 45-48.
- Kovács 1987* - Š. B. Kovács: Hügelgräberfelder der Badener Kultur im Slanátal. Vorläufige Bemerkungen zum Bestattungsritus und Chronologie. In: D. Srejović/N. Tasić (Hrsg.): *Hügelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone während der äneolithischen Periode*. Internationales Symposium Donji Milanovac 1985. Beograd 1987, 99-105.
- Kovács 2002* - I. B. Kovács: A méhi istentriász és népe. Gömör-Kishont az őskorban I. Bratislava 2002.
- Krutz/Ryzhov 2000* - V. A. Krutz/S. M. Ryzhov: Tripolye culture in Volhynia (Gorodsk-Volhynian group). In: A. Koško (Ed.): *The western border area of the Tripolye culture*. *Baltic-Pontic Stud.* 9, Poznaň 2000, 86-110.
- Lamiová-Schmiedlová/Bánesz 1962* - M. Lamiová-Schmiedlová/L. Bánesz: K topografii pravekých nálezisk pri Kechneci a Seni na dolnom Hornáde. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 9, 1962, 219-236.
- Lichardus 1974* - J. Lichardus: Studien zur Bükker Kultur. Bonn 1974.
- Maran 1998* - J. Maran: Kulturwandel auf dem griechischen Festland und den Kykladen im späten 3. Jahrtausend v. Chr. Bonn 1998, 317, 347-354.
- Nevizánsky 1987* - G. Nevizánsky: K počiatkom domestikácie koňa v Karpatskej kotline. *Arch. Rozhledy* 39, 1987, 644-654.
- Nevizánsky 1999* - G. Nevizánsky: Novšie výskumy sídlisk ľudu badenskej kultúry na južnom Slovensku. *Slov. Arch.* 47, 1999, 67-89.
- Nevizánsky 2001* - G. Nevizánsky: Delené misy badenskej kultúry. In: *Pravěk Supplementum* 8. Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Mostkovic 14.-17. září 1999. Brno 2001, 311-324.
- Nevizánsky 2002* - G. Nevizánsky: Antropomorfné a gynecomorfné nádoby badenskej kultúry z územia Karpatskej kotliny. *Slov. Arch.* 50, 2002, 79-98.
- Nevizánsky 2003* - G. Nevizánsky: Nové poznatky o pohrebnom ríte ľudu badenskej kultúry. *Slov. Arch.* 41, 2003, 217-222.
- Nevizánsky 2004* - G. Nevizánsky: Amphoren der Badener Kultur. In: J. Batora/V. Furmánek/L. Veliačik (Hrsg.): *Einflüsse und kontakte alteuropäischer Kulturen*. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004, 57-74.
- Nevizánsky 2005* - G. Nevizánsky: Nové poznatky o bolezárskej skupine na západnom Slovensku. In: I. Cheben/I. Kuzma (Eds.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín* 2004. Nitra 2005, 241-276.
- Nevizánsky/Kovács 1986* - G. Nevizánsky/Š. B. Kovács: Výskum mladoeneolitickeho výšinného sídliska v Stránskej. *AVANS* 1985, 1986, 65-67, 274.
- Németi 2001* - J. Németi. Cernavodă III-Boleráz finds in north west Romania. In: P. Roman/S. Diamandi (Hrsg.): *Cernavodă III-Boleráz*. Ein vorgeschichtliches Phäno-

- men zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau, București 2001, 299-329.
- Novotná 2004* - M. Novotná: Niekoľko poznámok k antropomorfným urnám badenskej kultúry. In: J. Bátor/V. Furmánek/L. Veliačik (Hrsg.). Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004, 75-81.
- Novotná/Štefanovičová 1958* - M. Novotná/T. Štefanovičová: Výšinné sídlisko vo Veľkej Lomnici a osídlenie kanelovanou kultúrou na Spiši. Sbor. Fil. Fak. UK 9, 1958, 267-290.
- Němejcová-Pavúková 1974* - V. Němejcová-Pavúková: Beitrag zum Kennen der Postboleráz-Entwicklung der Badener Kultur. Slov. Arch. 22, 1974, 237-360.
- Němejcová-Pavúková 1981* - V. Němejcová-Pavúková: Náčrt periodizácie badenskej kultúry a jej chronologických vzťahov k juhovýchodnej Európe. Slov. Arch. 29, 1981, 261-296.
- Němejcová-Pavúková 1982* - V. Němejcová-Pavúková: Periodisierung der Badener Kultur und ihre chronologischen Beziehungen zu Südosteuropa. In: Thracia Praehistorica, Supplementum Pulpudeva 3, Sofia 1982, 150-176.
- Němejcová-Pavúková 1984* - V. Němejcová-Pavúková: K problematike trvania a konca bolerázskej skupiny na Slovensku. Slov. Arch. 32, 1, 1984, 75-146.
- Němejcová-Pavúková 1991* - V. Němejcová-Pavúková: Typologische Fragen der relativen und absoluten Chronologie der Badener Kultur. Slov. Arch. 39, 1991, 59-90.
- Passek 1949* - T. S. Passek: Periodizacija tripolskich poselenij. Mat. i Issled. Arch. SSSR 10, Moskva-Leningrad 1949.
- Pástor 1962* - J. Pástor: Sídlisko v Košťanoch. Arch. Rozhledy 14, 1962, 625-630.
- Patay 1999* - P. Patay: A badeni kultúra ózd-pilinyi csoportjának magaslati telepei. Herman Ottó Múz. Évk. 37, 1999, 45-56.
- Plachá/Farkaš 2002* - V. Plachá/Z. Farkaš: Devínsky hrad v mladšej a neskoršej dobe kamennej. Múzeum 48, 2002, 1, 1-3.
- Polla 1956* - B. Polla: Eneolitické nálezy v Strede nad Bodrogom. Arch. Rozhledy 8, 1956, 640-643.
- Potušniak 1985* - M. Potušniak: Polgarskaja i badenskaja kultury Zakarpatja. Archeologija Ukrainskoj SSR, Kiev, Naukova Dumka 1, 1985, 291-305.
- Potušniak 1999* - M. Potušniak: A multilevel settlement on Mala Hora at Mukachevo/Munkács-Kishegy. In: Jóna András Múz. Évk. 41, Nyíregyháza 1999, 9-36.
- Raczky 1995* - P. Raczky: New data on the absolute chronology of the Copper Age in the Carpathian Basin. Inventaria Praehistorica Hungariae 7, 1995, 51-59.
- Roman 1976* - P. I. Roman: Cultura Coțofeni. București 1976.
- Roman/Németi 1978* - P. I. Roman/I. Németi: Cultura baden în România. București 1978.
- Rook 1971* - E. Rook: Materiały kultury ceramiki promienistej odkryte na stanowisku Nowa Huta-Pleszów (badania w latach 1954-63). Mat. Arch. Nowej Huty 4, 1971, 11-237.
- Sochacki 1980* - Z. Sochacki: Kultura ceramiki promienistej w Europie. Warszawa 1980.
- Sochacki 1988* - Z. Sochacki: Zespół osadniczy kultury ceramiki promienistej w Krakowie-Zasławicach. Warszawa 1988.
- Soják 2001* - M. Soják: Sídliská ľudu badenskej kultúry na Spiši. In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Plzeň 2001, 161-190.
- Soják 2006* - M. Soják: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. Rigorózná práca. Nitra 2006.
- Soproni 1956* - S. Soproni: Budakalász-Luppacsárda. In: Banner: Die Pécelér Kultur. Budapest 1956, 111-128.
- Šiška 1966* - S. Šiška: K počiatkom kultúry s kanelovanou keramikou na východnom Slovensku. Slov. Arch. 14, 1966, 49-76.
- Šiška 1968* - S. Šiška: Tiszapolgárska kultúra na Slovensku. Slov. Arch. 16, 1968, 61-175.
- Šiška 1970* - S. Šiška: Kultúry polgárskeho okruhu v eneolite. In: Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava 1970, 160-181.
- Šiška 1975* - S. Šiška: Výskum pohrebiska a viacvrstvého sídliska v Kopčanoch. AVANS 1974, 1975, 102-105.
- Šiška 1986* - S. Šiška: Grabungen auf der neolithischen und äneolithischen Siedlung in Šarišské Michaľany. Slov. Arch. 34, 1986, 439-454.
- Šiška 1995* - S. Šiška: Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej - Šarišské Michaľany. Bratislava 1995.
- Šiška 1997* - S. Šiška: Nálezy bolerázskej skupiny na východnom Slovensku. Sbor. Prací Fil. Fak. Brno, M2, 1997, 125-133.
- Videjko 1995* - M. Y. Videjko: Archaeological characteristics of the Sofievka type cemeteries. In: A. Koško (Ed.): Cemeteries of the Sofievka type 2950-2750 B. C. Baltic-Pontic Stud. 3, Poznaň 1995, 15-134.
- Videjko 2004* - M. Y. Videjko: Late Trypillya and Baden Cultures: Facts and Character of Interaction. In: B. Hänsel/E. Studeníková (Hrsg.): Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit, Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavúková. Rahden/Westf 2004, 355-367.

Mgr. Eva Horváthová
Archeologický ústav SAV
Hrnčiarska 13
SK-04001 Košice
ehorvath@saske.sk

REVIEW OF THE BADEN CULTURE VESSEL TYPES IN THE TISZA REGION

Eva Horváthová

Summary

The aim of the presented study was to offer a primary review of individual types of ceramic production from the Baden culture in the Tisza region using accessible sources including published and some unpublished finds. In articles 2.1 - 2.3 there is a list of localities together with the quoted literature from which I have adopted individual vessel types. In accordance with *V. Němejcová-Pavúková* (1988, 261-296, fig. 1-5) I have retained alphabetical marking of saucieres (D), dippers (F), jugs (G), bowls with drawn in mouths (H), bowls with funnel necks (J), sectioned bowls (L) and bowls on stems (M). Variety of bowl shapes required individual definition of the following types: bowls with vertical mouths (CH) and bowls with vertical necks (K). On the other hand, it is not necessary to define more types of cups (C), amphoras (N) and pots (P). Ladles (E), vases (O), anthropomorphic vessels (T) and hanging vessels (Z) belong to a separate group of finds. Naming of E, K, O and T types is therefore different from the original marking of *V. Němejcová-Pavúková* (1988, 263, fig. 2).

Given tables I-X present only a selection of each ceramic type and its other variants. Together with the vessels which I was allowed to examine personally and document them in drawings the tables also present vessels adopted from photographs or other pictures of various quality. That is why individual drawings are not of the same documentary and esthetical value.

Cups were divided into shapes without necks - types C1-C8, C11 (tab. I: 2-5, 7-9, 13, 14, 19, 20-22; XI: 1), transitive shapes with slightly S-shaped profile - types C9, C14 (tab. I: 17, 25) and cups with necks - types C10, C12, C13, C15-C22 (tab. I: 1, 6, 10-12, 15, 16, 18, 23, 24, 26-29). The cup of type C7 from Brehovo seems to be the oldest cup in the presented collection (tab. I: 21). Since the turn of stages II/III type C10 appears (tab. I: 1). In the classical stage III production of types C7, C8, C9 and C11 increased enormously (tab. I: 7, 13, 14, 17, 21, 22). In the settlements in Šarišské Michaľany and Zemplínske Kopčany, type C9 dominated strongly. Ossarn cups can be found only sporadically in the Tisza river basin (tab. I: 8; XI: 1). Type C5 dominated in Mezőcsát burial ground (*Kalicz* 1999, fig. 14: 2; 15: 2, 5) and in Center cups of types C4 and C5 were only found in the first urn grave (*Kalicz* 1988, tab. V: 3, 4). Types C1, C2, C4, C5, C12, C13, C15 and C17 belonged to standard equipment of late Baden highland settlements (tab. I: 2, 4, 9-12, 19, 20, 24, 26, 27). The latest horizon of Baden highland settlements in Spiš is represented by sharply profiled cups of types C18, C19 and C22 (tab. I: 15, 23, 28). A profiled cup of type C21 also comes from

Šarišské Michaľany (tab. I: 18). Other types C16 and C20 were parts of object 7b in Zemplínske Hradište together with the distinctive ceramics of the Coțofeni culture (*Horváthová/Chovanec* 2001, tab. I: 6, 16). Type C3 is also a very young shape (tab. I: 3, 5). I do not find any analogies to the cup of type C14 from Vovčanskoe (tab. I: 25). Composition of decorations on its surface is very similar to decorations on cups of stages II and III of the Coțofeni culture (*Roman* 1988, tab. 76: 1; 85: 5).

In the last study devoted to occurrence and dating of saucieres (*Boroffka/Stapelfeldt* 1995, 277-288) two exemplars from East Slovakia are not mentioned for objective reasons (tab. II: 1a, b; IV). I agree with the opinion of *V. Němejcová-Pavúková* (1991, 76-77) and I suppose that saucieres from Košice-Barca and Šarišské Michaľany probably represent their younger shapes.

Ladles of the Baden culture are characteristic for their oval or egg-shaped mouths with round or flat bottom. Their handles were tubular - type E1 (tab. XI: 6, 7) or they were created by prolonging one side over the edge - type E2 (tab. XI: 2). They are known from stages II/III in East Slovakia (Brehov), as well as from later stages III and IV (Šarišské Michaľany, Spišské Podhradie/Žehra-Dreveník).

Dippers are reliably dated to stage III of the Baden culture (*Němejcová-Pavúková* 1991, 77). It seems that they were fully used in stage IV. In the area of Slovakia which we have observed, dippers are known from Gemer and Spiš basin (*Balaša* 1973, 11; *Nevizánsky* 1999, 82, fig. 15: 6, 7; *Soják* 2001, 184). This type of ceramics is completely missing in the collections of finds from Brehovo, Zemplínske Kopčany and Šarišské Michaľany.

In the upper Tisza region small jugs first appeared as a new shape in grave inventory of the Lažňany group (*Šiška* 1966, 59, fig. 3: 6). Eastern border of this group touched the area of Carpathian Ruthenia where we can find vessels of similar shapes in the Tripolie-Cucuteni complex, in the Tripolie stage CI (*Passek* 1949, fig. 67; *Videjko* 2001, 356). Unique finds of jugs from Koshylivtsi with painted decoration resembling Baden engraved motifs are now a clear evidence of long time westward contacts of the Tripolie culture (*Videjko* 2004, 358, fig. 2: 4-5). Several newly found sites of the Boleráz stage in the Upper Tisza region, specifically in the Heves comitatus and further eastwards between the Berettyó and Crasna rivers, indicate certain balance of the early development of the Baden culture in the central Carpathian Basin (*Bodnár* 2001, fig. 4-6; 2002, 23-24; *Németi* 2002, 299, 304-305). Only material from Carei-Drumul Căminului was published in

detail. Here we can clearly define fragments of Boleráz jugs (*Németi* 1988, 300, 301, 303, tab. V: 4, 8). Dating of the urn form Bracovce is difficult from the typological point of view (tab. III: 29). G. Nevizánsky (1999, 218-219, fig. 2) dated it back to stage IIa on the basis of important details of location and the way how the so-called false subcutaneous handles were applied on the maximum diameter. Architectonically, however, the find from Bracovce is very similar to the classical or even late G17 and G20 jug types (*Blahuta* 1968, 103, fig. 3; *Roman/Németi* 1988, tab. 15: 2; 36: 6). It seems very probable that the tradition of using real subcutaneous handles on the maximum diameter lasted longer than we have supposed so far. It is indicated by a jug of G5 type from Zemplínske Hradište (*Horváthová/Chovanec* 1998, tab. 3: 21). The post-Boleráz horizon of stage IIb is represented by a jug of G1 type from Tiszakeszi with a flat lobed protrusion above the handle (*Banner* 1956, tab. LXII: 26, 27; *Cheben* 1988, 164). Types G2, G3 and G4 predominate in grave inventories from Mezőcsát burial ground corresponding with the classical Nevidzany-Viss-Ossarn stage with possible burials at the end of the previous stage (*Kalicz* 1999, 87, fig. 11: 3-5; 13: 1; 15: 1, 3-4, 8-9). Jugs of G13, G17 and G22 characterizing clearly the Viss group are an integral part of stage III (tab. III: 18, 25, 27). At the end of the classical period of the Baden culture, more rounded shapes of jugs close to types G15 and G16 start to appear again (tab. III: 10, 31). This trend lasted to the end of the Baden culture, which was shown in the increased production of G20, G21, G23, G24, G25, G26 and G27 types (tab. III: 5, 9, 15, 16, 22-24, 26, 32).

The first stage of the Baden culture is represented by a fragment of a bowl with a drawn-in and outwards thickened edge from Carea-Drumul Căminului (*Németi* 1988, tab. I: 2). From Košice basin and East Slovak Lowland in East Slovakia, only singular ceramic sherds of profiled bowls with funnel-shaped necks are known. These sherds can be connected to the Boleráz or the beginning of the post-Boleráz horizon. They are characterized by the inner edge decorated with vertical cannelures that are sometimes organized in triangles. Decoration was sometimes concentrated on the surface of necks. It represented engraved, horizontally oriented sprigs combined with a row of punctures just below the edge.

At the beginning of stage II, identical decorating motif was moved towards the maximum diameter as presented on vessels from Košice-Barca and Fonyód (*Banner* 1956, 28, tab. XI: 8; *Němejcová-Pavůvková* 1981, fig. 3: J1). The ornament of a horizontal incised sprig is also used on the bowl fragment from Kačanov (tab. IV: 21). A turn on the borderline between the edge and the handle suggesting the original shape of the ansa lunata type protrusions is the decisive factor for more precise chronological classification. Therefore I think - unlike S. Šiška (1997: 128) - that the fragment from Kačanov comes from the later period of stage II and its even later dating cannot be excluded.

The interval between stages II and III is represented by fragments of bowls from Brehovo. They were reliably dated by a cup of C7 type. Their atypical decoration with a continuous engraved grid unusually covers the whole surface of the neck or even stretches to the body (*Horváthová* 1998, fig. 3: 1, 3). M3, M5 and M7 type bowls

on stems come from the burial ground in Mezőcsát, while an archaically made Viss type handle was found on one of them (*Kalicz* 1999, fig. 11: 1a, b). The grave inventory from this burial ground also contained traditional profiled bowls with funnel-shaped necks and small tunnel handles. The bowls usually had only the lower part of the body decorated. A continuous grid motif combined with a row of punctures, or its younger derivative created like a corset with short, irregularly crossed grooves edged with punctures on both sides, were applied on them (*Kalicz* 1999, fig. 12: 3, 4; 14: 4; 15: 7). A new J8 type with a high neck and a strongly compressed body with four tunnel handles occurred in the group of profiled bowls. The bottom of one of such bowls was pressed in its centre /like an omphalos/ (*Kalicz* 1999, fig. 13: 6; 14: 5). In the example of H2 type, inner decoration of the body occurred, too; however, it was significantly different from the Boleráz or early-Boleráz patterns (*Kalicz* 1999, 87, fig. 12: 1a, 5a). During the following period of the classical stage we can see the arrival of other decorating trends which were expressed in the gradual, but not total, decline of the continuous grid ornament and in introduction of various variants of triangular geometrical style. On the finds of the Viss group, a handle with multiple protrusions extending above the edge (the Viss type) started to appear. Some profiled bowls had almost perfect body structure with a clearly distinct bottom (*Banner* 1956, tab. II: 1a, b, 3a, b). Since the end of the Nevidzany-Viss-Ossarn horizon we come upon sectioned bowls for the first time. We find them in burial grounds as well as in settlements (*Kalicz* 1988, tab. V: 6; *Kaminská* 1988, fig. 9: 10; *Němejcová-Pavůvková* 1981, 260-261; *Nevizánsky* 1999, 317). A ceramic shard with rectangular profile that could have been a part of a bowl or a clay model of a wagon comes from the northeast Romania, particularly from the settlement in Berea (*Roman/Németi* 1988, obr. 18: 1).

The end of stage III is represented by the ceramics from Šarišské Michaľany. Several bowls are characterized by rich decoration covering basically the whole surface of the body. Variations of triangular motifs created by grooves, dimples and simple shaded strips that fully replaced the corset motif were still very popular (tab. IV: 8, 11, 24; V: 2, 5, 7, 8, 11). Handles with button-like protrusions characteristic for finds of the Ózd group were a common part of vessels. Simultaneously with these rich decorating elements, a tendency to simplify decoration or even absence of engraved ornaments occurs. Multiple horizontal lines created by punctures, impressed dimples or stamping were the basis of this simplified decorating style (tab. V: 12). Combination of these elements with vertically oriented lines created the later variant of a geometrical style in shape of an open or closed coffer (tab. IV: 10; VI: 6, 9).

The trend of simplified decoration lasted to the end of the Baden culture. Undecorated bowls of Ch1, Ch4, Ch5 and Ch9 types occurred more often (tab. IV: 1, 3, 7, 12, 13). The coffer decorating style gradually prevailed over the triangular motif and a simple, vertically engraved ornament. In highland settlements of Hornád basin and in Gemer we first come upon bowls on stems (*Horváthová/Furmánek* 2005, 98-99, fig. 8: 12-14; *Nevizánsky* 1999, 82, fig. 15: 1, 4). A special, though not numerous category of finds from these sites are fragments of foreign bowls which

have technological, typological and decoration features remarkably different from the local pottery production (Nevizánsky 1999, 82, 85, fig. 16; Soják 2001, fig. 9: 2, 3). With the exception of reconstructed bowls from Košice-Barca these are all small fragments of heterogeneous ceramics with cord ornaments (Bátora 1983, 178; Hájek 1961, 65, 67, obr. 5-7; Horváthová/Furmánek 2001, 110, fig. 8: 4, 7, 9). Their presence is generally explained by expansion of the pit-grave culture from eastern steppe areas to Carpathian basin. With respect to these specific finds I would like to point out two sherds of bowl edges from Hradisko I in Spišské Tomášovce/Smižany (Soják 2001, fig. 9: 2, 3). I find very close analogies to these sherds in the Gorod-Wołyń group of the Tripolie culture in stage CII (Kruť/Ryzhova 2000, fig. 9: 2, 9, 10). The final horizon of the Baden culture in the Lower Tisza region is represented by the settlement in Hódmezővásárhely-Bodzáspar, where we have found evidence of strong relations to the settlement of the Kostolac culture. Types Ch11 and L4 belong to untypical bowl shapes from this settlement (Banner 1956, tab. LIV: 8; LVI: 10).

Amphoras are known in many variations and sizes with decorated, as well as undecorated surface (Nevizánsky 2004, 57-74). Presence of amphora-shaped vessels in burial grounds of the Sofievka type of the Tripolie culture can be explained by relations with Balkan-Carpathian environment, particularly with settlements of the Baden culture (Kadrov et al. 1995, 202, fig. 2: 1-3; Videjko 2004, fig. 3: 11).

In the presented collection of vase vessels, the oldest types are probably 06 and 07 with evident gynecomorphic attributes (tab. VII: 14, 15, 18). According to G. Nevizánsky (2002, 93) the vessels from Seňa and Alsózsolt can be dated to stage II. The classical stage is represented by vases of O1 and O3 types from Mezőcsát and Viss (tab. VII: 13, 19). Type O2 from Center was a little younger; it was found in an urn grave together with a sectioned bowl (tab. VI: 16; VII: 17). I evaluate types O5 and O8 as a foreign element in the Baden culture (tab. VII: 12, 20). I suppose that together with other finds they are clear evidence of penetrating of the Coțofeni culture to the inland of the Baden culture (Horváthová/Chovanec 2001, 41, fig. 2:1).

Pots did not undergo significant typological changes; however, some decorated exemplars copied contemporary decoration trends. Older, or even classical decorating elements applied on this type of vessels include a continuous grid ornament combined with pairs of plastic protrusions below the edge (tab. VIII: 13). The high esthetical value of that time pottery is represented by the pot from object 6 in Brehovo with perfect surface finish, on which the old-new decorating element of engraved sprig surrounded in coffer-style way mingles with the new ornament of symmetrically organized coffer decoration (tab. VIII: 7). Variations of the triangular motif are visible on the vessels from Šarišské Michaľany and Spišské Podhradie/Žehra (tab. VIII: 9, 14). The final horizon is represented by "pure" coffer decoration or multiple horizontally oriented dotted lines (tab. VIII: 3, 5, 16, 19). With the thick-walled ceramics, deliberate roughing of surface and sometimes even inner surface of pots appears from stage III (Horváthová 2001, 41, fig. 2:1). In the later period, a distinct, roughly cut or extruded plastic strip often combined with various individual protrusions is situated below edges of such

vessels (Korek 1968, fig. 12: 7, 8; Soják 2001, fig. 5: 7; 9: 10). Specific stamping decoration appears below edges of the thick-walled ceramics of the Őzd group (see: Kovács 1988, 102, fig. 4: 2; Soják 2001, fig. 6: 2). M. Novotná (2001, 75-81) dealt with the topic of anthropomorphic urns with regard to their origin and function in the sphere of cult in her study where she used the latest results of research of the Baden culture in relation to Balkan and Aegean area. These results have undoubtedly excluded synchronization of the Baden culture with the early Bronze Age in Aegean area, particularly with Troy II (Capitani et al. 2002, 209-216; Forenbaher 1993, 246; Kalicz 2004, 196; Maran 1998, 7-8; Raczkó 1995, 52).

Hanging vessels were rather rare ceramic products. Their original dating to stage III is corrected by the find from Bajč-Vlkanov that was found in object 35/82 together with other ceramics typical for stage II (Němejcová-Pavůvková 1984, 131; Nevizánsky 1987, 649, fig. 3). The vessel from Edelény has four hollow protrusions decorated with engraved concentric circles on the maximum diameter (tab. II: 6a, b). Cannelures, doubled engraved sprig and plastic ornaments are also parts of decoration. An ornament in shape of engraved concentric circles is used on the vessel from Pișcolt-Nisipărie. Here it is combined with irregular zigzag pattern (tab. II: 10a, b). The vessel from Brontog differs from other examples with almost globular body and continuous decoration with the exception of its neck and hollow perforated stem (tab. II: 8). A special group of finds is created by smaller biconical vessels with sharp plastic decoration and with many false subcutaneous handles (tab. II: 7, 9, 11).

Analogies close to this shape are known from the settlement from Nowa Huta-Pleszów that, in accord with the finds from Spiš, represent the final horizon of the Baden culture (Rook 1971, 232, fig. 7). Ceramic sherds which are unique or without analogies in the Baden culture environment come from settlement layers, objects and some untouched graves from the searched part of Slovakia (tab. X: 1-14).

Tab. I. Cups of type C (1-29).

Tab. II. Saucieres of type D (1-5); hanging vessels of type Z (6-11).

Tab. III. Jugs of type G (1-32).

Tab. IV. Bowls of type H (14-17); type CH (1-13); type K (18-24).

Tab. V. Bowls of type J (1-28).

Tab. VI. Bowls of type M (1-15), type L (16-19).

Tab. VII. Amphoras of type N (1-12); vases of type O (13-21).

Tab. VIII. Pots of type P (1-23).

Tab. IX. Anthropomorphic vessels of type T (1-14).

Tab. X. Atypical vessel shapes. 1, 3, 6 - Brehov; 4 - Hrabušice; 2, 12 - Spišské Podhradie/Žehra; 13, 14 - Stránska; 11 - Šarišské Michaľany; 5 - Veľká Lomnica; 8-10 - Zemplínske Kopčany.

Tab. XI. Fragment of type C6 (1); ladles of type E (2, 6, 7); dippers of type F (3-5).

Translated by Viera Tejbusová

PRÍSPEVOK K NÁLEZOM DOBY HALŠTATSKEJ V JASKYNIACH SLOVENSKEHO KRASU

ELENA MIROŠŠAYOVÁ

Východné Slovensko, Slovenský kras, doba halštatská, jaskyňa, kult.

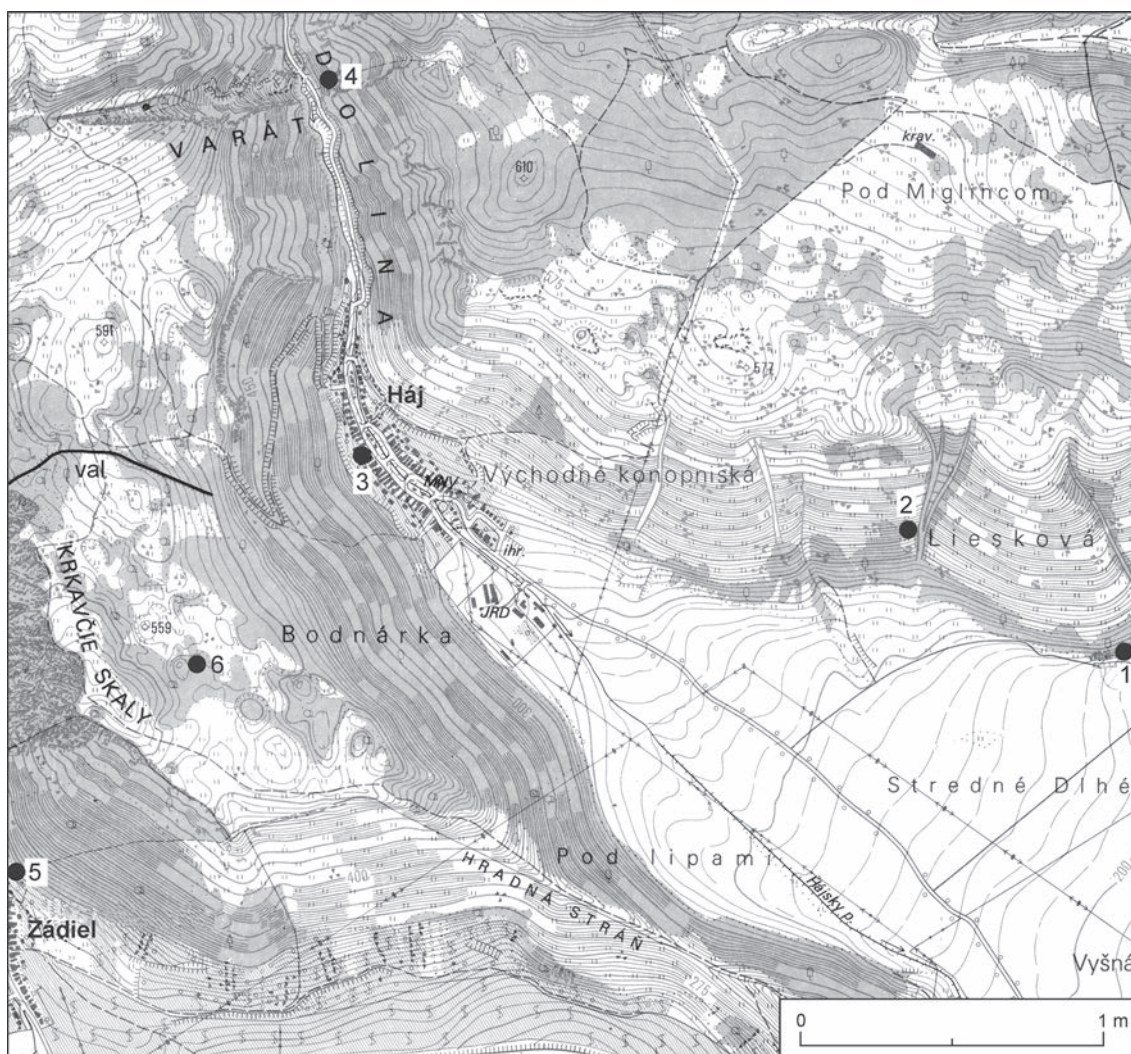
Eastern Slovakia, Slovak Karst, Hallstatt period, caves, cult.

Od mladšej doby bronzovej bolo územie Slovenského krasu súčasťou sídelného priestoru kyjatickej kultúry. Hustota obyvateľov postupne narastá a vrchol dosahuje v neskorkej dobe bronzovej. Potvrdením tohto javu je zvýšený počet archeologických nálezov z otvorených osád, hradísk a jaskýň. Predpokladáme, že v dobe halštatskej život v sídliskových areáloch kyjatickej kultúry pokračoval ďalej, ale za súčasného stavu výskumu nie je celkom jasné v akom rozsahu. V porovnaní s neskorou dobou bronzovou je pamiatok z doby halštatskej menej. V ostatnom čase však pribudli nálezy, ktorých vypovedacia hodnota prispieva k riešeniu niektorých otázok týkajúcich sa procesu vývoja osídlenia a formovania kultúry obyvateľov Slovenského krasu v dobe halštatskej. Stav osídlenia je lepšie rozpoznávaný v jeho východnej časti, ktorej jadrom je rovinatá Turnianska kotlina ohraničená na severe pásmom Horného, na juhu Dolného vrchu a na východe údolím rieky Bodvy. Halštatské osídlenie tu plošne nadväzuje na staršie kyjatické osady (Miroššayová 2004, 353n., obr. 1). Určitá koncentrácia sídiel sa črtá v južnom predpolí Zádielskeho kaňonu a Hájskej doliny. Predpokladám, že súčasťou sídliskových areálov boli okrem otvorených osád a jaskýň aj dve v krajine strategicky veľmi výhodne situované hradiská. Jedno na Vranej skale (770 m n. m.) v katastri Bôrky, okr. Rožňava na severnom konci Zádielskeho kaňonu nad cestou do Rožňavskej kotliny, druhé na južnom výbežku Zádielskej planiny (600 m n. m.) v katastri obce Háji, okr. Košice-okolie. Ich vybudovanie sa spája s neskorou dobou bronzovou (Miroššayová 1988, 153; Šiška 1988, 290). Nálezy železnej trosky, bronzového zoomorfného kovania a strelky s tromi krídelkami na hradisku

Vrania skala (Soják 1977, obr. 101: 2; 102) sú istými indíciami, že hradisko bolo aj v dobe halštatskej súčasťou sídliskovej štruktúry tunajšieho obyvateľstva. Odpoveď na otázku týkajúcu sa funkcie, rozsahu využitia a spresnenia datovania môže dať iba plošný výskum vnútorných areálov a konštrukcie opevnenia, ktorý momentálne absentuje.

Samostatnú skupinu pamiatok v Slovenskom krase tvoria archeologické nálezy z jaskýň, ktoré dokazujú prítomnosť človeka od praveku až po novovek. Ich štúdiu sa v súčasnosti venuje zvýšená pozornosť. Z doterajších výskumov vyplýva, že v sledovanom regióne boli jaskyne najviac využívané v strednom neolite a v neskorkej dobe bronzovej (Romsauer 1995, 127, Tabelle I). V následných obdobiach počet dokladov o pobyte človeka klesá. Pamiatky z doby halštatskej evidujeme z jaskyne Veľká jasovská a Fajka v Jasove (Eisner 1933, 152; Olex 1988, 193n; Miroššayová 1988, 355, obr. 7), Slaninová a Kamenná tvár v Háji (Kaminská 1993) a Ladnica v Silici (Böhm/Kunský 1941, 109, Abb. 8: 3). Najbohatší a z kultúrno-chronologického hľadiska kvalitatívne najhodnotnejší súbor nálezov pochádza z jaskyne Kamenná tvár v Háji. Jaskyňu objavili v roku 1989 Ing. K. Merta a Ing. P. Šimon. Následný viacročný speleologický prieskum vnútra jaskyne sa realizoval s cieľom nájsť suché prepojenie s ďalšou novoobjavenou jaskyňou Skalistého potoka, ktorej priestory sú dostupné len potápačom. Počas speleologického prieskumu sa zistilo, že jaskyňa Kamenná tvár bola z rôznych dôvodov využívaná už v praveku a potom na počiatku novoveku. Archeologické pamiatky odovzdal spolu s dokumentáciou pracovníkom pobočky Archeologického ústavu SAV v Košiciach Ing. M. Terray¹. Stručné informácie o nálezoch boli

¹ Autorka článku ďakuje za odovzdanie nálezov a poskytnutie dôležitých informácií.

Obr. 1. Topografia sídliskových nálezov z doby halštatskej v širšom okolí jaskyne Kamenná tvár. Háj - polohy: 1 - Pri prameni Skalného potoka; 2 - jaskyňa Kamenná tvár; 3 - intravilán; 4 - Slaninová jaskyňa. Zádiel - polohy: 5 - pred vstupom do Zádielskeho kaňonu; 6 - Zádielske hradisko.

už publikované (Kaminská 1993, 19n.; Terray et al. 2000), ale pretože významnou mierou prispievajú k poznaniu kultúrneho vývoja územia Slovenského krasu v dobe halštatskej, zaslúžia si podrobnejšie vyhodnotenie v širšom kontexte historického vývoja Karpatskej kotliny.

POLOHA A POPIS NÁLEZISKA

Obec Háj leží v južnej časti úzkej Hájskej doliny na východnom okraji Slovenského krasu (obr. 1). Jaskyňa Kamenná tvár sa nachádza východne od obce v južnom svahu Jasovskej planiny (obr. 1: 2; 2: 2). Úzky vchod (obr. 3) elipsovitého tvaru (0,5 x 1,5 m) vo výške 409,7 m n. m. je vzdialený asi 30 m od žlabu s miestnym názvom Liesková. Riečne modelovaný

jaskynný priestor tvorí kľukatá puklinovitá chodba klesajúca približne pod 45° uhlom do hĺbky 16 m (obr. 4, 5). Výška jaskyne je 7 m a celková dĺžka 26,1 m. Interiér bol vyplnený zmesou kamennej suty rôznej frakcie a humusovitej hliny, ktorá v strednej časti dosahovala výšku 5 m. V zadnej časti jaskyne, kde sa podarilo vypracovať celý profil výplne, mala vrstva kamennej suty premiešané s humusovitou hlinou hrúbku 2 m. Pod ňou bol podlahový sinter v hrúbke 0,6 m. Na hornej úrovni podlahového sintera zachytili speleológovia zvyšky ohniska. Ďalšie vrstvy tvorili kamene s okrovou ílovitou hlinou a červenohnedá fosílna hlina miestami s piesčitými sedimentami (obr. 6). Strmý úklon dna jaskyne je výsledkom postupného zapĺňania predtým priepasťovitého priestoru materiálom transportovaným z povrchu svahu pred jaskyňou prirodzeným spôsobom a čiastočne aj občasnou prítomnosťou človeka.

Obr. 2. Háj, južný svah Jasovskej planiny. 1 - poloha obce; 2 - poloha jaskyne Kamenná tvár
(Foto E. Miroššayová).

Prvé archeologické pamiatky (obr. 7: 14-16) sa našli v kamennej suti pri speleologickom prieskume zadnej časti jaskyne v roku 1989 (Kaminská 1993, 19, obr. 13). V ďalších rokoch sa pokračovalo v strednej časti, kde nesúvislá vrstva s nálezmi v hrúbke približne 0,20 m ležala v horných vrstvách sute. Väčšie zhľuky nálezov boli v blízkosti stien alebo väčších kameňov (obr. 7). V hlbších vrstvách kamennej sute sa nálezy vyskytovali už len sporadicky. Okrem súboru pravekých artefaktov sa objavili nálezy, ktorých charakter jednoznačne dosvedčil, že v 16.-17. storočí bol vstupný priestor jaskyne využitý ako peňazokazecká dielňa (Terry et al. 2003, 40).

POPIS NÁLEZOV Z JASKYNE KAMENNÁ TVÁR

Spracúvaný nálezový súbor získaný v rokoch 1989 a 2002-2004 (prír. č. prieskumu 56/04) obsahuje keramiky, kovový inventár, koráliky, mušľu Kauri, antropologický a zoologický materiál. Uloženie nálezov: VPS AÚ SAV Košice.

Keramika

- Čiastočne rekonštruovateľné zlomky spodnej časti vydutia vázy; F. svetlohnedá, M. jemne zrnitý, P. vyhladený, kožovitého vzhľadu, prír. č. 44/02 (tab. III: 2).
- Čiastočne rekonštruovateľné zlomky vázy; F. čierna so stopami tuhovania, vnútro hnedé, M. zrnitý s prímiesou drveného vápenca a šamotu, P. vyhladený, prír. č. 7/02 (tab. III: 3).
- Zlomok okraja vázy; F. čierna, M. jemne zrnitý, P. hladný, prír. č. 47/02 (tab. III: 1).
- Zlomok vázy s nízkym kónickým hrdlom oddeleným od tela plytkým okružným žliabkom; F. čiernohnedá až čierna, M. jemne zrnitý s prímiesou drveného vápenca a šamotu, P. uhladený, miestami stopy po vypadnutí kúskov vápenca, prír. č. 11/02 (tab. III: 4).
- Čiastočne rekonštruovateľné zlomky vázy; F. čierna, M. zrnitý s prímiesou drveného vápenca, P. hladný, tuhovaný, prír. č. 45/02 (tab. III: 5).
- Čiastočne rekonštruovateľné zlomky vázy, vydutie zdobené plytkými zvislými žliabkami; F. čierna, M. zrnitý, P. hladný, tuhovaný, prír. č. 4/02 (tab. III: 6; obr. 8: 2).
- Čiastočne rekonštruovateľné zlomky dvojuchej amfory s plastickou výzdobou na pleciach; F. hnedá, M. zrnitý s prímiesou šamotu, P. vyhladený, kožovitého vzhľadu, prír. č. 42/02 (tab. III: 7).
- Čiastočne rekonštruovateľné zlomky mätko profilovanej vázy s odsadeným dnom; F. čierna, nad dnom prechádza do hnedej, M. zrnitý s prímiesou drveného vápenca, P. hladný až leštený, tuhovaný, prír. č. 9/02 (tab. III: 8).
- Praslen bochníkovitý; F. sivá, M. jemne zrnitý, pr. 36 mm, v. 26 mm, prír. č. 31/02 (tab. IV: 1).
- Praslen dvojkonický; F. tmavosivá, M. hlina s prímiesou drveného vápenca, pr. 29 mm, v. 26 mm, prír. č. 32/02 (tab. IV: 2).

Obr. 3. Vstupný otvor do jaskyne Kamenná tvár
(Foto M. Terray).

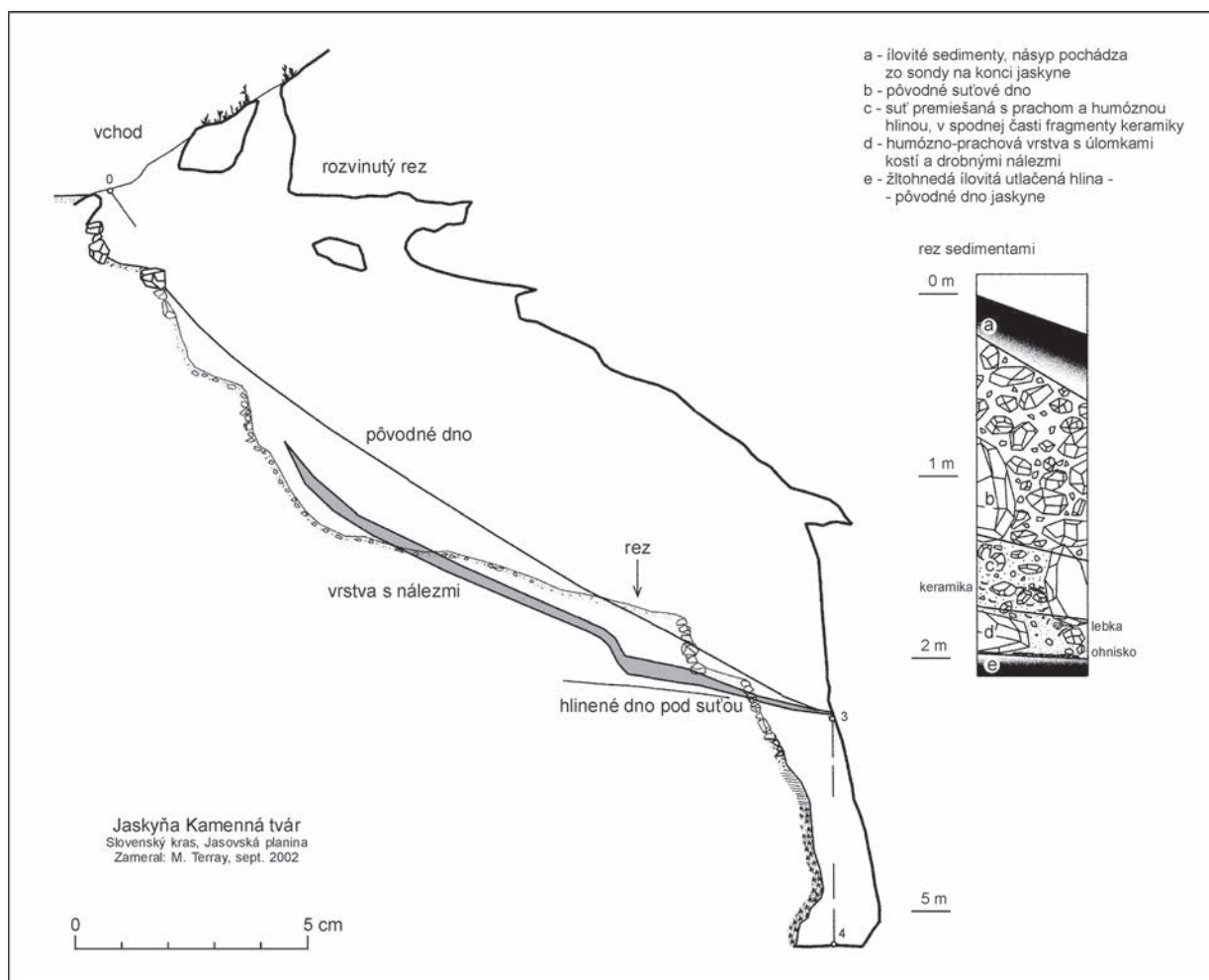

Obr. 4. Jaskynná chodba - stav pred výskumom
(Foto M. Terray).

Obr. 5. Puklinová chodba jaskyne
(Foto M. Terray).

- Zlomok okraja hrnca s pretlačeným výčnelkom; F. hnedá, M. zrnitý s prímiesou drveného vápenca, P. hladný, prír. č. 1-3/02 (tab. IV: 3).
- Zlomok okraja sudovitého hrnca s jazykovitým výčnelkom; F. hnedá, M. zrnitý s prímiesou drveného vápenca, P. pórovitý, prír. č. 2-3/02 (tab. IV: 4).
- Zlomok okraja hrnca; F. sivohnedá, M. zrnitý s prímiesou piesku a drveného vápenca, P. vyhladený, prír. č. 3-3/02 (tab. IV: 5).
- Zlomky okraja sudovitého hrnca s jazykovitými výčnelkami; F. tmavohnedá, M. zrnitý s prímiesou drveného vápenca, P. miestami pórovitý, prír. č. 5b/02 (tab. IV: 6; obr. 8: 1).
- Rekonštruovateľné zlomky sudovitého hrnca so štyrmi jazykovitými výčnelkami; F. tmavohnedá, M. zrnitý s prímiesou drveného vápenca, P. miestami pórovitý, prír. č. 5b/02 (tab. IV: 9).
- Zlomok jemne zalomeného okraja misky; F. hnedá, vnútro čierne, M. jemne zrnitý s prímiesou piesku a kúskov šamotu, P. hladný, prír. č. 4-3/02 (tab. IV: 7).
- Zlomok slabo zatiahnutého okraja misky; F. hnedočierna, M. výrazná prímies drveného vápenca, P. pôvodne vyhladený, prír. č. 6-3/02 (tab. IV: 8).
- Zlomok zatiahnutého okraja misky; F. svetlohnedá, vnútro čierne, M. zrnitý s prímiesou šamotu, P. hladný, prír. č. 5-3/02 (tab. IV: 10).

Obr. 6. Rez jaskynným priestorom.

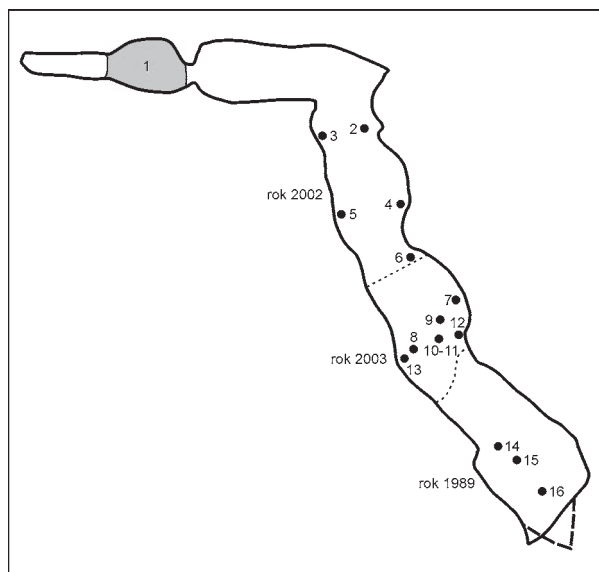
Kovový inventár

- Bronzový náramok s preloženými koncami zdobený jemne rytými ryhami, čiastočne zachovaný; hmotnosť 39,4 g, pr. 60 mm, pr. tyčinky 6,5 mm, príř. č. 26/02 (tab. I: 11).
- Zlomok bronzového náramku zdobeného metópvovite usporiadanými ryhami; hmotnosť 17,2 g, pr. 47 mm, pr. tyčinky 6 mm, príř. č. 61/03 (tab. I: 3).
- Zlomok bronzového náramku zdobeného metópvovite usporiadanými jemnými ryhami, koniec zosilnený; hmotnosť 14,6 g, pr. 46 mm, pr. tyčinky 4,5-6 mm, príř. č. 62/03 (tab. I: 5).
- Špirálovitý bronzový náramok z drôtu okrúhleho prierezu, konce zúžené; hmotnosť 17,4 g, pr. 44 mm, pr. drôtu 2 mm, 4 a pol závit, príř. č. 63/89 (tab. I: 6)
- Zlomok bronzového náramku z tyčinky obdĺžnikového prierezu, telo s tromi radmi pukličiek

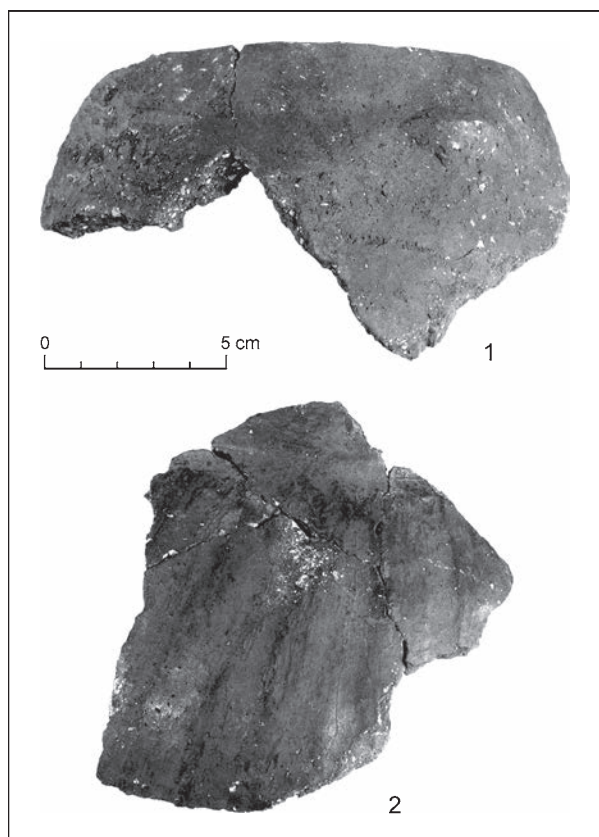
prechádza do zúženého konca zdobeného trojicami rýh. Časť pukličiek zvýraznená okrúhlym razidlom; hmotnosť 71,1 g, pr. 56 mm, š. tyčinky 9-13 mm (tab. I: 7).²

- Bronzová ihlica s profilovanou hlavou, hrot odlomený; hmotnosť 8,1 g, dĺ. 72 mm, príř. č. 27/02 (tab. I: 8).
- Hrot bronzovej ihlice (ihly); hmotnosť 2,2 g, dĺ. 72,5 mm, príř. č. 25/02 (tab. I: 4).
- Bronzová ihlica so štíhrou profilovanou hlavou; hmotnosť 8,5 g, dĺ. 155 mm, príř. č. 64/89 (tab. I: 12).
- Bronzová ihlica s dvojkónickou hlavou, na hrdle málo plastické rebro, ihla ohnutá; hmotnosť 11,4 g, dĺ. 162 mm, príř. č. 65/89 (tab. I: 2).
- Zlomok bronzovej tyčinky, morfológicky bližšie neurčiteľný; hmotnosť 4,3 g, dĺ. 5,1 mm, príř. č. 38/02 (tab. I: 1).
- Železný hrot (ihlica); hmotnosť 1,0 g, dĺ. 64 mm, príř. č. 41/0 (tab. I: 10).

² Náramok bol poskytnutý na dokumentáciu zo súkromnej zbierky.

Obr. 7. Zdokumentované polohy časti nálezov v jaskyni. 1 - vstupný priestor - peňazokazecká dielňa - 16.-17. storočie. Nálezy z doby halštatskej: 2 - tab. I: 8; 3 - tab. I: 11; 4 - tab. III: 1; 5 - tab. II: 9; 6 - tab. II: 13, 13a; 7 - tab. II: 7; 8 - tab. II: 1-3; 9 - tab. II: 10; 10 - tab. II: 6, 11; 11 - tab. I: 4; 12 - tab. I: 3, 5; 13 - tab. II: 8; 14 - tab. I: 12; 15 - tab. I: 6; 16 - tab. I: 2.

Obr. 8. Háj - jaskyňa Kamenná tvár. 1 - štruktúra materiálu hrncovitých nádob; 2 - úprava tuhovaného povrchu vázy.

- Železné šidlo; hmotnosť 3,6 g, dĺ. 82 mm, príř. č. 39/02 (tab. I: 9).
- Strieborná špirálka stočená z tenkého tordovaného drôtu, deformovaná. Jeden koniec odlomený, druhý zosilnený; hmotnosť 0,6 g, pr. 19 mm, pr. drôtu 1 mm, príř. č. 37/03 (tab. II: 7).
- Elektrónová náušnica (záušnica) z tenkého drôtu štvorhranného prierezu, deformovaná, jeden koniec rovno zrezaný, druhý kužeľovito zosilnený; hmotnosť 0,4 g, pr. 15 mm, pr. drôtu 1 mm, príř. č. 60/03 (tab. II: 8).
- Bronzová plastika ležiaceho psa - pôvodne súčasť bronzovej nádoby (?); hmotnosť 22,8 g, dĺ. 52 mm, príř. č. 24/02 (tab. II: 13, 13a).

Ostatné nálezy

- Korálik s modrobielymi očkami zo žltej pasty, sekundárne prepálený, pr. 19 mm, v. 13 mm, príř. č. 35/02 (tab. II: 10).
- Korálik s modrobielymi očkami zo žltej pasty, pr. 21 mm, v. 11 mm, príř. č. 36/02 (tab. II: 11).
- Korálik modrý, pr. 8 mm, v. 3 mm, príř. č. 19/02 (tab. II: 4).
- Korálik modrý, tvar nepravidelný, pr. 8 mm, v. 3-6 mm, príř. č. 33/02 (tab. II: 5).
- Korálik modrý, sekundárne prepálený, pr. 7 mm, v. 4 mm, príř. č. 34/02 (tab. II: 3).
- Korálik modrý, pr. 10 mm, v. 6 mm, príř. č. 57/04 (tab. II: 6).
- Korálik modrý, sekundárne prepálený, pr. 7 mm, v. 3 mm, príř. č. 58/04 (tab. II: 2).
- Korálik modrý, pr. 7 mm, v. 4 mm, príř. č. 59/04 (tab. II: 1).
- Mušľa Kauri, dĺ. 21 mm, príř. č. 22/02 (tab. II: 9).

Použité skratky: F. - farba; M. - materiál; P. - povrch; pr. - priemer; v. - výška; š. - šírka; dĺ. - dĺžka; príř. č. - prírastkové číslo.

ANALÝZA NÁLEZOV

Keramika

Keramický materiál z jaskyne je zlomkovitý. Je to dôsledok prirodzených procesov postupného zvetrávania stien, posunov sute a čiastočne tiež činnosťou človeka. Pri odstraňovaní sute nachádzali speleológovia najviac črepov v blízkosti skalných stien a veľkých kameňov. Jednotlivé zhľuky keramických úlomkov vyberali a ukladali osobitne do sáčkov s vyznačením polohy. Pri rekonštruovaní keramiky sa však ukázalo, že úlomky z jednej nádoby boli rozptýlené na viacerých polohách. Z toho vyplynulo, že zoskupenia črepov tak ako

sa javili pri odkrývaní, vznikli náhodne pri posune vrstiev na strmom dne jaskyne. K ďalšej deštrukcii keramických zlomkov dochádzalo pri ich vyberaní z kamennej sute. Počas speleologického výskumu sa nepodarilo vyzbierať všetky črepy, preto sa tvary jednotlivých nádob dali rekonštruovať iba čiastočne. Na základe zrekonštruovaných častí nádob a ostroty lomov črepov predpokladáme, že väčšina z nich bola do priestoru jaskyne uložená celá. Identifikovať miesto, na ktorom pôvodne v jaskyni stáli, nálezová situácia neumožnila.

Keramika z jaskyne je vyhotovená z hliny ostrenej pieskom s rôznou hrúbkou zrna. Ďalšou opticky pozorovanou prímiesou sú kúsky šamotu a drveného vápenca, ktorý je typický pre celý región Slovenského krasu. Biele zrnká vápenca sú dobre viditeľné na lomoch a niekedy aj na povrchu črepov. Po vypadnutí zrníka má ich povrch pórovitý vzhľad.

Pri vymedzovaní časového a kultúrneho rámca pre typologickú analýzu keramiky z Kamennej tváre som sa opierala o kovový inventár. Z jeho datovania vyplýva, že najstaršie pamiatky nemôžu byť datované skôr ako do neskoršej doby bronzovej, väčšina však už patrí do doby halštatskej. V keramickom súbore z jaskyne Kamenná tvár sú zastúpené základné formy keramického riadu - hrnce, misky, vazy a amfory.

Hrnce

Získané rekonštruovateľné zlomky pochádzajú najmenej zo 4 až 5 exemplárov. Sú vyrobené z hliny s vysokým obsahom hrubozrnného piesku, drobných kúskov drveného vápenca a šamotu, dobre vypálené. Farba povrchu je hnedá. Hrnce majú sudovitý tvar s viac alebo menej zatahnutým (tab. IV: 4-6, 9), prípadne jemne vyhnutým okrajom (tab. IV: 3), pod ktorým sú štyri jednoduché alebo pretlačené jazykovité výčnelky (tab. IV: 3, 6, 9). Profiláciou tela a úpravou povrchu sú blízke hrncom nachádzaným na halštatských sídliskách východného Slovenska. Od predošlých sa líši zlomok okraja hrnce s podlhovastým výčnelkom (tab. IV: 4). S tmavohnedým pórovitým povrchom, ktorý vznikol po vypadnutí kúskov vápenca, sa na území Slovenského krasu častejšie stretávame na nádobách kyjatickej kultúry neskoršej doby bronzovej.

Misky

V jaskyni sú zastúpené zlomkami z 3 exemplárov. Dva patria k typu misiek s výrazne zatahnutým okrajom. Sú vyrobené z hliny premiešanej s pieskom a kúskami šamotu. Povrch svetlohnedej (tab. IV: 10) a hnedej farby (tab. IV: 7) je uhladený.

Čierny povlak vnútornej steny misky presahuje cez vonkajší okraj. Tvarom a úpravou povrchu sú misky z Kamennej tváre podobné miskám s akými sa v Košickej kotline bežne stretávame na sídliskách doby halštatskej (Miroššayová 1994, obr. 12: C). Tretí zlomok je z kónickej misky s jemne zatahnutým okrajom (tab. IV: 8). Jednoducho modelovaná forma takýchto misiek, ktoré sa vyznačujú širokým časopriestorovým rozptylom, je sama o sebe kultúrne a chronologicky necitlivá. V prípade zlomku misky z Kamennej tváre je nápadná podobnosť so zlomkom hrnce kyjatickej kultúry (tab. IV: 4). Obidva zlomky sa vyznačujú rovnakou štruktúrou hliny s vysokým obsahom drveného vápenca a úpravou povrchu tmavohnedej farby.

Vazy

Podľa zachovaných zlomkov tvoria vazy v jaskyni najpočetnejšiu skupinu. Čiastočne sa podarilo rekonštruovať sedem rôznych nádob. Všetky majú mäkkú plynulú profiláciu a širšiu stavbu tela. Charakterizuje ich dobré vypálenie, zrnitý materiál ostrený jemným pieskom, kúskami vápenca a šamotu. Odlišujú sa úpravou povrchu. Dvojkónická váza so zaobleným vydutím nízkym slabovo vyhnutým okrajom má povrch čierny leštený so stopami striebřitého tuhovania (tab. III: 8). Podobnú úpravu povrchu má váza s lievnikovite roztvoreným hrdlom (tab. III: 5). Váza a s maximálnym vydutím v dolnej polovici tela, plynulo prechádzajúcim k von vyhnutému okraju s tuhovaným povrchom (tab. III: 3) typologicky súvisí s nádobami kyjatickej kultúry neskoršej doby bronzovej. Územne najbližšiu analógiu poznáme napríklad z jaskyne Ladnica v Silici (Böhm/Kunský 1941, 109, Abb. 8: 3), ďalšie sú z nálezísk kyjatickej kultúry v povodí rieky Slanej (Kemenczei 1984, Taf. XCIII: 1). Prítomnosť takéhoto tvaru v hrobe 1 datovanom do staršieho úseku doby halštatskej na pohrebisku Alsótelekes-Dolinka na priľahlom území Maďarska (Patay 1961, VIII: 7), ukazuje na dlhšie prežívanie. Profiláciou podobné nádoby sú na sídliskách východného Slovenska po celú dobu halštatskú, ale na maximálnom vydutí, alebo tesne pod ním majú štyri jazykovité výčnelky (Miroššayová 1987, tab. V: 23, X: 7, XIII: 5). Tvar nádoby čiernohnedej farby, ktorej kónické hrdlo oddeľuje od tela okružný žliabok, sa nedá rekonštruovať (tab. III: 4). Osobitnú pozornosť si zaslúži váza s nízkym kónickým hrdlom oddeleným od tela plytkým okružným žliabkom. Tuhovaný povrch má striebřitý lesk. Vydutie je zdobené vertikálnymi líniami, imitujúcimi žliabkovanie (tab. III: 6). Tvar a výzdoba nádoby z Kamennej tváre je zatiaľ na území Slovenského krasu ojedinelá

a nepoznáme k nej priamu analógiu. Je to forma, ktorá typologicky s kyjatickou kultúrou nesúvisí. Otázka jej pôvodu zostáva zatiaľ otvorená. Rovnako zriedkavé je aj striebřité tuhovanie povrchu. Okrem Kamennej tváre sa takáto keramika našla ešte pred jaskyňou Fajka v Jasove. Na osobitosť úpravy jej povrchu v porovnaní s povrchom keramiky kyjatickej kultúry upozornil už J. Eisner, že sa: „nepodobá lakovaniu obvyklému na keramike z Veľkej jasovskej jaskyne“ (1933, 161). Uvedené nálezy dotal do doby halštatskej, čo do istej miery podporuje datovanie keramiky s tuhovaným povrchom z Kamennej tváre.

Amfory

Jediným reprezentantom je nádoba s mierne stlačeným vydutím plynulo prechádzajúcim do prehnutého hrdla. Vyhladený povrch hnedej farby má kořovitý vzhľad. Výzdobným prvkom je malý zvislý výčnelok medzi dvoma páskovými úškami prepájajúcimi hrdlo a plecía nádoby (tab. III: 7). Podobné varianty dvojuchých amfor sa objavujú na stredoslovenských pohrebiskách lužickej kultúry vo výbave žiarových hrobov z neskorobronzového stupňa (Hrubec/Kujovský 1994, 22, Tab. VIII: 17). Lužické formy dvojuchých amfor sa vyskytujú aj na niektorých lokalitách kyjatickej kultúry (Paulík 1962, 127). Domnievam sa, že tvar amfory z jaskyne Kamenná tvár práve pre typické nasadenie ušíek tiež súvisí s lužickým prostredím. Rovnaký kořovitý vzhľad mal povrch zlomku z dolnej časti vydutia svetlohnedej nádoby, ktorú sa nepodarilo zrekonštruovať (tab. III: 2).

Drobné keramické formy zastupujú v jaskyni dva nezdobené prasleny bežne sa vyskytujúcej formy (tab. IV: 1, 2).

Záverom kapitoly o keramike môžem konštatovať, že na rozdiel od iných jaskýň sa v spracúvanom súbore z Kamennej tváre nevyskytla keramika s kvalitne upraveným „lakovaným“ čiernym povrchom, šikmým hnaním a rytou výzdobou charakteristickou pre kyjatickú kultúru.

Kovováň a ez

Okrem železného šidla a bronzovej plastiky patria všetky kovové predmety z jaskyne Kamenná tvár do kategórie ozdôb. Dobrou oporou pre vyhodnotenie časti kovového inventára z jaskyne boli nálezy z územne blízkeho birituálneho pohrebiska Alsótelekes - Dolinka. Nachádza sa na okraji Aggtelekského krasu na severozápadnom podhorí pohoria Rudabánya a jeho trvanie sa datuje v rozpätí poslednej tretiny 7. až počiatku 6. storočia pred Kr. (Patay/Kiss 2001, 140).

Náramky

Z jaskyne Kamenná tvár poznáme päť exemplárov, ktoré reprezentujú štyri typy. Špirálovitý náramok (tab. I: 6) z tenkého bronzového drôtu okrúhleho prierezu s jemne zúženými koncami patrí k okrasám s dlhším časovým výskytom. Ak prihliadneme na rámcové datovanie celého nálezového súboru z Kamennej tváre nachádzame k náramku analógie v nálezových celkoch zo záveru doby bronzovej až doby halštatskej. Veľmi často sa vyskytujú v páre. Ako príklad spomeniem drôtené špirálovité náramky z hrobov kultúry Bassarabi z prelomu stupňov HB3/HC (Vulpe 1986, Abb. 3: 8, 31). K mladším exemplárom patrí dvojica drôtených náramkov so zúženými koncami z domu 32 na z hradisku Smolenice - Molpír (Dušek M./Dušek S. 1995, Taf. 34: 4; 88: 17) datovaná existenciou hradiska do stupňa HC až počiatku HD (Parzinger/Stegmann-Rajtár 1988, 175) a drôtené náramky z jaskyne Býčí skála v Moravskom krase, ktoré v kontexte s ostatnými nálezmi patria do stupňa HD1 až počiatok HD 2 (Parzinger et al. 1995, 45n., 182, Taf. 16: 153, 154; 17: 168, 176h).

Náramky z tyčinky okrúhleho prípadne oválneho prierezu s rytou výzdobou spoľahlivo zapadajú do typologického rámca doby halštatskej. Exemplár s výrazne cez seba preloženými koncami je nosením opotrebovaný z vnútornej aj z vonkajšej strany. Pôvodná výzdoba jemne rytých rýh je zachovaná iba čiastočne (tab. I: 11). Ďalšie dva náramky sú neúplné. Jeden koniec majú odseknutý, druhý sa mierne rozširuje. Výzdoba v podobe metópopovite rozložených zväzkov rýh je v princípe rovnaká, rozdiel je v spôsobe vyhotovenia. Na jednom sú výrazné ryhy na konci náramku doplnené neúplným krokvicovitým motívom (tab. I: 3), na druhom, nosením opotrebovanom, sú zvyšky jemných rýh zachované iba na bokoch tyčinky (tab. I: 5). Tyčinkovité náramky tohto typu s viac alebo menej preloženými koncami, hladké alebo zdobené zväzkami rýh sú od druhej polovice 6. storočia pred Kr. sprievodnými nálezmi hrobových celkov vekerzugskej kultúry v strednom Potísi a na juhozápadnom Slovensku (Kesznyéten - Szérüskerten, hrob 18 - Hellebrandt 1988, 6: 4; Szentes-Vekerzug, hrob 39, 80 - Párducz 1954, Pl. XII: 45, XXVII: 2; Chotín, hrob 254 - Dušek 1966, Taf. XXVIII: 1; Senec hrob 6, 7 - Pichlerová 1962, obr. 8: 8, 10). Posledný fragment je z unikátneho typu náramku zatiaľ bez porovnateľných analógií. Je odliaty z masívnej tyčinky obdĺžnikového prierezu. Zachovaný koniec je zúžený a zdobí ho päť zväzkov rýh. Na tele sú tri rady pukličiek. Niektoré z nich sú zvýraznené okrúhlym razidlom (tab. I: 7).

Vlasové ozdoby

Skupinu drobného šperku zastupujú dva predmety pravdepodobne vlasové ozdoby³. Typologicky sú si v princípe podobné. Krúžok z tenkého elektrónového drôtu štvorhranného prierezu je na jednom konci kužeľovite ukončený (tab. II: 12), druhý je hladký. Nedá sa s istotou povedať či krúžok mal takúto podobu aj pôvodne alebo sa nám zachovala iba časť. Druhý koniec s kužeľovitým ukončením chýba, aj keď opticky nevykazuje stopy lomu. Kruhové šperky s kužeľovitým ukončením používané ako náramky alebo vlasové ozdoby boli hojne rozšírené na území východne od Tisy v 7.- 1. polovici 6. storočia pred Kr. v hrobch ciembrudskej skupiny (*Vulpe 198* ; 62, 43, Fig. 5: 10, 6: 16,19; 8: 5-8; *Vasiliev/Zrínyi 1974*, 136, Pl. X: 1, XII: 6,7). Stretávame sa s nimi aj mimo tohto územia. Nálezu z Kamennej tváre sú územne najbližšie bronzové kruhy s kužeľovitými koncami z pohrebiska Alsótelekes - Dolinka (*Patay 1961*, Pl. VI: 5, 9, 10, 13) a Piliny (*Patay 1955*, 66, Tab. XVI: 10) v severovýchodnom Maďarsku. Oba uvedené nálezy sú zaradené do horizontu pamiatok označovaných ako včasnokýtske s počiatkom výskytu v 2. polovici 7. storočia pred Kr. (*Kemenczei 1994*, 90; *0* , 52). Mladšie varianty sa objavujú aj na pohrebiskách vekerzugskej kultúry (*Kemenczei 0* - *0* , 45, Abb.11: 1). V porovnaní s uvádzanými analógiami kruhových šperkov s kužeľovitými koncami je elektrónový krúžok z Kamennej tváre menší a ukončenie má zaoblenejšiu modeláciu. Tvarom viac podobá článkom na špirálovitých drôtených náramkoch z jaskyne Býčí skála pri Adamove v Moravskom krase (*Parzinger et al. 1995*, Taf. 17: 171). Druhá vlasová ozdoba z jaskyne Kamenná tvár je špirálovite stočená z tenkého tordovaného strieborného drôtu. Na jednom konci má guľovitú hlavičku, druhý je evidentne odlomený (tab. II: 10). Z územia Slovenského krasu je známa ešte jedna rovnako formovaná strieborná ozdoba s priemerom 23 x 19 mm zo Zbojníckej jaskyne v k. ú. Silická Jablonica, okr. Rožňava. Bližšie nálezové okolnosti nie sú známe (*nepublikované*).⁴ Analogické strieborné tordované krúžky sa objavujú na pohrebisku Szent-Vekerzug (*Párducz 1954*, Pl. XIII: 17, 18; XVII: 8, 9; XXIV: 1, 13).

Ihlice

Z jaskyne Kamenná tvár pochádza jedna železná a štyri bronzové ihlice. V rámci geografického prostredia Slovenského krasu a k nemu priliehajúceho

územia Maďarska sú dobre porovnateľné s ihlicami z birituálneho pohrebiska Alsótelekes - Dolinka, kde sa našlo 18 železných a 6 bronzových exemplárov. Železné ihlice boli prílohou v mužských a bronzové v ženských hrobch (*Patay/Kiss 0* - *0* , 138, Abb. 21). Za pozornosť stojí zistenie, že ihlice sa vyskytovali iba v žiarových hrobch, čo istým spôsobom naznačuje, že zjavne išlo o šperk domáceho obyvateľstva.

Železný hrot z Kamennej tváre so zaoblenou hornou časťou (tab. I: 10) môžeme zaradiť k typu jednoduchých ihlíc bez hlavice aké na východnom Slovensku poznáme z halštatských sídlisk Terňa - Lysá stráž (*Budinský-Krička/Miroššayová 1992*, Tab. X: 20) a Rad (*nepublikované*). Staršie bronzové predlohy tohto typu ihlíc sú rozšírené hlavne na území lužickej kultúry a považujú sa za jednoduché spínadlá, ku ktorým smerovala výroba v závere doby popolnicových polí (*Novotná 190* , 160). Z územia Slovenského krasu je známy jeden exemplár bronzovej ihlice z jaskyne Ladnica v Silici (*Böhm/Kunský 194* , Abb. 8: 5). Používanie bronzových ihlíc bez hlavice pokračuje súčasne so železnými aj v dobe halštatskej, o čom svedčia ich nálezy na spomínanom pohrebisku Alsótelekes - Dolinka (*Patay/Kiss 0* - *0* , Abb. 21: 4, 6, 7, 11, 15, 20). Aj pre ďalšie dve bronzové ihlice nachádzame takmer identické analógie na pohrebisku Alsótelekes - Dolinka. Ihlica s profilovanou hlavice štvorhranného prierezu (tab. I: 8) má analógiu v hrobe 164, ktorý leží v západnej skupine pohrebiska (*Patay/Kiss 0* - *0* , ábra 14: 1), druhá ihlica s profilovanou hlavice (tab. I: 12) je blízka ihlici z hrobu 32 vo východnej skupine (*Patay 1961*, ábra 11: 3). Polohu hrobov na pohrebisku uvádzam z dôvodu relatívneho chronologického postavenia oboch ihlíc. Staršia západná skupina hrobov je datovaná do poslednej tretiny až koniec 7. storočia pred Kr., mladšia východná okolo prelomu 7. a 6. až počiatku 6. storočia pred Kr. (*Patay/Kiss 0* - *0* , 140). Pre bronzovú ihlicu s dvojkónickou hlavice a rebrom na prechode k hrdlu som nenašla v sledovanom geografickom prostredí Potisia priamu analógiu. Zhodný tvar hlavice má neúplná ihlica z domnelého hrobového celku z Batiny (*Metzner-Nebelsik 2002*, 428, Katalog Abb. 6: 12), ktorú sprievodné keramické tvary, zodpovedajúce keramickému horizontu II, datujú do stupňa HB3 (l. c., Abb. 78). Ak sa pri ihlici z Kamennej tváre prikloníme k uvedenému datovaniu potom by jej prítomnosť signalizovala počiatok využitia jaskyne už v neskorej dobe bronzovej. Varianty typologicky príbuzných nezdobených ihlíc

³ S ohľadom na veľkosť mohli oba exempláre slúžiť aj ako náušnice. Podobné krúžky - náušnice patrili v skytskom prostredí Severného Pričier-nomoria k obľúbeným šperkom (*Petrenko 1978*, Tab. 22-26).

⁴ Nestratifikovaný nález G. Štibrányiho z roku 1957.

s dvojkónickou hlavou bez rebra sú rozšírené v celom stredoeurópskom prostredí hlavne v lužickej kultúre od mladej doby bronzovej (*Novotná 198*, 116). V ojedinelých prípadoch sa s nimi stretávame aj v mladšom úseku doby halštatskej (*Dušek 1966*, Taf. IV: 3). Typ poslednej bronzovej ihlice z jaskyne Kamenná tvár, ktorá má odlomenú hlavu (tab. I: 4) sa nedá určiť. To isté platí aj o bronzovej tyčinke štvorhranného prierezu (tab. I: 1).

Zvieracia plastika

Približne v strednej časti jaskynného priestoru sa vo vrstve sute našla zvieracia plastika (tab. II: 13, 13a). Predstavuje ležiaceho psíka. Telo je tvarované zjednodušene, nesymetricky. Hlava v porovnaní s telom je veľká, jednoducho modelovaná, oči a uši sú ostro rezané. K telu prechádza cez silný krk. V roztvorenej papuľke je vidieť jazyk. Pokrčené zadné nohy pritiažené k telu sú reliéfne naznačené. Predné, plne plastické sú natiahnuté rovnobežne s hlavou. Zvyšky nitov ukazujú, že pôvodne boli na niečo pripevnené, možno pridržiavali pokrievku. Chvost psíka je tvarovaný tak, že vytváral pánt umožňujúci pohyb. S najväčšou pravdepodobnosťou bola plastika súčasťou bronzovej nádoby. Jej tvar zostáva neznámy. Ak sledujeme konštrukčné detaily plastiky vychádza zaujímavo jej porovnanie s územne vzdialeným stredobalkánskym nálezom bronzového sitka z Nového Pazaru, ktoré bolo súčasťou súboru výnimočných nálezov z bohatého hrobu (depotu?). Sitko (infundibulum) s dlhou rukoväťou sa skladá z lievika a perforovanej misky - sitka, ktoré sa dá odklopiť pomocou pohyblivého ramienka v podobe koníka. Štylizovaná plastika koníka má predné nohy prinitované na okraj sitka, zadná chvostová časť slúžila ako pánt (tab. II: 14, 14a). K nálezu z Nového Pazaru, datovanému do 6. až počiatku 5. storočia pred Kr., sú uvádzané analógie z južného Talianska z oblasti Kampánie a Lukánie, kde sa hľadá aj jeho pôvod (*Mano-Zizi/Popović 1969*, 206, Taf. 60; *Popović 1994*, 115, obr. 65; *Krstić 2004*, Abb. 29). Odpoveď na otázku ako sa plastika psíka, prípadne nádoba, ktorej bol súčasťou ocitla na sledovanom území Slovenského krasu, môže byť iba hypotetická. Jednou z možností je, že sa sem dostala spolu s ďalšími pamiatkami cudzej proveniencie prúdiacimi na územie juhovýchodného Slovenska z juhu a juhozápadu, o ktorých sa zmienim neskôr.

Ostatná í ex

Do tejto skupiny patria koráliky a mušľa Kauri. V jaskyni sa našli dva typy korálikov zo sklenenej pasty. Prvý zastupujú jednoduché modré koráliky,

bochníkovitého tvaru, s priemerom od 7 do 10 mm (tab. II: 1-6). Vo východo a stredoeurópskom priestore sa vyznačujú širokým časopriestorovým rozptylom (*Chochorowski 1985*, 51, 52). Koráliky druhého typu zo žltej sklenenej pasty s modrobielymi očkami (tab. II: 7, 8) boli v dobe halštatskej obľúbenou súčasťou náhrdelníkov. V Karpatskej kotline patria do skupiny mladších typov. Ťažisko ich výskytu sa spravidla datuje v časovom rozpätí stupňov HD - LTA, ale môžu prežívať aj dlhšie (*Venclová 1990*, 74, 82; *Križ 2003*, 84, 103: 117). V Kamennej tvári sa koráliky našli rozptýlené približne v jednej rovine v centrálnej časti jaskynnej chodby. Nevylučujem, že spolu s mušľou Kauri (tab. II: 11) tvorili jeden náhrdelník.

DATOVANIE

Keramika z jaskyne Kamenná tvár je zastúpená úžitkovými formami, ktoré tvarom a úpravou povrchu síce zapadajú do rámca keramického inventára doby halštatskej, ale ich vypovedacia hodnota vo vzťahu k spresneniu chronológie je nízka. Datovanie nálezového súboru z jaskyne sa preto opiera predovšetkým o kovový inventár. Na základe typologickej analýzy jednotlivých predmetov sa formálne črtajú dva horizonty využitia jaskyne v dobe halštatskej: starší - druhá polovica stupňa HC a mladší - stupeň HD. Do staršieho horizontu by podľa datovania analogických nálezov z pohrebiska Alsótelekes - Dolinka (*Patay 1961*, ábra 11: 3; *Patay/Kiss 2001-2002*, 140, 14: 1) mohli ešte patriť ihlice s profilovanou hlavou (tab. I: 8, 12). Mladší - ťažiskový horizont stupňa HD reprezentujú predmety, ku ktorým nachádzame paralely v okruhu veckerzugskej kultúry. Patria sem vlasové ozdoby (tab. II: 10, 12), bronzové náramky (tab. I: 3, 5, 11) a z nekovového inventára žlté koráliky s modrobielymi očkami a mušľa Kauri (tab. II: 7-8, 11). Ako vidno, chronologické spektrum pamiatok z jaskyne Kamenná tvár je širšie. Za predpokladu, že tu neboli uložené naraz, ale postupne pri opakovaných rituáloch, je problematické využitie jaskyne v rámci doby halštatskej presnejšie vymedziť. Podľa zastúpených predmetov sa ťažisko ukazuje v stupni HD. Predbežne nedoriešenou otázkou zostáva využitie Kamennej tváre v horizonte neskorej doby bronzovej a počiatku doby halštatskej. V jaskyni sa nenašli predmety, ktorých výskyt je časovo viazaný iba na tento horizont. Teoreticky by sa sem dali zaradiť bronzová ihlica s dvojkónickou hlavou (tab. I: 2) a bronzový špirálovitý náramok (tab. I: 6). Treba však mať na zreteli, že sú to typy okrás, s ktorými sa môžeme stretnúť aj mladšom úseku doby halštatskej.

INTERPRETÁCIA JASKYNE KAMENNÁ TVÁR

Geomorfologický celok Slovenský kras na juhovýchode Slovenska je typická krasová krajina bohatá na povrchové a podzemné krasové javy. Na ploche približne 400 km² je v súčasnosti známych okolo 1000 jaskýň rôzneho typu. Časť z nich bola objavená už v praveku a z rôznych dôvodov sa stala súčasťou sídliskových areálov obyvateľov Slovenského krasu. Využitie jaskynných priestorov bolo závislé od dostupnosti a podoby vnútorného priestoru. Jaskyňu Kamenná tvár v Háji som zaradila do kategórie kultových. Pri určovaní jej funkcie som vychádzala z kritérií, ktoré pre kultové jaskyne v Dolnom Sasku vypracoval M. *Geschwinde* (198, 102). Na jaskyňu Kamenná tvár sa dajú aplikovať nasledovné kritériá:

1. Vnútro jaskyne s prudko klesajúcim pôvodne priepastovitým dnom neposkytovalo pohodlné podmienky pre dlhší pobyt človeka.

2. Okrem úžitkových predmetov z bežného inventára tunajších obyvateľov (hlinené prasleny, železná ihlica a šidlo) sa v jaskyni našli aj vzácne predmety ako šperky z drahých kovov, bronzu a sklenené koráliky.

3. Zámerné poškodenie, ktoré vykazujú tri neúplné náramky (tab. I: 3, 5, 7) a ihlica s profilovanou hlavicou s odseknutým hrotom (tab. I: 8) má rituálne pozadie a signalizuje s najväčšou pravdepodobnosťou spôsob obety na princípe *pars pro toto*.

4. Predpokladané využitie jaskyne Kamenná tvár na kultové obrady nie je na sledovanom území Slovenského krasu ojedinelým javom.

Na Silickej planine v katastri obce Silica, okr. Rožňava sú s kultom spájané dve jaskyne. Etážovitá priepastovitá jaskyňa Babská diera s nálezmi ľudských kostí a polotovaru kultovej masky zo ženskej lebky (*Bárta/Vlček 1990, 117*) a Majda - Hrašková jaskyňa so šachtovitým vstupom, v ktorej sa našli kostrové pozostatky 12 jedincov. Z nich päť nieslo stopy po úderoch tupým a sečným predmetom. Kultovú interpretáciu Majda - Hraškovej jaskyne podporuje prítomnosť rituálnej masky z tvárovej časti mužskej lebky a masky z upravenej lebky jeleňa (*Bárta 1958, 350, 351*). Nález jelenej masky môže znamenať, že v jaskyni sa vykonávali obrady spojené s kultom jeleňa, ktorý bol v stredo-európskom priestore v neskoršej dobe bronzovej a staršej dobe železnej veľmi rozšírený. Považuje sa za kultúrny fenomén, ktorého odrazom je frekvencia vyobrazení jeleňa ako totemového zvieratá (*Jockenhövel/Knoche 2001, 148, 151*). V uvedených jaskyniach zo Silickej planiny sa nenašiel predmet,

ktorý by pomohol k spresneniu datovania. Na základe keramiky kyjatickej kultúry sú datované do záveru doby bronzovej (*Bárta/Vlček 1990, 131*). Na rozdiel od uvedených jaskýň sa súbor nálezov z Kamenná tvára v Háji dá relatívne dobre chronologicky zaradiť do doby halštatskej. Podáva svedectvo, že jaskynné priestory boli aj v tomto období súčasťou duchovnej sféry života populácií obývajúcich krasové územie ako miesta pre vykonávanie kultových obradov. Na rekonštruovanie podoby rituálnych úkonov a ich zamerania chýba dostatok hodnotných informácií. Tak ako v iných jaskyniach Slovenského krasu, ani v Kamennej tvári sa nerealizoval systematický výskum intaktnej archeologickej situácie. Vnútny priestor jaskyne sa v priebehu storočí menil prirodzenými pochodmi spojenými s deštrukciou skalných stien, posunmi sute a antropogénnymi zásahmi. Uvádzané činitele interpretačne „znehodnotili“ pôvodnú nálezovú situáciu. Problematická zatiaľ zostáva interpretácia prítomnosti ľudských kostí a ich prípadnej priamej súvislosti s kultovými obradmi. Podľa predbežného antropologického vyhodnotenia J. Jakaba ľudské kosti nájdené vo vrstve pod suťou pochádzajú z viacerých dospelých jedincov a detí.⁵ Kompletná kostra sa nenašla.

V dobe halštatskej bola jaskyňa Kamenná tvár súčasťou sídliskovej aglomerácie, ktorá sa sformovala v mikroregióne Hájskej doliny a jej predpolia (obr. 1: 1). V súčasnosti tu evidujeme dve otvorené osady. Jednu priamo v intraviláne dnešnej obce, druhú na južnom úpätí strmého svahu Jasovskej planiny v polohe Pri prameni Skalného potoka, necelý 1 km východne od Kamennej tvára. Keramika z oboch sídlisk získaná povrchovým prieskumom je porovnateľná s úžitkovými formami zo sídlisk z doby halštatskej na území Košickej kotliny. V polohe Pri prameni Skalného potoka bola okrem keramiky nájdená železná troska a zlomok zo steny taviacej piecky (*Miroššay vá/Terray 2006, 147*). Ak sa predbežné datovanie osady potvrdí výskumom, potom to bude z povodia Bodvy ďalší dôkaz hutnenia železa v dobe halštatskej, ktoré máme zatiaľ s istotou verifikované iba v osade Čecejovce - Gemerské (*Miroššay vá 1994, 53*). Do sídliskovej aglomerácie hájskeho mikroregiónu patrila v dobe halštatskej ešte Slaninová jaskyňa, ktorá leží hlbšie v Hájskej doline približne 1 km severne od dnešnej obce (obr. 1: 4). Hájsku dolinu na západnej strane ohraničovali strmé svahy Zádielskej planiny. Súčasný stav výskumu neobjasňuje aký bol vzťah obyvateľov sídliskovej aglomerácie v predpolí Hájskej doliny k hradisku vybudovanom na strategicky výhodnej polohe južného výbežku Zádielskej planiny.

⁵ Kompletné vyhodnotenie antropologického materiálu bude publikované samostatne.

JASKYNE SLOVENSKEHO KRASU V DOBE HALŠTATSKEJ

Ako sme už uviedli, v dobe halštatskej v porovnaní s neskorou dobou bronzovou počet dokladov o využívaní jaskýň Slovenského krasu výrazne klesá. Súčasná situácia nemusí však objektívne odrážať pôvodný stav, pretože chronologická klasifikácia väčšiny jaskýň sa prevažne opiera o keramiky kyjatickej kultúry. Vypovedacia hodnota nájdeného keramického materiálu s prevahou úžitkových tvarov a nedostatok informácií o nálezových situáciách obmedzujú možnosti presnejšieho datovania. V Slovenskom krase je okrem jaskyne Kamenná tvár prítomnosť človeka v dobe halštatskej archeologicky s istotou overená v Slaninovej jaskyni v Háji a v sústave jaskýň v Jasove.

Slaninová jaskyňa sa nachádza asi 1 km severne od obce Háj v najnižšom cípe skalného hrebeňa, ktorý na južnej strane ohraničuje zlom oddeľujúci Hačavsko-jasovskú a Silicko-turniansku planinu. Vchod je v nadmorskej výške 425 m na rozhraní skalnej steny a kolmého zrázu. Prístupná časť jaskyne má nepravidelný tvar v smere V-Z. Za vstupnou časťou sa vnútro rozširuje a vytvára priestor vhodný na dlhší pobyt človeka. Archeologické nálezy potvrdzujú opakované obývanie jaskyne. Nachádzali sa vo vrstve hnedej jaskynnej hliny s veľkým množstvom vápencovej suty, ktorá vznikla zvetrávaním stien a stropu jaskyne (Bárta 1984, 251, 164; Kaminská 1993, 13). O jej využití v dobe halštatskej svedčia zlomky okraja džbánku, dolnej časti vydutia vázy (tab. VI: 1, 2) a misiek so zatiahnutým okrajom (tab. VI: 3-5) vytočených na kruhu. Jemnou štruktúrou hliny a úpravou povrchu potiahnutého vrstvou engoby sa zhodujú s keramikou vytočenou na kruhu vekerzugskej kultúry. Inú úpravu má miska s vleštovanými okružnými pásmi na vnútornej stene (tab. V: 6). S keramickými nálezmi časovo súvisí bronzová strelka s troma krídelkami nájdená pred jaskyňou (tab. V: 8). Patrí k typu krátkych streliek so skrytou tuľajkou. Konce krídeliek mierne presahujú rovinu ústia tuľajky. Deformácia hrotu strelky vznikla nárazom pravdepodobne na skalnú stenu. Je to zatiaľ tretí nález bronzovej strelky tzv. skýtskeho typu v Slovenskom krase. Jedna pochádza zo sídliska v Hrhove (Miroššayová/Terray 2004, obr. 83: 2), druhá z hradiska Vrania skala v katastri Bôrky (Soják 2007, obr. 101: 2). Z ostatných nálezov z jaskyne stojí sa pozornosť kostený predmet (tab. V: 9). Analogické predmety sa našli na neskorohalštatskom sídlisku v Rade na juhu Východoslovenskej nížiny

(nepublikované) a v porušenom sídliskovom objekte v Százhalombatte - Sáncaja zo stupňa HC2. Funkčne sa interpretuje ako nástroj používaný pri výrobe textilu (Horváth/Márton 1998, 266, Fig. 18). Nálezy keramiky vytočenej na kruhu datujú osídlenie Slaninovej jaskyne do stupňa HD. S ohľadom na jej interiér mohla na rozdiel od Kamennej tváre, prechodne slúžiť ako obytná, prípadne v čase ohrozenia ako dočasné refúgium pre obyvateľov blízkych osád.

Sústava jaskynných priestorov v masíve Jasovského brala v severovýchodnom výbežku Jasovskej planiny v katastri Jasova, okr. Košice-okolie pozostáva z jaskýň Veľká jasovská, Fajka a Oblúková. Vznikli korozívno - erozívnou činnosťou podzemného toku Bodvy (podrobnejšie Ložek et al. 1957, 193). Pamiatky z doby halštatskej pochádzajú z prvých dvoch.

Pôvodný vchod do Veľkej jasovskej jaskyne (dnes východ) bol vo výške 286 m. Súčasný vo výške 256 m je umelý. Jaskyňa bola čiastočne sprístupnená už v roku 1846. Vďaka záujmu amatérov a odborníkov sú jaskynné priestory od 2. polovice 19. storočia dobre známe a nálezy viackrát publikované. Prvé výkopy robil barón Jenö Nyári v roku 1878. Vo svojej správe nájdenú keramiky chronologicky roztriedil a podal svojráznu charakteristiku jej kvality: „V spodnej vrstve sa dajú nájsť neolitické črepy, jednoducho zdobené, ale zato vkusné, pekné črepy z doby bronzovej a vypuklé nevkusné nádoby z doby železnej...“ (1881, 128).⁶ V prvých desaťročiach 20. storočia výskum vo vestibule jaskyne pokračoval. Z výkopov pochádza početný archeologický materiál z neolitu - bukovo-horská kultúra, mladej a neskorej doby bronzovej - kyjatická kultúra, z doby halštatskej, laténskej, rímskej a stredoveku. Z výskumu geológa T. Kormosa (1917, 3) pochádza v literatúre známa bronzová oblúková spona s tordovaným lúčikom (Eisner 1933, 152, obr. 15: 3). V rokoch 1924-1925 realizoval vo vestibule jaskyne revízný výskum J. Eisner. Okrem početných fragmentov keramiky získal železný nôž a železnú lupu (Eisner 1933, 152, tab. XL: 6, 7, tam je uvedená aj staršia literatúra). Oba predmety ležali v sekundárnej polohe, pretože ako J. Eisner vo výskumnej správe uvádza, našli sa pri preberaní hliny z haldy navŕšenej pri výskume T. Kormosa (Nálezová správa 1033, 36, archív AÚ SAV Nitra). Ďalší výskum v roku 1955 mal geologický charakter a realizoval sa s cieľom zistiť zloženie výplne jaskyne a podrobne spracovať odkryté profily v prednej a zadnej časti. Archeologické nálezy neboli početné. Najstaršie nálezy z prednej časti jaskyne sú z neolitu, mladšie zaradili autori do

⁶ Preklad: M. Lamiová-Schmiedlová

doby halštatskej, stredoveku a novoveku. V zadnej časti sa vo vrchnej humóznej vrstve našli zlomky neolitickej keramiky bukovohorskej a halštatskej (Ložek *et al.* 1957, 240). Keramiku označenú ako halštatskú autori bližšie nepopisujú, preto údaje o nich berieme s istou rezervou. Osídlenie jaskyne v dobe halštatskej však s istotou potvrdili novšie záchranné výskumy. Keramika získaná z vrstvy má kultúrne a chronologicky zmiešaný charakter, ale sú v ňom obsiahnuté zlomky nádob, pre ktoré nachádzame paralely na halštatských sídliskách Košickej kotliny. Významná je prítomnosť modrých korálikov s očkami (Olexa 1980, 193, 194; Miroššayová 1987, Tab. 1: 1-12; Soják 2007a, obr. 66: 7a-7c). Na základe doteraz získaných nálezov predpokladáme, že Veľká jasovská jaskyňa bola v dobe halštatskej využívaná od počiatku stupňa HC.

Presvedčivé dôkazy o pobyte človeka v sledovanom časovom úseku priniesol výskum J. Eisnera na plošine pred jaskyňou Fajka. V roku 1924 tu odkryl zvyšky zahĺbeného objektu s ohniskom v blízkosti skalnej steny. Interpretoval ho ako príbytok kováča (1933, 161). V prvej vrstve na okraji plošiny našiel keramiku a železnú lupu a v hĺbke asi 1 m ďalšiu lupu a dve masívne železné sekery (Nálezová správa 1033, obr. 11, 12, archív AÚ SAV Nitra). Nájdený súbor keramiky pozostával zo zlomkov hrncov s plastickou pretláčanou páskou, misiek so zatiahnutým okrajom. Zlomky s tuhovaným povrchom majú striebřistý lesk. Okrem toho sa našli prasleny a zlomok hlineného závažia (Eisner 1933, 161, 162, tab. XLVII: 13-16, 18). Železné sekery patria k typu masívnych sekier s uzavretou tuľajkou. Pozoruhodné je, že ich vejárovite rozšírené ostrie nie je vykované. Datovanie nálezov pred jaskyňou Fajka rámcovo vymedzené stupňami HC-HD prítomnosť železných sekier nespresňuje. Oporou pre ich datovanie nie sú ani analogické tvary sekier z Hrabušíc a Veľkého Slavkova na Spiši, pretože sa našli bez sprievodných nálezov (Miroššayová *et al.* 1991, 71).

Isté náznaky využitia v dobe halštatskej sa objavujú aj v ďalších jaskyniach Slovenského krasu. Jednou z nich je Zbojnícka jaskyňa v katastri Silickej Jablonice, okr. Rožňava. Nachádza sa v závere údolia riečky Turna. Vstup do jaskyne je v kolmej stene vysokého brala nazývaného Sokolia skala. Na jeho vrchole sú zrúcaniny stredovekého strážneho hradu (Slivka/Vallášek 1991, 194). O osídlení vnútra jaskyne nie sú pochybnosti. Pochádza odtiaľ bohatý archeologický materiál z neolitu, mladšej a neskorej doby bronzovej a stredoveku. S dobou halštatskou pravdepodobne súvisí zatiaľ ojedinelý nález vlasovej okrasy zo strieborného tordovaného drôtu, ktorý som uviedla ako analó-

giu k nálezom z jaskyne Kamenná tvár v Háji (tab. II: 7). V roku 1972, po mimoriadne výdatných dažďoch, došlo v jaskyni k prírodnej katastrofe. Následkom náhleho zdvihnutia a vyrazenia krasovej podzemnej vody na povrch bola porušená kultúrna vrstva v jaskyni a pred jej vstupom (Erdős 1974, 490). Silný prúd vody vtedy zničil nálezové situácie a časť nálezov splavil do údolia. V bohatom súbore pamiatok zachránených z vrstvy v priestore pred jaskyňou prevažuje keramika kyjatickej kultúry (Olexa/Tököly 1977, 204; Miroššayová 1999, 117, 118). Výraznú keramiku, ktorá by sa časovo dala spojiť so striebornou okrasou sa nepodarilo rozpoznať.

Ďalšou jaskyňou so stopami osídlenia v dobe halštatskej je Ľadnica, ktorá sa nachádza na Silickej planine juhozápadne od obce Silica, okr. Rožňava. Vstupná časť vo výške 503 m n. m. má formu korozívno-rútivej priepasti, dolná vytvorená podzemným tokom Čierneho potoka, je prevažne horizontálna. Jaskyňa má dĺžku 1,10 km a hĺbku 110 m. V spodnej časti jaskyne sa po celý rok udržiava ľad. Stopy osídlenia boli zistené v bezprostrednom okolí jaskyne povrchovými nálezmi korodovaných črepov. Vo vnútri jaskyne je doložené osídlenie v priestore „Archeologického domu“, ktorého plochu pokrýva z dvoch tretín tmavá kultúrna vrstva. Zistené kolové jamy ukazujú na existenciu drevenej konštrukcie. Ďalšie osídlenie sa zachytilo v priestore „Gombaseckej chodby“. Nájdené fragmenty keramiky patria bukovohorskej kultúre. Časť nálezov bola v čase ich publikovania datovaná do doby halštatskej (Böhm/Kunský 1941, 106). Nakoľko som nemala možnosť keramický materiál vidieť vychádzala som z obrazovej dokumentácie v príspevku. Vyobrazené zlomky patria keramike kultúry pilinskej a kyjatickej z mladej a neskorej doby bronzovej. S dobou halštatskou súvisí najskôr váza esovitej profilácie s tuhovaným povrchom a s najväčšou pravdepodobnosťou aj časť zlomkov sivej farby vytočených na kruhu z foriem príznačných pre vekerzugskú kultúru (Böhm/Kunský 1941, Abb. 8: 3; 10: 2, 4). S využitím jaskýň v dobe halštatskej sa stretávame na krasových územiach v širokom geografickom priestore Európy. V bezprostrednom susedstve Slovenského krasu sú časovo porovnateľné nálezy z územia Aggteleku. Evidujeme ich v jaskyni Julcsa v k.ú. obce Szögliget, od slovenskej hranice vzdalenej cca 500 m (Furmánek 2003, 139; Mitaš 2006, 14) a z jaskyne Ördöggáti - Csengö v k. ú. Szendrő východne od známej lokality Alsótelekes (Kemenczei 1984, 41, Taf. CX: 6, 7). Smerom na sever v Spišskom krasovom pásme boli výrazné pamiatky z doby halštatskej nájdené v jaskyni Čertova diera v katastri obce Letanovce (Miroššayová 2003, 360).

VYHODNOTENIE KULTÚRNYCH POMEROV

Geografický celok Slovenského krasu je rámcovo vymedzený povodím Bodvy na východe a Slanej na západe. Centrom východnej časti je Turnianska kotlina, západná je súčasťou Rožňavskej kotliny. Prírodné prostredie poskytovalo dobré podmienky pre zakladanie ľudských sídiel. Ďalšími atribútmi zvyšujúcimi hospodársku kvalitu územia boli rudné ložiská Spišsko-gemerského Rudohoria a poloha v blízkosti komunikačných trás smerujúcich pozdĺž riečnych tokov Bodvy a Slanej na juh do Potisia. Kultúrny vývoj v dobe halštatskej plynulo nadväzuje na neskorú dobu bronzovú, keď bolo územie intenzívne osídlené nositeľmi kyjatickej kultúry. Neskorá modifikácia kyjatickej kultúry s určitým podielom gávskej bola hlavnou zložkou podložia, z ktorého vyrastala kultúra doby halštatskej. Jej podoba sa dotvárala pod vplyvom cudzích kultúrnych prostredí. Dôležitý podiel na tomto vývoji malo geograficky širšie kultúrne prostredie centrálného Potisia. Jeho vyžarovanie v rámci Karpatskej kotliny narastá najmä po príchode nomádskych skupín východoeurópskeho pôvodu a sformovaní sa vekerzugskej kultúry. Pôsobí súčasne ako zdroj aj sprostredkovateľ nových kultúrnych podnetov. Svedectvom kontaktov obyvateľov Slovenského krasu sú nálezy pamiatok rôznorodej kultúrnej proveniencie. Do kategórie pamiatok typologicky spájaných s východoeurópskym priestorom, ktorých zdrojom bolo centrálné Potisie patria z kovovej industrie nestratifikované nálezy bronzových streliiek s tromi krídelkami zo Slaninovej jaskyne v Háji (tab. V: 8), z otvoreného sídliska v Hrhove (Miroššayová/Terray 2004, obr. 83: 2) a hradiska na Vranej skale v Bôrke (Soják 2007, obr. 101: 2). V keramickom inventári sa východoeurópsky ohlas prezentuje iba ojedinelým fragmentom hrnca s perforovaným okrajom z Chvalovskej jaskyne v k. ú. Chvalová, okr. Revúca (Bárta 1955, Tab. III: 4; Miroššayová 2006, 200). V okruhu pamiatok vekerzugskej kultúry majú paralely bronzové náramky (tab. I: 3, 5) a vlasové ozdoby (tab. II: 7, 8), mušľa Kauri (tab. II: 9) z jaskyne Kamenná tvár v Háji a na kruhu vytočená keramika zo Slaninovej jaskyne (tab. VI: 1-5). V sledovanom časovom horizonte sa nálezy s rovnakým kultúrnym pozadím objavujú aj v jaskyniach mimo severného okraja Karpatskej kotliny. Ako príklad uvádzam nálezy bronzových streliiek s tromi krídelkami v jaskyniach južného Poľska (Bukowski 1982, 252) a Býčej skály pri Adamove v Moravskom krase, kde sa našli spolu so železnými sekeromlatmi skýtskeho typu (Parzinger et al. 1995, taf. 27: 299-306, 29: 314, 315). Pozoruhodným dokladom zásahu východo-

európskeho vplyvu je keramika s perforovaným okrajom z jaskyne Kody pri Tetíne v Českom krase (Vencl 1978).

Územie dolného a stredného Potisia plnilo pri šírení pamiatok geneticky spojených s kultúrnym prostredím centrálného a severozápadného Balkánu funkciu sprostredkovateľa. Do severokarpatského priestoru sa šírili dvoma vetvami. Jedna smerovala podunajskou riečnou trasou a povodím Drávy do Zadunajska (Studeníková 2005, 77). Druhá, ktorej ukazovateľmi sú nálezy balkánskej proveniencie, viedla pravostranným územím Tisy (Kemenczei 198, Abb. 1). Touto cestou sa na územie Slovenského a príslušného Aggteleckého krasu dostávali pamiatky južného pôvodu už v neskorej dobe bronzovej. S týmto časovým horizontom korešpondujú bronzové oblúkové spony typu Golinjevo z Drnavy (Novotná 1980, Taf. 16: 144, 145; 17: 146-149; Studeníková 2001, 86). V následnom období doby halštatskej balkánske prúdenie nekončí, ale ako sa zdá plynule pokračuje. Dôkazom je bronzová oblúková spona s dvoma slučkami, trojuholníkovitým zachycovačom a tordovaným lučíkom z Veľkej jasovskej jaskyne v Jasove (tab. II: 12). Oblúkové spony tohto typu sú rozšírené na území východnej Bosny, Srbska a západného Bulharska. Centrum sa situuje do západosrbsko- východobosnianskeho glasinackého prostredia. Tu sa objavujú v 8. storočí pred Kr. a používali sa hlavne v 7. storočí pred Kr. (Vasić 1999, 52). V severokarpatskom priestore sa objavujú ojedinele. Jeden exemplár zo Szobu (Márton 1913, 150) je nestratifikovaný, druhý zo sídliskového objektu z Novej Vsi nad Žitavou je datovaný na začiatok doby halštatskej (Kujovský 1980, 164, obr. 81: 7). Jasovská spona je zatiaľ najsevernejším nálezom. Porovnáva sa s nálezmi severotalianskych spôn s dvojitou slučkou s výskytom od 9.-7. storočia pred Kr. (Novotná 1980, 63). Tvarom zachycovača a lučika je exemplár z Jasova nápadne podobný sponám z „Bačky“ a Trnjane, o ktorých sa predpokladá, že pochádzajú zo severosrbskej dielne pracujúcej niekde v okolí ústia rieky Moravy (Vasić 1999, 2, Taf. 27: 319, 37, 328). Uvedená podobnosť navodzuje úvahu, či aj spona z Jasova nie je produktom z tej istej dielne. Ďalším predmetom, ktorý na území Slovenského krasu spájam s balkánskym prúdením je masívny bronzový náramok s výrazne preloženými pečatidlovitými koncami zo Zádielu (Miroššayová 1992, 74, 75). Tvarom a štýlom výzdoby je porovnateľný s náramkami zo západného a centrálného Srbska (Hrtkovci, Grivac) datovanými medzi roky 650 - 550 pred Kr. (Vasić 1977, Pl. 22A: 3, 4; 23: 5, 6). Z územia Aggteleckého krasu má balkánsky pôvod bronzový krúžok z pohrebiska Alsótelekes (Patay 1962, 16, III: 4). Štyri náliatky po obvode krúžku sú interpretované ako štylizované zvieracie hlavičky

(Chochorowski 198 , 114). Analogické krúžky z Trebenišťa pri Ochride sú datované do 5. storočia pred Kr. (Popović 1994, 133-135, obr. 113-118).

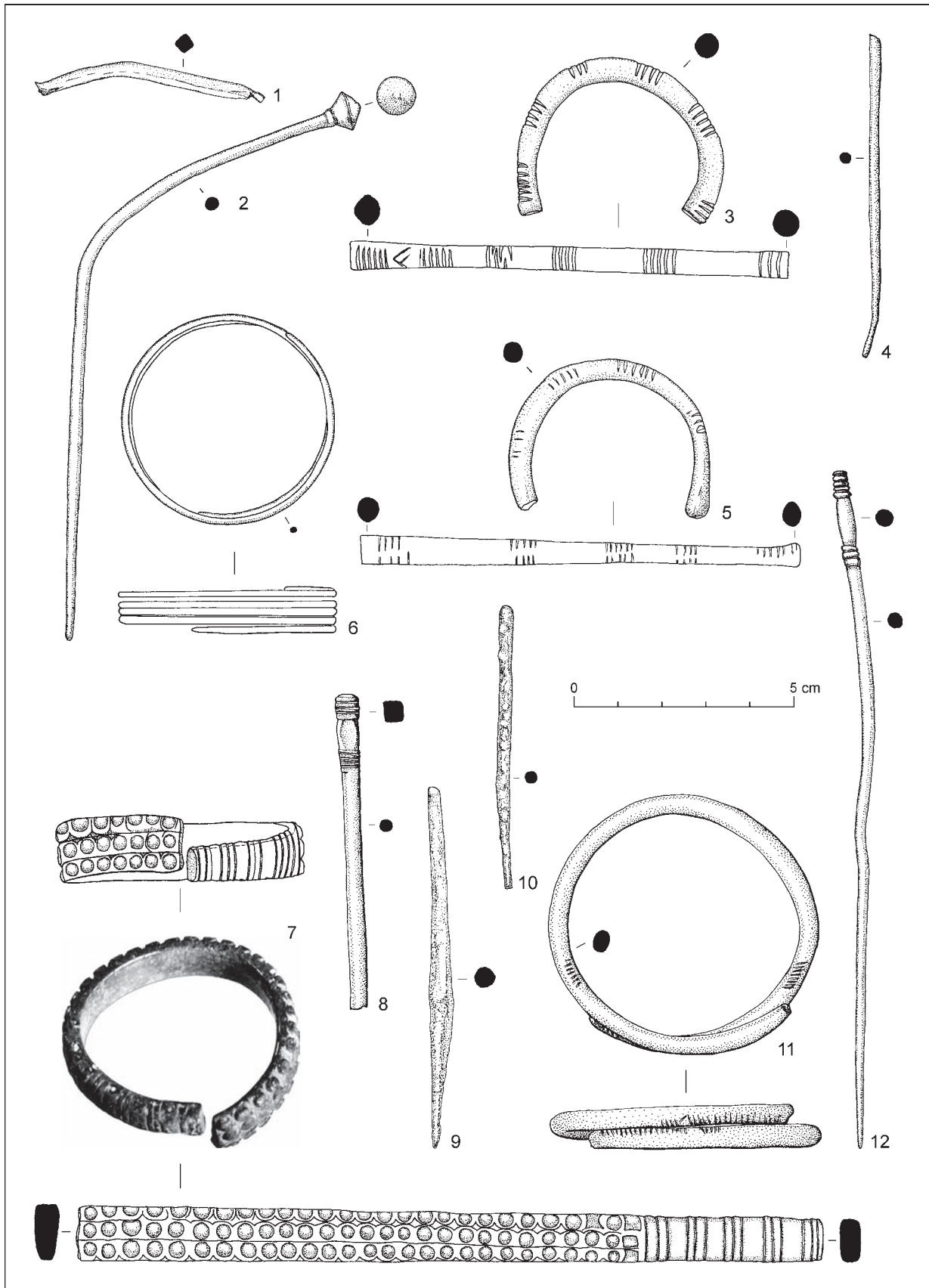
Prostredníctvom potiskej cesty prípadne širším územím medzi Dunajom a Tisou prenikali na územie juhovýchodného Slovenska ohlasy vplyvu vychádzajúceho z juhovýchodoalpského prostredia (Mirošayová 1999a). Priame šírenie v 7. a na počiatku 6. storočia pred Kr. sa dá dobre sledovať na území kalenderberskej kultúry juhozápadného Slovenska (Stegmann-Rajtár 2002, 264). Na území Slovenského krasu pamiatky typologicky súvisiace s východoalpským prostredím zaznamenávame zatiaľ iba ojedinele. Patrí k nim fragment uška s dvojicou výčnelkov zo Zádielu (Mirošayová 2002, obr. 5: 11) a pravdepodobne aj bronzové zoomorfne kovanie z hradiska Vrania skala v Bôrke (Soják 2007, obr. 102)⁷. Kovanie má loďkovitý tvar zdobený kombináciou štylizovanej hlavy býka a vtáka (koňa?). Potiskou cestou sa do Slovenského krasu pravdepodobne dostala bronzová nádoba, z ktorej sa v jaskyni Kamenná tvár v Háji zachovala plastika psíka. Otázka pôvodu nádoby zostáva nezodpovedaná.

Záverom príspevku môžem konštatovať, že pamiatky z jaskyne Kamenná tvár v Háji sú momentálne kultúrne a chronologicky najreprezentatívnejším súborom jaskynných nálezov z doby halštatskej na území Slovenského krasu. Potvrdzujú, že ani v tejto dobe neunikli jaskyne pozornosti tunajších obyvateľov a boli súčasťou ich sídliskových areálov. Využívanie jaskýň či už krátkodobé alebo opakované, záviselo od dostupnosti a podoby ich vnútorného priestoru. Prechodne slúžili ako obydlia alebo úkryty v čase ohrozenia. Tajomné vnútro hlbokých priepastí a priepastovitých jaskýň vzbudzovalo u obyvateľov rešpekt z nepoznaného, čo viedlo k tomu, že jaskyne nadobudli funkciu posvätného

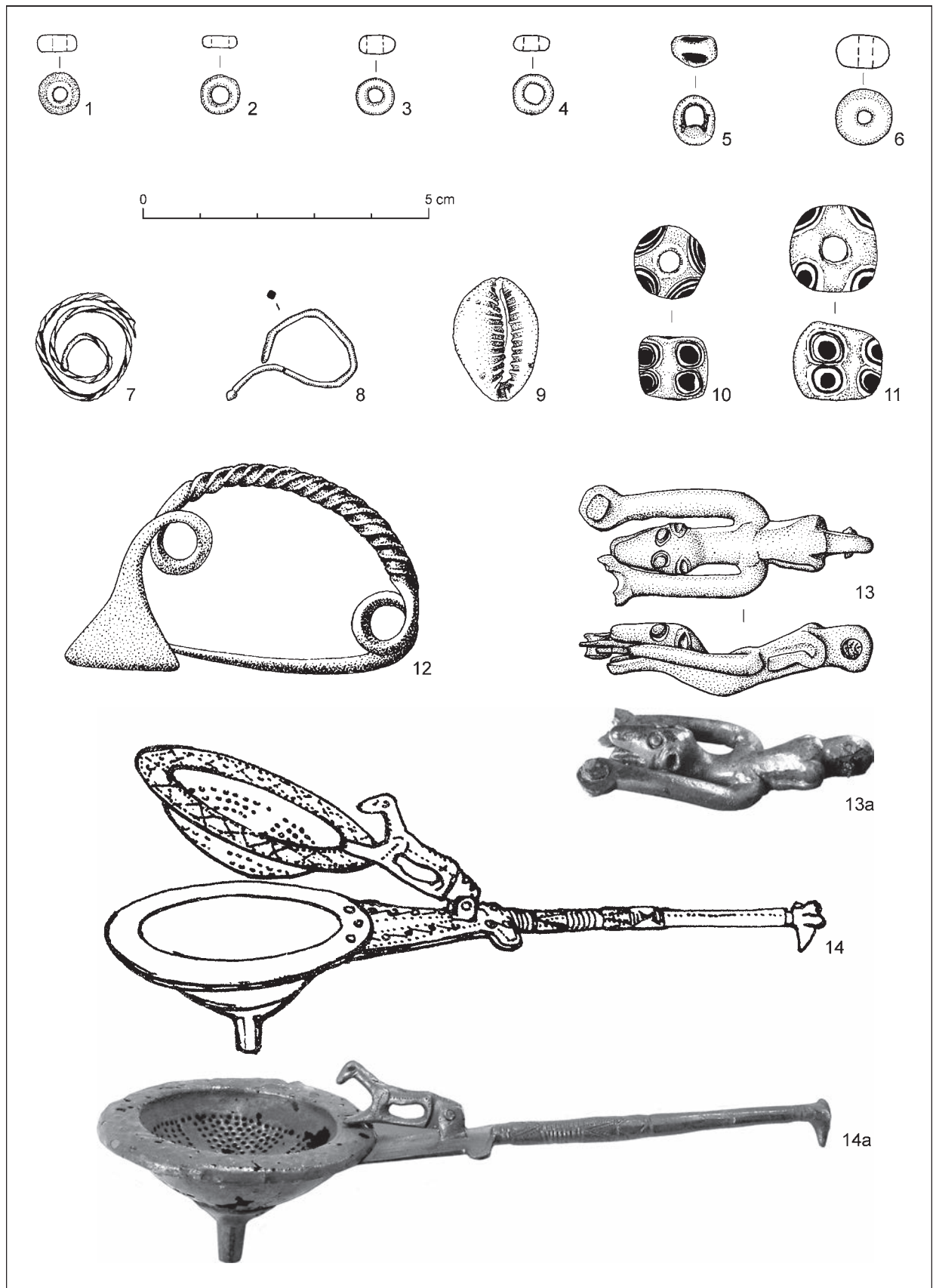
priestoru a stali sa súčasťou ich duchovného sveta. Z výsledkov analýzy nálezov z Kamennej tváre a ich vyhodnotenia v širšom geografickom kontexte vyplynulo, že v stupni HC-HD prechádzalo územie Slovenského krasu spolu s priľahlým územím severného Maďarska príbuzným kultúrnym vývojom. Všetky uvádzané nálezy signalizujú, že populácia žijúca na pôvodnom sídelnom území kyjatickej kultúry bola od neskorej doby bronzovej vystavená rôznorodým vplyvom. Dôležitú úlohu pre severokarpatský priestor malo centrálné Pottisie. Od konca doby bronzovej a hlavne v mladšom úseku doby halštatskej sa stalo zdrojom kultúrnych impulzov a zároveň prevzalo úlohu sprostredkovateľa východoeurópskych, balkánskych a čiastočne aj juhovýchodoalpských prípadne severotalienských vplyvov. V ostatnom čase na území Slovenského krasu pribudli nálezy, ktoré nepriamo potvrdzujú zvýšenie intenzity vzájomných kontaktov v mladšom úseku stupňa HC a v priebehu stupňa HD. Akým spôsobom sa tieto kontakty realizovali je nedoriešeným problémom. Nálezy cudzej proveniencie mohli byť výsledkom obchodných kontaktov, vojnovnej koristi alebo si ich vo výbave priniesli skupiny cudzieho obyvateľstva, ktoré sa v Aggteleckom krase prejavili prítomnosťou kostrových hrobov na pohrebisku v Alsótelekes-Dolinka. Na priľahlom území juhovýchodného Slovenska zatiaľ takýto dôkaz zásahu cudzieho etnika absentuje, ale nevyklúčujem ho.

Starší horizont osídlenia v jaskyni Kamenná tvár v stupni HC je synchronný s nálezmi z Veľkej jasovskej jaskyne a z jaskyne Fajka, mladší v stupni HD s nálezmi v Slaninovej jaskyni v Háji, otvorenými sídliskami v Hrhove a v Čečejevciach. Riešenie nastolenej problematiky je závislé na systematickom terénnom výskume, ktorý na sledovanom území v súčasnosti zaostáva.

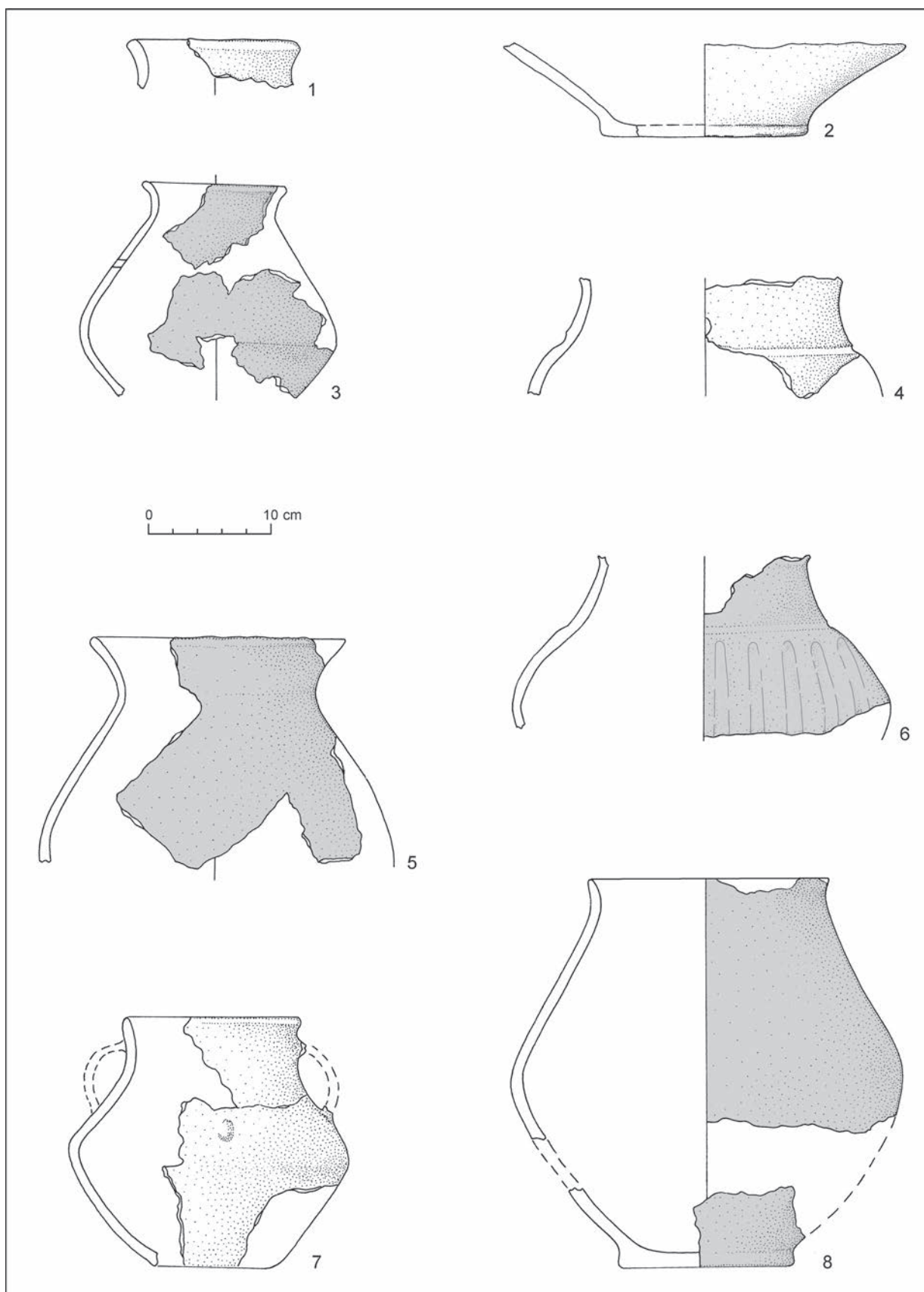
⁷ Lokalizácia je neistá. Uvádza sa tiež Zádielske hradisko.

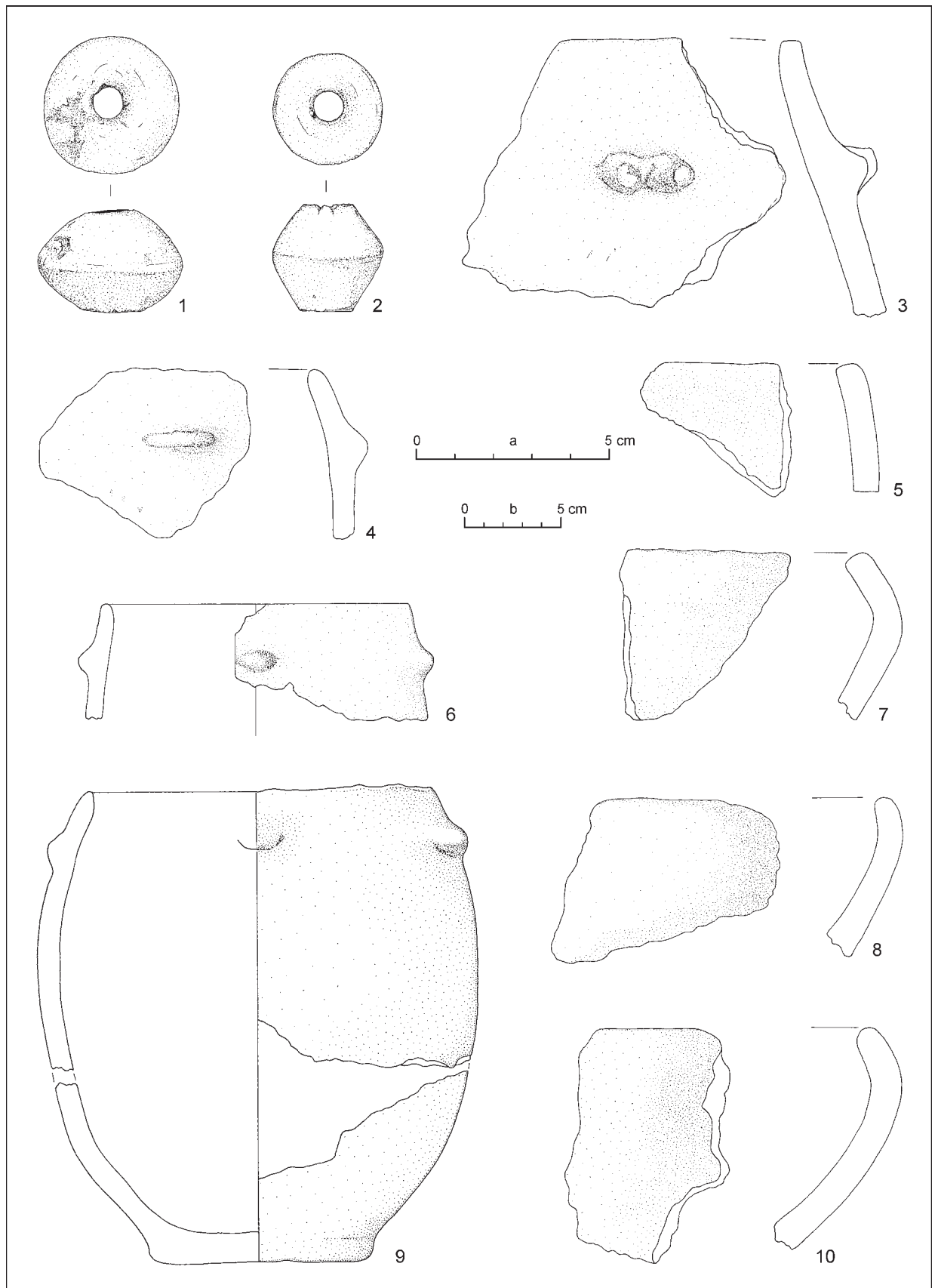
Tab. I. Háji - jaskyňa Kamenná tvár. 2, 6, 12 - nálezy z r. 1989; 1-8, 11, 12 - bronz; 9, 10 - železo.

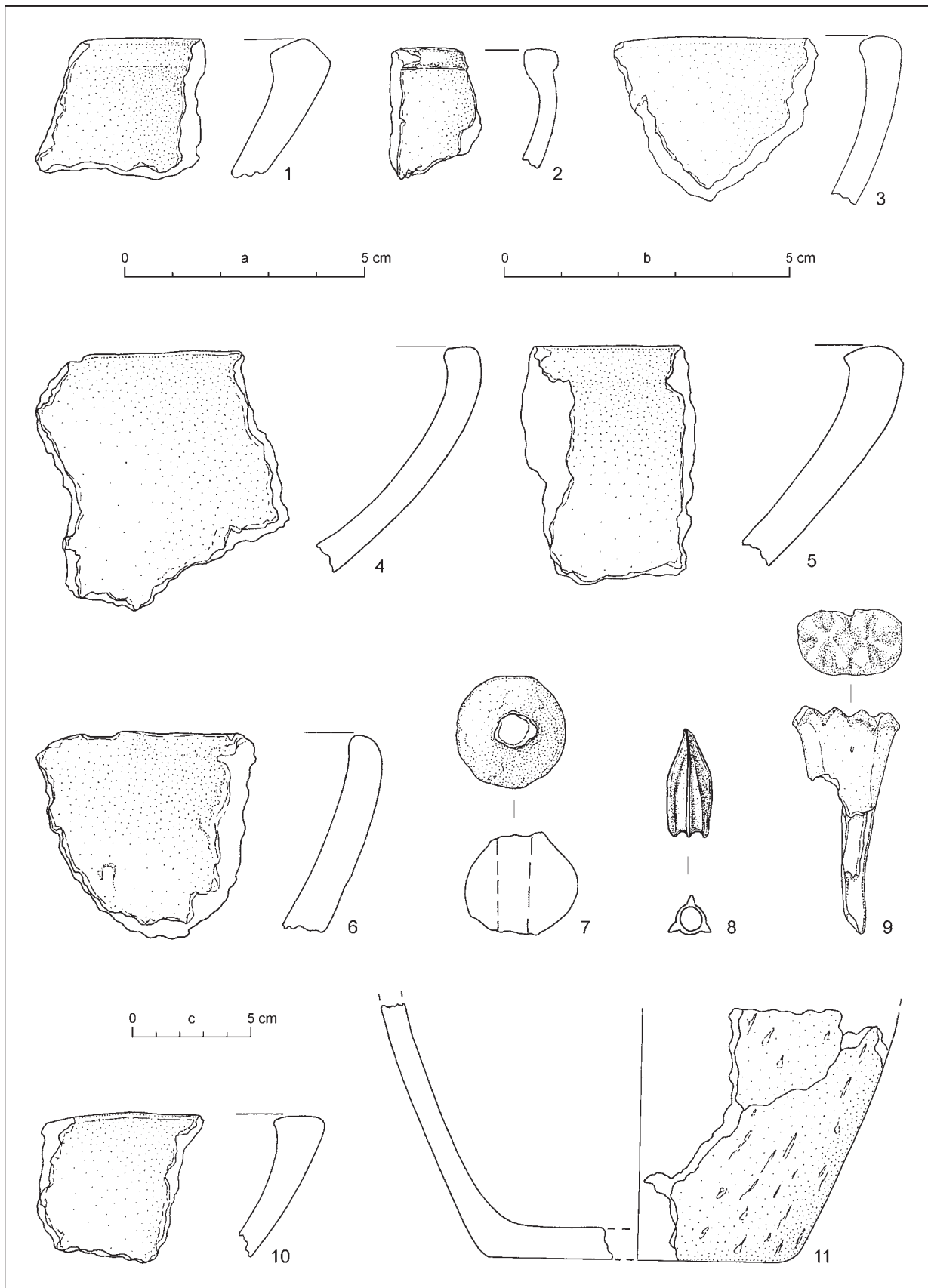
Tab. II. Háj - jaskyňa Kamenná tvár - 1-11, 13, 13a; Jasov - Veľká jasovská jaskyňa - 12 (Novotná 2001); Nový Pazar - 14, 14a (Vasić 1977; Krstić 2004). 1-6, 10, 11 - sklo; 7 - striebro; 8 - elektrón; 12 - 14a - bronz. 14, 14a - bez mierky.

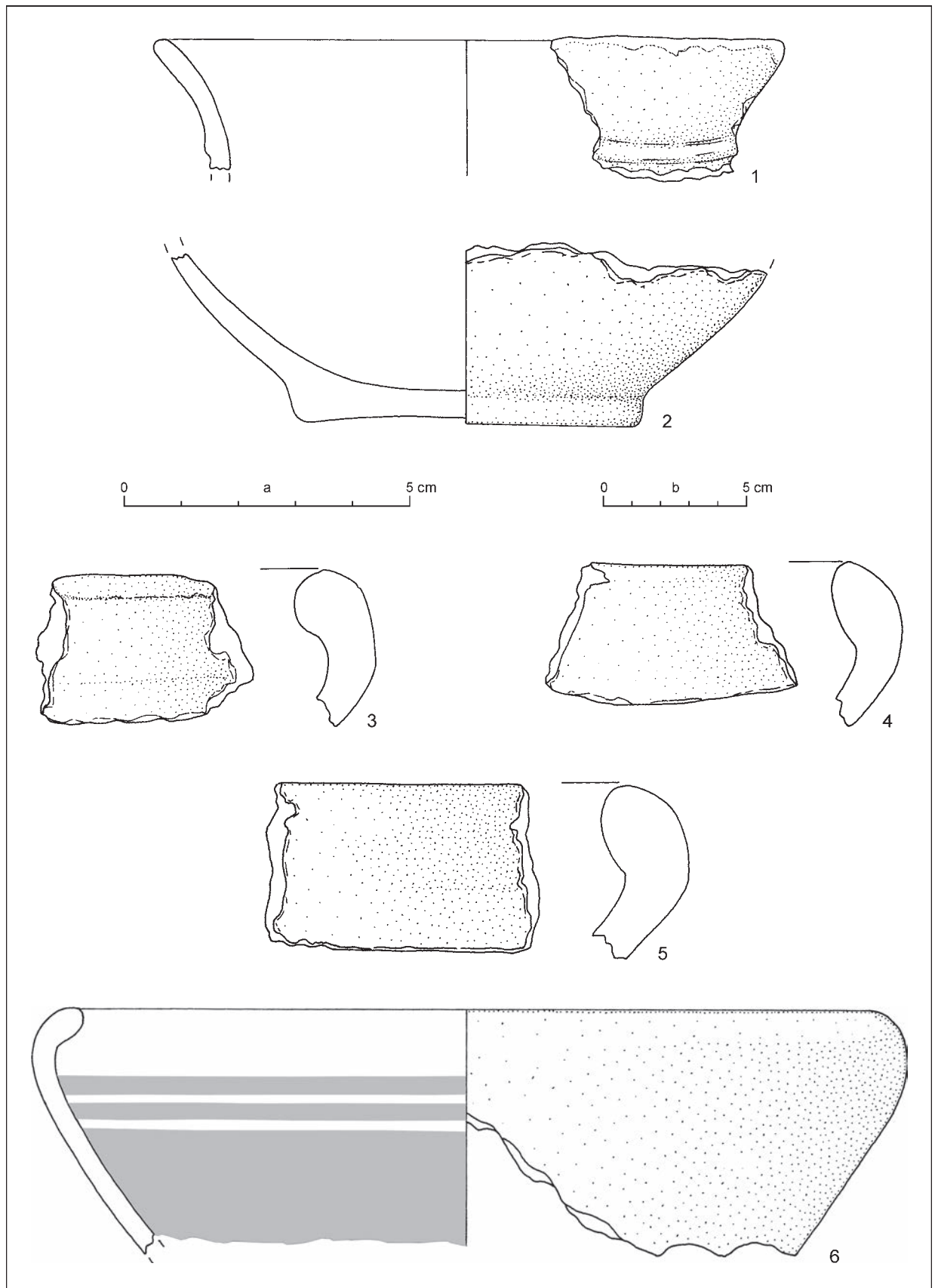
Tab. III. Háj - jaskyňa Kamenná tvár. Výber keramiky.

Tab. IV. Háj - jaskyňa Kamenná toár. Výber keramiky. Mierka: a - 1-5, 7, 8, 10; b - 6, 9.

Tab. V. Háji - Slaninová jaskyňa. Výber keramiky. 8 - bronzová strelka; 9 - kostný nástroj. Mierka: a - 1-7, 9, 10; b - 8; c - 11.

Tab. VI. Háj - Slaninová jaskyňa. Výber keramiky. Mierka: a - 1-5; b - 6.

LITERATÚRA

- Bárta 1955* - J. Bárta: Chvalovská jaskyňa a pilinské jaskynné pohrebiská v Juhoslovenskom krase. *Slov. Arch.* 3, 110-121.
- Bárta 1958* - J. Bárta: Majda - Hraškova jaskyňa a jej kultová funkcia v dobe halštatskej. *Slov. Arch.* 6, 1958, 347-360.
- Bárta 1984* - J. Bárta: Tretie desaťročie speleoarcheologickej činnosti Archeologického ústavu SAV v Nitre (1972-1982). *Slov. Kras* 22, 1984, 245-265.
- Bárta/Vlček 1990* - J. Bárta/E. Vlček: Polotovar kultovej masky z ľudskej lebky z Babskej diery pri Silici. *Slov. Kras* 28, 1990, 117-137.
- Böhm/Kunský 1941* - J. Böhm/J. Kunský: Lednice, die Eishöhle bei Silice im Slowakischen Karst. *Wiener Prähist. Zeitschr.* 28, 1941, 96-127.
- Budinský-Krička/Miroššayová* - V. Budinský-Krička/E. Miroššayová: Terňa - Lysá stráž - sídlisko z neskorej doby bronzovej a halštatskej (Pokus o chronologické a kultúrne určenie). *Slov. Arch.* 40, 1992, 47-76.
- Bukowski 1982* - Z. Bukowski: Charakter oddziaływań tzw. scytyjskich w południowej Polsce. In: *Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem. Kraków - Przemyśl 1982*, 247-260.
- Dušek 1966* - M. Dušek: Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín. Bratislava 1966.
- Dušek/Dušek 1995* - M. Dušek/S. Dušek: Smolenice - Molpír. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit. II. Materialia Archaeologica Slovaca. Nitra 1995.
- Eisner 1933* - J. Eisner: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.
- Erdős 1974* - M. Erdős: Následky jednej prírodnej katastrofy v Slovenskom krase. *Krásy Slov.* 51, č. 11, 1974, 490-493.
- Furmánek 2003* - V. Furmánek Archeologický prieskum v jaskyni Julcsa na území národných parkov Aggtelek a Domica. In: *Tudomány a Duna két partján. Az akadémiai közös kutatásaink című konferencián elhangzott előadások. Veda na oboch brehoch Dunaja. Prednášky z konferencie Naše spoločné akademické výskumy. Bratislava 2003*, 139-143.
- Geschwinde 1988* - M. Geschwinde: Höhlen im Ith. Urgeschichtliche Opferstätten im südniedersächsischen Bergland. Veröffentlichungen der urgeschichtlichen Sammlungen des Landesmuseums zu Hannover 33. Hildesheim 1988.
- Hellebrandt 1988* - M. B. Hellebrandt: Szkíta kori temető Kesznyéten-Szerűskerten (1984-85. Évi ásátás eredménye). *Herman Ottó Múz. Évk.* 25-26, 1988, 107-126.
- Horváth/Marton 1998* - T. Horváth/E. Marton: Prehistoric spinning and weaving objects from Carpathian Basin (Hungary). In: *Archaeometrical research in Hungary II. Budapest - Kaposvár - Veszprém 1998*, 249-267.
- Hrubec/Kujovský 1994* - I. Hrubec/R. Kujovský: Pohrebisko lužickej kultúry v Háji. *Slov. Arch.* 42, 1994, 5-36.
- Chochorowski 1985* - J. Chochorowski: Die Vekerzug-kultur. Charakteristik der Funde. Warszawa - Kraków 1985.
- Jockenhövel/Knoche 2001* - A. Jockenhövel/B. Knoche: Zu den bronzezeitlichen Wurzeln des alteisenzeitlichen Hirschbildes. In: *Sztuka epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej. Wrocław - Biskupin 2001*, 119-171.
- Kaminská 1993* - E. Kaminská: Príspevok k osídleniu jaskýň v Slovenskom krase. *Vsl. Pravek* 4, 1993, 13-25.
- Kemenczei 1984* - T. Kemenczei: Die Spätbronzezeit Nordostungarns. Budapest 1984.
- Kemenczei 1988* - T. Kemenczei: Zu den Beziehungen zwischen dem ungarischen Donau-Theisraum und dem NW-Balkan in der Früheisenzeit. *Folia Arch.* 39, 1988, 93-113.
- Kemenczei 1994* - T. Kemenczei: Pfeilspitzen von Früh-Skythentyp aus Ostungarn. *Folia Arch.* 43, 2000, 79-99.
- Kemenczei 2000* - T. Kemenczei: Adatok szkítakor kezdetének a kérdésehez az Alföldön. *Folia Arch.* 48, 2000, 27-53.
- Kemenczei 2001-2002* - T. Kemenczei: Beiträge zur Schmuckmode der Alföld-Gruppe skythischer Prägung. *Folia Arch.* 49-50, 2001-2002, 29-77.
- Kormos 1917* - T. Kormos: A jászói Takács Menyhért barlang. In: *Barlangkutató 5, Budapest 1917*, 3-24, 57-65.
- Križ 2003* - B. Križ: Novo Mesto einer der bedeutendsten vorgeschichtlichen Fundorte Europas. In: *Bernstein- und Glasschmuck aus Novo Mesto Slowenien. Schriftenreihe des Keltenmuseums Hochdorf/Enz* 5, 2003, 51-87.
- Krstić 2005* - V. Krstić: Die Fürstengräber der älteren Eisenzeit im Zentralbalkan. Silber der Illyrer und Kelten im Zentralbalkan. Eberdingen 2004, 33-50.
- Kujovský 1980* - R. Kujovský: Lužické pohrebisko v Zlatých Moravciach. *AVANS 1979, 1980*, 118, 119.
- Ložek et al. 1957* - V. Ložek/J. Sekyra/J. Kukla/O. Fejfar: Výzkum Velké jasovské jeskyně. *Anthropozoikum* 6, 1956, Praha 1957, 193-246.
- Mano-Zizi/Popović 1969* - Đ. Mano-Zizi/Lj. Popović: Der Fund von Novi Pazar (Serbien). *Ber. RGK* 50, 1969, 191-208, Taf. 44-109.
- Márton 1913* - L. Márton: A magyarhoni fibulák osztályozása. *Arch. Ért.* 33, 1913, 141-159, 194-209, 327-340.
- Metzner-Nebelsick 2002* - C. Metzner-Nebelsick: Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien. Rahden/Westf. 2002.
- Miroššayová 1984* - E. Miroššayová: Výskum a prieskum mikroregiónu Zádielská dolina. *AVANS 1983, 1984*, 153, 154.
- Miroššayová 1987* - E. Miroššayová: Problematika osídlenia východného Slovenska v dobe halštatskej. *Slov. Arch.* 35, 1987, 107-159.
- Miroššayová 1992* - E. Miroššayová: Bronzové náramky zo Zádielskych Dvorník, časť Zádiel. *AVANS 1990, 1992*, 74-75.
- Miroššayová 1994* - E. Miroššayová: Sídlisko z neskorej doby halštatskej v Čečejevciach. *Slov. Arch.* 42, 1994, 37-68.
- Miroššayová 1999* - E. Miroššayová: Nové nálezy v okolí Zbojníckej jaskyne pri Silickej Jablonici. *AVANS 1997, 1999*, 117-119.
- Miroššayová 1999a* - E. Miroššayová: Einflüsse der Hallstattkultur in der Slowakei. In: *Archaeology of the Bronze and Iron Age. Archaeolingua, Budapest 1999*, 157-166.
- Miroššayová 2003* - E. Miroššayová: K problematike tzv. skytských nálezov z regiónu Spiša. In: *J. Gancarski (Ed.): Époka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach polskich. Krosno 2003*, 357-378.

- Miroššayová 2004* - E. Miroššayová: Nálezy z doby halštatskej vo východnej časti Slovenského krasu. In: Arch. výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 1. Popelnicev pole a doba halštatská. Příspěvky z VIII. konference, České Budějovice 22.-24. 9.2004. České Budějovice 2004, 351-364.
- Miroššayová/Terray 2006* - E. Miroššayová/M. Terray: Nové nálezy z východnej časti Slovenského krasu. AVANS 2004, 2006, 147, 148.
- Miroššayová 2006* - E. Miroššayová: Príspevok k problematike výskytu keramiky s perforovanými okrajmi v severnom Potisí. In: Vitaarchaeologica. Sborník Víta Vokolka. Hradec Králové - Pardubice 2006, 191-202.
- Miroššayová et al. 1991* - E. Miroššayová/F. Javorský/L. Mihok/A. Hollý: Metalurgická činnosť Pod Zelenou horou v Hrabušiciach. Nové Obzory 32, 1991, 71-97.
- Nyári 1881* - J. Nyári: Az Aggteleki barlang mint őskori temető. Budapest 1881.
- Mitáš 2006* - V. Mitáš: Tajomsvá jaskyne Julcsa. Správy SAV 42, č. 10, 2006, 14.
- Novotná 1980* - M. Novotná: Die Nadeln in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde XIII, Band 6, Stuttgart 2001.
- Novotná 2001* - M. Novotná: Die Fibeln in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde XIV, Band 11. München 1980.
- Olexa 1980* - L. Olexa: Záchranný speleoarcheologický výskum v Jasove. AVANS 1978, 1980, 193, 194.
- Olexa/Tököly 1977* - L. Olexa/G. Tököly: Praveké osídlenie Zbojníckej jaskyne v Sokolej skale pri Silickej Jablonici. AVANS 1976, 1977, 204-206.
- Parzinger et al. 1995* - H. Parzinger/J. Nekvasil/F. E. Barth: Die Býčí skála - Höhle. Römisch-germanische Forschungen Band 54, Mainz am Rhein 1995.
- Parzinger/Stegmann-Rajtár 1988* - H. Parzinger/S. Stegmann-Rajtár: Smolenice-Molpír und der Beginn skythischer Sachkultur in der Südostslowakei. Prähist. Zeitschr. 63, 2, 1988, 162-178.
- Párducz 1954* - M. Párducz: Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug II. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 4, 1954, 25-91.
- Paulík 1962* - J. Paulík: Príspevok k problematike stredného Slovenska v mladšej dobe bronzovej. In: Sborník Československé Společnosti Arch. 2, Brno 1962, 113-139.
- Patay 1955* - P. Patay: Szkíta leletek a nógrádi dombvidéken. Folia Arch., 7, 1955, 61-74, Tab. XII-XVIII.
- Patay 1961* - P. Patay: Az Alsótelekesi vaskori temető. Folia Arch., 13, 1961, 28-50, Tab. III-IX.
- Patay 1962* - P. Patay: Újabb ásatás az Alsótelekesi vaskori temetőben. Folia Arch. 14, 1962, 13-21; 111, 112.
- Patay/Kiss 2001-2002* - P. Patay/Zs. B. Kiss: Az Alsótelekes-Dolinkai szkítakori temető közéletlen sírjai. Folia Arch. 49-50, 2000-2001, 81-141.
- Petrenko 1978* - V. G. Petrenko: Ukrašenija Skyfiji VII-III vv. do n. e. Archeologija SSSR, Svod Archeologičeskich Istočnikov D 4-5. Moskva 1978.
- Pichlerová 1962* - M. Pichlerová: Skýtsko - halštatské pohrebisko v Senci. In: Sbor. SNM Hist. 56, 1962, 70-83.
- Popović 1994* - L. B. Popović: Collection of Greek Antiquities. Antička grčka zbirka. Beograd 1994.
- Romsauer 1995* - P. Romsauer: Zu den vorgeschichtlichen Höhlensiedlungen im Nordkarpatischen Raum und Ihren kultischen Benutzung in der Urnenfelderzeit. Pravěk NŘ 5, 1995, 127-146.
- Slivka/Vallašek 1991* - M. Slivka/A. Vallašek: Hradý a hrádky na východnom Slovensku. Košice 1991.
- Soják 2007* - M. Soják: Najvýznamnejšie otvorené sídliská, nálezy a chronológia osídlenia územia. In: M. Soják/M. Terray (Zost.): Moldavská jaskyňa v zrkadle dejín. Moldava nad Bodvou 2007, 68-72.
- Soják 2007a* - M. Soják: Osídlenie blízkeho okolia Moldavy nad Bodvou. In: M. Soják/M. Terray (Zost.): Moldavská jaskyňa v zrkadle dejín. Moldava nad Bodvou 2007, 50-67.
- Stegmann-Rajtár 2002* - S. Stegmann-Rajtár: Früheisenzeitliche Fernverbindungen entlang dem Ostalpenrand. In: A. Lang/V. Salač (Ed.): Fernkontakten der Eisenzeit. Konferenz Liblice 2000. Praha 2002, 254-267.
- Studeníková 2001* - E. Studeníková: K výskytu niektorých typov spôn cudzej proveniencie v dobe halštatskej na juhozápadnom Slovensku. Zbor. SNM. Arch. 11, 2001, 83-104.
- Studeníková 2005* - E. Studeníková: Kalenderberská kultúra na juhozápadnom Slovensku a juhovýchodná Európa. In: E. Studeníková (Ed.): Južné vplyvy a ich odraz v kultúrnom vývoji mladšieho praveku na strednom Dunaji. In: Zbor. referátov z konferencie z 9. novembra 2004 v Bratislave. Bratislava 2005, 73-88.
- Šiška 1981* - S. Šiška: Nové nálezy z povodia Bodvy. AVANS 1980, 1981, 289-291.
- Vasiliev/Zrínyi 1974* - V. Vasiliev/A. Zrínyi: Necropola scitică de la Ozd. File de istorie 3, Bistrița 1974, 89-137.
- Terray et al. 2003* - M. Terray/M. Soják/J. Hunka: Nové objavy v Kamennej tvári. Sprav. SSS roč. 34, č. 4, 2003, 38-40.
- Vasić 1977* - R. Vasić: The chronology of the Early Iron Age in the Socialist Republic of Serbia. BAR Supplementary Series 31, 1977.
- Vasić 1999* - R. Vasić: Die Fibeln im Zentralbalkan. Prähistorische Bronzefunde XIV, Band 12, Stuttgart 1999.
- Vencl 1978* - S. Vencl: Soubor neobvyklé keramiky z jeskyne Kody v Tetíně, okr. Beroun. Arch. Rozhledy 30, 535-546.
- Venclová 1990* - N. Venclová: Prehistoric glass in Bohemia. Praha 1990.
- Vulpe 1984* - A. Vulpe: Descoperirile hallstattiene din zona Aiudului. Thraco-Dacica 5, 1984, 36-63.
- Vulpe 1986* - A. Vulpe: Zur Entstehung der geto-dakischen Zivilisation die Bassarabikultur. Dacia 30, 1986, 19-89.

PhDr. Elena Miroššayová, CSc.
Archeologický ústav SAV
Hrnčiarska 13
SK-040 01 Košice
mirossa@saske.sk

CONTRIBUTION TO FINDS FROM HALLSTATT PERIOD IN CAVES OF THE SLOVAK KARST (SLOVENSKÝ KRAS)

Elena Miroššayová

Summary

An individual group of finds from the Slovak Karst consists of archaeological finds from caves. In the studied region, caves were mostly used in the middle Neolithic and in late Bronze Age (Romsauer 1995, 127, Table I). The number of objects documenting human residences decreases in the following periods. Finds from the Hallstatt period are known from the Veľká jasovská Cave and Cave Fajka in Jasov (Eisner 193 , 152; Olea 198 , 193n; Miroššayová 2006 , 355, Fig. 7), Slaninová and Kamenná tvár caves in Háj (Kaminská 1993) and Ladnica Cave in Silica (Böhm/Kunský 1941, 109, Fig. 8: 3). Culturally and chronologically most valuable finds of the Hallstatt period come from the Kamenná tvár Cave. It is situated east from the village of Háj in Košice-okolie district, in the southern slope of Jasovská planina (Fig. 1: 2). Ceramics from the cave is represented by utility forms. They fall in the scope of the ceramic inventory from Hallstatt settlements in south-east Slovakia with their shape and surface finish. As for specifying chronology, they are of low relevance. No ceramics with high quality black surface finish, skew edges and incised decorations typical of the Kyjatice culture of late Bronze Age was found in the cave.

Dating the group of finds from the Kamenná tvár Cave is based mostly on its metal inventory. On the basis of typological analysis of individual objects, two horizons can be recognized formally - earlier (2nd half of stage HC) and later (stage HD). The earlier horizon, according to dated analogical finds from Alsótelekes-Dolinka (Patay 1961, ábra 11: 3; Patay/Kiss 2007 , 140, 14: 1) could include needle with profiled heads (Table I: 8, 12). The later horizon of stage HD is represented by objects comparable with finds of the Vekerzug culture. Those objects include hair rings (Table II: 7, 8), bronze bracelets (Table I: 3, 5, 11) and yellow beads with blue and white loops and Kauri shells from non-metal inventory (Table II: 9-11). The question of use of the Kamenná tvár Cave in the late Bronze Age horizon and early Hallstatt period stays unsolved. There were no objects found in the cave that could be chronologically connected solely to this horizon. Theoretically, we could include there a bronze pin with biconical head (Table I: 2) and a spiral bronze bracelet (Table I: 6). However, such types of garnitures can be found later as well.

The Kamenná tvár Cave in Háj falls in the group of cult caves. The inside of the cave with a steep descending bottom, which was originally abyss-like, was not suitable for longer stays of people. Besides common utility objects (clay spindle whorls, iron pin, bodkin), also precious objects like jewels made of precious metals, bronze and

glass beads were found in the cave. Intentional damage on three incomplete bracelets (Table I: 3, 5, 7) and on a needle with cut-off tip (Table I: 8) has ritual background. It signals a sacrifice on the "pars pro toto" principle. Use of the Kamenná tvár Cave for cult rituals is not a unique phenomenon in the studied area of the Slovak Karst. There are abyss-type caves of Babská diera (Bárta/Vlček 1990, 117n.) and Majda-Hrašková jaskyňa (Bárta 1958, 350, 351) in Silická planina in Rožňava district which are connected with a cult. On the basis of the Kyjatice culture ceramics, they can be dated back to the end of the Bronze Age (Bárta/Vlček 1990, 131).

Evidence for use of caves of the Slovak Karst decreases significantly in the Hallstatt period in comparison with the late Bronze Age. Current situation does not necessarily reflect the original situation objectively, as chronological classification of most caves is predominantly based on ceramics only. Natural environment of the Slovak Karst provided good conditions for founding human settlements. Other attributes increasing economic quality of the area included ore supplies of Spišsko-gemerské rudohorie and close routes along the Bodva and Slaná rivers towards the Tisza region in the south. Cultural development in the Hallstatt period is fluently connected with the late Bronze Age when the area was inhabited by people of the Kyjatice culture. The later modification of the Kyjatice culture with a certain share of the Gáva culture became the basis from which the Hallstatt period culture was formed. Its form was shaped under the influence of foreign cultural environments. In stages HC-HD the Slovak Karst region and the region of north Hungary had similar cultural development. The wider central Tisza region played an important role in that development. Since the end of the Bronze Age and in the Hallstatt period, especially its later period, the region became a source of cultural impulses and it undertook the role of a mediator of influences between east Europe, Balkans, the south-east Alps or north Italy. The category of finds typologically connected with east European space includes non-stratified finds of bronze arrow with three wings from the Slaninová Cave in Háj (Table V: 8), from the open settlement in Hrhov (Miroššayová/Terray 2006 , Fig. 83: 2) and from the fortified settlement on Bôrka - Vrania skala (Soják 2007, obr. 101: 2). In the ceramic inventory, the east European influence is documented only by a unique fragment of a pot with perforated edge from the Chvalovská Cave near Chvalová in Rožňava district (Bárta 1955, Table III: 4; Miroššayová 2006, 200). Among the Vekerzug culture finds, there are parallels to bronze bracelets (Table I: 3, 5) and

hair ornaments (Table II: 7, 8), Kauri shell (Table II: 9) from the Kamenná tvár Cave in the village of Háj and wheel-made ceramics from the Slaninová Cave (Table VI: 1-5). The route along the Tisza River brought finds of southern origin to the Aggtelec Karst and the Slovak Karst in the late Bronze Age. Balkan influence continues also in the Hallstatt period. It is documented by a bronze bow fibula from the Veľká jasovská Cave in Jasov (Table II: 12) and a massive bronze bracelet from Zádiel (*Miroššayová 1992, 74, 75*). The Tisza route probably brought a bronze vessel to the Slovak Karst; a sculpture of a little dog was preserved from this vessel in the Kamenná tvár Cave in Háj (Table II: 13, 13a). Recently, there are more and more finds from the Slovak Karst area testifying higher intensity of mutual contacts in the later stage of HC and in stage HD. Finds of foreign provenience could be a result of business contacts, war booty or they were brought by foreign groups of people; those groups left skeletal graves in the Aggtelec Karst, in the Alsótelekes-Dolinka burial ground (*Patay/Kiss 2001-2002*). The area of south-east Slovakia has not revealed any evidence of a foreign ethnic's influence but it cannot be excluded. The early horizon of settlement in the Kamenná tvár Cave in stage HC is synchronous with finds from the Veľká jasovská and Fajka caves; the late horizon in stage HD is synchronous with finds from the Slaninová Cave in Háj, open settlements in Hrhov and Čečevojce.

Fig. 1. Topography of settlement finds from Hallstatt period in surroundings of Kamenná tvár Cave. Háj - locations: 1 - Pri prameni Skalného potoka; 2 - Kamenná tvár Cave; 3 - intravillan; 4 - Slaninová Cave. Zádiel - locations: 5 - before entrance to Zádiel canyon; 6 - Zádiel - fortified settlement.

Fig. 2. Háj, southern slope of Jasovská planina. 1 - village location; 2 - location of Kamenná tvár Cave (photo by E. Miroššayová).

Fig. 3. Entrance to Kamenná tvár Cave (photo by M. Terray).

Fig. 4. Cave corridor - before research (photo by M. Terray).

Fig. 5. Rift cave corridor (photo by M. Terray).

Fig. 6. Cross-section of cave.

Fig. 7. Documented location of some finds in cave. 1 - entrance space - money forgery workshop - 16th-17th century. Finds of Hallstatt period: 2 - Table I: 8; 3 - Table I: 11; 4 - Table III: 1; 5 - Table II: 9; 6 - Table II: 13, 13a; 7 - Table II: 7; 8 - Table II: 1-3; 9 - Table II: 10; 10 - Table II: 6, 11; 11 - Table I: 4; 12 - Table I: 3, 5; 13 - Table II: 8; 14 - Table I: 12; 15 - Table I: 6; 16 - Table I: 2.

Fig. 8. Háj - Kamenná tvár Cave. 1 - structure of pot-like vessels material; 2 - graphite surface finish of vase.

Table I. Háj - Kamenná tvár Cave. 2, 6, 12 - finds from 1989; 1-8, 11, 12 - bronze; 9, 10 - iron.

Table II. Háj - Kamenná tvár Cave - 1-11, 13, 13a; Jasov - Veľká jasovská Cave - 12 (*Novotná 2001*); Nový Pazar - 14, 14a (*Vasić 1977; Krstić 2004*). 1-6, 10, 11 - glass; 7 - silver; 8 - electrum; 12 - 14a - bronze. 14, 14a - no scale.

Table III. Háj - Kamenná tvár Cave. Selection of ceramics.

Table IV. Háj - Kamenná tvár Cave. Selection of ceramics. Scale: a - 1-5, 7, 8, 10; b - 6, 9.

Table V. Háj - Slaninová Cave. Selection of ceramics. 8 - bronze needle; 9 - bone tool. Scale: a - 1-7, 9, 10; b - 8; c - 11.

Table VI. Háj - Slaninová Cave. Selection of ceramics. Scale: a - 1-5; b - 6.

Translated by Viera Tejbusová

OBJEKTY ZO STARŠEJ A MLADŠEJ DOBY ŽELEZNEJ ZO STRÁNSKEJ

RASTISLAV RUSNÁK

Stredné Slovensko, Gemer, predstihový záchranný výskum, sídlisko, staršia a mladšia doba železná, sídliskové objekty, keramika, železné predmety.

Central Slovakia, Gemer, advance rescue research, settlement, Iron Age, settlement objects, ceramics, iron products.

Cieľom tohto príspevku je informovať o nových sídliskových nálezoch z obdobia staršej a mladšej doby železnej na Gemi, konkrétne z katastra obce Stránska.

Lokalita sa nachádza na pravej strane súčasnej cesty z Figy smerom do Ruminiec a Včelínec, po ľavej strane sa nachádza kravín bývalého štátneho majetku Stránska. V týchto miestach sa mierna, terasovitá vyvýšenina smerom na juh zvažuje do inundačného územia potoka Kaloša. Lokalita sa nachádza na najjužnejšom výbežku tejto vyvýšeniny.

Záchranný výskum sa uskutočnil na stavbe rýchlostnej komunikácie a to na základe pozitívneho zisťovacieho prieskumu, ktorý na lokalite uskutočnil AÚ SAV Nitra v r. 2003 (Kujovský et al. 2004, 107). Na existenciu skúmanej lokality v Stránskej, aj keď len v súvislosti s neolitickými a včasnostredovekými nálezmi, po prvý raz v literatúre upozornil Š. Kovács (Kovács 1988, 165-169), spomína ju i D. Bialeková

(Bialeková 1992, 132, 133). Oba ju uvádzajú pod menom Szölö máródal. Pre lokalitu sa v súčasnosti užíva názov Stránska - Kraliny, alebo i názov Prikravíne (Rusnák 2004).

Archeologickým výskumom bola preskúmaná plocha približne 3200 m². Ornica v týchto miestach nemala veľkú mocnosť, úroveň zistenia objektov sa nachádzala zväčša už v hĺbke 35 cm, maximálne však 45 cm. Odkrylo a preskúmalo sa 69 sídliskových objektov rôzneho charakteru a 34 kolových jám z obdobia neolitu, staršej a mladšej doby železnej a včasného stredoveku. Päť objektov sa dá zaradiť do obdobia staršej doby železnej. Do obdobia mladšej doby železnej možno datovať 15 sídliskových objektov na ploche (Tab. I: 1).

OPIS OBJEKTOV

Staršia doba železná

Objekt 7/04 - Plytký objekt nepravidelne kruhovitého tvaru. Dno bolo takmer rovné, až na 2 menšie preliačiny. Objekt sa na začistenej ploche črtal iba nevýrazne, i archeologický materiál bol málo početný. Maximálne hodnoty dĺžky a šírky boli 316 x 298 cm. Pravdepodobne sa jedná už iba o dno objektu, keďže jeho hĺbka zväčša nepresahovala 5-6 cm. Iba na dvoch miestach sa vyskytli plytké preliačiny, ktoré dosahovali hĺbku 12, resp. 13 cm. V oboch prípadoch sa nedá poukázať na možnosť existencie kolových jamiek (preliačiny neevokujú ten dojem), aj keď sa to s určitou istotou nedá ani vylúčiť. (Tab. I: 2).

Inventár: minimum materiálu, iba niekoľko črepov halštatského rázu, jeden jednoduchý praslen a fragment kamenného brúsika (Tab I: 3, 4).

Obr. 1. Označenie lokality na mape.

Objekt 9/04 - Plytký objekt nepravidelne oválneho tvaru. Na začistenej ploche sa črtal pomerne dobre, s početným archeologickým materiálom na povrchu. Objekt bol v superpozícii so starším, neolitickým žľabom Z1/06. Maximálne hodnoty dĺžky a šírky objektu boli 424 x 366 cm, najväčšiu hĺbku dosahoval v centrálnej časti popri línii S profilu a to 12-14 cm, no zväčša sa hĺbka pohybovala okolo 5-7 cm. Po odkrytí hmoty objektu sa na jeho dne vrysoval žľab Z1 a tiež dve kolové jamky. Väčšia z nich (k. j. 1) sa nachádzala takmer v optickom strede objektu a dosahovala max. priemer 45 cm a hĺbku 38 cm (merané od dna objektu). Menšia kolová jamka (k. j. 2) sa nachádzala cca 30 cm JV od k. j. 1. Mala max. priemer 22 cm a hĺbku 18 cm - merané od dna obj. (Tab. II: 1).

Inventár: Prevládajú najmä črepy, aj 2-3 rekonštruovateľné fragmenty nádob, 1 črep na kruhu točený. Hrubšia keramika vykazuje silné väzby na halštatské obdobie, získalo sa i niekoľko praslénov, jeden drobný železný predmet, fragment obsidiánového jadra (Tab. II: 5) i zopár kusov kamennej štiepanej industrie, ktorá, rovnako ako zopár neolitických črepov môže pochádzať zo žľabu Z1/04, s ktorým bol objekt v superpozícii.

Objekt 11/04 - Objekt takmer pravidelného kruhového tvaru. Steny objektu strmo, niekde kolmo, niekde až v ostrom uhle padali ku dnu. Dno takmer rovné, v hĺbke 70-89 cm. Hodnoty dĺžky a šírky v ústí a max. vydutí stien boli 195/232 cm x 191/212 cm. Objekt bol na povrchu čiastočne zasiahnutý prieskumnou sondou z výskumu v roku 2003. Výplň objektu nebola homogénna, čo dobre dokumentuje V profil. Zistilo sa i niekoľko tenkých prepálených vrstvičiek. Na dne objektu sa tiež odkryla prepálená vrstva, ktorú tvorili najmä uhľíky zo spálenej drevnej hmoty a čiastočne prepálená hlina. (Tab. I: 5 a, b).

Inventár: minimum, zopár kusov štiep. industrie, zopár nevýrazných črepov, len rámcovo datovateľných do obdobia halštat/latén, i zopár neolit. črepov.

Objekt 24/04 - Objekt nepravidelne oválneho tvaru. Maximálne hodnoty dĺžky a šírky objektu boli 416 x 310 cm, najväčšia dosiahnutá hĺbka bola 12cm. Objekt bol plytký, okraje sa prakticky vôbec, resp. len minimálne zvažovali. Dá sa povedať, že objekt skôr mierne vystupoval nad úroveň začistenia okolia. Zhruba v strede objektu sa nachádzala kolová jamka. Jej hĺbka predstavovala ešte 24 cm od úrovne dna. Dno bolo prakticky rovné, iba v S štvrtine sa nachádzali dve menšie preliačiny, hlboké 5, resp. 6 cm od dna, kruhového tvaru s priemerom cca 15 cm. Nedá

sa vylúčiť, že sa jedná o dná plytších kolových jamiek. (Tab. III: 1).

Inventár: Objekt poskytol prevažne keramický materiál. Črepy i výzdoba majú zväčša halštatský ráz, našiel sa i fragment nádoby točenej na kruhu. So šiestich nájdených praslénov sú dva zdobené, jeden s troma rytými špirálami, druhý s jemným horizontálnym žliabkovaním.

Objekt 55/04 - Kolová jama kruhového, až mierne oválneho tvaru, steny sa prudko šikmo zvažujú do kotlovitého dna. Hĺbka 38 cm, dĺžka 47 cm, šírka 39 cm. Objekt sa črtal v úrovni zachytenia len veľmi nezreteľne a zdal sa väčším než v skutočnosti bol. Po znížení bezprostredného okolia o cca 10 cm sa vrysovala kolová jama, mierne vystupujúca nad svoje okolie. Výplň bola viac menej kompaktná, tmavohnedá. (Tab. IV: 3)

Inventár: Získal sa fragment praslenu, zopár drobných črepov a 3 úštepy (2 sú z limnokvarcitu). Črepy sú totožné s inventárom obj. 9/04 a 24/04.

Mladšia doba železná

Objekt 20/04 - Objekt kruhového tvaru, nevelkých rozmerov. Dno bolo rovné, v hĺbke 30-35 cm. Steny padajú v ostrom uhle s max. výduťou tesne nad dnom. Dĺžka: (ústie/max. vydutie stien) 91/106 cm, šírka: (ústie/max. vydutie stien) 86/102 cm. Objekt po začistení dobre viditeľný, tmavohnedá výplň. Na dne, pri SV okraji obj. sa nachádzal väčší kameň v dvoch fragmentoch. Jeho celková dĺžka bola asi 40-45 cm a šírka 20-25 cm. Stopy po ľudskej činnosti (opracovanie, oheň) neboli zistené. Nebol to ani okruhliak, ani lomový kameň, len obyčajný prírodný kameň väčších rozmerov. (Tab. VI: 1).

Inventár: najmä črepy, na kruhu točené, niektoré tuhované a niekoľko fragmentov železných nástrojov neinterpretovateľnej funkcie

Objekt 26/04 - Objekt kruhového tvaru. Okraje sa šikmo, strmo, no rovnomerne zvažovali do prakticky rovného dna, ktoré bolo v hĺbke 37-42 cm. Dĺžka: 173 cm, šírka: 153 cm. Objekt bol po začistení dobre viditeľný. Výplň objektu bola v podstate jednoliata, tmavohnedá. (Tab. VIII: 1).

Inventár: Objekt poskytol len minimum materiálu. Prevažujú neolitické črepy, no i zopár laténskych, jeden črep tuhovaný, pár kusov železnej trosky, zopár kostičiek. Podobnú situáciu nemožno vylúčiť tiež pri obj. 23, kde napriek prevahe neolitického materiálu, je objekt pravdepodobne laténsky.

Objekt 27/04 - Objekt mal tvar pravidelného oválu, pričom dlhšie strany boli takmer rovné. Steny pravidelne, strmo a šikmo padajú dole, do mierne hrotitého dna. V strede dna bola kolová jama

hlboká 45 cm. Hĺbka: 130 cm, dĺžka: 191 cm, šírka: 106 cm. Objekt bol po začistení dobre viditeľný, SV okraj pretínala ryha meliorácie. Z pôdorysu sa nedalo vylúčiť, že by sa mohlo jednať o hrob. Objekt bol preto odkrývaný po vrstvách a v celku, nie na profil a to až do hĺbky 80 cm (profil na kresebnej dokumentácii je preto čiastočne iba rekonštrukciou skutočného stavu). Výplň neobsahovala žiadne nálezy, steny sa zvažovali šikmo. Výplň mala svetlohnedú farbu, no s pribúdajúcou hĺbkou stále viac pribúdalo svetlejších až žltých odtieňov. Situácia bola neprehľadná, preto sa realizoval rez obj. a to na šírku, v línii JZ-SV. Rez dosiahol celkovú hĺbku 180 cm. Vďaka nemu sa na profile rozoznal slabý obrys spodnej časti objektu i s hlbokou kolovou jamou. Od úrovne 110 cm už objekt prenikal do vrstvy bieleho ílu s hrdzavými škvrnami. (Tab. VIII: 3).

Inventár: Pre absenciu materiálu je datovanie objektu ťažko možné. Priestorovo však súvisí s rozložením laténskych jám, aj keď svojim charakterom (hĺbka a stredová kolová jama) trochu vybočuje z ich rámca.

Objekt 30/04 - Objekt má z veľkej časti charakter hruškovitej zásobnej jamy s rovným dnom a kruhovým pôdorysom. Výnimkou je iba S okraj objektu, ktorý akoby mierne vybiehal mimo jamu. Hĺbka: 160 cm, dĺžka: 176 cm, šírka: 130/155 cm. Objekt časťou zachádzal za J okraj plochy výskumu. Tesne nad dnom obj. sa odkryla situácia s veľkými zvieracími kosťami. Kostí môžu patriť väčšiemu hospodárskemu zvieratú (hovädzí dobytok, kôň), presná analýza zatiaľ nie je k dispozícii. Na profile sa v spodnej tretine viac krát striedajú vrstvy tmavej a svetlejšej hnedej. Hojne sa na celom profile vyskytujú i drobné uhlíky a mazaničky. (Tab. VI: 4 a, b).

Inventár: Objekt poskytol len veľmi málo materiálu. Prevažujú laténske črepy, popri tom i niekoľko neolitických, no našli sa i dva črepy, ktoré sa dajú priradiť do obdobia včasného stredoveku (slovenské). Napriek tomu však objekt 30/04 predbežne radíme do ml. doby železnej, aj keď jeho mladší, stredoveký pôvod sa nedá definitívne vylúčiť.

Objekt 32/04 - Objekt predstavuje v podstate len jedna, samostatne stojaca nádoba väčších rozmerov, z ktorej sa zachovala iba spodná časť. Po dvoch jej náprotivných stranách bolo po jednej kolovej jamke (k. j. 1 a k. j. 2). Príslušnosť nádoby a kolových jám k nejakému konkrétnemu objektu nebola zistená. Úroveň zistenia nádoby bola asi o 10 cm vyššie ako u okolitých objektov, následkom čoho došlo k čiastočnému poškodeniu už pri strojom začistení. Pri ručnom začistení okolia sa nevyrysoval žiaden objekt, iba kolové jamky k. j. 1 a k. j. 2. Ich hĺbky boli 12, resp. 18 cm. Samotná

nádoba mala dno len 4 cm pod úrovňou zistenia kolových jamiek. Realizoval sa i rez priestoru pod nádobou do hĺbky asi 40 cm, no bez zjavného výsledku. (Tab. VI: 6).

Inventár: Jediným inventárom je spodná časť väčšej nádoby a črepy k nej priliehajúce, ktoré sa už nedali rekonštrukčne doplniť. Svojim charakterom, materiálom (i umiestnením obj.) ju možno priradiť do laténskeho obdobia.

Objekt 35/04 - Objekt takmer pravidelného kruhového tvaru so stenami v mierne ostrom uhle padajúcimi do takmer rovného dna v hĺbke 54-61 cm, dĺžka: (ústie/max. vydutie stien) 190/206 cm, šírka: (ústie/max. vydutie stien) 188/202 cm. Tesne nad dnom sa nachádzalo niekoľko (min. 3) tenkých vrstvičiek červenej prepálenej hliny, ktoré pravdepodobne pokrývali celú plochu dna. Boli veľmi jemné, ako vrstvy sa ich zvrchu nepodarilo začistiť, rozoznané boli len na profiloch. Objekt sa svojim SV okrajom dotýkal objektu 36 (Tab. VII: 3 a, b).

Inventár: Minimum materiálu, zopár črepov, prevládajú laténske, i jeden tuhovaný, niekoľko je neolitických, jeden praslen, pár kúskov železnej trosky, zopár uhlíkov a mazanice.

Objekt 36/04 - Objekt takmer pravidelného kruhového tvaru. Jedná sa o jamu baňatého tvaru. Steny najprv kolmo, potom až v mierne ostrom uhle a nakoniec šikmým oblúkom padajú do kotlovitého dna v hĺbke 126 cm. Dĺžka: (ústie/max. vydutie stien) 151/157 cm, šírka: (ústie/max. vydutie stien) 143/172 cm. Po začistení na ploche dobre viditeľný. Výplň sivohnedá. Okrem rozsiahlych závalov po bokoch tesne nad dnom, sa na profile dali rozoznať väčšie prepady žltej hliny i popri stenách, zhruba v úrovni medzi 50-80 cm. V hornej tretine profilu bolo viacero drobných uhlíkov a mazaničiek. Objekt bol zasadený medzi obj. 35/04 a 37/04, svojimi okrajmi do nich čiastočne zasahoval. Predbežne sa nedá vyjadriť, v akom časovom súvisení tieto objekty boli. (Tab. VII: 2 a, b).

Inventár: Minimum materiálu. Na základe sporadického materiálu, ale i priestorového umiestnenia je i tento objekt rámcovo datovaný do ml. doby železnej.

Objekt 37/04 - Objekt takmer kruhového tvaru so stenami miestami prudko šikmo, miestami kolmo až v mierne ostrom uhle padajúcimi do takmer rovného dna v hĺbke 50-59 cm, dĺžka: 214 cm, šírka: 204 cm. Výplň bola hnedá, až sivohnedá. Na dne S okraja sa odkryla kostra nevelkého cicavca, pravdepodobne sa jedná o psa. Telo bolo asi pohodené, nie uložené, svedčí o tom neobvykle dohora vykrútená hlava. (Tab. VII: 1 a, b).

Inventár: Málo materiálu, zopár črepov, latén, i 1 tuhovaný črep, 2 drobné úštepy, fragment kameňa s možnými stopami po hladení, trocha mazanice a kostičiek, kostra psa.

Objekt 38/04 - Objekt nepravidelne kruhového tvaru, so stenami prudko šikmo sa zvažujúcimi do takmer rovného dna v hĺbke 20-23 cm. Dĺžka: 134 cm, šírka: 108 cm. Objekt zasahuje SV okrajom do obj. 39/04. Je tiež v tesnom susedstve obj. 35/04 a 36/04. (Tab. VII: 4 a, b).

Inventár: zopár nevýrazných črepov.

Objekt 39/04 - Jama takmer kruhového tvaru so stenami najprv kolmo, potom až v mierne ostrom uhle a nakoniec prudko šikmo sa zvažujúcimi do hrotitého dna v hĺbke 128 cm, dĺžka: (ústie/max. vydutie stien) 129/138 cm, šírka: (ústie/max. vydutie stien) 122/131 cm. Vo výplni prevažovala hnedá. V celej výplni sa nachádzalo množstvo drobných uhlíkov a mazanice. Na profile sa koncentrovali najmä v hornej polovici a najmä v stredovej časti profilu. Po okrajoch hornej časti profilu bolo viditeľných viacero menších závalov, vo forme žltých flakov. V spodnej tretine profilu sa nachádzala vrstva tmavšej hnedej hlíny, so zvýšenou koncentráciou drobných mazaničiek (Tab. VII: 5a, b).

Inventár: Minimum materiálu, zopár črepov - latén, jeden fragment sitka, uhlíky, mazanica.

Objekt 42/04 - Pozostatok obydlia. Objekt takmer pravidelného obdĺžnikového pôdorysu. Steny väčšinou takmer kolmo padajú ku dnu, ktoré je rovné, hlboké 30-40 cm. Dĺžka: 336 cm, šírka: 231 cm. Os dlhšej strany objektu je orientovaná v smere JZZ-SVV. V kratších stenách, oproti sebe, sú situované po jednej kolovej jame, ktoré svojim objemom asi z troch štvrtín vystupujú z objektu. Nenachádzajú sa však v línii stredovej osi objektu, ale mierne na JJV od nej, takže ich os vlastne rozdeľuje objekt na zhruba jednu štvrtinu oproti trom štvrtinám. Kolové jamy boli zapustené hlbšie ako objekt. K. j. 1, v Z stene mala šikmý spád, smerovala do objektu v uhle cca 75-80°. Jej hĺbka bola až 75 cm. K. j. 2, východnejšie postavená, mala kolmý spád a hĺbku 65 cm. Pri okraji SSZ dlhšej steny objektu bol odkrytý náznak mierneho plytkého schodovitého výbežku. Bol situovaný do stredu S steny (resp. SSZ) a jeho dĺžka bola asi 15 cm. Začínal 15 cm nad dnom objektu a od línie S steny vybiehal max. 35 cm. Výplň objektu bola pomerne jednoliata, tmavšej hnedej farby. (Tab. V: 1).

Inventár: Najmä črepy, hlavne laténske, ale i neolitické, fragmenty železnej trosky, 1 fragment zmotierky, trocha mazanice, zvieracie kosti.

Objekt 43/04 - Objekt kruhového tvaru. Steny sa prakticky rovnomerne šikmo zvažujú do takmer rovného dna v hĺbke 20-25 cm, dĺžka: 98 cm, šírka: 89 cm. (Tab. VIII: 4).

Inventár: Menší počet nevýrazných latenských črepov.

Objekt 45/04 - Objekt nepravidelného tvaru. Jeho celkový tvar je neznámy, S okraj nebol zachytený. Centrálnou časťou objektu bola kruhová jama so stenami šikmo, až v ostrom uhle sa zvažujúcimi do mierne kotlovitého dna v hĺbke 80-95 cm. Z južnej strany sa k jame pripájala predsunutá časť s hĺbkou 60-70 cm, so stenami prudko šikmo sa zvažujúcimi do takmer rovného dna. Dĺžka: 235 cm, šírka: 145 cm. Vo výplni prevládala tmavohnedá hlina. Hornú tretinu výplne jamy uzatvárala nekompaktná žltá vrstva, pravdepodobne pozostatok závalu. Tmavá výplň pod ňou, až po úroveň dna obsahovala väčšinu materiálu. (Tab. V: 8 a-c).

Inventár: Spomedzi latenských objektov na lokalite, objekt poskytol najviac materiálu. Prevažujú črepy, na kruhu točená laténska keramika, i tuhovaný materiál, jedna nádoba sa dala rekonštruovať takmer v celku. V objekte bolo i pomerne veľa mazanice (stopy po peci, či ohnisku sa však nezistili). Získali sa i fragmenty železnej trosky a zopár zvieracích kostí.

Objekt 50/04 - Objekt bol plytký, viac ako polovicou objemu bol už zasadený do naplaveného štrku. Pri strojovej skrývke plochy došlo k čiastočnému porušeniu objektu. Pôvodne mal tvar takmer pravidelného obdĺžnika, jeho V časť však bola prebratá pri strojovej skrývke plochy. Okraje nepravidelné, ich pôvodnú podobu pravdepodobne dosť narušili štrkové naplaveniny. Najlepšie sa zachovali pri JZ stene a Z okraji objektu, kde steny padajú takmer kolmo ku dnu, ktoré bolo v hĺbke okolo 20 cm. Dĺžka: 291 cm, šírka: 183 cm. Dodatočne bol urobený i rez štrkovou vrstvou pod objektom, aby sa zistilo, či nepokračuje aj pod vrstvou naplaveného štrku. To sa nepotvrdilo. (Tab. VI: 8).

Inventár: Prevažujú črepy - laténske, našiel sa i železný predmet a fragment hladeného kameňa.

Objekt 52/04 - Objekt kruhového tvaru, steny kolmo až v mierne ostrom uhle padajú do nerovného dna, ktoré sa nepravidelne zvažuje od V na Z s najväčšou hĺbkou v Z polovici. Hĺbka: 52 cm, dĺžka: 112 cm, šírka: 108 cm. K S okraju priliehala kolová jamka, ktorá bola skúmaná samostatne pod označením J27. Objekt bol vo vrchnej časti výplne čiastočne kontaminovaný štrkom z naplavenín. Na S profile sa dali rozoznať 4 vrstvy. Vrchnú vrstvu tvoril štrk premiešaný s tmavou hlinou. Vrstva

bola hrubá 10, max. 18 cm. Pod ňou sa vinula asi 20 cm silná vrstva žltohnedej hliny, ešte s menšou prímiesou kamienkov. Obe vrstvy zaznamenávali mierny prepád práve v Z polovici profilu, kde bol objekt najhlbší. Pod nimi bola vrstva, ktorá na Z strane profilu siahala až na dno a bola hrubá 10-20 cm. Tvorila ju v podstate kompaktná tmavohnedá hlina, len miestami so slabožltými fľakmi. Iba na V strane profilu sa tesne nad dnom rozoznala tenká vrstva svetlého ílu s hrdzavými fľakmi. Dosahovala hrúbku 2-5 cm a s prehĺbujúcim sa obj. sa smerom na Z postupne vytrácala. Dno tvoril štrk. Kolová jamka J27 pravdepodobne prislúchala k objektu. Jej J okraj sa dotýkal S okraja objektu. Dosahovala hĺbku 15 cm, priemer bol 29 cm. (Tab. VIII: 2).

Inventár: Nepočítaný materiál, viacero kusov železnej trosky, niekoľko laténskych črepov, 1 úštep. Kúsky trosky sa našli i vo výplni J27.

ZHODNOTENIE OBJEKTOV A NÁLEZOV ZO STARŠEJ DOBY ŽELEZNEJ

Z piatich objektov datovateľných do obdobia staršej doby železnej, možno až tri (7/04, 9/04, 24/04) priradiť k obydliam. Pritom možno konštatovať, že sa jedná o veľmi plytké oválne jamy, v dvoch prípadoch i so stopami po stredovej kolovej konštrukcii. Pravdepodobne boli zachytené už iba dná chat, ktoré mohli mať kruhový, či oválny tvar, aj keď sa nedá vylúčiť ani možnosť iného pôdorysu chaty. Obj. 7/04 bol veľmi plytký a bez stôp po kolovej konštrukcii (Tab. I: 2). V jeho prípade preto na možnosť obydliá usudzujeme len s ohľadom na prítomnosť dvoch ďalších chat na sídlisku, ktoré majú podobný tvar a hĺbku, no možnosti ich funkčnej interpretácie ako obydli sú jednoznačnejšie. Obj. 9/04 má okrem centrálnej kolovej jamy, ešte jednu menšiu, pomocnú jamku cca 25 cm JV od nej (Tab. II: 1). Pravdepodobne to nejako súvisí s kolovou konštrukciou chaty. S takmer identickou situáciou sa stretávame i v prípade chaty 3 na sídlisku v Bajči - Vlkanove (*Točík 1964*, obr. 70). I tu je pomocná kolová jamka umiestnená JV od centrálnej jamy, v jej tesnej blízkosti. Obj. 9/04 bol v superpozícii s neolitickým žľabom Z1/04, čo pôvodne evokovalo prítomnosť jazykovitého vchodového výčnelku, s akým sa pri objektoch tohto typu možno stretnúť (*Csech 2001*, 49). Obj. 24/04 mal podobný charakter, ako obj. 7/04 a 9/04, no mal iba jednu centrálnu kolovú jamu (Tab. III: 1). S týmto typom obydli sa v staršej dobe železnej v prostredí Karpatskej kotliny stretávame v súvislosti s kultúrou Vekerzug, spájanou s tzv. skýtskymi, resp. tráko - skýtskymi skupinami. V žiadnom zo spomenutých objektov

sa však nezistili stopy po ohnisku, či inej forme vykurovacieho zariadenia. Nezachytila sa ani žiadna väčšia koncentrácia kolových jám v ich blízkosti, ktoré by bolo možné dávať do súvisu s konštrukciou obydliá. Obj. 11/04 predstavoval kruhovú jamu (Tab. I: 5 a, b), ktorej bližšia interpretácia zostáva nateraz otvorená. Nejednoznačné je i zaradenie objektu do obdobia staršej doby železnej a to najmä pre zlomkovitosť materiálu. Malé fragmenty hrubších črepov z halštatskej a laténskej fázy sídliska totiž vykazujú množstvo spoločných znakov, takže bez chronologicky citlivejších nálezov je pomerne ťažké presnejšie datovať takýto objekt. V prípade obj. 11/04 sme sa k staršej fáze priklonili najmä s ohľadom na priestorové umiestnenie jamy v kontexte halštatských a laténskych objektov na skúmanej ploche (Tab. I: 1). Obj. 55/04 bol samostatne stojaca kolová jama (Tab. IV: 3), ku ktorej sa nezistili žiadne súvisiace stopy po súdobých objektoch.

Drvivú väčšinu vekerzugského materiálu poskytli obj. 9/04 a 24/04. Jednalo sa predovšetkým o keramiku. Typologická škála nádob nie je na sídlisku veľmi bohato zastúpená, čo možno pripísať najmä malému počtu sídliskových objektov. Absolútnu prevahu majú hrncovité a misovité tvary. Džbáňky, cedníky, či iné typy nádob sú skôr ojedinelé. Keramika má najčastejšie tmavšie tehlové, prípadne hnedé odtiene, niekedy na lome do čierne sfarbené. Časť keramiky je tmavosivej až čiernej farby. Iba dva črepy nesú jasné stopy vytáčania na kruhu (Tab. III: 17), no nemožno to vylúčiť ani v niekoľkých ďalších prípadoch, najmä u mís s vyhladeným povrchom (Tab. IV: 1).

Hrncovité tvary boli spolu s misami najpočetnejšie zastúpené. V prípade hrncov sa však jednalo len o značne fragmentárny materiál. I z neho však možno usudzovať, že najrozšírenejším, bol typ hrnca súdkovitého tvaru s jednoduchým okrajom a ústím buď mierne dovnútra vtiahnutým (Tab. III: 16, 18), alebo rovným, či len mierne von vyhnutým (Tab. II: 10, 13-16). Medzi misovitými tvarmi prevládajú jednoduché, plytké misy s mierne dovnútra zatiahnutým okrajom (Tab. III: 10-13; IV: 1), aké poznáme prakticky zo všetkých súdobých vekerzugských sídlisk. Na sídlisku v Stránskej ich dopĺňajú i menšie, hlbšie misy (Tab. II: 17), či väčšie hrncovité misy (Tab. IV: 2). Nie bežným tvarom je miska na plnej nôžke, pochádzajúca z výplne obj. 9/04 (Tab. II: 19). V kontexte nálezov zo Stránskej patrí k ojedinelým i nález džbáňky s dohora vytiahnutým uchom (Tab. II: 18), ktorý je v prostredí kultúry Vekerzug tiež pomerne bežný (*Točík 1987*, obr. 9: 1; *Veres 2003*, Fig. 8: 5).

Najbežnejším výzdobným prvkom na keramike vekerzugskej kultúry je jednoduchá plastická výzdoba, najčastejšie aplikovaná tesne pod okraj,

prípadne na rozhranie hrdla a tela hrncovitých nádob. Jedná sa najmä o jednoduché pozdĺžne, či hrotité výčnelky (Tab. II: 9, 12; III: 15), niekedy na hrote pretlačené do vnútra (Tab. II: 10). Pravdepodobne slúžili ako úchyty pri manipulácii s nádobou. Rovnako bežné sú i jednoduché vodorovné plastické pásiky, po celej dĺžke pretláčané prstami (Tab. II: 8, 15, 16; III: 16, 18), niekedy doplnené i väčšími výčnelkami (Tab. II: 14). Pretláčanie nechťom, či prstom bolo niekedy aplikované i priamo do tela nádoby (Tab. II: 13). Ojedinele pôsobí črep zdobený pravidelným horizontálnym rytím, pochádzajúci z obj. 9/04 (Tab. II: 11). Svojim celkovým charakterom skôr pripomína materiál neskorej doby bronzovej. Tá je náplňou pilinskej a najmä kyjatickej kultúry bohato zastúpená na neďalekej polohe Stránska - Kraliny II (Rusnák 2005).

Relatívne bohato sú v materiálnej náplni objektov zo staršej doby železnej zastúpené prasleny. Najčastejšie sú jednoduché prasleny kónických tvarov (Tab. I: 4; II: 3, 7; III: 8; IV: 4), prípadne oblých až kruhových tvarov (Tab. III: 5, 6, 9). Niekedy sú zdobené rytím (Tab. II: 2), prípadne nechťovými vrypami na najväčšom vydutí (Tab. II: 4). V druhom prípade možno takmer identickú analógiu nájsť na sídlisku vo Veľkom Cetíne - Pilišské (Cheben et al. 1994, obr. 18: 14). To isté možno povedať i o ďalších troch zdobených praslenoch. Dva z nich (Tab. III: 2, 3), jeden zdobený tromi rytými špirálami, druhý jemným horizontálnym žliabkovaním, majú viacero analógií v inventári z chotínskeho pohrebiska (Dušek 1966, Taf. XXVI/8, XXXI/9, XLV/12). I ďalší typ plochého prasleny, tvaru jednoduchého, mierne dovnútra ohnutého kolieska (Tab. III: 4) možno nájsť i na iných sídliskách vekerzugskej kultúry v Karpatskej kotline (Gál/Molnár 2004, tab. 7: 4).

Sortiment nálezov z objektov staršej doby železnej zo Stránskej dopĺňa i dobre zachovaný fragment kamenného brúsika z obj. 7/04 (Tab. I: 3). Ten už predstavuje osličku, ktorej tvar i funkčné uplatnenie pretrvalo až do dnešných čias. Z obj. 9/04 a 24/04 sa získalo i po jednom železnom predmete. Ich interpretácia však zostáva otvorená. V jednom prípade sa jedná o bližšie nešpecifikovateľný hrot (Tab. III: 7), v druhom by mohlo ísť o fragment pracky (Tab. II: 6).

Objekty z obdobia staršej doby železnej v Stránskej patria do okruhu kultúry Vekerzug. V materiálnej náplni výrazne prevláda hrubšia keramika a tak chronologicky najcitlivejšími sa javia nálezy zdobených praslenov, s viacerými analógiami na súdobých sídliskách a pohrebiskách v Karpatskej kotline. Celý súbor možno rámcovo datovať do stupňa HD.

ZHODNOTENIE OBJEKTOV A NÁLEZOV Z MLADŠEJ DOBY ŽELEZNEJ

15 sídliskových objektov z výskumu v Stránskej pochádza z obdobia mladšej doby železnej. V jednom, až dvoch prípadoch možno usudzovať na obydla obdĺžnikového pôdorysu (42/04, 50/04). Obj. 42/04 možno jednoznačne zaradiť k latenským obdĺžnikovým polozemniciam s dvojkolovou konštrukciou (Tab. V: 1). Pomerne neobvyklé je len umiestnenie kolov v rámci kratších stien chaty. Obyčajne ich spojnica tvorí stredovú os obydlia, no nájdú sa i výnimky. Najbližšiu analógiu k obj. 42/04 nachádzame na sídlisku v Lipovej - Ondrochove, v obj. 56/57-58 (Kuzmová 1980, obr. 4: 3). Oba objekty sa zároveň svojimi rozmermi radia k menším. Obj. 42/04 však prekvapivo poskytol len málo keramického materiálu. Obj. 50/04 mal pôvodne tiež pravidelný obdĺžnikový pôdorys, no nezachytili sa žiadne stopy po kolovej konštrukcii (Tab. VI: 8). Objekt však už ležal na hranici štrkových naplavenín inundácie, ktoré mohli pôvodnú situáciu rozrušiť. S polozemnicami bez kolovej konštrukcie sa na latenských sídliskách ojedinele stretávame, no ich absencia sa skôr pripisuje faktu, že sa stopy po nich z rôznych príčin nezachovali (Kuzmová 1980, 318). Obyčajne však chaty bez zachovaných kolových jám patria k najmenším na sídlisku, čo svojimi rozmermi dokladá i obj. 50/04.

Objekt 45/04 bola jama väčších rozmerov, ktorá poskytla najviac keramického materiálu, spomedzi všetkých latenských objektov na sídlisku (Tab. V: 8 a-c). Aj keď funkčná interpretácia objektu zostáva nevyriešená, dá sa predpokladať, že objekt sa v rámci hospodárstva sídliska spájal skôr s aktívnou činnosťou a neplnil funkciu zásobnej jamy. O klasickej zásobnej jame možno hovoriť v prípade obj. 30/04 (Tab. VI: 4 a, b). Jama bola viac menej hruškovitého tvaru s rovným dnom, v severnej, povrchovej časti mierne rozšírená, čo mohlo slúžiť ako prístupový priestor. Na dne bol odkrytý zhľuk veľkých kostí, ktoré mohli patriť hovädziemu dobytku (presná analýza zatiaľ nie je k dispozícii). Objekty 35-39/04 tvorili skupinu tesne susediacich jám kruhového pôdorysu a nerovnakej hĺbky od 60-130 cm (Tab. VII: 1-5). V ich výplni sa našlo len veľmi málo materiálu a ich pôvodná funkcia je nejasná. Mohlo sa jednať o hliníky, ktoré neskôr poslúžili ako odpadové jamy. Prepálené vrstvičky v obj. 35/04 však nevylučujú ani možnosť jamy výrobného charakteru. Svojim charakterom i priestorovým umiestnením v rámci sídliska sa k týmto jamám radia i obj. 26/04 a 27/04 (Tab. VIII: 1, 3). Objekty 20/04, 43/04, 52/04 boli malé, nehlboké objekty

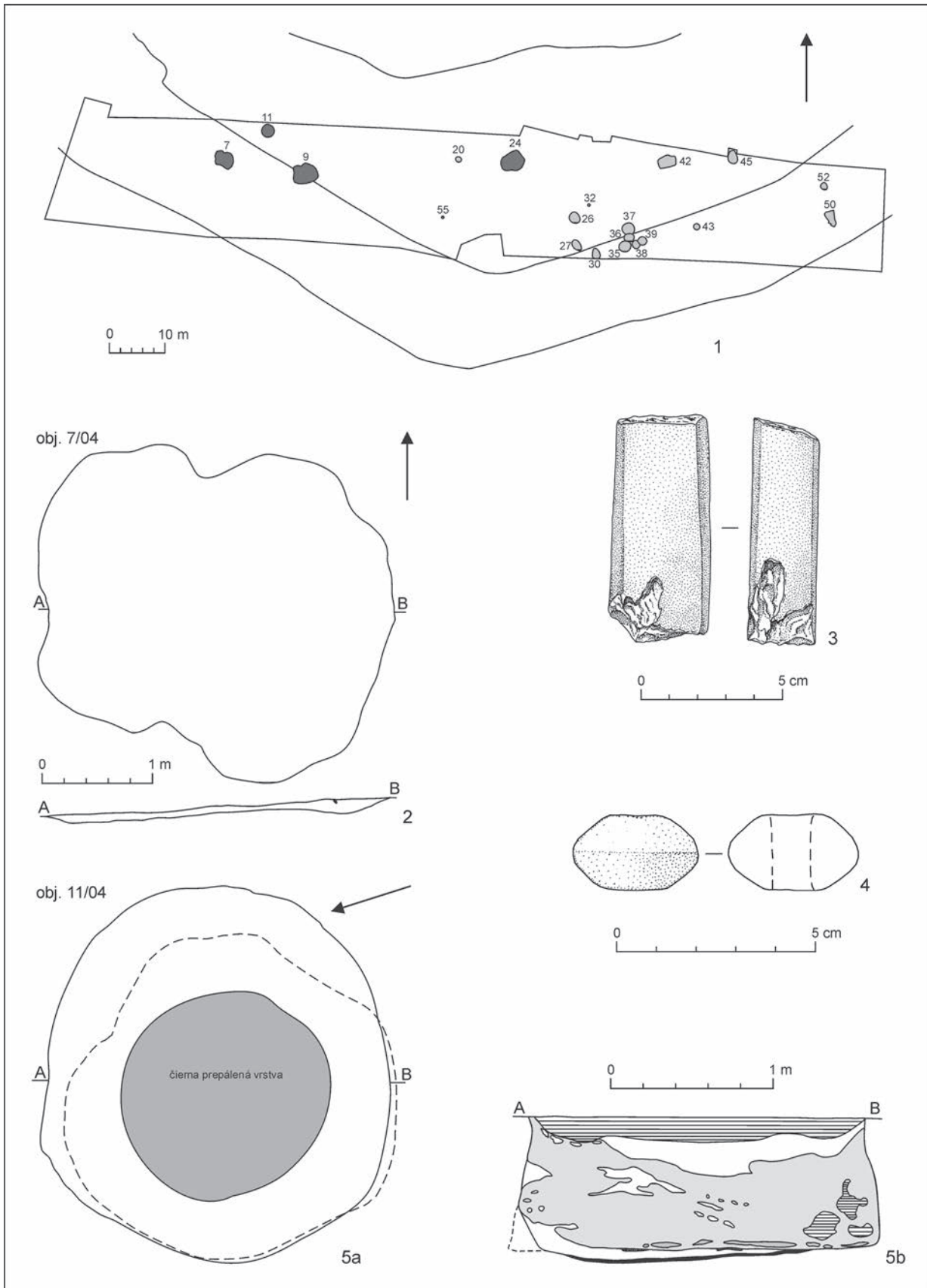
kruhového tvaru. Ich funkcia je nejasná (Tab. VI: 1; VIII: 2, 4). Iba v prípade obj. 52/04 možno pre väčšie množstvo železnej trosky vo výplni uvažovať o výrobných funkciách objektu. Obj. 32/04 predstavuje len jedna, samostatne stojaca nádoba väčších rozmerov, z ktorej sa zachovala iba spodná časť (Tab. VI: 6, 7). Po jej stranách sa našli dve kolové jamky. Príslušnosť nádoby a kolových jám k nejakému konkrétnemu objektu nebola zistená.

Z materiálu, ktorý poskytli tieto objekty prevláda keramika, zväčša na kruhu točených nádob, sivej až čiernej farby, tiež tuhované črepy, no i hrubšia keramika tehlovočervených odtieňov na povrchu. Celkovo však možno konštatovať, že laténske objekty v Stránskej poskytli len málo keramického materiálu, navyše zväčša málo výrazný a vo fragmentárnej podobe. Výnimku tvorí kónická misa (hrniec) z obj. 45/04, ktorá bola prakticky celá zrekonštruovaná (Tab. V: 15). Fragmenty tiel minimálne troch typovo podobných nádob sa našli i vo výplni obj. 50/04 (Tab. VI: 16-18). Jediným výzdobným motívom na nich sú jedna až dve obvodové ryté línie tesne nad najväčším vydutím tela. Ich profilácia má už ostrejšie členené tvary. Misovitým nádobám pravdepodobne patrí i 6 rôznych okrajových črepov z obj. 50/04 (Tab. VI: 9-14), ako i niektoré fragmenty dien (Tab. V: 5, 6, 13). Ku klasickým, plytším misám možno priradiť fragment z obj. 42/04 (Tab. V: 7). Hrncovité nádoby boli pomerne často z tuhovanej keramiky. Bývali zdobené zvislým hrebeňovaním, ako to dokladá

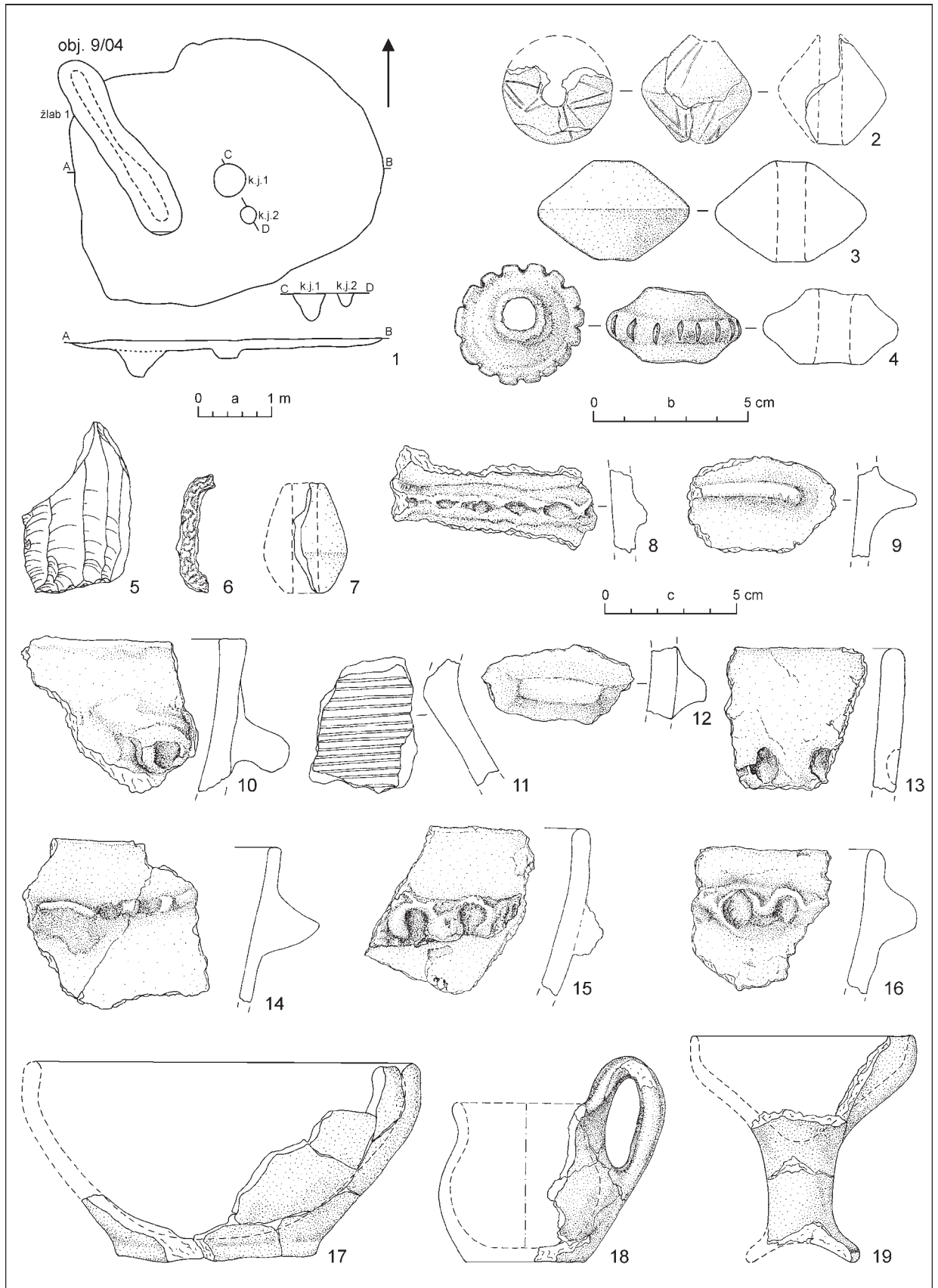
väčší črep z tela nádoby z obj. 45/04 s pekne zachovaným vetvičkovitým ornamentom, vhlbeným do jemnej plastickej lišty, oddeľujúcej telo od hrdla (Tab. V: 9). K podobným nádobám patrili i ďalšie fragmenty z obj. 45/04 (Tab. V: 11, 14) i z ďalších objektov (Tab. V: 2). Prítomnosť väčších zásobníc na sídlisku dokladajú iba dva malé fragmenty okrajov z obj. 30/04 a 36/04 (Tab. VI: 5; VII: 6). Typologická škála laténskeho nádob zo sídliska v Stránskej je pomerne úzka, čo je dané relatívne malým počtom získaného keramického materiálu. Na prítomnosť tiež iných typov nádob nás upozorňuje fragment ucha z obj. 42/04 (Tab. V: 4). V laténskeho objektoch sa našlo i niekoľko železných predmetov so zväčša neidentifikovateľnou funkciou a tiež zlomky železnej trosky. Za pozostatky čepele noža možno považovať fragmenty z obj. 20/04 (Tab. VI: 2, 3), hrot so štvorhranným prierezom pochádza z obj. 50/04 (Tab. VI: 15).

Keďže chronologicky citlivejšie nálezy v súbore laténskeho materiálu zo Stránskej chýbajú, možno ho datovať iba na základe nepočítaných nálezov keramiky, ktorú rámcovo radíme do stupňa LC.

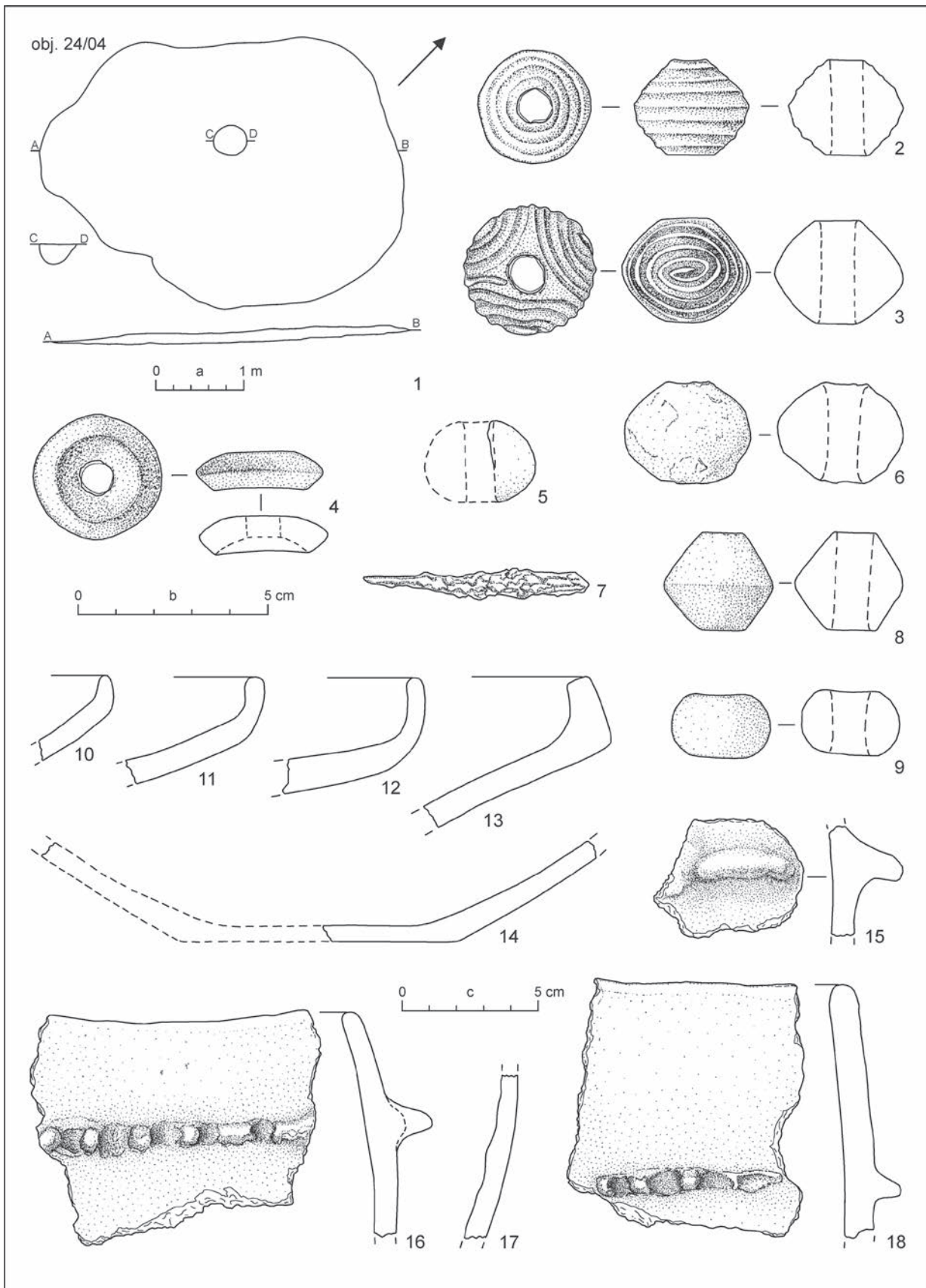
Tento príspevok si nekladie za cieľ riešiť problematiku osídlenia, či materiálnej náplne doby železnej v regióne, či dokonca v širšom teritoriálnom kontexte. Základnou ambíciou je informovať, najmä odbornú verejnosť, o nových sídliskových nálezoch z obdobia staršej i mladšej doby železnej na juhu stredného Slovenska.

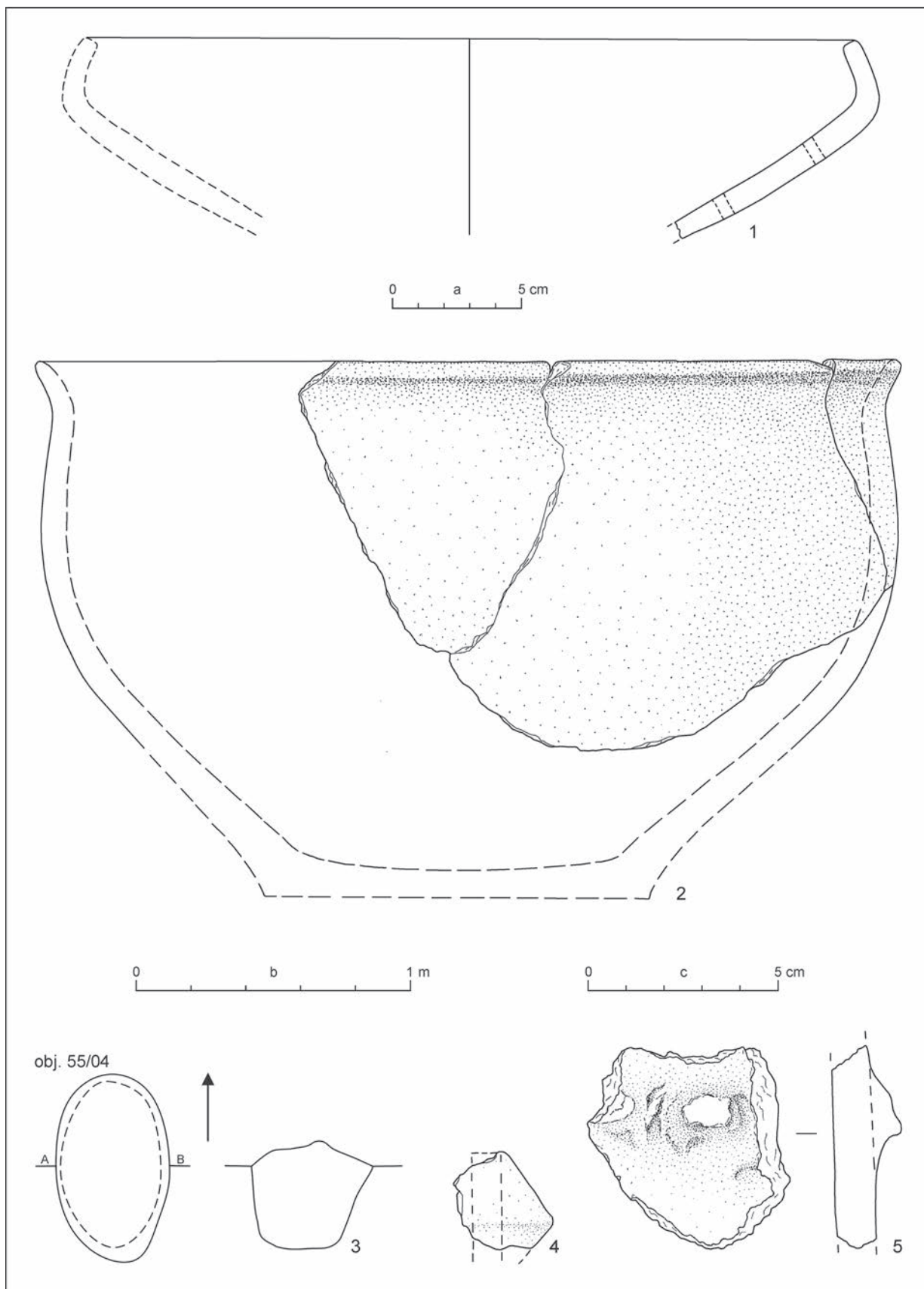
Tab. I. 1 - Plán lokality s vyznačením halštatských a laténskych objektov; 2 - obj. 7/04, pôdorys a S profil; 3 - kamenný brúsik; 4 - praslen; 5a - obj. 11/04, pôdorys; 5b - obj. 11/04, V profil.

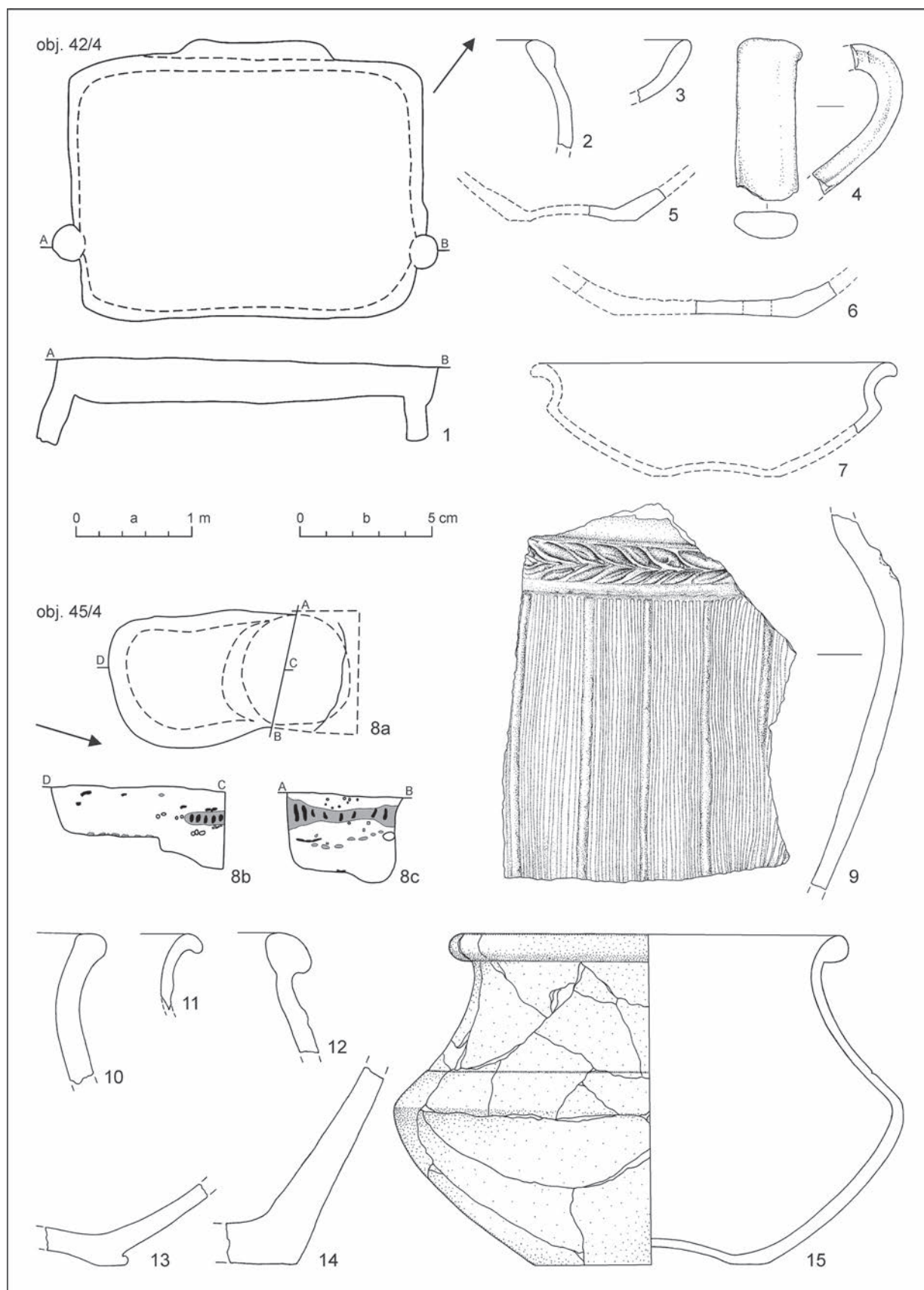
Tab. II. 1 - obj. 9/04, pôdorys a S profil; 2-19 - výber nálezov z výplne obj. 9/04. Mierka: a - 1; b - 2-13; c - 14-19.

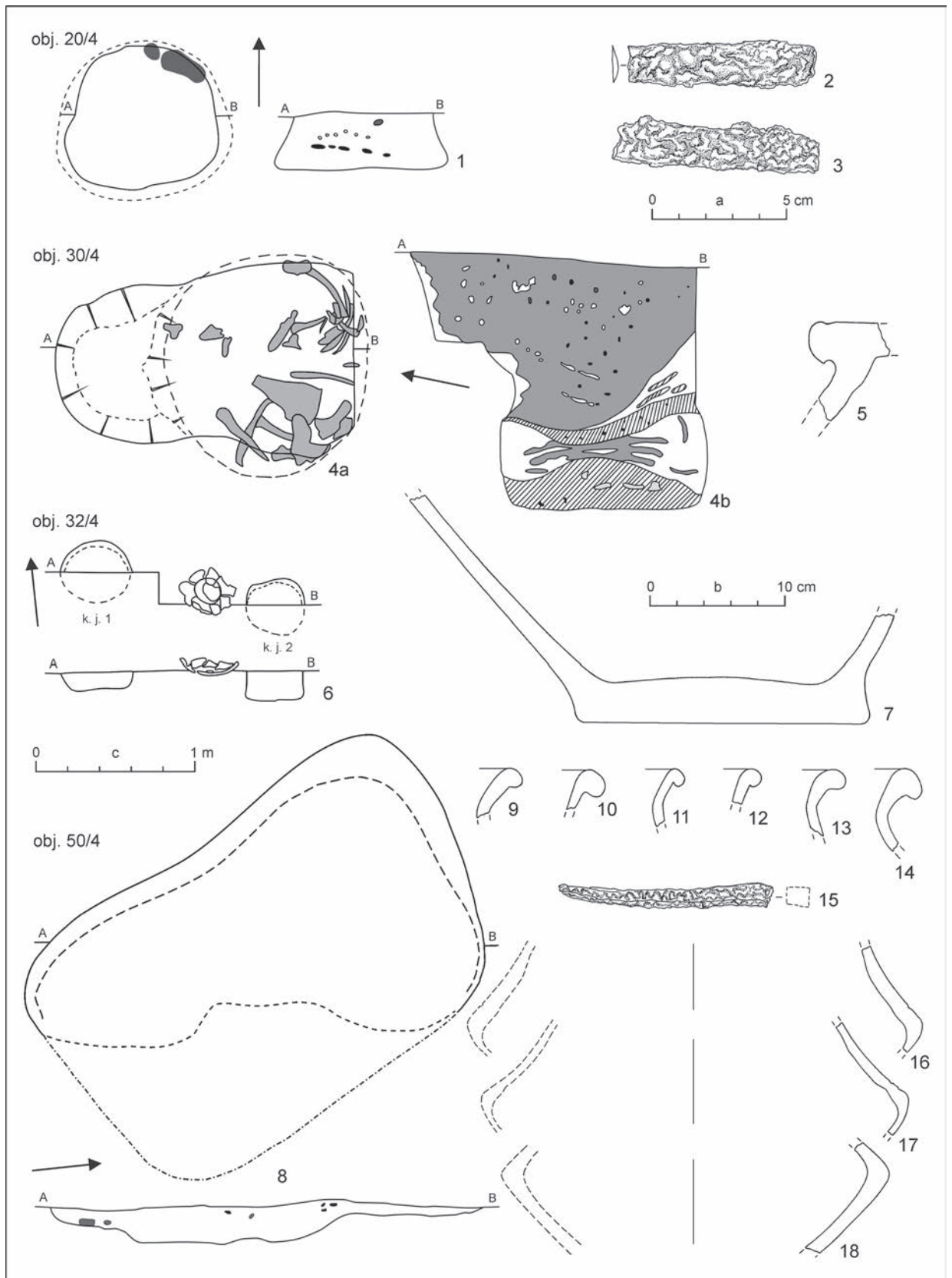
Tab. III. 1 - obj. 24/04, pôdorys a SZ profil; 2-18 - výber nálezov z výplne obj. 24/04. Mierka: a - 1; b - 2-15; c - 16-18.

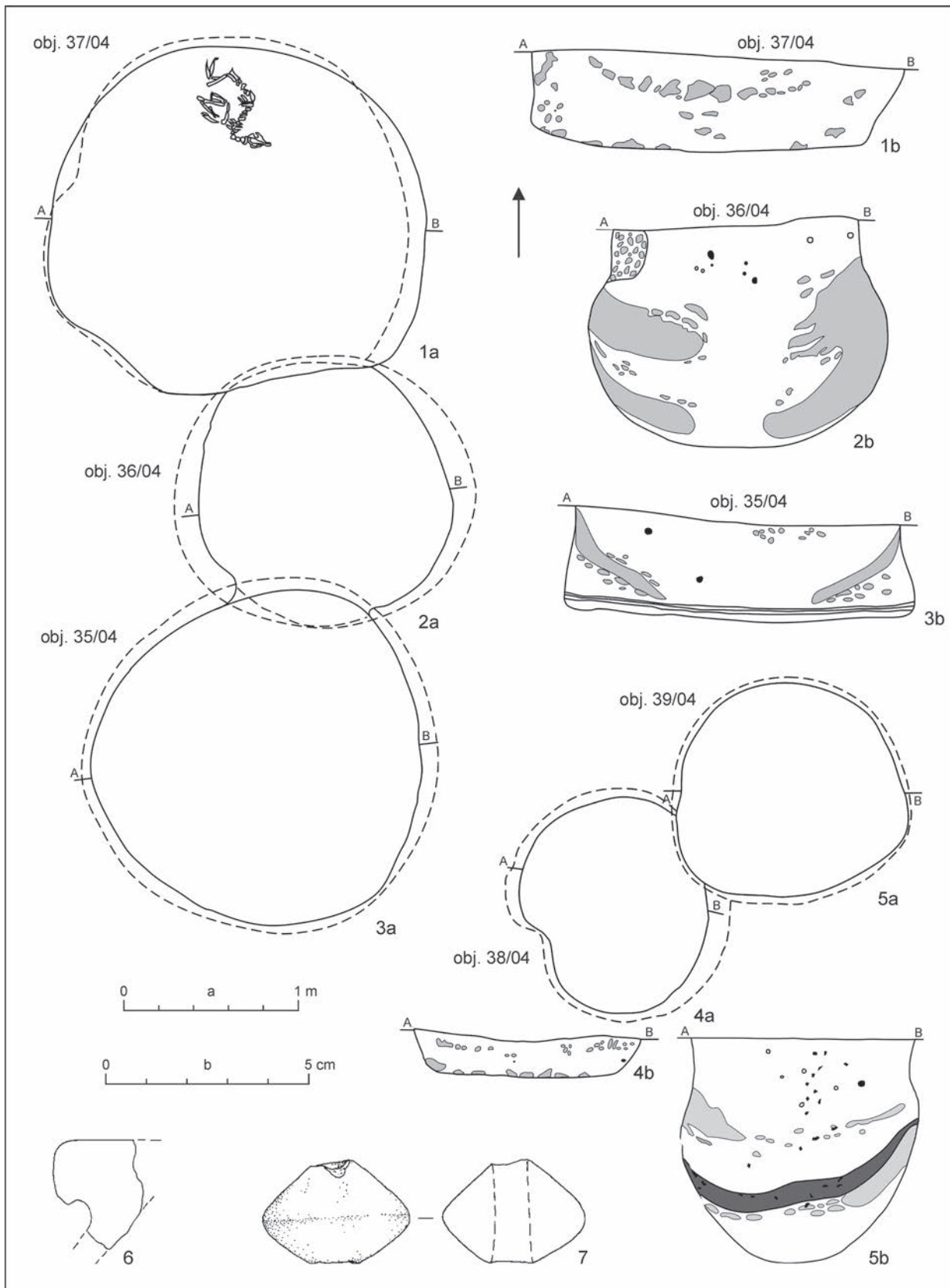
Tab. IV. 1, 2 - misy z obj. 24/04; 3 - obj. 55/04, pôdorys a S profil; 4, 5 - nálezy z výplne obj. 55/04. Mierka: a - 1, 2; b - 3; c - 4, 5.

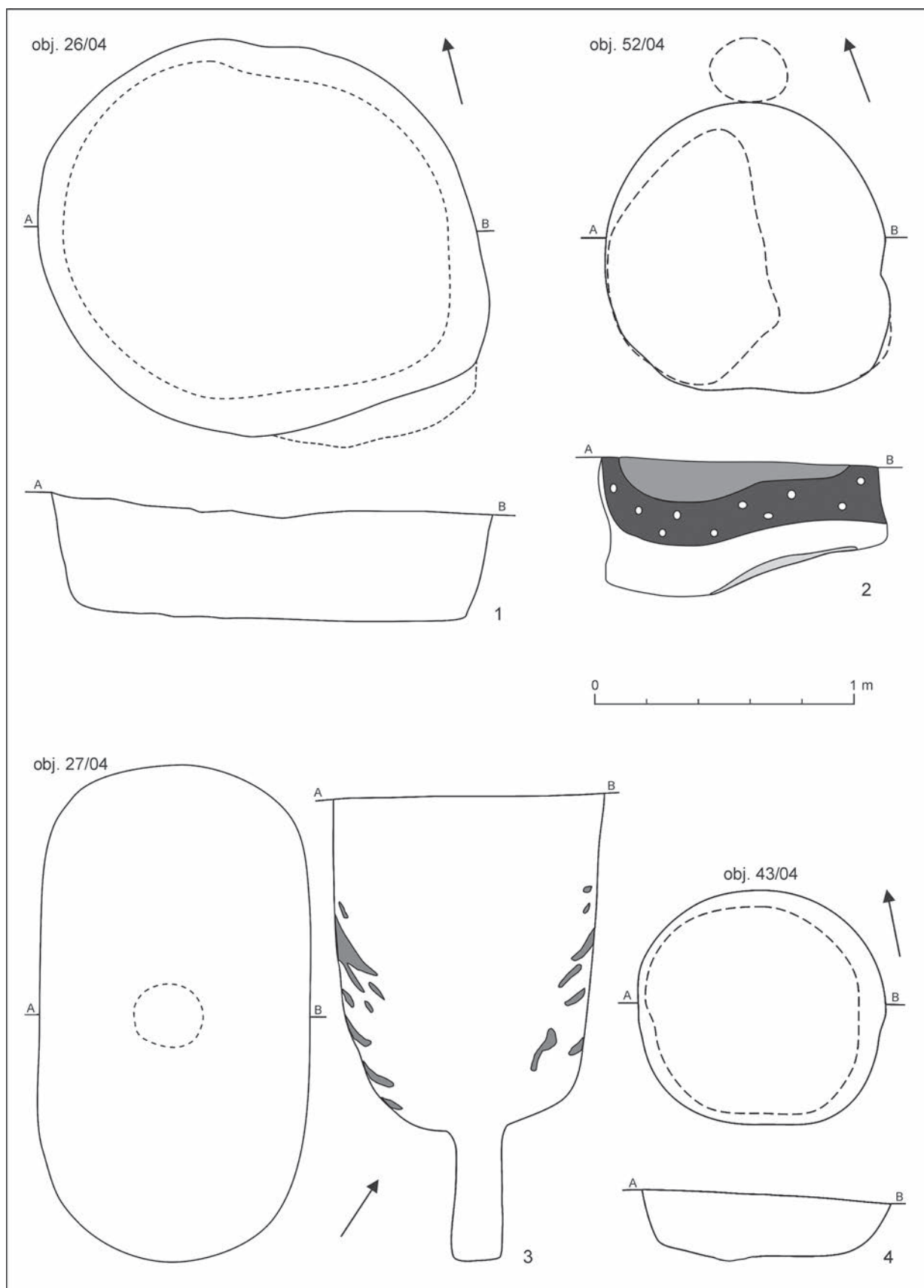
Tab. V. 1 - obj. 42/04 - pôdorys a SZ profil; 2-7 - výber nálezov z výplne obj. 42/04; 8a - obj. 45/04, pôdorys; 8b - obj. 45/04, Z profil; 8c - obj. 45/04, S profil; 9-15 - výber nálezov z výplne obj. 45/04. Mierka: a - 1, 8 a-c; b - 2-7, 9-15.

Tab. VI. 1 - obj. 20/04, pôdorys a S profil; 2, 3 - výber nálezov z výplne obj. 20/04; 4a - obj. 30/04, pôdorys; 4b - obj. 30/04, V profil; 5 - výber nálezov z výplne obj. 30/04; 6 - obj. 32/04, pôdorys a S profil; 7 - profil nádoby z obj. 32/04; 8 - obj. 50/04, pôdorys a Z profil; 9-18 - výber nálezov z výplne obj. 50/04. Mierka: a - 2, 3, 5, 9-18; b - 7; c - 1, 4 a-b, 6, 8.

Tab. VII. 1a - obj. 37/04, pôdorys; 1b - obj. 37/04, S profil; 2a - obj. 36/04, pôdorys; 2b - obj. 36/04, S profil; 3a - obj. 35/04, pôdorys; 3b - obj. 35/04, S profil; 4a - obj. 38/04, pôdorys; 4b - obj. 38/04, S profil; 5a - obj. 39/04, pôdorys; 5b - obj. 39/04, S profil; 6, 7 - nálezy z výplne obj. 36/04. Mierka: a - 1-5 a-b; b - 6, 7.

Tab. VIII: 1 - obj. 26/04, pôdorys a S profil; 2 - obj. 52/04, pôdorys a S profil; 3 - obj. 27/04, pôdorys a SZ profil; 4 - obj. 43/04, pôdorys a S profil.

LITERATÚRA

- Bialeková 1992* - D. Bialeková: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. stor. II. zväzok, Stredoslovenský kraj. Nitra 1992, 132-133.
- Csech 2001* - J. Csech: Szkíta és kelta településnyomok Törökszentmiklós - Kenderparton. *Ösrégeszeti Levelek* 3, 2001, 48-50.
- Dušek 1966* - M. Dušek: Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín. Bratislava 1966.
- Gál/Molnár 2004* - K. Gál/A. Molnár: Sé - Doberdó. Az 1998-as és 2001-es ásatások vaskori leletanyaga. *Savaria*, 2004, 159-230.
- Cheben et al. 1994* - I. Cheben/J. Ruttkayová/M. Ruttkay: Výskumy na trase ropovodu vo Veľkom Cetíne. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 30, 1994, 177-241.
- Kovács 1981* - Š. Kovács: Nové nálezy východnej lineárnej keramiky v okrese Rimavská Sobota. *AVANS* 1981, 1982, 165-169.
- Kujovský et al. 2004* - R. Kujovský/G. Nevizánsky/O. Ožďáni: Zisťovací výskum v Stránskej. *AVANS* 2003, 2004, 107, 108.
- Kuzmová 1980* - K. Kuzmová: Nížinné sídliská z neskorej doby laténskej v strednom Podunajsku. *Slov. Arch.* 28, 1980, 313-340.
- Rusnák 2004* - R. Rusnák: Záchranný výskum v Stránskej. *AVANS* 2004, 2006, 161-64.
- Rusnák 2005* - R. Rusnák: Pokračovanie záchranného výskumu v Stránskej. *AVANS* 2005, v tlači.
- Točík 1964* - A. Točík: Záchranný výskum v Bajči - Vlkanove v rokoch 1959 - 1960. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 12, 1964, 5-187.
- Točík 1987* - A. Točík: Záchranný výskum v Lipovej - Ondrochove v roku 1980. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 23, 1987, 243-307.
- Veres 2003* - J. Veres: Szkíta kori település Polgár határában. *Ösrégeszeti Levelek* 5, 2003, 83-93.

Mgr. Rastislav Rusnák
 Archeologický ústav SAV
 Hrnčiarska 13
 SK-040 01 Košice
 rastislav.rusnak@post.sk

FEATURES DATED TO THE EARLY AND LATE IRON AGE
 IN STRÁNSKA

R a s t i s l a v R u s n á k

Summary

The site is located on the right side of the current road from Figa towards Rumince and Včelince; there is a cowshed of a former state-owned farm in Stránska on the left. A slight terraced elevation slopes in the south down to the diluvial area of the Kaloša brook. The site is located in the southernmost part of the elevation.

The area of about 3200 m² has been archaeologically explored. 69 settlement features of various character and 34 post holes from the Neolithic period, Early and Late Iron Age and Early Middle Ages were uncovered and explored. Five features can be dated back to the Early Iron Age. 15 settlement features in the area can be dated back to the Late Iron Age (Tab. I: 1). Three features dated to the Early Iron Age (7/04, 9/04, 24/04) might be

called habitations. We can say that these are very flat oval pits, two of them bearing traces of a central post construction. Probably only bottoms of cottages were found; the bottoms could have been circular or oval; however, another floor plan type cannot be excluded. We find this habitation type in the Carpathian Basin in the Early Iron Age in relation to the Vekerzug culture connected with the so-called Scythian or Tracian-Scythian groups. Features from the Early Iron Age in Stránska belong to the Vekerzug culture circle. Rough ceramics prevail in the material contents, therefore finds of decorated spindle whorls with several analogies in parallel settlements and burial grounds in the Carpathian Basin appear to be chronologically most

sensitive. The whole collection can be approximately dated to the stage HD.

15 settlement features from the Stránska research come from the Late Iron Age. In one or two cases we can infer habitations with rectangular floor plan (42/04, 50/04). Feature No. 42/04 can be positively classified as a La Tène rectangular semi-underground habitation with a two-post construction (Tab. V: 1). Feature No. 45/04 was a larger pit providing the most ceramic material of all La Tène features in the settlement (Tab. V: 8 a-c). Although the functional interpretation of the feature stays unsolved we can presume that it was connected with some kind of activity and did not serve as a storage pit within the settlement economy. Feature No. 30/04 can be called a classical storage pit (Tab. VI: 4 a, b). A collection of big bones which might have belonged to a cow (no precise analysis is available yet) was uncovered on the bottom of the pit. Feature No. 35-39/04 created a group of circular pits of various depths (60-130 cm) right next to each other (Tab. VII: 1-5). They could have served as clay pits. Such pits can also include features No. 26/04 and 27/04 with similar character and position (Tab. VIII: 1, 3). Feature No. 20/04, 43/04, and 52/04 were small, not very deep of circular shape. Their function is not clear (Tab. VI: 1; VIII: 2, 4). Ceramics, mostly grey or black wheel-made vessels and black-leaded sherds, as well as rough terracotta coloured ceramics prevail in the material provided by the La Tène features. The typological scale of the La Tène vessels from the Stránska settlement is quite narrow which is determined by a rather small number of ceramic items. As some chronologically more sensitive finds are missing in the Stránska material it can only be dated on the basis of the few ceramic finds approximately dated to the LC stage.

Fig. 1. Marking the site on the map.

- Tab. I. 1 - Site plan with Halstadt and La Tène features; 2 - feature No. 7/04, floor plan and N profile; 3 - stone hone; 4 - spindle whorl; 5a - feature No. 11/04, floor plan; 5b - feature No. 11/04, E profile.
- Tab. II. 1 - feature No. 9/04, floor plan and N profile; 2-19 - from the contents of feature No. 55/04.
- Tab. III. 1 - feature No. 24/04, floor plan and NW profile; 2-18 - from the contents of feature No. 24/04.
- Tab. IV. 1, 2 - bowls from feature No. 24/04; 3 - feature No. 55/04, floor plan and N profile; 4, 5 - from the contents of feature No. 55/04.
- Tab. V. 1 - feature No. 42/04, floor plan and NW profile; 2-7 - from the contents of feature No. 42/04; 8a - feature No. 45/04, floor plan; 8b - feature No. 45/04, W profile; 8c - feature No. 45/04, N profile; 9-15 - from the contents of feature No. 45/04.
- Tab. VI. 1 - feature No. 20/04, floor plan and N profile; 2, 3 - from the contents of feature No. 20/04; 4a - feature No. 30/04, floor plan; 4b - feature No. 30/04, E profile; 5 - from the contents of feature No. 30/04; 6 - feature No. 32/04, floor plan and N profile; 7 - profile of a vessel from feature No. 32/04; 8 - feature No. 50/04, floor plan and W profile; 9-18 - from the contents of feature No. 50/04.
- Tab. VII. 1a - feature No. 37/04, floor plan; 1b - feature No. 37/04, N profile; 2a - feature No. 36/04, floor plan; 2b - feature No. 36/04, N profile; 3a - feature No. 35/04, floor plan; 3b - feature No. 35/04, N profile; 4a - feature No. 38/04, floor plan; 4b - feature No. 38/04, N profile; 5a - feature No. 39/04, floor plan; 5b - feature No. 39/04, N profile; 6, 7 - from the contents of feature No. 36/04.
- Tab. VIII. 1 - feature No. 26/04, floor plan and N profile; 2 - feature No. 52/04, floor plan and N profile; 3 - feature No. 27/04, floor plan and NW profile; 4 - feature No. 43/04, floor plan and N profile.

Translated by Viera Tejbusová

DÁCKA KERAMKA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA¹

LUCIA LUŠTÍKOVÁ

Slovensko, Zemplín, Dáci, keltsko-dácky horizont, neskorá doba laténska, s taršia doba rímska, keramika.

Slovakia, Zemplín, Late La Tène Period, Celtic-Dacian horizon, Early Roman Period, ceramics.

Cieľom tohto príspevku je poukázať na výskyt a rôznorodosť dáckej keramiky z územia Slovenska v chronologickom rámci neskej doby laténskej a staršej doby rímskej.²

Na jej nálezy na našom území prvýkrát upozornil E. Beninger (1937, 36), ktorý ich rozpoznal medzi nálezmi z Púchova-Skalky. Až A. Točík však (1959, 841-874) publikoval článok, v ktorom zozbieral v tom čase dostupnú publikovanú aj nepublikovanú dácku keramiku. Podľa výskytu ju rozdelil do dvoch geografických skupín a špecifikoval jednotlivé tvary. Nálezy zo Slovenska neskôr súhrne hodnotili rumunský bádateľ I. H. Crişan (1970) a K. Pieta (1982a, 35n.). Čiastočne je dácka keramika spracúvaná aj v štúdiách venovaných inej problematike (Benadik 1965, 63-91, Lamiová-Schmiedlová 1969, 458-461; Kuzmová 1980, 330-331; Pieta 1982b, 101-105). Dácku keramiku z mohylového pohrebiska v Zemplíne datovanú od konca 1. stor. pred n. l. až do začiatku 2. stor. n. l. vyhodnotili V. Budinský-Krička a M. Lamiová-Schmiedlová (1990, 310-311).

Podľa súčasných poznatkov sa Dáci na juhozápadnom Slovensku objavujú koncom 2. stor. pred n. l., na východnom Slovensku od 1. pol. 1. stor. pred n. l. (Bujna 1994, 12-14). Z historických prameňov sa dozvedáme o nezhodách medzi Dákmi a Bójmi, ktoré vyústili do vojenského konfliktu. Bitka sa odohrala v oblasti stredného Dunaja a Tisy niekedy v pol. 1. stor. pred n. l. (okolo roku 55 pred n. l.). Po nej Bójovia opustili svoje zničené sídla (Dobesch 1995, 16). Po zlome letopočtov sa väčšina Dákov pod tlakom germánskych kmeňov presúva z juhozápadného na severozápadné Slovensko

(Ondrouch 1938, 1). Na juhozápadnom Slovensku však pravdepodobne ostali menšie skupiny Dákov ešte v 3. stor. n. l., keďže Rimania potrebovali pre Dákov v Brigetiu vojenských tlmočníkov (Dobiáš 1964, 151). Na východnom Slovensku Dáci prežívajú do konca 1. stor. n. l., keď boli postupne asimilovaní nositeľmi przerworskej kultúry (Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990, 310).

ANALÝZA KERAMIKY

Dácka keramika je charakteristická svojím vzhľadom, kvalitou a výzdobou. Okrem domovskej oblasti v Rumunsku, je rozšírená v severnej časti Karpatskej kotliny (Crişan 1969, 159) a na území poľských Karpát (Madyda-Legutko 1998, 61). Na Slovensku sa dácka keramika vyskytuje v troch oblastiach: na juhozápadnom, východnom a severnom Slovensku (Tab. I). A. Točík rozdelil dácku keramiku do dvoch skupín: 1. keramiku vyrobenú v ruke; 2. keramiku vyrobenú na hrnčiarском kruhu (Točík, 1959, 866-868). Delenie keramiky v tomto príspevku vychádza z delenia A. Točíka, ale je doplnené o informácie z novej literatúry a výsledky analýzy nálezov z kultového miesta Zemplín-Kertalja. Podľa charakteru sa dá keramika rozdeliť nasledovne: 1. Hrubá v ruke vyrobená keramika: dácke šálky, hrnce, zvláštne tvary, ostatné typy nádob; 2. Jemná keramika vyrobená na kruhu aj v ruke: misy (ovocné misy, misy), kantaroidné nádoby, džbány, pokrievky, amforovité nádoby, nádoby kalichovitého tvaru; 3. Zásobnice so širokým okrajom, vyrobené v ruke, niektoré dotáčané aj na kruhu.

¹ Práca vznikla v rámci projektu 2/6125/26 Vedeckej grantovej agentúry VEGA.

² Príspevok je časťou diplomovej práce obhájenej v roku 2005 na Univerzite Komenského v Bratislave (Luštíková 2005).

Hrubák eramika vyrobená ruke

Šálky

Šálka kónického tvaru s oválnym uškom spájajúcím dno s ústím je najcharakteristickejší keramický výrobok dáckeho etnika. Niekedy je označovaná ako masívna kónická miska (Tab. II) a v rumunskej literatúre aj ako lampa (*Crișan* 1978, 128). Zo Sedmohradska sa šálky rozšírili do Karpatskej kotliny až po stredné Sliezske (Pescheck 1939, Tab. XIX: 6) a na východ do povodia riek Prut, Dnester a Dneper (*Crișan* 1969, 159). V Rumunsku sa ich tvary vyvíjajú do 1. stor. pred n. l., potom sú už plne vyformované (*Crișan* 1969, 129). Šálky sa líšia tvarom. Vyskytujú sa vysoké s úzkym ústím alebo nízke so širokým ústím. Šálky sú buď bezúché alebo majú jedno až dve ušká. Ušká môžu byť aj bez otvorov, tzv. falošné.

Šálky zo Slovenska sa líšia počtom ušík.

Typ 1. Šálky bez uška (Tab. II: 12) - Nitra-Hradné návršie, obj. 20/90 (*Bednár/Březinová/Ptáčková* 2005, tab. 2: 12); Streda nad Bodrogom (*Polla*, 190, 210).

Typ 2. Šálky s jedným uškom (Tab. II: 1, 2, 4-6, 9, 10) - sú najpočetnejšie zastúpené. Známe sú zo všetkých troch oblastí rozšírenia, napr. šálka s plným uškom (Tab. II: 5) z keltsko-dácke hradiska v Zemplíne (*Benadik* 196, obr. 14: 3), datovaná do neskoršej doby laténskej a zdobené šálky (Tab. II: 3, 6, 10) zo Zemplína-Kertalje, z Beše (*Lamiová-Schmiedlová/Šiška* 1960, 132) a z hradiska na Devíne (*Plachá/Hlavicová* 1986, 322, obr. 85: 1).

Typ 3. Šálky s dvoma uškami (Tab. II: 7-8, 13) sú skôr ojedinelé. Sú datované do neskoršej doby laténskej. Poznáme ich z hradiska v Zemplíne (*Benadik* 1965, 81, obr. 12) a z Nitry-Hradného návršia (*Bednár/Březinová/Ptáčková* 2005, tab. 4: 6). Zo Stredy nad Bodrogom pochádzajú dve šálky datované do staršej doby rímskej (*Polla* 190, obr. 5: 1, 4).

Šálky z územia Slovenska sú prevažne nízke so širokým ústím. Objavujú sa v neskoršej dobe laténskej. Podľa rozmerov sa dá hovoriť o šálkach malých (Streda nad Bodrogom, v. 4,2 cm, ø ú. 9,2 cm, ø d. 7 cm) a veľkých (Nitra-Hradné návršie, v. 13 cm, ø ú. 34 cm, ø d. 12 cm). Z Liptovskej Mary na severnom Slovensku pochádzajú aj šálky vysoké s úzkym ústím (*Pieta*, 1982a, obr. 3). Uško býva prevažne oválneho, prípadne okrúhleho, ojedinele hranatého prierezu. Pripevnené môže byť v rôznych úrovniach. Bližšie je datovaná len šálka zo Skalky nad Váhom zo stupňa LtD2 (*Hanuliak* 1998, 317). Šálky z ostatných lokalít sú datované prevažne

rámčovo do neskoršej doby laténskej - Bratislava (*Pieta/Zachar* 1993, 163); Zemplín (*Benadik* 1965, 7). Šálka z Beše je datovaná na prelom a začiatok nášho letopočtu (*Lamiová-Schmiedlová/Šiška* 1960, 132). Šálka z pohrebiska v Zemplíne je datovaná od konca 1. stor. pred n. l. do začiatku 2. stor. n. l. (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová* 1990, 310, 311). Nálezy zo severného Slovenska patria rámčovo do staršej doby rímskej (*Pieta* 1982, 43). Výzdoba na šálkach v dáckej oblasti sa vyskytuje pomerne často. Zo Slovenska sú zatiaľ známe len tri zdobené exempláre. Zlomok uška s presekávaným okrajom zo Zemplína-Kertalje a šálka z Devína majú totožný štýl výzdoby (Tab. II: 3, 10). Datované sú do neskoršej doby laténskej (*Miroššayová/Čaplovič* 1991, 120; *Plachá/Hlavicová* 1985, 197-199). Analogické tvary sú známe tiež z rumunskej oblasti (*Crișan* 1978, tab. 32: 15). Šálka z Beše (Tab. II: 6) má rytú výzdobu umiestnenú na vnútornej strane tesne pod okrajom (*Lamiová-Schmiedlová/Šiška* 1960, 132). V dáckej oblasti sa vyskytujú šálky zdobené plastickými lištami (*Crișan* 1969, obr. 66: 1-11). Na Slovensku sme ich nezaznamenali. Pre neskorú dobu laténsku a staršiu dobu rímsku nie je v súčasnosti možné vyčleniť špecifické tvary.

Hrnce

Tento keramický tvar je zastúpený najpočetnejšie. Masívne hrubostenné nádoby boli vyrábané zo zrnitého materiálu ostreňého pieskom rôznej hrúbky. Povrch je potiahnutý jemnou hlinkou, niekedy odlišnej farby ako samotná nádoba, alebo býva drsný. Všeobecne môžeme hrnce rozdeliť podľa rozmerov na malé - do 12 cm, stredné - 13-30 cm a veľké - nad 30 cm. Podľa formy ich delíme na nasledovné typy:

Typ 1. Hrnce bez hrdla so zatiahnutým okrajom a maximálnym vydutím v hornej časti tela (Tab. III: 3), tvarom pripomínajú vysoké misky. Vyskytujú sa zdobené aj nezdobené. Výzdoba je umiestnená na alebo pod maximálnym vydutím. Môžu mať aj zhrubnutý okraj. Povrch je drsný alebo hladný so stopami po nátere. Prechod tela ku dnu môže byť plynulý alebo odsadený a ojedinele aj pretláčaný prstami (*Miroššayová/Čaplovič* 1991, 131). Výška je do 15 cm.

Typ 2. Valcovité hrnce s drsným povrchom a hladným vnútrom (Tab. III: 4, 5). Priemer dna a ústia je približne rovnaký, maximálne vydutie v strede tela nádoby. Ústie je zatiahnuté. Výška hrncov je od 15-20 cm. Nevýrazné maximálne vydutie je zhruba v polovici tela. Výzdoba je umiestnená nad alebo na maximálnom vydutí.

Typ 3. Bombovité hrnce (Tab. III: 6, 11) majú drsný alebo hladený povrch. Okraj je šikmo zrezaný do vnútra. Výška sa pohybuje od 16 do 22 cm. Výzdoba sa nachádza na maximálnom vydutí v hornej tretine nádoby.

Typ 4. Bikónické hrnce s rozšíreným a von vyhnutým okrajom (Tab. III: 2, 7, 8), s maximálnym vydutím v polovici alebo v hornej tretine. Výška nádob je 10-16 cm. Výzdoba na maximálnom vydutí. Povrch hladený alebo drsný.

Typ 5. Veľké hrnce s maximálnym vydutím v hornej tretine (Tab. III: 10, 14, 16). Výzdoba na maximálnom vydutí alebo nad ním. Povrch drsný alebo hladený. Výška 18-22,8 cm (*Miroššayová/Čaplovič 1991, 131*). Väčšie rozmery má hrniec z Nižnej Myšle-Alameneva (v. 32 cm - *Béřeš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1991, tab. III: 7*) a z Nitry-Hradného návršia (v. 40 cm - *Bednár/Březinová/Ptáčková 1991, tab. 10: 20*).

Typ 6. Hrnce vajcovitého tvaru s najväčším vydutím v dolnej tretine (Tab. III: 13). V staršej literatúre sú uvádzané iba z juhozápadného Slovenska (*Točík 1959, 88 ; Kuzmová 1991, 330, 331*). Z východného Slovenska nie sú známe. Zo severného Slovenska pochádza takýto hrniec z Liptovskej Mary II (*Pieta 1991, obr. 7: 3*).

V neskorej dobe laténskej sa na východnom Slovensku sa používali najčastejšie valcovité hrnce so zatiahnutým ústím - typ 2, alebo bikónické hrnce s von vyhnutým okrajom - typ 4. Výška hrncov je do 25 cm. Miniaturne tvary majú výšku 8-10 cm. Tvarom blízke hrncom z východného Slovenska sú hrnce zo Zakarpatskej Ukrajiny (*Kotig roško 1995, tab. 43*).

Na juhozápadnom Slovensku sa okrem typov hrncov zhodných s východoslovenskými nálezmi vyskytujú ešte hrnce vajcovitej formy - typ 6 (*Točík 1959, 868*).

V staršej dobe rímskej sa na východnom Slovensku presadzuje hrniec pravidelných tvarov, bikónický s maximálnym vydutím v polovici alebo v hornej tretine a s vyhnutým okrajom - typ 4. Ako príklad môžeme uviesť exempláre z Nižnej Myšle (*Béřeš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1991, tab. 3: 7*). Na severnom Slovensku sú časté valcovité - typ 2 a bombovité hrnce - typ 3 (Liptovskej Mary VII, *Pieta 1982b, 102*). Pri sledovaní chronológie výskytu jednotlivých typov hrncov podobne ako pri šálkach platí, že pre neskorú dobu laténsku a staršiu dobu rímsku nie je v súčasnosti možné vyčleniť špecifické tvary. Hrnce treba hodnotiť ako celok.

Výzdoba hrncovitých nádob (Tab. IV) je v staršej literatúre opísaná len stručne, napr. plastické

pásy pretláčané prstami, gombíkovité, jazykovité výčnelky, ryté línie, polmesiačikovitité vypukliny, vrypy nechtom a nepravidelné ryté čiary, (*Točík 1959, 868*). Materiál z lokality Zemplín-Kertalja ponúkol rôznorodosť výzdobných prvkov. V tabuľke sú začlenené aj typy výzdoby nevyskytujúce sa v Zemplíne-Kertalji.

Typ variantný doby (Tab. IV).

Typ A. Plastické (gombíkovité) výčnelky. Varianty A1. Plastické výčnelky základných tvarov. A2. Výčnelky s vtláčanými jamkami. A3. Výčnelky s vtláčanými ryhami. A4. Oválne výčnelky predelené pozdĺžnym dvojitém a viacnásobným pretláčaním. A5. Nepravidelné výčnelky viacnásobne pretláčané. A6. Výčnelky okrúhle alebo oválne uprostred predelené pretlačením, tzv. dvojrohé. A7. Ploché okrúhle výčnelky so štyrmi menšími výčnelkami.

Typ B. Rovné a girlandovité pritláčané lišty. Varianty B1. Lišty pretlačené prstami. B2. Lišty presekávané.

Typ C. Lišty rôznych tvarov. Varianty C1. Krátke lišty nepretláčané. C2. Lišty krátke pretláčané prstami.

Typ D. Zahĺbená výzdoba. Varianty D1. Línie vtláčaných jamôk. D2. Jemne prstom vtláčené okružné línie.

Typ E. Rytá výzdoba. Varianty E1. Krátke zvislé alebo šikmé ryhy. E2. Dlhé zvislé alebo šikmé ryhy.

Typ F. Vlnovkovité a zahnuté ryté línie. Varianty F1. Rytá vlnovka, lomená ostro alebo zaoblená. F2. Súbežne ryhy. F3. Kombinácia vodorovnej, zahnutej a lomenej ryhy. F4. Stočená línia.

Pri umiestňovaní výzdobných motívov na hrncoch bola dodržiavaná pravidelnosť. Práve vďaka výzdobe, ktorú máme možnosť porovnať s celými nádobami z ostatných slovenských lokalít, je možné čiastočne, alebo úplne rekonštruovať vzhľad hrncov zo Zemplína-Kertalje zachovaných prevažne v zlomkoch.

Základným výzdobným prvkom väčšiny hrncov sú plastické výčnelky (2-8 ks) rozmiestnené v pravidelných vzdialenostiach. Výčnelky tvoria buď samostatnú výzdobu alebo sú kombinované s inou výzdobou. Výzdoba býva umiestnená v štyroch úrovniach: tesne pod okrajom, nad, na a pod maximálnym vydutím. Podľa použitých prvkov sa výzdoba dá rozdeliť do dvoch skupín:

1. Jednoduchá výzdoba - použitie motívu jedného typu - výčnelky, lišta, alebo jamky (Tab. III: 4, 15).

Hrnce sú zdobené buď štyrmi výčnelkami, alebo plastickou presekávanou lištou. Hrnce zdobené len presekávanou lištou sa vyskytujú hlavne na východnom Slovensku. K často používaným výzdobným motívom na hrncoch patrili plastické výčnelky, o čom svedčí množstvo zachovaných črepov so samostatnými výčnelkami. V menšom počte sa vyskytujú aj hrnce zdobené len vodorovnou líniou vtlačaných jamôk alebo pretláčanou lištou.

2. Kombinovaná výzdoba z viacerých výzdobných motívov.

A. Dvojkombinácia, výčnelky s lištami, jamkami, alebo ryhami (Tab. III: 1, 2, 5, 7-9). Táto kombinácia výzdoby sa uplatňuje najčastejšie. Nádoba zdobená štyrmi výčnelkami môže byť doplnená plastickou lištou alebo rytými krátkymi, prípadne dlhými ryhami alebo radom vtlačaných jamôk. Lišty, ryhy alebo jamky bývajú napojené priamo na výčnelky, ktoré obchádzajú alebo končia tesne pred nimi. Vyskytuje sa tiež kombinácia výčnelkov s krátkymi lištami (Tab. III: 6).

B. Troj- a štvorkombinácia, výčnelky, lišty, jamky a ryhy. V tejto kombinácii sa na jednej nádobe uplatňujú všetky výzdobené prvky. Stretávame sa s ňou zriedkavo.

V neskorej dobe laténskej má keramika na východnom Slovensku a priľahlom území Zakarpatskej Ukrajiny jednoduchú výzdobu (*Kotigoroško 1995*, tab. 43). Na juhozápadnom Slovensku sa okrem jednoduchej výzdoby, akú poznáme z východného Slovenska, objavujú aj hrnce s nepravidelne rozmiestnenou výzdobou (Tab. III: 16).

V staršej dobe rímskej sa výzdoba hrncov zjednodušuje. Na východnom Slovensku je časté použitie výčnelkov samostatne alebo v kombinácii s obežnou pretláčanou lištou. Jednoduchú aj nepravidelnú výzdobu majú hrnce na severnom Slovensku. Zdobia ich vodorovné a zvislé plastické vlnovky alebo striedavo výčnelky a krátke pretláčané lišty. Hrnce s takouto výzdobou sú v dáckom priestore v Rumunsku zriedkavé.

Zvláštne tvary

Do tejto skupiny som zaradila dve nádoby zo Zemplína-Kertalje. Situla tehlovej farby s mierne dovnútra vťahnutým zosilneným okrajom, zdobená nepravidelným hrebeňovaním a výraznými hranatými výčnelkami (Tab. VI: 7). Tvar a vyhotovenie radí situlu ku keltskej keramike, výzdoba a použitý materiál je dácky. Druhým zvláštnym tvarom je miska červenej farby s hladným povrchom a pre-

sekávaným vodorovným okrajom, ktorá nepatrí ani v rumunskej oblasti k bežným tvarom (Tab. VI: 8). Jediný podobný exemplár pochádza z náleziska v Pecici (*Crișan 1969*, tab. LXXXI: 6).

Ostatné typy nádob

Do tejto skupiny môžu byť zaradené nádoby z mohylového pohrebiska zo staršej doby rímskej v Zemplíne (malý hrnček a misa z hrobu 128, hrncovitá nádoba z hrobu 91 a kónická misa z hrobu 80 - *Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990*, 300). Pravdepodobne sú to domáce napodobneniny dáckej keramiky, ktorej sa podobajú štýlom a technikou výroby.

Jemná keramika vyrobená v ruke aj na hrnčiarskom kruhu

Ovocné misy na dutej nôžke

V dáckej oblasti sú považované za jemnú keramiku s lešteným povrchom (*Crișan 1978*, 124, 125). Misy vyrobené v ruke, ako aj misy vyrobené na hrnčiarskom kruhu majú identické tvary, odlišujú sa len tvarovaním okrajovej lišty a rozhraním tela a nôžky. Na misách točených na kruhu sa okrajová lišta smerom od ústia k okraju mierne alebo viac zvažuje. Na misách v ruke robených je okrajová lišta masívnejšia a vodorovná (*Kotigoroško 1995*, tab. 45: 1-4). Ovocné misy točené na hrnčiarskom kruhu (Tab. V: 2-11, 13-15) sú vyrobené z jemne plavenej hliny s prevažne 3-5 cm širokou okrajovou lištou. Sú sivej až sivočiernej farby s lešteným povrchom. Početný súbor zlomkov okrajov a nôžky mís pochádza z Nitry-Hradného návršia (*Bednár/Břežinová/Ptáčková 2005*, 147). Ďalšie nálezy poznáme z Nitrianskeho Hrádku (*Točík 1959*, 868), Šaroviec (*Kuzmová 1980*, 331) a z keltsko-dáckeho hradiska v Zemplíne (*Benadik 1965*, 79, 80). Dutá nôžka býva profilovaná (Tab. V: 13, 15) s rozšírenou spodnou časťou (*Točík 1959*, 868). Na základe okrajov môžeme vyčleniť misy s mierne sa zvažujúcim okrajom a misy s takmer vertikálnym okrajom. Dno mis je buď rovné, alebo vyduté dohora (Tab. V: 14, 15). Ovocné misy vyrobené v ruke (Tab. V: 1, 12) sú z jemne plavenej hliny s lešteným povrchom. Dno misy, ako aj dutá nôžka bývajú rovné. Okrajová lišta je hrubá a rovná. Zo Zemplína-Kertalje pochádzajú okrajová časť a dno misy so zachovaným náznakom nôžky. Zlomky ovocných mís vyrobených v ruke sa našli v Nitre-Mikov dvor (*Pieta 1982a*, 37), na keltsko-dáckom hradisku (*Benadik 1965*, 80) a mohylovom pohrebisku v Zemplíne (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990*, 267, 269).

Výzdoba sa uplatňuje hlavne na ovocných misách točených na kruhu. Vlešťovaná výzdoba v podobe vodorovných línií alebo vlnovky je umiestňovaná na vonkajšiu alebo vnútornú stranu tela, ako aj na vyhnutý okraj a nôžku. Rytá výzdoba vodorovných línií býva na vonkajšej strane tela misy a na vyhnutom okraji (*Bednár/Březinová/Ptáčková 2005*, tab. 16: 3; 2: 7; 15: 8). Zvláštnu výzdobu má misa z keltsko-dáckeho hradiska v Zemplíne. Na okrajovej lište je zdobená rytými alebo vleštenými líniami v tvare trojuholníkov (*Benadik 1965*, obr. 14: 1). Na ovocných misách v Rumunsku sú na okraji najčastejšie rôzne druhy vhladzovaných vlnoviek (*Crișan 1978*, tab. 20, 21, 25).

Ovocné misy oboch druhov sú zastúpené v neskoršej dobe laténskej na juhozápadnom a východnom Slovensku. V staršej dobe rímskej sú iba na východnom Slovensku.

Ostatné typy mís

Typ 1. Plytké misy s dovnútra zalomeným okrajom (Tab. V: 16, 18) poznáme len na základe zlomkov. Vyrábané boli v ruke, aj na kruhu z jemne plavenej hliny. Z Rumunska pochádzajú analogické misky z jemnej hliny, sivej, tmavosivej a sivohnedej farby s lešteným povrchom (*Crișan 1978*, 249, tab. 93: 1, 6, 7). Podobné misy s vťahnutým okrajom sú aj zo zemplínskeho pohrebiska. Tieto misy patria k bežným tvarom vyskytujúcim sa počas doby železnej a doby rímskej na veľkom území (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990*, 302).

Typ 2. Misy so širokým ústím a von vyhnutým okrajom (Tab. V: 17), sú červenohnedej alebo hnedej farby z jemne zrnitého materiálu s lešteným alebo slamovaným povrchom. Podobné zlomky okrajov sú známe zo sídliska z Nitrianskeho Hrádku z jamy 4 datovanej do stupňa LtD2 (*Pieta 1997* obr. 6: 20) a z Nitry-Hradného návršia z obj. 38/91 (*Bednár/Březinová/Ptáčková 2005*, tab. 8: 2, 3).

Typ 3. Masívna misa s vodorovne zrezaným von vyhnutým okrajom a ostro profilovaným telom (Tab. V: 19), vyrobená z jemne zrnitej hliny má hladný povrch tmavosivej farby. K tomuto typu patrí misa zo Zemplína-Kertalje. Takmer identickou analógiou k nej je misa z Poiany v Rumunsku. *I. H. Crișan* predpokladá, že tento typ misy s nízkou nôžkou, alebo rovným dnom sa tam postupne vyvinul z halštatských bikónických mís s vťahnutým ústím (1969, tab. LXXXII: 4). Podobná misa je aj z mohylového pohrebiska v Zemplíne, ale je masívnejšia ako spomenutá misa z Kertalje (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990*, tab. II: 1).

Kantarosy Kantaroidné nádoby

Kantarosy sú pôvodom grécke nádoby. Dáci prebrali tento tvar od Grékov a verne ho napodobovali. V Rumunskej oblasti sa rozlišuje tzv. keltský typ a typ kantaros. Keltský typ datovaný do 1. stor. pred n. l. (*Crișan 1978*, 135) je keltská napodobenina gréckych kantarosov sivej farby, vyrábaná na hrnčiarskom kruhu. Typ kantaros môže mať jedno alebo dve ušká, ktoré sú buď špicaté, alebo oblé, nízku dutú nôžku a dno rovné alebo mierne vyduté dohora. Maximálne vydutie je v polovici, alebo v dolnej tretine nádoby. Od predchádzajúceho typu sa líši menšími rozmermi, býva vyrobený na kruhu. Na území Rumunska sa vyskytujú od 1. stor. pred n. l. po 1. stor. n. l. (*Crișan 1978*, 136). Z východného Slovenska poznáme päť exemplárov označených ako dácke datovaných do staršej doby rímskej. Z pohrebiska v Zemplíne pochádzajú štyri dvojuché (Tab. VI: 10, 14) kantarosy, vyrobené v ruke aj na hrnčiarskom kruhu. Dva majú vhladzovanú výzdobu (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990*, 301, tab. I: 7; XVII: 4). Jednouchý kantaros na úzkej dutej nôžke (Tab. VI: 13), svetlosivej farby vytočený na hrnčiarskom kruhu zo Stredy nad Bodrogom je zdobený šrafovaním (*Polla 1969*, 192, obr. 5: 6). Podobné jednoduché šrafovanie vytvárajúce mriežku je bežné na nálezoch z Rumunska (*Crișan 1978*, tab. 38). Odlišnú výzdobu má kantaros z hrobu 126 v Zemplíne. Na hrdle je umiestnený zložitý, kombinovaný vzor pozostávajúci zo šrafovania, vetvičkovitého ornamentu a ostro lomených línií (*Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990*, 301, tab. XVII: 4). Na juhozápadnom Slovensku sa vyskytli v Nitre-Hradnom návrší a boli zaradené do IV. skupiny keltskej keramiky (*Bednár/Březinová/Ptáčková 2005*, 145).

Džbány

Džbán sa medzi dáckou keramikou na Slovensku objavuje zatiaľ len ojedinele. V pôvodnej dáckej oblasti a na území Zakarpatskej Ukrajiny sa dajú džbány typologicky roztriediť do niekoľkých skupín (*Crișan 1969*, 118 124 *Kotig roško 1995*, Fig. 44). Zachované zlomky zo Slovenska pochádzajú z džbánov vyrobených v ruke aj na hrnčiarskom kruhu. Zlomky v ruke vyrobených džbánov z jemne plavenej hliny sivej farby z obj. 98 z Nitry-Mikovho dvora sú datované do stupňa LtD1 (*Pieta 1997*, 3, 38). Na kruhu vyrobené džbány s dlhým úzkym hrdlom a výlevkou sivej farby z jemne plavenej hliny z Nitrianskeho Hrádku, sú zaradené do neskoršej doby laténskej (*Točík 1959*, 869).

Pokrievky

V rumunskej oblasti sa pokrievky delia podľa technológie výroby na vyrobené v ruke a vytáčané na hrnčiarskom kruhu. Objavujú sa až v mladších fázach vývoja a pravdepodobne ako napodobeniny rímskych predlôh (Crișan 1978, 131). Jednotlivé pokrievky sa od seba líšia tvarom a veľkosťou. Sú malé alebo veľké a môžu mať úchytný gombík. Nálezy pokrievok z obdobia pobytu Dákov na Slovensku sú známe len z dvoch dáckych lokalít. Z Nitrianskeho Hrádku pochádzajú ojedinelé zlomky vyrobené na hrnčiarskom kruhu (Točík 1959, 869). Na pohrebisku v Zemplíne sa našli štyri pokrievky prekrývajúce nádoby. Ich tvar je jednoduchý kužeľovitý (hrob 115), kužeľovitý s rímsou na vnútornej strane (hrob 127 - Tab. VI: 9) a profilovaný (hrob 127, 128 - Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990, 263). Pokrievky sú vyrobené na hrnčiarskom kruhu, aj voľne v ruke.

Amforovité nádoby

Amforovité nádoby predstavujú v dáckom prostredí luxusný tovar. Na hrnčiarskom kruhu vyrobené amfory z jemne plavenej hliny s povrchom svetlohnedej farby sú napodobeninami helénskych alebo rímskych predlôh. Datované sú od 1. stor. pred n. l. do 1. stor. n. l. (Crișan 1969, 133). Na Slovensku sa našli dve jednouché amfory na pohrebisku v Zemplíne (Tab. VI: 12), v hrobe 80 a v hrobe 128 (Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990, tab. XII: 1; XVIII: 17). Amfora s dvoma profilovanými uškami vyrobená na hrnčiarskom kruhu sa našla v Nitrianskom Hrádku (Točík 1959, 869).

Nádobyk alichovitého tvaru

Nádoby tohto tvaru (Tab. VI: 11) sa vyskytli len na pohrebisku v Zemplíne v hrobe 80 a 95 (Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990, tab. XII: 2; XIII: 34). Majú guľaté telo so zúženým ústím a krátku tenkú nôžku. Obidve nádoby sú podľa štýlu, techniky výroby a materiálu zaradené do okruhu dáckej keramiky (Lamiová-Schmiedlová/Budinský-Krička 1990 302).

Zásobnice so širokým okrajom

Veľké zásobnice s okružím, tzv. „Krausengefäse“, sú nádoby vajcovitého tela so zosilneným, väčšinou vodorovným okrajom, dosahujúce výšku okolo jedného metra. Priemer ústia aj s mohutnou okrajovou lištou širokou 5-9 cm sa pohybuje okolo 40-45 cm (Kotigoroško 1995, 88). Maximálne vyduťie

je posunuté do hornej tretiny nádoby. Z východného Slovenska pochádzajú zlomky zásobníc z keltsko-dáckeho hradiska v Zemplíne. Sú vyrobené v ruke a dotočené na hrnčiarskom kruhu, zdobené vlnovkami (Benadik 1970 910). Z juhozápadného Slovenska sú zlomky zásobníc z Nitry-Mikovho dvora (Pieta 1970, obr. 4). Nálezy z jemne plavenej hliny z Nitrianskeho Hrádku označil A. Točík ako dácky výrobok (Točík 1959, 869). Ich nálezy na Hradnom návrší v Nitre sú uvádzané ako keltská keramika VII. skupiny (Bednár/Březinová/Ptáčková 2005, 145).

B. Benadik uvádza, že Dáci používali zásobnice od 2. stor. pred n. l. až po začiatok nášho letopočtu (Benadik 1965, 86, 87). Rozšírené sú aj na území púchovskej kultúry, kde sa objavujú od začiatku neskorej doby laténskej a pretrvávajú až do staršej doby rímskej (Pieta 1970, 100).

VYHODNOTENIE KERAMIKY

Zo spracovaného súboru dáckej keramiky z územia Slovenska vyplynulo, že hrubá keramika - hrnce a šálky je rozšírená na celom území (Tab. I). Tvary hrncov sa od seba v jednotlivých oblastiach nelíšia, s výnimkou hrnca vajcovitého tvaru - typ 6, ktorý na východnom Slovensku absentuje. Početne prevládajú hrnce stredne veľkých rozmerov. Prevažná časť výzdobných motívov a ich situovanie na nádobe je zhodná na celom území Slovenska. Nepravidelné usporiadanie výzdoby je doložené na hrncoch z juhozápadného a severného Slovenska. Región východného Slovenska inklinuje viac k pôvodnej dáckej oblasti. V staršej dobe rímskej sa výzdoba na hrncoch postupne zjednodušuje. Jemná keramika - ovocné misy, misy, kantarosy, džbány, pokrievky, amfory a kalichovité nádoby - je na sledovaných lokalitách z neskorej doby laténskej a staršej doby rímskej zastúpená v malom počte. Na východnom Slovensku sú jej nálezy v súčasnosti známe iba zo Zemplína.

Medzi dáckou keramikou z neskorej doby laténskej a staršej doby rímskej neboli v jednotlivých regiónoch pozorované väčšie rozdiely. Ako príklad môžeme uviesť lokalitu Zemplín s bohatým osídlením v neskorej dobe laténskej a pohrebiskom v staršej dobe rímskej. Obdobie výskytu dáckej keramiky na Slovensku treba preto hodnotiť ako jeden celok. Podobná situácia je aj na Zakarpatskej Ukrajine (Kotigoroško 1995, tab. 43). Slovenské nálezy dáckej keramiky sú svojimi tvarmi a prevedením výzdoby zhodné s dáckou keramikou z územia Rumunska zaradenou do fázy IIIa datovanou približne od roku 100 pred n. l. po rok 106 n. l. (Crișan 1970, 151-216).

ZÁVER

V neskorej dobe laténskej zaznamenávame najväčší výskyt lokalít s dáckou keramikou v povodí rieky Nitra, dolného toku Hrona a Ipľa a na juhu Východoslovenskej nížiny. Dáci ostali na území Slovenska aj po zlome letopočtov ale v staršej dobe rímskej počet lokalít na uvedených územiach klesá. Osídlenie sa presúva na severné Slovensko do povodia horného Váhu s hustejšou koncentráciou lokalít púchovskej kultúry v okolí súčasnej Liptovskej Mary, kde sú dácke vplyvy na keramike rozpoznateľné v objektoch z 2. stor. n. l. (*Pieta* 197 43). Východoslovenská nížina je Dákmi osídlená nepretržite. Novoosídlenou oblasťou v staršej dobe rímskej je južná časť Košickej kotliny (tab. I). Na lokalitách východného Slovenska sa dácka keramika vyskytuje spoločne s keramikou przeworskej kultúry. V závere 2. stor. n. l. sa Dáci a nositelia przeworskej kultúry (ich keramika) strácajú. V keramickom materiáli sa už jednotlivé zložky nedajú rozpoznať. Od konca 2. stor. n. l. sa vo východnej a severovýchodnej časti Karpatskej kotliny a v priľahlom Poľsku začala vyrábať na kruhu točená sivá kolkovaná keramika. Jej výroba sa považuje na našom území už len za kultúrny impulz z Dácie bez prítomnosti dáckeho etnika (*Lamiová-Schmiedlová* 198 32-34). Na juhozápadnom Slovensku sa na lokalitách zo staršej doby rímskej s dáckou keramikou už nestretávame. Výnimkou sú zatiaľ nálezy z Bratislavy-Dúbravky (*Elschek*, 1996, 39-52).

Zvýšená koncentrácia lokalít s dáckym osídlením ako aj výskyt jemnej keramiky v Nitre a Zemplíne potvrdujú že tieto miesta boli v neskorej dobe laténskej významnými regionálnymi centrami (*Bujna* 1994 12). Sídľisková aglomerácia v Zemplíne, centrom ktorej bolo malé hradisko obklopené výrobnými osadami, nadobudla v neskorej dobe laténskej významné postavenie v severovýchodnej časti Karpatskej kotliny. Podobné postavenie na juhozápadnom Slovensku mala pravdepodobne aj Nitra. Sídľiskové areály s takouto štruktúrou (Nitra, Zemplín) sú označované ako strediská typu Zemplín (*Collis* 192 34 *Pieta* 0, 784).

Dácka keramika zo Slovenska nie je nateraz dostatočne prezentovaná. Chýbajú väčšie ucelené súbory. Ukazuje sa, že niektoré nálezy zo starších výskumov klasifikované A. *Točíkom* ako dácke boli prehodnotené³ (1959, 857). Napriek tomu však poskytnutý materiál zo Zemplína-Kertalje a dostupná literatúra umožnili vyčlenenie keramických tvarov pre dácke etnikum zdržiavajúce sa na území Slovenska.

SÚPIS LOKALÍT

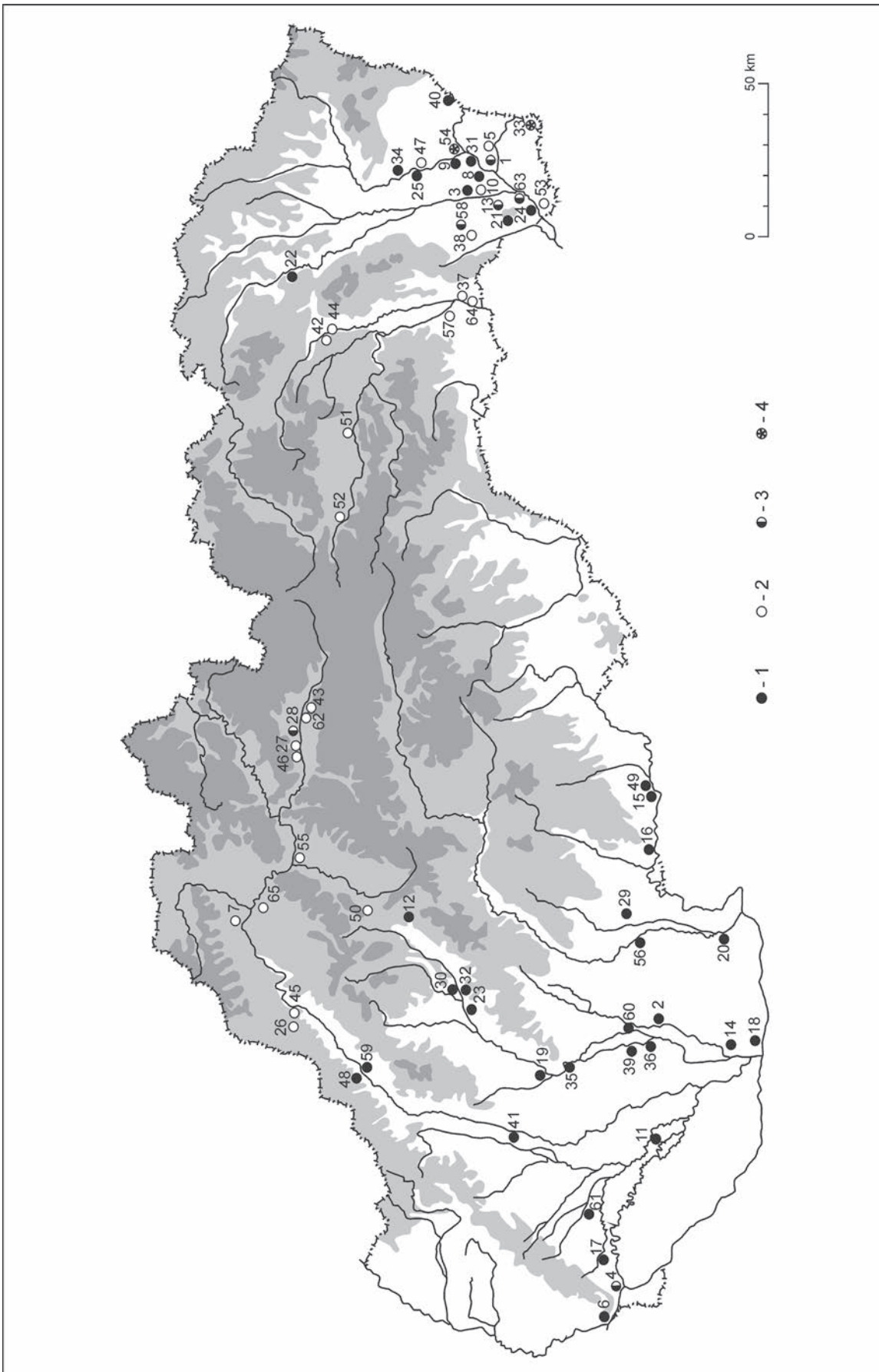
Čísla uvedené pri lokalitách sa zhodujú s číslami uvedenými na mape.

1. Beša, okr. Michalovce
Poloha „vo vinici JRD“. Sídľiskový objekt, datovanie: prelom letopočtov. Lit.: *Lamiová-Schmiedlová/Šiška* 1960, 128-134; *Šiška* 1962, 765-775; *Lamiová-Schmiedlová* 1969, 458-459.
2. Bešeňov, okr. Nové Zámky
Poloha „Malomgát“ sídlisko, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Točík* 1951b, 306-307; *Točík* 1959, 844.
3. Bracovce, okr. Michalovce
Cintorín, kultúrna vrstva, datovanie: mladá doba laténska. Lit.: *Točík* 1959, 858.
4. Bratislava
Poloha „námestie SNP č. 31-32“. Sídľiskový objekt, datovanie: neskorá doba laténska, metódou C14, 70±40 pred n. l. (LtD1-LtD2). Lit.: *Zachar* 1982, 165-175.
Poloha „Hurbanovo námestie, oppidum“. Lit.: *Pieta/Zachar* 1993, 163.
Poloha „Dúbravka“. Sídľisko, objekt 22/88 a 13/88, datovanie: 1.-2. stor. Lit.: *Elschek* 1996, 39-52.
5. Čičarovce, okr. Michalovce
Poloha „Veľká Moľva“. Sídľisko, objekty 1, 6, 8, 10, 14, 15, 16, 20, 24 a 31, datovanie: staršia doba rímska. Lit.: *Kaminská* 2005, 57-82.
6. Devín, Bratislava IV
Objekty, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Eisner* 1940-41, 108-137; *Dekan* 1951, 164-168; *Točík* 1959, 844, *Plachá/Hlavicová* 1986, 197-199.
7. Divinka, okr. Žilina
Datovanie: staršia doba rímska. Lit.: *Petrovský-Šichman* 1965, 74; *Kolníková* 2003, 233.
8. Dúbravka, okr. Michalovce
Poloha „Majer Komanice“, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Točík* 1959, 858.
9. Drahňov, okr. Michalovce
Datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Šiška* 1962, 765-775; *Kotigoroško* 1995, fig. 18.
10. Falkušovce, okr. Michalovce
Poloha „pri Ziegelei“, datovanie: staršia doba rímska. Lit.: *Lamiová-Schmiedlová* 1969, 408.
11. Horné Saliby, okr. Galanta
Hranica chotára Mostová a Horné Saliby (kóta 117), piesková duna, sídlisko, valové opevnenie, datovanie: 1. stor. pred n. l. Lit.: *Ižof/Točík* 1981, 98-99.
12. Hradec, okr. Prievidza
Opevnené výšinné sídlisko púchovskej kult., datovanie: 1. storočie pred n.l. (LtC/LtD1). Lit.: *Točík* 1959, 844; *Bialeková/Pieta* 1964, 450; *Ruttkay* 1965, 189-213.
13. Hraň, okr. Trebišov
Datovanie: prelom letopočtov. Lit.: *Lamiová-Schmiedlová* 1969, 408

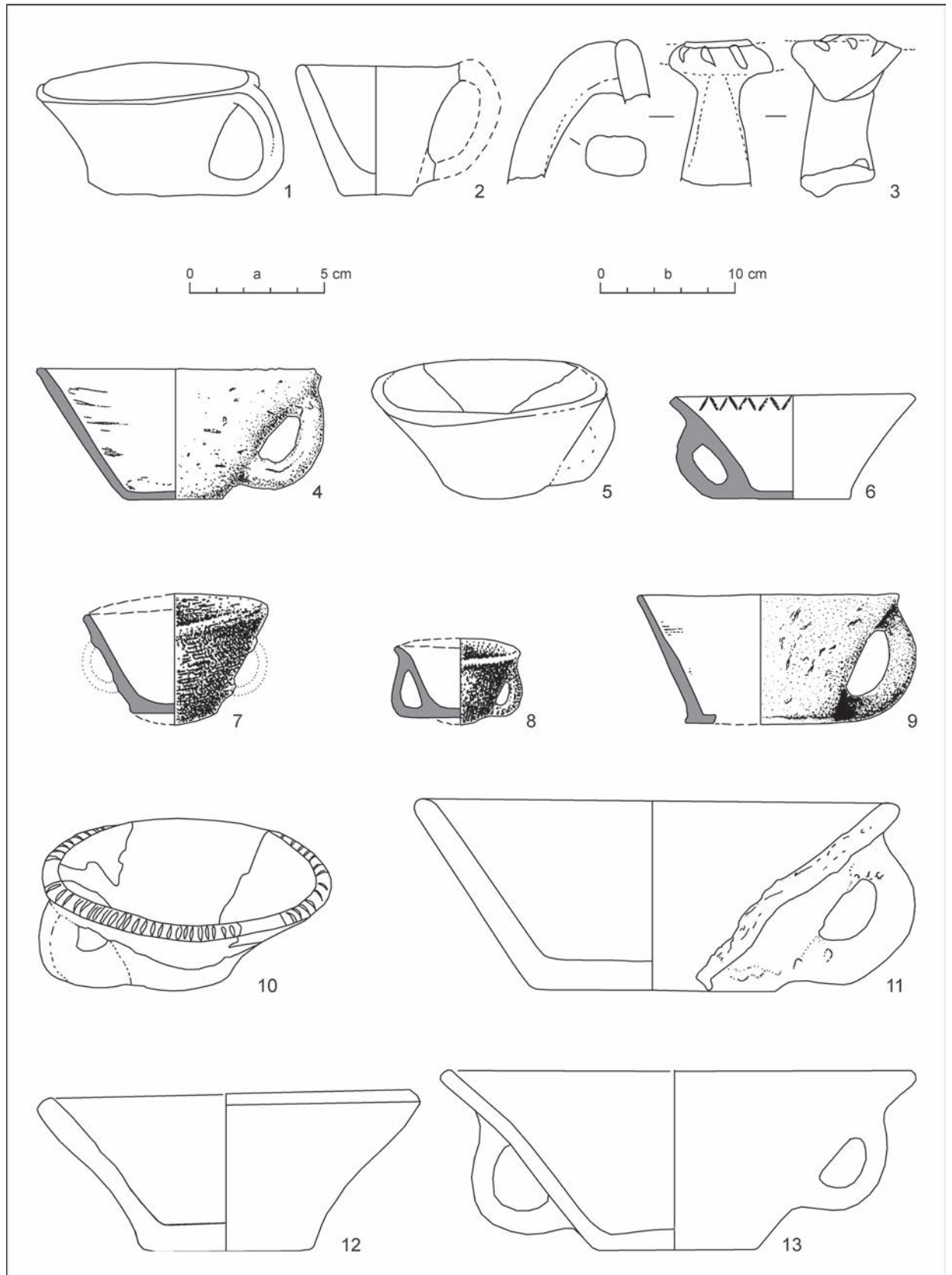
³ K lokalitám s výskytom dáckej keramiky boli priradené aj *Výčapy-Opatovce*, okr. Nitra (*Točík* 1959, 857; *Kuzmová* 1980, 330-331). Novšie revízie spracovanie nálezov ukázalo, že z *Výčapovo-Opatoviec* nepochádza dácky keramický materiál (*Březinová* 2007, v tlači)

14. Chotín, okr. Komárno
Poloha „*hon Sasüllő a Símitos*“, sídlisko, obj. II/58, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Dušek 1956, 676-678; Točík 1959, 844, 855; Kuzmová 1980, 313-340.*
15. Chrastince, okr. Veľký Krtíš
Datovanie: doba laténska. Lit.: *Petrovský-Šichman 1961, 134.*
16. Ipeľské Predmostie, okr. Veľký Krtíš
Datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Točík 1951a, 156-158; Točík 1959, 844.*
17. Ivanka pri Dunaji, okr. Senec/Vajnory, okr. Bratislava III
Datovanie: doba laténska. Lit.: *Pieta 1982a, 38.*
18. Iža, okr. Komárno
Sídlisko, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Točík 1959, 845.*
19. Jelšovce, okr. Nitra
Sídlisko - sídliskové objekty, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Kudláček 1958, 54; Točík 1959, 845.*
20. Kamenín, okr. Nové Zámky
Poloha „*Várhegy*“, kultúrna vrstva na stredovekom hrádku, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Točík 1959, 845.*
21. Kašov, okr. Trebišov
Kultúrne jamy (jama IV, VII). Lit.: *Janšák 1935, 62-67; Točík 1959, 858.*
22. Koprivnica, okr. Bardejov
Poloha „*Surové*“, sídlisko, sídliskové objekty, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Budinský-Krička 1970, 57-94.*
23. Krnáč, okr. Topoľčany
Opevnené sídlisko, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Benadik 1967, 612-618.*
24. Ladmovce, okr. Trebišov
Sídlisko, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Andel 1955, 790-791; Točík 1959, 858.*
25. Laškovce, okr. Michalovce
Sídliskové objekty I/85, V/85, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Gačková/Lamiová-Schmiedlová 1986, 86.*
26. Lednica, okr. Púchov
Poloha „*Výšina s bralami nad hradom*“, datovanie: staršia doba rímska. Lit.: *Petrovský-Šichman 1965, 60.*
27. Likavka, okr. Ružomberok
Datovanie: staršia doba rímska. Lit.: *Pieta 1982a, 43.*
28. Liptovská Sielnica-Liptovská Mara, okr. Liptovský Mikuláš
Poloha Liptovská Mara III, „*Za panskými humny*“, uzavretý sídliskový objekt s tromi fázami. Fáza II, datovanie: neskorá doba laténska. Fáza III, datovanie: doba rímska. Lit.: *Pieta 1972, 41-43; Pieta, 1982b, 103.*
Poloha Liptovská Mara VII, „*Kamenica*“, predpečná jama hrnčiarskej pece 2, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Pieta 1982b, 103.*
Poloha Liptovská Mara VII, sídliskový objekt, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Pieta 1982b, 103.*
- Poloha Liptovská Mara III a VII, datovanie: doba rímska. Lit.: *Pieta 1982b, 104.*
29. Maďarovce, (predtým Malinovec), okr. Levice
Keltsko-dácka kultúrna vrstva, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Točík 1959, 845.*
30. Malé Kršteňany, okr. Partizánske
Sídlisko, datovanie: LtC/LtD1. Lit.: *Porubský 1959, 55-69; Točík 1959, 846.*
31. Malé Raškovce, okr. Michalovce
Laténsko-dácky sídliskový obj. 1/87, datovanie: LtD. Lit.: *Vizdal 1988, 140-141.*
32. Malé Uherce, okr. Partizánske
Opevnené sídlisko púchovskej kultúry. Lit.: *Točík 1959, 846.*
33. Malé Trakany, okr. Trebišov
Plytká jama. Lit.: *Soudský/Břeň 1954, 464-464; Točík 1959, 846.*
34. Michalovce
Poloha „*Hrádok*“, keltsko-dácka vrstva, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Točík 1959, 858; Paulík 1959, 177-180.*
35. Nitra
Poloha „*medzi hradom a Piaristickým kláštorom*“, rozsiahle neskorolátensko, dácke sídlisko.
Poloha „*Roosweltova ulica*“, zber.
Poloha „*Jesenského ulica*“.
Poloha „*Širokého ulica*“. Lit.: *Točík 1959, 846-847.*
Poloha „*Hradný vrch*“, výšinná opevnená osada, objekty, datovanie: stupeň LtD1-D2. Lit.: *Bednár/Březinová/Ptáčková 2005, 115-185; Točík/Rejholec 1993.*
Poloha „*námestie Slovanskej vzájomnosti*“, keltsko-dácky horizont.
Poloha „*námestie medzi Pribinovou a Hradnou ulicou*“, kultúrne jamy.
Poloha „*Mostná ulica*“, keltsko-dácke sídlisko. Lit.: *Točík 1983, 244-247; Böhm/Mencl, 1931, 64-79.*
Poloha „*Malý seminár*“, Pribinova ul. 6., sídliskový keltsko-dácky objekt, datovanie: LtD1-D2. Lit.: *Březinová/Katkin 2004, 155-175.*
Poloha „*Mikov Dvor*“, keltsko-dácky horizont, obj. 98, datovanie: záverečná fáza stupňa LtD1. Lit.: *Pieta 1982a, 37; Hečková 1993, 69.*
Poloha „*Chrenová*“, obj. 8/83, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Chropovský/Fusek 1988, 143-171.*
Poloha „*Šindolka*“, keltsko-dácky horizont, sídlisko, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Hečková 1993, 64-73.*
36. Nitriansky Hrádok-Zámeček, okr. Nové Zámky
Palisádové opevnenie, sídlisková jama 4, datovanie: neskorá doba laténska, rozhranie letopočtov. Lit.: *Knor 1952, 241-250; Benadik 1961, 197-198; Točík 1959, 847-848; Pieta 1997, 53.*
37. Nižná Myšľa, okr. Košice-okolie
Sídlisko, obj. 2, 9, datovanie: staršia doba rímska. Lit.: *Bereš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1991, 166, 174.*
38. Nižný Žipov II, okr. Trebišov
Trasa plynovodu, sídliskový objekt, polozemnica, datovanie: staršia doba rímska (1.-2. stor. n. l.). Lit.: *Bereš 1997, 39-42.*

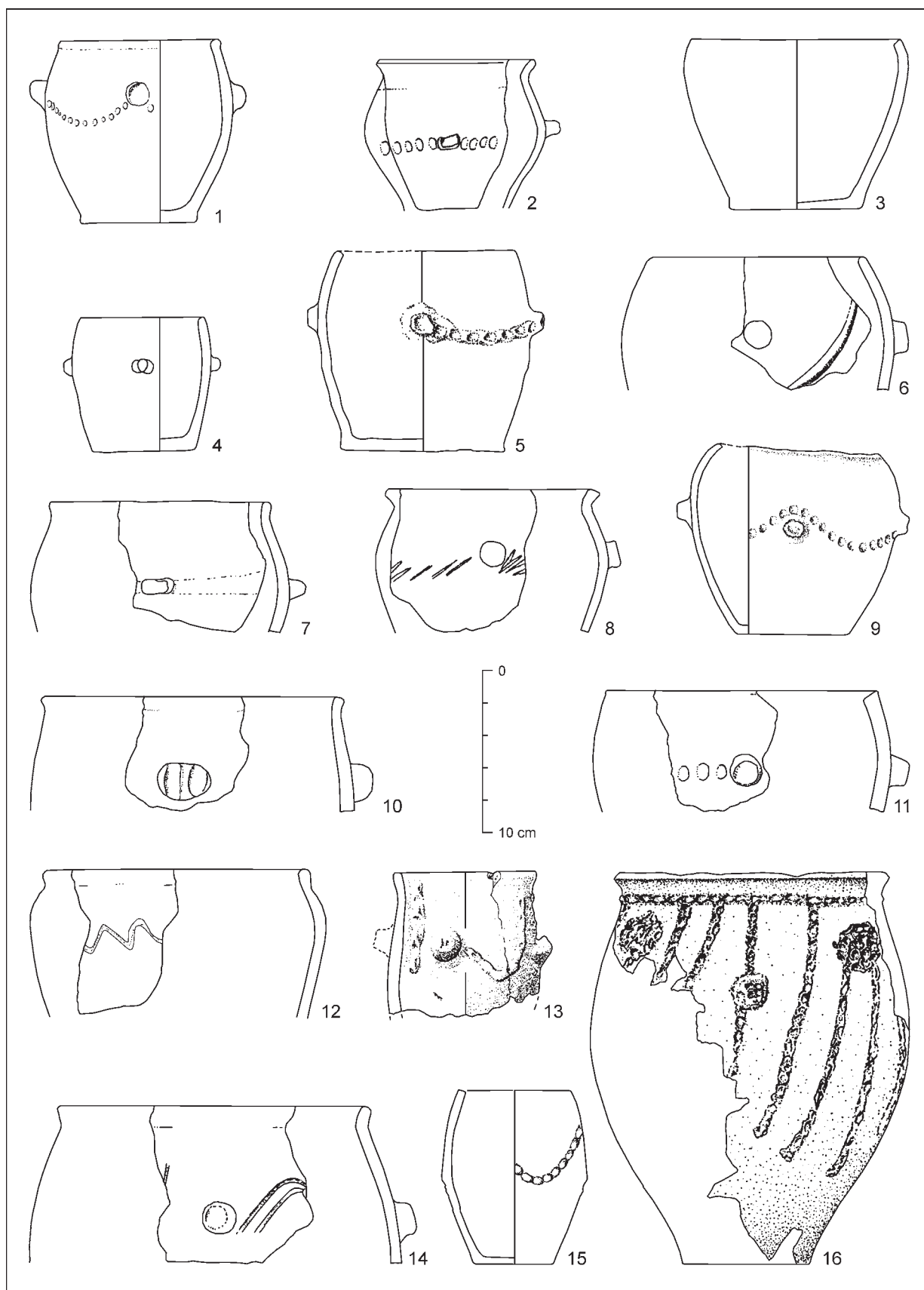
39. Ondrochov (Lipová-Ondrochov), okr. Nové Zámky
Poloha „Homolky“, sídliskové obj. 19/57, 51/58, 71/58, 80/58.
Poloha „Tallószér“, kostrové hroby. Lit.: *Točík 1959*, 848; *Kuzmová 1980*, 330-331; *Crişan 1970*, 96.
40. Orechová, okr. Sobrance
Keltské osídlenie, pohrebisko. Lit.: *Andel 1960*, 130.
41. Ostrov, okr. Piešťany
Sídliskový objekt, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Točík 1959*, 848.
42. Ostrovany, okr. Sabinov
Dácke sídliskové objekty. Za informáciu ďakujem PhDr. M. Lamiovej-Schmiedlovej CSc.
43. Podtureň, okr. Liptovský Mikuláš
Lit.: *Budinský-Krička 1960*, 223, cit. 32.
44. Prešov
Poloha „Mýto“, neskorolátenská sídlisko. Lit.: *Budinský-Krička 1960*, 221; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 430.
Poloha „Pavlovičovo námestie“, ojedinelé nálezy. Lit.: *Budinský-Krička 1963*, 33.
Poloha „Letná ulica“, dácke sídlisko. Lit.: *Blahuta 1961*, 193; *Budinský-Krička 1963*, 40, cit. 140; *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 430.
45. Púchov
Poloha „Skalka“. Lit.: *Beninger 1937*; *Budaváry 1936-37*, 30; *Točík 1959*, 848.
46. Ružomberok
Poloha „Lípa“, Mních IV, valové opevnenie, datovanie: staršia doba rímska. Lit.: *Petrovský-Šichman 1965*, 90; *Uhlár 1961*, 158-159.
Poloha Mních „podhradie“, sídlisko, datovanie: začiatok doby rímskej. Lit.: *Petrovský-Šichman 1965*, 90; *Uhlár 1961*, 158-159.
47. Senné, okr. Michalovce
Poloha „v štátnej rezervácii“. Lit.: *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 433.
48. Skalka nad Váhom, okr. Trenčín
Poloha „Chocheľ“, hrádok púchovskej kultúry, datovanie: záverečný stupeň LtD2. Lit.: *Hanuliak 1998*, 317.
49. Slovenské Ďarmoty, okr. Veľký Krtíš
Poloha „pod Malým Vrchom“, obdĺžniková chata 16, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Petrovský-Šichman 1961*, 134; *Vendetová 1964*, 347-348, 354-355, 357-369.
50. Slovenské Pravno, okr. Turčianske Teplice
Poloha „Sokolský jarok“, sídlisko, datovanie: staršia a stredná doba rímska. Lit.: *Povala 1964*, 223-232; *Petrovský-Šichman 1965*, 85.
51. Spišský hrad, okr. Levoča
Datovanie: staršia doba rímska. Lit.: *Pieta 1982a*, 104; *Pieta 1982b*, 43, obr. 8.
52. Spišské Tomášovce, okr. Spišská nová Ves
Sídlisko, obj. 34/75, 10/75, datovanie: staršia doba rímska. Lit.: *Pieta 1982b*, 104.
53. Streda nad Bodrogom, okr. Trebišov
Poloha „vrch Bakhegy“ mohyla 4.
Poloha „vinica v JRD“ na úpäti vrchu, sídlisko.
Poloha „terasa pod západným svahom vrchu“.
Lit.: *Budinský-Krička 1960*, 217-230; *Točík 1959*, 857.
Poloha „južný svah vyvýšeniny Bakhegy“, ohnisko 1, odpadová jama, jama 3, sonda B, sonda G, sonda X, datovanie: doba rímska. Lit.: *Polla 1969*, 183-206.
54. Stretávka, okr. Michalovce
Lit.: *Točík 1959*, 857.
55. Sučany, okr. Martin
Sídlisko púchovskej kultúry, datovanie: staršia doba rímska. Lit.: *Budaváry 1936-1937*; *Budinský-Krička 1960*, 223, cit. 27-31; *Pieta, 1982*, 43.
56. Šarovce, okr. Levice
Sídlisko, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Točík 1959*, 857, *Kuzmová 1980*, 331.
57. Šebastovce-Barca, okr. Košice IV.
Sídlisko, datovanie: staršia doba rímska. Lit.: *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 64-67.
58. Trebišov
Ryha pre potrubie pre droždiareň východne od Trebišova, sídlisko, datovanie: neskorá doba laténska, staršia doba rímska. Lit.: *Kaminská 1980*, 137.
59. Trenčianske Teplice, okr. Trenčín,
Poloha „Svinkovec“, výšinné sídlisko.
Poloha „nad Družstevnou tehelňou“, laténsko-dácky horizont, datovanie: mladá doba laténska. Lit.: *Eisner 1933*, 177; *Točík 1959*, 857.
60. Útany nad Žitavou, okr. Nové Zámky
Sídlisko, obj. 2, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Kuzmová 1980*, 330-331.
61. Veľký Grob, okr. Galanta
Datovanie: doba laténska. Lit.: *Pieta 1982a*, 38.
62. Závažná Poruba, okr. Liptovský Mikuláš
Lit.: *Budinský-Krička 1960*, 223, cit. 32.
63. Zemplín, okr. Trebišov
Poloha „Hradisko“, val (východný), keltsko-dácky horizont, datovanie: neskorá doba laténska.
Poloha „Hradisko“ val (západný), keltsko-dácky horizont, datovanie: neskorá doba laténska.
Poloha „Kertalja“, keltsko-dácke kultové miesto.
Poloha „intravilán obce“, keltsko-dácky horizont, sonda 2, hrnčiarska pec, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Benadik 1965*, 72.
Poloha „Táboralja“, keltsko-dácky horizont, stopy metalurgickej činnosti, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Benadik 1965*, 73; *Miroššayová/Čaplovič 1991*, 115.
Poloha „Szélmalomdomb“, pohrebisko, datovanie: záverečný latén, staršia doba rímska. Lit.: *Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990*, 245-344.
Poloha „Hradisko“, kamenný val, datovanie: neskorá doba laténska. Lit.: *Benadik 1965*, 76.
64. Ždaňa, okr. Košice-okolie. Lit.: *Lamiová-Schmiedlová 1969*, 458.
65. Žilina
Datovanie: staršia doba rímska. Lit.: *Pieta 1982a*, 43.

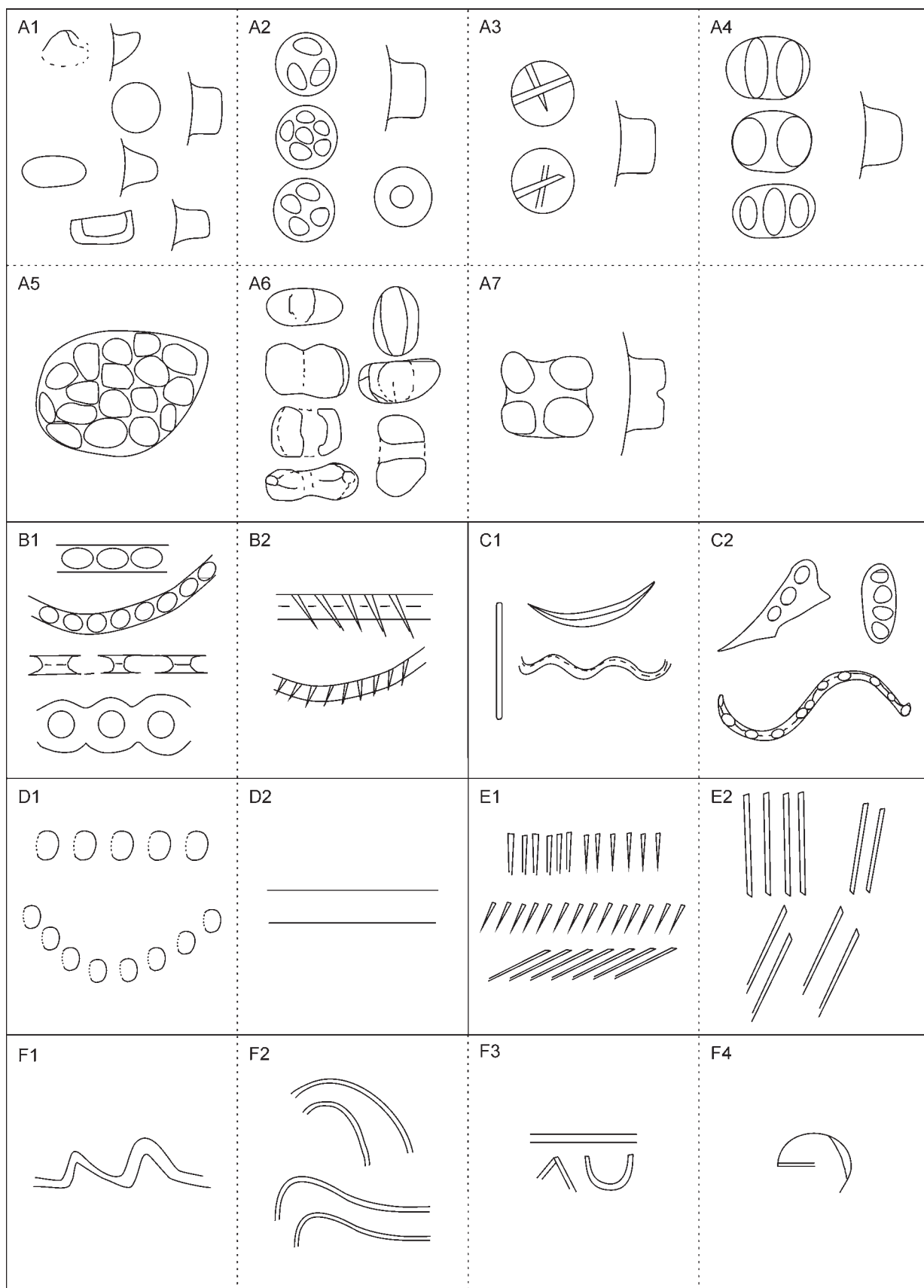
Tab. I. Vymapovanie lokalít s výskytom dáckej keramiky. Legenda: 1 - neskorá doba laténska; 2 - včasná doba rímska; 3 - výskyt v obidvoch obdobiach; 4 - neolitozané.

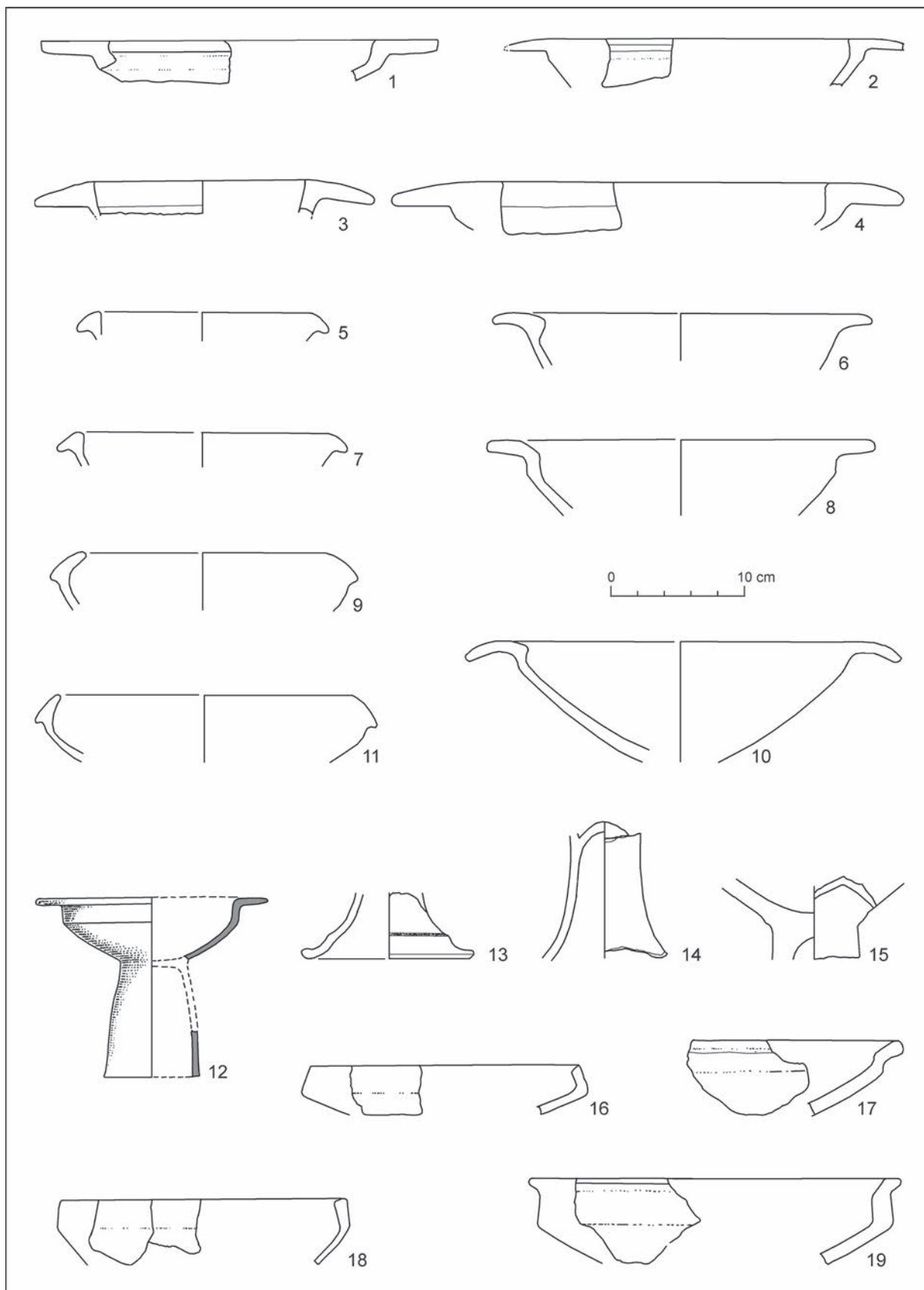
Tab. II. Šálky. 1 - Prešov; 2 - Slovenské Pravno; 3, 5, 11 - Zemplín; 4, 9 - Bratislava (podľa Pietal/Zachar 1993, obr. 93: 1, 2); 6 - Beša (podľa Lamiová-Schmiedlová 1969, obr. 37: 2); 7, 8 - Streda nad Bodrogom (podľa Polla 1969, obr. 5: 1, 4); 10 - Devín; 12, 13 - Nitra (podľa Bednár/Březinová/Ptáčková 2005, tab. 2: 11; 4: 6). Mierky: a - 3, 11, 12; b - 13; bez mierky - 1, 2, 4-10.

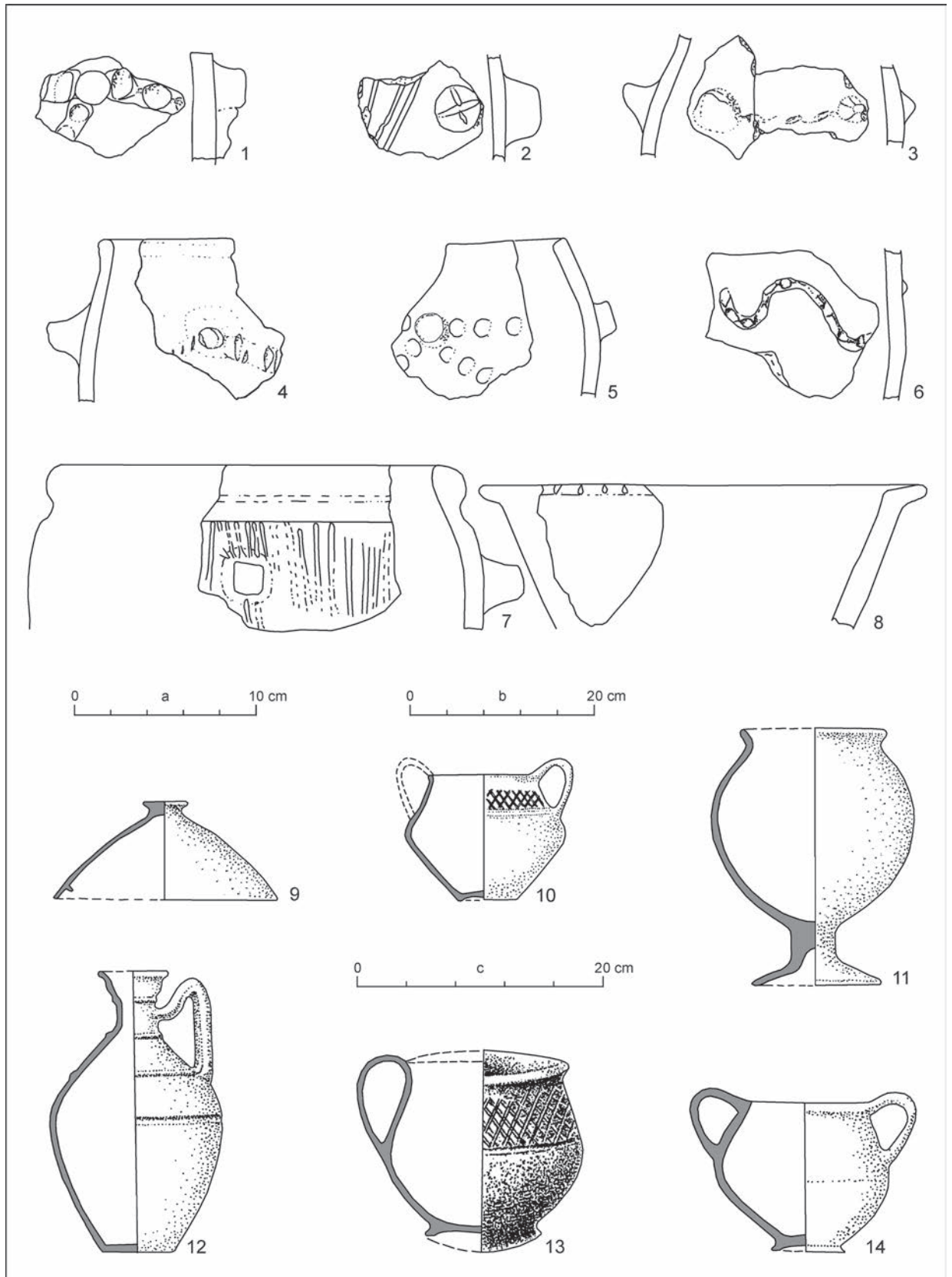
Tab. III. Hrnce. 1-12, 14 - Zemplín-Kertalja; 13 - Liptovská Mara (podľa Pieta 2000, obr. 7: 3); 15-16 - Nitra (Bednár/Březinová/Ptáčková 2005, tab. 10: 12, 20).

Tab. IV. Výzdobné prvky hrncov. Plastická výzdoba: A1-A7- gombíkovité výčnelky; B1-B2 - pretláčané lišty; C1-C2 - výčnelky rôznych toarov. Vtláčaná výzdoba: D1-D2 - prstami; E1-E2 - rovné línie; F1-F4 - zahnuté línie.

Tab. V. Misy. 1-4, 16-19 - Zemplín-Kertalja; 3-11, 13-15 - Nitra (podľa Bednár/Březinová/Ptáčková 2005, tab. 2: 6, 8, 9; 4: 1; 16: 3, 17-20; 17: 18); 12 - Zemplín (podľa Benadik 1965, obr. 14). Bez mierky - 12.

Tab. VI. Výzdoba hrncov a ostatné typy nádob. 1-8 - Zemplín-Kertalja; 9-12, 14 - Zemplín, mohylové pohrebisko (podľa Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990, tab. 1: 7; 12: 2; 17: 20; 18: 17; 21: 23); 13 - Streda nad Bodrogom (podľa Polla 1969, obr. 5: 6). Mierky: a - 1-8; b - 9, 10, 12; c - 11, 14; bez mierky - 13.

LITERATÚRA

- Andel 1955* - K. Andel: Pozdne laténske sídlisko v Zemplíne na Východnom Slovensku. Arch. Rozhledy 7, 1955, 795-799.
- Andel 1960* - K. Andel: Zemplín vo svetle novších archeologických nálezov. Nové Obzory 2, 1960, 120-137.
- Balaša 1960* - G. Balaša: Praveké osídlenie stredného Slovenska. Osveta, Bratislava 1960.
- Bednár/Březinová/Ptáčková 2005* - P. Bednár/G. Březinová/S. Ptáčková: Neskoroláténske osídlenie hradného návršia v Nitre. Štud. Zvesti AÚ SAV 37, 2005, 115-185.
- Benadik 1961* - B. Benadik: Grafitová keramika v laténskych hroboch na Slovensku. Slov. Arch. 9, 1961, 175-208.
- Benadik 1965* - B. Benadik: Die spätlaténezeitliche Siedlung von Zemplín in der Ostslowakei. Germania 43, 1965, 1 Halbband, 63-91.
- Benadik 1967* - B. Benadik: Neskoroláténske opevnené sídlisko v Krnčí. Arch. Rozhledy 19, 1967, 612-618.
- Bening r 193* - E. Bening: Germanische Bodenfunde in der Slowakei. 1937.
- Béres 1997* - J. Béres: Nižný Žipov II. In: M. Ruttkay (Ed.): Archeológia na trase plynovodu. Bratislava 1997, 39-42.
- Béres/Lámiová-Schmiedlová/Olexa 1991* - J. Béres/M. Lámiová-Schmiedlová/L. Olexa: Záchranný výskum na polykultúrnom sídlisku v Nižnej Myšli, poloha Alamenev ok. Košice. Vsl. Pravek 3, 1991, 166-190.
- Bialeková/Pieta 1964* - D. Bialeková/K. Pieta: Zisťovací výskum v Hradci, okres Prievidza. Slov. Arch. 12, 1964, 447-466.
- Blahuta 1961* - F. Blahuta: Archeologický príspevok k dejinám vzniku a prvého rozvoja Prešova. Nové Obzory 3, 1961, 181-199.
- Böhm/Mencl 1931* - J. Böhm/V. Mencl: Výskum na hradě Nitranském 1930-1931. Pam. Archeol. skupina historická 37, 1931, 64-79.
- Březinová 2007* - G. Březinová: Laténske sídlisko vo Výčapoch-Opatovciach. Pravěk NŘ 16, 2006, Brno 2007, v tlači.
- Březinová/Katkin 2004* - G. Březinová/S. Katkin: Sídliskový objekt z neskorej doby laténskej v Nitre - Malý seminár. Štud. Zvesti AÚ SAV 36, 2004, 155-175.
- Budaváry 1936-1937* - V. Budaváry: Prehľad prírastkov prehistorického oddelenia Slovenského národného múzea v Turčianskom sv. Martine, nadobudnutých r. 1921-1930. Čas. MSS 27-28, 1936-1937, 17-32.
- Budinský-Krička 1960* - V. Budinský-Krička: Výskum r. 1958 na vrchu Backhegy v Strede nad Bodrogom. Slov. Arch. 8, 1960, 217-230.
- Budinský-Krička 1963* - V. Budinský-Krička: Sídlisko z doby rímskej a zo stahovania národov v Prešove. Slov. Arch. 11, 1963, 5-58.
- Budinský-Krička 1970* - V. Budinský-Krička: Záchranný výskum roku 1964 v Koprivnici ok. Bardejov. Vsl. Pravek 1, 1970, 57-94.
- Budinský-Krička/Lámiová-Schmiedlová 1990* - V. Budinský-Krička/M. Lámiová-Schmiedlová: A late 1st. century B.C.- 2nd. century A. D. cemetery at Zemplín. Slov. Arch. 38, 1990, 245-344.
- Bujna 1994* - J. Bujna: Mladšia doba železná - laténska na Slovensku (Prehľad stavu bádania za posledné dve desaťročia). Stud. Hist. Nitriensia 2, 1994, 7-39.
- Crișan 1969* - I. H. Crișan: Ceramica Daco - Getica. București, 1969.
- Crișan 1970* - I. H. Crișan: Zur Frage der dako-getischen Besiedlung auf dem Gebiet der Slowakei. Štud. Zvesti AÚ SAV 18, 1970, 83-106.
- Crișan 1978* - I. H. Crișan: Ziridava. Arad 1978.
- Dekan 1951* - J. Dekan: Výskum na Devíne v roku 1950. Arch. Rozhledy 3, 1951, 164-168.
- Dobesch 1995* - G. Dobesch: Die Boier und Burebista. In: Kelten, Germanen, Römer im Mitteldonauegebiet vom Ausklang der Laténe - Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert. Brno - Nitra 1995, 15-19.
- Dobiáš 196* - J. Dobiáš: Dějiny Československého území před vystoupením Slovanů. Praha 1964.
- Dušek 1956* - M. Dušek: Sídlisko z doby laténskej v Chotíne na Slovensku. Arch. Rozhledy 8, 1956, 676-678.
- Eisner 1940-41* - J. Eisner: Výskum na Devíne v letech 1923-1937. Hist. Slov. 1-2 1940-41, 108-156.
- Elschek 1996* - K. Elschek: Die germanische Besiedlung von Bratislava - Dúbravka während der älteren römischen Kaiserzeit. In: J. Tejral/K. Pieta/J. Rajtár (Hrsg.), Kelten, Germanen, Römer im Mitteldonauegebiet vom Ausklang der Laténe - Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert. Brno - Nitra 1995, 39-52.
- Gáčková/Lámiová-Schmiedlová 1986* - L. Gáčková/M. Lámiová-Schmiedlová: Záchranný výskum v Laškovciach. AVANS 1985, 1986, 86, 87.
- Hanuliak 1998* - M. Hanuliak: Skalka nad Váhom a jej význam v dejinách osídlenia Trenčianskeho mikroregiónu. Slov. Arch. 46, 1998, 309-331.
- Hečková 1993* - J. Hečková: Prvé historické etniká na území Nitry. In: Nitra, príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993, 64-73.
- Chropovský/Fusek 1988* - B. Chropovský/G. Fusek: Výsledky výskumov na stavenisku športového areálu v Nitre. Štud. Zvesti AÚ SAV 24, 1988, 143-171.
- Ižof/Točík 1981* - J. Ižof/A. Točík: Archeologické prieskumy a záchranné výskumy v okrese Galanta. AVANS 1980, 1981, 93-104.
- Janšák 1935* - Š. Janšák: Praveké sídliská s obsídánovou industriou na východnom Slovensku. Bratislava 1935.
- Kaminská 1960* - L. Kaminská: Nové nálezy z Trebišova. AVANS 1978, 1980, 137, 138.
- Kaminská 6* - L. Kaminská: Dve fázy osídlenia z doby rímskej v Čičarovciach. Vsl. Pravek. 7, 2005, 57-82.
- Kolníková 6* - E. Kolníková: Fundmünzen in der Laténezeitlichen Burgwällen und anderen Höhenlagen in der Slowakei. Slov. Arch. 51, 2003, 223-246.
- Kotig roško 1995* - V. G. Kotigoroško: Ținuturile Tisei Superioare În Veacurile III î. E. N.- IV E. N. (Perioadele La Tène și romană). București 1995.
- Knor 1952* - A. Knor: Zámeček v Nitrianském Hrádku u Šuran na Slovensku. Arch. Rozhledy 4, 1952, 237-239, 241-250.

- Kudláček 1958* - J. Kudláček: Záchranný výskum v Jelšovciach (okr. Nitra) r. 1952. *Slov. Arch.* 6, 1958, 54-65.
- Kuzmová 198* - K. Kuzmová: Nížinné sídliská z neskorej doby laténskej v strednom Podunajsku. *Slov. Arch.* 28, 1980, 313-340.
- Lamiová-Schmiedlová 1969* - M. Lamiová-Schmiedlová: Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei. *Slov. Arch.* 17, 1969, 403-501.
- Lamiová-Schmiedlová 1982* - M. Lamiová-Schmiedlová: Kontakte der Daker mit dem oberen Theißgebiet. *Thraco-dacica* 3. București 1982, 31-34.
- Lamiová-Schmiedlová/Šiška 1960* - M. Lamiová-Schmiedlová/S. Šiška: Nález z prelomu letopočtu v Beši. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 10, 1960, 128-134.
- Luštková 0* - L. Luštková: Dácka keramika na Slovensku. Diplomová práca. Bratislava 2005.
- Madyda-Legutko 1996* - R. Madyda-Legutko: Zróznicowanie kulturowe polskiej strefy beskidzkiej w okresie lateńskim i rzymskim. Kraków 1996.
- Miroššayová/Čaplovič 1991* - E. Miroššayová/D. Čaplovič: Najnovšie výsledky výskumu včasnodedinného a stredovekého osídlenia v Zemplíne. *Vsl. Pravek* 3, 1991, 115-132.
- Ondrouch 1938* - V. Ondrouch: Limes Romanus na Slovensku. Bratislava 1938.
- Paulík 1959* - J. Paulík: Halštatsko-laténske osídlenie „Hrádku“ v Michalovciach. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 3, 1959, 177-180.
- Pescheck 1939* - Ch. Pescheck: Die Frühwandalische Kultur in Mittelschlesien (100 vor bis 200 nach Christus). Leipzig 1939.
- Petrovský Šichman 196* - A. Petrovský-Šichman: Archeologický prieskum stredného Poiplia v roku 1955. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 7, 1961, 1-191.
- Petrovský Šichman 195* - A. Petrovský-Šichman: Severozápadné Slovensko v dobe laténskej a rímskej. *Vlast. Zbor. Považia* 7, 1965, 53-129.
- Pieta 1971* - K. Pieta: Die Höhengiedlung der Púchover Gruppe bei Liptovská Mara. *Arch. Rozhledy* 23, 1971, 326-334.
- Pieta 192* - K. Pieta: Osídlenie zo staršej doby rímskej v Liptovskej Mare. *Arch. Rozhledy* 24, 1972, 34-46.
- Pieta 198* - K. Pieta: Probleme der Erforschung der Dakischen Besiedlung in der Slowakei. *Thraco-Dacica* 3. 1982. București, 35-46.
- Pieta 198 b* - K. Pieta: Die Púchov Kultur. Nitra 1982.
- Pieta 1997* - K. Pieta: Die Frühen Norisch Pannonischen Handelsbeziehungen mit dem Nördlichen Mitteldonaugebiet, Peregrinatio Gothica. In: *Supplementum AD Acta Musei Moraviae*, 1997, 45-61.
- Pieta 0* - K. Pieta: Die Siedlung Liptovská Mara II. und die Anfänge der Einflüsse der Laténe-kultur im Westkarpatenraum. *Slov. Arch.* 48, 2000, 315-346.
- Pieta 0* - K. Pieta: Jan Filip a neskorolátenske osídlenie Slovenska. *Arch. Rozhledy* 53, 2001, 780-788.
- Pieta/Zachar 1993* - K. Pieta/L. Zachar: Mladšia doba železná (laténska). Neskorolátenske oppidum v historickom jadre mesta, Význam Bratislavského oppida v strednom Podunajsku In: Štefanovičová a kol. (Ed.): *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava 1993, 148-189.
- Plachá/Hlavicová 1986* - V. Plachá/J. Hlavicová: Výskum na hrade Devín. *AVANS* 1985, 1986, 197-199.
- Polla 190* - B. Polla: Nález z doby rímskej a sťahovania národov v Strede nad Bodrogom. *Zbor. SNM* 63, *Hist.* 9. Bratislava 1969, 183-206.
- Porubský 1959* - J. Porubský: Lužické popolnicové pole a laténske sídlisko v Malých Kršteňanoch. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 3. 1959, 55-69.
- Povala 194* - G. Povala: Sídlisko z doby rímskej v Slovenskom Pravne. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 13, 1964, 223-232.
- Ruttikay 1965* - A. Ruttikay: Nové nálezy z Horného Ponitria. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 15, 1965, 189-213.
- Soudský/Břeň 1954* - B. Soudský/J. Břeň: Archeologický průzkum trati Družby Košice - Čierna nad Tisou v r. 1954. *Arch. Rozhledy* 6, 1954, 463-490.
- Šiška 198* - S. Šiška: Nové nálezy na východnom Slovensku. *Arch. Rozhledy* 15, 1962, 765-775.
- Točík 1951a* - A. Točík: Nové keltské nálezy zo Slovenska. *Arch. Rozhledy* 3, 1951, 156-158.
- Točík 1951b* - A. Točík: Zisťovací výskum v Bešeňove na Slovensku. *Arch. Rozhledy* 3, 1951, 306, 307.
- Točík 1959* - A. Točík: K otázke osídlenia juhozápadného Slovenska na zlome letopočtu. *Arch. Rozhledy* 11, 1959, 841-874.
- Točík 1983* - A. Točík: Predbežná správa o výskume hradného kopca v Nitre v rokoch 1930-1931. *AVANS* 1982, 1983, 244-247.
- Točík/Rejholec 1993* - A. Točík/E. Rejholec: Zisťovací výskum na hradnom kopci v Nitre v rokoch 1958-59. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 29, 1993, 5-46.
- Uhlár 1961* - V. Uhlár: Mních pri Ružomberku v Praveku a včasnej dobe dejinnej. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 4, 1961, 139-180.
- Vendetová 1964* - V. Vendetová: Výskum v Slovenských Ďarmotách roku 1962. *Arch. Rozhledy* 16, 1964, 347-348, 354-355, 357-369.
- Vizdal 198* - M. Vizdal: Prieskum a výskum v Malých Raškovciach. *AVANS* 1987, 1988, 140, 141.
- Zachar 1982* - L. Zachar: Neskorolátenský objekt na námestí SNP č. 31-32. *Pam. Prír. Bratislavy* 7, 1982, 165-177.

Mgr. Lucia Luštková
 Archeologický ústav SAV
 Hrnčiariska 13
 SK-040 01 Košice
 luclus@post.sk

DACIAN CERAMICS IN SLOVAKIA

Lucia Luštková

Summary

Presence of Dacians in Slovakia is proved by ceramics appearing in Celtic-Dacian localities. E. Beninger drew attention to the first finds in our area in 1937. A. Točík (1959), I. H. Crişan (1970), K. Pieta (1982a; 1982b), M. Lamiová-Schmiedlová (1969), K. Kuzmová (1980) and V. Budinský-Krička and M. Lamiová-Schmiedlová (1990) dealt with Dacian ceramics. The Dacians first appear in the south-west of Slovakia in the end of 2nd century BC and in the 1st half of 1st century BC and stay there to the Early Roman Period (Bujna 1994: 12-14). It is a period of the so-called Celtic-Dacian horizon. On the turn of eras the Dacians move from the south-west to the north-west of Slovakia (Ondrouch 1938, 1). They were assimilated by the Przeworsk culture from the end of 1st century AD (Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990, 310). Dacian ceramics occurs in three areas of Slovakia (Tab. I). According to the production styles the ceramics is divided into these groups: *rough hand-made ceramics*: Dacian cups, pots, special shapes, other vessel types; *fine wheel-made and hand-made ceramics*: bowls (fruit plates, bowls), kantaros - drinking cups, jugs, lids, amphora-like vessels, goblet-shaped vessels. Hand-made storage vessels finished on the wheel are a special group. Cups with oval handles are most typical of the Dacians (Tab. II). In Slovakia there are cups without handles (Tab. II: 12), cups with one handle (Tab. II: 1-6, 9-11). The cup with a "full" handle and decorated cups belong to this group, too. Cups with two handles (Tab. II: 7-8, 13). Cups are mostly flat with wide mouths. We distinguish small and big cups. The handle usually has oval, round or angular cross-section. Cups appear in our country in the late La Tène Period and last in the Early Roman Period. They are decorated with cutting and incisions on and just below the inner edge. Pots are made of sharpened material. Surface is covered with fine clay sometimes of a colour different from the rest of the vessel; sometimes the surface is rough. In Slovakia we can find: pots without necks with drawn-in edges and the maximum diameter on the upper body - type 1 (Tab. III: 3), barrel-shaped (cylindrical) pots - type 2 (Tab. III: 4, 5), bigger pots with drawn-in mouths are slim and tall, bomb-shaped pots with the maximum diameter in the upper third of the body with cut-in edges - type 3 (Tab. III: 6, 11), biconical pots with widened and turned-up edges - type 4 (Tab. III: 2, 7, 8), big pots with the maximum diameter in the upper third of the body - type 5 (Tab. III: 10, 14, 16). Egg-shaped pots with the maximum diameter in the lower third of the body - type 6 (Tab. III: 13) are mentioned in South-West Slovakia (Točík 1959, 868; Kuzmová 1980: 330-331) and North Slovakia (Pieta 1982a: fig. 7: 3) only. In the late La Tène Period there are the same

pot types in East and South-West Slovakia. In the Early Roman Period regularly shaped pots - biconical with the maximum diameter in the middle (or in the upper third) of the body and with turned-up edge started to be established in East Slovakia. Barrel-shaped and bomb-shaped pots are common in North Slovakia. According to size, pots can be divided into the following groups: small (up to 12 cm), middle-sized (13-30 cm) and big (over 30 cm). Decoration of pot-like vessels (Tab. IV) can be embossed (A-C) and engraved (D-F) (Miroššayová/Čaplovič 1991, 117): A1-A7. Button-shaped protrusions. B1-B2. Straight and coronal-shaped slats pressed with fingers or a stick. C1-C2. Protrusions of various shapes. D1-D2. Finger-pressed ornaments. E1-E2. Short, long, straight and skew engraved or pressed lines. F1-F4. Wave lines and curved engraved lines. Ornaments are regular. Plastic protrusions are the basic ornamental elements (2-8 pieces); they are placed in regular intervals. Protrusions on vessels are individual or combined with other ornaments. Simple decoration: protrusions, slat or dimple (Tab. III: 4, 15). Pots are decorated with protrusions or a slat, rarely with a line of dimples alone. Combined decoration: two-combination, protrusions and a slat, dimples or incisions (Tab. III: 1, 2, 5, 7-9). This combination is most common. Slats, incisions or dimples are usually connected with protrusions; they can go around them or end just next to them. Three- and four-combination, protrusions, a slat, dimples and incisions. Combination of all decorating elements on one vessel is not common. In the late La Tène Period pots are decorated very simply. In South-West Slovakia also irregularly arranged decoration is used (Tab. III: 16). In the Early Roman Period people in East Slovakia used individual protrusions or they combined them with circular pressed slats. In North Slovakia decoration is simple and irregular. There are some special shapes from Zemplín - Kertalja: a situla of terracotta colour with slightly drawn-in hardened edge and decorated with comb impressions and angular protrusions; and a red bowl with smoothed surface and cut horizontal edge (Tab. VI: 7). A group of vessels from a burial ground in Zemplín is designated as other vessel types. Vessels resemble Dacian ceramics with their style and production technology (Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990, 300). Fruit plates on a hollow stem belong to the group of fine ceramics. Fruit plates made on a potter's wheel (Tab. V: 2-11, 13-15) are made of fine sediments and mostly have a slat of 3-5 cm. The hollow stems are usually profiled with a widened bottom. According to the type of the rim we distinguish bowls with a slightly sloped rim and bowls with an almost vertical rim. Bowl bottoms are flat or concave.

Hand-made fruit plates (Tab. V: 1, 12) are also usually made of fine sediments and have smoothed surface. Bowl bottom is flat and the hollow stem is usually straight. Rim is wide and flat. Fruit plates of both types are present in South-West and East Slovakia in the late La Tène Period and in East Slovakia in the Early Roman Period. Incisions and polishing are used for decorating. Other bowl types. A hand-made or wheel-made shallow bowl with a drawn-in bended edge (Tab. V: 16, 18) made of fine sediments is common in the Iron Age as well as in the Roman Period. Bowls with wide mouths and outwards bended edges (Tab. V: 17) are made of a fine grainy material and have smoothed or straw-impressed surface. A massive bowl with a horizontally cut and outwards bended edge (Tab. V: 19). The bowl with a sharp bending on the maximum diameter from Zemplín-Kertalja is made of fine grainy clay and has smoothed surface. Kantaros- drinking cups as a Dacian type come from East Slovakia (Tab. VI: 10, 13-14). They are hand-made as well as wheel-made. Handles are pointed or round. The vessels have short hollow stems or flat/concave bottom. Two of them are decorated with simple and multiple hatching, sprig ornaments and sharply bent wave line. Jugs are very rare in Slovakia at that time. They were hand-made as well as wheel-made with use of fine sediments. Lids are known from two sites (Tab. VI: 9). They are also wheel-made and hand-made. They can be big or small and they sometimes have a button-shaped handle. Amphora-shaped vessels (Tab. VI: 12) are wheel-made as well as hand-made and have one or two handles. Goblet-shaped vessels (Tab. VI: 11) with round bodies, narrowed mouths and short stems do not have any analogies yet. Storage vessels with wide mouths, so-called "Krausengefässe" are about 1 m tall. They have solid rims of 5-9 cm. They are hand-made and finished on a potter's wheel. They are decorated with wave lines.

Rough Dacian ceramics (pots and cups) was widely spread as common utility ceramics in all mapped localities. Fine ceramics can be found only in Nitra, Nitriansky Hrádok, Šarovce and Zemplín. Nitra and Zemplín have high concentration of such ceramics. Rich settlement and finds of production confirm that these locations became important centres in the Late La Tène Period. This might be the reason for higher concentration of fine ceramics.

Ceramics from different regions does not differ very much in both periods. The period of Dacian ceramics in Slovakia must be seen as a whole, like in Carpathian Ruthenia (*Kotig roško 1995*, tab. 43). Slovak finds are identical with the Dacian ceramics from Romania from phase IIIa according to Crişan; that ceramics was dated from 100 BC to 106 AD (190, 151-216). In North Slovakia Dacian influences can be identified even in 2nd century (*Pieta 197 43*). In the end of 2nd century Dacians (and their ceramics) disappear from East Slovakia. People there start to make wheel-made grey "stamped" ceramics. However, this type is only regarded as a cultural impulse from Dacia (*Lamiová-Schmiedlová 198 , 32-34*).

Tab. I. Map of sites with Dacian ceramics. 1 - Late La Tène era; 2 - Early Roman era; 3 - both eras; 4 - not dated.

Tab. II. Cups. 1 - Prešov; 2 - Slovenské Pravno; 3, 5, 11 - Zemplín; 4, 9 - Bratislava (according to *Pieta/Zachar 1993* fig. 93: 1, 2); 6 - Beša (according to *Lamiová-Schmiedlová 190*, fig. 37: 2); 7, 8 - Streda nad Bodrogom (according to *Polla 1969*, fig. 5: 1, 4); 10 - Devín; 12, 13 - Nitra (according to *Bednár/Březinová/Ptáčková 2005*, tab. 2: 11; 4: 6). Scales: a - 3, 11, 12; b - 13; without scale - 1, 2, 4-10.

Tab. III. Pots. 1-12, 14 - Zemplín-Kertalja; 13 - Liptovská Mara (according to *Pieta Ø* fig. 7: 3); 15-16 - Nitra (*Bednár/Březinová/Ptáčková 2005*, tab. 10: 12, 20).

Tab. IV. Decorating elements on pots. Embossed decorations: A1-A7 - button-shaped protrusions; B1-B2 - pressed slats; C1-C2 - protrusions of various shapes. Impressed decoration: D1-D2 - with fingers; E1-E2 - straight lines; F1-F4 - curved lines.

Tab. V. Bowls. 1-4, 16-19 - Zemplín-Kertalja; 3-11, 13-15 - Nitra (according to *Bednár/Březinová/Ptáčková 2005*, tab. 2: 6, 8, 9; 4: 1; 16: 3, 17-20; 17: 18); 12 - Zemplín (according to *Benadik 1965*, fig. 14). Without scale: 12.

Tab. VI. Decoration of bowls and other vessel types. 1-8 - Zemplín-Kertalja; 9-12, 14 - Zemplín, burial ground with mounds (according to *Budinský-Krička/Lamiová-Schmiedlová 1990* fig. 5: 6). Scales: a - 1-8; b - 9, 10, 12; c - 11, 14; without scale - 13.

Translated by *Wiera Tejbusová*

PRIESKUM POVODIA KAŇAPTY POČAS VÝSTAVBY KANALIZAČNEJ SÚSTAVY MEDZI OBCAMI KOMÁROVCE, BUZICA A VYŠNÝ LÁNEC

MÁRIO BIELICH - ELENA MIROŠŠAYOVÁ

Vý hodné Slovensko, Košická kotlina, sídlisko, mladšia doba kamenná, keramika, kamenná industria, doba železná, keramika, neskorá doba rímska, sivá keramika, kostený hrebeň, stredovek, keramika, analýza nálezov.

Eastern Slovakia, Košice Basin, Younger Stone Age, pottery, stone industry, Iron Age, pottery, Late Roman Period, grey pottery, bone comb, Middle Ages, pottery, analyses of finds.

ÚVOD

V mesiacoch máj až september 2006 AÚ SAV Nitra, pobočka Košice, uskutočnil archeologický výskum na stavbe kanalizačných prepojení medzi obcami Komárovce - Buzica - Vyšný Lánec v povodí potoka Kaňapta. Počas sledovania výkopových prác bolo narušených niekoľko pravekých sídlisk. Väčšinou išlo o porušenie sídliskovej vrstvy, ktorá bola zdokumentovaná a zameraný rozsah lokality. Počas výkopov v katastri obce Buzica na polohe Mlynský kút boli preskúmané štyri objekty z neskoršej doby rímskej.

DEJINY BÁDANIA

Povodie Kaňapy je veľmi husto osídlené od praveku až po stredovek. Medzi najvýznamnejšie archeologické lokality v katastri Komároviec patria poloha Vedľa kríža (neolit, vrcholný stredovek), Za cestickou cestou (neolit), Kanál (neolit, staršia doba bronzová) a Štrkovňa (neolit, stredovek). Z katastra obce Buzica sú nám doteraz známe polohy záhrada rímsko-katolíckeho kostola (doba rímska), Dvor JRD (neolit), Južne od obce medzi kótami 202,9 a 198,9 (neolit), Dobyťčí majer (neolit, staršia doba železná), Severného svahu návršia (neolit, eneolit, doba bronzová, doba rímska, stredovek), Severne od kóty 264,6 (stredovek) sakrálna stavba z 13.-16. storočia a Severne od kóty 254,7 (neolit).

V obci Nižný Lánec je doteraz doložené polykulturné osídlenie na polohe Tánok (paleolit, neolit, doba rímska, včasný stredovek 9.-10. storočie, neskorý stredovek 13.-14. storočie).

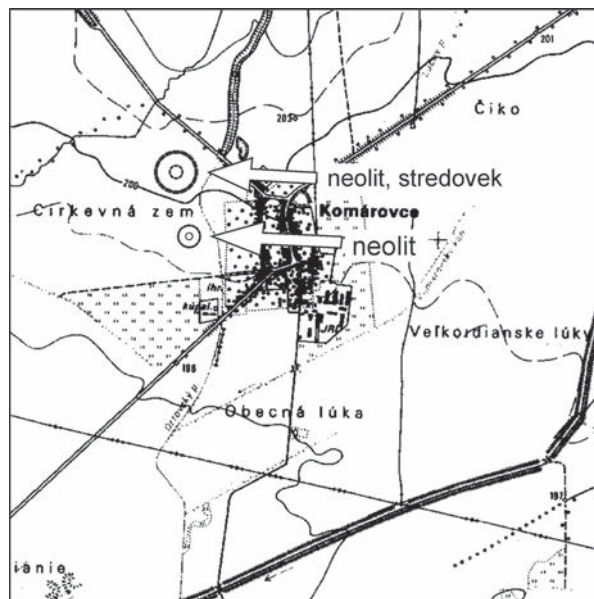
Komárovce

Poloha: Cirkevná zem (obr. 1)

Povrchový prieskum južne od obce, ktorý uskutočnil D. Bomba, potvrdil narušenie dvoch neolitických sídlisk. Ich chronologické vzťahy sa nedajú riešiť, pretože ide iba o nevýrazné fragmenty keramiky. Štiepaná industria získaná zberom je takmer bez výhrad obsidiánová. O miestnej produkcii nástrojov vypovedá nález obsidiánového jadra.

Opis nálezov:

1. Fragment z tela guľovitej nádoby, výzdobu tvoria presekávané línie, hlina je jemne plavená,

Obr. 1. Narušené archeologické lokality v okolí obce Komárovce, okr. Košice-vidiek.

farba črepu je bledohnedá, oxidačne vypálená, hrúbka črepu: 10 mm, datovanie: mladšia doba kamenná (tab: II: 1).

2. Kamenný úštep, pazúrik (tab: II: 2).
3. Obsidiánový odštep z jadra (tab: II: 3).
4. Kamenná čepeľka, obsidián (tab: II: 4).

Poloha: Šiator (obr. 1)

Povrchovým prieskumom na skúmanej polohe boli získané štyri stredoveké črepy, ktoré pochádzajú buď z narušenej urny, alebo sú to sídliskové nálezy. Ich datovanie je zložité a v súčasnosti nemožné. V prípade, že by išlo o zvyšok urny, indikovalo by to prezenciu doposiaľ neznámeho včasnostredovekého pohrebiska. Hrncovitá profilácia, ale aj výzdoba aká sa vyskytuje na získaných nálezoch sa vyskytujú už od 7. stor. (Fusek 1994, 76) a prežívajú do 12. stor., preto je možné fragmenty datovať iba rámcovo.

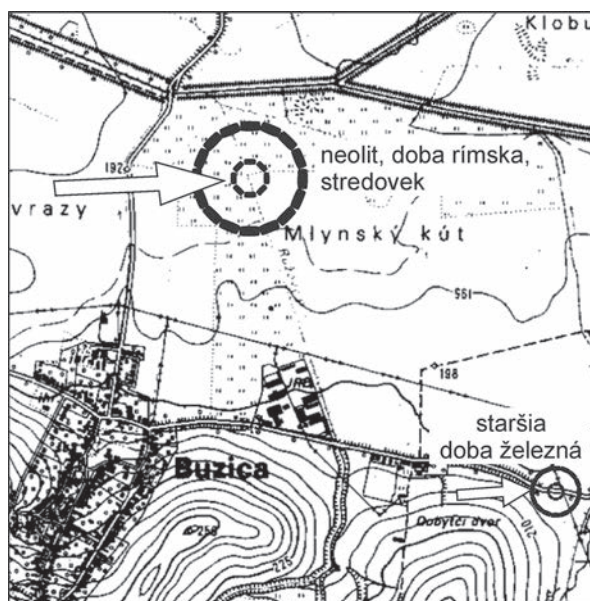
Opis nálezov:

1. Fragment z tela nádoby, výzdobu tvorí vlnovka a obežné línie vytvorené viac hrotitým nástrojom, hlina obsahuje malé množstvo minerálnych štruktúr, farba črepu hnedá, oxidačne vypálená, hrúbka črepu: 8 mm, datovanie: stredovek (tab: II: 7).
2. Fragment z tela nádoby, výzdobu tvorí vlnovka vytvorené viachrotitým nástrojom, hlina obsahuje malé množstvo minerálnych štruktúr, farba črepu hnedá, oxidačne vypálená, hrúbka črepu: 8 mm, datovanie: stredovek (tab: II: 8).
3. Dno nádoby, hlina obsahuje väčšie množstvo minerálnych štruktúr, farba črepu je tmavo sivá až čierna, oxidačne vypálená, stopy po ohni, hrúbka črepu: 8-12 mm, datovanie: stredovek (tab: II: 9).
4. Fragment z tela nádoby, výzdobu tvoria obežné línie vytvorené viac hrotitým nástrojom, hlina obsahuje malé množstvo minerálnych štruktúr, farba črepu hnedá, oxidačne vypálená, hrúbka črepu: 8 mm, datovanie: stredovek (tab: II: 10).

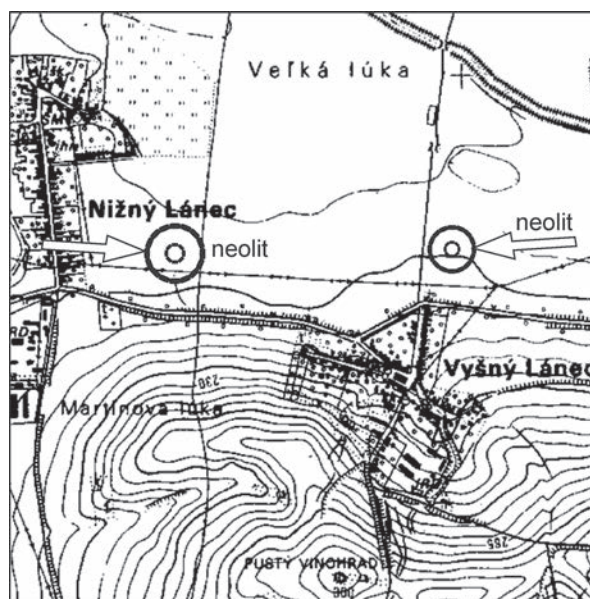
Buzica

Poloha: Mlynský kút (obr. 2)

Germánske sídlisko sa rozprestieralo na území, ktoré je v súčasnosti močaristé a neustále podmáčané. Klimatické pomery v mladšej dobe rímskej a v období sťahovania národov dovolili osídľovať aj polohy, ktoré sú dnes podmáčané (Lamiová-Schmiedlová 1990, 206). Stavby budované na úrovni terénu boli pravdepodobne zväčša príbytkami. Za obydlia sa považujú, i keď nie bez výhrad, aj tzv. chaty, t. j. čiastočne zahĺbené objekty - polozemnice v tvare pretiahnutého štvoruholníka alebo mnohouholníka (objekt 3) s nadzemnou konštrukciou. Priemerná obytná plocha polozemnic sa pohybovala okolo 12-15 m², stavby na úrovni terénu boli i rozľahlejšie

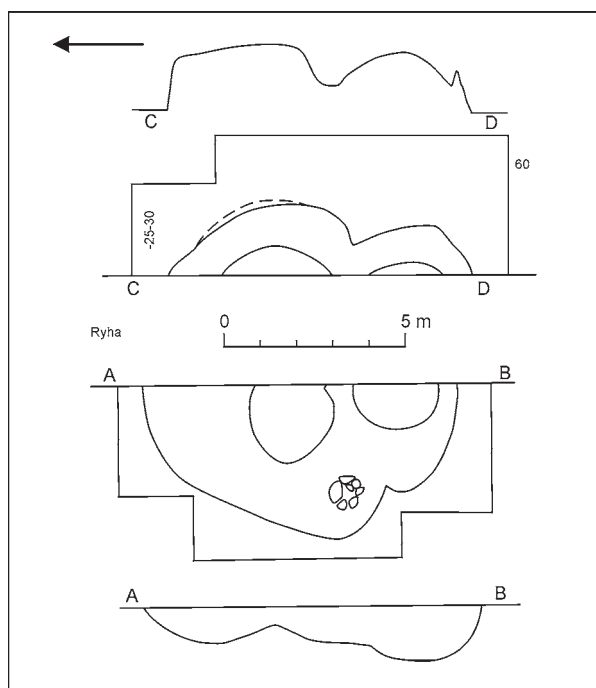

Obr. 2. Narušené archeologické lokality v okolí obce Buzica, okr. Košice-vidiek.

Obr. 3. Narušené archeologické lokality v okolí obcí Nižný a Vyšný Lánec, okr. Košice-vidiek.

a viacpriestorové. Významnú súčasť osád tvorili hospodárske objekty. Objekt 3 je polozemnica s kolovou konštrukciou. K datovaniu objektu je možné pristupovať na základe nájdennej keramiky, spoločne s fragmentom kosteného hrebeňa. Malý fragment hrebeňa patrí k jedným z najbežnejších typov hrebeňov v mladšej až neskorej dobe rímskej. Je rozšírený od Pontu po Rýn (Lamiová-Schmiedlová/Olexa 2003, 163-165). Väčšina autorov zaoberajúcich sa hrebeňmi

Obr. 4. Buzica, poloha: Mlynský kút, objekt 1.

datuje typ s polkruhovitou rukoväťou do 4. a na začiatok 5. storočia (Thomas 1960, 104-111). Podľa zlomkovitého keramického materiálu možno sídlisko len ťažko datovať. Hrubé hrncovité tvary, ako aj zlomky sivých nádob (zdobené vhladzovanými vzormi), ukazujú, že k zániku sídliska dochádza v prvej polovici 4. storočia (Lamiová-Schmiedlová 1963, 64).

Opis predmetu:

1. Fragment kosteneho hrebeňa, výzdobu tvoria koncentrické krúžky (\varnothing 3 mm) uprostred vpichy umiestnené po obvodu rukoväte, datovanie: mladšia až neskorá doba rímska (tab: I: 1).

Opis objektov:

Objekt 1 (obr. 4)

Vertikálna stratigrafia vrstiev od spodného okraja ornice po dno objektov

1. Ornica (0-15 cm).
2. Kultúrna vrstva (15-20 cm).
3. Výplň objektov (20-60 cm).
4. Bahnité podložie (20-180 cm).

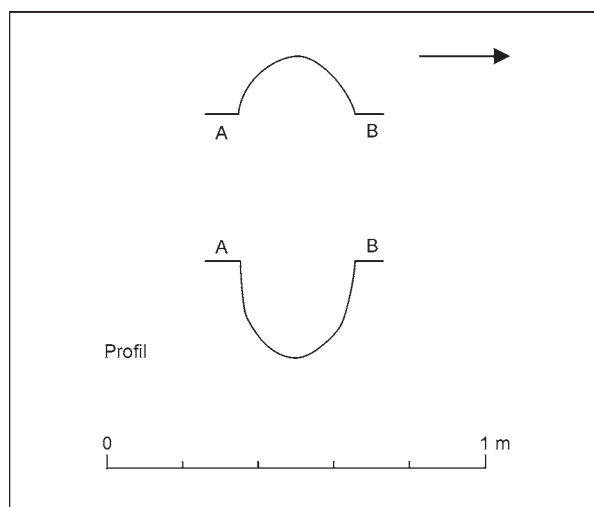
Sídliskový objekt - odpadová jama, pôdorys: oválny, hlinená výplň: čierna bahnitá, rozmery: dĺžka 170 cm, šírka 164 cm, hĺbka 30 cm.

Inventár: keramika.

Objekt 2 (obr. 5)

Sídliskový objekt - kolová jama, pôdorys: kruhový, hlinená výplň: čierna bahnitá, rozmery: dĺžka 30 cm, šírka 30 cm, hĺbka 24 cm.

Inventár: bez nálezov.

Obr. 5. Buzica, poloha: Mlynský kút, objekt 2.

Objekt 3 (obr. 7)

Sídliskový objekt - polozemnica s kolovou konštrukciou, pôdorys: štvorcový, hlinená výplň: čierna bahnitá, rozmery: dĺžka 390 cm, šírka 240 cm, hĺbka 30 cm.

Inventár: keramika, mazanica.

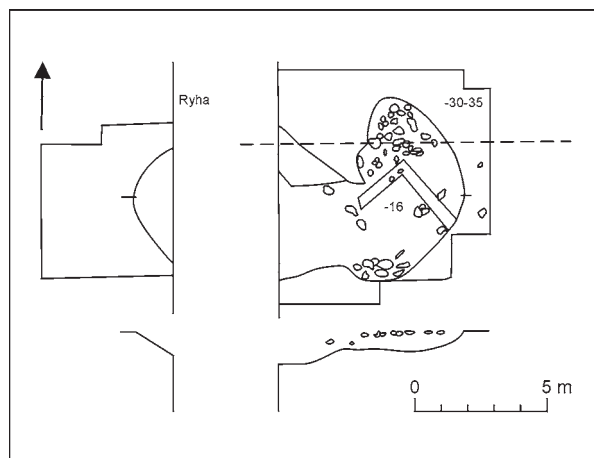
Objekt 4 (obr. 6)

Sídliskový objekt - zrejme silne zdeštruovaná, pôdorys: oválny, hlinená výplň: čierna bahnitá, rozmery: dĺžka 250 cm, šírka 140 cm, hĺbka 24 cm.

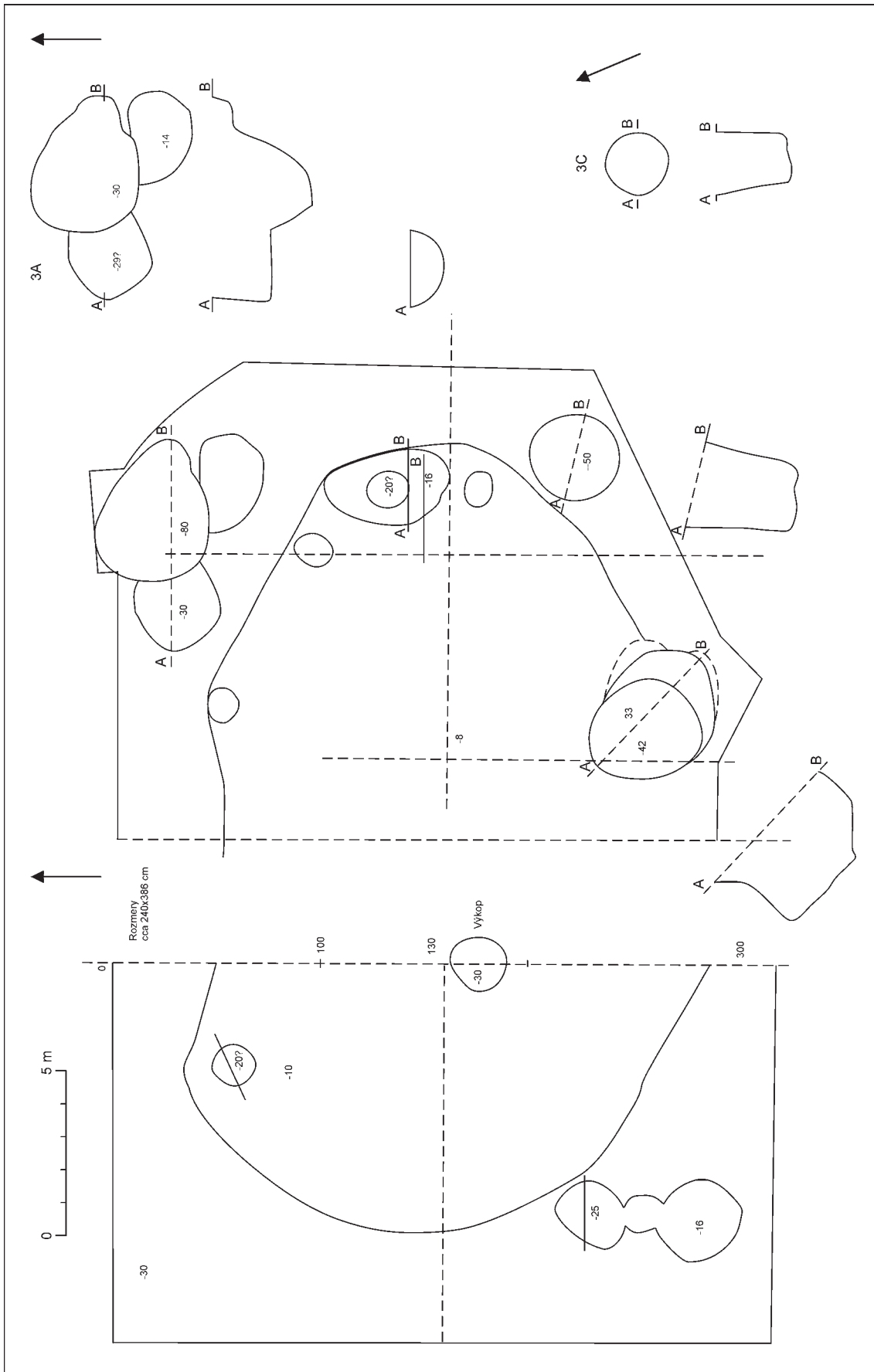
Inventár: keramika, mazanica.

Analýza keramiky

Keramický materiál z preskúmaných objektov môžeme rozdeliť do troch skupín: hrubá keramika vyrábaná v ruke (tab: I: 4), zásobnice (tab: I: 3, 7) a sivá keramika (tab: I: 5).

Obr. 6. Buzica, poloha: Mlynský kút, objekt 4.

Obr. 7. Buzica, poloha: Mlynský kút, objekt 3.

Keramika vyrábaná v ruke

Paralelne s luxusnejšou, na kruhu točenou keramikou sa počas celej doby rímskej vyrábala aj hrubšia v ruke modelovaná keramika. Jej tvarová a výzdobná škála je na východnom Slovensku veľmi skromná. Zväčša sa objavujú hrncovité nádoby a misy. Esovitá profilácia hrncov sa s malými rozdielmi udržuje počas celej doby rímskej. Výzdobu tvoria najčastejšie vtlačané jamky (*Lamiová-Schmiedlová/Olexa 2003a, 179*).

Opis nálezov:

1. Fragment okraja nádoby, farba črepu sivá, oxidačne vypálená, priemer horného okraja 130 mm, hrúbka črepu: 8 mm, datovanie: doba rímska (tab: I: 4).

Zásobnice

Zlomky zásobníc, či už z okrajov zaoblených, rovno zrezaných, alebo s profilovaným okružím a črepy z ich tiel zdobené rozlične tvarovanými vlnovkami, patria do nálezového fondu každej osady z doby rímskej. I keď sú medzi nimi početné odchýlky čo do tvaru, farby či kvality materiálu, je ťažko spájať určité typy s niektorými časovými horizontmi (*Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999, 99*). Z tohto dôvodu je možné zásobnice datovať len rámcovo do doby rímskej.

Opis nálezov:

1. Fragment črepu z tela nádoby, výzdobu tvorí nepravidelná vlnovka, farba črepu oranžová, oxidačne vypálená, hrúbka črepu: 14 mm, datovanie: doba rímska (tab: I: 3).
2. Fragment horného okraja hrncovitej nádoby, výzdobu tvorí vlnovka na pleciach nádoby, ale aj na vnútornej strane okraja, farba črepu červená, oxidačne vypálená, hrúbka črepu: 14 mm, datovanie: doba rímska (tab: I: 7).

Sivá keramika

Sivá keramika sa objavuje v mladšej a neskorej dobe rímskej. V neskorej dobe rímskej sa zväčšujú priemery hrncovitých nádob až nad 35 cm. Jediná výzdoba, ktorá sa vyskytuje na šedočiernych nádobách, je vhladzovaná vlnovka alebo mriežka (tab: I: 6).

Opis nálezov:

1. Fragment dna nádoby, farba črepu hnedá, redukčne vypálená, priemer dna 100 mm, hrúbka črepu: 6 mm, datovanie: doba rímska (tab: I: 2).
2. Fragment horného okraja baňatej nádoby, farba črepu čierna, redukčne vypálená, priemer horného okraja nádoby 150 mm, hrúbka črepu: 6 mm, datovanie: doba rímska (tab: I: 5).
3. Fragment črepu z tela nádoby, výzdobu tvorí vhladzovaná vlnovka, farba črepu sivá, redukčne vypálená, hrúbka črepu: 6 mm, datovanie: mladšia doba rímska (tab: I: 6).

Poloha: Dobytčí dvor (obr. 3)

Počas povrchového prieskumu na sledovanej ryhe sa nám na halde podarilo zozbierať praveké črepy, ktoré boli neskôr datované do staršej doby železnej. Ide o sídliskovú vrstvu zachytenú na úseku cca 350 metrov západne cesty spájajúcej Dobytčí majer s JRD Buzica. Sídlisková vrstva obsahovala malé hrudky mazanice a keramický materiál, ktorý možno datovať do staršej doby železnej (7.-6. stor. pred n. l.).

Opis nálezov:

1. Okraj misovitej nádoby, hlina obsahuje veľké množstvo minerálnych štruktúr, farba črepu je hnedá, oxidačne vypálená, priemer okraja: 240 mm, hrúbka črepu 10 mm, datovanie: staršia doba železná (tab: II: 5).
2. Dno nádoby, hlina je jemne plavená, farba črepu čierna, redukčne vypálená, priemer dna 120 mm, hrúbka črepu: 6-30 mm, datovanie: staršia doba železná (tab: II: 6).

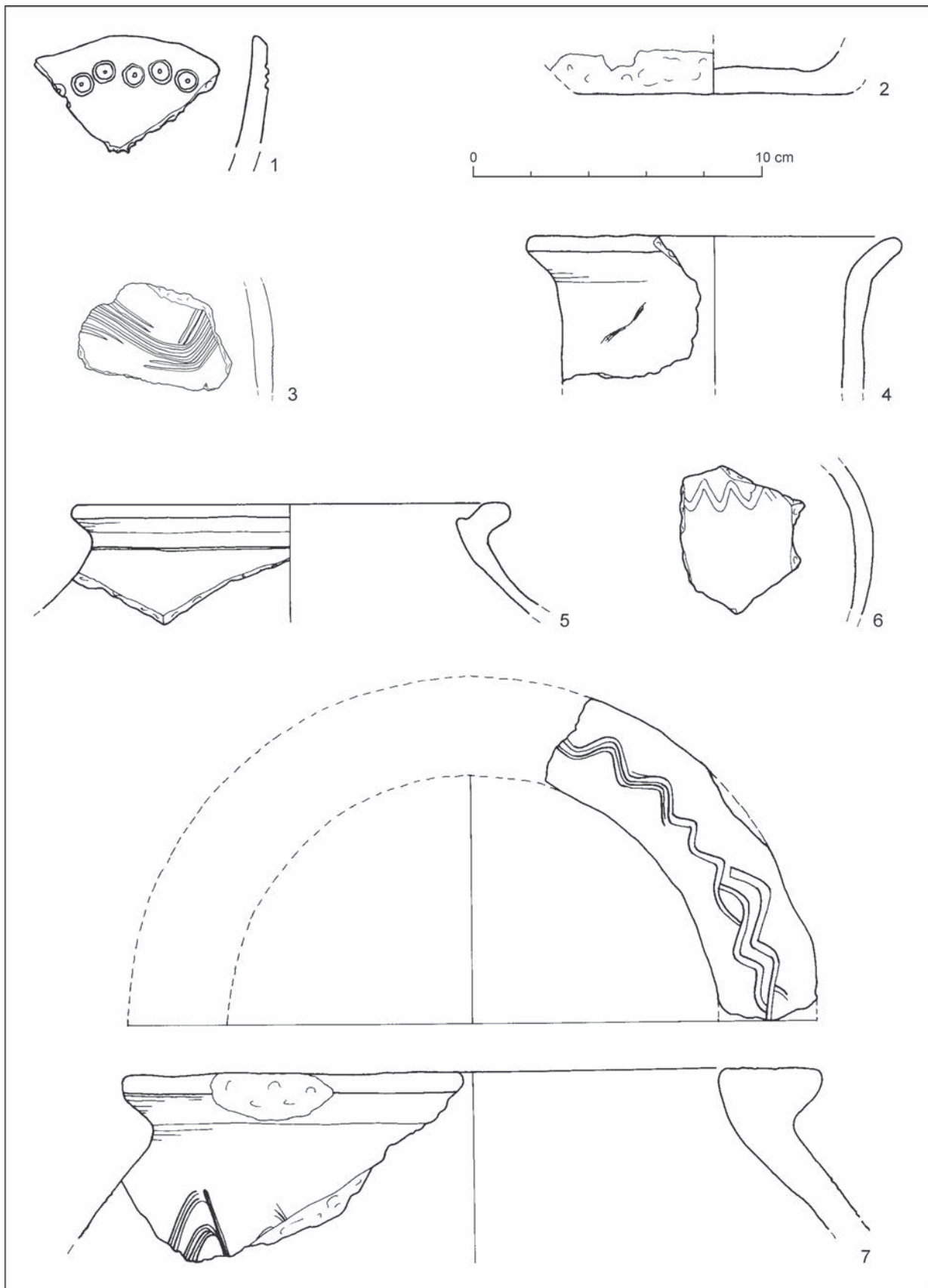
Nižný Lánec

Poloha: Veľká lúka

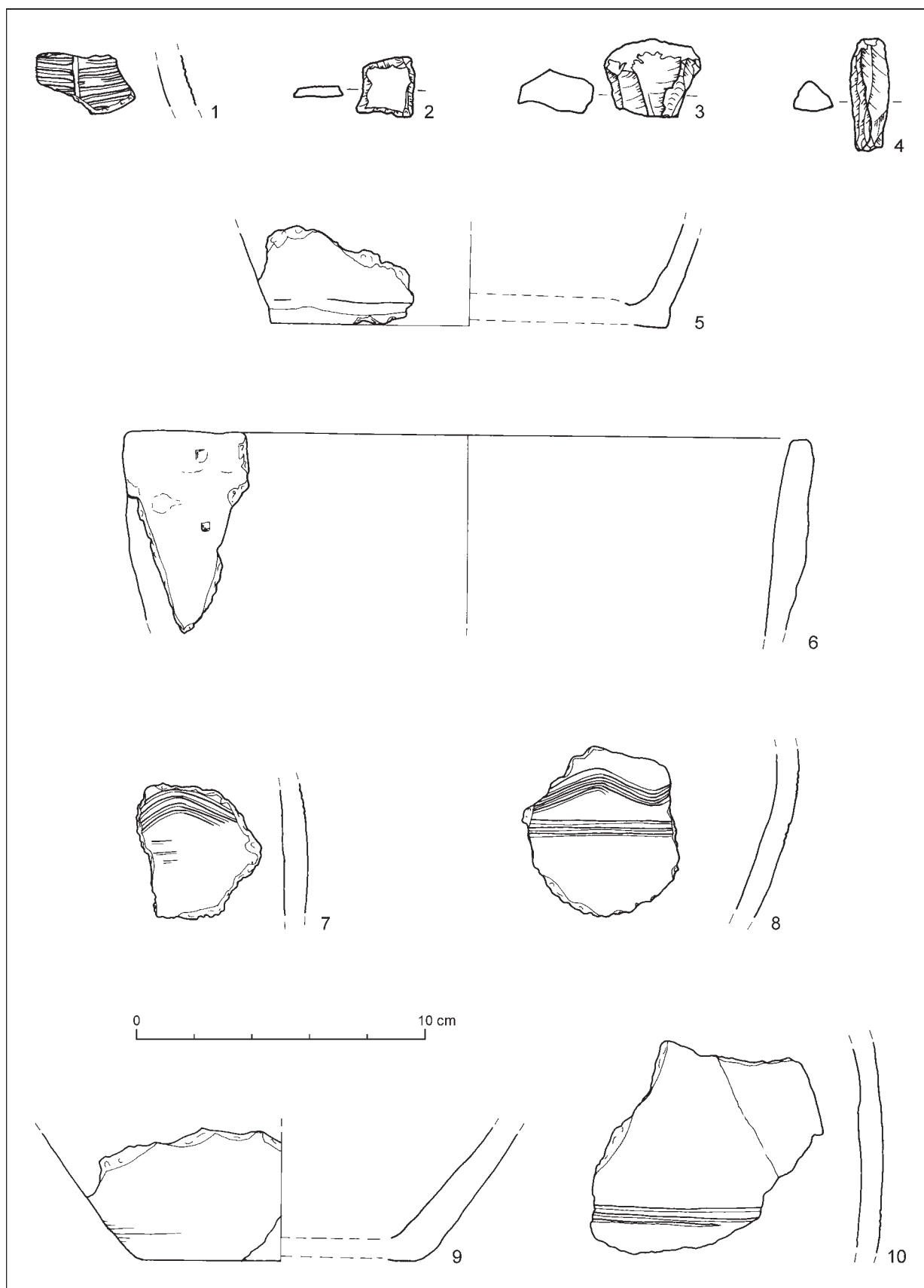
Úsek medzi Nižným a Vyšným Láncom bol v čase našej obhliadky zasypáný, na halde sa nám podarilo zozbierať neolitickú a atypickú pravekú keramiku. Na svahu nad rybníkom severne od Vyšného Lánca sme počas výkopových prác zdokumentovali sídliskovú vrstvu, ktorá až na mazanicu a uhlíky neobsahovala žiaden datovateľný materiál.

ZÁVER

Počas záchranného archeologického výskumu sme zdokumentovali niekoľko narušených archeologických polôh. V katastri obce Komárovce sme na polohe Cirkevná zem zberom doložili neolitické osídlenie. V katastri obce Buzica na polohe Mlynský kút sme preskúmali objekty z doby rímskej a zberom doložili osídlenie z obdobia neolitu a stredoveku. Neolitické keramické nálezy sa nachádzali aj ako intrúzia v germánskych objektoch. Stredoveké nálezy sa koncentrovali na ploche cca 2 m², všetky črepy pochádzali pravdepodobne z jednej nádoby. Na polohe Dobytčí majer sme zberom potvrdili osídlenie so staršej doby železnej. Získaný materiál je však nemožné bližšie datovať. Ďalšia lokalita z neolitu bola zaregistrovaná medzi Nižným a Vyšným Láncom na polohe Veľká lúka. Zvolená forma realizácie archeologického výskumu, prieskumy a obhliadky výkopov kanalizačných rýh, priniesla niekoľko nových poznatkov, ktoré rozširujú naše doterajšie vedomosti o osídlení povodia potoka Kaňapta v praveku až stredoveku.

Tab. I. Buzica, poloha: Mlynský kút, výber keramiky z objektu 3.

Tab. II. Výber keramiky a kamennej industrie z katastra obcí Komárovice (1-4, 7-10) a Buzica (5, 6).

LITERATÚRA

- Fusek 1994* - G. Fusek: Slovensko vo včasnorslovanskom období. Nitra 1994.
- Lamiová-Schmiedlová 1963* - M. Lamiová-Schmiedlová: Dve sídliska z doby rímskej na východnom Slovensku. Slov. Arch. 11, 1963, 59-86.
- Lamiová-Schmiedlová 1963* - M. Lamiová-Schmiedlová: Poznámka k súvisu klimatických zmien a výberu miesta sídliska. Štud. Zvesti AÚ SAV 26, 1990, 205-207.
- Lamiová-Schmiedlová/Olexa 2003* - M. Lamiová-Schmiedlová/L. Olexa: Kostenný hrebeň z neskorej doby rímskej z Gyňova, okr. Košice-okolie. Vsl. Pravek 6, 2003, 163-165.
- Lamiová-Schmiedlová/Olexa 2003a* - M. Lamiová-Schmiedlová/L. Olexa: Sídliskové nálezy zo Ždane, okr. Košice-okolie. Vsl. Pravek 6, 2003, 175-188.
- Lamiová-Schmiedlová/Tomášová 1999* - M. Lamiová-Schmiedlová/B. Tomášová: Nálezový horizont z prelomu doby rímskej a doby sťahovania národov na viacvrstvovom sídlisku v Ostrovanoch. Slov. Arch. 47, 1999, 75-132.
- Thomas 1960* - S. Thomas: Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit. Arbeits-u. Forschber. Sächs. Bodendenkmalpfl. 8, 1960, 54-215.

Mgr. Mário Bielich
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
mariobielich@seznam.cz

PhDr. Elena Miroššayová, CSc.
Archeologický ústav SAV
Hrnčiarska 13
SK-040 01 Košice
mirossa@saske.sk

SURVEY OF THE KAŇAPTA RIVER BASIN DURING CONSTRUCTION OF THE SEWERAGE SYSTEM BETWEEN VILLAGES KOMÁROVCE, BUZICA AND VYŠNÝ LÁNEC

Mário Bielich - Elena Miroššayová

Summary

We were able to document five archaeological sites during the archaeological research at the construction of a sewerage connection between the villages of Komárovce, Buzica and Nižný Lánec. Eroded archaeological objects were studied in the Buzica village area on the location of Mlynský kút. The polycultural settlement in the researched area comes from the Neolithic and the Late Roman Periods. Settlement features are possibly dated to the 3th-4th centuries. Neolithic and medieval finds were documented in the Komárovce village area on the location of Cirkevná zem. On the location of Veľká lúka in the Nižný Lánec village area Neolithic settlement was recorded in a collection. The archaeological research brought basic knowledge on prehistoric, historical and medieval settlement in the basin of the Kaňapta river.

- Fig. 1. Eroded archaeological sites in the Komárovce village area, Košice-vidiek District.
- Fig. 2. Eroded archaeological sites in the Buzica village area, Košice-vidiek District.
- Fig. 3. Eroded archaeological sites in the Nižný Lánec and Vyšný Lánec village areas, Košice-vidiek District.
- Fig. 4. Buzica, location: Mlynský kút, feature No. 1.
- Fig. 5. Buzica, location: Mlynský kút, feature No. 2.
- Fig. 6. Buzica, location: Mlynský kút, feature No. 4.
- Fig. 7. Buzica, location: Mlynský kút, feature No. 3.
- Taf. I. Buzica, location: Mlynský kút, selection of ceramics from feature No. 3.
- Taf. II. Selection of ceramics and stone products from the village areas Komárovce (1-4, 7-10) and Buzica (5, 6).

Translated by Viera Tejbusová

НОВЫЕ ДАННЫЕ О ВОСТОЧНОЙ ГРАНИЦЕ РАСПРОСТРАНЕНИЯ КЕРАМИКИ ТИПА ЛОШТИЦЕ

ИГОРЬ ПРОХНЕНКО

Лоштице, Моравия, Восточная Словакия, Закарпатье, средневековье, замок, керамика, импорт, графит.

Loštice, Moravia, Eastern Slovakia, Transcarpathia, Middle Ages, castle, pottery, import, graphite.

В средневековых керамических комплексах Европы особое место занимают высококачественные стаканы и кубки, изготовленные, согласно картографированию находок из около 100 пунктов, на Мораве, предположительно в Лоштицах (округ Оломоуц) (*Drobná 1957, 9-107; Nekuda/Reichertová 1968, 150, obr. 48*) или в их ближайшей округе (*Polla 1986, 232*) (рис. 1). В. Гошем и Я. Новаком эта территория определена как североморавский производственный регион (*Goš/Novák 1976, 399-404*). Керамика характеризуется обжигом до звенящего состояния, в результате которого приобретался красно-бордовый цвет, и равномерным покрытием "бородавками", создающими шершавую поверхность. Её специфика определяется составом хорошо отмученного теста, состоящего из глины со значительными железистыми включениями, которые при высокой температуре превращались в полые пупырышки. Начало производства лоштицкой керамики относится к XIV в. (*Nekuda/Reichertová 1968, 151*).

Отдельную группу посуды типа Лоштице составляют стаканы с прямым высоким венчиком с волнистой поверхностью и ушками - ручками, имевшими исключительно декоративную функцию. Количество ручек колеблется от трёх до семнадцати. Время изготовления стаканов этого типа исследователи определяют второй половиной XV в., а их импорт связывают с именем венгерского короля Матяша Корвина, владевшего Моравией до 1490 г. (*Nekuda/Reichertová 1968, 153*). Использование лоштицкой керамики на Мораве продолжалось и в XVI в., о чём свидетельствуют постановление рады города Норимберга в 1530 г. и употребление в медицинской терминологии этого столетия названия "лоштицкий вид" для обозначения

кожного заболевания. Лоштицкие стаканы к концу средневековья из-за своей особенной формы стали предметом коллекционирования и реликвиями дворянских фамилий, а высокое качество данной керамики объясняет сохранение большинства экземпляров до настоящего времени (*Nekuda/Reichertová 1968, 154*).

На территории Верхнего Потисья известны лишь единичные находки лоштицкой керамики с западной части региона (Красна над Горнадом, Шаришский град, Бардеёв). Отметим, что среди них не представлен ни один экземпляр стаканов с ушками - ручками (рис. 1). Известные фрагменты датированы XV - первой третью XVI в. (*Čaplovič/Slivka 1985, 49, obr. 1: 1, 4; Uličný 2004, 75, Tab. XXXI: 5, 6, 8, 9*). Они классифицируются как импорт, так как все исследователи однозначно сходятся во мнении не только о месте изготовления данного типа керамики, но и в том, что за пределами Моравии она всегда привозная (*Polla 1986, 230, 232*). Б. Полла отметил, что на момент публикации его монографии, фрагменты с указанных пунктов выступали самыми восточными экземплярами (*Polla 1986, 230, 232*). Исследователь связывает восточнословацкие находки с торговыми связями с Моравией, установленными в XV в.

Данные, полученные экспедицией Ужгородского национального университета в 2007 г. на Королёвском замке (Закарпатская обл. Украины), позволяют уточнить восточную границу распространения керамики лоштицкого типа. Два фрагмента стаканов с ушками обнаружены в ходе разведочных работ в шурфе 1 (площадь 2 x 3 м), заложенном возле южной стены замка.

Первый - обломок сосуда с прямым высоким венчиком, орнаментированным пятью гори-

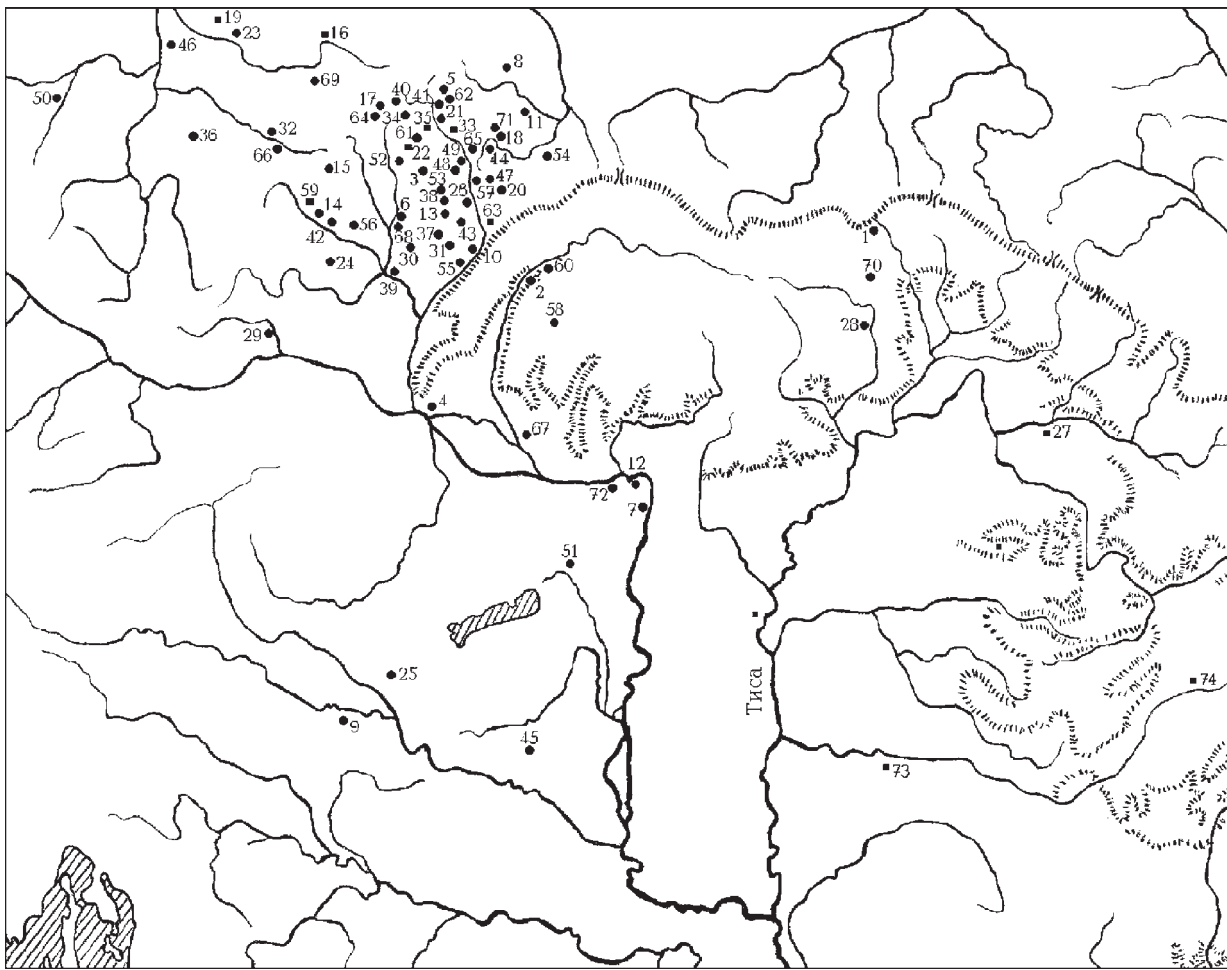

Рис. 1. Карта распространения керамики лошницкого типа (по Nekuda/Reichertová 1968 с добавлением пунктов новых находок). 1. Бардеёв (Bardejov), 2. Бечков (Beckov), 3. Босковице (Boskovice), 4. Братислава (Bratislava), 5. Брничко (Brníčko), 6. Брно (Brno), 7. Будапешт (Budapešť), 8. Вартнов (Vartnov), 9. Велика (Velika), 10. Весели над Моравой (Veselí nad Moravou), 11. Викштейн (Vikštejn), 12. Вишеград (Višegrád), 13. Вышков (Vyškov), 14. Голубек (Holoubek), 15. Горны Боры (Horní Bory), 16. Градец Кралове (Hradec Králové), 17. Детрихов (Dětřichov), 18. Доланы (Dolany), 19. Дражице (Dražice), 20. Древогостице (Dřevohostice), 21. Дубравице (Doubravice), 22. Евичко (Jevíčko), 23. Зверинец (Zvěřinec), 24. Зноймо (Znojmo), 25. Канижа (Kanisza), 26. Коетин (Kojetín), 27. Королёво (Korolevo), 28. Кошице Красна (Košice-Krásna), 29. Кремс (Krems), 30. Курдеёв (Kurdějov), 31. Кыёв (Kujov), 32. Липнице (Lipnice), 33. Литовел (Litovel), 34. Лишнице (Lišnice), 35. Лоштице (Loštice), 36. Мале Вожице (Malé Vožice), 37. Мезилесице (Mezilesice), 38. Мелице (Melice), 39. Микулов (Mikulov), 40. Могелнице (Mohelnice), 41. Моравичаны (Moravičany), 42. Мстенице (Mstěnice), 43. Нове Гвездлице (Nové Hvozďlice), 44. Оломовиц (Olomouc), 45. Печ (Pécs), 46. Прага (Praha), 47. Преров (Přerov), 48. Простеёв (Prostějov), 49. Пряславице (Přáslavice), 50. Пылзень (Plzeň), 51. Сейкешфейгервар (Székesfehérvár), 52. Слатинице (Slatinice), 53. Старе Градиско (Staré Hradisko), 54. Стары Жичин (Starý Jičín), 55. Стражнице (Strážnice), 56. Темплиштын (Templštýn), 57. Товачов (Todačov), 58. Топольчаны (Tropěčany), 59. Требиш (Třebíč), 60. Тренчин (Trenčín), 61. Трнавка (Trnávka), 62. Трубелице (Troubelice), 63. Угерске Градиште (Uherské Hradiště), 64. Уданки (Udánky), 65. Унчовице (Unčovice), 66. Усоби (Úsobí), 67. Хляб (Chláb), 68. Хрлице (Chřlvice), 69. Хрудим (Chrudim), 70. Шаришский град (Šarišský hrad), 71. Штернберк (Šternberk), 72. Эстергом (Esztergom), 73. Бизере-Фрумушень (Bizere-Frumušení), 74. Кристур-Секуеск (Cristuru Secuiesc).

● - места обнаружения сосудов лошницкого типа; ■ - находки лошницких стаканов с ушками - ручками.

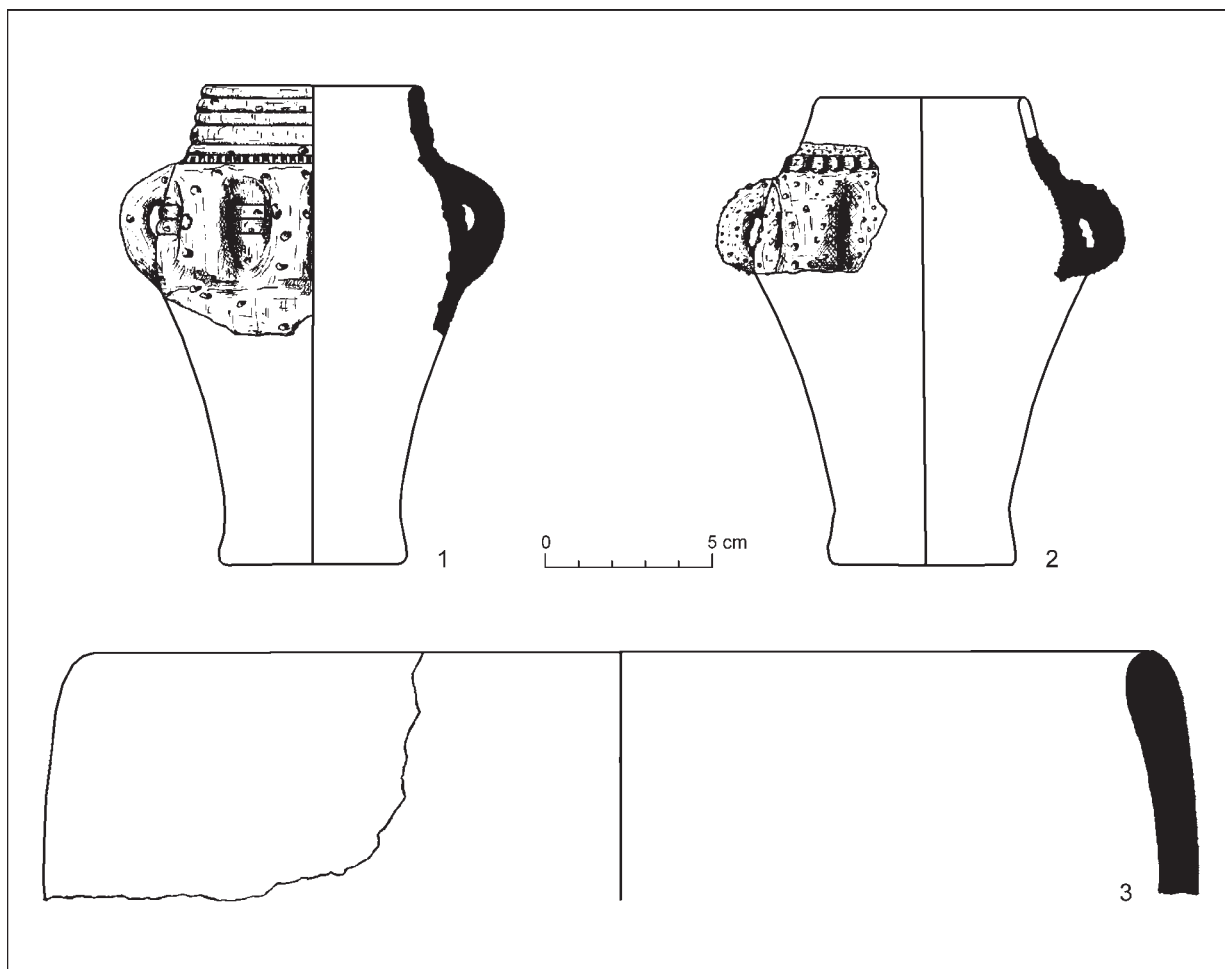

Рис. 2. Королёво. Керамика. 1, 2 - лошницкого типа; 3 - графитовая.

Рис. 3. Королёво. Фрагменты керамики лошницкого типа.

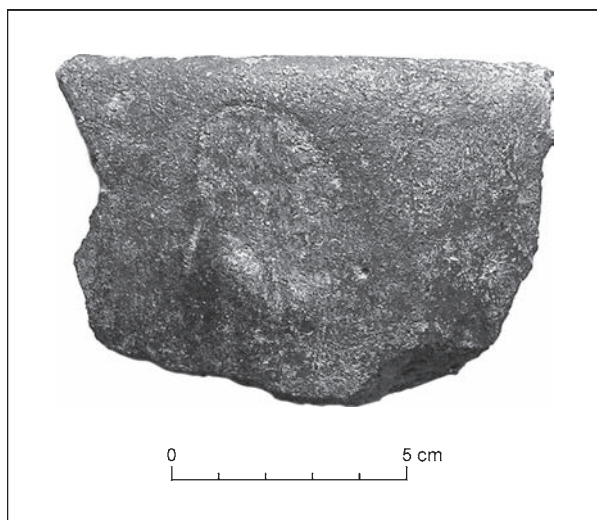

Рис. 4. Королёво. Фрагмент графитового сосуда.

горизонтальными желобками, и десятью ушками - ручками в месте наибольшего расширения тулова, где просматриваются ещё два желобка. Выше ручек стакан украшен рядом насечек. Диаметр венчика 6,7 см. Тесто хорошо отмучено, обожжено до звящего состояния. Поверхность бордового цвета, равномерно покрыта "бородавками" (рис. 2: 1; 3: 1).

Глубина залегания фрагмента (0,7 м) определяет верхнюю границу слоя чёрной гумусированной глины (0,7-1,1 м), связанного со штурмом Королёвского замка. О нападении свидетельствуют находки наконечников арбалетных стрел с загнутыми остриями, значительное количество изделий из металла и керамики, в том числе и один целый горшочек. Инвентарная коллекция слоя датируется XV - первой половиной XVI в. Значительно глубже (2,05 м) найдена венгерская монета, определённая Е. Колниковой как номинал короля Альберта (1437-1439 гг.) (Unger 1980, 462). Стратиграфические наблюдения позволяют

ограничить датировку интересующего нас слоя, а, соответственно, и фрагмента лоштицкой керамики, второй половиной XV - началом XVI в., что согласуется со временем существования находок типа Лоштице на территории Чехии, Венгрии и Словакии.

Второй экземпляр в Королёво представлен боковой частью стакана с одним целым и одним обломанным ушками - ручками, над которыми идёт горизонтальный ряд мелких зашипов. Характер теста аналогичен фактуре первого сосуда (рис. 2: 2; 3: 2). Незначительная разница в глубинах их залегания (у последнего - 0,4 м) и подобие сопутствующей керамики позволяет и этот фрагмент датировать второй половиной XV - началом XVI в.

Среди коллекции шурфа 1 отметим и венчик сосуда с глубины 2,4 м, возможно также выступающего импортом из Моравии. Этот экземпляр изготовлен из хорошо отмученного теста со значительной примесью графита. Диаметр венчика - 32 см (рис. 2: 3; 4: 1). Средневековая графитовая керамика, хорошо представленная в комплексах на территории Чехии и Северо-Западной Словакии, известная в Восточной Словакии по единичным фрагментарным находкам, в Закарпатье до настоящего времени не фиксировалась.

Исходя из вышесказанного, можно говорить о связях населения Закарпатья с Моравией в XV - начале XVI в. и на данный момент определить крайнюю границу распространения моравской керамики в восточном направлении Королёвским замком и пунктами новых находок на территории Румынии (Bencze 2007). Это позволяет значительно расширить ареал распространения моравского импорта. Кроме того, королёвские находки ещё раз подтверждают вывод словацких исследователей (Б. Полла, М. Сливка) о наличии керамики типа Лоштице исключительно в пунктах, принадлежавших феодалам высшего ранга (Polla 1986, 232).

ЛИТЕРАТУРА

- Bencze 2007* - Ü. Bencze: Importuri de vase ceramice central-europene în Transilvania. Secolele XIV-XVI. <http://www.medievistica.ro/texte/arta/arta%20ceramici%20si%20sticlei/>
- Čaplovič/Slivka 1985* - D. Čaplovič/M. Slivka: Stredoveká importovaná keramika na Východnom Slovensku. Arch. Rozhledy 37, 1985, 49-57.
- Drobná 1957* - Z. Drobná: Loštické poháry. K otázce jejich datování a slohového zařazení. Český Lid 44, 1957, 98-107.
- Goš/Novák 1976* - V. Goš/J. Novák: Počátky výroby loštické keramiky. Arch. Rozhledy 28, 1978, 399-404.
- Nekuda/Reichertová 1968* - V. Nekuda/K. Reichertová: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno 1968.
- Polla 1986* - B. Polla: Košice Krásna. K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom. Košice 1986.
- Uličný 2004* - M. Uličný: Premeny východoslovenskej keramiky v 13.-17. storočí [na poklade analýzy keramického fondu z hradu Šariš]. Dizertačná práca. Prešov, 2004.
- Unger 1980* - E. Unger: Magyar eremhataroso. Budapest 1980.

Игорь Прохненко
Институт карпатоведения
Ужгородского национального университета
ул. Университетская 14
88000 Ужгород, Украина
arhlab@mail.ru

NEW DATA ABOUT EASTERN BOUNDARY
OF LOŠTICE TYPE CERAMICS SPREADING

Igor Prochnenko

Summary

High quality ceramic glasses and bowls, produced, according to the mapping of findings from about 100 sites, on Morava, admittedly in Loštice (Olomouc area) (*Drobná 1957*, 98-107; *Nekuda/Reichertová 1968*, 150, obr. 48) or in the nearby area (*Polla 1986*, 232) (Fig. 1), are outstanding among the Medieval pottery complexes. V. Gos and J. Novak defined this territory as Northern Moravian production region (*Goš/Novák 1976*, 399-404). Ceramics is distinguished by burning to the clinking stance, which resulted by reddish-vinous color and uniformed covering by the "warts", which make the surface shaggy. Its peculiarity is caused by the composition of well washed clay, consists of considerable ferriferous inclusions, which turned into hollow pimples under the influence of high temperature. Beginning of Lostica pottery production is defined by XIV century (*Nekuda/Reichertová 1968*, 151).

Ceramic glasses with the straight, high aureole and wavy surface with handles, which had only decorative function, comprise separate group of Loštice type of vessels. Number of handles varies from three to seventeen. The date of production of these ceramic glasses is defined

by the scientists as XV century, their import is connected to the name of Hungarian king Matyas Corvin, who owned Moravia till 1490 (*Nekuda/Reichertová 1968*, 153). Using of Lostica ceramics on Morava continued in XVI century, which is justified by decision of Norimberg City Council of 1530 as well as using of the term "Loštice type" in medical vocabulary of this century as a definition of dermal disease. Loštice ceramic glasses, because of their peculiar form, became collecting articles and relicts of noble families by the end of middle ages. High quality of ceramic glasses justifies good safe-keeping of the majority of specimens up till our days. (*Nekuda/Reichertová 1968*, 154).

Only few findings of Loštice pottery are known in the western part of Upper Tisza region (Košice - Krasna, Šarišský hrad, Bardejov). It is worth to mention, that there is no one specimen with the handles there (Fig. 1). Known fragments are dated by XV-first third of XVI centuries (*Čaplovič/Slivka 1985*, 49, obr. 1: 1, 4; *Uličný 2004*, 75, Tab. XXXI: 5-6, 8-9). They are classified as import, because all researchers are unanimous not just in definition of the place of production of this type of pottery but also

in opinion that out of Moravia this ceramics is always imported (Polla 1986, 230, 232). B. Polla pointed out that at the moment when his monograph was published, the fragments from mentioned sites were the most eastern specimens (Polla 1986, 230, 232). Researcher makes a link between Eastern Slovakian findings and trade relations with Moravia, established in XV century.

The data received by the expedition of Uzhgorod National University in Korolevo castle (Zakarpatska oblast of Ukraine) in 2007, makes it possible to precise the eastern boundary of Loštice type ceramic spreading. Two fragments of ceramic glasses with the handles were discovered during prospecting works in exploring shaft (area 2 x 3 m), made near southern wall of the castle.

The first is - a fragment of the vessel with straight, high aureole, ornamented by five horizontal gutter, and five handles, at the widest point of the body, where another two gutters are visible. Ceramic glass is decorated above the handles. The diameter of aureole is 6,7 cm. Well washed clay is burned to the clinking stance. The surface has vinous color and uniformed covering by "warts" (Fig. 2: 1; 3: 1).

Occurrence depth of the fragment (0,7 m) defines upper boundary of the layer of the black humus clay (0,7-1,1 m), which is connected to the assault of Korolevo castle. Findings of the crossbow arrow-heads, with the curved edges, sufficient number of metal and ceramic articles, including one well-preserved vessel, prove the fact of assault. Inventory collection of the layer is dated by XV - first half of XVI century. Hungarian coin, defined by E. Kolnikova as face-value of king Albert (1437-1439), was found much deeper (2,05 m). Stratigraphic analyses allows to limit the dating of the layer, and, correspondently, of the fragment of Loštice ceramics, by the second half XV - beginning of XVI centuries, which is correspondent to the dates of findings of Loštice type on the territory of Czech Republic, Hungary and Slovakia.

Second specimen from Korolevo is represented by the side part of ceramic glass with one preserved and one

broken handle, with a horizontal row of small pinches. Composition of the clay is analogical to the first vessel (Fig. 2: 2; 3: 2). There is insufficient difference in occurrence depth (0,4 m for the second), but similarity of concomitant pottery allows to date this fragment by the second half of XV - beginning of XVI centuries too.

It is worth to point out the aureole of the vessel among the collection of the shaft 1. It was found on the depth of 2,4 m, which is probably is Moravian import as well. This specimen is produced from well washed clay with sufficient admixture of graphite. The diameter of aureole is 32 cm (Fig. 2: 3; 4: 1). Medieval graphite ceramics is well represented in the complexes of Czech Republic and North-Western Slovakia. It is known in Eastern Slovakia because of few findings. It was never found in Transcarpathia before.

Taking into account all mentioned above, it is possible to confirm the relationships between population of Moravia and Transcarpathia in XV - beginning of XVI century and define the boundary of spreading of Moravian ceramics in eastern direction, towards Korolevo castle and puncts of new findings from Romania (Bencze 2007). It allows widening sufficiently the areal of spreading of Moravian import. Besides this, Korolevo findings confirmed the conclusion of Slovak researchers (B. Polla, M. Slivka) about availability of the pottery of Loštice type exceptionally on the sites to belong to the top rank nobles (Polla 1986, 232).

Fig. 1. The map of spreading of Loštice type ceramics (Nekuda/Reichertová 1968) including sites of new findings. ● - The places of finding of Loštice type vessels. ■ - Findings of Loštice type ceramic glasses with handles.

Fig. 2. Korolevo. Ceramics. 1, 2 - Loštice type; 3 - graphite-made vessels.

Fig. 3. Korolevo. Fragments of Loštice type ceramics.

Fig. 4. Korolevo. Aureole of graphite-made vessel.

PREMONŠTRÁTI V NIŽNEJ MYŠLI DO ROKU 1526¹

PAVOL JAKAB

Východné Slovensko, Nižná Myšľa, premonštráti, kláštor, Sv. Mikuláš, hodnoverné miesto, kapitula, konvent, prepozitúra (prepošstvo).

Eastern Slovakia, Nižná Myšľa, Premonstratensians, St. Nicolas monastery, authentic place, chapter, convent, priory.

Predmetom tejto štúdie sú dejiny premonštrátov v Nižnej Myšli. V súčasnosti už existujú práce, ktoré sa zaoberajú cirkevnými dejinami čiže dejinami reholí, kláštorov a hodnoverných miest.² Pred rokom 1989 sa tejto téme nevenovala dostatočná, alebo takmer žiadna pozornosť. Ešte dnes máme cirkevné inštitúcie, ktorých činnosť a história bola donedávna zabudnutá alebo neznáma. Premonštrátsky kláštor sv. Mikuláša v Nižnej Myšli patril do takejto skupiny. Vzhľadom na to, že kompletný archív hodnoverného miesta, či súkromný archív prepoštva sa nezachoval, bolo potrebné začať s podrobnou heuristikou. Pri výskume sme pracovali hlavne s písomnosťami sústredenými v Maďarskom krajinskom archíve v Budapešti (MOL DL/DF), prameňmi zo Slovenského národného archívu a evidovanými prameňmi (Fejer, Sedlák, Nagy a i.) Treba dodať, že prepošstvo zároveň pôsobilo istý čas ako hodnoverné miesto.³ Hodno-

verné miesta boli zvláštnosťou feudálneho Uhorska. Ide o cirkevné spoločenstvá - kapituly a konventy, ktoré vykonávali verejnoprávnu činnosť, vydávali na požiadanie stránok alebo z príkazu panovníka i krajiných hodnostárov listiny o rôznych záležitostiach v oblasti súkromného práva a súdnictva.

Zo strany historikov sa stredovekým dejinám obce či kláštoru premonštrátov v minulosti venovalo len okrajovo. Boli to poväčšinou práce, ktoré čiastkovo zachytávali určitý výsek z dejín obce. Do tejto skupiny patria práce historikov uverejnené v historických časopisoch. Jeden z prvých známych autorov, ktorý prináša informácie o myšlianskych premonštrátoch je uhorský polyhistor Matej Bel vo svojom Zemepise Uhorska v časti venujúcej sa Abovskej župe.⁴ Viacero prác publikoval maďarský historik Jakub Rupp. Napríklad v práci so samostatným titulom Myšlianska prepozitúra podáva prierez dejín od

¹ Štúdia je výťahom z diplomovej práce autora *Premonštráti a hodnoverné miesto v Nižnej Myšli do roku 1526, ktorú obhájil na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove roku 2006.*

² V týchto prácach sa študenti i renomovaní historici zaoberajú všeobecnými, ale aj konkrétnymi dejinami rádu premonštrátov, premonštrátskych kláštorov v spojení s činnosťou hodnoverných miest či archívami týchto inštitúcií. BOKEŠOVÁ, M.: Vierohodné miesta, vznik, vývoj a pôsobnosť. In: *Archívny časopis III*, 1953, 163-167.

LEHOTSKÁ, D.: *Príručka diplomatiky*. Bratislava 1972, 266-285.

ŽUDEL, J.: *Archívy hodnoverných miest na Slovensku*. In: *Archívny časopis XI*, 1961, 2, 70-78.

VÁŇOVÁ-BODNÁROVÁ, M.: *Činnosť hodnoverného miesta Jasov do roku 1350*. In: *Historica Carpatica IX*. Košice 1978, 279-314.

HOLOŠOVÁ, A.: *Činnosť hodnoverného miesta v Turci do roku 1350*. In: *Slovenská archivistika I*, 1990, 56-81.

VENGRÍNOVÁ, Z.: *Činnosť hodnoverného miesta Leles do roku 1526: Diplomová práca*. Prešov: FFPU 2001.

OSZVALD, F.: *Adatok a magyarországi premonstreiek Árpád-kori történetéhez*. In: *Művészettörténeti értesítő VI*, 1957, 2-3, 231-254.

ECKHART, F.: *Hiteles helyeink eredete és jelentősége*. Századok 1913, 641-655.

KUMOROVITZ, L. B.: *A leleszi konvent oklevéladó működése 1569-ig*. In: *Turul*. Budapest 1928.

SPIILKA, L.: *A jászovári prépostság hiteles hely levéltárának „B” protocolluma*. Emlékkönyv, Budapest 1938, 410-418.

STOLCZ, A.: *A hiteles helyek és azok jelentősége a közepkorban Magyarországon*. Újvidék 1912.

TÓTH-SZABÓ, P.: *A jászovári prépostság hiteles hely a közepkorban*. Turul XXI, 1903, 110-119.

SZENTPÉTERY, I.: *Magyar oklevéltár*. Budapest 1930.

LÁSZLÓVÁ, H.: *Dejiny premonštrátského prepoštva v Bzoviku*. In: *Studia historica Tyrnaviensia III.*, 2003, 113-129.

MAŤOVČÍK, P.: *Premonštrátsky kláštor Sv. Kríža v Lelesi v rannom stredoveku (do r. 1355)*. In: *Bibliotheca Strahoviensis 2*, 1996, 7-32.

KODAJ, J.: *Šažský konvent premonštrátov v XIII. storočí: Diplomová práca*. Bratislava: FF UK 1970/1971, 113.

³ JAKAB, P.: *Premonštráti a hodnoverné miesto v Nižnej Myšli do roku 1526: Diplomová práca*. Prešov: FF PU 2006, 73.

⁴ Dielo vyšlo v dvoch vydaniach, v ktorých sa uvádzajú aj rozličné údaje. BEL, M.: *Compendium Hungariae Geographicum, In Partes IV. Posonii et Cassoviae 1777, Posonii et Pestini 1792.*

Obr. 1. Predkomasačná mapa Nižnej a Vyšnej Myšle z roku 1842.

najstarších čias do konca XVIII. storočia.⁵ Podobný charakter má práca Eudovíta Keményho, ktorý sa venuje výlučne dejinám stredoveku.⁶

Zlomkovité zmienky o kláštore a prepoštvie sa nachádzajú v monografii o Abovsko - Turnianskej župe, na vydaní ktorej sa podieľalo viacero autorov. Autori spracovávajú dejiny od najstaršieho dejinného obdobia do čias vtedajšej súčasnosti. Na práci sa podieľali viacerí historici, vydaná bola pod menami Sziklay a Borovszky.⁷ Z maďarských historikov píšucich o obci, resp. prepoštvie, sa venuje najstarším dejinám Juraj Györffy vo svojej práci Historický zemepis Uhorska z čias Arpádovcov.⁸

Zo slovenských autorov sa dejinám obce a prepoštvia venoval Branislav Varsik v knihe Osídlenie

Košickej kotliny. Súhrnne spracované heslo sa nachádza v prvej časti tejto trojdielnej práce.⁹ Nachádza sa spracované pod názvom Vyšná a Nižná Myšľa. V ostatných dieloch sa spomína prepoštvie len ako súčasť iného dejinného celku.¹⁰

Ferdinand Uličný vo svojich prácach o Šarišskej¹¹ a Zemplínskej župe¹² sa o prepoštvie zmiňuje v súvislosti s majetkami, resp. dedinami v susedných župách, ktoré kedysi prepoštvu patrili. O prepoštvie sa zmiňuje tak isto v štúdiu o cirkevných inštitúciách na východnom Slovensku.¹³

Z ďalších novších vydaní je známa práca venovaná dejinám obce a teda aj prepoštvu. Ide o monografiu s názvom Na sútoku troch riek.¹⁴ Je rozdelená do piatich častí, pričom každá je venovaná

⁵ RUPP, J.: Sz. Miklós püspök-, s hitvallóról nevezett prémontréi prépostság. In: Magyarország helyrajzi története II., Pest 1872, 303.

⁶ KEMÉNY, L.: Abauj- és Tornavármegye története a honfoglalástól az 1648-ik évig. In: Történelmi közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa mutjából III/1., Košice 1912 (máj), 16.

⁷ SZIKLAY, J. a BOROVSZKY, S.: Abauj-Torna vármegye és Kassa. Budapest 1896.

⁸ GYÖRFFY, G.: Az Árpád - kori Magyarország történeti földrajza. Budapest 1963, 119.

⁹ VARSIK, B.: Osídlenie Košickej kotliny, I., Bratislava 1964, 392.

¹⁰ VARSIK, B.: c. d., II, III, Bratislava 1973, 1977.

¹¹ ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Šariša, Košice 1990.

¹² ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Zemplínskej župy, Michalovce 2001.

¹³ ULIČNÝ, F.: Podiel cirkevných inštitúcií na vývoji osídlenia a hospodárstva východného Slovenska v 12.-16. storočí. In: Archeologia Historica 10, 1985, 357-367.

¹⁴ SEDLÁK, P.: Na sútoku troch riek. Prešov 2000.

určitému úseku dejín od praveku až po dvadsiate storočie a každú časť spracováva iný autor. Práci, v kapitole o dejinách stredoveku a novoveku, chýba však adekvátny poznámkový aparát.

Peter Sedlák svoj príspevok z monotematického seminára z cirkevných dejín uverejnil v Dejiniach košického arcibiskupstva. Práca je uverejnená v druhom diele, ktorý vydáva M. Čižmár.¹⁵ V treťom diele sa nachádzajú iba torzovité zmienky o prepoštvie a premonštrátoch v Nižnej Myšli.¹⁶

Na začiatku druhého tisícročia západné mníšstvo determinuje snaha o reformu mníšskeho a laického života. Dovtedy sa rehoľníctvo zaoberalo modlitbou, zdokonaľovaním jednotlivca. V XI.-XIII. storočí sa zameriava na všetky oblasti kresťanského života a ľudského úsilia. Nové rehole sa neuťahujú do odľahlých pustovníckych miest, ale idú tam, kde prúdi život, do obývaných oblastí, do miest.¹⁷ Ide o obdobie rokov 1050-1150, ktoré sa nazýva monastickým obdobím. Práve toto storočie je bohaté na vznik nových mníšskych rádov.¹⁸ Jednou z reholí je rád premonštrátov (*Candidus et Canonicus Ordo Praemonstratensis*), ktorí sa riadili podľa vnútorných predpisov vychádzajúcich z regúl sv. Augustína. Rád bol založený sv. Norbertom roku 1120. Cieľom rehole bolo spojiť kanonický život s monastickým, teda povinnosti kanonikov, a zároveň kazateľov, s povinnosťami mníchov.¹⁹ Z toho teda vyplýva, že rehoľa premonštrátov spája duchovný život v kláštore s pastoračnou činnosťou vo farnostiach.

Najvyšším správnym orgánom premonštrátov bola generálna kapitula v Premontre. Premonštráti patrili vďaka vynikajúcej organizácii a každoročným stretnutiam na generálnych kapitulách s opátmi a prepoštami z rôznych častí Európy k najlepšie informovaným osobám o medzinárodných politických udalostiach, aktuálnych problémoch cirkvi a vývojových trendoch v medzinárodnom dianí. Začiatkom 13. storočia došlo k vytvoreniu územných provincií, tzv. cirkárií, v rámci ktorých sa konali provinciálne kapituly. Doma zastupovali generálne kapituly v rámci svojej pôsobnosti.

Do Uhorska sa premonštráti dostali ešte za života sv. Norberta. V roku 1130 bolo založené prvé uhorské premonštrátske prepošstvo vo Veľkom Va-

radíne (*Promontorium Varadienses; Rum.*), zasvätené sv. Štefanovi mučeníkovi.²⁰ Naopak premonštrátske prepošstvo v Nižnej Myšli bolo založené medzi poslednými a z hľadiska majetkového príslušenstva patrilo k malým kláštorom. Presný rok založenia stanoviť nevieme, ale dobu vzniku kláštora kladieme do druhej polovice XIII. storočia, ešte pred rok 1288.

Každý kláštor mal svojho duchovného a svetského patróna. Duchovný patronát v našom prípade zastával sv. Mikuláš. Svetským patrónom boli jednotliví členovia rodu Aba z Drienova. Medzi rodinou zakladateľa a prepošstvami existovali úzke vzťahy. Rodina disponovala patronátnym právom, čo znamenalo povinnosť poskytnutia ochrany právnej, vojenskej i materiálnej pomoci kláštoru v prípade potreby a predpokladalo neustálu spoluprácu, no potomkovia zakladateľa si vyhradili aj právo byť pochovaní v kláštornej kostole. Rodina mala nárok na časť feudálnej renty kláštora v prípade hospodárskeho úpadku vlastného rodu.²¹

Po stránke cirkevnoprávnej patrilo prepošstvo v Nižnej Myšli pod svoj materský kláštor, ktorý do určitej miery ovplyvňoval život svojho dcérskeho kláštora. Je pravdepodobné, že to bol najbližší premonštrátsky kláštor, teda kláštor Jasovských premonštrátov. Prepošstvo bolo založené z iniciatívy drienovskej vetvy rodu Aba.²²

Prepošstvo sa nachádzalo v oblasti cirkevnej správy Jágerského biskupstva. Z právneho hľadiska bol premonštrátsky rád vyňatý spod právomoci biskupa a podriadený priamo pápežovi. V prípade myšlianskeho prepoštva je dokázateľný kontakt s biskupstvom a kapitulou v Jágri. Prvý myšlianský prepošt Michal zastával funkciu kanonika kapituly a Peter bol pomocným vikárom biskupa v Jágri, neskôr titulárnym biskupom. Dokonca Jágersky biskup Martin vydal listinu, ktorá je datovaná v Nižnej Myšli (*in Mysle*). Založenie kláštora a jeho vysvätenie muselo prebiehať s vedomým a odobrením Jágerského biskupa. Je pravdepodobné, že vysvätenie kláštora vykonal práve Jágersky biskup, (bližšie sa o prepoštovi Michalovi, Petrovi a biskupovi Martinovi zmienujem v nasledujúcich riadkoch štúdie).

¹⁵ ČIŽMÁR, M.: *Dejiny Košického arcibiskupstva, II.*, Prešov 2004, 51.

¹⁶ SEDLÁK, P.: *Dejiny Košického arcibiskupstva, III.*, Prešov 2004.

¹⁷ ŠPIRKO, J.: *Cirkevné dejiny I. Martin* 1943, 386.

¹⁸ SLIVKA, M.: *Kláštorná kultúra stredoveku. In: Verbum IV*, 1993, 2, 80.

¹⁹ ŠPIRKO, J.: *c. d.*, *Martin* 1943, 389.

²⁰ OSZVALD, E.: *Adatok a magyarországi premonstreiek Árpád-kori történetéhez. In: Művészettörténeti értesítő VI*, 1957, 2, 3, 251.

²¹ MÁLYUSZ, E.: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest* 1890, 216.

²² WAGNER, C.: *Analecta Scepusii sacri et profani, Pars I, Viennae* 1774, 128.

Dôvodov založiť kláštor bolo viacero. Zakladateľa k tomu viedli duchovné, ale aj svetské pohnútky. Rodine zakladateľa zo založenia kláštora plynuli rôzne práva. Nemôžeme stanoviť presnú alebo jedinou príčinu založenia kláštora. V blízkom okolí existovalo ešte v druhej polovici 13. storočia staré slovanské pohanské kultové miesto. Existencia kláštora by potlačila prežívajúce pohanské návyky obyvateľstva z blízkeho okolia. Napríklad v Drienove sa našiel, v eneolitickéj mohyle, hrob pochádzajúci z obdobia XII. storočia, ktorý nepoukazuje na tradičný kresťanský spôsob pochovávaní.²³ Pri neďalekej obci Seňa na polohe zvanej *Isten domb* (Boží vrch) - božisko, bolo pohanské kultové stredisko, na ktorom bola jedna z posledných modiel zvaná *Balwankew*. Jestvovanie takéhoto miesta je doložené listinou z roku 1267.²⁴ Je možné, že aj tunajšiemu sakrálnemu stredisku predchádzalo slovanské pohanské miesto. O slovanskom osídlení svedčí aj slovanský názov Myšľa odvodený od slovanského osobného mena Mysl.²⁵ Navyše samotná Nižná Myšľa a jej okolie bolo osídlené obyvateľstvom už v dobe bronzovej.²⁶ Archeologické nálezy a písomné pramene o vzniku kláštorov a kostolov dokazujú, že sa kresťanstvo šíri neskôršie než na západnom a južnom Slovensku.²⁷

Od Mateja Bela máme poznatok, že prepozitúra patrila premonštrátom, ktorí sa počas tatarského vpádu rozprchlí a po krátkom čase sa do neho zase vrátili.²⁸ Neudáva sa počas ktorého vpádu Tatárov sa to stalo. Ďalej uvádza, že budova kláštora bola vystavaná na spôsob opevnenia či hradu.²⁹

Z reambulácie hraníc majetku Župč (*Supch*) roku 128³⁰ máme zmienku o cirkvi či kostole v Nižnej Myšli (*in opposito possessionis ecclesie de Mysle*).³¹ Výraz *ecclesia* v stredoveku predstavuje

určitú skupinku ľudí - kresťanov patriacich k určitému kostolu (*ecclesia*) a možno ho preložiť aj ako kostol. Bližšie sa nešpecifikuje či ide o kapitulný chrám (*ecclesia capituli*) teda premonštrátsky chrám alebo farský kostol (*ecclesia parochialis*), ale s istotou môžeme tvrdiť, že kostol v Myšli už bol postavený. Keďže už roku 1288 fungovalo hodnoverné miesto domnievame sa, že šlo o premonštrátsky teda kapitulný chrám.

Magister Michal z rodu Abovcov bol prvý, známy prepoš, spravoval prepozitúru v rokoch 1288-1303. Prvýkrát sa písomne spomína v roku 1288 „*magistrum Michaelem Mislensem prepositum socium suum ... de generatione Aba*“.³² Meno prepošta je uvedené titulom magister, čiže ide o vzdelanú osobu, ktorá riadila hodnoverné miesto. Teda nevystupuje tu ako opát (*abbas*), či rehoľný brat (*frater*). V nasledujúcom roku 1289 sa spomína okrem prepošta aj myšlianska kapitula „*praepositus Myslensis et capitulum eiusdem loci*“.³³ Peter z rodu Aba, synovec Michala bol zase županom Abovskej župy. Michalov brat Tomáš bol varadínskym biskupom. Po smrti Petra z Drienova, ktorý bol otcom prepošta Michala, biskupa Tomáša a ich bratov Jána, Juraja a Mikuláša,³⁴ Michal ako rodinný podiel získal v roku 1280 desať usadlostí v Drienove, obce Bretejovce a Trebejov. Podieľal sa na výstavbe hradu Drienov (*Sumus*), ktorý bol postavený nad obcou Obišovce.³⁵ Na konci XIII. storočia bol myšlianský konvent fungujúcim hodnoverným miestom. Svedčí o tom listina z roku 1289, v ktorej prepoš Michal potvrdil zámenu majetkov Belže medzi Eliášom a Jánom, synmi Štefana a komesom Heimom.³⁶ V listine vydanéj v roku 1300 je zmienka o tom, že pred prepošom a kapitulou majú vykonať prísahu Peter, syn Juraja, v spore proti Mortunovi,

²³ VARSÍK, B.: *Osídlenie košickej kotliny, I.*, Bratislava 1964, 121.

²⁴ Fejér, CDH, IV/3, Budae 1829, 412 „*deinde autem vadit ad statuas lapideas, quae dicitur Balwankew*“.

²⁵ V Nižnej a Vyšnej Myšli sa nezachovala kontinuita slovenského obyvateľstva zo stredoveku a názov týchto dedín neprešiel prirodzeným vývojom slovenskej reči, ako to bolo u Mysliny v Zemplínskej stolici.

²⁶ OLEXA, L.: *Nižná Myšľa - Osada a pohrebisko z doby bronzovej*. Košice 2003.

²⁷ Porov.: VARSÍK, B.: *Osídlenie košickej kotliny, I.*, Bratislava 1964, 121.

²⁸ BEL, M.: *Compendium Hungariae geographicum, In partes IV. Posonii et Cassoviae 1777*.

²⁹ BEL, M.: *Compendium Hungariae geographicum, In partes IV. Posonii et Pestini 1792* v tomto vydaní už neuvádza zmienku o Tatároch, namiesto toho je veta nahradená údajom o patronáte Abovcov z Drienova čo je overiteľné aj v poznámke.

³⁰ MVSR, SNA, Rád. arch. prep. v Jasove, fasc. 2, No 9.

³¹ MVSR, SNA, Rád. arch. prep. v Jasove, fasc. 2, No 9; GYÖRFFY, G.: *Az Árpád - kori Magyarországtörténeti földrajza*. Budapest 1963, 119.

³² MOL, DL 077 327. Porov. NAGY, I., NAGY, I., VÉGHÉLY, D.: *Gróf Zichy - család okmánytára. III., Pesten 1874*, s. 240-244, č. 172.; GYÖRFFY, G.: *Az Árpád - kori Magyarországtörténeti földrajza*. Budapest 1963, 119.

³³ Fejér, CDH, VI/3, Budae 1830, 473-475.

³⁴ Fejér, CDH, VI/3, Budae 1830, 66, 67. Porov. WERTNER, M.: *A Magyar nemzetségek, II kötet, Temesvár 1892*, 421.

³⁵ VARSÍK, B.: *Osídlenie košickej kotliny, I.*, Bratislava 1964, 453.

³⁶ MOL, DL 107 959 „...*Elias et Johannes...ex una parte, et comes Heim ex altera...*“ Porov. Fejér, CDH, VI/3, Budae 1830, 473-475.

synovi Zochuda a Michalovi, synovi Šimona.³⁷ Súdna listina myšlianskej kapituly, ktorej vydanie spadá do obdobia rokov 1301-1303, zachytáva spor comesa Helya a jeho syna Enoca proti palatínovi Omodejovi. Palatín nevyplatil určenú čiastku poškodeným a ani sa nedostavil na súd.³⁸

Spomínali sme deľbu majetkov tejto abovskej vetvy v roku 1280, pri ktorej magister Michal dostal obec Bretejovce spolu s Trebejovom a desiatimi usadlosťami v Drienove.³⁹ Myšľa sa pri týchto dedičných majetkoch už nespomína, vtedy už nepatrila do dedičného podielu Abovcov z Drienova, pretože bola cirkevná. Je to zároveň nepriamy dôkaz toho, že prepošstvo ako samostatný cirkevný majetok roku 1280 existovalo. Roku 1297 magister Michal odkázal svoj podiel v týchto majetkoch Egídiovi synovi Petra (župana Abovskej stolice), vnukovi svojho najstaršieho brata Juraja. Michal je tu označený ako spolukanonik jágerskej kapituly (*concanonicus noster*).⁴⁰ Na toto dedičstvo si robili nárok synovia bratov Mikuláša a Jána, a tak synovia Juraja sa museli s nimi dohodnúť. Roku 1300 došlo k dohode medzi synmi Juraja a Jána, podľa ktorej majú synovia Juraja odovzdať z podielu strýka Michala (Bretejovce) synom Jána. Čiastka na hrade Drienov a ďalší majetok bol prenechaný synom Juraja.⁴¹ Posledná zmienka o prepoštovi Michalovi je v listine z 1. X. 1303 týkajúcej sa sporu zničenia dediny Žujta (*Zsujta, Sughta*) v Abovskej župe (Mad.). Šľachtic Edus, syn Moythu, prostredníctvom svojho sluhu, zvaného Copoz, mal údajne spôsobiť škodu comesovi Jánovi v spomenutej dedine Žujta vo výške 10 mariek.⁴² K tejto listine resp.

sporu sa vzťahujú ďalšie dve listiny. Prvá je datovaná v Gönci k 20. IX. 1303 a nariaďuje predviesť svedkov pred myšlianskeho prepošta.⁴³ Druhá, datovaná 20. IX. 1303, je odročovacia listina k tomuto sporu.⁴⁴ Nakoniec posledná, už spomenutá z 1. X. 1303, hovorí o vypočutí svedkov Edusa a Copoza, ako aj ostatných predvolaných a uvádza ich ako nevinných.⁴⁵

Zo zachovaných listín sa dozvedáme, že myšlianske prepošstvo vystupovalo ako nižšia súdna inštitúcia, v menšej miere sa riešili otázky majetkovo - právne.

Meno prepošta v období medzi rokmi 1303-1317 je neznáme, ale je známa listina z 13. X. 1311, ktorá je datovaná v Myšli. Vydal ju jágersky biskup Martin a potvrdzuje ňou darovanie majetku Újfalú (*Wyfolu*) v Zemplíne.⁴⁶ Ak uvážime, že myšlianski prepošti boli kanonici a prepošti jágerskej kapituly, je pravdepodobné, že Martin bol zároveň titulárnym prepoštom v Myšli.

V období od roku 1317 do roku 1333 sa uvádza v prameňoch prepošt Peter. Od roku 1314-1317 zastáva úlohu prepošta jágerskej kapituly a znovu sa jej ujíma roku 1331.⁴⁷ V roku 1317 jágersky biskup Martin vymenoval troch vikárov (resp. *subvikárov*), medzi ktorými sa spomína aj myšliansky prepošt Peter, ktorý bol zároveň titulárnym biskupom.⁴⁸ V listine datovanej k 12. II. 1317 Peter vystupuje ako vice iudex - subvikár biskupa Martina.⁴⁹ Týka sa odročenia sporu vdovy Serafíny a šľachticov z Ruskova, ktorí jej nevydali veno a svadobné dary. O ďalšom odročení sporu sa pojednáva v listine z 5. III. 1317.⁵⁰ Posledná zachovaná listina pochá-

³⁷ MOL, DL 099 542 „...coram preposito et conventu de Mysle...“ Porov. KÁROLYI, T.: *Gróf Károlyi család oklevéltára. I.*, Budapest 1882, 29, 30.

³⁸ MOL, DL 084 222 „...Omodeus palatinusad prestandum sacramentum ipsa die non venit nec pro se missit...“

³⁹ Fejér, CDH, V/3, *Budae* 1830, 66, 67.

⁴⁰ MOL, DL 001 481 „...Magister Mychael ... dilectus concanonicus noster...“ Porov. Nagy, CDA, XII, *Budapest* 1874, 608, 609, č. 487; Fejér, CDH, VI/2, *Budae* 1830, 106-108; GYÖRFFY, G.: *Az Árpád -kori Magyarország*, 119; LESKÓ, J.: *Adatok az egri egyházmegyé történelméhez*, IV., *Eger* 1907, 87; ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Šariša*, *Košice* 1990, 38.

⁴¹ MOL, DL 001 578. Porov. Nagy, CDA, X., *Budapest* 1873, 396, 397, č. 260.; Fejér, CDH, VII/2, *Budae* 1830, 275-277.; GYÖRFFY, G.: *Az Árpád -kori Magyarország*, 119.

⁴² MOL, DL 084 253. Porov. Sedlák, RDSL, I., *Bratislava* 1980, 127.

⁴³ MOL, DL 075 230. Porov. Sedlák, RDSL, I., *Bratislava* 1980, 125, č. 235.

⁴⁴ MOL, DL 075 217. Porov. Sedlák, RDSL, I., *Bratislava* 1980, 125, 126, č. 236; GYÖRFFY, G.: *Az Árpád -kori Magyarország*, 119.

⁴⁵ MOL, DL 084 253. Porov. Sedlák, RDSL, I., *Bratislava* 1980, 127, č. 239.

⁴⁶ MOL, DL 031 195. Porov. Sedlák, RDSL, I., *Bratislava* 1980, 395, 396, č. 919; NAGY, I.: *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis, I.*, *Budapest* 1878, 235, č. 217; KRISTÓ, G.: *Anjou-kori oklevéltár, III.*, *Budapest - Szeged* 1994, 78, 79, č. 158; GYÖRFFY, G.: *Az Árpád -kori Magyarország*, 119.

⁴⁷ LESKÓ, J.: *Adatok az egri egyházmegyé történelméhez*, IV., *Eger* 1907, 243.

⁴⁸ SUGÁR, I.: *Az egri püspökök története*. *Budapest* 1984, s. 98. Porov. GYÖRFFY, G.: *Az Árpád -kori Magyarország*, s. 119.

⁴⁹ MOL, DL 060 168 „Nos Petrus prepositus de Misle vice iudex venerabilis patris domini M. Episcopi Agriensis“ Porov. Sedlák, RDSL II., *Bratislava* 1987, 87, 88, č. 155; KRISTÓ, G.: *Anjou-kori oklevéltár, IV.*, *Budapest-Szeged* 1996, 153, 154, č. 404; NAGY, I.: *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis, I.*, *Budapest* 1878, 414, č. 374.

⁵⁰ MOL, DL 060 169. Porov. Sedlák, RDSL II., *Bratislava* 1987, 89, č. 159; KRISTÓ, G.: *Anjou-kori oklevéltár, IV.*, *Budapest-Szeged* 1996, 157, 158, č. 415; GYÖRFFY, G.: *Az Árpád -kori Magyarország*, 119.

dzajúca od prepošta Petra, je datovaná medzi roky 1306-1321, a takisto sa týka sporu vdovy Serafíny proti šľachticom z Ruskova. Je však adresovaná biskupovi Martinovi.⁵¹

V roku 1325 je Peter spomenutý v listine jágerskej kapituly, ktorá potvrdila výmenu majetkov medzi jágerským biskupom Čanadínom a prepoštom Petrom. Biskup Čanadín vymenil obec Keren (*Köröm*) pri rieke Sajó v zemplínskej stolici (Maď.) za desiatky z dedín Cirkevná Myšľa,⁵² Vyšná Myšľa, Blažice, Brestov a Mirkovce. Petrovi teda zostali tieto obce a následne z nich poberal desiatok.⁵³ Nasledujúca zmienka o prepoštovi Petrovi je v listine z 09. VIII. 1330. Na hrade Šariš sa zúčastnil ako svedok pri písaní testamentu Viliama Drugeta spolu s opátom Jánom z Krásnej nad Hornádom, magistrom Jakubom, farárom z Košíc a Jánom, priorom zo Šariša.⁵⁴ To, že prepošt Peter je uvedený na prvom mieste svedčí aj o význame jeho funkcie. Z roku 1332 je zmienka o prepoštovi Petrovi v súpisoch pápežských desiatok, ktorý zaplatil za prepozitúru desiatok 12 mariek. Jeho meno sa uvádza aj v roku 1333.⁵⁵ Dedina - fara Myšľa (*Misle*), terajšia Nižná Myšľa, pri ktorej sa uvádza aj druhá Myšľa (*de alio Misle*),⁵⁶ platila desiatok osobitne. Môžeme ich stotožniť s dnešnou Nižnou a Vyšnou Myšľou. Uvádzané sú mená myšlianskych farárov Štefan a Albert.⁵⁷ Je dokázateľné, že v tomto období pri prepoštvě existovala aj fara Myšľa, ktorá ako cirkevnoprávne samostatná inštitúcia, nezávislá od prepoštvě bola aj samostatne zdanená.

V účtoch hlavného kolektora Caucina z rokov 1350-1354 je záznam, že ročný poplatok z benefícií

za obsadenie prepoštvě činí 102 florénov.⁵⁸ Mikuláš, lektor a kanonik zo Stoličného Belehradu za obsadenie vakantného prepoštvě zaplatil 219 florénov. Miesto dostal s podmienkou, že zanechá funkciu lektora, ktorú zastával v Stoličnom Belehrade.⁵⁹

V roku 1364 kancelária kráľa Ľudovíta Veľkého potvrdila zámenu majetkov pre šľachticom z Drienova. V tejto listine sa spomína aj myšlianský prepošt Ivanka. Samotný editor meno označuje za pochybné.⁶⁰

Jasovský prepošt Ján v roku 1390 potvrdil donáciu Ladislava, syna Lukáša Nemeta, ktorý daruje Ďurkov cirkvi v Myšli.⁶¹ Jasovský prepošt roku 1393 vydáva listinu, v ktorej potvrdzuje hranice majetku Brestov a Mirkovce za prítomnosti šľachticom z Ploského. V Myšli vtedy pôsobil prepošt Mikuláš.⁶² Koncom 14. storočia viedol prepoštvo príslušník roku Abovcov. V roku 1398 jágerská kapitula vydala listinu, ktorou potvrdila donáciu kráľa Žigmunda na vlastníctvo majetkov, ktoré patrili Abovcom. Myšlianskému prepoštovi Blažejovi pripadli majetky obcí Olšovany a Janov v Šarišskej stolici.⁶³ Majetkovú súčasť prepoštvě tvorili Nižná Myšľa, Vyšná Myšľa, Kisfalud (*Malá Ves, Vieska*), Blažice, Olšovany v Abovskej župe a Brestov, Mirkovce a Janov v Šarišskej župe.⁶⁴

V košickej mestskej knihe na začiatku XV. storočia sa spomína myšlianský prepošt, ktorý vo sviatok povýšenia sv. Kríža 3. V. 1403 zbavil žaloby Štefana (*pivovarníka*) za napadnutie prepoštvěho iobagióna. Menom neznámy prepošt oslobodil žalovaného z dôvodu splnenia požiadavky, ktorú vykonal prostredníctvom svojho sluhu.⁶⁵

⁵¹ MOL, DL 084 252. Porov. Sedlák, RDSI, I., Bratislava 1980, 196, č. 423; GYÖRFFY, G.: *Az Árpád -kori Magyarorszá*g, 119.

⁵² *Nachádzala sa v dnešnej polohe Koscelek*; Porov. ŠMILAUER, V.: *Vodopis starého Slovenska*, Praha a Bratislava 1932, 211.

⁵³ MOL, DF 269 872, 269 873. Porov. GÉCZI, L.: *Anjou-kori oklevéltár*, IX., Budapest-Szeged 1997, 317, 318.

⁵⁴ MOL, DL/DF 071 270, 209 821. Porov. Fejér CDH IX/1, Buda 1844, 439-443; Fejér CDH VIII/3, 506-511; GYÖRFFY, G.: *Az Árpád -kori Magyarorszá*g, 119.

⁵⁵ *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantie I/1. (Rationes collectorum pontificorum in Hungaria, 1281-1375)*. Budapest 1887, 204, 327; TROCHTA, J.: *Zoznam stredovekých fár Slovenska*, Bratislava 1967, 38.

⁵⁶ ORTVAY, T.: *Geographia ecclesiastica Hungariae ineunte saeculo XIV, I.*, Budapestini 1891, 164; GYÖRFFY, G.: *Az Árpád -kori Magyarorszá*g, 119.

⁵⁷ TROCHTA, J.: *Zoznam stredovekých fár Slovenska*, Bratislava 1967, 37; *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantie I/1. (Rationes collectorum pontificorum in Hungaria, 1281-1375)*. Budapest 1887, 205.

⁵⁸ *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantie I/1. (Rationes collectorum pontificorum in Hungaria, 1281-1375)*. Budapest 1887, 440.

⁵⁹ *Tamže*, 448.

⁶⁰ *Fejér*, CDH, IX/3, Buda 1834, 399-401.

⁶¹ MOL, DF 269 874 „...ad ecclesiam de Misle sancti Nicolai...“.

⁶² MOL, DL/DF 007 888, 269 875. Porov. ZSO, I, Budapest 1951, 354, 355.

⁶³ MOL, DF 269 876. ZSO, I, Budapest 1951.

⁶⁴ MOL, 012 817.

⁶⁵ HALAGA, O.: *Acta iudicaria civitatis Cassoviensis, 1393-1405*, München 1994, 275.

V listine kráľa Žigmunda z 27. VII. 1421, ktorou potvrdil majetky Jána z Drienova je uvedené, že obce Janov v Šarišskej stolici a Olšovany v Abovskej stolici sú súčasťou prepozitúry sv. Mikuláša v Nižnej Myšli. Uvádza sa tu meno myšlianskeho prepošta, ktorým je Šimon z rodu drienovských Abovcov.⁶⁶ Veľkosť majetkového príslušenstva prepoštva sa nám podarilo zistiť na základe odvádzaných port.⁶⁷ Z daňového súpisu z roku 1427 je známe, že prepozitúre patrilo 41 port z Nižnej Myšle, 25 port z Vyšnej Myšle, 5 port z dedinky Kisfalud, 25 port z Olšovian, 21 port z Blažic,⁶⁸ 20 port z Brestova⁶⁹, 20 port z Janova⁷⁰ a 13 port z Mirkoviec.⁷¹ Myšlianskému prepoštvu patrilo dovedna 170 port.

V roku 1435 kráľ Žigmund potvrdzuje nárok rodiny Lapispatakoyovcov na majetky Vyšnú a Nižnú Myšľu, Kisfalud, Blažice, Olšovany, Brestov a Janov a do vlastníctva vovádza prepošta Damiána pochádzajúceho z vetvy Abovcov z Ploského (*de Lapispatak*).⁷²

Kláštor bol v XV. storočí poškodený počas vojenských konfliktov medzi bratříkmi a kráľovským vojskom, ktoré sa odohrali v blízkom okolí. V roku 1458 na Turíce bol vyplienený a vypálený. Po víťaznej bitke o pevnostný bratrický tábor obsadilo vojsko kráľa kláštor a objekt bol vrátený v dezolátnom stave premonštrátom.⁷³ Kronika mesta Košice hovorí o vzrastajúcom kráľovskom vojsku, ktoré dovŕšilo počet mužov na 5000. Boli v ňom aj ľudia z okolitých dedín. Strážne vojsko bratrického tábora pozostávalo z posádky 400 vojakov. Vojsko bratříkov bolo porazené a všetci boli popravení. Omilostená bola len jedna žena, lebo bola ženou a nie chlapom. Kráľovské vojsko potom pokračo-

valo v oslobodzovaní blízkych sídel, v ktorých boli opevnení bratříci.⁷⁴

Významné obdobie dejín rehole sa skončilo približne v polovici XV. storočia.⁷⁵ Úpadok bol zapríčinený predovšetkým sekularizáciou osôb na miestach prepoštov a opátov a darovaním kláštorných majetkov svetským feudálom. Rozľahlé majetky kláštorov, o ktoré bolo príkladne postarané, boli veľkým lákadlom pre panovníkov, veľmožov a prelátov. Králi spočiatku darovali opátstva, prepoštvá svetským kňazom a neskôr i svetským osobám. Išlo o tzv. komendáciu, tj. zverenie za účelom toho, aby si tým dotyčnú osobu zaviazali. Opáti, resp. prepošti - komendátori (*commendatores*) sa minimálne starali o vnútorná život v kláštore, nenosili rehoľné rúcho a prijali len toľko členov, koľko bolo potrebné na vykonávanie bohoslužieb.

Po vyplienení kláštora bratříkmi aj v období XV. a začiatku XVI. storočia sú vymenovaní prepošti pre Myšlianský kláštor. Osoby, ktoré zastávali úrad prepošta častokrát vykonávajú iné funkcie (biskup, lektor, kanonik). Nemusí ísť už o členov len premonštráckeho rádu. Svoj úrad mnohí spravujú na diaľku. Z tohto obdobia sme nenašli žiadne písomne pramene, ktoré by potvrdzovali fungovanie hodnoverného miesta.

V listinách od roku 1454 do 1482 sa spomína ako myšlianský prepošt Ladislav zo Širokého (*de Siroka*) a zároveň pôsobiaci ako Milkovienský biskup. Vystupuje v sporoch, ktoré sa týkajú prekročenia hraníc, nerešpektovania vymedzeného územia majetkov prepoštva. Posledná známa zmienka o ňom sa týka vyšetrenia sporu o zabratí častí prepoštského lesa *Molyva*⁷⁶ Štefanom zo Zbudze (*de Zbugya*.) z roku 1482.⁷⁷ V roku 1485 miesto myšlianskeho

⁶⁶ MOL, DF 269 877.

⁶⁷ *Porta* - daňová jednotka v stredoveku vyjadrená v naturáliách resp. plne naložený voz poľnohospodárskymi produktmi, ktorý prešiel sedliackou bránou (brána - lat. porta).

⁶⁸ THALLÓCZY, L.: *A Kamara Haszna története, Budapest 1879, 178-180.*

⁶⁹ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Šariša, Košice 1990, 37.*

⁷⁰ MOL, DL 032 690. Porov. ULÍČNÝ, F.: c. d., 113.

⁷¹ MOL, DL 032 690.

⁷² MV SR, SNA, HM Jasov, a. 1435, Fasc. 4, Nro. 2; a. 1435, Fasc. 4., Nro. 3. Porov. RUPP, J.: *Magyarország helyrajzi története, Pest 1872, 303; Fejér, CDH, X/7, Buda 1843, 642-645.*

⁷³ POLLA, B.: *Košice - Krásna (K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom), Košice 1986, 301.*

⁷⁴ Citované z prekladu košickej kroniky Jozefa Tutka: *Kronika o dejoch slobodného kráľovského mesta Košic. Košice 1967, 89, (preložil Imrich Kozák); Autor kroniky lokalizuje miesto boja pri kostole sv. Panny, kde vyvierá liečivá voda. Opis zodpovedá dnešnej polohe Pri Koscelku. Je to však v rozpore s názorom B. Varsika. Je možné, že bratříci boli opevnení na viacerých miestach v okolí Myšle. Spresnenie lokalizácie bratrického tábora by vyjasnil archeologický výskum v okolí kostola na Koscelku.*

⁷⁵ ŘÍHA, T.: *Svatý Norbert a jeho dílo. Řím 1971, 160.*

⁷⁶ *Molyva* - znamená vyvýšené miesto v okolitom teréne vlhkých až barinatých lúk, ide o staroslovenské mol, izmoleti, moleti značí vystupovať, vynikať. Toto toponymum je vyznačené aj na predkomasačnej mape z roku 1842.

⁷⁷ MV SR, SNA, HM Jasov, a. 1482, Fasc. 4, Nro. 5.

prepošta zastával Mikuláš zo Slanca (*de Slancz*). Patril k Slaneckej vetve rodu Aba. V tomto roku sa dostal do sporu s krásnianskym opátom Michalom, ktorého ľudia rúbali drevo a lovili ryby v lesoch „*Polen*“⁷⁸ a „*Molyva*“, patriacich Myšlianskej prepozitúre.⁷⁹ Kráľ Matej Korvín odobral patronátne právo Štefanovi zo Zbudze (*de Zbugya*) a Mikulášovi z Ploského (*de Lapispatak*), čo je zachytené v mandáte z roku 1486.⁸⁰ Posledná známa zmienka o tomto prepoštovi je v listine z 8. II. 1487. Obsahuje protest prepošta Mikuláša proti šľachticom Mikulášovi z Ploského (*de Lapispatak*), Mikulášovi zo Žehne (*de Segnye*) a Mikulášovi z Brezovice (*de Berzevicze*), ktorí vpadli na majetky prepošstva Brestov a Mirkovce v Šariši.⁸¹

Zmienili sme sa o premonštrátoch ako o reholi, ktorá sa zapájala do verejného života. Rehoľníci pôsobili na farách ako farskí kňazi a vyučovali na školách. V roku 1493 na farskej či kláštornej škole v Nižnej Myšli pôsobil učiteľ Barnabáš.⁸² Pravdepodobne bola zriadená a spravovaná z iniciatívy premonštrátov.

Ján Sathmáry spravoval prepoštské miesto roku 1501. Je to zároveň jediná informácia o tomto prepoštovi. Prepošt Filip bol posledným známym prepoštom do roku 1526 resp 1527. Spravoval prepozitúru v rokoch 1518 až 1527, spomína sa aj jeho kaplán Ján.⁸³ Od prepošta Filipa sa nám zachovala listina vydaná 25. IV. 1521, ktorá už nepochádza z činnosti hodnoverného miesta. Má súkromný charakter. Písomnosť si zachováva

formu listu, ktorý je adresovaný mestskej rade mesta Bardejov. Prepošt si v ňom objednáva dva súdky piva. Objednávku zdôvodňuje tým, že pivo potrebuje kvôli prevencii voči chorobám a nemôže sa bez neho zaobiť. Odporúčali mu to jeho lekári, pretože je chorý.⁸⁴

Roku 1527 bol vymenovaný pre Myšliansku prepozitúru prepošt, ale ten musel za krátky čas konvent opustiť kvôli šíriacej sa reformácii.⁸⁵ V tomto období opustili premonštráti kláštor, rozpadla sa kapitula rehoľných kanonikov a premonštrátske prepošstvo prestalo fungovať po stránke cirkevno-právnej.

Po reformácii sa premonštráti do Nižnej Myšle už nikdy nevrátili. Funkciu prepošta v Myšlianskom konvente do roku 1526 vykonávali: Michal 1289-1303, Peter 1317-1333, Mikuláš 1351?-?, Ivanka? 1364, Mikuláš 1393, Blažej 1398, Tomáš 1403⁸⁶, Šimon 1421, Damián 1435, Ladislav 1454-1482, Mikuláš 1485-1487, Ján Szathmáry 1501⁸⁷, Filip 1518-1527.⁸⁸

Zo zistených poznatkov môžeme povedať, že myšlianský konvent sv. Mikuláša - vyznávača bol od počiatku svojej existencie samostatnou, nezávislou cirkevnou inštitúciou. Dôležitou súčasťou kláštora bola verejnoprávna funkcia, ktorú vykonával ako hodnoverné miesto. Hoci presný vzhľad alebo pôdorys stredovekého kláštora nepoznáme, vieme o jeho význame, ktorý v dejinách obce a blízkeho regiónu zohrával v časoch stredoveku. Nakoniec tajomstvá ukryté nánosmi času odhalí už blízky archeologický výskum.

Mgr. Pavol Jakab
Vyšná Myšľa
Tichá 115
SK-04415 Nižná Myšľa

⁷⁸ *Polen* - názov označuje les ležiaci medzi poľami.

⁷⁹ MV SR, SNA, HM Jasov, a. 23. II. 1485, Fasc. 4, Nro. 7.

⁸⁰ MV SR, SNA, HM Jasov, Fasc. 4, Nro. 8.

⁸¹ MV SR, SNA, HM Jasov, a. 1487, Fasc. 4, Nro. 9.

⁸² KEMÉNY, L.: *Abauj- és Tornavármegye története a honfoglalástól az 1648-ik évig*. In: *Történelmi közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa mutjából III/1.*, Košice 1912 (máj), 17.

⁸³ KEMÉNY, L.: c. št., 16.

⁸⁴ MOL, DF 217 753.

⁸⁵ ČIŽMÁR, M.: *Dejiny Košického arcibiskupstva*, II., Prešov 2004, 54.

⁸⁶ KEMÉNY, L.: c. št., 16.

⁸⁷ KEMÉNY, L.: c. št., 16.

⁸⁸ KEMÉNY, L.: c. št., 16.

THE ORDER OF PREMONSTRATESIANS IN NIŽNÁ MYŠĽA TO 1526

P a v o l J a k a b

Summary

The first written notice of the Myšľa property comes from 1270 when the areas of Čaňa and Gyňov were limited. Priory is not mentioned probably because it was already well known that there was a church in the area; in the document the village is called the Myšľa property (*possessio Mysle*) - the Myšľa Priory property. Myšľa was not mentioned in the testament when property of the Aba family of Drienov was being divided in 1280. We suppose that at that time it was a church property (i.e. property of the Myšľa Priory) that is why it is not stated among the secular family estates. This division of family estates is an indirect evidence of the Priory's existence in 1280. Although there is no direct written evidence of the time when the Priory was founded, it can be dated back to the second half of 13th century. As for the canon law, a small monastery had to belong to its parent Premonstratesian monastery. It is highly probable that it was the nearest Premonstratesian priory, i.e. the monastery of Jaslov's Premonstratesians. Founding of the Priory was initialized by the Drienov branch of the Aba family. First priors came from this family and the family branch became a secular patron of the Priory as well. Michal of the Aba family became the first prior provably administrating the Priory in 1288-1303. After Peter from Drienov had died (he was father of Michal the Prior and his brothers Tomáš, Juraj, Ján and Mikuláš) Michal got 10 homesteads in Drienov and a part of the Drienov castle (Sumus) as a heritage share. Later he left the share to Egidius, son of Peter (the county head of the Aba Comitatus). Name of the prior from 1303-1317 is unknown. The only notice from 1311 mentions a document issued in Myšľa. However, it was issued by Martin, the Bishop of Eger. Considering the fact that the Myšľa priors were the Eger chapter canons at the same time, it is likely that Martin was the Myšľa Prior in that period as well. In documents from 1317-1333 Peter is mentioned as the Myšľa Prior. His name is mostly known from the legal disputes mentioned in the historical sources of that period. The Priory was not occupied in the mid-

dle of 14th century. Around 1351 the position was taken by Mikuláš, a lecturer and canon from Stoličný Belehrad (Székesfehérvár) but he had to give up canonry in that town. The King Louis' office confirmed the property exchange for the noble men from Drienov in 1364. The document mentions Ivanka, the Myšľa Prior. The editor of the document himself doubted the authenticity of the prior's name and used a question mark with the data. It follows from the documents confirming limits of the Myšľa properties that in 1393 the prior's name was Mikuláš and in 1398 it was Blažej. The Priory properties were as follows: Nižná Myšľa, Vyšná Myšľa, Kisfalud, Ďurkov, Blažice, Olšovany in the Aba Comitatus and Brestov, Mirkovce and Janov in the Šariš Comitatus. The document of King Sigismund from 1421 confirming Ján of Drienov's properties also mentions name of the Myšľa Prior - Simon from the Drienov branch of the Aba family. In another document of King Sigismund from 1435 confirming properties of the Myšľa Priory, name of Damian, the Prior from the Ploské branch of the Aba family (de Lapispatak) is mentioned. In the middle of 15th century the Premonstratesian monastery was plundered by "Bratřici" (Brothers) and later it was returned destroyed to Premonstratesians by Royal Army. In 1454-1482 documents mention Prior Ladislav of Široké (de Siroka) who also was a bishop. From 1485 to 1487 there is Prior Mikuláš of Slanec (de Slancz) participating in lawsuits considering monastery properties. Here we can see local names like Polen and Molyva which were used on maps of the area from the period before land consolidation. The last known prior was Filip mentioned in sources in 1518-1527. After 1527 Premonstratesians left the monastery and the chapter of canon regulars broke up. The order of Premonstratesians has never returned to the monastery in Nižná Myšľa.

Fig. 1. Map of Nižná Myšľa and Vyšná Myšľa dated to the year 1842, before the land was joined together.

Translated by Viera Tejbusová

PRÍSPEVOK KU ŠTÚDIU KVARTÉRNO GEOLOGICKÝCH A PALEOPEDOLOGICKÝCH POMĚROV NA LOKALITE PETROVANY - MOČARMANY V KOŠICKEJ KOTLINE

JÁN KOŠŤÁLIK

Východné Slovensko, Košická kotlina, kvartér, geológia, paleopedológia, fosilné pôdy, komplexy.

East Slovakia, Košice Basin, quaternary, geology, paleopedology, fossil soil complexes.

Košická kotlina podľa M. Lukniša a P. Plesníka (1961) geograficky zaberá územie medzi Slánskymi vrchmi na východe, výbežkami Spišsko-šarišského medzihoria a Beskydského predhoria na severe, Šarišskou vrchovinou, výbežkami Čiernej hory a Hornádskeho predhoria na západe. Južná hranica je umelá, prebieha po hrebeni a je reprezentovaná štátnou hranicou s Maďarskou republikou.

Z geomorfologického hľadiska má charakter kotlinovej pahorkatiny. Patrí k nízinnému typu kotlin s celkovo priaznivými fyzickogeografickými pomermi (geologickou stavbou, reliéfom, teplotami, zrážkami, pôdami, vegetáciou) a zvýšenými socioekonomickými aktivitami.

Vyznačuje sa vysokým potenciálom najmä nerudných surovín (ílov, pieskov, spraší a ich derivátov - polygenetických sedimentov), ktoré boli v minulosti viac využívané (vybudované závody na výrobu tehál, prefabrikátov, stropných panelov, škridlíc).

Ťažbou suroviny v hliniskách sa odkrývali stále nové obzory a horizonty, čo pre výskum znamenalo získavanie nových poznatkov o charaktere sedimentov, ich mocnosti, spôsobe uloženia priebehu geodynamických procesov v nich, ako aj ich časového zaradenia do chronostratigrafického systému.

V príspevku podávame nové poznatky o genéze a charaktere kvartérnych sedimentov, o existencii kryogénnych štruktúr, fosilných pôdnych komplexoch a ich chronostratigrafickom zaradení.

GEOLOGICKÁ STAVBA A TEKTONIKA KOŠICKEJ KOTLINY

Košická kotlina ako súčasť neogénnej panvy charakteru „pul-apart - prepadlina“ (Kaličiak et al. 1991) je vyplnená molasovými sedimentmi z obdobia egenburg - sarmat a produktmi neogénneho vulkanizmu. Jej stavba je odrazom zložitých tektonicko-sedimentačných a paleogeografických pomerov reprezentovaná rôznymi litotypmi hornín. Je rozčlenená zlomami SZ-JV, SV-JZ, S-J a Z-V smerov na niekoľko morfoštruktúrnych celkov.

TEKTONIKA

V počiatkových fázach vývoja kotliny sa uplatňovali najmä zlomy SZ-JV smeru, pozdĺž ktorých od juhu zasahovalo more a prebiehala sedimentácia molasy.

Sedimenty majú psefiticko-psamiticko-pelitický ráz (prevahu majú prachovce, piesky, íly), v ktorých sa sporadicky vyskytujú tufy a tufity rôznej mocnosti. Tektonické pohyby boli syngenetické a vyznievali od najvyššieho badenu až do sarmatu (Kaličiak et al. 1991).

Ďalšie zlomové systémy smeru SV-JZ ako zlomy priečne sa prejavili rozsegmentovaním územia severnej časti Košickej kotliny na bloky (resp. kryhy), ktorých poklesová a vyzdvihová tendencia ovplyvňovala mocnosť a charakter najmä kvartérnych sedimentov. V reliéfe kotliny ich môžeme

identifikovať podľa výškovej diferenciácie územia vo forme chrbtov, orientácie dolín, výraznou asymetriou územia (Delne, Šebastovky, Drienovský potok) výskytom zosuvov na vyzdvihnutých kryhách (medzi Močarmanmi a Drienovom) ako aj celkovou morfológiou územia.

Koncom neogénu, ale najmä v kvartéri sa uplatňujú zlomy S-J smeru (systém hornátsky), ale najmä zlomy toryské, ktoré spôsobili vznik hrásťových štruktúr Viničnej (kóta 407,7), Varhaňovského chrbta (severne od Košíc), ako aj celkový pokles Košickej kotliny vo vzťahu ku Slánskym vrchom (Lukniš, *et al.* 194).

Poklesové tendencie v severnej časti Košickej kotliny medzi Prešovom a Drienovom resp. Podhradíkom a Drienovom využívajú ľavostranné prítoky Sekčova a Torysy (Šebastovka, Šalgovický potok, Solný potok, Delňa, Petroviansky potok, Drienovský potok), ktoré zatláčajú najmä Torysu k východnému okraju Šarišskej vrchoviny a Čiernej hory, kde uložili rozsiahle periglaciálne kužele o šírke 2 až 7 km, čím spôsobili asymetriu kotliny. Asymetria je tektonicko-klimatická doložená generáciou kvartérnych periglaciálnych kužeľov sčasti terasovaných. Geomorfologické mapovanie (Hochmuth/Lauko 1985) podrobne identifikovalo priebeh zlomových línií v území Šebastovka - Delňa východne a juhovýchodne od Prešova, čím prispeli k poznaniu daného problému.

Geomorfologické výskumy autora v Prešovskej časti Košickej kotliny a extravilánu mesta Prešov zistili aj výskyt zlomov V-Z smeru. Môžeme ich sledovať najmä pri vyústení riek do Torysy - napr. Delňa od Boltockého mlyna po ústie, Šalgovického potoka, Šebastovky, úsek Sekčova medzi Kapušanmi a Finticami a ďalšie v južnej časti Košickej kotliny. Ako príklad uvidíme ústie Olšavy do Hornádu medzi Nižnou Myšľou a Ždaňou.

V intraviláne Prešova Z-V smer má dolina od Cemjaty ku mýtu, dolina Borkut pri Haniske, doložené aj výronmi minerálnych vôd.

Geofyzikálne merania (Ryško *et al.* 1982) ako aj nivelačné merania najmladších fluviálnych sedimentov (Nešvar, 1979; Kvitkovič/Plančár 1977) jednoznačne dokumentujú, že územie severnej časti Košickej kotliny je nestabilné, najmä v úseku Lubotice - Sekčov - Solivar, dochádza k poklesávaniu, čo sa prejavuje vznikom rozsiahlych plôch rašelinísk (hlbka do 5m), ktoré boli podrobne skúmané ako archeologické lokality (prof. Dr. Budinský - Krička) v rokoch 1975-1980.

Mechanizmus vzniku S-J systému zlomov podrobne riešil kolektív P. Grecula *et al.* (197). Autori predpokladajú, že hornátsky zlomový systém v neogénnej molase nemal veľký vplyv. Jeho genézu pravdepodobne spôsobil cudzí element - segment

kryštálicko-paleozoický a mezozoický zemplínskeho ostrova. Pohyby tohto bloku prispeli k vzniku S-J orientovaných poklesových zlomov v Košickej kotline, ktoré predstavujú hornátsky zlomový systém. Dokázateľné pohyby sú okrem spodného bádenu až v najmladšom období t. j. v kvartéri. Tie sa viac prejavujú vo východnej časti Košickej kotliny, kým v severnej časti sú to zlomy toryské (ale to je problematika teoreticko-geologická mimo nášho problému).

PREHLAD LITERATÚRY

Najkomplexnejšie poznatky o Košickej kotline pochádzajú od geológov. Údaje sa týkajú charakteru predneogénneho podložia, litológie a stratigrafie neogénnych sedimentov, vymedzenia samostatných vulkanických štruktúr a ich časového zaradenia, vyhľadávacieho prieskumu polymetalických rúd a výskumu nerastných surovín.

Z význačných príspevkov uvedieme najmä práce J. Slávika *et al.* (1967), J. Slávika (1974), P. Grecul'u *et al.* (1977) a autorov uvedených vo vysvetlivkách ku Geologickej mape severnej a južnej časti Slánskych vrchov a Košickej kotliny 1:50 000 M. Kaličiaka *et al.* (1991, Kaličiak 1996). V uvedených prácach je podrobne zhodnotená doterajšia najvýznamnejšia literatúra a načrtnuté hlavné problémy výskumu, ktoré musí nastupujúca generácia geológov v budúcnosti riešiť.

Ako ukazujú doterajšie poznatky, problémom kvartérnej geológie sa doteraz venovala len menšia pozornosť. Chýbajú údaje o paleoreliéfe, o charaktere kvartérnych sedimentov, riečnych terasách, periglaciálnych kužeľoch, fosílnych pôdach (doložené analytickými údajmi), kryogénnych štruktúrach ako aj komplexnejšie opisy zistených profilov (zaužívané v metodike archeologických výskumov), údaje palynologické, paleobotanické, malakozoologické, ako aj celkové chronostratigrafické zaradenie fosílnych pôd na základe údajov absolútnej chronológie (metódou C14, TL, K/Ar).

Prvé údaje o kvartérnych sedimentoch v severnej časti Košickej kotliny z okolia Prešova podal L. Urbánek (193 , 198). K údajom priložil podrobne spracovanú mapu, v ktorej udáva rozšírenie riečnych sedimentov a sprasí. Geomorfologickú charakteristiku študovaného územia v "Prehlade geomorfologických pomerov Východného Slovenska" podávajú J. Karniš a J. Kvitkovič (190). Podrobnejšiu geomorfologickú mapu Prešova a okolia podáva J. Karniš (1971). V nej zachytil viacero foriem a podal charakteristiku vyčlenených regiónov a subregiónov. V intraviláne mesta Prešov udáva 3 terasy vo výškach 60 m, 30-40 m a 20-25 m, ktoré sú zakryté

sprašovými hlinami. V Košickej kotline medzi Prešovom a Drienovom udáva útržky vysokých terás a nižšiu pahorkatinu s periglaciálnymi kužeľmi.

Údaje o geomorfologických pomeroch Košickej kotliny (najmä jej južnej časti) podávajú M. Lukniš, E. Mazúr a J. Kvitkovič (1944). Za najstaršiu akumuláciu Hornádu považujú terasu vo výškach 35-50 m medzi Košicami a Myslavou, Haniskou a Seňou. Ďalšiu terasu vo výške 30 m uvádzajú medzi Košicami a Čaňou.

DOTERAJŠIE POZNATKY O GENÉZE A CHRONOLOGICKOM ZARADENÍ SEDIMENTOV

Prvé poznatky o ložisku resp. sprašových hlinách na lokalite Petrovany - Močarmany podal v r. 1946 Prof. D. Andrusov, kedy sa začalo s ťažbou suroviny.

Detailným štúdiom kvartérnych sedimentov v hlinisku ako základnej tehliarskej suroviny na výrobu stavebného materiálu sa zaoberali M. Čuchráč a kol. (1977). Na základe 50 vrtov, 6 rýh a 1 šachtice sa získali cenné údaje o mocnosti a charaktere sedimentov. Ložisko o bilančných zásobách cca 4 milióny m³ a mocnosti 7 až 11 m predstavuje „komplex prolúviálnych sedimentov“ uložených v piesčito-hlinitej mase z interglaciálu R/W.

Po uložení prolúvií došlo ku akumulácii hlinitých sedimentov - vznikol „hlinito-tufitický pedokomplex“. V ďalšom období, tj. vo würme (W 1/2) došlo k uloženiu sprašových sedimentov. V interštadiále W 2/3 vznikla fosílna pôda a vo W3 svetložlté sprašové hliny.

Sumarizujúc uvedené názory M. Čuchráča a kol. (1977) dochádzame k záveru, že ložisko vzniklo eolicko-deluviálnymi procesmi v období od mladého pleistocénu od glaciálu riss až po glaciál würm (W3).

Je zaujímavé, že geologický výskum nezachytil periglaciálny kužeľ ani kryogénne javy.

K poznaniu kvartérnych sedimentov prispeli aj inžiniersko-geologické výskumy pracovníkov GÚDŠ v Košiciach (Janočko et al. 1989). Kvartérno-geologické sedimenty na lokalite Petrovany - Močarmany charakterizujú ako prolúviálne sedimenty, resp. ako polygenetické hliny premiešavané aj materiálom z neogénnych sedimentov a prolúvií procesmi svahevej modelácie, soliflukciou a zosúvaním.

V superpozícii prolúviálnych sedimentov boli rozlíšené polygenetické hliny, hospodársky využívané.

Ako typy kvartérnych sedimentov J. Janočko et al., (1989) vyčlenili prolúviálne sedimenty a polygenetické hliny. Vo vrtoch rozmiestnených v areáli

hliniska ako aj širšieho areálu (JV od Prešova ku Drienovu a Mirkovciam) JVP - 21 (hĺbka 2,5 až 5,5 m), JVP 22 (hĺbka 3,0; 4,5 a 6,0 m), JVP - 23 (hĺbka 0,5; 4,5 a 7,0 m) zistili prevahu hlavného granulometrického maxima vo frakcii prachu, čo môže poukazovať na jeho eolický pôvod. Na potvrdenie svojich názorov využívajú výskyt spraší v neďalekom Solivare.

Podľa autorov (Janočko et al., 1989) komplex bol sedimentovaný v pleistocéne od obdobia glaciálu mindel. Na báze profilu hĺn zistili dve fosílné pôdy resp. pôdne sedimenty, na ktorých je vyvinutá rubefikovaná fosílna pôda chronologicky zaradená do interglaciálu M/R a ďalšia do interglaciálu R/W.

KVARTÉRNO-GEOLOGICKÝ KOMPLEX A JEHO CHARAKTERISTIKA

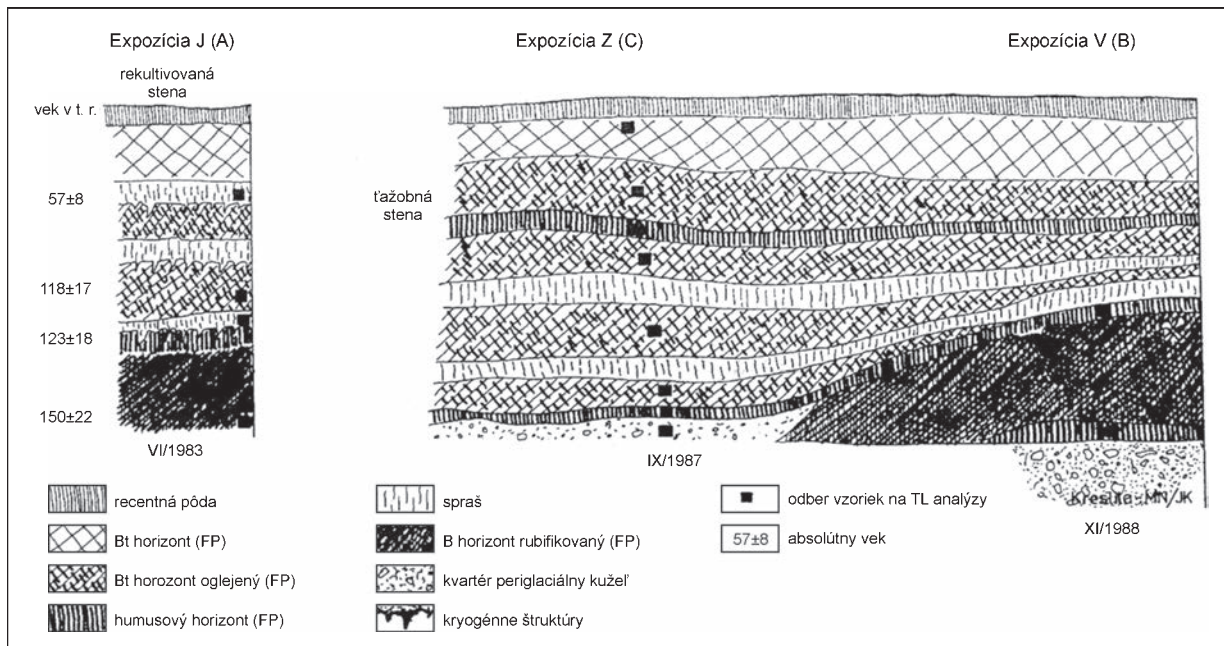
Tektonické pohyby uplatňujúce sa v neogéne nerovnakou intenzitou sa prejavili aj v kvartéri. Spôsobili značné deformácie paleoreliéfu, čo sa prejavilo v nerovnakej mocnosti a charaktere kvartérnych sedimentov. Dokumentujú to výsledky podrobných geologických výskumov získaných z množstva odkryvov a vrtov rozmiestnených v regióne východného Slovenska. (Janočko et al. 1989).

Pre podrobné štúdium kvartérnych sedimentov a fosílnych pôd v Prešovskej časti Košickej kotliny sme využili hlinisko na lokalite Petrovany-Močarmany, kde je zachovaný komplex o mocnosti 5 až 11 m, rozdelený fosílnymi pôdami a periglaciálnou akumuláciou.

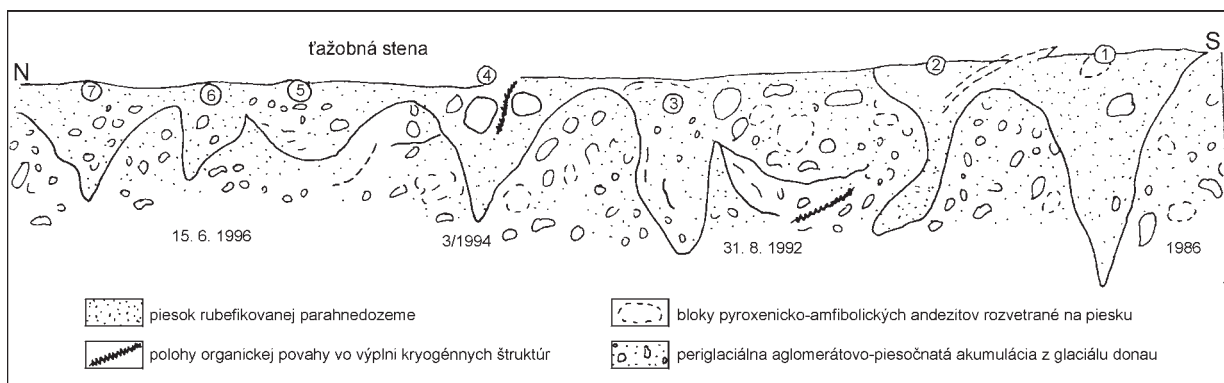
Študovaný komplex kvartérnych sedimentov na lokalite Petrovany - Močarmany sa nachádza 70-85 m nad úrovňou Torysy na hone Skaliská (obr. 1). Morfológicky predstavuje periglaciálny kužeľ uložený potokom Delňa (ľavostranný prítok Torysy) na sedimenty kladzianskeho súvrstvia z obdobia vrchného karpátu (tieto sú uložené na teriakovskom súvrství z obdobia karpátu). Je to kvartérny unikátny komplex zachovaný nielen na východnom Slovensku, ale v Západných Karpatoch vôbec. Môžeme ho zrovnávať s obdobnými komplexmi lokality Červený Kopec v Brne, prípadne Paks v Maďarsku, Kärlich v Nemecku, Krems v Rakúsku.

V bazálnej časti komplexu vystupujú štrkopiesky s blokmi pyroxenicko-amfibolických andezitov o mocnosti 12 m.

V ich superpozícii je komplex budovaný aleuropelitickými sedimentami s výskytom fosílnych pôd. Morfológicky sa vyznačuje vertikálnymi stenami (za sucha rozpukaný pozdĺž puklín) s hranolovitou odlučnosťou.

Obr. 1. Schematický náčrt ložiska Petrovany - Močarmany.

Obr. 2. Kryogénne štruktúry zistené v Hlinsku na lokalite Petrovany - Močarmany v severnej časti Košickej kotliny.

Komplex hliniska sme sledovali viac ako 30 rokov. Jednotlivé situácie v ťažobných stenách sme podrobne dokumentovali, preto môžeme podať obraz o genéze a charaktere sedimentov, priebehu a intenzite morfo-genetických procesov.

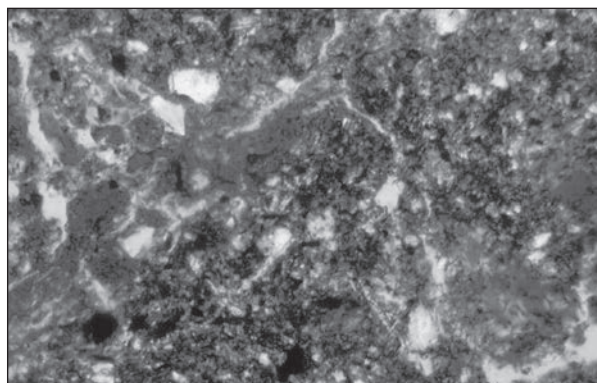
V hlinisku sme vytipovali 3 profily, z ktorých boli odobraté vzorky na analýzy mechanické (zrnitosť), chemické (obsah CaCO_3 , humusu, pH, S, T, V), mineralogické (DTA, Rtg., elektrónovej mikroskopie), mikromorfologie čiastočne doplnené údajmi absolútnej chronologie metódou TL (termoluminiscencia). Výsledky sú podané v ďalšej časti príspevku.

Bazálnu časť komplexu zachyteného v hlinisku na lokalite Petrovany - Močarmany tvoria štrkopiesky

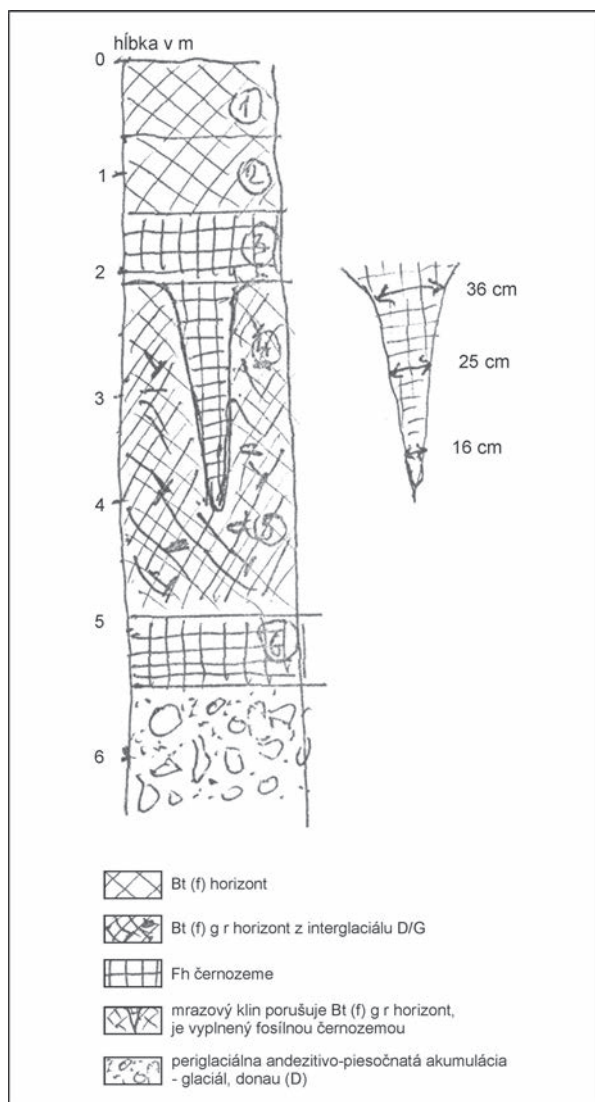
a bloky pyroxenicko-amfibolických andezitov uložených potokom Delňa na sedimenty kladzianskeho súvrstvia (vrchný karpat). V jeho vrchnej časti (blokovo-piesočnatej) sme zistili viacero mrazových klinov, ktoré sú vyplnené rubefikovanými fosílnymi pôdami a humóznymi polohami.

Mrazové klíny sú 80 až 103 cm hlboké, vrecovitého až cibuľovitého tvaru. Sú syngenetické s periglaciálnou akumuláciou, vyplnené aj piesočnatým materiálom (zrná o priemere 0,05-0,25 mm tvoria 35,72-42,61%) z nadložného pôdneho horizontu rubefikovanej parahnedozeme.

Opakované pôsobenie regulačných procesov vo vrstve pergisolu (molisolu) pri teplotách -1 až

Obr. 3. Mikromorfologický výbrus. Bazálna rubefikovaná parahnedozem z interglaciálu D/G na lokalite Petrovany - Močarmany. V zábere uprostred pohyb a separácia plazmy. Zväčšenie 40x. Foto: J. Košťálik.

Obr. 4. Mrazový klin v interglaciálnom horizonte D/G vyplnený fosílnym horizontom černoze.

-5°C v hĺbke 1 až 1,5 m podľa R. Bryana (1946) vytvárali rôzne mikroformy ako napr. orientácia štrkov postavená vertikálne, involučné štruktúry s vyzrážanými hydroxidmi Fe ako aj rôzne tlakové deformácie v blízkosti kryogénnych štruktúr (obr. 2). V niektorých mrazových klinoch zisťujeme aj zvyšky bylinnej vegetácie (humóznejšie polohy) poukazujúce na existenciu v podmienkach tundry, resp. sprášovej tundry.

Časové zaradenie charakterizovaných mrazových štruktúr spadá do najstaršieho pleistocénu - glaciálu donau (D). Ten sa na lokalite Petrovany - Močarmany prejavil intenzívnou denudáciou v periglaciálnej akumulácii ako aj sedimentáciou aleuropelitických spraší zachovaných v bazálnej časti profilu B. Nasledujúci klimatický výkyv - oteplenie značí vývoj bazálnej fosílny černoze a sedimentáciu peliticko-psefitického materiálu o mocnosti 240-300 cm, na ktorom v teplom období interglaciálu donau-günz (D/G) sa vyvinul hlboký rubefikovaný Bt r g horizont parahnedozeme (obr. 3).

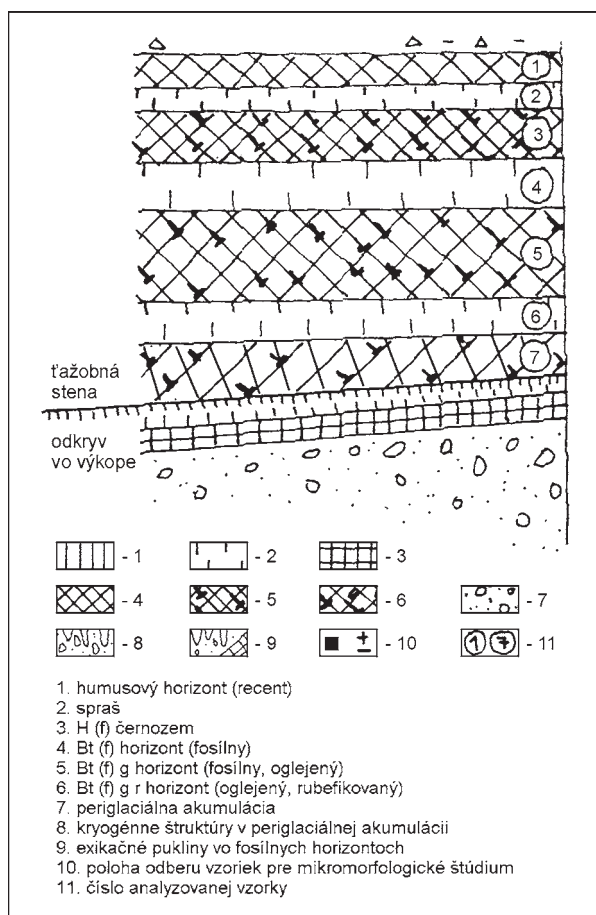
Interglaciál D/G sa klimaticky považuje za veľmi teplý a vlhký omnoho teplejší ako súčasnosť. Za priaznivých podmienok prebiehalo intenzívne chemické zvetrávanie, čo dokazuje vysoký obsah kaolinitu.

Klimatické zmeny - ochladenie spôsobilo rozrušenie Bt g r horizontu a vznik mrazového klinu, ktorý je 165 cm hlboký, 36-25-16 cm široký mrkvovitého tvaru. Je vyplnený humusovým horizontom fosílny černoze, ktorá sa vyvíjala na spraši (zo štadiálu günz G1) v interštadiále (intergünz) G1/2. Klimaticky je charakterizovaný ako vlhký, veľmi teplý s chladnejšími výkyvmi (Ruddiman/Mc Intere, 1976).

Ukončením ťažby suroviny v hlinisku a nedokončenej výstavby tehelne došlo po roku 2000 k značnej devastácii objektu. Hlinisko sa stalo úložiskom odpadkov obyvateľov nielen blízkeho, ale i vzdialeného okolia. Preto všetky doterajšie poznatky o lokalite prispievajú k poznaniu genézy sedimentov a považujeme ich za veľmi záslužné. Naše poznatky sa zakladajú na analytických údajoch vybraných vzoriek a detailnom spracovaní študovaných profilov doložených opisom vybraných vzoriek z profilov a fotodokumentáciou.

Chladné podmienky glaciálu günz sa prejavili sedimentáciou 61 cm mocnou vrstvou spraše (priemer zrn <math>< 0,01 \text{ mm}</math> 46,52%) s obsahom CaCO_3 0,12%). Na spraši v ďalšom teplom období interštadiálu günz 1/2 (G1/2) sa vytvorila černoze (slabo oglejená), ktorá zaplňa mrazový klin (obr. 4).

Ďalšie klimatické zmeny na lokalite Petrovany - Močarmany sa prejavili sedimentáciou sprašových komplexov ako aj komplikovaným vývojom fosílnych pôd podrobne zachytených v strednej časti hliniska na profile C (obr. 5).

Obr. 5. Schematický profil C v strede Hlinska (2003).

Profil C je orientovaný k západu. Charakterizuje najväčšiu časť ťažobnej steny vystupujúcej v superpozícii kryogénnych štruktúr z glaciálu donau.

Chronologické radenie sprašových sérií a fosilných pôd na profile C

Výplň kryogénnych štruktúr (v mrazových kličkách č. 1, 2, 3) tvorí piesočnatý materiál (priemer frakcie 0,05-0,25 mm 35,75%) tmavooranžovej farby (MUNSEL 2.5YR 7/6-8,6/6-8). Typologicky predstavuje iluviálny Bt (f) r horizont silne rubefikovanej parahnedozeme, ktorá sa vyvíjala na aleuropelitických sedimentoch v interglaciále donau - günz (D/G).

Nástup nového glaciálu v študovanom profile sa prejavil silnou eróziou a redukciou Bt (f) r horizontu ako aj syngeneticou akumuláciou pelitického sedimentu (priemer zŕn 0,05-0,25 mm 42,61%). Petrograficky reprezentuje spraš, hlinitú, tmavožltohnedej farby (MUNSEL 10YR 7/3-4) slabo oglejenú. Jej vznik časovo spadá do günzského štádiálu G2+3 - menap. Nadložný komplex o mocnosti 138 cm (hlbka 279-417 cm) typologicky predstavuje hlboký, vyzrelý iluviálny horizont hnedej lesnej pôdy silne oglejenej Bt₃ (f) g. Typologicky ju radíme k hnedým lesným pôdam podzolovaným až pseudoglejom (PGs), ktorá sa vyvíjala v podmienkach existencie permafrostu (pergelisolu) pod vegetačným krytom lesotundry. Stratigraficky odpovedá teplému interglaciálu cromerskému - günz - mindel (G/M), (tabela 1, 2).

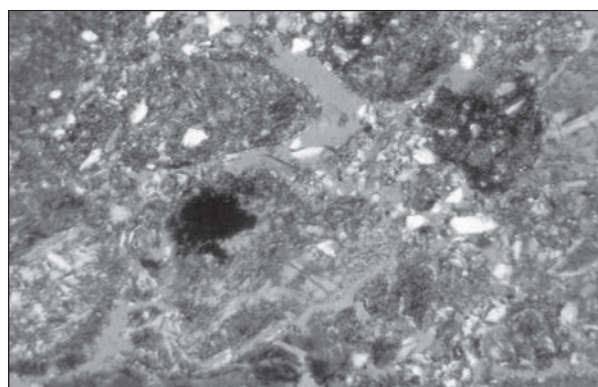
Obr. 6. Komplex s hlbokými fosilnými pôdami zo stredného pleistocénu. Foto: J. Košťálik.

Tabela 1. Základná analytická charakteristika sprašového komplexu na lokalite Petrovany - Močarmany. Profil C, rok 2003.

Číslo vzorky	Hĺbka horizontu v cm	Označenie horizontu	Zrniťosť v mm					Humus v %	Karbonáty v %
			< 0,001	0,01	0,01-0,05	0,05-0,25	0,25-2,00		
	0-30	Navážka - antropogénny zásah							
1	30-80	Bt ₁ (f)	23,79	20,49	31,85	22,56	1,31	0,375	0,56
2	80-132	PCa	16,36	17,20	45,27	18,49	2,68	0,136	0,84
3	132-219	Bt ₂ (f) g	28,24	15,64	42,36	11,65	2,11	0,205	0,70
4	219-279	PCa	13,49	20,77	34,83	27,25	3,66	0,170	0,56
5	279-417	Bt ₃ (f)	29,40	15,56	30,54	20,36	4,14	0,365	0,20
6	417-467	PCa	25,46	7,54	15,44	42,61	8,92	0,140	0,18
7	467-507	Bt ₄ (f) r	25,50	7,92	26,56	35,72	4,30	0,215	0,10

Tabela 2I. Otálny hemický ozbor sp ašového komplexu.

Číslo vzorky	Hĺbka horizontu v cm	Označenie horizontu	SiO ₂	Al ₂ O ₃	Fe ₂ O ₃	TiO ₂	CaO	MgO	P ₂ O ₅	MnO	SO ₃	K ₂ O	Na ₂ O	Strata žihanim	Σ	CaO+K ₂ O+Na ₂ O
																Al ₂ O ₃
1	30-80	Bt ₁ (f)	76,30	9,51	3,93	0,70	0,56	0,81	0,08	0,103	0,07	1,36	0,84	2,85	97,13	0,287
2	80-32	Pca	80,40	8,97	2,75	0,93	0,84	1,21	0,07	0,021	0,03	1,83	0,90	3,71	101,66	0,397
3	132-219	Bt ₂ (f) g	72,61	12,64	4,95	0,94	0,70	0,60	0,09	0,093	0,06	1,50	0,96	2,70	97,04	0,250
4	219-279	Pca	78,35	8,75	2,90	1,06	0,86	1,23	0,08	0,039	0,04	1,98	0,81	3,92	100,01	0,417
5	279-417	Bt ₃ (f)	70,75	13,58	5,50	0,94	0,95	1,12	0,14	0,096	0,04	1,57	0,86	8,82	98,36	0,248
6	417-467	Pca	76,62	10,89	3,52	1,06	0,84	0,60	0,18	0,032	0,02	1,42	0,83	2,89	101,79	0,283
7	467-507	Bt ₄ (f) r	79,40	10,71	2,00	0,65	0,98	0,60	0,09	0,010	0,03	1,27	0,59	2,78	99,11	0,265

Obr. 7. Mikromorfologický výbrus. Fosílna kambizem až pseudoglej s aktívne zvrstvenou plazmou z interglaciálu M/R. Zväčšenie 40x. Foto: J. Košťálik.

Podľa klimatických hodnotení v strednej Európe sa vyznačuje veľmi teplým a vlhkejším až mediteránnym podnebím s niekoľkými chladnejšími výkyvmi.

Ďalšia klimatická zmena - ochladenie - sa prejavuje akumuláciou prachovej frakcie (priemer zrn 0,01-0,05 mm 34,63%), čo odpovedá spraši. Táto hĺbka profilu je 219-279 cm. Spraš je svetlo žltohnedá

šedej farby (MUNSEL 10YR 8/1), hlinitá, slabokarbonátová, veľmi slabo humózná, silne postihnutá eróziou. Sedimentácia prebiehala v podmienkach stepných, prípadne lesostepi až tundry. Chronologicky ju radíme do stredného pleistocénu - glaciálu elster - mindel (obr. 6).

Ďalšia klimatická zmena sa prejavila oteplením. Na aleuropelitických sedimentoch (na spraši priemeru zrn 0,01-0,05 mm 42,36%) sa vyvinul 87 cm hlboký iluviálny Bt₂ (f) g horizont, hlinitý, šedožltá oranžovej farby (MUNSEL 10YR 7/4), prizmatickej štruktúry, veľmi slabo oglejený s výraznými konkréciami Mn a Fe. Typologicky predstavuje iluviálny horizont hnedej lesnej pôdy (kambizeme) až pseudogleja (PGS) vyvíjajúcej sa v podmienkach stepno-lesnotundrových (obr. 7). Chronologicky ho radíme do interglaciálu holstein - mindel - riss (M/R). Klimaticky sa javí vo vrcholnej fáze teplejši ako v súčasnosti, s dlhšími úsekmi vlhšími (o čom svedčia silné procesy oglejenia výrazné Mn a Fe konkrécie).

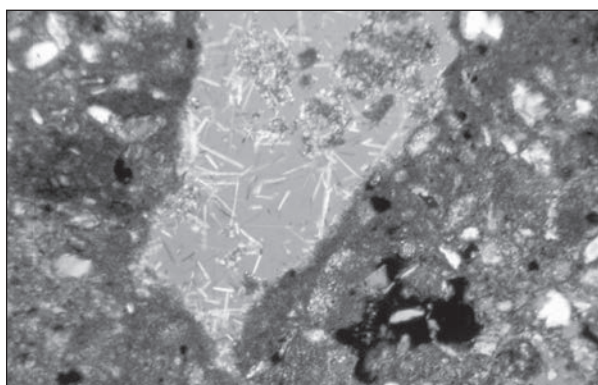
Nastupujúci glaciál sa prejavil sedimentáciou sprašovej polohy (hĺbka 80-132 cm o priemere zrn 0,01-0,05 mm 45,27%). Spraš je svetlooranžovej farby (MUNSEL 10YR 7/4) hlinitá, drobnohrudkovitej štruktúry, slabo oglejená (zistené škvrny FeO

Tabela 3. Základná analytická charakteristika sprašového komplexu na lokalite Petrovany - Močarmany. Profil A.

Číslo vzorky	Hĺbka horizontu v cm	Označenie horizontu	Zrnitosť v mm					Humus v %	Karbonáty v %	pH v KCl
			< 0,001	0,001-0,01	0,01-0,05	0,05-0,25	0,25-2,00			
1	0-40	Hor	27,69	17,88	32,23	19,70	2,50	1,737	0,70	-
2	40-100	Bt ₁	14,34	18,06	40,81	23,70	3,09	0,375	0,70	-
3	100-154	Bt ₂	21,97	16,89	39,84	20,19	1,11	0,373	0,70	-
4	154-191	PCa	23,79	20,49	31,85	22,56	1,31	0,136	0,56	-
5	191-401	Bt _{3g}	16,36	17,20	45,27	18,49	2,68	0,205	0,84	-
6	401-453	PCa	28,24	15,64	42,64	11,65	2,11	0,170	0,70	-
7	453-593	Bt ₄	13,49	20,77	34,83	27,25	3,66	0,365	0,56	-
8	593-633	PCa	16,20	21,04	31,84	30,82	0,10	0,399	0,84	-
9	633-663	Fh ₁	15,11	18,59	28,24	33,45	4,65	0,170	0,84	-
10	663-750	Fh ₂	20,69	17,03	26,15	26,44	9,69	0,650	0,84	-
11	750-790	Bt _{5gr}	21,69	8,31	20,55	28,47	20,98	0,880	0,56	-
12	790-843	Bt _{6gr}	18,17	7,60	8,26	42,16	23,81	1,056	1,02	-
13	843-920	Bt _{7gr}	7,88	6,28	7,43	66,99	11,42	0,790	0,56	-

Tabela 4. Totálny chemický rozbor sprašového komplexu na lokalite Petrovany - Močarmany.

Číslo vzorky	Hĺbka horizontu v cm	Označenie horizontu	SiO ₂	Al ₂ O ₃	Fe ₂ O ₃	CaO	MgO	TiO ₂	P ₂ O ₅	MnO	SO ₃	K ₂ O	Na ₂ O	Strata žiháním	Σ	CaO+K ₂ O+Na ₂ O
																Al ₂ O ₃
1	0-40	Hor	77,10	10,43	4,00	0,70	0,91	0,66	0,08	0,110	0,03	1,46	1,00	3,20	99,68	0,302
2	40-100	Bt ₁	78,30	9,51	3,93	0,70	0,91	0,70	0,08	0,103	0,05	1,36	0,68	3,40	99,72	0,288
3	100-154	Bt ₂	74,24	11,84	4,84	0,70	0,91	0,94	0,12	1,138	0,04	1,73	0,83	3,43	100,7	0,275
4	154-191	PCa	80,47	8,97	2,75	0,56	0,81	0,93	0,07	0,021	0,07	1,36	0,84	2,85	99,70	0,307
5	191-401	Bt _{3g}	72,61	12,64	4,95	0,84	1,21	0,94	0,09	0,093	0,03	1,83	0,90	3,71	99,84	0,282
6	401-453	PCa	80,35	8,75	2,90	0,70	0,60	1,06	0,08	0,039	0,06	1,50	0,96	2,70	99,70	0,361
7	453-593	Bt ₄	77,60	10,17	3,43	0,56	0,91	1,06	0,08	0,061	0,05	1,78	0,93	3,10	99,73	0,321
8	593-633	PCa	70,79	13,14	5,38	0,84	1,31	0,95	0,12	0,108	0,03	2,10	0,86	4,23	99,86	0,289
9	633-663	Fh ₁	72,65	12,35	4,67	0,84	1,31	0,99	0,10	0,804	0,04	1,90	0,93	3,96	100,5	0,297
10	663-750	Fh ₂	71,80	12,08	4,90	0,84	1,31	0,92	0,14	0,095	0,06	2,14	1,13	4,20	99,62	0,340
11	750-790	Bt _{5gr}	75,40	10,53	3,86	0,56	1,31	0,94	0,14	0,122	0,04	2,14	1,24	3,40	99,68	0,374
12	790-920	Bt _{6gr}	64,12	14,63	6,51	1,96	1,92	1,00	0,15	0,216	0,05	2,55	1,00	5,60	99,71	0,376

Obr. 8. Ihličkovitý lublinit vo fosilnej černoze.
Foto: J. Košťálik.

a Fe₂O₃), veľmi slabo humózná, slabo karbonátová (0,84 CaCO₃) reaguje na HCl. Chronologicky ju radíme do risského glaciálu (staršieho rissu R1).

Komplex v ťažobnej stene končí 50 cm hlbokým fosílnym Bt₁ (f) horizontom (hĺbka 30-80 cm). Je svetlo hnedošedej farby (MUNSEL 2.5YR 7/2) hlinitý, hrudkovitej až prizmatickej štruktúry, slabo oglejený so škvrnami Fe₂O₃, veľmi slabo humózný (0,375%), slabo karbonátový. Chronologicky ho možno porovnávať s horizontmi zistenými na profile A (z würmského glaciálu). Vyznačuje sa zvýšeným obsahom frakcie (priemer 0,01-0,05 mm 31,85%) a jemného prachu (priemer 0,05-0,25 mm 22,56%). Je hlinitý, slabo humózný, slabo karbonátový, sýtožltého farby (MUNSEL 10YR 6/6-8).

Granulometricky je to sediment aleuropelitický s vysokým podielom kremeňa (76,30%), ktorý je dobre tmelený železitým tmelom.

Plazma nevykazuje orientáciu. Je porušená len ojedinele. V mikromorfologickom výbruse pozorujeme zhluky (insepická mikroštruktúra) guľovitého tvaru. Póry sú prevažne trhlinové, pozdĺžneho tvaru, bez výplne plazmou.

Novotvarov je menej. Humusoželezité zhluky sú len ojedinele rozvetvané. Horizont je oglejený so škvŕnami FeO a Fe₂O₃. Výrazne redukovaný denudačnými procesmi. Typologicky predstavuje Bt horizont kambizeme, slabo oglejený. V areáli katastrálneho územia Petrovany - Močarmany sa vyskytuje dosť často. Je v dosahu hospodárskej činnosti poľnohospodára ako reliktná pôda. Chronologicky môže súvisieť s horizontami obdobného charakteru na profile A (tabela 3, 4).

Po interglaciále M/R na profile C, podľa redukcie fosílnych horizontov, predpokladáme časový hiat, prebiehala intenzívna denudácia. Z interglaciálu R1/2 sa tu nezachovali zbytky horizontov, ale môžeme ich sledovať v bazálnej časti profilu A, kde sú doložené aj údajmi TL.

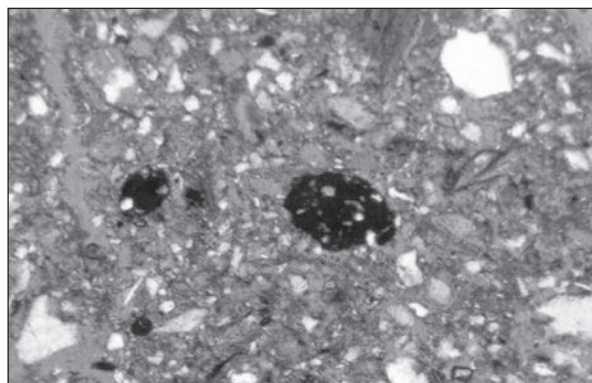
Pre chronostratigrafické zaradenie sedimentov na profile A sme doposiaľ využívali poznatky pedogenézy, stupeň rubefikácie, charakter pôdneho typu ako aj superpozíciu uloženia sedimentov. Vďaka spolupráci poľských geomorfológov v rámci sprásovej subkomisie INQUA s Prof. Dr. H. Maruszczakom a Dr. J. Butrym z UMCS v Lubline boli získané údaje absolútnej chronológie metódou TL. Preto môžeme okrem pedologických a mikromorfologických poznatkov podať aj presnejšie časové zaradenie sedimentov (žiaľ nečakaná smrť Dr. J. Butryma spôsobila, že absolútna analýza nebola ukončená).

Bazálnu časť profilu A (horizont č. 11, 12, 13 hĺbka 750-920 cm) reprezentujú Bt (f) g r horizonty rubefikované, piesočnaté, hlinitopiesočnaté, silne oglejené, šedočervenohnedej farby, (MUNSEL 10R5/4 až 2.5 YR 5/6-8) tmavočervenohnedej farby s vysokým obsahom jemného prachu (priemer 0,05-0,25 od 28,47-66,99%) a piesku (0,25-2,00 11,42-23,81%) s veľmi nízkym až nízkym obsahom humusu (0,790-1,056%), slabo karbonátový (0,56-1,02% CaCO₃), oglejený.

Považujeme ho za deluviálny, resp. koluviálny sediment, ktorý je uložený na interštádiálnom fosílnom horizonte R1/2 (zistený v podloží).

Pôdna plazma je šedohrdzavožltej farby opticky orientovaná. Má sepickú mikroskladbu so znakmi prevrstvenia. Novotvary sú drobné i väčšie (1-3 cm) organominerálne (Mn, Fe). Horizont je postihnutý exikačnými puklinami hlbokými až 70-90 cm.

Podľa údajov TL vek je 150±22 tisíc rokov BP, čo odpovedá štádiálu rissu R2.

Obr. 9. Mikromorfologický výbrus. Aleuropelitický sediment (spráš) intenzívne postihnutý edogenetickými procesmi z obdobia štádiálu R1. Mn novotvary guľovitých tvarov sú rozložené nepravidelne. Zväčšenie 40x. Foto: J. Košťálik.

V superpozícii Bt (f) g r horizontu (v hĺbkach 453-750 cm) sme vyčlenili niekoľko horizontov (Bt₄, PCa, Fh₁ a Fh₂), ktoré sú podľa zrnitostného zloženia dosť podobné (priemer zŕn 0,01-0,05 26,15-42,36%, priemer 0,05-0,25 mm 26,44-33,45%). Komplex je hlinitý, karbonátový (0,56-0,84% CaCO₃), ale s rozdielnym obsahom humusu (0,170-0,650%). Pôdna plazma (hĺbka 633-750 cm) je rozložená rovnomerne, sčasti intenzívne orientovaná (mikroskladba sepická, insepická (vo forme ostrovčekov) a omnisepická (pruhovaná) s rôznou extinkčnou hodnotou.

Novotvary Mn a Fe ako aj organominerálne časti s veľkosťou do 2 cm silne rozvetvané v strede komplexu (hĺbka 593-633 cm) sa vyskytuje poloha spráše (priemer 0,01-0,05 mm 31,84%), ktorá je lístkovitej až hrudkovitej štruktúry, slabokarbonátová (0,84% CaCO₃), slabo oglejená. Vo forme exikačných puklín zasahuje do podložia. Jej vek podľa údajov TL je 123±18 tisíc rokov BP.

V superpozícii spráše je vyvinutý Bt₄ horizont 140 cm mocný, ktorý sa vyvíjal na aleuropelitickom sedimente. V mikromorfologickom výbruse má farbu šedo-žlto-hrdzavú. Plazma je výrazne orientovaná okolo pórov (vosepická), miestami tvorí zhluky (insepická). Póry a novotvary sú časté. V zábere možno sledovať pukliny vyplnené plazmou. Podľa údajov TL horizont je datovaný na 118±17 tisíc rokov BP (obr. 9).

Chronologicky celý komplex radíme do eemskeho interglaciálu R/W, ktorý klimaticky je charakterizovaný ako veľmi teplý, vlhkejší, vo vrcholnom úseku podstatne teplejší a vlhkejší ako v súčasnosti (teplota vyššia o 2-3°C a zrážky vyššie o 50% (Ložek, 1973).

Obdobie, resp. prechod od interglaciálu ku glaciálu sa na profile neprejavilo súvislou sedimentáciou, ale výraznými zmenami teplôt ako fáza Ea (erózia anaglaciálna v zmysle kvartérneho cyklu Prof. A. Jah-

Obr. 10. Pohľad na ťažobnú stenu hliniska na profile A orientovanej k juhovýchodu. V strede záberu (poloha spraše z obdobia W1 o mocnosti 35-55 cm). Január 2007. Foto: J. Košťálik.

Obr. 11. V zábere komplex fosílnych pôd a spraší z obdobia mindel - riss s prejavmi erózie. Január 2007. Foto: J. Košťálik.

na, 1956), kedy došlo k intenzívnej denudácii podložného Bt₄ horizontu, vznikom hlbokých exikačných puklín (20-30 cm) a sedimentáciou spraše (hlbka 401-453 cm), čo dokumentuje vysoký obsah zŕn prachovej frakcie o priemeru 0,01-0,05 mm 42,36%.

Spraš sa granulometricky vyznačuje vysokým obsahom zŕn kremeňa (80,35%). Je kompaktná, plazma je neorientovaná, porušená pórmí, v ktorých sú vyzrážané Mn a Fe konkrécie. Novotvary sú ojedinelé, guľatých tvarov. Jej sedimentácia prebiehala vo würmskom glaciále - štadiále W1.

Würmský glaciál podľa najnovších výsledkov výskumov sa vyznačuje častejšími klimatickými zmenami a väčším počtom fosílnych pôd ako to sme poznali doteraz.

Po studenom období včasného würmu na študovanom profile A (obr. 10), na aleuropelitických sedimentoch (spraši) s priemerom zŕn 0,01-0,05 mm 42,27% a hĺbkou 191-401 cm sa vyvíjal hlboký Bt₃ g horizont.

Je šedožltlooranžovej farby (MUNSEL 10YR 7/4), hlinitý, drobnohrudkovitej až prizmatickej štruktúry, oglejený, slabo humózný, slabo karbonátový (0,84% CaCO₃), do hĺbky 10-60 cm v ňom zasahujú exikačné pukliny.

V mikromorfologickom výbruse horizont má žltohrdzavú farbu s vysokým obsahom Fe. Pôdna plazma je nepravidelne rozložená v celom horizonte. Miestami je orientovaná pozdĺž pórov, má vosepickú mikroskladbu, inde tvorí ostrovy (mosepická mikrostavba). Časté je aj nahromadenie plazmy, čo sa prejavuje v extinkčnom odtieni farieb. Je dôsledkom vnútroprofilových procesov, resp. pohybov častíc. Novotvary sú tmavohnedej farby (Fe a Mn) guľatého tvaru.

Horizont časovo radíme do interštadiálu brörup, resp. moershoof (patrí do štadiálu W2, stage 5 v zmysle N.J. Shacletona a N.D. Oply a (1976)).

Vyššie časti profilu sa vyznačujú vysokým obsahom prachovej frakcie (priemer zŕn 0,01-0,05 mm 31,85-40,81%). V superpozícii Bt₃ g horizontu sa zachovala 37 cm poloha spraše svetložltlooranžovej farby (MUNSEL 10YR 8/3) lístkovitej štruktúry. Je veľmi humózná (0,136%), slabo karbonátová (0,56% CaCO₃), slabo oglejená s konkréciou Mn do 1,5-2,0 cm. Vo forme exikačných klinov zasahuje do podložia. Chronologicky jej vek je udaný na 57±8 tisíc rokov BP, čo odpovedá štadiálu W2.

V superpozícii sprašovej polohy (hlbky 40-100 cm a 100-154 cm) sme zaznamenali fosílny horizonty (Bt₁ a Bt₂), ktoré sú hlinité, šedožltej a šedožltlooranžovej farby (MUNSEL 2.5YR7/2 a 10YR7/4), slabo oglejené, hrudkovitej až prizmatickej štruktúry. Typologicky predstavujú fosílny iluviálny horizont kambizeme, ktorý sa vyvíjal na aleuropelitickom sedimente (na spraši) v subarktických podmienkach

pravdepodobne v interštadiáloch hengelo, resp. denekamp (27-41 tisíc rokov BP stage 3, - Shacleton Oply a 1976).

Najvyššiu časť profilu A reprezentuje horizont svetlo hnedošedej farby (MUNSEL 7.5YR 7/2), ílovitohlinitý, hrudkovitej až prizmatickej štruktúry, slabo humózný (1,737%), slabo karbonátový (0,70% CaCO₃), slabo oglejený. Podľa polohy možno ho považovať za recentnú pôdu (kambizem), no podľa morfológických znakov nevyklúčujeme, že je to horizont z obdobia starého holocénu, ktorý je reliktom v dosahu hospodárskej činnosti roľníka.

PETROVANY-MOČARMANY - ARCHEOLOGICKÁ LOKALITA

Na lokalite Petrovany - Močarmany sme zistili periglaciálny kužeľ z glaciálu donau, ktorý je uložený na kladzianskom súvrství (vrchný karpát) v Prešovskej časti Košickej kotliny.

V jeho najvrchnejšej časti v pergelisole kryogénnymi procesmi vznikli mrazové klíny (doteraz zistené) hlboké 30-108 cm. Ich vznik datujeme do glaciálu donau.

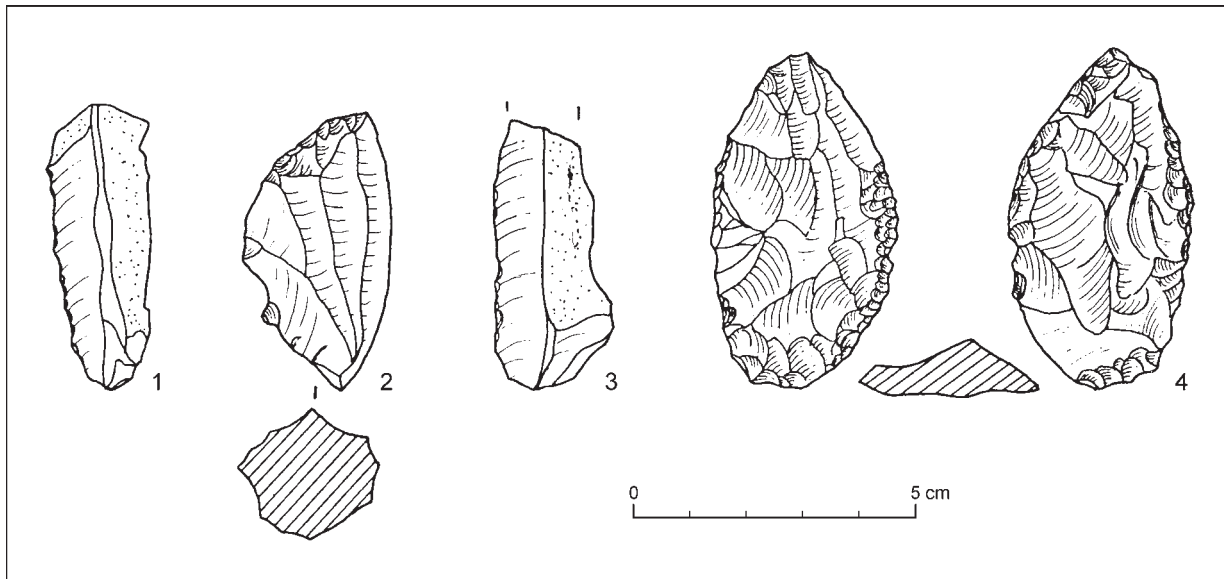
Na protiľahlom svahu hliniska (na profile B) orientovanom k severu (v superpozícii) sme zachytili ďalší mrazový klin 165 cm hlboký, 36-25-16 cm široký, ktorý rozrušil hlboký rubefikovaný horizont Bt (f) g r parahnedozeme z interglaciálu D/G. Vznikol v glaciále günz (G1). Je zaplnený humusovým horizontom nadložnej černoze z štadiálu günz ½ (G1/2).

V ďalšom období na lokalite Petrovany - Močarmany v dôsledku tektonických pohybov existovali zložité paleogeografické pomery (depresie charakteru úvalín a vyvýšené chrby), kde sa uplatňovali diferencované geologicko-sedimentologicko-pedologické procesy (denudácia, akumulácia, činnosť ron, oglejenie, soliflukcia), ovplyvňované formami mezoreliéfu a klimatickými zmenami (obr. 11).

Na vyvýšených častiach v južnej časti hliniska v roku 1985 sme s PhDr. L. Kaminskou, CSc. našli zvyšky štiepanej kamennej industrie (obr. 12). Predstavujú ju čepele a úštepy s rôznymi farebnými radiolaritov, ktoré pochádzajú z bradlového pásma kyjovského úseku.

Listovitý hrot a kamenná industria sa typologicky podobá známym szeletenským listovitým hrotom z východného Slovenska. Najbližšie nálezy predstavujú listovité hroty z Veľkého Šariša, Spišského Podhradia a Tibavy. Industria má podľa L. Kaminskej (1985) mlado paleolitický charakter. Typologicky netvorí výraznejšiu skupinu.

Keďže lokalita sa geograficky nachádza na trase S-J vedúcej do Krakova a surovina pochádza z bradlového pásma, otázku vzťahu ku staroszeletenskému osídleniu oblasti Krakova nemožno vylúčiť.

Obr. 12. Lokalita Petrovany - Močarmany. Výber kamennej industrie. Kresba: M. Bérešová.

ZÁVER

Na základe morfogenézy územia, poznatkov o reliéfe, mikromorfologického štúdia fosílnych pôdných komplexov prerušovaných polohami spraše na lokalite Petrovany - Močarmany sme zistili fosílné pôdne komplexy zo 4 veľkých interglaciálov (D/G, G/M, M/R a R/W) a 5 interštadiálov (G1/2, G2/3, R1/2, W1/2 a W2/3) a viacerých studených období - štadiálov doložených polohami spraše.

Fosílné pôdne komplexy sú odlišné typologicke. Z obdobia starého pleistocénu je zachovaná rubefikovaná parahnedozem, černozem (profil B), kým na profile C a A sú zachytené fosílné pôdy z interglaciálov G/M, M/R a R/W hlboké Bt (f) g horizonty (hlbka > 1,5m) typu hnedej lesnej pôdy (kambizem) až podzolu - pseudogleja. Vyznačujú sa výraznou orientáciou pôdnej plazmy (v mikromorfologickom zábere), intenzívnym vnútroprofilovým zvetrávaním (vysokým obsahom Mn a Fe konkrécií o priemeru 1-3 cm), výskytom ílových minerálov s prevahou kaolinitu.

Ich genéza prebiehala v „prechodnej paleopedologickej provincii“ (v zmysle W. L. Kubienu, 1956), ktorá sa vyznačuje studenými a vlhkými podmienkami, prerušovanými krátkymi studenými a suchými periodami. Bioklimaticky vývoj prebiehal pod lesnou vegetáciou v podmienkach severskej tajgy resp. lesotajgy prerušovanej polohami tundrových lúk s periodami kontinentálnejšími, čo dokumentuje výskyt eolických zložiek (spraše) s vysokým obsahom frakcie (priemer 0,01-0,05 mm) 34,83-45,27%.

Pri štúdiu genézy sedimentov a fosílnych pôdných komplexov sme využili poznatky K. I. Luka-

ševa (196) z Bieloruska, ktorý na základe hodnôt chemických analýz charakterizuje podmienky sedimentácie v období pleistocénu.

Získané hodnoty sa pohybujú od 0,170 do 0,417, čo dokumentuje, že sedimentácia prebiehala za intenzívnych procesov pedogenézy a veľmi slabej eolickej činnosti (hodnota najvyššia 0,417).

Tri vybrané profily jednoznačne dokumentujú heterogénnosť sedimentov. Reprezentujú ich spraše a deriváty spraše, ktoré sa sedimentovali počas pleistocénu za spolupôsobenia procesov svahovej modelácie, soliflukcie, pedogenézy a účinnosťou procesov v kryolitozóne. Považujeme ich za polygenetický sediment. Vznikali za veľmi zložitých klimatických a morfyndynamických podmienok.

Ich výskyt a charakter prispel k poznaniu paleogeografických pomerov v období pleistocénu v Košickej kotline a chronostratigrafickému zaradeniu.

Lokalita bola študovaná aj archeologicky. Našli sa tu bližšie neurčený listovitý hrot a kamenná industria typologicke podobná szeletenským artefaktom z lokalít východného Slovenska. Typologicke netvorí výraznú skupinu.

Surovina pochádza z pieninského bradlového pásma. Geograficky sa nachádza na trase S-J vedúcej do Poľska - Krakowa, preto otázku vzťahu ku poľskému staroszeletenskému osídleniu nemožno vylúčiť.

Lokalita Petrovany - Močarmany je unikátnym objektom pre štúdium abiotických zložiek krajiny, preto by bolo vhodné komplex vyhlásiť za „chránené nálezisko“.

LITERATÚRA

- Bryan 1946 - K. Bryan: Cryopedology - the study of frozen ground and intensive frost - action with suggestion on nomenclature. Am. Journ. Sci (vol 244), New Haven 1946, 622-642.
- Čuchráč et al. 1977 - M. Čuchráč et al.: Záverečná správa a výpočet zásob Močarmany - DP tehliarska surovina, stav k 1. XI. 1976. SGÚ Bratislava, GP n. p. Spišská Nová Ves, 1977, 53.
- Grečuľa a kol. 1977 - P. Grečuľa a kol.: Hornátsky zlomový systém a jeho problémy. Mineralia Slovaca 6, 1977, 419-448.
- Hochmuth./Lauko, 1985 - Z. Hochmuth/V. Lauko: Veľkomierkové geomorfologické mapovanie pre potreby praxe na príklade územia severnej časti Košickej kotliny. Acta Facultatis Rerum Naturalium Comenianae Geographica Nr. 25. Bratislava 1985, 171-183.
- Jahn 1956 - A. Jahn: Wyzyna Lubelska. rzezba i czwartorzeci Polska wydawnictwo naukowe Warszawa 1956, 453.
- Janočko, J., 1989 - J. Janočko: Vplyv kvartérnej tektoniky na vývoj územia v severnej časti Košickej kotliny. Mineralia Slov. 21, 1989, 421-425.
- Kaličiak et al. 1991 - M. Kaličiak et al.: Vysvetlivky ku geologickej mape severnej časti Slánskych vrchov a Košickej kotliny, 1:50 000. Geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava 1991, 231.
- Kaličiak 1996 - M. Kaličiak: Vysvetlivky ku geologickej mape južnej časti Slánskych vrchov a Košickej kotliny, 1:50 000. Geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava 1996.
- Kaminská 1985 - E. Kaminská: Nový nález listovitého hrotu z východného Slovenska. Arch. Rozhledy 37, 1985, 195-197.
- Karniš/Kvitkovič 1970 - M. Karniš/J. Kvitkovič: Prehľad geomorfologických pomerov východného Slovenska. Geografické práce I. SPN, Bratislava 1970.
- Karniš 1971 - M. Karniš: Geomorfologické pomery Prešova a okolia. Problémy geografického výskumu. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1971, 107-114.
- Kvitkovič/Plančár 1977 - J. Kvitkovič/J. Plančár: Recentné vertikálne pohyby zemskej kôry vo vzťahu k zemetraseniam a seizmoaktívnym zlomom v Západných Karpatoch. Geogr. Čas. 29, 3, 1977, 229-253.
- Kubiena 1956 - W. L. Kubiena: Zür Mikromorphologie, Systematik und Entwicklung der rezenten und fossilen Lössböden. Eiszeitalter und Gegenwart (Öhringen - Würu) 7, 1956, 43-56.
- Ložek, V., 1973 - V. Ložek: Příroda ve čtvrtohorách. Praha 1973.
- Lukašev 1961 - K. I. Lukašev: Problema lessov v svete sovremenných obloženij. Izdat. AN BSSR, Minsk 1961, 219.
- Lukniš/Plesnik 1961 - M. Lukniš/P. Plesnik: Nížiny, kotliny a pohoria Slovenska, Bratislava 1961, 161.
- Lukniš/Mazúr./Kvitkovič 1964 - M. Lukniš/E. Mazúr/J. Kvitkovič: Geomorfologické pomery v rajóne VSŽ. Acta Geol. Geogr. Univ. Comenianae, Geographica 4, Bratislava 1964, 45-64.
- Nešvara, J., 1979 - J. Nešvara: Mladé tektonické pohyby a seizmicita v Západných Karpatoch. Manuskript. Geofond Bratislava 1979.
- Ruddiman/McIntere 1976 - W. F. Ruddiman/A. McIntere: Northeast Atlantic paleoclimatic changes over the past 600 000 years. Geol. Soc. Amer. Mem. 145, 1976, 111-146.
- Ryško 1982 - J. Ryško et al.: Východné Slovensko - jadrová elektrárňa. 1. etapa. Manuskript - Archív GÚDŠ. Geofond Bratislava 1982.
- Shacletonn/Opdyke 1976 - J. Shacletonn/N. D. Opdyke: Osgygenen - isotope and paleomagnetic stratigraphy of egnatorial Pacific core V28-239 Late Pliocene to latest Pleistocene. Gel. Soc. Amer. Mem. 45, 1976, 449-464.
- Slávik 1967 - J. Slávik: Nerastné suroviny Slovenska. 1. Bratislava 1967.
- Slávik 1974 - J. Slávik: Vulkanizmus, tektonika a nerastné suroviny neogénu východného Slovenska a pozícia tejto oblasti v Neoeurope. Geofond Bratislava 1974.
- Urbánek 1933 - L. Urbánek: Příspěvek k poznání dilúvia v okolí prešovském. Sbor. II. sjezdu čs. geografu v Bratislave, 1933, 125-129.
- Urbánek 1937 - L. Urbánek: Půda města Prešova. Sbor. Přírodoved. klubu v Košiciach III, 1935-1937, Košice 1937, 94-97.
- Vaškovský 1977 - I. Vaškovský: Kvartér Slovenska. Quaternary of Slovakia. Geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava 1977, 247.

Základné práce autora k danej problematike.

- Košťálik 1986 - J. Košťálik: Problem of the Lithology and Stratigraphy of Loesses of Eastern Slovakia. Annales Univ. M. C. Skladowska. Lublin - Polonia, XLI, 13, sec. B, 1986, 219-228.
- Košťálik 1988 - J. Košťálik: Petrovany - Paleopedologická lokalita medzinárodného významu. XII: východoslovenský tábor ochrancov prírody. Prehľad odborných výsledkov (Sigard - Kokošovce 30. 7. - 6. 8. 1988). SZOPK, Prešov 1988, 25-34.
- Košťálik 1999 - J. Košťálik: Spráše a fosílné pôdy východného Slovenska, ich genéza, chronostratigrafia a využitie. Katedra geografie Prírodovedeckej fakulty UPJŠ v Košiciach. Košice 1999, 191.
- Košťálik 2003 - J. Košťálik: Mrazové klíny v kvartérnych sedimentoch Košickej kotliny - ich genéza a chronostratigrafia. Mineralia Slovaca 35, 2003, 137-140.

Prof. RNDr. Ján Košťálik, DrSc.,
Ústav geografie Prírodovedeckej fakulty UPJŠ
Jesenná 5
SK-040 01 Košice
ug@upjs.sk

BEITRÄG ZUM STUDIUM QUARTÜRGEOLOGISCHEN
UND PALEOPEDOLOGISCHEN BEDINGUNGEN (DES VERHÄLTNISES)
AN LOKALITÄT PETROVANY - MOČARMANY KOŠICKÁ BECKEN

Ján Košťálik

Zusammenfassung

Die Ergebnisse des geomorphologischen Quartärnogeologischen und paleopedologischen Untersuchungen mit mikromorphologischen Kenntnissen der Sedimenten und Fossiler Böden an Lokalität Petrovany - Močarmany sind sehr wichtig für die geodynamische und Chronostratigraphische gliederung.

Am dieser Lokalität erste mal wäre die Kryogennnen Strukturen in der Košická Becken lernen zu kennen.

Studium 3 wichtigen Profilen dokumentieren wechselte Paleoklimatische Bedingungen in der Pleistocen. Die Ergebnisse des Untersuchten Profilen ist die Gliedarung 4 interstadialen (G1/2, G2/3, R1/2, W1/2) und mehrere stadialen mit TL Methoden datieren.

Die Verbreitung des eolischen Sedimenten dokumentieren in Košická Becken und terrassen Treppen Flusses des Hornad, Torysa, Olšava und auch Periglazialen Schuttkegel des Baches Skaroš und Trstená am westliche Seite Bradlo (k. 840) an Slanske Gebirge identifiziert waren.

In der Löss Ablagerungen an der Lokalitäten Kechnec, Seňa, Barca sind die archeologische Artefakten aus Interglazial R/W - bis stadial W2 identifizieren.

Das Gebief auch in Bronz Zeit vor 1700 bis 1400 Jahren Besiedlung wäre. Lokalität Kosteček in der Olšava Gessellschaft - administration Zentrum wäre und die Kontakte mit nordliche Polnische Krakow hätte.

Abb. 1. Das Schema der Lagerstätte Petrovany - Močarmany.

Abb. 2. Die Froststrukturen feststellen in der Lagerstätte Petrovany - Močarmany in nordlichen Teil des Košice - Becken.

Abb. 3. Mikromorphologische Dunschliffe. Bazaler rubefizierte parabraunerde aus Interglazial D/G in Lagerstätte Petrovany - Močarmany. In der Mitte des Aufnahme ist gut identifizieren Separation der Fließplazma. Vergr. 40-fach. Foto: J. Košťálik.

Abb. 4. Der Frostkeil aus Interglazial Horizonte D/G mit fossiler Horizont der Tchernozem gefühlt ist.

Abb. 5. Darstellung des Schematische Lößprofil C in der Mitte der Lagerstätte.

Abb. 6. In der Aufnahme komplizierte Paleoböden Komplex aus Mittelpleistozän. Foto: J. Košťálik.

Abb. 7. Mikromorphologische Dunschliffe. Die Fossiler Böden Types Kombizem-Pseudogley mit Aktives geschichtetes Fließplazma Interglazial M/R. Vergr. 40-fach. Foto: J. Košťálik.

Abb. 8. Calcitnägelschenbildung Lublinit in der Fossiler Braunerde Böden. Foto: J. Košťálik.

Abb. 9. Mikromorphologische Dunschliff. Die Löß aus stadial Riss (R1) ist bearbeitet mit Endogenen Processen. Sekundäre Mn mikroliten, punktförmig konzentriert sind. Verg. 40-fach. Foto: J. Košťálik.

Abb. 10. Ansicht zum der Lagerstätte des Profil A zum SÖ orientiert. In der Mittel des Aufnahme (rest Löß 35-55 cm mächtig aus stadial W1). Januar 2007. Foto: J. Košťálik.

Abb. 11. In der Aufnahme das Komplex der Fossiler Böden und Löß Sedimenten Interglazial Mindel-Riss (M/R) mit erosion Formen. Januar 2007. Foto: J. Košťálik.

Abb. 12. Die Lokalität Petrovany - Močarmany. Auswahl des Paleolitische Steinindustrie (Artefakten) aus szeletien Zeit. Zeichnerin M. Bérešová.

Tabelle 1. Die Grundlage Korngrößenanalyse Löß und Paleoböden der Lagerstätte Petrovany - Močarmany. Profil C, Jahr 2003.

Tabelle 2. Total chemische Analyse Löß und Paleoböden Lagerstätte Petrovany - Močarmany.

Tabelle 3. Die Grundlage Kornanalyse Löß und Paleoböden der Lagerstätte Petrovany - Močarmany. Profil A.

Tabelle 4. Total chemische Analyse Löß und Paleoböden Lagerstätte Petrovany - Močarmany.

Übersetzt von Autor

Seminář

SEVERNÉ POTISIE V DOBE HALŠTATSKEJ

21 - 22. 6. 2006 M. Michalovce

Správa a seminár

Elena Miroššayová

V dňoch 21.-22. 06. 2006 sa v Zemplínskom múzeu v Michalovciach uskutočnil pracovný seminár na tému Severné Póisie v dobe halštatskej, ktorého sa zúčastnilo 14 domácich a zahraničných archeológov. Na pracovnom rokovaní predniesli 10 referátov zameraných na problematiku kultúrneho vývoja na území severovýchodného Maďarska, severozápadného Rumunska, juhovýchodného Slovenska a vzťahov juhozápadného Slovenska k Póisiiu v dobe halštatskej. Súčasťou programu bola prehliadka archeologickej expozície múzea a nových nepublikovaných nálezov z doby halštatskej z výskumov PhDr. Lýdie Gačkovej. Všetci účastníci privítali výhody usporiadania pracovného seminára zameraného na užšie vymedzenú problematiku s menším počtom účastníkov, pretože vznikol väčší priestor na diskusiu k referátom a k predloženému archeologickému materiálu. Stretnutia podobného charakteru zamerané na riešenie problematiky doby halštatskej v Karpatkej kotline plánujeme uskutočniť aj v budúcnosti.

Zastúpené inštitúcie: Univerzita Konštantína Filozofa Nitra, Podvihorlatské múzeum Humenné, Vlastivedné múzeum Hanašovec nad Topľou, Múzeum Kežmarok, Muzeul Județean Maramureș Baia Mare, Sathmar Muzeul Satu Mare, Jóna András Múzeum Nyíregyháza, Zemplínske múzeum Michalovce, Archeologický ústav SAV Nitra, VPS Košice;

Seminár ako súčasť riešenia GP 2/6125/26 organizoval AÚ SAV, pracovisko Košice v spolupráci so Zemplínskym múzeom v Michalovciach s nasledovným programom:

210620 06 streda

14:00 - Otvorenie konferencie

14:20 - 15:40 - Pracovné rokovanie

E. Miroššayová: Súčasný stav poznania doby halštatskej na JV Slovensku.

L. Gačková: Halštatské nálezy v Zemplínskom múzeu v Michalovciach.

Z. Rajtárová: Stav poznania doby halštatskej na JV Slovensku a kultúrne vzťahy k Póisiiu.

P. Romsauer: Niekoľko poznámok k vzťahom medzi vnútro a mimokarpatskou oblasťou v dobe halštatskej.

Diskusia

15:40 - 16:00 - Prestávka

16:00 - 17:00 - Pracovné rokovanie

I. Bejinariu: First Iron Age Strohholds from Northwestern Transylvania. The last 15 years researches.

C. Kacsó: Hallstattzeitliche Funde in der Maramureș.

L. Marta: The Late Bronze Age and The Early Hallstattian Age in the Plain of the Inferior Somes Valley.

Diskusia

17:00 - 18:00

Prehliadka expozície múzea

18:30 - Spoločenský večer

22. 062006 štvrtok

9:00 - 11:00 - Pracovné rokovanie

R. Scholtz: Scythian finds on the M3 motorway.
L. Benediková/B. Kovár: Niekoľko poznámok k materiálu z hradiska Detva-Kalamárka.

E. Miroššayová/L. Olexa: Nové hrobové nálezy zo Ždane, okr. Košice.

Diskusia

Záver seminára

Odovzdané príspevky a abstrakty sú prezentované v tomto čísle Východoslovenského praveku.

Stav poznania doby halštatskej na juhozápadnom Slovensku a kultúrne vzťahy k Potisiu

Abstrakt

Susanne Stegmann-Rajtár

Analýze a vyhodnoteniu pramennej bázy zo sídlisk a pohrebísk doby halštatskej na juhozápadnom Slovensku sa v 60-tych a 70-tych rokoch minulého storočia ťažiskovo venovali v mnohých prácach najmä J. Paulík, M. Pichlerová a M. Dušek. V nasledujúcom období nadviazali na ich činnosť predovšetkým P. Romsauer a E. Studeníková, ktorých početné štúdie dodnes tvoria jadro poznania kultúrneho vývoja v tejto oblasti (Romsauer 1986; 1996; Studeníková 1986; 1993; 1996). Za kľúčové treba považovať najmä ich základné práce z rokov 1976 (Romsauer 1976) a 1987 (Studeníková 1987), ktoré odzrkadľujú celkový stav bádania v 80-tych a 90-tych rokoch. Postavenie JZ-Slovenska v rámci stredodunajského regiónu v období 9./8. až 7./6. stor. p. Kr. bolo v širších súvislostiach vyhodnotené v prácach autorky tohto príspevku (Stegmann-Rajtár 1992; 1994). Ich hlavnou témou je problematika rozhrania doby bronzovej a železnej a vznik halštatskej kultúry.

Kultúrny vývoj v severozápadnej časti Karpatskej kotliny bol v mladšej dobe popolnicových polí a v staršej a mladšej dobe halštatskej úzko spätý nielen s centrálnou stredoeurópskou, ale rovnako aj s adriaticko-karpatskou oblasťou. Sídliská a pohrebiská z juhozápadného Slovenska preto v mnohých prípadoch poukazujú na rôznorodé kultúrne vplyvy a kontakty so susednými ako aj so vzdialenými oblasťami. Mimoriadny význam niektorých lokalít z tohto územia zvyčajne aj skutočnosť, že v oblasti severne od Dunaja, na rozhraní Podunajskej roviny a Podunajskej pahorkatiny, dochádza k prelínaniu stredodunajského a lužického kultúrneho okruhu, kde sa vyskytujú aj početné nálezy jazdecko-nómádskeho kultúrneho spoločenstva (tzv. kimerského a skýtskeho typu), ktoré sa do tohto priestoru rozšírili z východokarpatskej oblasti. Interpretácia zložitých kultúrnych pomerov na prelome neskorej doby bronzovej a staršej doby železnej je aj v súčasnosti v centre pozornosti mnohých bádateľov. Pramennou bázou pre riešenie tejto problematiky je práca L. Veliačika a P. Romsauera (Veliačik/Romsauer 1994).

Stav bádania doby halštatskej na juhozápadnom Slovensku môžeme prezentovať na príklade nie-

ktorých významných nálezísk, z ktorých sa získali nové poznatky o vývoji osídlenia. Ide o známe hradisko Smolenice-Molpír a žiarové pohrebisko Nové Zámky-Ragoňa z ktorých sa v súčasnosti vyhodnocuje starší nálezový fond, ako aj v nedávnej dobe skúmané hradisko Štitáre-Žibrica a novoobjavené sídlisko Dunajská Lužná (Nové Košariská). Pritom v centre pozornosti tohto referátu boli najmä prvé tri lokality, ktorých kovový aj keramický materiál poukazuje na kultúrne vzťahy s Potisiom a východokarpatskou oblasťou.

* Smolenice-Molpír, okr. Trnava. Výskum M. a S. Dušekových v rokoch 1963-1971. Postupným dokumentovaním a vyhodnotením drobných nálezov a keramiky sa získavajú nové poznatky o kultúrnem a chronologickom vývoji ako aj o postavení tohto centrálného hradiska na rozhraní severovýchodohalštatskej (kalenderberskej) a lužickej kultúry s početnými nálezmi regionálneho ako aj nadregionálneho významu (Stegmann-Rajtár 2005).

* Nové Zámky-Ragoňa, okr. Nové Zámky. Výskum M. Duška v rokoch 1957-1958. Žiarové pohrebisko severovýchodohalštatskej (skupina stredného a severovýchodného Zadunajska) a vekerzugskej kultúry s výraznými vplyvmi z prostredia lužickej kultúry (Stegmann-Rajtár 2005).

* Štitáre-Žibrica, okr. Nitra. Prvé systematické prieskumy na hradisku vykonal P. Romsauer (1993), sondážny výskum sa realizoval v rokoch 2002-2003 a 2005-2006 (Stegmann-Rajtár 2004). Hradisko lužickej kultúry s výraznými vplyvmi z prostredia severovýchodohalštatskej kultúry

* Dunajská Lužná (Nové Košariská), okr. Bratislava-vidiek. Bezprostredne pri známom mohylovom pohrebisku bolo v nedávnej dobe objavené aj významné sídlisko severovýchodohalštatskej (kalenderberskej) kultúry. V porušenom objekte 1/02 boli objavené početné tkáčske závažia dokladajúce existenciu viacerých zvislých tkáčskych stavov pri stenách domu (Belanová/Čambal/Stegmann-Rajtár 2005).

LITERATÚRA

- Belanová/Čambal/Stegmann-Rajtár 2007* - T. Belanová/R. Čambal/S. Stegmann-Rajtár: Die Weberin von Nové Košariská - Die Webstuhlbefunde in der Siedlung von Nové Košariská im Vergleich mit ähnlichen Fundplätzen des östlichen Hallstattkulturkreises. In: Scripta Praehistorica in honorem Biba Teržan. Situla 442007, 49-53.
- Romsauer 1976* - P. Romsauer: Počiatky a vývoj doby halštatskej v strednom Podunajsku. Kandidátska dizertácia AÚ SAV Nitra 1976, nepublikované.
- Romsauer 198* - P. Romsauer: Zur hallstattzeitlichen Besiedlung der Südwestslowakei. In: Hallstattkolloquium Veszprém 1984, Mitteilungen des Arch. Inst. der Ungar. Akad. der Wissenschaften, Beiheft 3. Budapest 1984, 103-114.
- Romsauer 1993* - P. Romsauer: K osídlení Nitry v období popolnicových polí a v době halštatskej. In: Nitra. Príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993, 43-63.
- Romsauer 1996* - P. Romsauer: Bemerkungen zur Spät-hallstattzeit im Nordostalpenraum. In: Die Osthallstattkultur, Sopron 1994, Archaeolingua 7, Budapest 1994, 1-4.
- Stegmann-Rajtár 1992* - S. Stegmann-Rajtár: Spätbronze- und früheisenzeitliche Fundgruppen des mittleren Donaugebiets. Bericht RGK 73, 1992, 29-179.
- Stegmann-Rajtár 1994* - S. Stegmann-Rajtár: Vývoj stredodunajských popolnicových polí v neskoréj dobe bronzovej (HaB) a vznik halštatskej kultúry. Slov. Arch. 2, 1994, 3-10.
- Stegmann-Rajtár 2002* - S. Stegmann-Rajtár: Keramika ako kritérium regionálneho členenia kultúrnej oblasti. Tvar a výzdoba hrobovej keramiky v severovýchodo-halštatskom kultúrnom okruhu. Štúd. zvesti AÚ SAV Nitra 32002, 19-201.
- Stegmann-Rajtár 2004* - S. Stegmann-Rajtár: Die slowakisch-deutschen Ausgrabungen auf der befestigten Höhensiedlung Štitáre-Žibrica, Kr. Nitra (Slowakei). In: Archeologické výskumy v Jižních Čechách, Supplementum 1, České Budějovice 2004, 503-522.
- Stegmann-Rajtár 2005* - S. Stegmann-Rajtár: Smolenice-Molpír. Reallex. der Germanischen Altertumskunde 29200514, 1-15.
- Studeníková 198* - E. Studeníková: Zur Problematik der bratislaver Siedlungskammer in der Hallstattzeit. In: Hallstattkolloquium Veszprém 1984, Mitteilungen des Arch. Inst. der Ungar. Akad. der Wissenschaften, Beiheft 3, Budapest 1986, 221-226, 449-445.
- Studeníková 1987* - E. Studeníková: Kultúrne kontakty juhozápadného Slovenska v dobe halštatskej. Kandidátska dizertácia, Bratislava 1987, nepublikované.
- Studeníková 1993* - Staršia doba železná (halštatská). In: Najstaršie dejiny Bratislavy (T. Štefanovičová edit.), Bratislava 1993, 116-142.
- Studeníková 1996* - E. Studeníková: Neue Ausgrabungen hallstattzeitlicher Hügelgräber in der Slowakei. In: Die Osthallstattkultur, Sopron 1994, Archaeolingua 7, Budapest 1996, 497-506.
- Veliačik/Romsauer 1994* - L. Veliačik/P. Romsauer: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku I. Katalóg. Nitra 1994, 1-10.

PhDr. Susanne Stegmann-Rajtár
 Archeologický ústav SAV
 Akademická 2
 SK-21 Nitra
 zuzana.rajtarova@savba.sk

Súčasný stav poznania doby halštatskej na východnom Slovensku

Abstrakt

Elena Miroššayová

Prvé súhrnné vyhodnotenie vývoja osídlenia východného Slovenska v dobe halštatskej na základe dostupných pamiatok bolo koncom osemdesiatych rokov (*Miroššayová 1987*). Napriek tomu, že sa na sledovanom území odvtedy nerealizoval systematický výskum väčšieho rozsahu, podarilo sa získať súbory nálezov, ktoré prispeli k rozšíreniu poznatkov o kultúrnom vývoji. Naďalej však zostáva problematické precizovanie chronológie pamiatok, predovšetkým časového úseku zo záveru doby bronzovej a počiatku doby halštatskej (HB3/HC).

V závere doby bronzovej zaberajú územie Východoslovenskej nížiny a prevažnej časti Košickej kotliny nositelia gávskej kultúry. Jej neskorú podobu označil svojho času J. Paulík na základe nálezov zo Somotoru ako somotorský typ (*1987*). Domáce obyvateľstvo prežíva ďalej do doby halštatskej. K zmenám jeho materiálnej kultúry dochádza postupne pod vplyvom kultúrno-historickej situácie v Karpatskej kotline. Zachované súbory, ktoré pozostávajú prevažne z foriem úžitkovej keramiky, nedovoľujú presne vymedziť materiálnu náplň staršieho úseku doby halštatskej. Východiskom pri jeho vyhodnocovaní zostáva naďalej štúdia *V. Budínskeho-Krička (1987)*, analyzujúca nálezy z plochého žiarového pohrebiska Vojnatina - Maleniky. Napriek chudobnému a chronologicky málo citlivému materiálu datoval autor nálezy z hrobov do neskej doby bronzovej až počiatku doby halštatskej. Do toho istého časového rozpätia následne zaradil aj ojedinelé hroby z Lúčok, Vojan, Tibavy, Somotoru, sídliskové nálezy z výšinnej osady v Somotore - Somotorskej hory, z hradísk Koňuš - Stará Koňuš, Nižný Tvarožec - Pivničky, Šarišské Sokolovce - Hradová hura, Veľký Šariš - Šarišský hradný vrch a časť nálezov z Terne - Lysej stráže. Z novších nálezov s týmto horizontom súvisia žiarové hroby zo Zemplína (*Gašaj 1987*) a Zemplínskych Kopčian (*Demeterová 1987*).

Pre starší úsek doby halštatskej sa podarilo na Východoslovenskej nížine v okolí dolného toku Laborca a Uhu rozpoznať dôležitú skupinu lokalít s nálezmi keramiky s perforovanými okrajmi (Michalovce, Čičarovce, Zemplínske Kopčany, Dúbravka). Pôvod keramiky sa hľadá vo východoeurópskom priestore

v kultúrnom prostredí horného Podnestria a západnej Volyne (*Miroššayová 1987, 1992*).

Výraznejšie nálezové súbory sú na území Východoslovenskej nížiny z mladšieho úseku doby halštatskej (HC2-HD). Územie sa nachádzalo vo sfére intenzívneho vplyvu centrálného Potisia, kde sa sformovala kultúra Vekerzug. Obyvateľstvo Východoslovenskej nížiny aj naďalej pochováva žiarovo (ojedinelé hroby Michalovce - Pod Hrádkom, Zemplínske Kopčany, Cejkov - *Miroššayová 1987, 110-113*). Mohylové pohrebiská charakteristické pre kuštanovickú skupinu rozšírenú na Zakarpatskej Ukrajine nie sú na Východoslovenskej nížine zatiaľ identifikované. Keramický inventár obyvateľov mladšieho úseku doby halštatskej obsahoval okrem prežívajúcich úžitkových hrncovitých foriem aj tvary, ktoré majú analógie v kultúre Vekerzug (šálky s vysoko vytiahnutým uchom, misky s rytou výzdobou na vnútornej strane, vázy esovitej profilácie, keramika točená na kruhu). Z ostatných nálezov sú to hadovité záušnice a hlinené pečatidlá. V mladšom úseku narastá počet otvorených sídlisk - Hrčel, Zemplín - Hradisko, Somotor - Somotorská hora, Dúbravka, Michalovce-Hrádok, Budkovce, Ižkovce a Rad (*Miroššayová 1987, 110; Miroššayová 1992*). Halštatské črty materiálnej kultúry obyvateľov Východoslovenskej nížiny s príchodom Keltov postupne doznievajú. K najmladším sídliskám domáceho obyvateľstva, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou už môžeme časovo synchronizovať s najstaršími keltskými hrobmi stupňa LB2 (*Bujna/Kaminská 1992*) patrí Stretavka.

Iná situácia vo vývoji osídlenia v dobe halštatskej sa ukazuje na území Košickej kotliny a v priľahlom údolí stredného toku Torusy. Kľúčovým materiálom pre sledovanie kultúrneho vývoja od záveru doby bronzovej a v dobe halštatskej sú nálezy z osady Terňa-Lysá stráž, publikované v samostatnej štúdii (*Budínský-Krička/Miroššayová 1992*). Ďalšie dôležité nálezy boli pri výskumoch získané zo sídlisk Prešov - Pod Bikošom, Prešov - Pod Kalváriou, Ostrovany a Čečejevce (*Miroššayová 1999; 1994; 2005*). Podoba keramického inventáru predstavuje postgávska modifikáciu s rozpoznaiteľným vplyvom kultúry kyjatickej, severných

popolnicových polí, východohalštatského a východoeurópskeho prostredia.

Veľkým prínosom je najnovší objav žiarového pohrebiska v Ždani, okr. Košice - okolie, s ktorým je časovo synchronne sídlisko v Trstenom pri Hornáde (Jurečko 1983) a známy depot železných predmetov z Nižnej Myšle (Miroššayová 1990).

Dôležitým náleziskom pre poznanie počiatkov metalurgie železa na východnom Slovensku sú Čečejevce, poloha Gemerské (Miroššayová 1994). Okrem bohatého keramického inventáru sa získali dôležité informácie o ťažbe a hutnení železa (kútacie jamy, zlomky zo stien taviacich piecok, železná troska, železná lupá).

Novšie závažné poznatky boli nadobudnuté z východnej časti Slovenského krasu. Halštatské sídliská sa koncentrujú v okolí Zádielskej a Hájskej

doliny. Súčasťou sídliskových areálov boli jaskyne, ktoré obyvatelia využívali na dlhší pobyt (Háj - Slaninová jaskyňa, Jasov - Fajka a Veľká jasovská jaskyňa), alebo ako kultové miesta (Háj - jaskyňa Kamenná tvár). Materiálna kultúra obyvateľov západnej časti Košickej kotliny v dobe halštatskej vyrástla z podložia neskorej modifikácie kyjatickej kultúry s určitým podielom kultúry gávskej. Jej podoba sa tak, ako v ostatných regiónoch Košickej kotliny a Východoslovenskej nížiny, dotvárala pod vplyvom cudzích kultúrnych prostredí balkánskeho, západokarpatského a východoeurópskeho (Miroššayová 1990). V súčasnosti môžeme konštatovať, že dôležitý podiel na kultúrnom vývoji východného Slovenska malo v dobe halštatskej geograficky širšie kultúrne prostredie centrálného Pötisia ako zdroj a sprostredkovateľ nových impulzov.

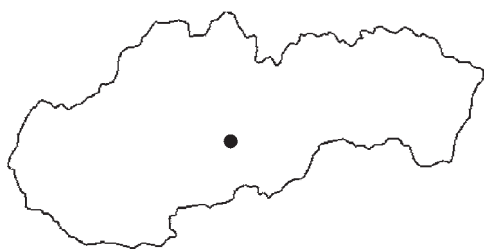
LITERATÚRA

- Budinský-Krička 1976 - V. Budinský-Krička: Predkuštanovické žiarové pohrebisko vo Vojnatine. Slov. Arch. 24, 1976, 119-124.
- Budinský-Krička/Miroššayová 1992 - V. Budinský-Krička/E. Miroššayová: Terná - Lysá stráž - sídlisko z neskorej doby bronzovej a halštatskej (Pokus o chronologické a kultúrne určenie). Slov. Arch. 40, 1992, 47-76.
- Bujna/Kaminská 2003 - J. Bujna/L. Kaminská: Další latěnský hrob z Cejkova. AVANS 2002, 2003, 27-29.
- Demeterová 1983 - S. Demeterová: Žiarové hroby z neskorej doby bronzovej a zo začiatku staršej doby železnej v Zemplínskych Kopčanoch. Štud. Zvesti AÚ SAV 20, 1983, 113-123.
- Gašaj 198 - D. Gašaj: Žiarový hrob z neskorej doby bronzovej až začiatku staršej doby železnej v Zemplíne. Hist. Carpatica 19, 1982, 20-21.
- Jurečko 1981 - P. Jurečko: Výskum v Trstenom pri Hornáde (K problematike osídlenia východného Slovenska v závere 1. tisícročia pred n. l.). Slov. Arch. 31, 1983, 415-442.
- Miroššayová 199 - E. Miroššayová: Záchraný výskum halštatského sídliska v Stretavke, okr. Michalovce. Arch. Rozhledy 31, 1979, 121-143.
- Miroššayová 1980 - E. Miroššayová: Depot železných predmetov z Nižnej Myšle. Slov. Arch. 28, 1980, 383-394.
- Miroššayová 1987 - E. Miroššayová: Problematika osídlenia východného Slovenska v dobe halštatskej. Slov. Arch. 35, 1987, 107-164.
- Miroššayová 1994 - E. Miroššayová: Sídlisko z neskorej doby halštatskej v Čečejevciach. Slov. Arch. 42, 1994, 37-68.
- Miroššayová 1995 - E. Miroššayová: K počiatkom výroby a spracovania železa na východnom Slovensku. Štud. Zvesti AÚ SAV 31, 1995, 9-21.
- Miroššayová 1999 - E. Miroššayová: Einflüsse der Hallstattkultur in der Slowakei. In: Archaeology of the Bronze and Iron Age. Archaeolingua, Budapest 1999, 157-166.
- Miroššayová 2003 - E. Miroššayová: Sídliskový objekt z eneolitu a staršej doby železnej z Ižkoviec. Vsl. Pravek 6, 2003, 145-160.
- Miroššayová 2004 - E. Miroššayová: Nálezy z doby halštatskej vo východnej časti Slovenského krasu. In: Arch. výzkumy v jižních Čechách, Supplementum 1. Popelnicová pole a doba halštatská. Příspěvky z VIII. konference, České Budějovice 22.-24. 9. 2004. České Budějovice 2004, 351-364.
- Miroššayová 2005 - E. Miroššayová: Sídliskový objekt z doby halštatskej z Prešova. Vsl. Pravek 7, 2005, 47-56.
- Miroššayová 2006 - E. Miroššayová: Príspevok k problematike výskytu keramiky s perforovanými okrajmi v severnom Pötisi. In: Vitaarchaeologica. Sbor. Vita Vokolka. Hradec Králové - Pardubice 2006, 19-202.
- Paulík 1968 - J. Paulík: K problematike východného Slovenska v mladšej dobe bronzovej. Zbor. SNM 8, Hist. 8, 1968, 3-43.

PhDr. Elena Miroššayová, CSc.
Archeologický ústav SAV
Hrnčiarska 13
SK-040 01 K ošice
mirossa@saske.sk

EINIGE BEMERKUNGEN ZU DEN FUNDEN AUS DEM URGWALL DETVA-KALAMÁRKA (Spätbronze-/Hallstattzeit - Mittelatènezeit) ¹

LUCIA BENEDIKOVÁ - BRANISLAV KOVÁR

FUNDORT UND FORSCHUNGSGESCHICHTE

Der Fundort Kalamárka liegt in Poľana-Vorgebirge bei der Stadt Detva (Bez. Zvolen) in der mittleren Slowakei (Abb. 1). Auf einem Gipfel in der Seehöhe 803-816 m. ü. M. wurde hier ein 0,9 ha großer Burgwall mit einem birnenförmigen Grundriss belegt, der aus seiner Ostseite mit einem ungefähr 50 m langen Wall geschützt war (Šalkovský 2001, 39).

Der, seit dem Ende des 19. Jhs. bekannte Fundort, wurde in den Jahren 1986-1989 durch das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra unter der Leitung von Peter Šalkovský gegraben und seitdem wurden die Ergebnisse dieser Grabungen auch publiziert (Šalkovský 1994a; Šalkovský 1994b, 155-185; Šalkovský 2001, 39-58; Šalkovský 2002, 99-126; s. weitere Literatur in zitierten Arbeiten).

Aus den angeführten Arbeiten geht hervor, dass die Lage seit der Jungbronzezeit besiedelt wurde (Šalkovský 1994a, 83). Während der Stufen Ha A2 - Ha B sollte dieser Raum von der Seite der Kyjatice- und Gáva-Kultur beeinflusst sein (Šalkovský 2001, 55).

Am Ende der Bronzezeit bzw. am Ende Ha B - Anfang Ha C wurde die Siedlung befestigt, womit die älteste und unterste Schicht (C) im Wall korrespondiert (Šalkovský 1994a, 83; Šalkovský 2001, 41, 55). Während dieser Zeit sollte hier ein kleiner Burgwall existieren, der mit anderen ähnlichen Lagen im Lausitzer wie auch Kyjaticer Gebiet „des Horizontes Ha B - Ha C“ im Zusammenhang gebracht worden ist (Šalkovský 2001, 55). Es wurde auch behauptet, dass „die bekannten Gräberfelder der Lausitzer-

Hradisko Detva-Kalamárka, neskorá doba bronzová, doba halštatská, doba laténska, nová interpretácia materiálu, drobné predmety, keramika, depota, prevekové a preotohistorické osídlenie mikroregiónu Detva.

Hill-fort Detva-Kalamárka, Late Bronze Age, Hallstatt Period, La Tène Period, new interpretation of finds, small finds, pottery, hoard, prehistoric and preotohistoric occupation of Detva microregion.

Kultur, wie auch die Hortfunde, die Rezession der Lausitzer Aktivitäten in diesem Raum am Ende der Spätbronzezeit bestätigen“ (Šalkovský 2001, 55, 56). Die Siedlungseinheit auf Kalamárka soll sich im Rahmen der Stufe Ha C, in der Zeit des Niedergangs der Kyjatice Kultur, zerfallen sein (Šalkovský 2001, 56). „Wahrscheinlich wurde sie nicht ganz ausgesiedelt, denn im solchen Fall würden die Strömungen aus dem Südosteuropa und Ostalpengebiet, die hierher in der Junghallstattzeit (Ha D)² eingedrungen haben, an ihr vorbeigehen“ (Šalkovský 2001, 56).

Auf der anderen Stelle wurden im Allgemeinen die Spuren der Besiedlung in Ha C - Lt A festgestellt (Šalkovský 1994a, 83).

Ein zweites Mal sollte der Fundort während der Alt- und Mittelatènezeit befestigt gewesen sein, womit die Wallschicht B in Relation steht (Šalkovský 1994a, 83; Šalkovský 2001, 41). Die Besiedlung während der Spätlatènezeit wurde belegt, wobei am Ende der Latène-/Anfang der Römischen Kaiserzeit wahrscheinlich der dritte Wall (A2) entstanden ist (Šalkovský 2002, 123; zur Interpretation der Schichten B und A2 vergl. Šalkovský 1994a, 83, 94; Šalkovský 2001, 41; Šalkovský 2002, 122, 123). Mögliche Relation dieses Walls zu der schwachen Besiedlung während der älteren Römischen Kaiserzeit kann nicht spezifiziert werden (vergl. Šalkovský 1994a, 83; Šalkovský 2001, 41).

Nachdem wurde die Lage erst am Ende des 4. und im 5. Jh. besiedelt, wonach die slawische Besiedlung im ersten Drittel des 9. Jhs. folgt, die bis zum 10.-11. Jh. fortlebte (Šalkovský 1994a, 83, 84). Aus dieser Zeit stammt auch die letzte Wallanlage (A1) des Burgwalls (Šalkovský 2001, 41).

¹ Beitrag entstand im Rahmen des Forschungsjektes VEGA Nr. 00

² Aus dem zitierten Text geht hervor, dass in diesem Fall mit der „Junghallstattzeit“ ganze Stufe Ha D gemeint wurde.

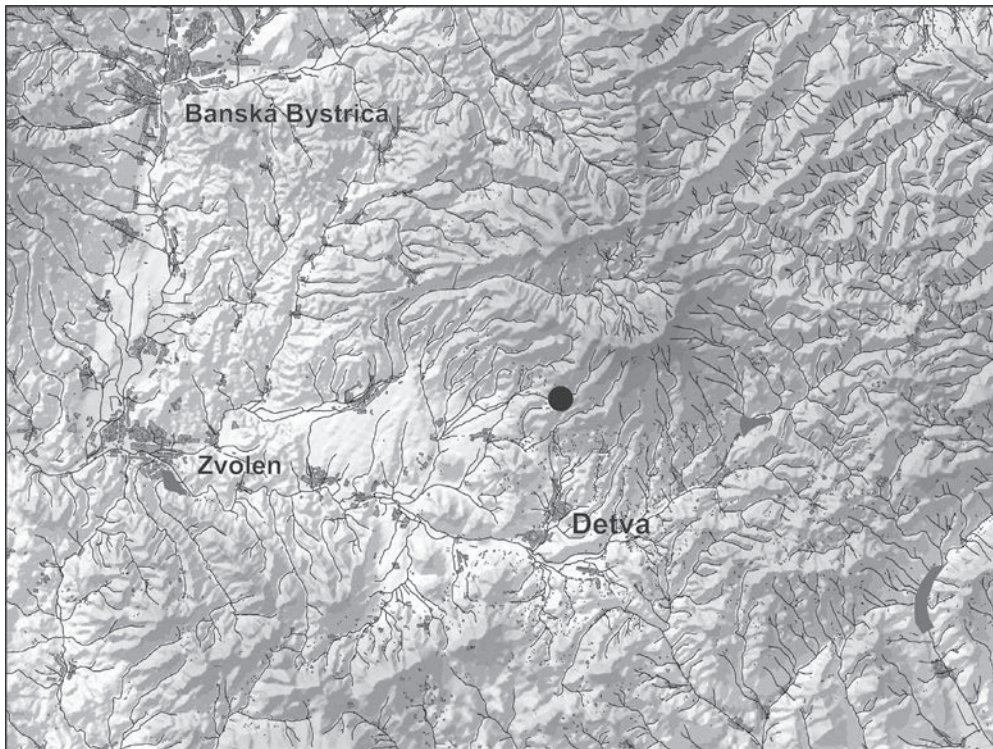

Abb. 1. Lage von Detva-Kalamárka in der mittleren Slowakei.

ZIELSETZUNG

Der vorgelegte Artikel ist bei der Vorbereitung der Dissertationen beider Autoren im Archäologischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra entstanden. Bei Analysenprozess der Funde aus dem Gran- und Slatina-Tal (wo Detva liegt) ist klar geworden, dass das vom Ende der Bronzezeit bis zur Mittellatènezeit datierte Material von Detva andere, bzw. mehr konkrete Interpretationsmöglichkeiten bietet, als es bisher in den oben erwähnten Publikationen des Ausgräbers angegeben wurde (Benediková 2004). Besonders unter den keramischen Funden kommen solche Typen vor, die anders beurteilt sein müssen als es in publizierten Studien geschehen ist.

Deswegen wurden die interessanten und aussagekräftigen Funde, die die Ansicht an das chronologische und kulturelle Profil des Fundortes modifizieren können, zusammengefasst und in einem Beitrag auf der Konferenz *Nördliches Theisgebiet in der Hallstattzeit* (Michalovce, Slowakei, 21.-22. Juni 2006) präsentiert. Im Beitrag wurden zwei Hauptthemen besprochen: 1.) die Korrektheit der publizierten Chronologie; 2.) die darauf folgende kultur-geschichtliche Interpretation der Stellung des Fundortes.

MATERIALANALYSE

Kleinfunde

Von den Kleinfunden möchten wir hier die Spinnwirtel (Abb. 2) und die einschleifige Bogenfibel (Abb. 3) angehen.

Unter den Spinnwirtel, die uns an dieser Stelle interessieren, kommen Spinnwirtel mit Spiralritzverzierung (Abb. 2: 9) und solche mit den horizontal kannelierten Körpern vor (Abb. 2: 1-7; Šalkovský 2001, Abb. 13).

Erster Typ wurde als chronologisch unbestimmbarer und als ein seit Jungbronze- bis Eisenzeit im Südostturkenfeldergebiet auftretender Typ bestimmt (Šalkovský 2001, 52). Es muss jedoch gesagt werden, dass solche Exemplare besonders in den Vekerzug-Fundkomplexen aus der Jung- bis Späthallstattzeit häufig sind (z. B. Dušek 1966, Taf. XXVI: 8, XXXV: 7, XXXVI: 17, LX: 12; Juhász 1976, Abb. 1: 11, 12, 2: 4, 7: 3, 4; Kemenczei 2001-2002, Abb. 1: 20, 5: 16, 12: 8; Miroššayová 2004, 356, Abb. 5: 5). Gleich verziert ist auch ein Stück von Smolenice-Molpír (Dušek/Dušek 1984, Taf. 181: 23), wo jedoch nicht klar ist ob es sich um einen Spinnwirtel oder um eine Glassperle handelt³. Ebenso kommt ein spiralverzierter Spinnwirtel im Tumulus 52 von Sopron-Burgstall vor, der in die erste relativ-chronolo-

³ Im Katalog ist das Objekt auf der Taf. 181: 23 falsch als „Trense, Fragment, Eisen“ beschrieben (Dušek/Dušek 1984, 77).

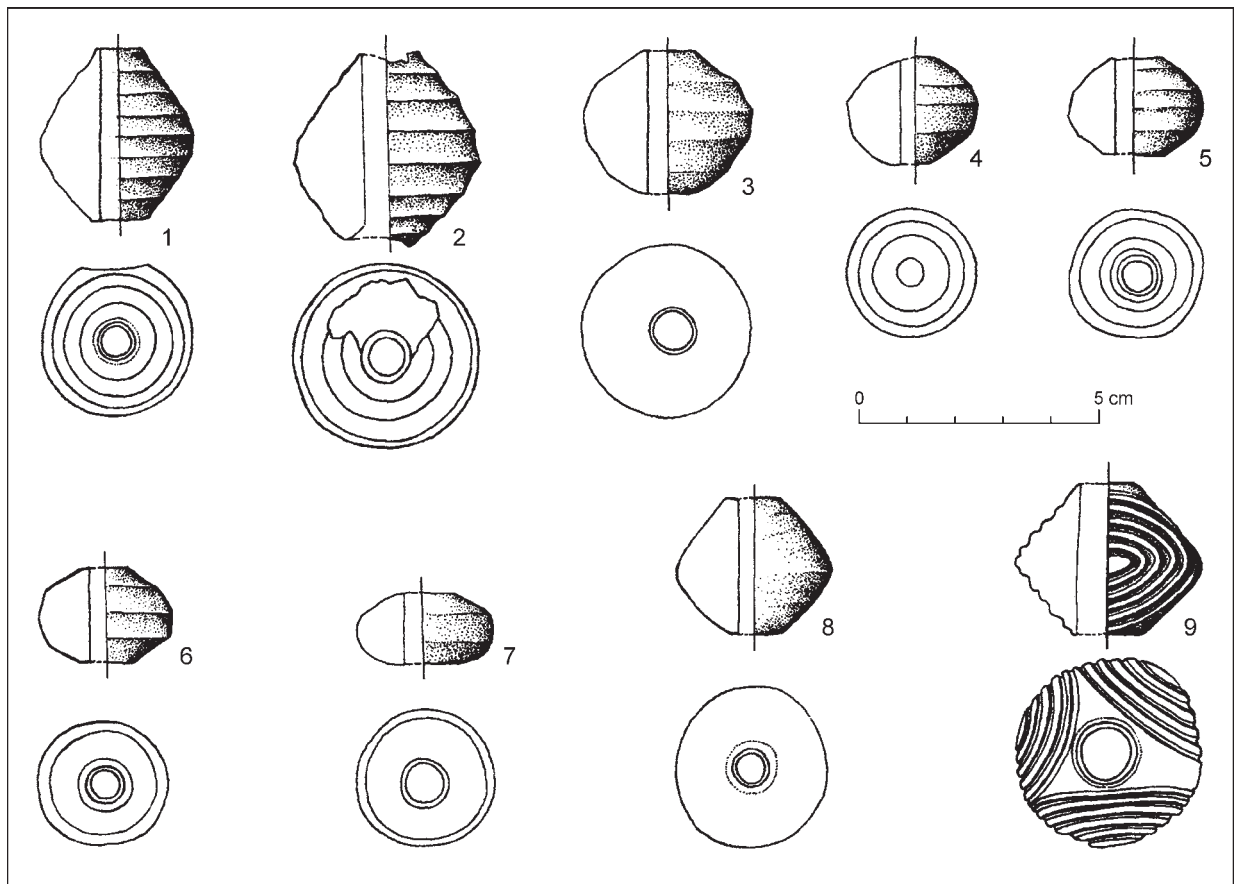

Abb. 2. Detva-Kalamárka. Spinnwirtel (nach Šalkovský 2001, Abb. 13).

logische Gruppe des Gräberfeldes zuzuordnen ist, die der Wende zwischen Ha B und Ha C entspricht (Eibner-Persy 1980, 83, Abb. 15, Taf. 50: 1).

Die Spinnwirtel mit horizontal kannelierten Körpern kommen hauptsächlich wieder in den skythisch geprägten Verbänden der Jung- und Späthallstattzeit vor (z. B. Dušek 1966, Taf. IV: 6, XXIV: 18, XXXVI: 18, XLV: 12, XLIX: 23, LXI: 3; Kemenczei \emptyset - \emptyset , Abb. 9: 24). Ein Stück wurde aber auch aus Smolenice-Molpír publiziert (Dušek/Dušek 1995, Taf. 32: 45) und die Stücke, die ähnlich zu unserem sind, kennt man auch aus den bronzezeitlichen Kontexten (für Konsultation sind wir Frau Tereza Belanová dankbar). Horizontal kannelierte Spinnwirtel stammen auch aus der kaiserzeitlichen Siedlung von Cífer-Pác in der Slowakei (Material vom Herrn Dr. Titus Kolník, für Hinweis sind wir Frau Tereza Belanová zum Dank verpflichtet), was ihre Zuverlässigkeit für die Datierung auf Kalamárka, wo auch kaiserzeitliche Besiedlung belegt ist, ziemlich vermindert.

Einschleifige Bogenfibeln mit viereckiger Fußplatte (Abb. 3) wurden ursprünglich von dem letzten Viertel des 6. bis Mitte des 5. Jhs. vor Chr. datiert (Jerem 1973, 83, 84). Anhand der Querverbindungen zu

den Funden aus dem Grab 61 von Szentes-Vekerzug, wo dieser Fibeltyp auch auftritt, schiebt T. Kemenczei (2004, 89, 90) den Beginn dieser Fibelform in die Mitte des 6. Jhs. vor Chr.

Keramik

Es werden hier 3 Hauptfragen angeschnitten: 1. Belegbarkeit des Einflusses der Gáva- und Kyjatice-Kulturen; 2. Aussagekraft und Interpretationsmöglichkeiten der spätbronze- und hallstattzeitlichen Keramik; und 3. Aussagekraft und Interpretationsmöglichkeiten der früh- bis mittel-latènezeitlichen Keramik;

1. Belegbarkeit des Einflusses der Gáva- und Kyjatice-Kulturen

Bei der ursprünglichen Analyse der Keramik wurde der ziemlich markante Einfluss der Kyjatice- und Gáva-Kulturen erkannt (Šalkovský \emptyset , 47, 49, 51), der jedoch überprüft werden muss, da manche der genannten Beispiele anders zuzuordnen sind.

Aus den Funden, die den Gáva Einfluss repräsentieren sollen, sind die ritzierten Fragmente (Šalkovský 2001, 47, Abb. 7: 14, 15) die überzeugendsten Funde

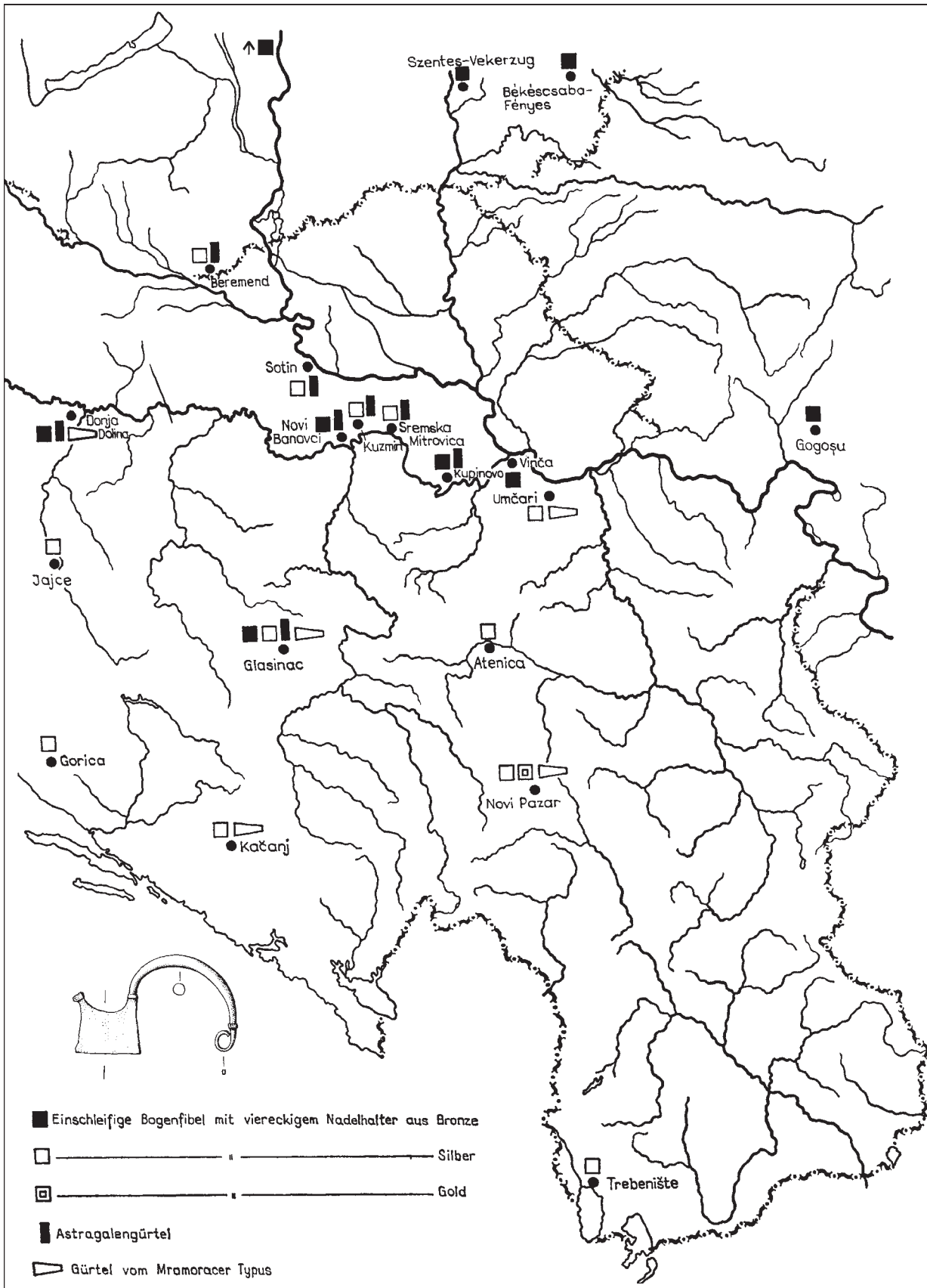

Abb. 3. Verbreitungskarte der einschleifigen Bogenfibeln mit viereckigem Nadelhalter (nach Jerem 1973, Abb. 9, mit Ergänzungen: ↑ ■ - Detva-Kalamárka).

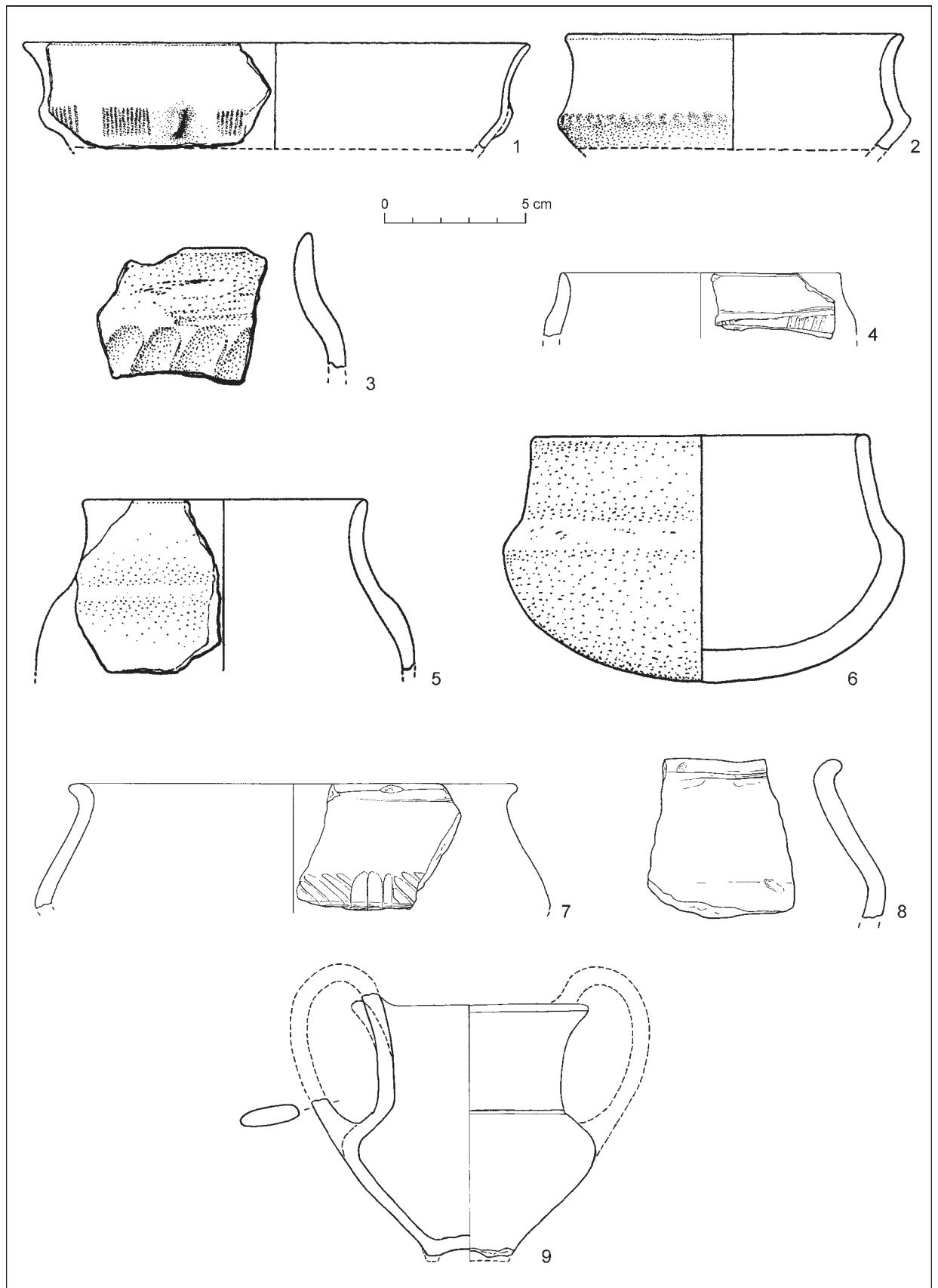

Abb. 4. Detva-Kalamárka. Keramik (1-3, 5, 6 nach Šalkovský 2001, Abb. 5: 7-9; 11: 1, 4; sonst gezeichnet von J. Hritzová, Material aus der Gräbung von P. Šalkovský).

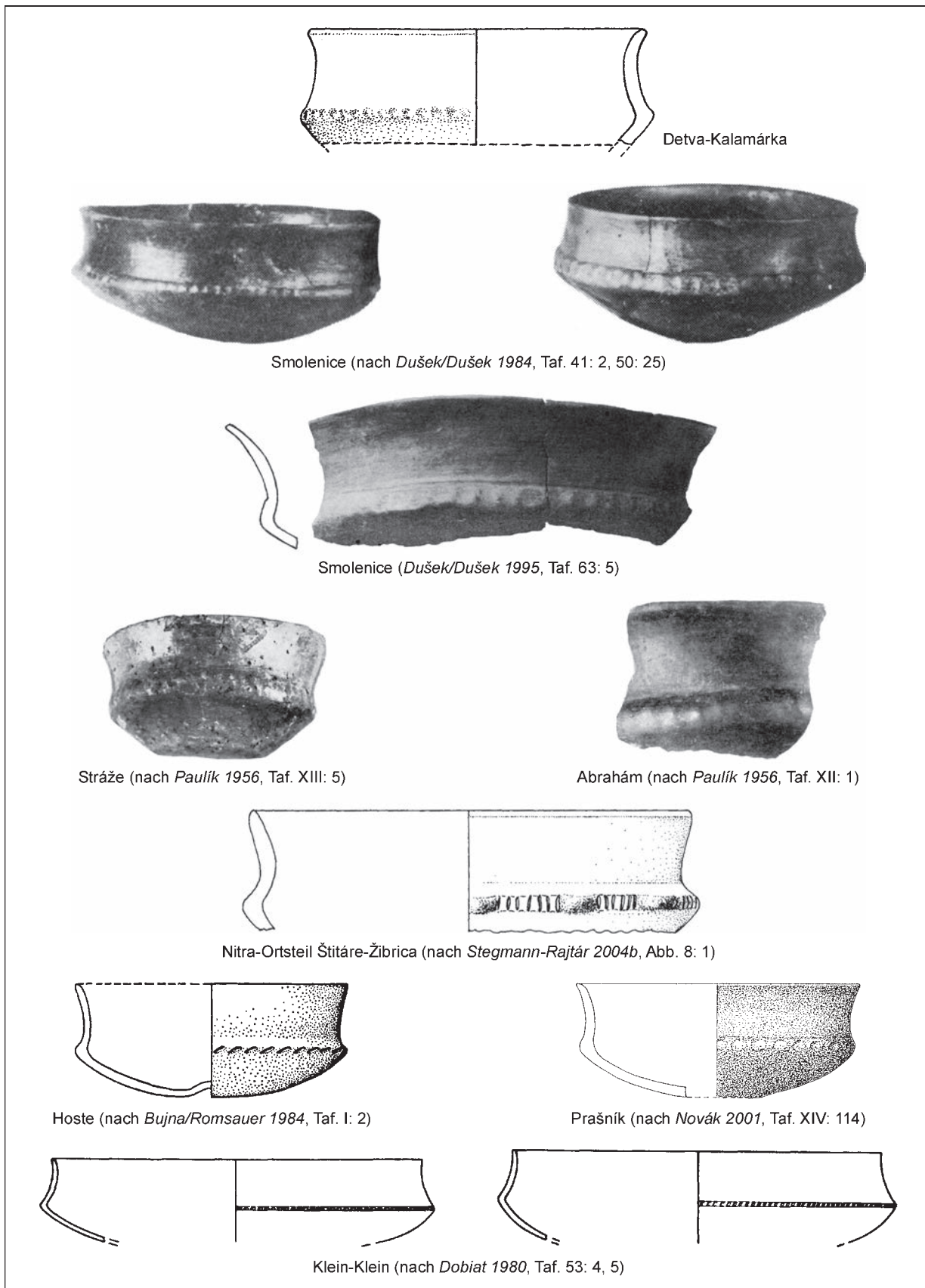

Abb. 5. Schale von Detva-Kalamárka mit Vergleichsbeispielen (Maßstab für Detva s. Abb. 4, sonst versch. Maßstäbe).

dieser Art (vergl. *Kemenczei* 1984, z. B. Taf. CXXIX: 17, CXXXI: 1, 4, 9, CXXXII: 14, 16, 17 ff.), auch wenn ihre Zugehörigkeit zum späteren Zeitabschnitt, namentlich zur kaiserzeitlichen Etappe der Púchov-Kultur nicht völlig ausgeschlossen ist.

Gebuckeltes Wölbung fragm. ent einer Amphora muss nicht gerade „das Erbe der Piliny-Kultur im Kyjatice-Kultur Inventar“ (*Šalkovský* 2001, 47, Abb. 7: 11) repräsentieren, denn solche Buckeln sind auch in früheren Phasen der Lausitzer Kultur auf ihrem ganzen Gebiet bekannt.

Der „Krug (oder die Vase?)... durch die breiteren vertikalen Doppeldellen verziert“ kann auch nicht als ein morphologisch nah zur Hallstattentwicklung stehendes Gefäß angesehen werden und die zwei Dellen auf diesem Gefäß auch nicht die Gáva-Einflüsse indizieren (*Šalkovský* 2001, 49, 51, Abb. 12: 2), da es sich hier um ein germanische Schüssel aus Kaiserzeit handelt⁴.

2. Aussagekraft und Interpretationsmöglichkeiten der spätbronze- und hallstattzeitlichen Keramik (Abb. 4)

Es geht uns auf dieser Stelle darum, die Datierung und die daraus gezogene Interpretation der Entwicklung in diesen Zeitabschnitten zu überprüfen. Deswegen werden im Folgenden nur diejenigen Gefäßtypen besprochen, die - unserer Meinung nach - eine neue Auswertung erfordern.

Das Fragment mit horizontalen Ritzlinien unter dem Rand, das mit den halbbogenförmigen Dellen am Hals und horizontalen Dellen zwischen Hals und Schulter kombiniert sind (*Šalkovský* 2001, 47, Abb. 7: 12), können auch die Variante der Verzierung mit den Halbbogen im unteren Halsteil wie sie auf den spätbronze- und hallstattzeitlichen Amphoren des Lausitzer wie auch Kalenderberg Raumes belegt ist, darstellen.

Jünger als jungbronzezeitlich sind die Fragmente der Schalen mit geknickter und verzierter Wölbung (Abb. 4: 1, 2; vergl. *Šalkovský* 2001, 49, Abb. 11: 1, 2, 4). Schale mit geöffnetem Mundung und mit kleinen Buckeln und kurzen vertikalen Rillen verzierter geknickter Wölbung (Abb. 4: 1; *Šalkovský* 2001, Abb. 11: 4) hat zwar gewisse gemeinsame Merkmale mit den Hochhalsschalen und Hochhalstassen mit scharfkantigem Umbruch aus der entwickelten älteren Hallstattzeit aus den westslowakischen Fundorten (*Stegmann-Rajtár* 2004, 516, Abb. 8: 1, 3, 5), ihre Gesamtprofilierung wirkt jedoch noch spätbronzezeitlich (Niederform mit geöffneter Mundung) und muss deswegen auch in die Spätbronzezeit eingeordnet werden. Der anderer Fragment der Schale mit schärferem und mit kleinen Grubchen verziertem Umbruch (Abb. 4: 2, Abb. 5) findet Parallelen in Smolenice (s. z. B. *Dušek/Dušek* 1984, Taf. 171: 12, 119: 10; *Dušek/Dušek* 1995, Taf. 3: 8, 9; 63: 5),

Nitra, Ortsteil Štitáre-Žibrica (*Stegmann-Rajtár* 2004, Abb. 8: 1), in Prašník (*Novák* 2001, Taf. XIV: 114), im Tumulus Tschoneggerfranzl 2 von Klein-Klein (*Dobiat* 1980, Taf. 53: 4, 5), in Abrahám, Stráže (*Paulík* 1956, Taf. XII: 1, XIII: 5) und Hoste (*Bujna/Romsauer* 1984, Taf. I: 9). Die erwähnten Stücke bzw. die genannten Orte haben ihren Schwerpunkt während der Periode Ha C - Ha D1 (s. *Dobiat* 1980, 170; *Stegmann-Rajtár* 2004, 516), wobei das Exemplar von Hoste schon am Anfang der Späthallstattzeit (Ha D2) stehen könnte (*Bujna/Romsauer* 1984, 444).

Die Entsprechungen für die Fragmente der *Kragensrandschalen mit kanneliertem und mit Dellen verziertem Bauch* (Abb. 4: 3, 4, Abb. 6; *Šalkovský* 2001, Abb. 5: 8) stammen aus der Siedlung von Pobedim, wo sie der Spätbronzezeit angehören (*Studeníková/Paulík* 1983, 113, Taf. I: 4, 5). Ähnliche Stücke kommen auch auf dem Gräberfeld in Moravičany in Mähren (*Nekvasil* 1984, z. B. Taf. 2: 4, 35: 18, 64: 11, 80: 16) vor, wie auch im Tumulus 71 von Sopron-Burgstall (*Eibner-Persy* 1980, Taf. 62: 7). Die, zu unseren analogischen Fragmente, können in Moravičany anhand der Begleitfunde in die Moravičany I Phase S. *Stegmann-Rajtár's* angereiht werden, die ihren Horizonten 2 (Ende) - 5 (Anfang) entspricht (d. h. Ungefähr dem Ende Ha B - Anfang Ha D1; *Stegmann-Rajtár* 1992, 123 ff., 160 ff.). Tumulus 71 von Sopron gehört der ersten relativchronologischen Gruppe an, die an der Wende zwischen Ha B und Ha C datiert wurde (*Eibner-Persy* 1980, 80, 83, Abb. 15).

Es kann vorgenommen werden, dass diese 2 Fragmente von Detva die Formen repräsentieren, die sich dann während der Junghallstattzeit in solche Typen entwickelt haben, die durch die Formen der Kalenderberg-Gruppe und der Gruppe des mittlere und nordöstlichen Transdanubien (*Stegmann-Rajtár* 2004, 193-202; s. unten in dem Abschnitt über dem Hochhalsgefäß), wie auch ein weiteres Fragment des Hochhalsgefäßes (s. unten; Abb. 4: 5, Abb. 7; *Šalkovský* 2001, Abb. 5: 7) von Detva vertreten sind. Wenn es der Fall ist, müsste man die obere Zeitgrenze für die zwei weich profilierte Gefäßfragmente am Anfang/im Rahmen der Ha C zulassen.

Zum *Hochhalsgefäß* (Abb. 4: 5, Abb. 7; findet man Parallelen auf der Siedlung in Visegrád (*Gróh* 1984, Abb. 3: 8, 10), die in die Hallstattzeit (Kalenderberg Kultur) gehört. Das Hochhalsgefäß ähnelt auch dem Gefäß aus der Siedlung in niederösterreichischem Horn, das in Ha C2 - Ha D1 datiert ist (*Griebel* 1996, 105, Abb. 6: e), oder den Gefäßen aus der Kalenderberg Siedlung (Objekt 10/75 und 11/7) von Ivanka pri Dunaji in der Westslowakei (*Studeníková* 1984, Abb. 26: 3, 7). Der in Ha C2 datierte Hügel I von Somlóvásárhely und die übereinstimmend datierten

⁴ Für Konsultation sind wir den Kollegen K. Pieta und T. Kolník dankbar.

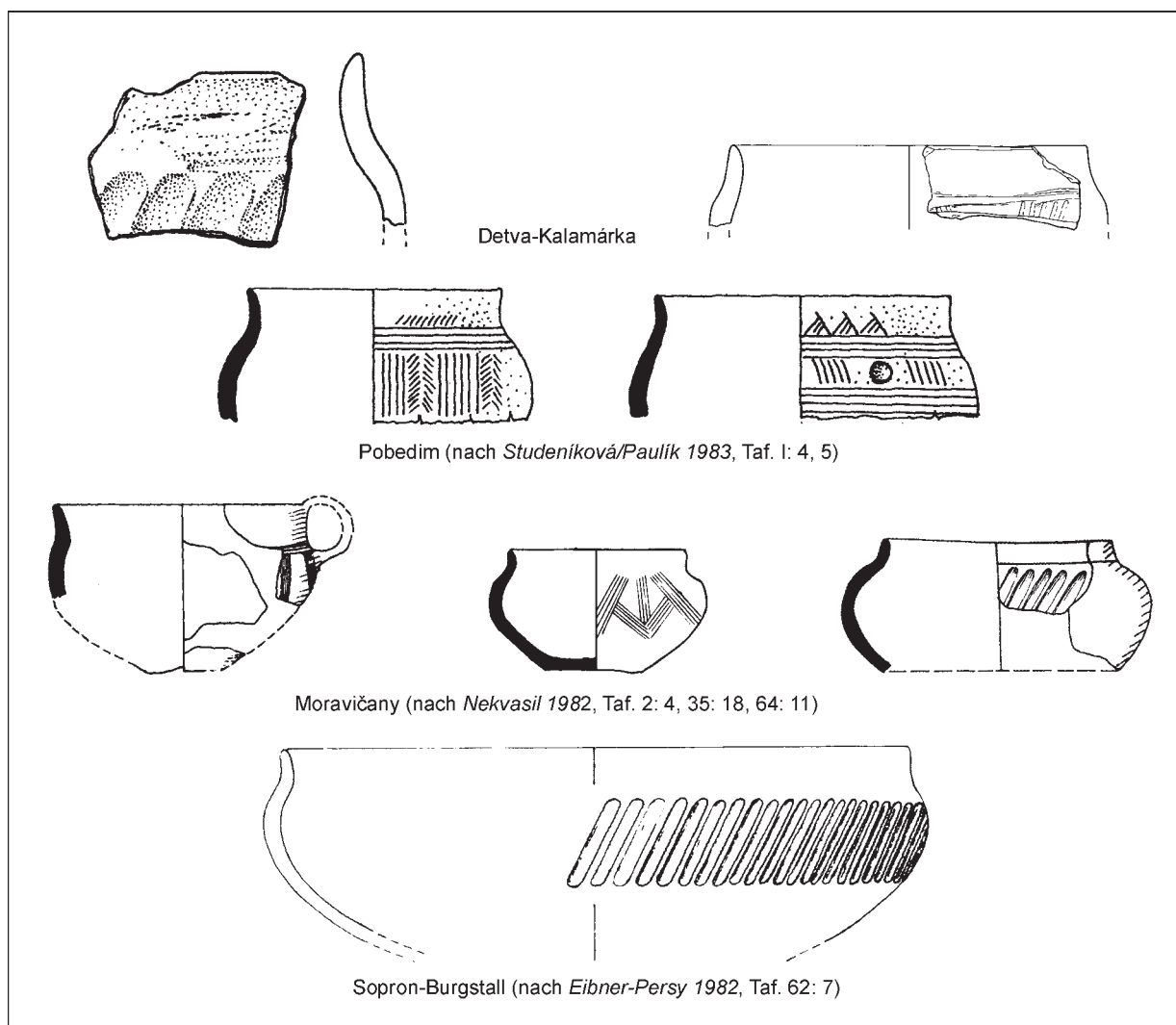

Abb. 6. Kragenrandschalen von Detva-Kalamárka mit Vergleichsbeispielen (Maßstab für Detva s. Abb. 4, sonst versch. Maßstäbe).

Gräber von Halimba (Westungarn) und Malá nad Hronom (Westslowakei) enthielten auch die Gefäßfragmente, die mit unserem Hochhalsgefäß übereinstimmen (Patek 1993, Abb. 56: 8, 71: 3; Stegmann-Rajtár 1992, 106, 110). Um die Analogie aus der Lausitzer Umgebung zu nennen, kann man die Gefäße aus dem Gräberfeld in Moravičany (Nekvasil 1982, Taf. 18: 11, 93: 4) und aus der Siedlung von Pobedim (Studeníková/Paulík 1983, Taf. LXI: 3) erwähnen. Dass die ähnlichen Typen während der Spätbronzezeit auch in östlichen Urnenfeldern vorkommen, kann das Fragment aus Ózd (Flur Kóalja) bezeugen (Kemenczei 1984, Taf. XCII: 7), auch wenn es auch hier mit dem Vordringen der Lausitzer Kultur in Zusammenhang gebracht wird (Kemenczei 1984, 40, 47).

Das Kragenrandgefäß ohne Verzierung (Abb. 4: 6; Abb. 8; Šalkovský \emptyset \emptyset , Abb. 5: 9) hat ähnliche Profilierung des unteren Körperteils wie das Gefäß aus der III. Phase des Gräberfeldes von Stillfried, die

schon hallstattzeitlich ist (Stegmann-Rajtár 1992, 49, 50, Abb. 6: 5). Im Gegenteil unterscheiden sie sich durch Gestalt der Schulter und Übergang zwischen Schulter und Hals. Ähnlich zu dem Gefäß von Detva wirken die Gefäße aus dem Platěnicer-Raum in Nordmähren (Moravičany), die auch hallstattzeitlich sind (Podborský et al. 1993, Abb. 231: 12; Nekvasil 1982, Taf. 3: 2, 13: 8 usw.). Die Gräber mit solchen Gefäßen in Moravičany gehören der sog. jüngeren Stufe der Gräber (Nekvasil 1974, Abb. 3: 14) oder anhand der Begleitsfunde der S. Stegmann-Rajtár's Moravičany I Phase (vergl. Stegmann-Rajtár 1992, 123 ff.). Analogien befinden sich auch unter den Gräbern in Kietrz (z. B. Gedl 1973, Taf. XIX: 11, LXXI: 13), die in die Stufe Ha C (Grab 49; Gedl 1973, Taf. XIX: 11) oder in die Hallstattzeit (Gedl 1973, LXXI: 13) datiert sind. Außer dem oben genannten Gräberfeld von Stillfried kommt die Analogie auch auf anderem Kalenderberg-Fundort vor, und zwar

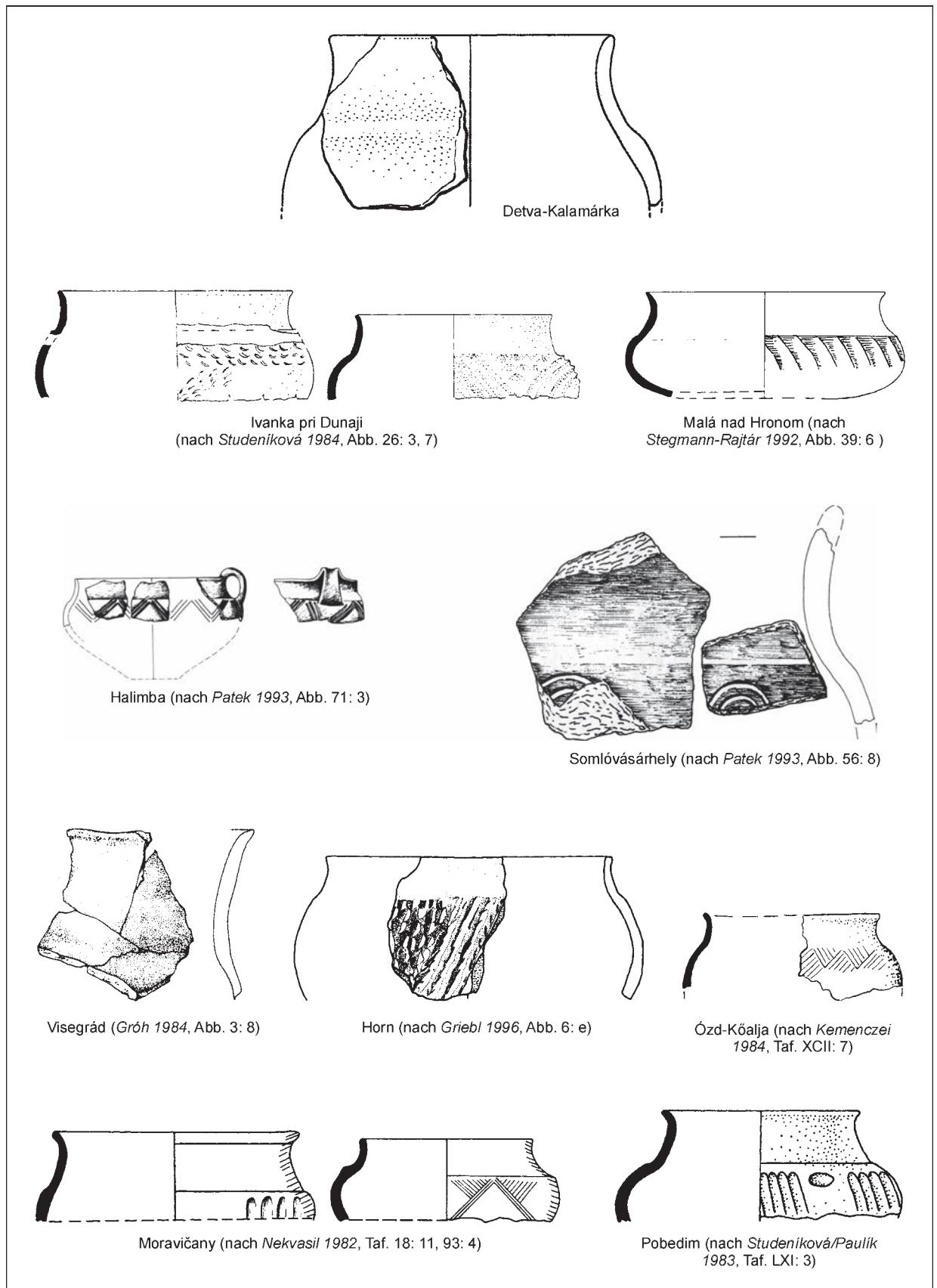

Abb. 7. Hochhalsgefäß von Detva-Kalamárka mit Vergleichsbeispielen (Maßstab für Detva s. Abb. 4, sonst versch. Maßstäbe).

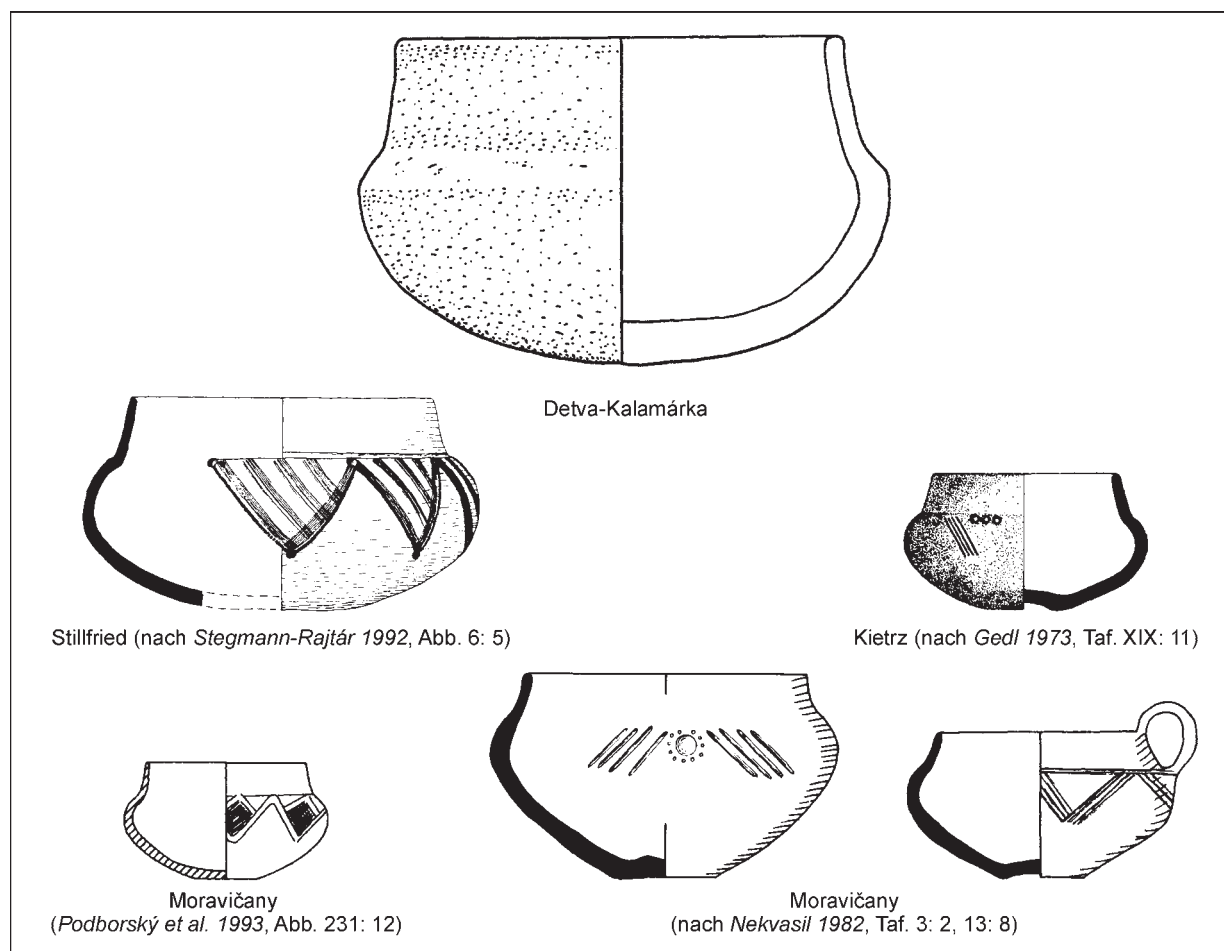

Abb. 8. Kragenrandgefäß von Detva-Kalamárka mit Vergleichsbeispielen (Maßstab für Detva s. Abb. 4, sonst versch. Maßstäbe).

im Tumulus 89 von Sopron-Burgstall, das in die ältere Phase der zweiten relativ-chronologischen Gruppe datiert ist, die der Stufe Ha C1 entspricht (Eibner-Persy 1980, 80, 83, Abb. 15, Taf. 65: 5).

Verziertes und unverziertes Fragment der *niedrigen Kegelhalsgefäße* von Detva (Abb. 4: 7, 8; Abb. 9) finden die besten Parallelen in der Lausitzer Umgebung in Polen und Nordmähren, wo sie von der Wende zwischen Ha B und Ha C bis zum Anfang der Ha D1 vorkommen können (s. z. B. Nekvasil 1982, Taf. 5: 9, 66: 8, 322: 9, 323: 7, 324: 2 usw.; Gedl 1973, Taf. LVIII: 15).

Das Gefäß mit *S-profilierendem Hals, ausgezogenem Rand und sanft abgesetztem Körper vom Hals* (Abb. 4: 9) wurde als eine Form mit einem Henkel und abgesetztem Boden publiziert, das die Analogien im Lausitzer oder Kyjatice Raum findet (Šalkovský 2001, 49, Abb. 12: 1; s. Abb. 11 in unserem Artikel). Das Gefäß wurde aus mehreren Scherben rekonstruiert und mit Gips ergänzt. Bei der Revision der Funde wurde die Farbe aus den Gipsteilen entfernt, wonach klar geworden ist, dass die Rekonstruktion des Gefäßes auch anders aussehen

kann, als es vorher vorgestellt wurde (Abb. 10). Konkret, es wurden auf zwei Stellen des Gefäßes die Henkelfragmente erhalten, namentlich auf dem scharfen Bruch der Wölbung, und auf dem gegenüberstehendem Rand (Abb. 10: 1). Urteilt man nach dem ununterbrochenem Ablauf der ursprünglichen rekonstruierten und zusammengeklebten Scherben, es kann festgestellt werden, dass das Gefäß mit zwei Henkeln vertreten wurde (Abb. 4: 9; 10: 4-7). Anderer wichtiger Punkt ist der Boden, der viel höher sein könnte (sogar mit einem Fuß vertreten?; 10: 4-7). Dritter und für die Datierung bedeutender Schlüsselunterschied sind die Spuren der langsam rotierten Töpferscheibe auf der inneren Seite des Gefäßes (Abb. 10: 3).

Anhand dieser neuen Fakten, muss das Gefäß wie ein scheibengedrehtes bzw. nachgedrehtes Kantharos beurteilt werden und man muss da für die Parallelen in Späthallstatt- Latènezeit suchen (Abb. 11). Als die treffenden Vergleichsbeispiele können hier die Stücke aus den Vekerzug Fundkomplexen in Orosháza-Gyopáros (Juhász 1976, Abb. 10: 3, 12: 4, 15: 1) genannt werden, die jedoch nicht

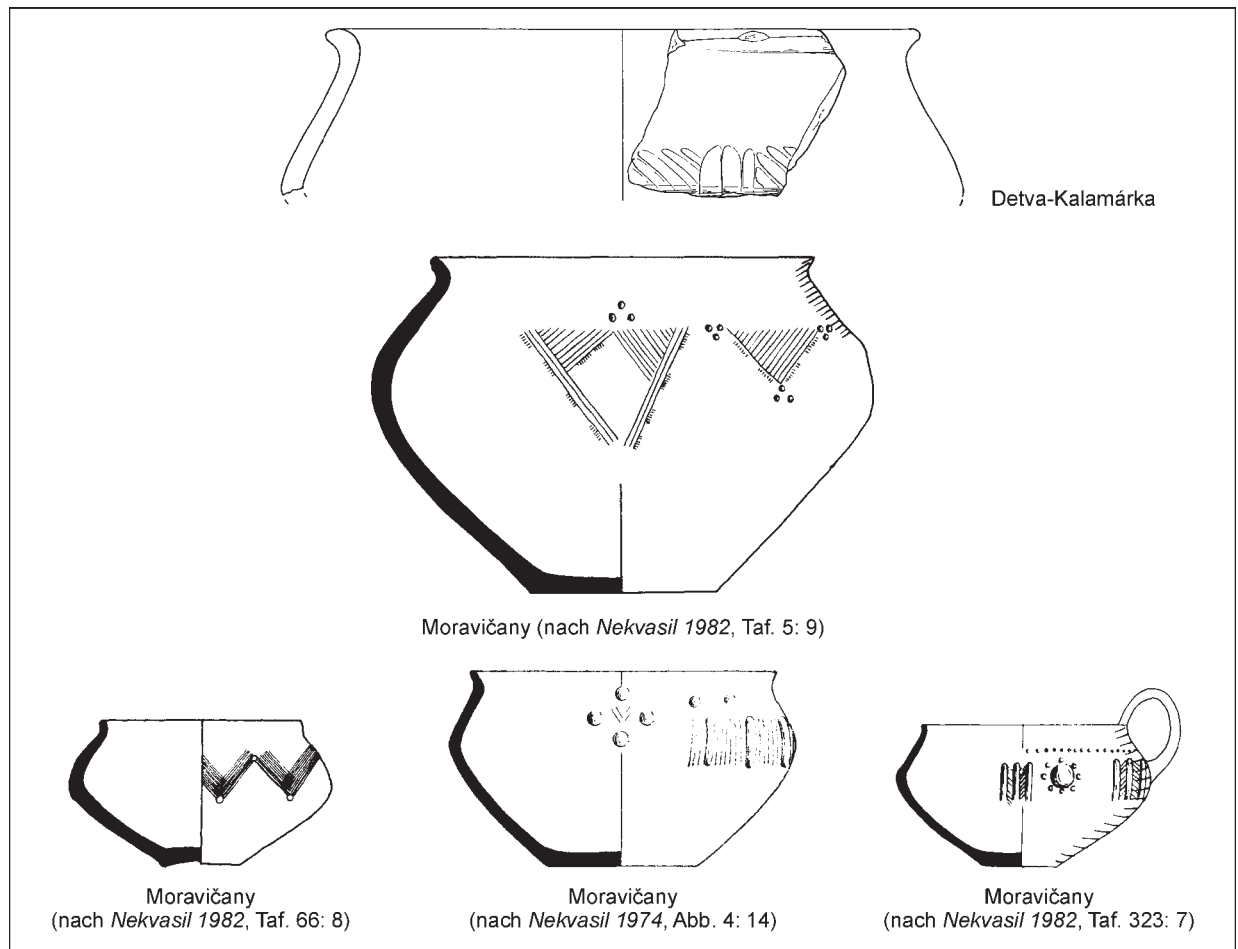

Abb. 9. Kegelhalsgefäß von Detva-Kalamárka mit Vergleichsbeispielen (Maßstab für Detva s. Abb. 4, sonst versch. Maßstäbe).

die kantharoiden Gefäße, sondern Krüge vertreten. Orosháza ist seit dem Ende des 5. bis zum 2. Jh. vor Chr. datiert (Juhász 196 , 251). Ähnlich wirken auch die doppelhenkeligen Tassen aus dem Gräberfeld in Neufeld/Leitha, das in die frühe Lt A Stufe datiert worden ist (Jerem 1996, 103-107, Abb. 7: 5, 6, Abb. 8). Bei diesen Exemplaren wurde die Beeinflussung von der Seite „der südostalpinen Osthallstattkultur (vor allem von Slowenien und vom Zwischenstromgebiet der Drau und Save)“ konstatiert als solche Typen „im übrigen Gebiet der transdanubischen Osthallstattkultur nicht oder nur selten vorhanden sind“ (Jerem 1996, 103, 105). Aus Serbien steht der Kantharos aus dem Grab in Grivac am nächsten zu unserem Gefäß (Vasić 1977, Taf. 23: 7). Der kommt mit einer zweischleifiger Bogenfibel mit Schildfuß (Vasić 1977, Taf. 23: 1) zusammen, die am häufigsten in das 7.-6. Jh. vor Chr. datiert wird (Kemenczei 2004, 83). Das Grab von Grivac wurde von R. Vasić (197 , 18, 32, 33) in seinem 2. Horizont datiert, der den Stufen Ha C2 - Ha D1 entspricht. Andere vergleichbare Stücke stammen aus den Fundorten in Pilatovići und Romaja, die den 2. und 3. Horizont repräsen-

tieren, d. h. Ha C2 - Ha D2 Stufen der Hallstattzeit (Vasić 1977, 18, 22, 23, 32, 33, 35, Taf. 27: 20, 41: 11). Aus der Slowakei können als die Vergleichsbeispiele die Gefäße aus dem Grab 2 in Michalovce genannt werden und ähnlich wirkt auch das Gefäß aus Stretavka, die die „Spätphase der Hallstattbesiedlung in der Ostslowakei“ repräsentieren, die in die Stufen Lt A - Lt B darunterfällt (Miroššayová 198 , 134, Taf. V: 3, IX: 2)

Die Richtung der weiteren Entwicklung dieser Form bis in die Spätlatènezeit könnten vielleicht die kantharoiden Formen und Krüge aus der Siedlung in Gomolava andeuten (Jovanović/Jovanović et al. 198 , Taf. V: 12, VII: 7, XIX: 1-3, XXV: 7, XIX: 19, XXVIII: 8, 9, XL: 5, 10-12, XLIII: 1, 3a, 3b).

Anderes Teil des hallstattzeitlichen Materials von Detva steht am Ende dieses Abschnitts und lebt bis zur Mittellatènezeit fort. Es handelt sich um die Fragmente der Henkeln mit Tierapplikationen (Abb. 12: 1, 2), die selbst, ohne des Gefäßkörpers (und manchmal auch mit) praktisch undatierbar sind. Die ältesten Funde dieser Art tauchen im Süd-

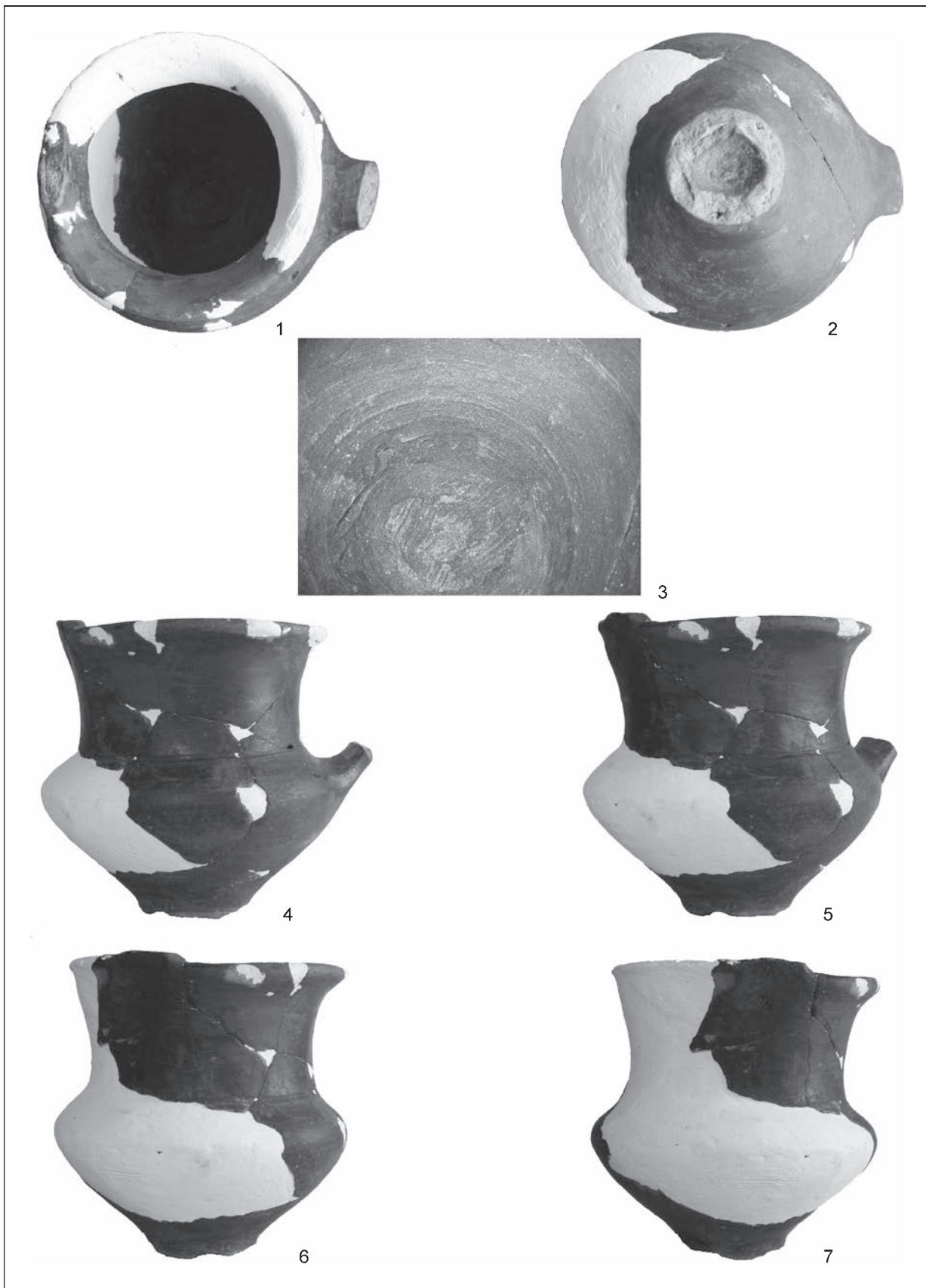

Abb. 10. Kantharos von Detva-Kalamárka, gegenwärtiger Zustand (photo Š. Hritz; Maßstab s. Abb. 4).

ostalpengebiet während Ha D1 auf (Parzinger 1988, 36, 40, Tabelle 1, 47, 92, Taf. 44: 32). In der Slowakei kommen meisten Funde dieser Art jedoch seit der Späthallstattzeit vor (Miroššayová 1984, 29) und die Applikationen auf Henkeln sind noch in sehr stilisierter Form der lappenförmigen Vorsprüngen auf der Keramik der Alt- und Mittelatènezeit (sog. Vorpúchov-Stufe) in der Mittel- und Nordslowakei vorhanden. (Pieta 1982, 93, 95, Abb. 9). Wenn man das Verbreitungsgebiet solcher zoomorphen Applikationen auf den Gefäßhenkeln in Betracht nimmt (Miroššayová 1999, Abb. 2), dann sind die zwei mögliche Wege des Vordringens in das Detva-Gebiet möglich. Entweder könnten sie aus dem Theisgebiet stammen oder Donaustromaufwärts und dann Gran- und Slatinastromaufwärts bis Detva vordringen. Von diesen scheint der letztgenannte Weg mehr wahrscheinlich zu sein, da aus dem Theisgebiet bis ins Slatina-Tal die Kommunikationswege nicht so klar lesbar sind (im geographischen Sinne) und aus der kulturellen Sicht, wissen wir kaum über der Besiedlung im südlichen Teil der mittleren Slowakei (Kovář in Vorber.).

Die fassförmigen Töpfe (unverzierte, oder mit plastischen Verzierungselementen) sind wieder die Repräsentanten des Abschnittes von der Hallstatt- bis zur Mittelatènezeit (Abb. 12: 3-16; s. Benediková 2005, 105 ff.).

3. Aussagekraft und Interpretationsmöglichkeiten der früh- bis mittelatènezeitlichen Keramik

Die stilistisch schon latèneartige Keramik (Šalkovský 2002, Abb. 5, 6, 7) kann frühestens seit der Stufe Lt B2 datiert werden, eher vielleicht seit Lt C. Die latènezeitliche Besiedlung auf Kalamárka soll die Vorpúchov-Stufe und Púchov-Kultur repräsentieren (Šalkovský 2002, 122).

Anteil der gedrehten Keramik wie auch Anteil der Gegenstände aus anderen Materialien, die schon dem Latènestil entsprechen (z. B. Gürtelteil aus dem Horizont Lt B2/C1, Glassarmringe aus der Stufe Lt C; s. Šalkovský 2002, 116 ff.), scheint in dieser südlichen Gebirgszone schon seit dem Anfang der Mittelatènezeit ziemlich hoch zu sein (im Unterschied zu den nördlich liegenden Gebieten, z. B. Liptau). Solches Vorkommen der typischen latènezeitlichen Elemente auf Detva deutet darauf hin, dass der Begriff „latènoïd“ diesen Raum viel besser die Kulturverhältnisse (am Ende des Alt- und) in der Mittelatènezeit charakterisiert als der Begriff „vorpúchov“, der die Region um Detva zur damit gemeinten „Gebirgskultur“ (s. auch Pieta/Mosný 1996, 141) zuordnet, wo die latèneartigen Funde im Großen jedoch später vorkommen (seit Lt C2) als in hier besprochenem Gebiet südlich vom Granfluss.

Hortfund aus Detva(?)

Darüber könnte auch ein Fundverband sprechen, der angeblich aus dem Katastergebiet Detva, höchstwahrscheinlich aus der Umgebung von Kalamárka stammt und aus zwei Teilen besteht: 1) Waffenkollektion, die 1901 dem Slowakischen Nationalmuseum in Martin von K. A. Medvecký geschenkt wurde (3 Eisenschwerter, 1 Eisenlanzenspitze, Teil 1 Eisenketten-gürtels; 2) eine andere Waffenkollektion dem Nationalmuseum in Martin auch von K. A. Medvecký geschenkt (4 Eisenlanzenspitzen; Sankot 2005, 135-144).

Detva ist dadurch der nördlichste Ort der Mittel-slowakei geworden, wo die Mittelatèneschwerter gefunden wurden. Die bedeutendsten Konzentrationen der Mittelatèneschwerter im Südteil der Slowakei findet man entlang des oberen und unteren Eipel Flusses, entlang des Rimava Flusses und im unteren Grantal (Benediková/Kovář 2005).

Der erste Teil des Verbandes wurde letztlich wie ein Hortfund aus den Lt B2 - Lt C1 Stufen interpretiert (Sankot 2005, 135-144; dort s. auch Fund- und Forschungsgeschichte). Über dem Alter des zweiten Teils bestehen Zweifel, da die sich dort befindenden Lanzen die Affinität zu den mittelalterlichen Formen aufzeigen (Sankot 2005, 142, Abb. 3).

Hexagonaler Blattquerschnitt ist zwar bei den latènezeitlichen Lanzen nicht ganz üblich, jedoch kommen solche Lanzen vereinzelt vor. Auf dem Gräberfeld von Karaburma wurde so ein Typ nur in einem Grab gefunden und es wurde dabei konstatiert, dass auch auf anderen Fundorten im Donautal nur sehr wenig Vertreter dieses Typs gefunden wurden (Todorovič 1972, 74, 75, Taf. XXV: 70/1). Dieser Typ sollte seit dem 1. Jh. vor Chr. vorkommen und sogar den Übergang zur neuen Zeitrechnung erreichen (Todorovič 1972, 74, 75), d. h. einem späterem Zeitabschnitt angehören als andere Objekte aus dem Detva Hortfund.

Die Lanzenspitzen mit konkaver Blattbasis begegnet man auch in Karaburma (Todorovič 1972, Taf. III: 11/3, XVII: 44/2), ebenso auch die Lanzen mit rhomboidem Blattquerschnitt (Todorovič 1972, Taf. IX: 25/2, XVII: 44/2).

VOR- UND FRÜHGESCHICHTLICHE BESIEDLUNG VON DETVA-KALAMÁRKA-FAZIT

Bei der Interpretation der vor- und frühgeschichtlichen Besiedlung des Burgwalls von Detva bieten sich, anhand der genannten Fakten, neue Möglichkeiten an.

Nicht alle östliche bzw. südöstliche Wirkungen, die man auf dem Material aus Detva verfolgen wollen würde, in Realität wirklich ablesbar sind. Kyjaticer-Einfluss ist auf dem Fundort beweisbar, der Gáva-Einfluss muss jedoch in Frage gestellt werden.

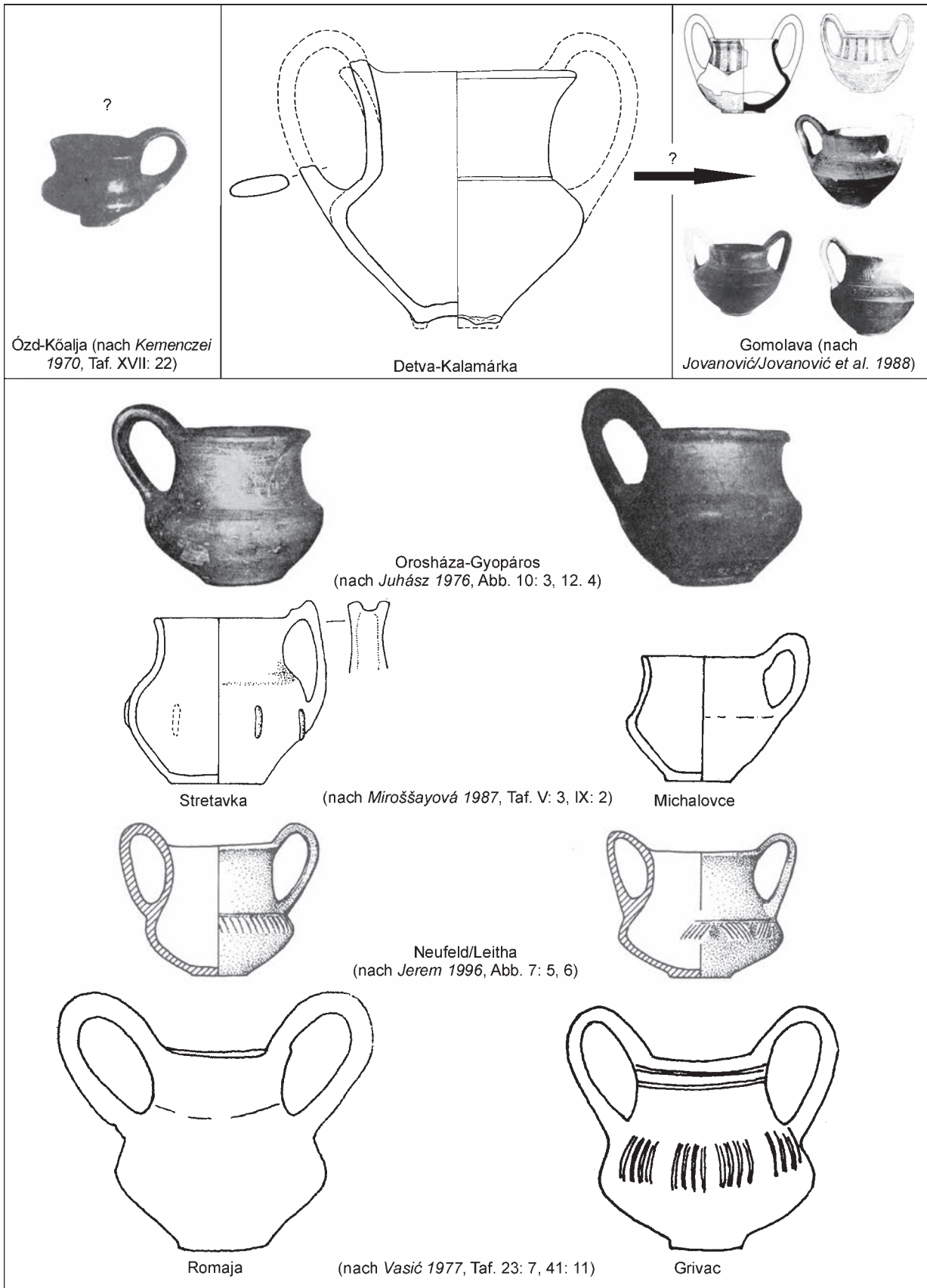

Abb. 11. Kantharos von Detva-Kalamárka mit Vergleichsbeispielen (Maßstab für Detva s. Abb. 4, sonst versch. Maßstäbe).

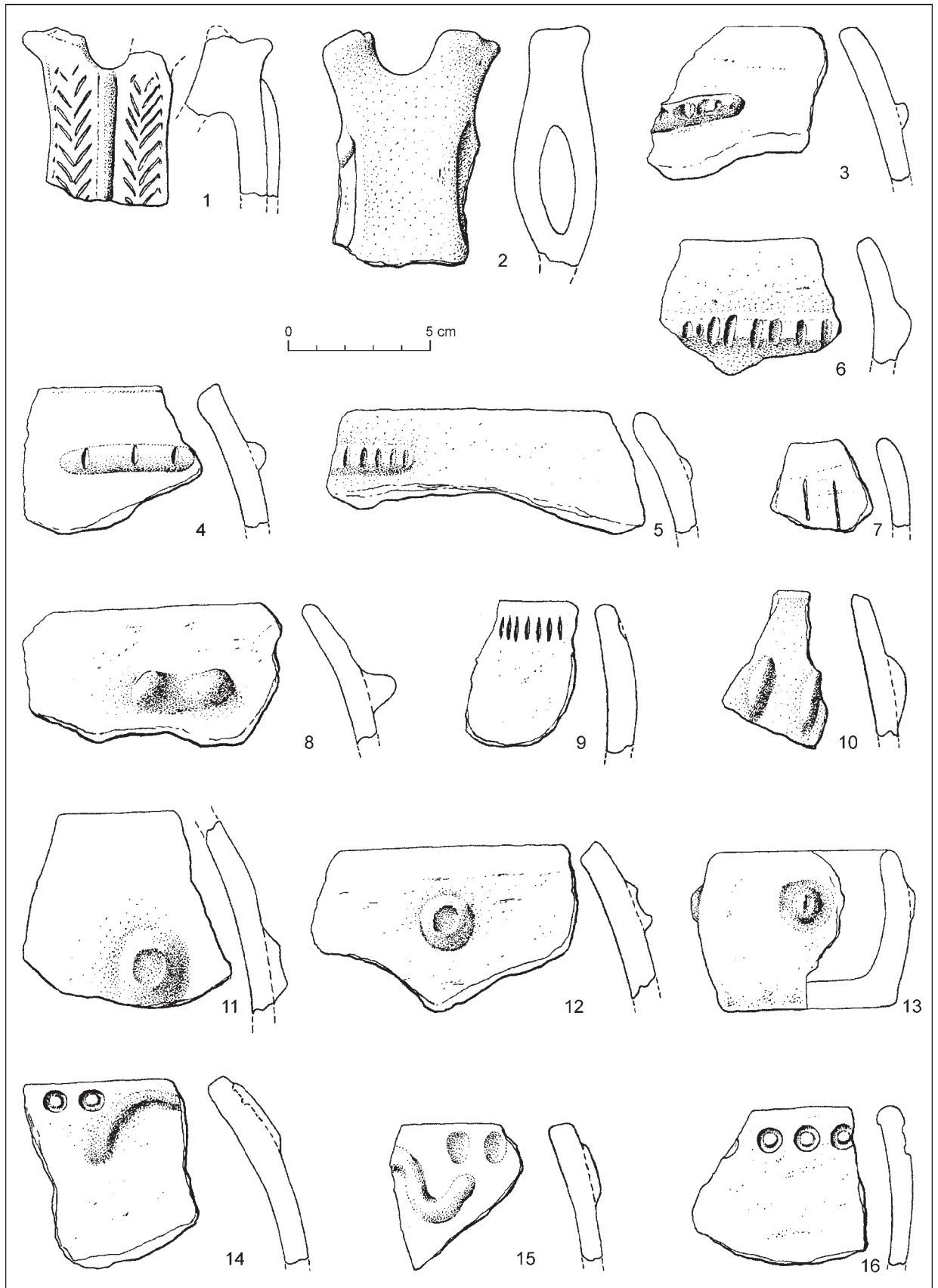

Abb. 12. Detva-Kalamárka. Hallstatt- und latènezeitliche Keramik (nach Šalkovský 2002, Abb. 4).

Auch das Zeitprofil des Fundortes weist mehr Elemente aus der Alt- und Junghallstattzeit vor (Ha C - Ha D1), als es bisher angenommen wurde.

Die Mikroregion in Detva-Kalamárka hat sich während der Zeit des Auschwungs des Osthallstattkreises weiter entwickelt, auch wenn es nicht möglich ist, die Intensität der Besiedlung in der Region im Slatina Tal näher zu bestimmen. Dafür benötigte man andere chronologisch und kulturell bestimmbare Funde, die natürlich, nur durch die neuen Ausgrabungen gehoben sein können.

Im Material aus diesem Ausschnitt der Hallstattzeit kommen die keramischen Typen vor, die die Parallelen im Osthallstattkreis, wie auch im Lausitzer Gebiet (in Mähren oder im polnischen Schlesien) aufweisen. Manche Typen, die im Lausitzer Gebiet auftreten, könnten jedoch aus der Seite der einwirkenden Hallstattkultur beeinflusst werden (z. B. Kragenrandgefäß oder Hochhalsgefäß), manche, wie beispielsweise niedrige Kegelhalsgefäße, kommen in veränderter Form wahrscheinlich schon direkt aus dem Lausitzer Gebiet an.

Es treten im Fundkomplex von Detva auch die Gegenstände auf, die dem Spätabschnitt der Hallstattzeit oder schon dem Anfang der Latènezeit angehören. Es handelt sich um das (höchstwahrscheinlich) kantharoides Gefäß und um die einschlei-

fige Bogenfibel mit viereckiger Fußplatte, die in die Stufen Ha D2 - Lt A, bzw. Lt B darunterfallen. Es geht hier dabei um die Objekte, die das Eindringen der Elemente aus der unteren Donau und/oder aus dem Save-Drau-Gebiet beweisen bzw. das Eindringen der Elemente, die aus den genannten Gebieten ausstrahlten, aber durch die zu uns geographisch näheren Räumen vermittelt wurden.

Zu anderen Funden, die aus diesem, aber auch aus dem späteren Abschnitt stammen können, gehören die Henkel mit zoomorphen Applikationen und faßförmige Töpfe.

Seit der späten Alt- oder frühen Mittellatènezeit gehörte die Mikroregion Detva schon zum Gebiet, das durch die Latènekultur erreicht wurde und dadurch aus dem Gebiet der sog. Vorpúchov-Stufe und späterer Púchov-Kultur ausgeschlossen wurde. Dafür könnte auch der Verband der Latènewaffen sprechen, zu welchem auch das nördlichste slowakische Exemplar des Latèneschwerters gehört.

Detva-Kalamárka ist eine Mikroregion, die anhand der Richtung der eindringenden Einflüsse und anhand ihres Zeitprofils, mit den Nachbarregionen im mittleren und oberen Grantal vergleichbar ist, die jedoch unterschiedliche Intensität der Kulturwirkungen und Besiedlung in einzelnen Zeithorizonten aufweisen (mehr dazu *Benediková* 0).

Danksag ng

Die Autoren fühlen sich Herrn P. Šalkovský für die Ausleihung des Materials aus seiner Grabung auf Kalamárka; Frau T. Belanová, Herrn J. Haruštiak, T. Kolník, K. Pieta, Frau S. Stegmann-Rajtár, Herrn L. Veliáčik und J. Zábojník für die Konsultationen zu den Funden aus dem Fundort; und Herrn M. Bartík, Š. Hritz, Frau J. Hritzová und Herrn V. Šíma für die technische Hilfe mit dank verpflichtet. Frau S. Stegmann-Rajtár hat liebenswürdig die sprachliche Korrektur unseres Texts durchgeführt.

LITERATURVERZEICHNIS

- Benediková* 2006 - L. Benediková: Besiedlung der Westkarpaten und des nördlichen Teils der Ostkarpaten von der Hallstatt- bis zur Mittellatènezeit. Unpubl. Dissertation. AI SAW, Nitra 2006.
- Benediková/Kovář* 2004 - L. Benediková/B. Kovár: Obraz osídlenia juhu stredného Slovenska v dobe železnej. Unpubl. Konferenzbeitrag. Černice (Tschechische Republik) 7. 5. 2004.
- Bujna/Romsauer* 1984 - J. Bujna/P. Romsauer: Halštatské sídlisko v Hostiach. Slovenská archeológia XXXII, 1984, 431-452.
- Dobiat* 1980 - C. Dobiat: Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik. Schild von Steier. Beiträge zur steirischen Vor- und frühgeschichte und Münzkunde. Beiheft 1. Graz 1980.
- Dušek* 1966 - M. Dušek: Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín. - Trácke pohrebisko z doby halštatskej v Chotíne. Bratislava 1966.
- Dušek/Dušek* 1984 - M. Dušek/S. Dušek: Smolenice-Molpír. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit I. Materialia Archaeologica Slovaca, Tomus VI. Nitra 1984.
- Dušek/Dušek* 1995 - M. Dušek/S. Dušek: Smolenice-Molpír. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit II. Materialia Archaeologica Slovaca, Tomus XIII. Nitra 1995.
- Eibner-Persy* 1980 - A. Eibner-Persy: Hallstattzeitliche Grabhügel von Sopron (Ödenburg). Die Funde der Grabungen 1890-92 in der Prähistorischen Abteilung des Naturhistorischen Museums in Wien und im Burgenländischen Landesmuseum in Eisenstadt. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Heft 62. Eisenstadt 1980.
- Gedl* 1973 - M. Gedl: Cmentarzysko halsztackie w Kietrzy, pow. Głubczyce. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1973.
- Griehl* 1996 - M. Griehl: Siedlungsobjekte der Hallstattkultur aus Horn, N.Ö. In: E. Jerem/A. Lippert (Hrsgs.): Die Osthallstattkultur. Akten des Internationalen Symposiums, Sopron, 10.-14. Mai 1994. Budapest 1996, 95-114.
- Gróh* 1984 - D. Gróh: Előzetes jelentés a Visegrád-Csemetkert lelőhelyen végzett későbronzkori és koravaskori feltárásról. Communicationes Archaeologicae Hungariae, 1984, 53-66.
- Jerem* 1973 - E. Jerem: Zur Geschichte der späten Eisenzeit in Transdanubien. Späteisenzeitliche Grabfunde von

- Beremend (Komitat Baranya). *Acta Archaeologica Acad. Scient. Hungaricae* XXV, 1973, 65-86, Taf. XV-XX.
- Jerem 1996* - E. Jerem: Zum Forschungsstand der Osthallstattkultur. In: E. Jerem/A. Lippert (Hrsg.): Die Osthallstattkultur. Akten des Internationalen Symposiums, Sopron, 10.-14. Mai 1994. Budapest 1996, 11-28.
- Jovanović/Jovanović et al. 1988* - B. Jovanović/M. Jovanović et al.: Naselje mlađeg gvozdenog doba. Novi Sad - Beograd 1988.
- Juhász 1976* - T. I. Juhász: Az Orosháza-Gyopárosi szkíta temető. *Archaeologiai Értesítő* 103, 1976, 231-252.
- Kemenczei 1970* - T. Kemenczei: A Kyjatice kultúra Észak-Magyarországon. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve IX, 1970, 17-78.
- Kemenczei 1984* - T. Kemenczei: Die Spätbronzezeit Nordostungarns. Budapest 1984.
- Kemenczei 2001-2002* - T. Kemenczei: Beiträge zur Schmuckmode der Alföld-Gruppe skythischer Prägung. *Folia Archaeologica* XLIX-L, 2001-2002, 29-77.
- Kemenczei 2004* - T. Kemenczei: Bemerkungen zu den Fibeln der Skythenzeit. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*, 2004, 79-103.
- Kovář in Vorber.* - B. Kovár: Osídlenie južného Slovenska v dobe železnej. Vývoj osídlenia medzi riekami Hron a Slaná. Unpubl. Dissertationsmanuskript. AI SAW, Nitra, in Vorber.
- Miroššayová 1984* - E. Miroššayová: Südliche Kultureinflüsse auf die Ostslowakei in der Hallstattzeit. In: *Rapports, Co-rapports, communications tchécoslovaques pour le Ve congrès de l'association internationale d'études du sud-est européen*. Prague 1984, 21-36.
- Miroššayová 1987* - E. Miroššayová: Problematika osídlenia východného Slovenska v dobe halštatskej. *Slovenská archeológia* XXX, 1987, 107-164.
- Miroššayová 1999* - E. Miroššayová: Einflüsse der Hallstattkultur in der Ostslowakei. In: E. Jerem/I. Poroszlai (Hrsg.): *Archaeology of the Bronze and Iron Age. Experimental Archaeology - Environmental Archaeology - Archaeological Parks. Proceedings of the International Archaeological Conference, Százhalombatta, 3.-7. October 1996*. Budapest 1999, 157-166.
- Miroššayová 2004* - E. Miroššayová: Nález z doby halštatskej vo východnej časti Slovenského krasu. In: Popelnicová pole a doba halštatská. Príspevky z VIII. konferencie, České Budějovice 22.-24. 9. 2004. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách - Supplementum 1. České Budějovice 2004*, 351-364.
- Nekvasil 1974* - J. Nekvasil: Die jüngere und späte Stufe des Hallstattabschnittes der Lausitzer Kultur in Mähren. In: B. Chropovský (Red.): *Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa*. Bratislava 1974, 253-310.
- Nekvasil 1982* - J. Nekvasil: Pohřebiště lužické kultury v Moravičanech. *Fontes Archaeologiae Moravicae*, Tomus XIV-2. Brno 1982.
- Novák 2001* - P. Novák: Archeologický výskum hradiska na Tlstej hore v Prašníku. Trnava 2001.
- Parzinger 1988* - H. Parzinger: Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatènezeit. Studien zu Fundgruppen zwischen Mosel und Save. Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provincialrömischen Archäologie, Band 4. Weinheim 1988.
- Patek 1993* - E. Patek: Westungarn in der Hallstattzeit. Weinheim 1993.
- Paulík 1956* - J. Paulík: Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej. *Slovenská archeológia* IV, 1956, 177-212.
- Pieta 1982* - K. Pieta: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982.
- Pieta/Mosný 1996* - K. Pieta/P. Mosný: Nové nálezy z laténskeho hradiska pri Hornej Lehote. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1994, 1996*, 140-142.
- Podborský et al. 1993* - V. Podborský et al.: Právěké dějiny Moravy. *Vlastivěda moravská, Země a lid, Nová řada* 3. Brno 1993.
- Sankot 2005* - P. Sankot: Findings of La Tène weapons from Detva, central Slovakia. In: H. Dobrzańska/V. Megaw/P. Poleska (Eds.): *Celts on the Margin. Studies in European Cultural Interaction 7th Century BC - 1st Century AD*. Dedicated to Zenon Woźniak. Kraków 2005, 135-144.
- Stegmann-Rajtár 1992* - S. Stegmann-Rajtár: Spätbronze- und früheisenzeitliche Fundgruppen des mittleren Donaugebietes. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 73, 1992, 29-179, Taf. 1-31.
- Stegmann-Rajtár 2002* - S. Stegmann-Rajtár: Keramika ako kritérium regionálneho členenia kultúrnej oblasti. Tvar a výzdoba hrobovej keramiky v severovýchodohalštatskom kultúrnom okruhu. *Študijné zvesti AÚ SAV* 35, 2002, 193-202.
- Stegmann-Rajtár 2004* - S. Stegmann-Rajtár: Die slowakisch-deutschen Ausgrabungen auf der befestigten Höhensiedlung Štitáre-Žibrica (Kr. Nitra). In: Popelnicová pole a doba halštatská. Príspevky z VIII. konferencie, České Budějovice 22.-24. 9. 2004. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách - Supplementum 1. České Budějovice 2004*, 503-522.
- Studeníková 1984* - E. Studeníková: Studne z doby halštatskej v Ivanke pri Dunaji. In: *Zborník Slovenského národného múzea LXXVIII - História* 24. Bratislava 1984, 49-99.
- Studeníková/Paulík 1983* - E. Studeníková/J. Paulík: Osada z doby bronzovej v Pobedime. Bratislava 1983.
- Šalkovský 1994a* - P. Šalkovský: Hradisko v Detve. *Materialia Archaeologica Slovaca* 11. Nitra 1994.
- Šalkovský 1994b* - P. Šalkovský: Frühmittelalterlicher Burgwall bei Detva. *Slovenská archeológia* XLII, 1994, 155-185.
- Šalkovský 2001* - P. Šalkovský: Výšinné hradisko v Detve - osídlenie v mladšej a neskoršej dobe bronzovej. *Slovenská archeológia* XLIX, 2001, 39-58.
- Šalkovský 2002* - P. Šalkovský: Výšinné hradisko v Detve - protohistorické osídlenie. *Slovenská archeológia* L, 2002, 99-126.
- Todorović 1972* - J. Todorović: Praistorijska Karaburma. Beograd 1972.
- Vasić 1977* - R. Vasić: The Chronology of the Early Iron Age in Serbia. *British Archaeological Reports Supplementary Series* 31. Oxford 1977.

Mgr. Lucia Benediková, PhD.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
luciabenedikova@yahoo.com

Mgr. Branislav Kovár
Slovenský archeologický a historický inštitút
Vajnorská 8/A
SK-831 04 Bratislava-Nové Mesto
brano.kovar@gmail.com
kovar@sahi.sk

NIEKOĽKO POZNÁMOK K NÁLEZOM Z HRADISKA DETVA-KALAMÁRKA

(neskorá doba bronzová/doba halštatská - stredná doba laténska)

Lucia Benediková - Branislav Kovár

Zhrnutie

Lokalita Detva-Kalamárka je archeologicky známa od konca 19. stor. a v rokoch 1986-1989 ju skúmal Peter Šalkovský z AÚ SAV v Nitre (*Šalkovský 1994* ; *Šalkovský 1998* , 155-185; *Šalkovský 2001* , 39-58; *Šalkovský 2007* , 99-12; tam aj ďalšia literatúra).

Hradisko s hruškovitým pôdorysom a s plochou 0,9 ha bolo vybudované na jednom z vrcholov v predhorí Poľany. Z východnej strany je chránené valom (*Šalkovský 2007* , 39).

Poloha bola osídlená od BD/Ha A1 a opevnenie pravdepodobne vzniklo na konci Ha B - na začiatku Ha C (vrstva C v reze valom). Z obdobia Ha C - Lt A boli konštatované stopy osídlenia. Druhé opevnenie vzniklo v starej - strednej dobe laténskej (vrstva B v reze valom). Poloha bola osídlená aj v neskorkej dobe laténskej a na konci doby laténskej/začiatku doby rímskej bolo postavené tretie opevnenie (vrstva A2 v reze valom). Intenzita osídlenia v staršej dobe rímskej sa nedá bližšie špecifikovať. Nasledovalo osadenie lokality na konci 4. a v 5. stor. n. l. a potom v prvej tretine 9. stor. Slovanské osídlenie preživalo do 10.-11. stor. a k nemu sa viaže aj štvrté opevnenie a vrstva A1 v reze valom (k dejinám osídlenia pozri citované práce P. Šalkovského).

Príspevok si kladie za cieľ revíziu nálezového fondu z obdobia od záveru doby bronzovej/začiatku doby halštatskej až do strednej doby laténskej, ktorej potreba sa ukázala pri príprave dizertačných prác obidvoch autorov v AÚ SAV v Nitre (*Benediková 2006*; *Kovár v p íp ave*).

Ide o upravenú verziu príspevku predneseného na konferencii *Nördliches Theisgebiet in der Hallstattzeit* (Michalovce, 21.-22. 6. 2006), v ktorom sa autori zaoberali dvomi hlavnými bodmi: 1.) správnosť publikovanej chronológie; 2.) z toho vyplývajúca kultúrno-historická interpretácia postavenia lokality.

V príspevku boli analyzované dve skupiny nálezov - drobné predmety a keramika, a to tie, ktorých datovanie sa autorom javí byť odlišné od pôvodne publikovanej chronológie, resp. tie, ktorých prostredníctvom sa dá dospieť ku kultúrno-historickej interpretácii náleziska.

Z drobných predmetov boli analyzované prasleny s rytou výzdobou a ďalšie s horizontálne kanelovaným telom (obr. 2). Tieto prasleny sa nedajú použiť na jemnejšie datovanie. Jednozátvová oblúková spona so štvorhranným zachycovačom, ktorá reprezentuje typ neskorkej doby halštatskej (obr. 3), naznačuje (spolu s pravdepodobne kantaroidnou nádobou z Kalamárky - pozri nižšie) existenciu kontaktov (priamych či sprostredkovaných ?) stredného Slovenska s oblasťou dolného Dunaja, resp. s medziriečím Sávy a Drávy.

Keramika sa posudzovala z nasledovných hľadísk: 1. doložitelnosť vplyvu gávskej a kyjatickej kultúry; 2. vypovedacia schopnosť a možnosti interpretácie keramiky z neskorkej doby bronzovej - doby halštatskej; a 3. vypovedacia schopnosť a možnosti interpretácie keramiky z súčasnej - strednej doby laténskej.

Časť tvarov, na ktorých sa dokladal vplyv kyjatickej či gávskej kultúry patrí iným časovým horizontom (*Šalkovský 2001*, 49, 51, Abb. 12: 2), resp. sa dajú priradiť aj k iným kultúrnym okruhom (napr. k lužickému; *Šalkovský 2007* , 7, Abb. 7: 11).

V súbore sa vyskytli tvary zaraditeľné do časového horizontu starej a mladej doby halštatskej (Ha C - Ha D1), ku ktorým patria tvary vyobrazené na obr. 4: 2-8 a na obr. 5-9. Tieto nachádzajú analógie jednak vo východo-halštatskom okruhu, a jednak v lužickej oblasti (predovšetkým na Morave a v poľskom Sliezsku), kde sa však niektoré tvary mohli vyskytnúť už po ovplyvnení areálu lužickej kultúry z východo-halštatského okruhu.

Nádobu, vypublikovanú pôvodne ako džbánok s jedným uchom a s analógiami v lužickej a kyjatickej oblasti doby bronzovej, interpretujú autori po overení rekonštrukcie, objavení stôp po dvoch protilahlých uchách a stôp po vytáčaní, resp. obtáčaní nádoby na kruhu (obr. 10) ako kantaroidnú nádobu s analógiami vo vekerzugskej oblasti (tam morfológické analógie v tvaroch iba s jedným uchom; *Juhász 1976*, Abb. 10: 3; 12: 4; 15: 1), v mlado- až neskorohalštatských celkoch zo Srbska (*Vasić 1977*, Taf. 23: 7; 27: 20; 41: 11) či na včasnotatenskom pohrebisku v Neufeld/Leitha (*Jerem 1996*, 103-107, Abb. 7: 5, 6; Abb. 8).

Ďalšia časť pravekého a protohistorického materiálu z Detvy patrí obdobiu od neskorkej doby halštatskej do strednej doby laténskej (obr. 12).

Laténska keramika dokazuje príslušnosť Detvy-Kalamárky k oblasti laténskej kultúry, pretože v súbore sa vyskytujú výlučne tvary, ktoré sú zaraditeľné k bežnému laténskemu inventáru. Detvu nepovažujeme za oblasť, ktorú by charakterizoval horský kultúrny prejav predpúchovského stupňa a ani neskôr púchovskej kultúry.

Toto tvrdenie by mohlo potvrdzovať aj zloženie súboru zbraní (k interpretácii súboru ako depotu pozri *Sankot 2005*, 135-144) pochádzajúceho pravdepodobne z okolia Detvy a nález meča v tomto súbore, ktorý je najsevernejším nálezom tejto zbrane na Slovensku (*Benediková/Kovár 2007*).

Ako ukázala analýza, vplyvy predovšetkým gávskej kultúry sú v materiáli sporné.

Pre úsek starej a mladej doby halštatskej (Ha C - Ha D1) bola dokázaná prítomnosť keramických nálezov, ktoré by mohli (vzhľadom na najčastejší výskyt analógií) vypovedať o dynamike vývoja v mikroregióne Detvy zhodnej s dynamikou vývoja vo východo-halštatskom okruhu.

Pre neskorú dobu halštatskú - včasnú dobu laténsku je možné bezpečne doložiť iba dva nálezy (obr. 3, 4: 9), ktoré je veľmi ťažké posudzovať z hľadiska charakteru osídlenia na lokalite v tomto časovom úseku.

Ďalší rozvoj Detvy v starej a strednej dobe laténskej pravdepodobne súvisel už prienikom keltských kmeňov a s rozvojom laténskej kultúry na ostatnom území Slovenska.

HALLSTATTZEITLICHE FUNDE IN DER MARAMURESCH

CAROL KACSÓ

SZ Rumunsko, Maramureș, doba halštatská, sídlisko, keramika, hrob, da tovanie.

NW Rumania, Maramuresch region, Hallstatt period, settlement, grave, pottery, chronology.

Die Maramuresch wird von Osten nach Westen, vom Oberlauf der Theiß durchflossen und erstreckt sich zwischen den Maramurescher Bergen, dem Rodna-Massiv und den Țibles-Gutâi-Oaș-Bergen. Das Gebiet ist eigentlich eine große Niederung zwischen den Bergen, die eine Öffnung nur in westlicher Richtung verzeichnet. Vor dem Ersten Weltkrieg stellte die Maramuresch eine administrative Einheit im Rahmen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie dar, heutzutage gehört der nördliche Teil der Ukraine an, der südliche Rumänien.

In den letzten Jahrhunderten des II. Jahrtausends v. u. Z. erlebte dieses Territorium wie auch das ganze obere Theißgebiet eine besondere Blütezeit. Die augenscheinlichsten archäologischen Beweise dieser hochentwickelten Periode sind die zahlreichen Bronze- und Goldfunde (Kacsó 1999a; Kobal' 2000), aber auch die Siedlungen (Kacsó 1999b), einschließlich eine - Sighetu Marmației-Dealul Cetății - die stark befestigt wurde (Horedt 196).¹

Die jüngsten Bronzefunde aus der Maramuresch: Glod (Nistor/Vulpe 1969, 183 f., Abb. 4: C), Sighetu Marmației II (Nistor/Vulpe 1969, 183, Abb. 4: B), Șieu II (Kacsó 197 , 33 ff., Abb. 5: 1-15), Rozavlea I (Kacsó 1994, 9, Abb. 3: 1), Sighetu Marmației III (Kacsó 1994, 9, Abb. 3: 2), Oncești (Kacsó 1999c) werden in die Hallstatt B₁-Stufe datiert. Über keine der bis jetzt entdeckten spätbronzezeitlichen Siedlungen aus diesem Gebiet kann mit Gewissheit behauptet werden, dass sie das Alter dieser Funde erweisen. Es ist aber offensichtlich, dass es solche Siedlungen gegeben hat. Es kann vermutet werden, dass die Anzahl der Bevölkerung, und selbstverständlich

der Siedlungen dieser Stufe niedriger war als jene der vorangehenden chronologischen Periode. Die Entvölkerung der Zone könnte mit Wahrscheinlichkeit in Zusammenhang mit dem Verlust ihrer wirtschaftlichen Bedeutung gebracht werden, infolge der Verminderung der Erzvorkommen, die gefördert werden konnten.

Das zweifarbige, außen schwarze, innen rote, unverzierte Gefäß, in welchem die Bronzestücke des zweiten Fundes von Șieu niedergelegt wurden, verzeichnet gute Analogien zu der Gáva-Kultur, dies bedeutet, dass die Maramuresch in der Stufe Ha B₁ sehr wahrscheinlich zum Verbreitungsgebiet dieser Kultur gehörte.

Nach dieser Stufe bis zur mittleren Latènezeit, ist die Feststellung der kulturellen Entwicklung in der Maramuresch problematisch, wegen der wenigen Funde und Befunde, die in die Zeitspanne zwischen den 8. und 3. Jahrhundert v. u. Z. eingereiht werden. Die Schwierigkeiten in dieser Richtung werden auch von der Tatsache betont, dass die fast ausschließlich aus den Siedlungen stammenden Maramurescher Entdeckungen wenige genaue chronologisch und kulturell wertvolle Entsprechungen haben, wenn auch die allgemeinen Züge der Epoche leicht erkennbar sind.

Unter den hallstattzeitlichen Siedlungen aus der Maramuresch wurde bis heute nur jene von Belaja Cerkov' (Biserica Albă) teilweise publiziert (Lazin/Marina 1999, 149 f; Vasiliev 2003), alle anderen wurden entweder nur knapp (Popa 1971, 89 f; Némethi 1982, 132 [es sind auch zwei Gefäße von Sarasău skizzenhaft abgebildet, siehe Abb. 20: 1,2]; Kacsó 1999b, 60), oder gar nicht erwähnt.

¹ Es scheint aus geschlossen, die befestigte Siedlung von Solovan in Ha B₃-C zu datieren, wie Vasiliev 1995, 42 vermutet.

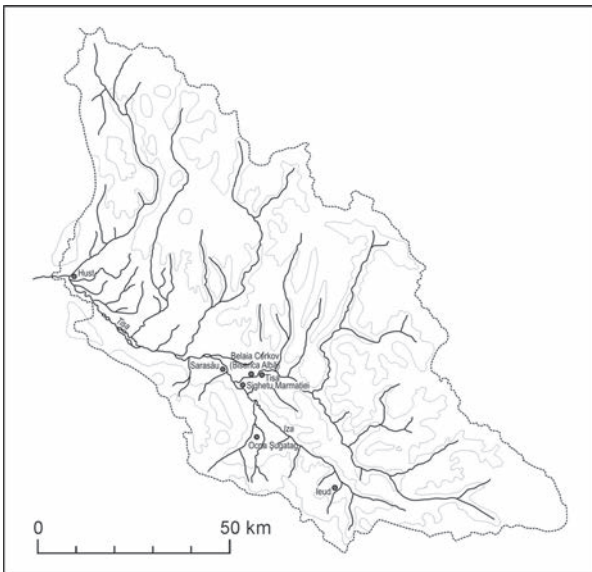

Abb. 1. Karte der hallstattzeitlichen Funde in der Maramuresch.

Im Folgenden lege ich die Maramurescher hallstattzeitlichen Fundstellen (Abb. 1), in der Reihenfolge ihrer Entdeckungsjahre, kurz vor und versuche auch ihre chronologische Stellung zu bestimmen.

SARASĂU

Am linken Ufer des Sarasău-Baches, ungefähr 1,5 km entfernt von seiner Mündung in die Theiß, auf einem Gelände mit einer leichten süd-östlichen Neigung, an der *Zăpodie* genannten Stelle, auf einer Oberfläche von cca 10 Hektar, erschienen Bewohnungsspuren aus verschiedenen Epochen. Die ersten Grabungen wurden hier, unter der Leitung von R. Popa, 1966 durchgeführt und bis Ende der '80 Jahre des vorigen Jahrhunderts fortgesetzt.

Die ersten Daten hinsichtlich der hallstattzeitlichen Funde wurden 1971 in einem Vorbericht über die Forschungen in Sarasău mitgeteilt (Popa 1971, 609 f., Anm. 15). Diese Funde werden hier als frühhallstattzeitlich betrachtet und mit dem berühmten hiesigen Goldfund in Zusammenhang gebracht. Es ist offensichtlich, dass sie jünger sind.

Die Dicke der hallstattzeitlichen Schicht überschreitet kaum 0,10-0,20 m. Sie ist etwas dichter und leichter zu bemerken nur in der Nähe von verschiedenen Komplexen (Gruben, Feuerstellen, Wohnungen). Leider wurden diese Einrichtungen lediglich erwähnt, ohne auch beschrieben zu wer-

den, so dass sowohl ihre Anzahl auch ihre Charakteristika nicht präzisiert werden können.

Außer einem fragmentarischen Bronzestück (Abb. 7: 5), sind die meist korrodierten Keramikscherben die einzigen archäologischen Materialien aus der prähistorischen Schicht von Sarasău.² Es konnten nur zwei Gefäße rekonstruiert werden: eine Schale mit senkrechten Leisten unter dem leicht eingezogenen Rand (Abb. 6: 1) und ein großes Gefäß (H. 59 cm) mit konischem Hals, verziert mit Gruppen von schrägen Kanneluren auf der Bauchung und vier zungenförmigen Lappen darunter (Abb. 7: 4). Auch andere Fragmente (Abb. 6: 4, 6, 7; Abb. 7: 1, 3) stammen aus dem letztgenannten Gefäßstyp. Zeichnerisch, wurden noch einen Glutdeckel (Abb. 6: 5) und ein doppelkonisches mit Dellen verziertes Gefäß (Abb. 6: 2) wiederhergestellt. Die meisten Scherben gehören der groben Keramik an. Aus dieser Kategorie sind die mit plastischen Motiven versehenen Töpfe (Abb. 2-5: 1-6) am besten vertreten. In Sarasău sind ebenfalls relativ viele Varianten von Schüsseln erschienen: trichterförmige (Abb. 5: 7), mit geradem Rand (Abb. 5: 8, 9), mit eingezogenem Rand (Abb. 5: 10-13). Nur ein einziges Schüsselfragment (Abb. 5: 12) ist mit Knuben verziert. Unter den Keramikfragmenten von Sarasău ist auch eines (Abb. 7: 2), das mit eingritzten Linien dekoriert ist. Seine Angehörigkeit zur hallstattzeitlichen Schicht ist aber unsicher.

Die Bestimmung des Bronzestückes von Sarasău³ ist unklar. Laut R. Popa ist es entweder eine Schneide oder eine Spitze (Popa 1971, Erklärung der 6. Abbildung).

IEUD

Ungefähr 3 km nördlich von der Ortschaft, auf der hohen, linken Terasse des Flusses Iza, gelegentlich einer im Frühling 1971 zusammen mit R. Popa ausgeführten Geländebegehung, haben wir an der *Podul de la gura Gârbovei* genannten Stelle ein zerstörtes Brandgrab gefunden, aus welchem wir verbrannte menschliche Knochen und Fragmente eines zweifarbigen - außen schwarz und innen rot - mit waagerechten Kanneluren auf dem Hals verzierten Gefäßes (die Urne?) gerettet haben. Das Grab gehört wahrscheinlich der Gáva-Kultur an. Ebenfalls an dieser Stelle, aber am Rande der Terasse, haben wir eine kleine Anzahl von hallstattzeitlichen Scherben entdeckt⁴, die jenen von Tisa (siehe unten) ähneln. Die Kontrollgrabung, die ich noch im Herbst desselben Jahres durchgeführt habe, hat keine positiven Ergebnisse gebracht, da nur wenige untypische Scherben vertreten sind.

² Die Keramik von Sarasău-Zăpodie wird im Museum von Baia Mare aufbewahrt.

³ Es wird wahrscheinlich im Archäologischen Institut „V. Pârvan“ in Bukarest aufbewahrt.

⁴ Das archäologische Material von Ieud-Podul de la Gura Gârbovei wird im Museum von Baia Mare aufbewahrt.

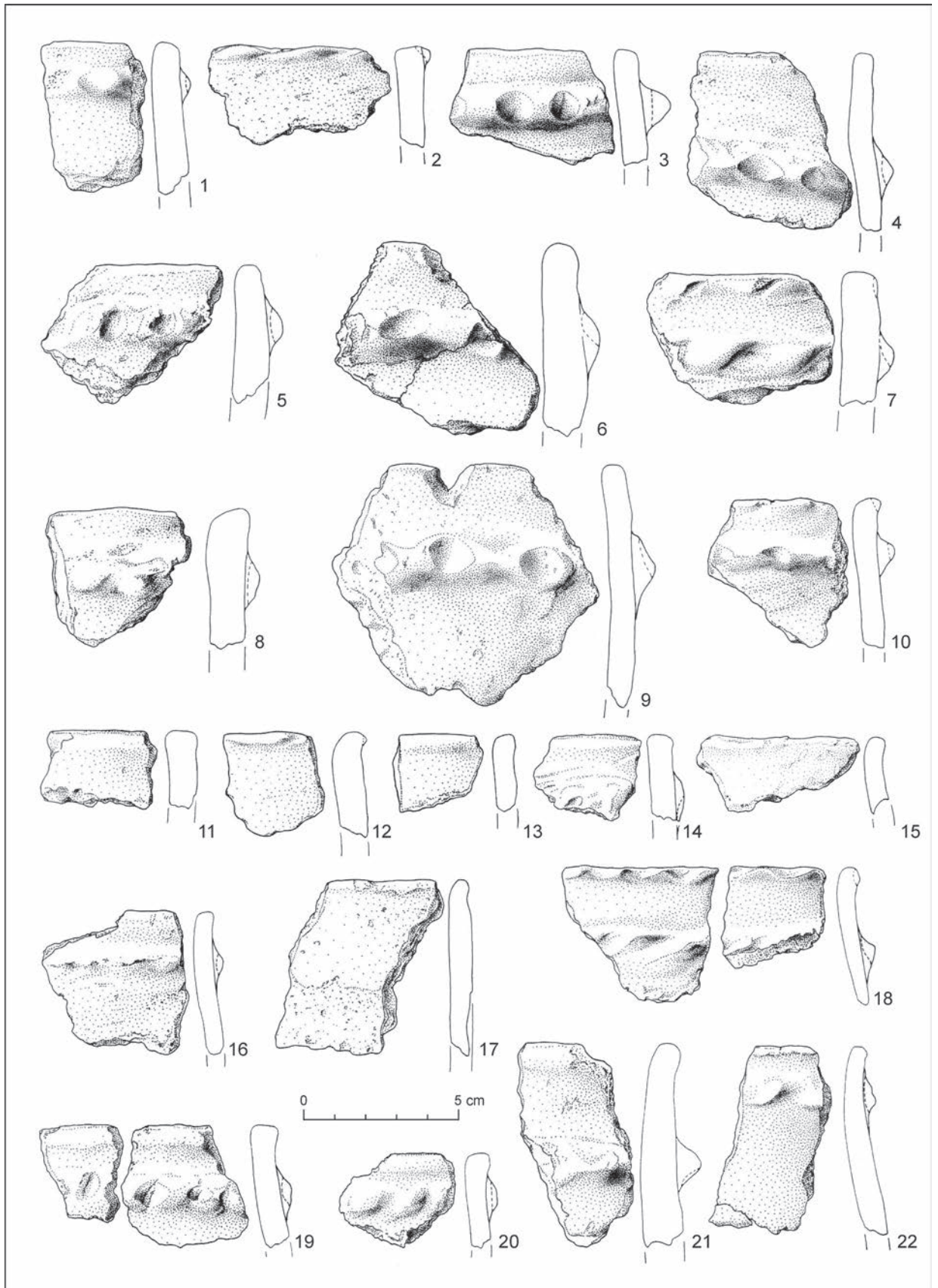

Abb. 2. Sarasău-Zăpodie. Keramik.

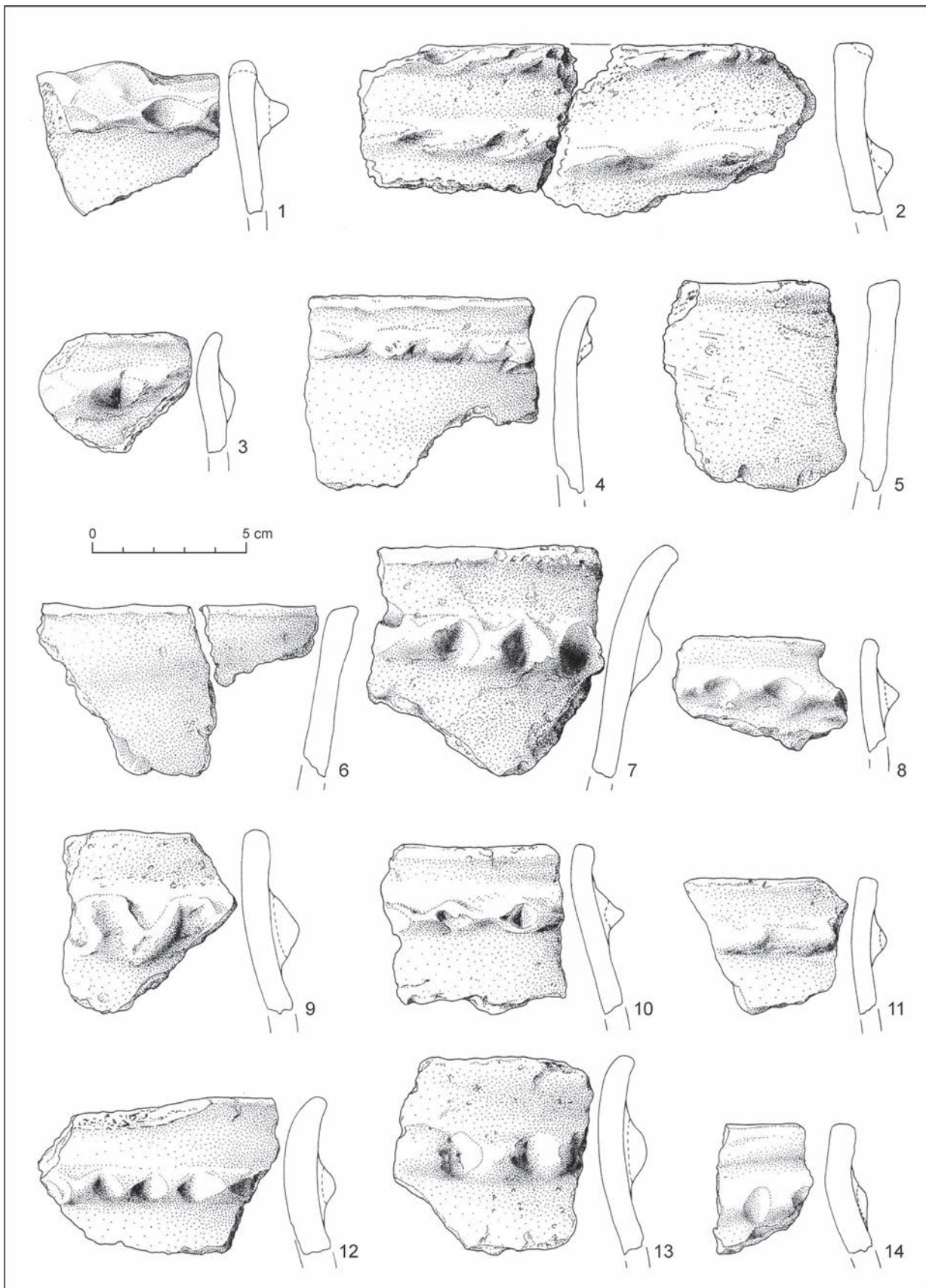

Abb. 3. Sarasău-Zăpodie. Keramik.

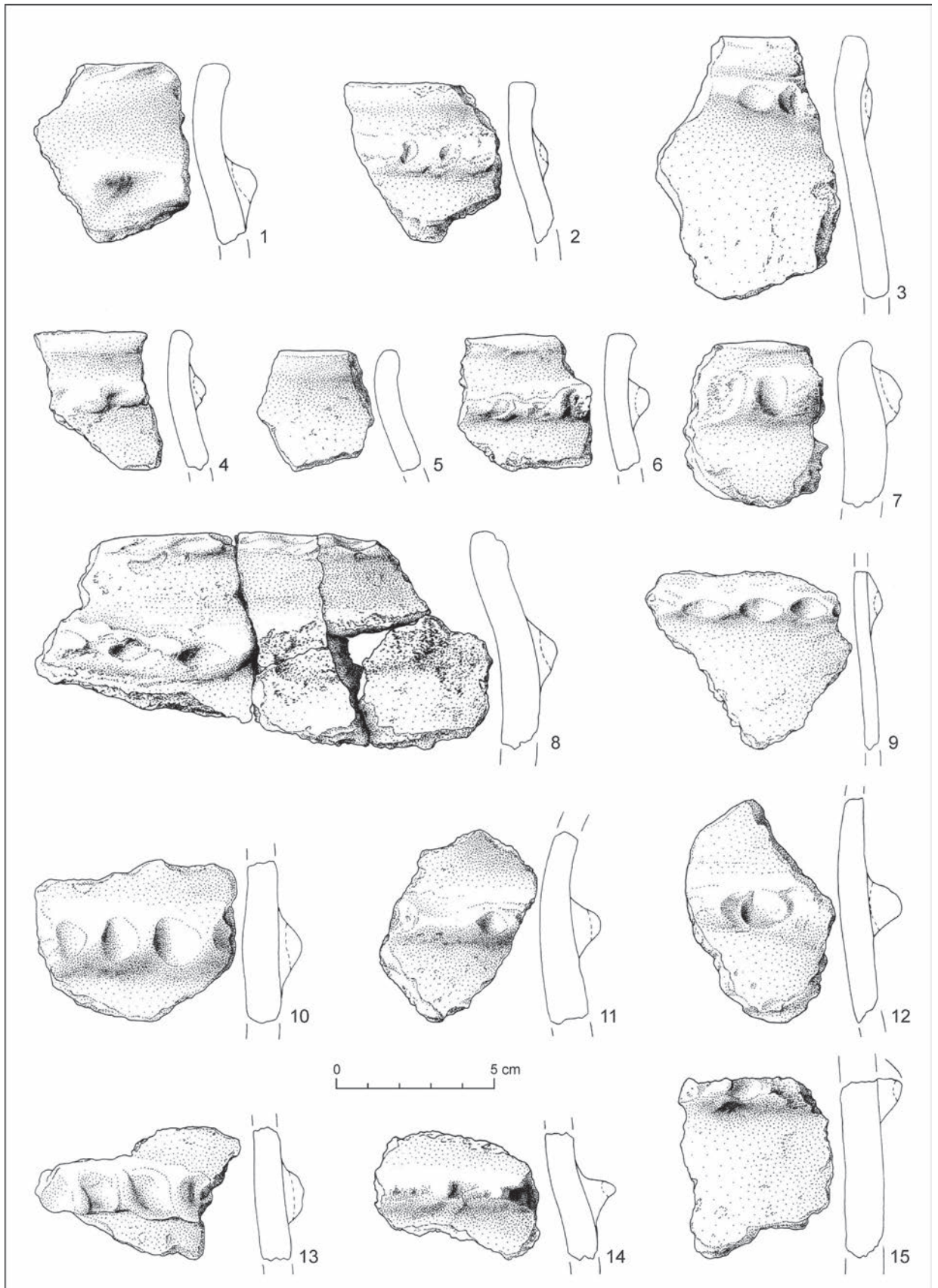

Abb. 4. Sarasău-Zăpodie. Keramik.

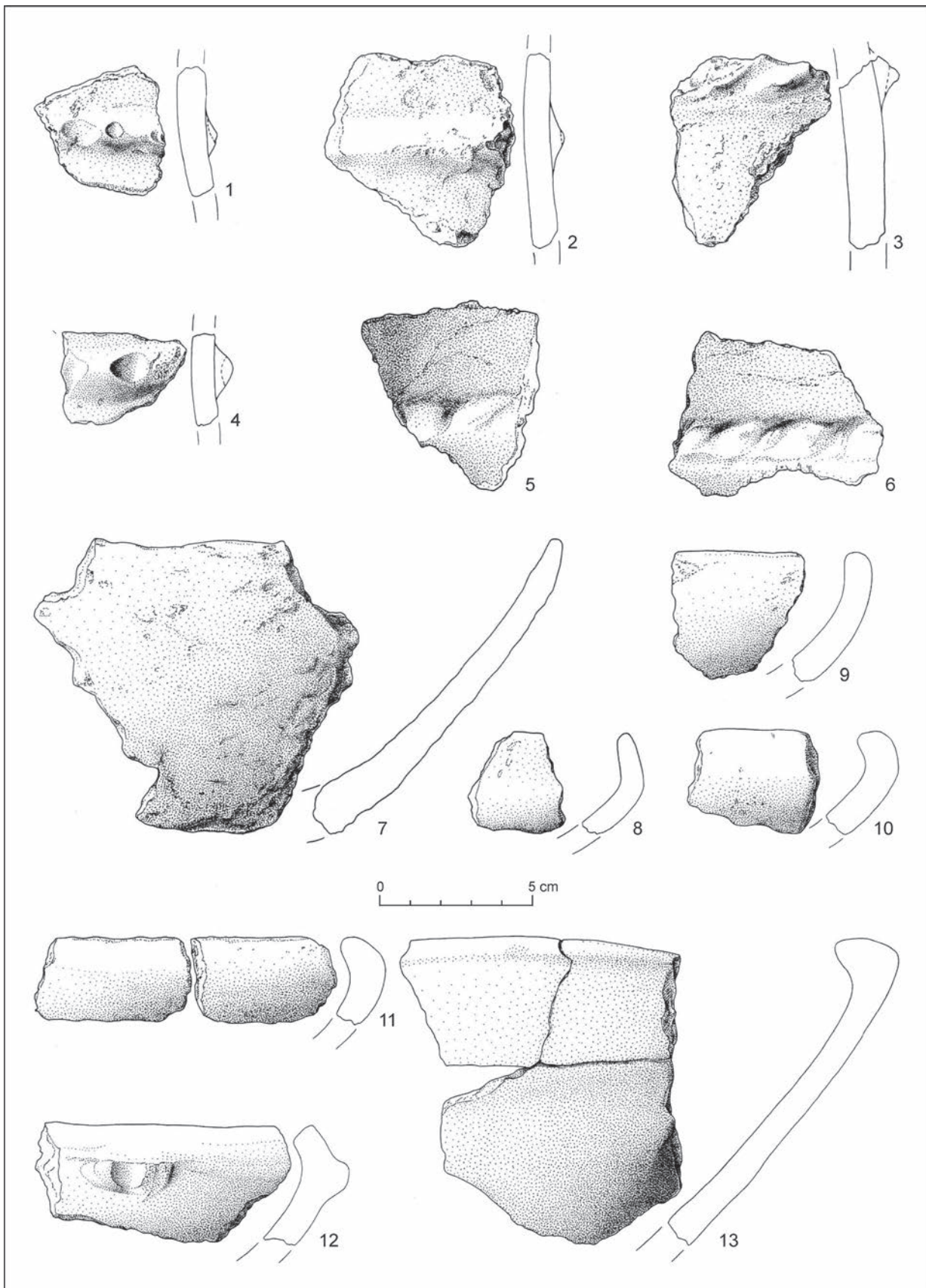

Abb. 5. Sarasău-Zăpodie. Keramik.

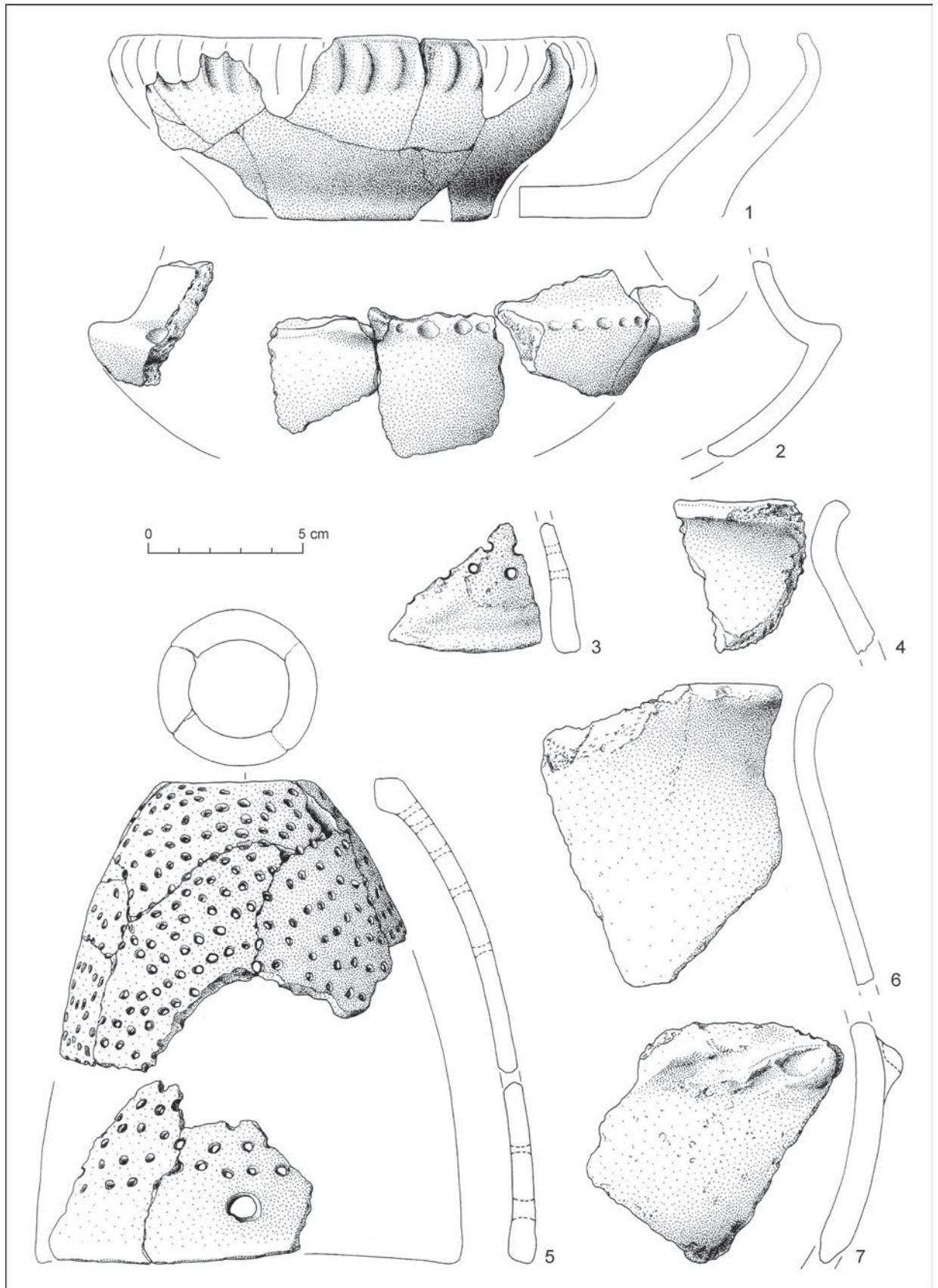

Abb. 6. Sarasău-Zăpodie. Keramik.

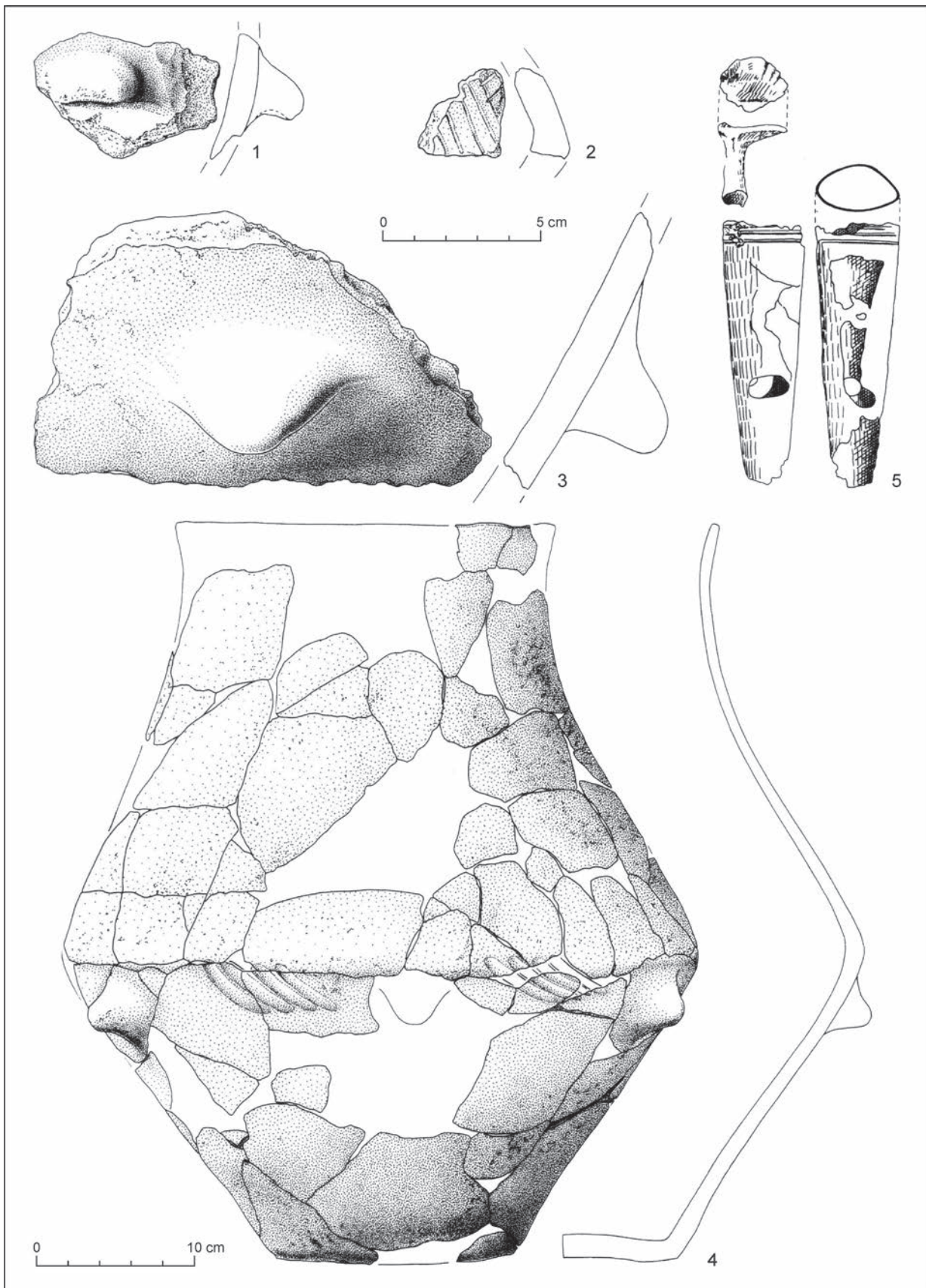

Abb. 7. Sarasău-Zăpodie. 1-4. Keramik. 5. Bronzescheide oder - Spitze (nach R. Popa).

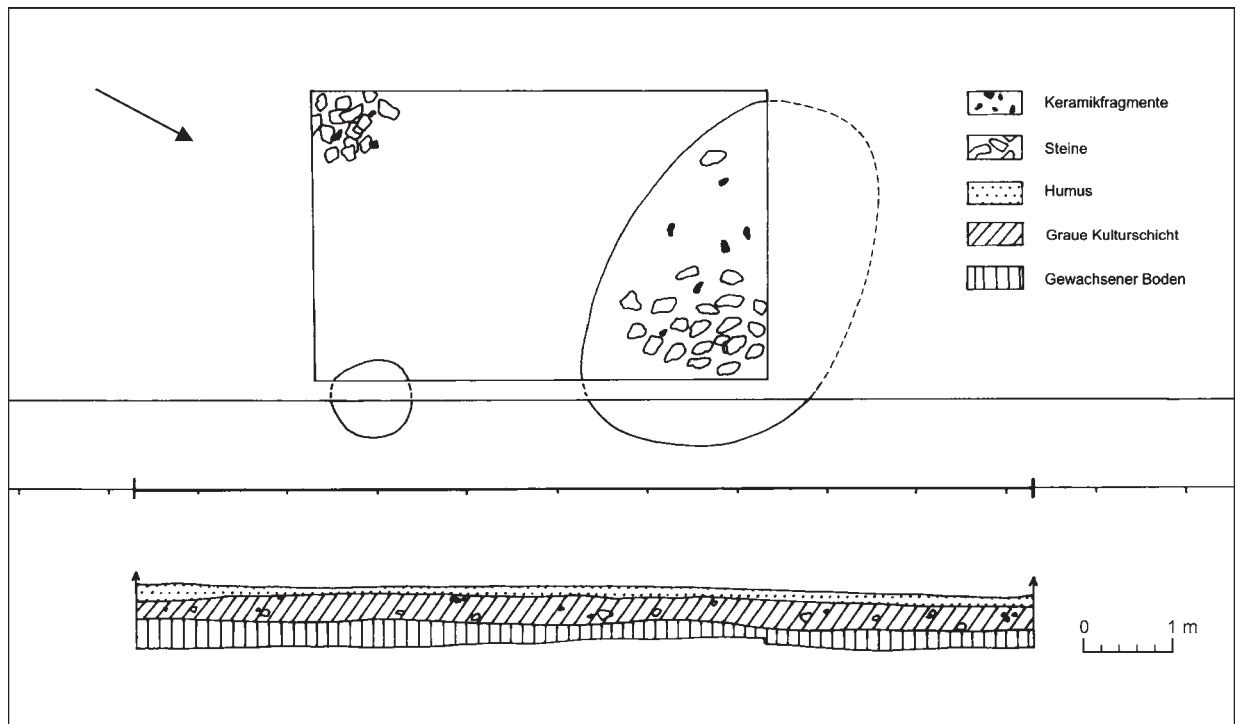

Abb. 8. Tisa-Certeze/Lazuri. Grundriß der Abfallgrube und Profil des 1. Schnitts.

TISA

Auf der hohen Terasse der Theiß, in der Nähe des Bahnwarthäuschens, an der *Certeze* oder *Lazuri* genannten Stelle, befindet sich eine Siedlung, die in mehreren Perioden besiedelt wurde. Die Grabungen fanden hier 1972 und 1977 statt.

Die Kulturschicht ist dünn, zwischen 0,20 und 0,8 m, und die Funde verschiedener historischer Etappen erschienen regelmäßig vermischt. Angesichts der Anzahl der Funde, scheint es, dass die Terasse in der Hallstattzeit etwas intensiver benutzt wurde. Außer einer relativ großen Menge von Keramikscherben wurden hier auch zwei Eisenstücke: Nagel und Messerklinge (Abb. 13: 10, 11) sowie zwei Tongegenstände: Spinnwirtel und gelochte Scheibe (Abb. 11: 8, 9) entdeckt. Die meisten Funde rühren aus der Ausfüllung zweier Gruben her (eine Abfallgrube [Abb. 8], bzw. möglicherweise eine Halberdhütte [Abb. 9]).⁵

Die Mehrzahl der Keramikfragmente entstammt verschiedenen Varianten von Töpfen mit plastischer Verzierung (Abb. 10-11: 1-7) und Schüsseln mit geradem (Abb. 11: 8-15), eingezogenem (Abb. 11: 16-20; Abb. 12: 1-3) oder eingeknicktem (Abb. 12: 4, 5) Rand. Mehrere Schüsseln sind mit schrä-

gen Kanneluren am Rand verziert. Es gibt auch mit senkrechten paarweisen stehenden Leisten dekorierte Fragmente (Abb. 11: 13, 14). Es wurden auch Scherben von kleinen tiefen Schalen (Abb. 12: 6-8), von größeren mit Kanneluren oder Buckeln verzierten bauchigen Gefäßen (Abb. 12: 11, 12; Abb. 13: 1-4) und von Siebgefäßen (Abb. 13: 5) erhoben. Bemerkenswert sind ebenfalls ein Henkel mit gekerbtem Ansatz (Abb. 12: 10), das Fragment einer Henkelverlängerung (Abb. 12: 9), ein Deckel(?)fragment mit Randrippe (Abb. 13: 6), eine hornartige Zier (Abb. 13: 7).

HUST

1980 wurde in dem *Chertiezh/Ungcertész* genannten Stadtviertel, ungefähr 3 km nord-westlich von der Ortschaft, auf der hohen Terasse der Theiß, zufälligerweise ein hallstattzeitliches Urnengrab entdeckt. Infolge der durchgeführten Kontrollgrabung erschienen keine anderen Gräber, nur Keramikscherben in einer schmalen Kulturschicht (Siedlungsschicht?), die jünger als das Grab sind. Die Urne - ein doppelkonisches Gefäß - wurde mit einer Schüssel mit lappenartigem Rand bedeckt (Popovich 1997, 78).⁶

⁵ Die Funde von Tisa-Certeze (Lazuri) werden im Museum von Baia Mare aufbewahrt.

⁶ Es wird in der Nähe von der Fundstelle auch eine befestigte Siedlung erwähnt ohne seine Datierung hervorzuheben.

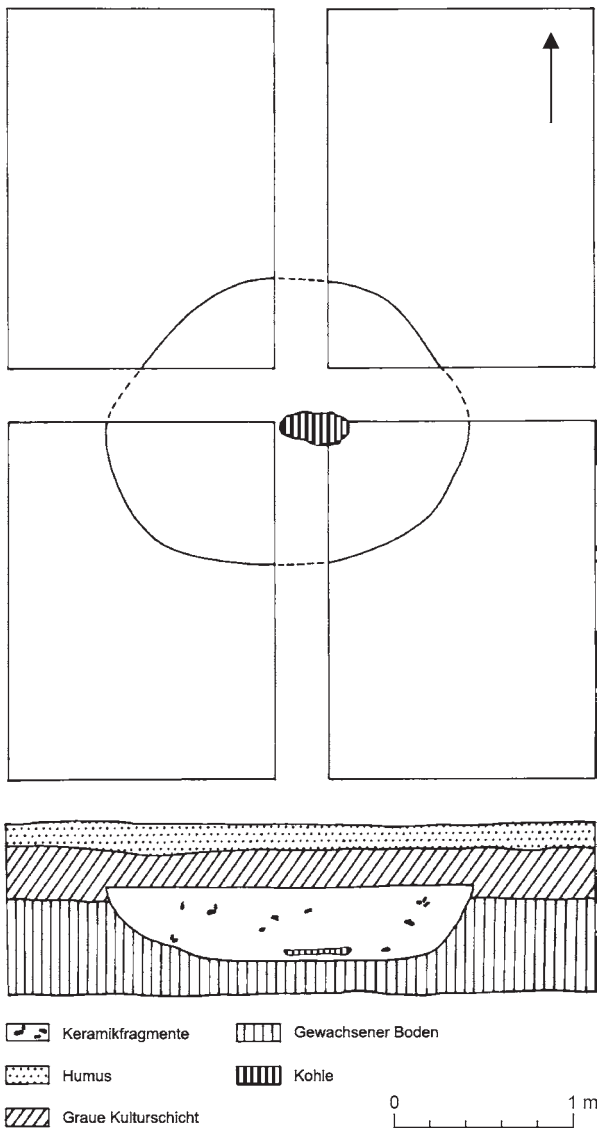

Abb. 9. Tisa-Certeze/Lazuri. Grundriß und Profil der Halberdhütte.

BELAJA CERKOV' (Biserica Albă)

Ungefähr 400 m östlich vom Dorf, auf der *Dealul Mănăstirii* genannte Anhöhe (525 m) befindet sich eine befestigte Siedlung. Die erste Kontrollgrabung wurde hier 1996 durchgeführt.⁷ Sie wurde in den Jahren 2000-2002 mit erweiterten Ausgrabungen fortgesetzt.⁸

Die Siedlung hat zwei Schichten. Die untere dünne Schicht enthielt eine kleine Anzahl von Häusern und nur spärlich Material, ausschließlich Keramik, davon sehr wenig von der mit Kanneluren verzierten schwarzfarbigen Kategorie. Diese Etappe der Bewohnung auf der *Dealul Mănăstirii* wird, nach V. Vasiliev, irgendwann im Laufe der Phasen Ha C-D datiert (Vasiliev 2003, 113). Die obere Schicht ist etwas dichter, 0,30-0,35 m. Hier wurden 12 Häuser freigelegt. Die entdeckte Keramik, einschließlich mit Graphit in der Paste, könnte in eine Zeitspanne zwischen dem Ende des 4. Jh. und 2. Jh. v. u. Z. eingereiht werden, wahrscheinlich als die Siedlung befestigt wurde (Vasiliev 2003, 113 f.).

OCNA ŞUGATAG

Auf einer Hügelabhang, süd-westlich von dem künstlich angelegten *Gavrilă-See*, an der *Handal* genannten Stelle, in einer Tiefe von 0,70 cm, wurde 1999, während einer Geländebegehung eine dünne Schicht mit Verbrennungsspuren entdeckt. Hier erschienen auch manche prähistorischen Scherben (Ivanciuc 2005, 279, Nr. 13), die eventuell hallstattzeitlich sind.⁹

SIGHETU MARMAŢIEI

Zur Gelegenheit von Ausgrabungsarbeiten für die Grundmauer eines Hauses in der *Făget*-Straße, im süd-östlichen Teil der Ortschaft, etwa 500 m vom rechten Ufer des Iza-Flusses, unweit von dessen Zusammenfluss mit dem Ronişoara, am Fuße des Hügelhangs, an dem süd-westlichen Abhang des *Făget*-Hügels mit leichter Neigung, in einer Tiefe von 0,50-0,60 m, wurden zahlreiche Keramikfragmente entdeckt, manche darunter von einer sekundären Verbrennung stark betroffen.¹⁰ Zur Gelegenheit einer im März des Jahres 2001 vor Ort durchgeführten Forschung, habe ich am Grund der Keramikschicht auch die Anwesenheit einer beträchtlichen Kohlenmenge festgestellt. Im Monat Mai desselben Jahres habe ich eine kleine Kontrollgrabung unternommen, bestehend in der Berichtigung der durch die Ausgrabungen für die Grundmauer des Hauses entstandener Grabenwände; auf diese Weise wurde manche Information in Bezug auf das teilweise wegen der Bauarbeiten zerstörten Komplexes erhalten

⁷ Unter der Leitung von Gh.L. azin und V.M. arina.

⁸ Unter der Leitung von V.Vasiliev.

⁹ T. Ivanciuc betrachtet diese Scherben als bronzezeitlich. Die von mir gesehenen Funde gestatten nicht eine solche Einreihung.

¹⁰ Das Material von Sighetu Marmaţiei-Făget gelangte ins Museum von Sighetu Marmaţiei. Die ersten Keramikfunde wurden von Herrn Dr. Mihai Dăncuş, Direktor des Museums gerettet. Von ihm habe ich die Informationen betr. der Fundstelle erhalten.

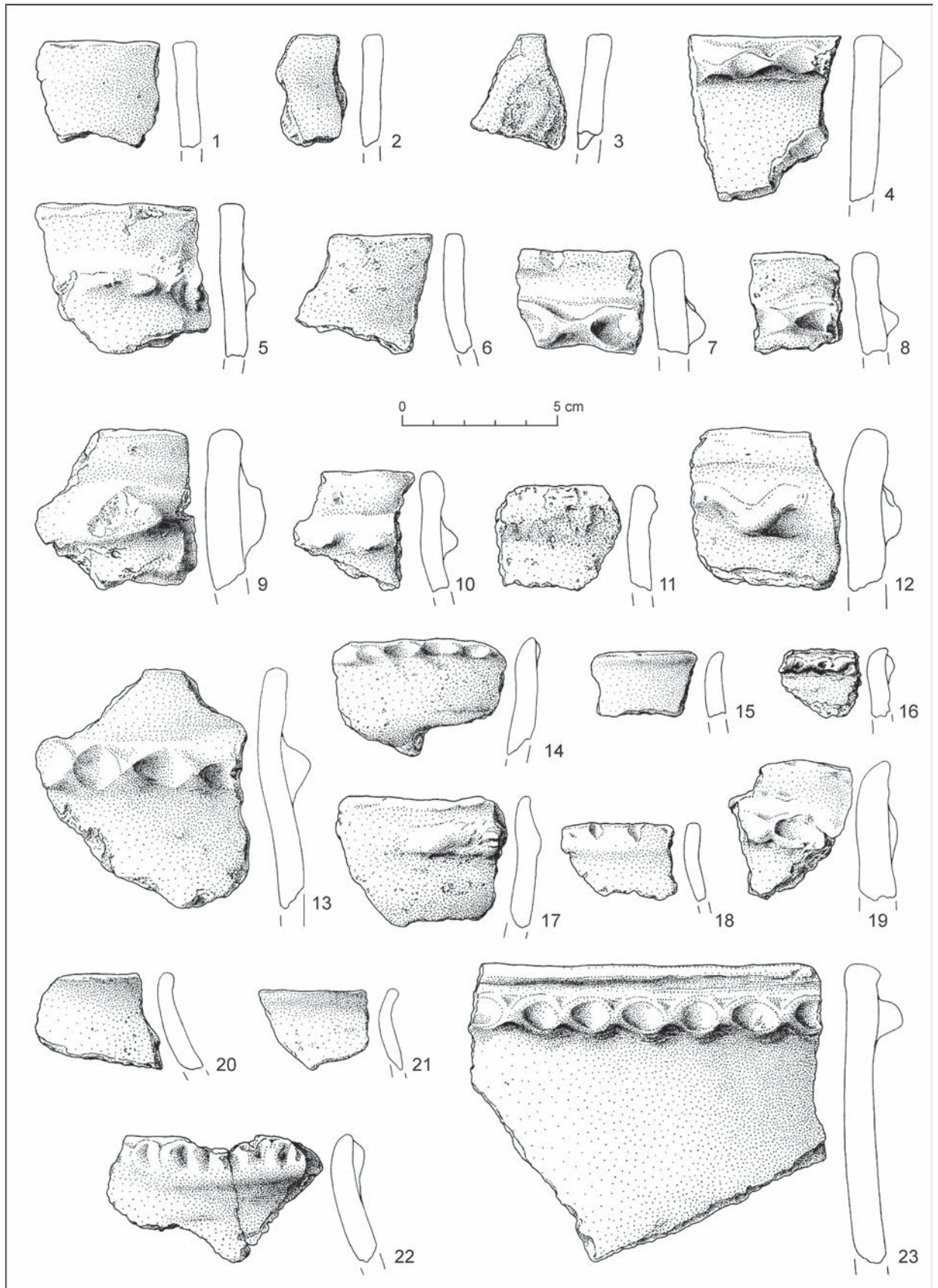

Abb. 10. Tisa-Certeze/Lazuri. Keramik

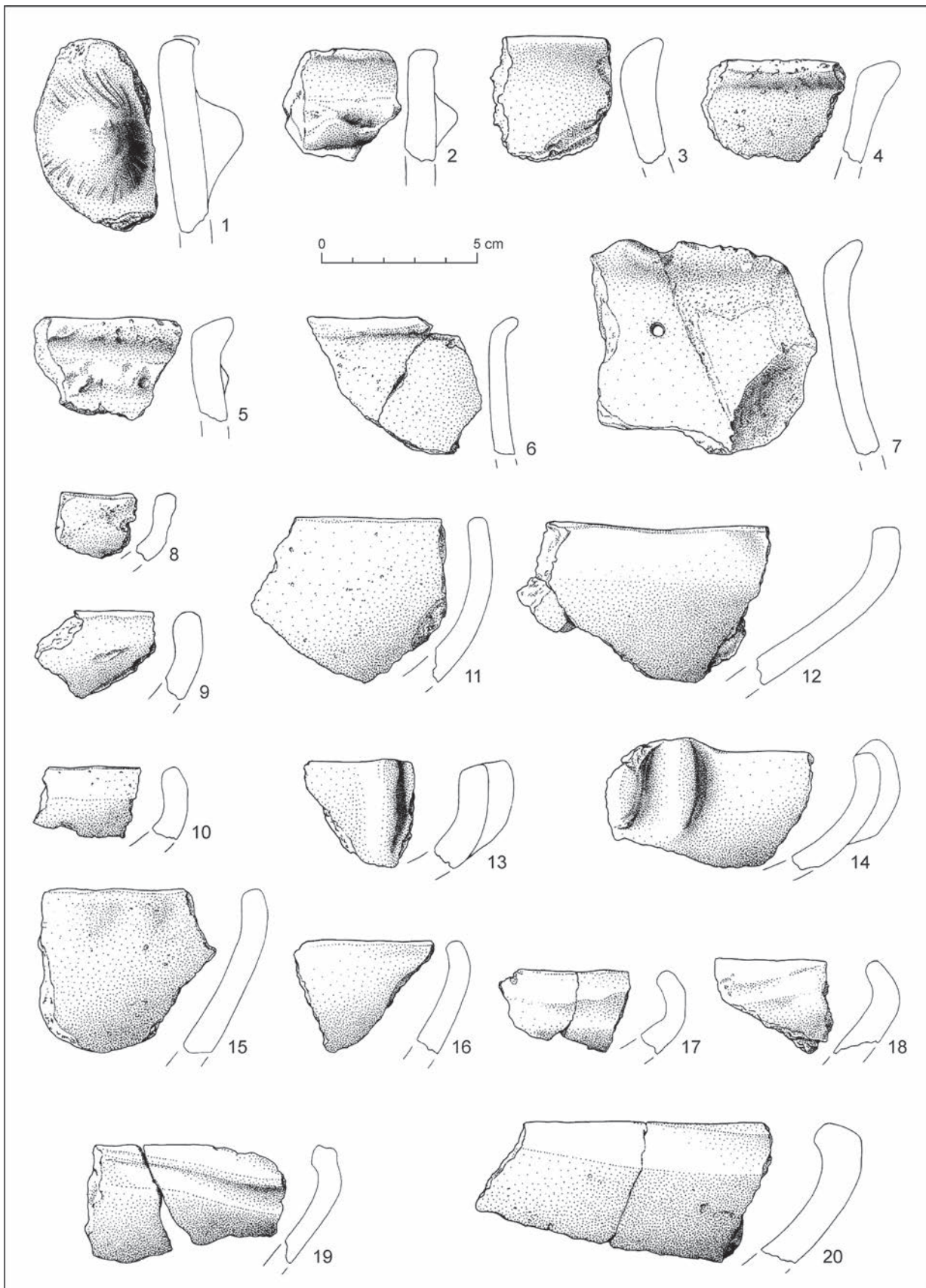

Abb. 11. Tisa-Certeze/Lazuri. Keramik.

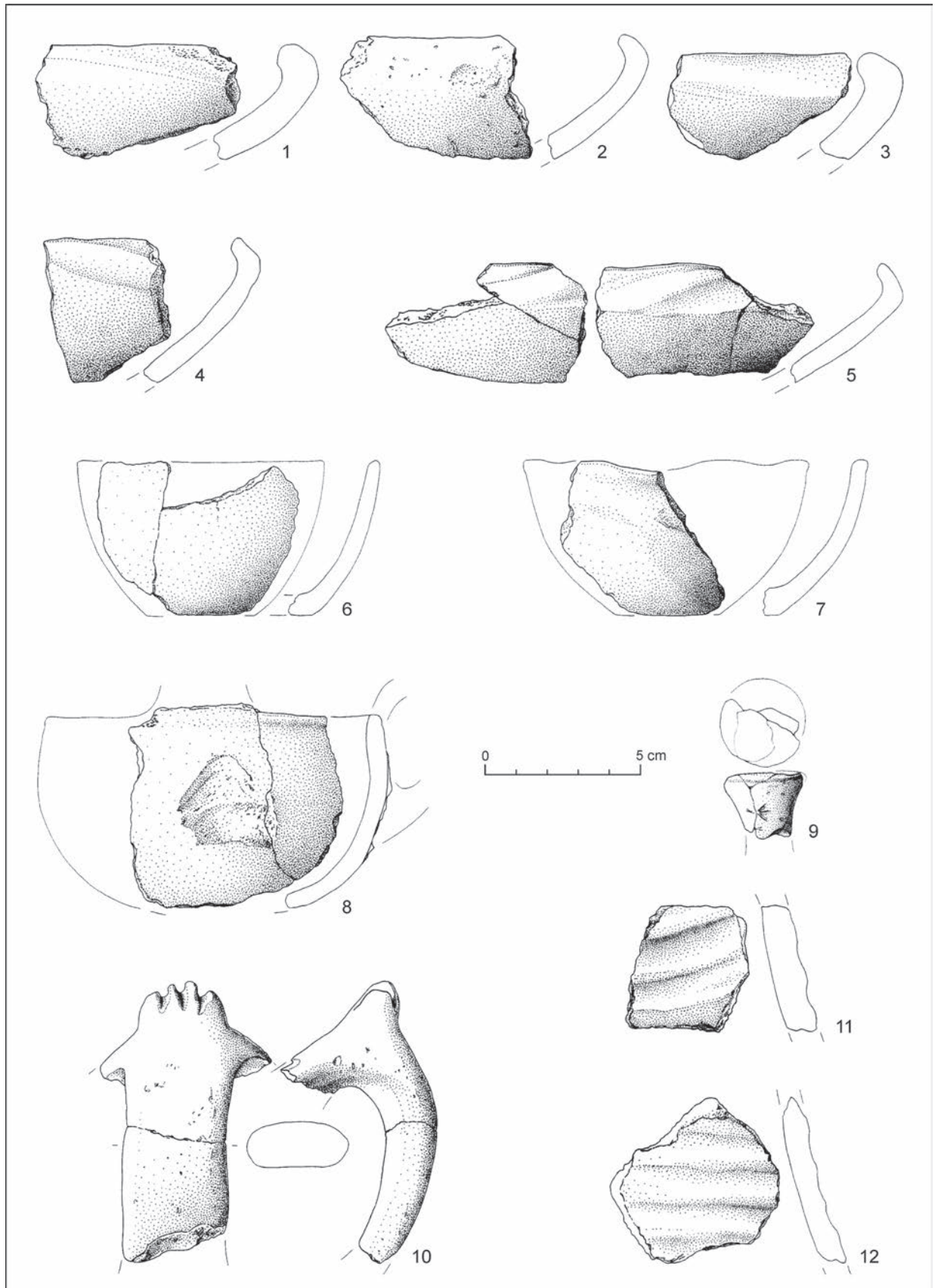

Abb. 12. Tisa-Certeze/Lazuri. Keramik.

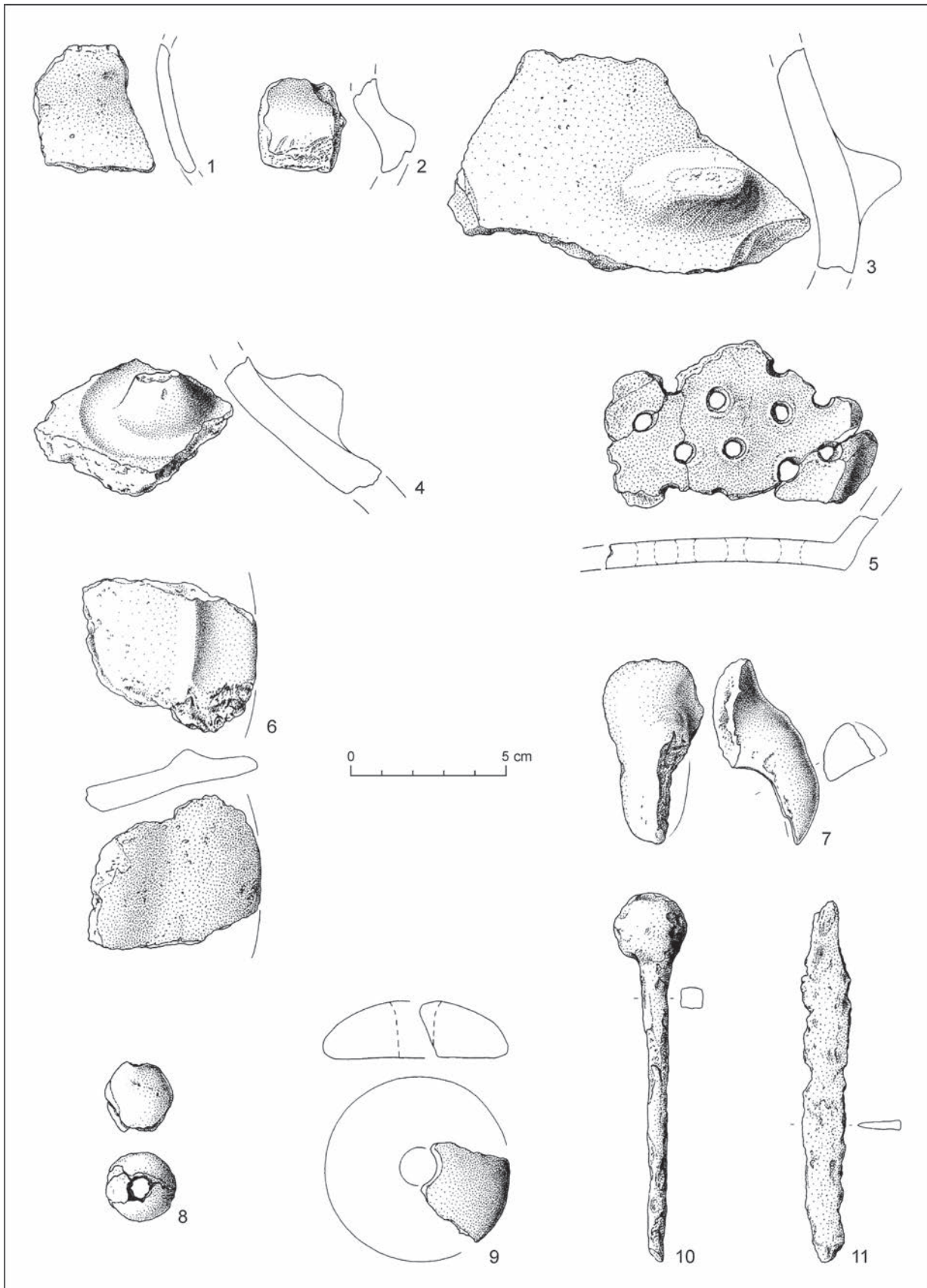

Abb. 13. Tisa-Certeze/Lazuri. 1-7. Keramik. 8-9. Tongegenstände. 10-11. Eisenstücke.

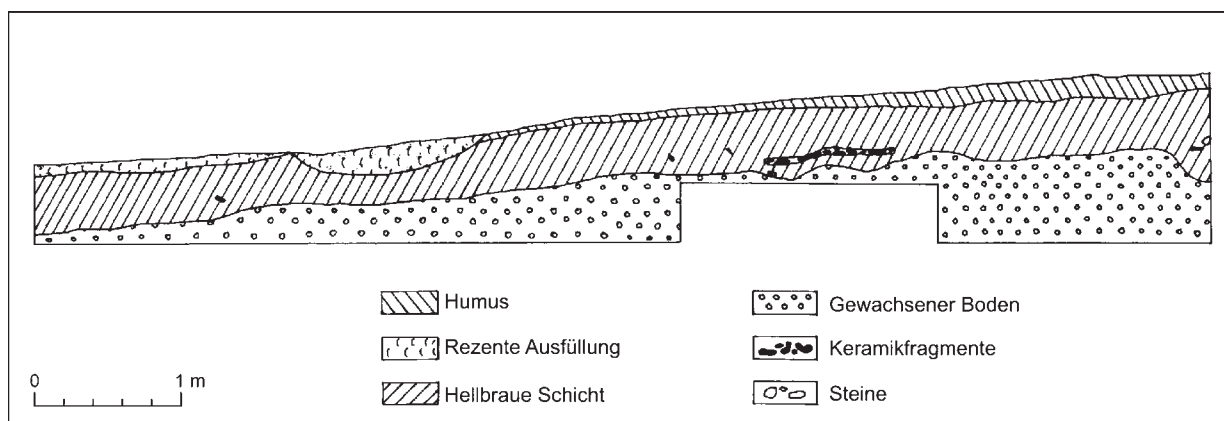

Abb. 14. Sighetu Marmăției-Făget. Profil des 1. Schnittes.

bzw. ein oberirdischer Wohnbau von größeren Dimensionen freigelegt (Abb. 14; 15). Gleichzeitig wurden Keramikfragmente, der gleichen Art wie die früher erschienenen Scherben, erhoben. Im Frühling des Jahres 2003 wurden die Forschungen an dieser Stelle fortgesetzt.¹¹ Es wurden keine anderen Komplexe gefunden, lediglich einige verstreute hallstattzeitliche Keramikfragmente sowie auch eine Gruppierung von Steinen, welche ursprünglich Teil einer Feuerstelle hätten sein können. Da innerhalb des restlichen durch die neulich ausgeführten Bauarbeiten beeinträchtigten Geländes keine anderen archäologischen Spuren identifiziert wurden, ist die Vermutung berechtigt, dass das entdeckte Haus am Rande der Siedlung gelegen hätte, oder sie wäre ein isoliertes Objekt gewesen. Vorläufig scheint die zweite Alternative wahrscheinlicher zu sein, da in den benachbarten Grundstücken auch keine ähnlichen Artefakte erschienen sind, wie diejenigen in dem erwähnten Komplex.

Auch hier sind am besten die Töpfe mit verschiedenen plastischen Verzierungen (Abb. 16) vertreten, einschließlich ein kugelförmiger (Abb. 16: 10). Es sind nur zwei Schüsseln erschienen, eine mit geradem Rand und plastischer Verzierung (Abb. 17: 1) und eine andere mit breitem, auslaufendem Rand (Abb. 17: 2). Die Gefäße mit breitem Rand und hohem, schlankem, kegelförmigem Hals sind mit waagerechten, breiten Kanneluren (Abb. 17: 3, 5), bzw. mit Kanneluren und plastischen Motiven (eingekerbten Rippe und Buckel) dekoriert. Ein Fragment, das vermutlich von einem solchem Gefäß stammt, ist mit senkrechten Rillen (Abb. 17: 4) verziert. Beachtenswert sind noch ein Bandhenkel mit Rillenverzierung (Abb. 17: 7) sowie zwei Fragmente mit plastisch realisierten Hakenkreuzen, die in je einen Kreis eingezogen sind (Abb. 18: 6, 7). In

Sighetu Marmăției-Făget sind relativ viele Gefäßböden (Abb. 19), aber auch ein doppelkonischer Spinnwirtel (Abb. 17: 9) entdeckt worden.

Die Keramikgruppen aus den erwähnten Maramurescher Siedlungen verzeichnen eine Reihe gemeinsamer Züge: die dürtige oder mittelmäßige Qualität von Tonpaste und Verbrennung, die nahezu totale Abwesenheit der Feinkeramik, das relativ ärmliche Formenrepertoire, (überwiegend sind Töpfe und Schüsseln zu verzeichnen, [nur in Sighetu Marmăției erscheinen weniger Schüsseln]), die wenigen Dekorationstechniken: plastische Modellierung und Kanelluren (nur in Sarasău kann über die Dellentechnik und eventuell vom Einritzen gesprochen werden, aber lediglich auf je einem Exemplar.), die geringe Variation der dekorativen Motive. Es gibt klare Ähnlichkeiten und deutliche Unterschiede zwischen den verschiedenen erhobenen Keramikgruppen, welche besonders in Anwesenheit mancher keramischen Formen, mit nur an manchen Fundstellen auftretender spezifischer Dekoration wahrgenommen werden können: in Sarasău die Schale mit senkrechten Leisten unter dem leicht eingezogenen Rand, die großen Gefäße mit konischem Hals und bauchigem Körper, verziert mit Gruppen von Kanneluren und zungenförmigen Lappen, das doppelkonische Gefäß, der Glutdeckel, in Tisa die Schüsseln mit Kanneluren am Rand bzw. mit senkrechten Leisten, die kleinen Schalen, der Henkel mit gekerbtem Ansatz, in Sighetu Marmăției die mit Kanneluren oder mit Kanneluren und plastischen Motiven verzierten Kegelhalbsgefäße, die Gefäße mit Hakenkreuzenmotiven.

Die betr. der von den in der Maramuresch bis z. Z. ans Licht gehalten hallstattzeitlichen Siedlungen stammenden Keramik festgestellten Unterschiede weisen höchstwahrscheinlich, dass es darunter

¹¹ Unter der Leitung von D. Pop.

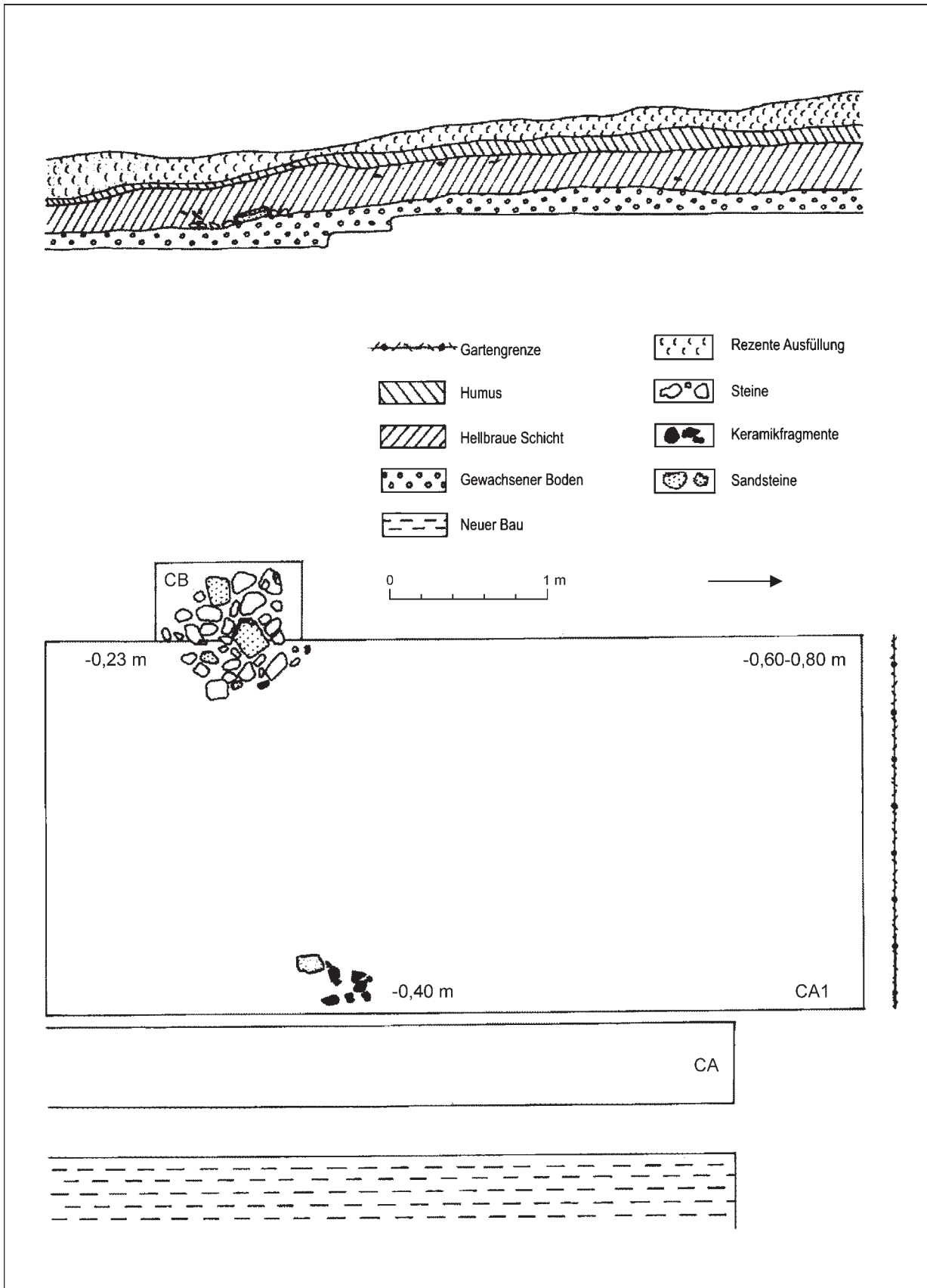

Abb. 15. Sighetu Marmației-Făget. Profil des 2. Schnitts und Grundriß der Grabung.

chronologische Unterschiede gibt. Lediglich, die auf den Flussterrassen identifizierten Siedlungen von Tisa und Ieud dürften für zeitgenössisch gehalten werden.

Wie schon präzisiert, fehlen sichere chronologische Anhaltspunkte zur zeitlichen Zuordnung der Funde aus der Maramuresch. Eines ist aber sicher: sie datieren aus einer post-Hallstatt-B1-Phase. Die hier kommentierten Funde belegen, dass es zu einem bestimmten Zeitpunkt wesentliche Umgestaltungen in der Domäne der materiellen Kultur als Konsequenz einer neuen geschichtlichen Entwicklung stattgefunden haben, welche sich deutlich von denen der Bronzezeit unterscheiden. Vorläufig können die Ansätze dieser Änderungen zeitlich nicht genau bestimmt werden, vor allem in Abwesenheit angemessener diesbezüglicher Forschung, die chronologisch eindeutige Etappe der die jüngste Existenzphase der Gáva - Kultur in der Gegend zugeordnet werden kann. Die zeitweilige und verhältnismäßig kurzzeitliche Präsenz dieser Kultur in der Maramuresch kann in einer post-Hallstatt-B₁-Etappe und mit einem Vergleich zu vorherigen Jahrhunderten wenig unterschiedlichen Keramik-Merkmalen vermutet werden. Ich berufe mich besonders auf die kennzeichnende, doppelte, außen schwarze, innen rote Kategorie der Gáva-Keramik, die noch im Gebrauch geblieben werden könnte.¹² In diesem Fall hätte die eigentliche frühe Eisenzeit in der Maramuresch etwas später als in den benachbarten Territorien begonnen. Das ist aber nur eine theoretische Möglichkeit.

In den anliegenden südlichen und südwestlichen Zonen, bzw. in den Niederungen von Baia Mare, Sălaj und Lăpuș wurden einige hallstattzeitliche Siedlungen identifiziert, wie z. B. diejenigen von Lăpușel-Ciurgău, Săsar-Dâmbu Morii, Ariniș-Dâmbul Baronului, Lăpuș-Ariniș. Lediglich die erstere darunter war Gegenstand von archäologischen Grabungen. Die erhobenen Materialien sind zahlenmäßig gering. Vorläufig liegt ihre Bedeutung daran, dass sie eine Bewohnung beweisen, wenn auch zeitweilig, in einer bis jetzt wenig erforschten Epoche.

Noch südlicher gelegen sind einige befestigte Siedlungen, die in die Hallstatt B₁-Stufe, bzw. in die jüngeren hallstattzeitlichen Stufen datiert wurden. Eine dieser Siedlungen ist in Șimleu Silvaniei-*Observator*, mit einer Fläche von cca 35 ha. In der Nähe befinden sich auch andere zeitgenössische Fundstellen. Obwohl die Siedlung von *Observator* intensiv erforscht wurde, sind bis z. Z. lediglich Ausgrabungsberichte und eine kurze Vorstellung veröffentlicht worden. Die Siedlung wurde in die

Ha B₁-Ha C datiert, bzw. zwischen dem 10. und dem 7. Jh., und der Gáva-Kultur zugeordnet (Pop et al. 2004, 332; Sana 2006, 65). Das von Șimleu Silvaniei veröffentlichte Material (Sana 2006, Taf. 5-13) gestattet vorläufig keine relevanten Schlussfolgerungen und Vergleiche. Es scheint aber, dass hier vorwiegend kannelierte Keramik vertreten ist, ohne Entsprechungen zu den Maramurescher Entdeckungen. Darauf zurückzuführen sind aber manche Schüsseln und Töpfe. Leider wird nicht präzisiert, welcher der einige Jahrhunderte langen Entwicklungsphase der Siedlung diese Formen zugeordnet werden können.

Eine sich zu der von Șimleu Silvaniei-*Observator* in relativer Nähe befindende befestigte Siedlung wurde in Bozna-Vranița Boznei (Vasiliev 1993; Vasiliev 1995, 61 ff.) erforscht. Der Meinung des Forschers nach, werden die Anfänge der Siedlung in die Mitte der Ha B₂ (also um 850 v. Chr.) datiert und sie fungierte auch in Ha C (7. Jh. v. Chr.) In einer Kulturschicht von 0,30-0,35 m Dicke und drei Häuser wurde eine große Menge Keramik entdeckt, aber keine Metallstücke. Auch hier erschienen zahlreiche kannelierte Gefäße, welche sich von den Maramurescher Funden unterscheiden, sowie Schüsseln, die teilweise jenen aus der Maramuresch ähnlich sind.

In einer ziemlich großen Entfernung von den beiden in Sălaj liegenden erwähnten Siedlungen, in Richtung Nordosten befindet sich die befestigte Siedlung von Ciceu-Corabia (Vasiliev/Gaiu 1980; Vasiliev 1995, 89 ff.). Diese wurde in Ha B₃-Ha C datiert. Obwohl es behauptet wurde, dass hier kein typisches keramisches Gáva-Element entdeckt worden sei, verzeichnet eine beachtliche Anzahl von Schüsseln einen breiten, kannelierten Rand. Diese Schüsselnkategorie ist für die Gáva-Kultur und die Lăpuș II-Gruppe charakteristisch. Es gibt auch andere der Gáva-Kultur ähnliche Elemente, z. B. die bauchigen Gefäße, manche mit girlandenförmiger Verzierung (Vasiliev/Gaiu 1980, Abb. 13: 14; Abb. 16: 11). Beachtenswert ist ebenfalls die Anwesenheit der besenstrich- (Vasiliev/Gaiu 1980, Abb. 15: 12; Abb. 16: 12) und kammverzierten Keramik (Vasiliev/Gaiu 1980, Abb. 9: 17; Abb. 13: 11, 13; Abb. 17: 18), die die Materialien von Ciceu-Corabia jenen der Gáva-Kultur bzw. der Lăpuș II-Gruppe vergleichbar machen. Aus diesen Gründen, glaube ich, dass die befestigte Siedlung von Ciceu-Corabia eine ältere Datierung hat, als bis jetzt vermutet wurde. So wird auch die Tatsache erklärt, dass fast keine Entsprechungen zwischen den hallstattzeitlichen Funden aus der Maramuresch und jenen die aus der befestigten Siedlung von Ciceu-Corabia herrühren.

¹² Als Erbschaft aus der Bronzezeit, gibt es seltener auch in der Eisenzeit die doppelte Keramik, die aber unterschiedlich von jener aus der vorangehenden historischen Epoche ist.

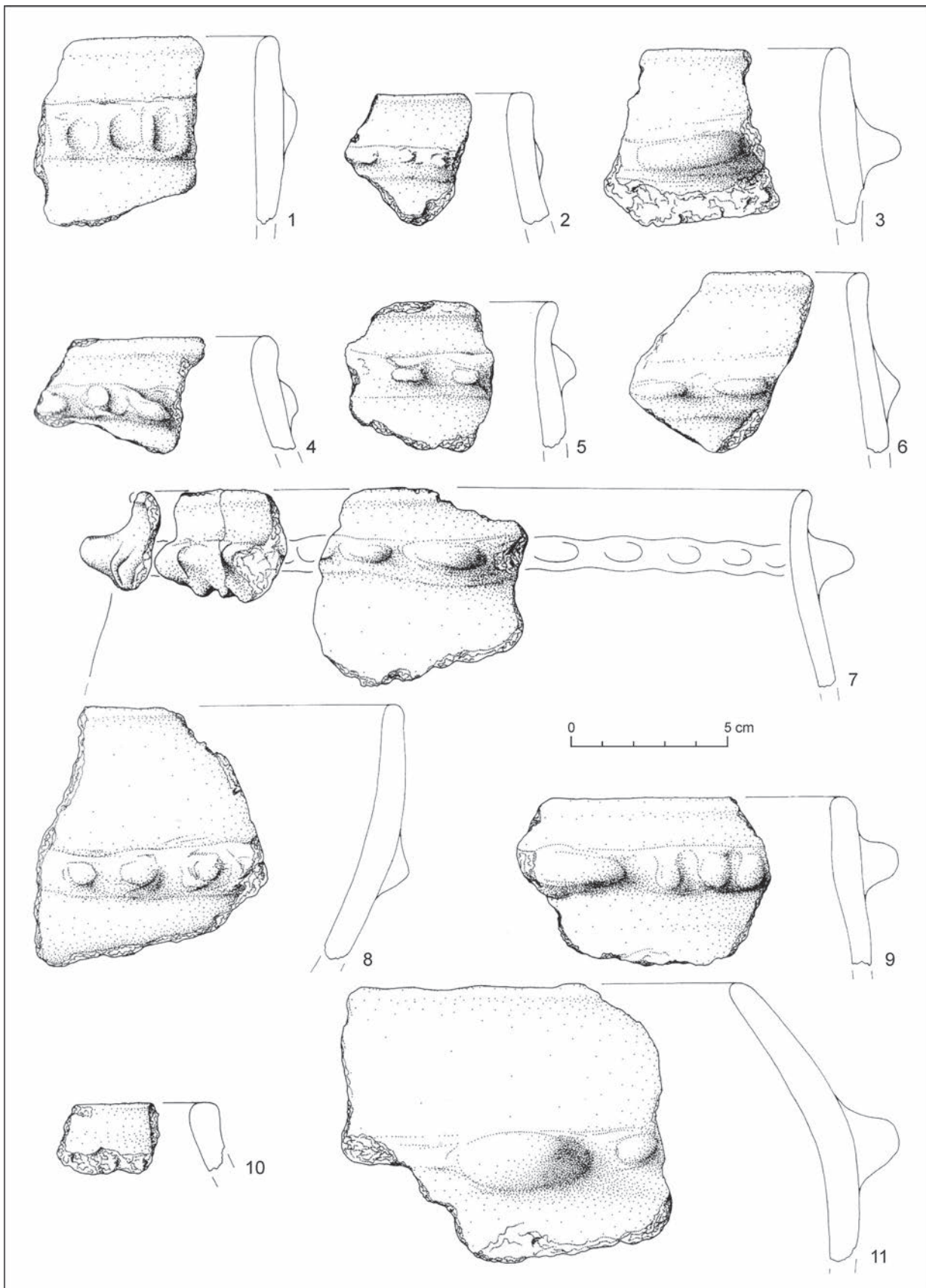

Abb. 16. Sighetu Marmăției-Făget. Keramik.

Gewiss hallstattzeitlich sind in dieser Gegend die Gräber von Budești-Fânațe und Mărișelu (*Marinescu* 1984; *Vulpe* 1990). Die gesamte Nekropole von Budești-Fânațe wurde von G. Marinescu um die Mitte und in die zweite Hälfte des 7. Jh. datiert (*Marinescu* 1984, 82), während A. Vulpe erst das Grab 6 als das älteste aus dieser Nekropole betrachtet und in diese Zeitspanne einreicht (*Vulpe* 1990, 27). Beide Forscher halten die Gräber von Mărișelu für jünger als jene von Budești-Fânațe. Die einzige mit den Maramurescher Funden vergleichbare Keramikform ist in Budești-Fânațe erschienen, u. zw. das Gefäß mit konischem Hals, bauchigem Körper und zungenförmigen Lippen, das Entsprechungen in Sarasău hat.

In *Dej-Dealul Florilor*, an dem Someș-Fluss, liegt eine andere hallstattzeitliche befestigte Siedlung welche chronologisch zwischen Ha B₂ și Ha C eingeordnet wurde, bzw. in die zweite Hälfte des 9. Jh. bis einschließlich ins 7. Jh. (*Vasiliev* 1995, 11 ff.). Die hier entdeckte wenig zahlreiche Keramik unterscheidet sich von der aus der Maramuresch. Manche Ähnlichkeit kann nur betreffend der Schüsseln festgestellt werden. Ebenfalls in Dej wurde ein hallstattzeitliches Gefäßdepot entdeckt (*Horedt* 1960), alle Gefäße unterscheiden sich aber deutlich von denen aus der Maramuresch.

In Richtung Süden, besonders im Mureș-Tal, ist die hallstattzeitliche kulturelle Entwicklung größtenteils geklärt worden. In der sogenannten frühen Hallstattzeit (Ha A-Ha B₁), wie auch in anderen Gebieten des Karpatenbeckens, wird die spätbronzezeitliche Evolution fortgesetzt. Ansonsten, gibt es auch hier keine scharfe Zäsur zwischen der kulturellen Entfaltung der Bz D-Stufe und jener der Ha A-Stufe. In der mittleren Hallstattzeit oder präskythischen Zeit wurde dieses Territorium von dem transsylvanischen Zweig der Basarabi-Gemeinschaften besetzt (*Vulpe* 1965; *Vulpe* 1986; *Vulpe* 1990, 106 ff.; *Ursuțiu* 2002). Die späte Hallstatt- oder Skythenzeit ist von der Präsenz einer Kulturgruppe geprägt, die von A. Vulpe als Ciumbrud-Gruppe bezeichnet wurde (*Vulpe* 1990, 127 ff.). Derselbe Verfasser datiert die Anfänge dieser Gruppe um oder kurz vor 650. Hinsichtlich des Ursprungs, der ethnischen Komponenten, Chronologie, Entwicklung der späthallstattzeitlichen Bevölkerung in Transsilvanien wurden verschiedene entgegengesetzte Meinungen geäußert (vgl. *Crișan* 1965; *Vasiliev* 1980; *Vulpe* 1990). Deren Besprechung würde den Rahmen des vorliegenden Aufsatzes überschreiten.

Ich merke nur beiläufig an, dass die hallstattzeitliche kulturelle Evolution in der Maramuresch, besonders in den ersten Jahrhunderten dieser Epoche, von den transsylvanischen Erscheinungen weniger beeinflusst wurde. Es fehlen hier sowohl die Basarabi-Elemente als auch jene der Ciumbrud-Gruppe.

Manche Ähnlichkeiten sind zu allgemein, um die Feststellung engerer Zusammenhänge zwischen den beiden Territorien zu gestatten.

Die der Maramuresch östlich benachbarte Gegend ist das Suceava-Hochland. Die wenigen Befunde von hier, welche chronologisch mit manchen in dem vorliegenden Beitrag erwähnten Siedlungen in Verbindung gebracht werden können, wie die in das 6. und 5. Jh. datierten Hügelgräber von Volovăț und Satu Mare (*Ignat* 1976, 105 ff.; *Ignat* 1978, 120 ff.), lieferten eine sich von jener aus der Maramuresch unterscheidenden Keramik.

Im Gegensatz, erscheinen relativ viele Analogien zu den Funden aus der Maramuresch nördlich und nordöstlich von dieser Gegend, besonders in den Vorkarpaten und Wolhynien, aber auch in östlicheren und nordöstlicher gelegenen Zonen. Derartige Analogien sind für das Verbreitungsgebiet der Čornolles- und Vysoc'ko-Kulturen (Ha B) (*Krušelnycka* 1979; *Krušelnycka* 1995; *Крушельницка* 1998) zu erwähnen, wie auch für die frühskythischen Lešnitz- und Čerepin-Lahodiv-Gruppen (Ha C-Ha D) (*Крушельницка* 1976; *Сулик/Гандрівський* 1993; *Крушельницка* 1993a, 143 ff.; *Крушельницка* 1993b, 158 ff.).

Bemerkenswert ist in den Funden von Neoporotivo, am mittleren Lauf des Dniepers, die Anwesenheit mancher Keramikformen, in vieler Hinsicht der Tisa-Keramik ähnlich, wie diejenige mit senkrecht stehenden Leisten dekorierten Schüsseln (*Крушельницка* 1998, Abb. 20: 11; Abb. 24: 11 - Fußschüssel, Abb. 45: 4; Abb. 66: 13) aber auch andere Varianten von Schüsseln (*Крушельницка* 1998, passim), die Schalen mit überstehenden Henkeln, die mit unterschiedlich geformten Ansätzen versehen sind (*Крушельницка* 1998, Abb. 10: 10; Abb. 12: 15; Abb. 22: 9, 12 u. a.). Ähnlich sind auch die Formen mancher Töpfe, die mit plastischen Motiven verziert sind (*Крушельницка* 1998, passim). Solche Materialien stammen auch aus der Siedlung von Krušelnycia (*Krušelnycka* 1979, Abb. 10). Im Hügel 1 von Lojiwzi, eine ebenfalls am mittleren Lauf des Dniesters befindliche Ortschaft, erschien ein hohes, bauchiges Gefäß mit waagerechten Kanneluren am Hals und vier Buckeln an der Bauchung (*Крушельницка* 1998, Abb. 83: 6), das Entsprechungen in Sighetu Marmăției, eventuell auch in Tisa hat.

Auch in frühskythischen Fundstellen am Ober- und Mittellauf des Dniesters und des West-Bugs finden sich viele der die Keramik aus der Maramuresch stammenden Siedlungen charakterisierenden Elemente wieder. Ähnlich sind, erneut, Schüsseln und Töpfe (*Крушельницка* 1976, Abb. 29; 35; 37, 38; *Сулик/Гандрівський* 1993, Abb. 74-76; *Крушельницка* 1993b, Abb. 88; Abb. 101: 5; Abb. 106: 2-5, 18-22; Abb. 107: 19, 21, 22, 28, 30; Abb. 114).

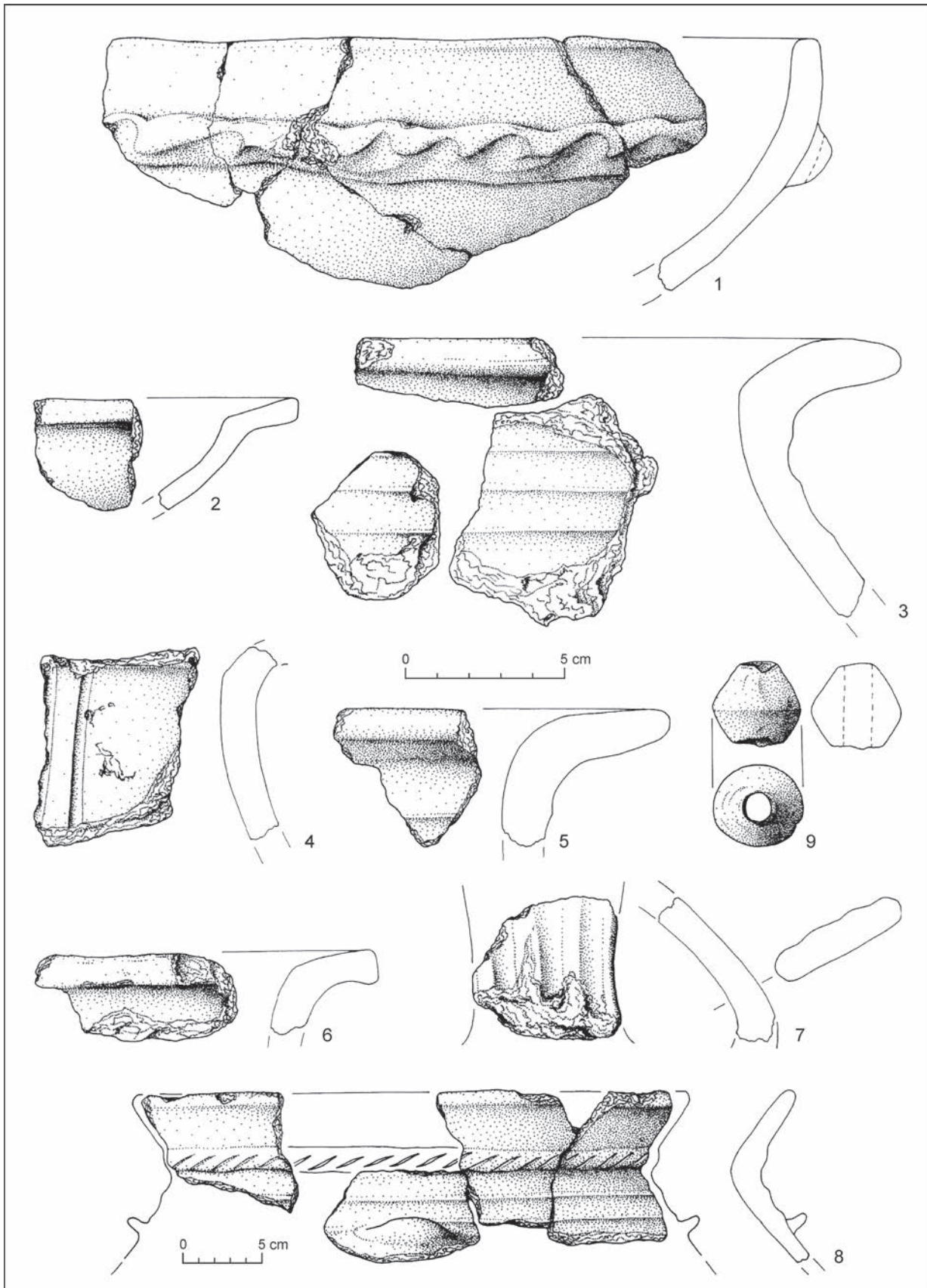

Abb. 17. Sighetu Marmației-Făget. 1-8. Keramik. 9. Spinnwirtel.

In diesen Siedlungen kamen ans Licht Gefäße mit konischem Hals und leicht bauchigem Körper, die jenen von Sarasău ähnliche Merkmale aufweisen (Krušelnyčka 1993b, Abb. 108: 6). Auch Glutdeckel wie in Sarasău sind hier vertreten (Krušelnyčka 1993b, Abb. 115: 4-8, 10).

Um auf die südlich der Karpaten gelegenen Territorien zurückzukommen, wäre die der Maramuresch im Westen und Südwesten benachbarte Gegend zu diskutieren, und zwar die Oascher-Niederung und die Somesch-Ebene sowie auch Transkarpatien.

In der Oascher-Niederung sind im Moment keine jüngeren Funde zu verzeichnen, als diejenige welche der Stufe Hallstatt A, eventuell Anfang der Stufe Hallstatt B zugeordnet werden. Es fehlen also die Funde die der hier behandelten Epoche entsprechen würden. Die Forschungen in der Somesch-Ebene sind ebenfalls kleineren Umfangs. Aus dieser Gegend stammt das Depot von Vetiș (Rusu/Dörner/Pintea/Bader 1977, Taf. 70a-b), das zahlreiche Diskussionen verursacht hat in Bezug auf die chronologische und kulturelle Einordnung (siehe z. B. Metzner-Nebelsick 2002, 66 ff.). Ohne detaillierter in diese Debatte eingehen zu wollen, merke ich lediglich an, dass es in der Zone wo das erwähnte Depot erschienen ist, auch andere scheinbar zeitgenössische Funde bekannt sind. Ich beziehe mich auf die hallstattzeitliche Keramik von Lazuri-Lubi tag, die mit der Mezőcsát -Keramik deutlich spezifische Merkmale aufweist (Kacsó 1995, 50 f.), und auch auf das Gefäß von Culciu Mare, über das behauptet wurde, dass es der Gáva-Kultur angehöre (Bader 1987, 77, Taf. 60: 3). Es handelt sich um ein bauchiges Gefäß, das einen etwas kürzeren Hals gehabt haben dürfte als über dessen grafische Rekonstruktion vermutet, und das Analogien in derselben Mezőcsát-Gruppe hat. Die Materialien dieser Gruppe stehen aber in keinem Verhältnis zu bis z. Z. erhobenen hallstattzeitlichen Funden aus der Maramuresch.

Was die Erforschung der Hallstattzeit anbelangt, kennt der zentrale und westliche Teil von Transkarpatien, mit dem die Maramuresch unmittelbar über den Theiß-Korridor Kontakt hat, eine andere Situation. Übrigens, liegt auch der Ort Hust, woher auch hallstattzeitliche Funde stammen (siehe oben), in dieser Kontaktzone aber noch im Maramurescher Teil. Mannigfaltige, der Kušťanovice-Kultur zugeschriebene Funde von hier weisen auf die Langzeitigkeit und Kontinuität der Besiedlung im Laufe mehrerer Jahrhunderte. (Смирнова/Бернякович 1965; Смирнова 1978; Попович 1986; Попович 1993; Попович 1997).

Das Grab aus Hust gehört der Kušťanovice-Kultur an. Es wurde in die erste Hälfte des 7. Jh. v. u. Z. datiert. (Popovich 1997, 78 f.). Mit Urnen vergleichbare Gefäße befinden sich in den Gräberfeldern von Vojnatina und Sopot, wie zur Gelegenheit der Veröffentlichung des Grabs bemerkt wurde (Popovich 1997, 78, Taf. 1: 2, 3). Die Funde von Vojnatina wurden chronologisch in die Ha B₃-Stufe eingeordnet, spätestens zu Beginn der Ha C-Stufe (Budinský-Krička 1976, 149), bzw. in eine Übergangsphase von der Gáva-Kultur zu den hallstattzeitlichen Siedlungen (Miroššayova 1987, 147), und diejenigen von Sopot, welche der Gáva-Holíhrady-Kultur zugeschrieben werden, in der Ha B-Stufe (Krušelnyčka 1979, 77 ff; Krušelnyčka 1979, 315 f.). Die als Deckel gebrauchte Schüssel hat gute Entsprechungen in den Gräberfeldern von Kušťanovice oder Mezőcsát (Popovich 1997, 78 f.). In Anbetracht der Analogien, ist die wahrscheinlichste Datierung des Grabs von Hust, Ende des 8. Jh., Anfang des 7. Jh. v. u. Z. Diese Epoche stellt auch die Anfangsphase der Kušťanovice-Kultur dar.

Leider kann keine der übrigen hallstattzeitlichen Funde aus der Maramuresch mit dem Grab aus Hust, oder mit anderen Denkmälern der Kušťanovice-Kultur aus dem unmittelbar benachbarten westlichen Raum in Verhältnis gebracht werden.¹³ Es wurde trotzdem vermutet, dass diese Kultur einen stärkeren Einfluß auf die Maramuresch ausgeübt hätte (Németi 1982, 132). Dies wäre zu erwarten, in Anbetracht des Grabs aus Hust sowie auch der geografischen Nähe anderer Kušťanovice-Fundstellen, aber z. Z. fehlen noch deutliche Beweise in diesem Sinne. Die meisten hervorgehobenen Keramikformen in den hallstattzeitlichen Funden der Maramuresch unterscheiden sich von den typischen Kušťanovice-Stücken, während andere, wie die vergleichbaren Gefäße mit konischem Hals und leicht bauchigem Körper von Sarasău, sind in größeren Räumen weit verbreitete Erscheinungen. Aufzuzeichnen ist, trotzdem, die Anwesenheit der Dellenverzierung wie in Sarasău auch in der Hügelnekropole der Kušťanovice-Kultur von Kolodnoe II (Смирнова/Бернякович 1965, Taf. 3: 4). Dieses Zierelement ist aber in der Späthallstattzeit über größere Räume verstreut und besitzt keinerlei kulturelle Spezifik.

Die hallstattzeitlichen Funde aus der Maramuresch verzeichnen gute Vergleichselemente auch im Gebiet der Slowakei. Erwähnt werden hier lediglich manche unter diesen, in dem Versuch, Anhaltspunkte zur chronologischen Einordnung unserer Materialien zu finden. An früheren hallstattzeitlichen Fundstellen befindliche genauere Analogien wie auch an den jüngsten Fundstellen in der Slowakei betreffen erneut

¹³ Das der befestigten Siedlung von Belaja Cerkov' (Biserica Albă) entstammende Ausgrabungsmaterial ist noch nicht veröffentlicht worden. Möglicherweise ist, da es hier auch Artefakte der Kušťanovice-Kultur erhoben wurden.

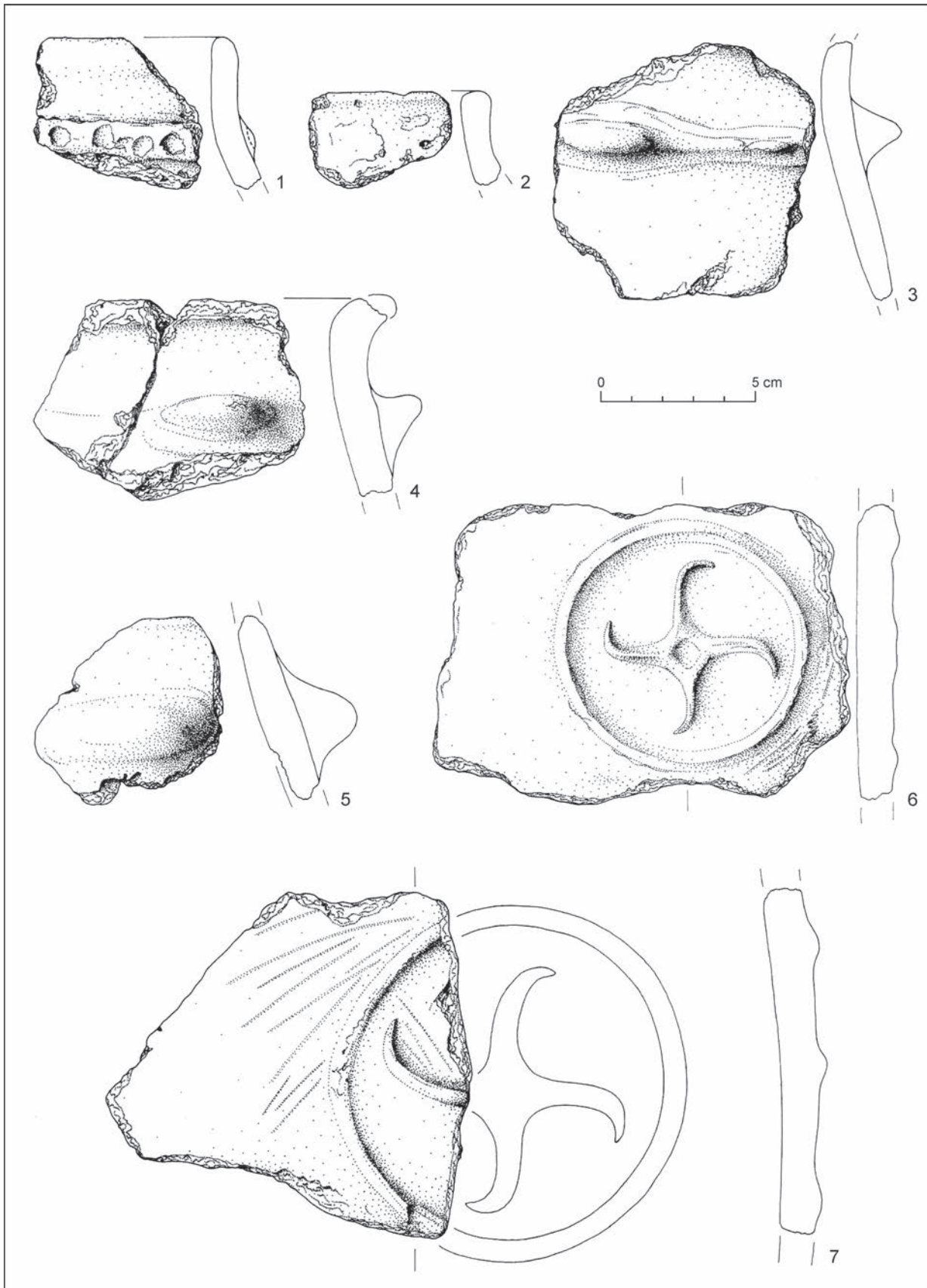

Abb. 18. Sighetu Marmației-Făget. Keramik.

die Töpfe und Schüsseln: Chotín (*Dušek 1966*, Taf. 2: 1, 4, 13, 21; Taf. 7: 26, 32; Taf. 8: 1; Taf. 11: 1, 2, 4, 6, 10, 11 u. a.), Stretavka (*Miroššayová 1979*, Abb. 5-6: 1-10; Abb. 9: 7; *Miroššayová 1987*, Taf. 8: 8-11; Taf. 9: 6, 7) Jasov-Velká jasovská jaskyňa, Michalovce, Rad, Zemplínske Kopčany, Dúbravka, Dvorianky, Zemplín, Sirník, Blažice-Bohdanovce (*Miroššayová 1987*, Taf. 1: 1-17; Taf. 5: 7-10, 13; Taf. 6: 14, 20, 23; Taf. 10: 1-6; Taf. 11: 3-7, 11, 13, 14, 27, 29; Taf. 12: 12; Taf. 13: 6-10), Nitra (*Romsauer 1993*, Taf. 1: 2-4, 5-7, 10-12, 24; Taf. 2: 6-8, 12, 13, 15; Taf. 3: 5, 9; Taf. 4: 2, 3; Taf. 5: 3, 6; Taf. 8: 6, 9, 11, 14, 17, 18; Taf. 9; Taf. 13), Čečejevce (*Miroššayová 1994*, Abb. 9: A-C, E-G; Abb. 12; Taf. 2: 1-12, 15-19; Taf. 4: 10-17, 21, 24-26; Taf. 5: 1-20, 22; Taf. 6: 7, 8; Taf. 7: 2-4, 13-21; Taf. 8: 2-7, 10, 11; Taf. 9: 1-3, 6-18; Taf. 10, 16-18). Die erwähnten Fundstellen bieten auch andere Keramikstücke mit Ähnlichkeiten zu den Maramurescher Funden. So werden in Čečejevce Glutdeckel und doppelkonische mit Dellen verzierte Gefäße wie die aus Sarasău präsentiert (*Miroššayová 1994*, Taf. 4: 8-9; Taf. 8: 1; Taf. 9: 5), aber auch Siebgefäße wie in Tisa (*Miroššayová 1994*, Taf. 4: 7). Einigermaßen sind jenen von Sarasău die Gefäße mit konischem Hals und bauchigem Körper von Čečejevce ähnlich (*Miroššayová 1994*, Taf. 2: 21; Taf. 3: 13-16, 20). Solche Gefäße wurden auch in Zemplínske Kopčany und Dúbravka (*Miroššayová 1994*, Taf. 10: 7; Taf. 11: 12) gefunden. Eine gute Analogie zu den Gefäßen mit hohem schlankem, kegelförmigem Hals von Sighețu Marmăției stammt aus der Siedlung von Hubina (*Romsauer/Pieta 1992*, Taf. 2: 7; Taf. 3: 11). Es ist noch bemerkenswert, dass das hier entdeckte Gefäß mit bauchigem Körper (*Romsauer/Pieta 1992*, Taf. 2: 10; Taf. 3: 16) andere Merkmale als jene von Sarasău hat.

In den Siedlungen aus der Ostslowakei ist auch die Keramik mit perforierten Rändern anwesend (*Miroššayová 2005*). Diese Keramik hat den Ursprung wahrscheinlich im Ober- und Mitteldnestergebiet (*Miroššayová 2005*, 203 f.), wo sie in großer Anzahl gefunden wurde (*Сулук/Бандривський 1993*, Abb. 75: 2; *Крушельницка 1993a*, Abb. 80: 5; Abb. 81: 1; *Крушельницка 1993b*, Abb. 88: 1-4, 6, 7, 9, 10, 13, 14, 22, 24-28; Abb. 106: 2-5, 16-17; Abb. 114: 1, 11, 12; *Крушельницка 1998*, Abb. 5: 3, 5; Abb. 12: 1; Abb. 18: 8 u. v. a.). Dieses Element, das vermutlich eine funktionelle und nicht zierende Rolle erfüllte, hat einen gewissen chronologischen Wert, deswegen die Anwesenheit eines einigermaßen ähnlichen Gefäßes in der Siedlung von Tisa (Abb. 11: 7) wichtig ist.

Im nordöstlichen Territorium Ungarns, das der Maramuresch am nächsten liegt, (grob umrissen: das heutige Komitat Szabolcs-Szatmár-Bereg) sind die post- Gáva -Kultur-Funde wenig bekannt, obwohl behauptet wurde, dass mehrere Siedlungen identifiziert wurden, welche chronologisch zwischen dem Ende der erwähnten Kultur und dem Anfang

der skytischen Epoche datiert werden können (*Bóna 1986*, 40 f; *Istoánovits/Lőrinczy 1986*, 181, Taf. 23; 24; *Istoánovits/Kurucz/Lőrinczy 1988*, 28). In dieser Gegend befindet sich auch der Ort Prügy, woher ein Depot aus Vetis chronologisch verwandter Hort stammt (*Kemenczei 1981*). In Anbetracht der Funde in der benachbarten Sathmarer Ebene, scheint wahrscheinlicher die Möglichkeit einer der Mezőcsát-Gruppe ähnlichen Entwicklung auch jenseits der Theiß, als die Hypothese einer möglichen zeitlichen Verlängerung der mit getischen Elementen vermischten Gáva-Gemeinschaften (*Bóna 1993*, 92).

Eine größere Anzahl von Fundstellen in der Zone Szabolcs-Szatmár-Bereg gehört zur späthallstattzeitlichen Periode, der sog. skythischen Periode (*Bóna 1986*, 41 ff; *Kemenczei 1986*, 15 ff; *Vékony 1986*; *Bóna 1993*, 92 ff.). In direkter Beziehung mit manchen von diesen stehen die Funde von Carei-Zone, unter denen die wichtigsten von Sanislău-Nisipărie (*Németi 1982*) stammen. Sie sind als Sanislău-Nyírség-Gruppe der Vekerzug-Kultur bezeichnet. Die aus der Siedlung von Sarasău stammenden Materialien können im Verhältnis zu den Funden dieser Gruppe gebracht werden, eher als dass man sie mit denen der Kuštanovice-Kultur vergleicht. Übrigens, der Einfluß dieser Kultur wurde auf manche Gebiete im Nordosten Ungarns ebenfalls festgestellt (*Vékony 1986*, 78).

Im Carei-Gebiet wurde auch einen hallstattzeitlichen Befund erforscht, der älter als das Gräberfeld von Sanislău und andere mit ihm gleichaltrige Funde ist. Es handelt sich um das Gräberfeld von Ciumești I-*Grajdurile C. A. P.*, dessen meisten Gräber von den späteren keltischen Bestattungen zerstört worden sind (*Zirra 198*, 48 ff; hier werden diese als dakisch und mit keltischen Gräbern zeitgenössisch betrachtet). Die handgemachte Keramik der hallstattzeitlichen Urnengräber mit Deckel von Ciumești unterscheidet sich klar von der Keramik aus der Maramuresch.

Die kurze übersichtliche Präsentation der ältereisenzeitlichen Funde und Befunde in der Maramuresch mehr oder weniger benachbarten Gegenden weisen darauf hin, dass die jetzt veröffentlichten Funde manche diesbezügliche Ähnlichkeit aber auch Unterschiede zu diesen verzeichnen. Die Ähnlichkeiten die wir hervorheben konnten, beziehen sich besonders auf Topf- und Schüsselformen, d. h. auf Gebrauchskeramik, ohne kulturelle Spezifik und ohne ausgeprägten chronologischen Wert. Sicherlich gibt es auch andere Ähnlichkeiten, aber genaue Analogien fehlen.

In diesen Bedingungen ist der Unsicherheitsanteil bezüglich der chronologischen Zuordnung der Maramurescher Funde ziemlich groß. Die sicherste Datierung scheint die des Grabes aus Hust zu sein. Ich denke, dass die Siedlung in Tisa dem Grab zeit-

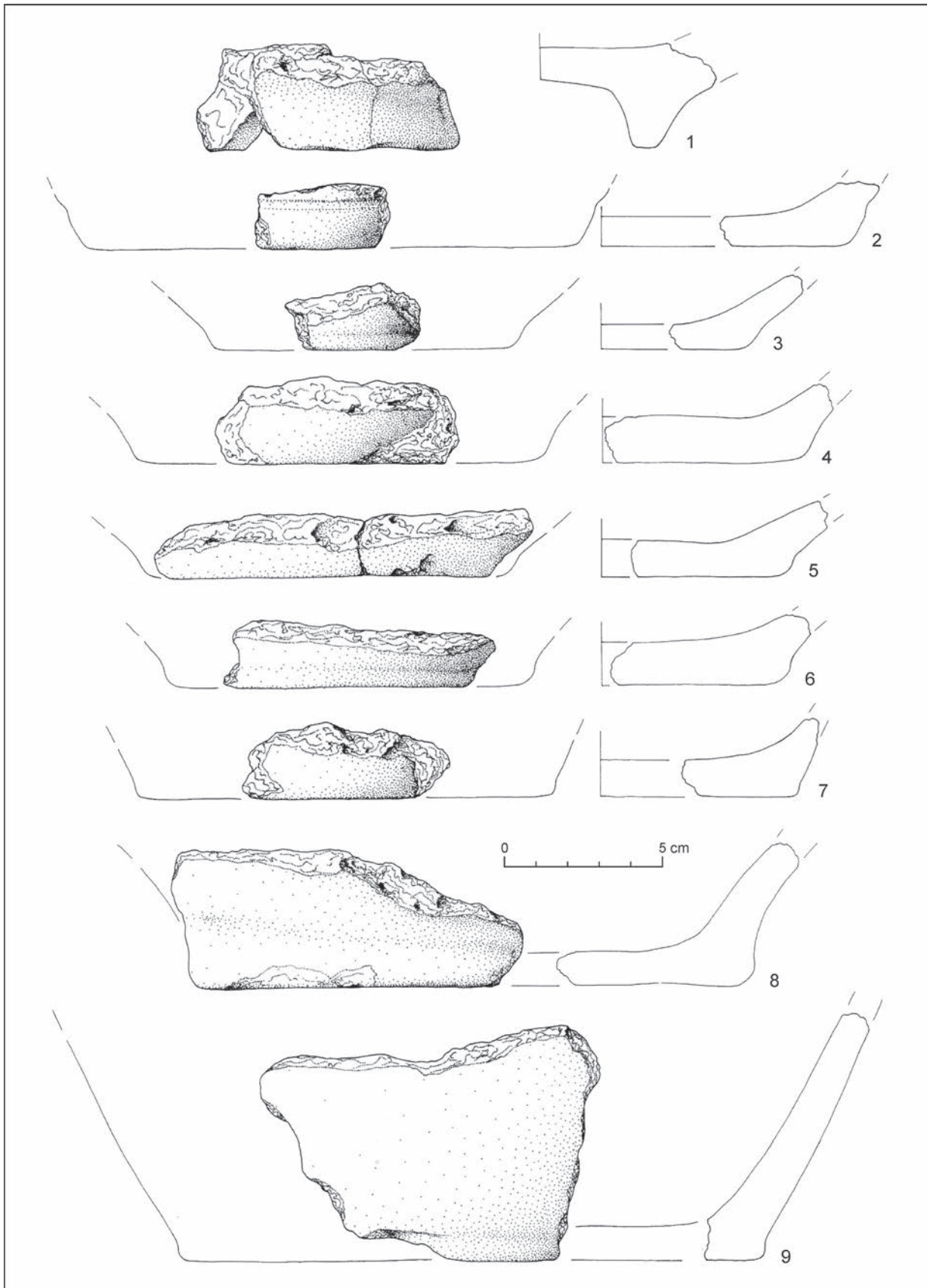

Abb. 19. Sighetu Marmăției-Făget. Keramik.

lich nahe steht, vermutlich ist sie etwas jüngerem Datums. In der Keramik dieser Siedlung sind die spätbronzezeitlichen Traditionen am deutlichsten spürbar, vergleichbar mit der Gáva-Kultur, wie z. B. die mit Kanneluren verzierten Gefäße, die Schüsseln mit kannelierter Verzierung am Rand, aber auch einige Töpfe (Abb. 10: 16, 22, 23; Abb. 11: 1). Die schon erwähnten Funde im Dneestr-Becken und in der Ostslowakei rechtfertigen eine Datierungsrichtung der Siedlung an der Schwelle des 8./7. Jh. v. u. Z.

Der mittleren Hallstattzeit gehört auch die Siedlung von Sighetu Marmăției, die sehr wahrscheinlich jünger als jene von Tisa ist. Ebenfalls werden hier spätbronzezeitliche Traditionen festgestellt, wie die Gefäße mit breitem Rand und hohem, kegelförmigem Hals, trotzdem sind die hallstattzeitlichen Merkmale stärker hervorgehoben. Zu den von dieser Siedlung gelieferten interessantesten Fundstücke, zählen die Fragmente mit Hakenkreuzenmotiven. Dieses mit vielfältiger Bedeutung versehene Motiv kennt eine außerordentliche räumliche und zeitliche Verbreitung, wobei sich die ältesten Erscheinungen in Mesopotamien befinden (Thomsen 1926; Willers 2001). Auch im Karpatenbecken wurde es früh verzeichnet und ist in den bronzezeitlichen Kulturen dieses Territoriums gut vertreten (neulich Vicze 2000 mit zahlreichen Beispielen), aber im Norden Transsylvaniens fehlt es noch. Ihr hallstattzeitliches Vorkommen in der Maramuresch kann nur durch einen westlichen, südwestlichen Einfluß erklärt werden, der über die slowakischen, ostungarischen Räume vermittelt wurde.¹⁴ Betr. der Maramurescher Motive ist noch ihre ungewöhnliche Ausführungstechnik zu bemerken. Eine Analogie zu dem plastisch realisierten Hakenkreuz wird in der Keramik der Siedlung von Cluj-Mănăştur gefunden (Crişan 1969, Taf. 25: 12).

Unter den hier behandelten Siedlungen ist jene von Sarasău die jüngste. Sie wird in die Späthallstattzeit datiert, wahrscheinlich in die zweite Hälfte des 5. Jh., bzw. erste Hälfte des 4. Jh. v. u. Z. Während in der mittleren Hallstattzeit die Beziehungen der Maramuresch zu außerkarpatischen Gebieten, besonders mit denen im Dniester- und West-Bug-Becken, bemerkenswerte Auswirkungen auf lokale Entwicklungen verzeichnet werden, so werden in der Späthallstattzeit, die Beziehungen zu Gebieten innerhalb des Karpatenbogens, ausgenommen manche Anstöße aus der Richtung der Ostslowakei, entscheidend. Nun beginnt ein Prozess der kulturellen Vereinheitlichung, welcher in der nächsten geschichtlichen Etappe seinen Höhepunkt erreicht.

Die bis z. Z. in der Maramuresch identifizierten Hallstatt-Fundstellen liegen topografisch gesehen, unterschiedlich. So befindet sich die von Sarasău in einem seitlichen Tal, das trotzdem in der Nachbarschaft der Hauptzugangsmöglichkeit zum Maramurescher Gebiet bzw. des Theiß-Flusses liegt. In der Nähe dieses Flusses wurden auch die Siedlungen aus Tisa und Belaja Cerkov' (Biserica Albă) gegründet, die erste auf einer hoch gelegenen Terrasse, die zweite auf einer Anhöhe. Ebenfalls auf der Theiß-Terrasse erschien das Grab von Hust. An einem Hauptflusslauf, am Iza-Fluss oder in dessen Nähe befinden sich die Siedlungen von Ieud und Sighetu Marmăției, auf einer Terrasse mittlerer Höhe bzw. an einem Hügelhang. Am Hang einer Anhöhe, in der Nähe eines salzhaltigen Baches liegt die Siedlung von Ocna Şugatag. In Anbetracht der oberflächlichen Verstreuung der Keramikfragmente, ist die größte hallstattzeitliche Siedlung der Maramuresch diejenige von Sarasău-Zăpodie, und die kleinste, eventuell lediglich ein isoliertes Objekt, diejenige von Sighetu Marmăției-Făget. Es gibt keine Präzisierungen in diesem Sinne, über die Siedlung von Ocna Şugatag-Handal. Die Siedlung von Ieud-Podul de la gura Gârbovei wurde entweder durch die Bodenbearbeitung der letzten Zeit zerstört, oder sie war nur dünn besiedelt. Zum Unterschied von der Bronzezeit, gab es in der eisenzeitlichen Maramuresch nur verstreute Siedlungen und kein dichtes Siedlungsnetz.

* * * * *

Obwohl in den 60er Jahren des letzten Jahrhunderts begonnen, ist die Erforschung der Hallstattzeit in der Maramuresch, noch am Anfang. Zum ersten Mal wurden die Ergebnisse, auch wenn diese ziemlich bescheiden sind, am 21.-22. 2006 während des Seminars „Nördliches Theißgebiet in der Hallstattzeit“ in Michalovce (Ostslowakei) vorgetragen.¹⁵ Meine Absicht war es, auf manche Funde aufmerksam zu machen, welche eine weniger bekannte geschichtliche Periode in einer von der archäologischen Forschung ziemlich vernachlässigte Region - der Maramuresch - betreffen. Mit derselben Absicht wurde auch der vorliegende Aufsatz geschrieben. Die mitgeteilten Überlegungen sollen als vorläufige Ansätze der Auswertung betrachtet werden. Zweifellos werden neue Grabungen bedeutende Erkenntnisse ermöglichen, welche eine tiefere und genauere Erfassung der für die Zeitspanne zwischen dem 8. und dem 3. Jahrhundert v. u. Z. im Raum an den Theißquellen kennzeichnenden Erscheinungen gestatten werden.

¹⁴ Beispiele der Anwesenheit des Hakenkreuzenmotives: Chotín (Dušek 1966, Taf. 3: 9 - Tonstempel), Tápiószéle (Kemenczei 1986, Abb. 5: 1 - Gefäß).

¹⁵ Auf diesem Wege möchte ich mich bei Frau PhDr. Lýdia Gačková und Frau PhDr. Elena Miroššayová für die Einladung zum Seminar, sowie auch für die vollkommene Gastfreundschaft, deren ich mich erfreuen durfte und hochschätzen mußte, nochmals herzlichst bedanken.

LITERATUR

- Bader 1978* - T. Bader: Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică și tracică. București 1978.
- Bóna 198* - I. Bóna: Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei I. In: A Szabolcs-Szatmár megye Műemlékei I. Budapest 1986, 15-91.
- Bóna 1993* - I. Bóna: A honfoglalás előtti kultúrák és népek. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Monográfiája, I. Nyíregyháza 1993, 63-137.
- Budinský-Krička 1976* - V. Budinský-Krička: Predkuštano-vické žiarové pohrebisko vo Vojnatine. Slov. Arch 24, 1976, 119-149.
- Crișan 1965* - I. H. Crișan: Once more about the Scythian problem in Transylvania, Dacia 9, 1965, 133-145.
- Crișan 1969* - I. H. Crișan: Ceramica daco-getică cu specială privire la Transilvania. București 1969.
- Dušek 196* - M. Dušek: Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín. Bratislava, 1966
- Horedt 1960* - K. Horedt: Un depozit de vase hallstattiene la Dej. Prob. Muz. 1960, 7-13.
- Horedt 196* - K. Horedt: Așezarea fortificată din perioada tîrzie a bronzului de la Sighetul Marmăției. Baia Mare 1966.
- Ignat 1976* - M. Ignat: Découvertes du Hallstatt thrace dans le département de Suceava, Thraco-Dacica, București, 1976, 99-108.
- Ignat 1978* - M. Ignat: Necropola tumulară hallstattiană de la Volorăt - Dealul Burlei, Suceava 5, 1978, 107-142.
- Istvánovits/Lőrinczy 1986* - I. Istvánovits/E. Lőrinczy: Régészeti ásatások és leletek Szabolcs-Szatmár megyében - 1981/83. In: P. Németh/J. Farkas (red.): Régészeti tanulmányok Kelet-Magyarországról. Debrecen 1986, 159-209.
- Istvánovits/Kurucz/Lőrinczy 1988* - E. Istvánovits/K. Kurucz/G. Lőrinczy: A Tisza-Szamos közének története a kezdetektől az Árpád-kor végéig. Szamosközi Tanulmányok. Fehérgyarmat 1988, 23-62.
- Ivanciuc 2005* - T. Ivanciuc: *Descoperiri arheologice inedite în Țara Maramureșului*, Acta Mus. Mar. 3, 2005, 277-283.
- Kacsó 197* - C. Kacsó: Descoperiri inedite de bronzuri în județul Maramureș. Marmatia 3, 1977, 27-36.
- Kacsó 1994* - C. Kacsó: Frühhallstattzeitliche Bronzefunde in Transsilvanien. Eph. Napocensis 4, 1994, 5-15.
- Kacsó 1995* - C. Kacsó: Lazuri, jud. Satu Mare. Locuirea din epoca bronzului, Cron. Cerc. Arh. Campania 1994, Cluj-Napoca 1995, 50-51.
- Kacsó 1999a* - C. Kacsó: Precizări cu privire la descoperirile de bronzuri din Maramureș. Stud. și Com. Satu Mare 15-16, 1998-1999, 45-70.
- Kacsó 1999b* - C. Kacsó: Date noi cu privire la preistoria Maramureșului. Angustia 4, 1999, 55-70.
- Kacsó 1999c* - C. Kacsó: Das urnenfelderzeitliche Schwertdepot von Oncești, Arch. Korrb. 29, 1999, 47-55.
- Kemenczei 1981* - T. Kemenczei, A prügyi koravaskori kincslelet. Commun. Arch. Hungariae 1981, 29-41.
- Kemenczei 198* - T. Kemenczei: Zur Problematik der Frühisenzeitlichen Geschichte Ostungarns. Veröff. Mus. Ur- u. Frühgesch. Potsdam 20, 1986, 11-19.
- Kobaľ 2000* - J. V. Kobaľ: Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine), PBF XX, 4, Stuttgart 2000.
- Крушельницка 1976* - Л. І. Крушельницка: Північне Прикарпаття і Західка Волинь за доби раннього заліза. Київ, 1976.
- Крушельницка 1979* - Л. І. Крушельницка: Могилиник конца бронзового века в Сопоте. Slov. Arch. 27, 1979, 291-316.
- Krušelnicka 1979* - L. Krušelnicka: Studien zur Besiedlung der Ukrainischen Karpaten und des Karpatenvorlandes zu Beginn der Eisenzeit. Acta Arch. Carpathica 19, 1979, 73-95.
- Крушельницка 1993a* - Л. Крушельницка: Лежницька група пам'яток Волині. In: М. Бандівський/Й. Кобаль/Л. Крушельницка/Д. Павлів/І. Попович/Р. Сулик/М. Філіпчук/С. Чопек. Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті. Київ 1993, 143-158.
- Крушельницка 1993b* - Л. Крушельницка: Черпинсько-Лагодівськ група пам'яток. In: М. Бандівський/Й. Кобаль/Л. Крушельницка/Д. Павлів/І. Попович/Р. Сулик/М. Філіпчук/С. Чопек. Пам'ятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті. Київ 1993, 158-239.
- Krušelnicka 1995* - L. Krušelnicka: Jüngere Bronzezeit im nordöstlichen Karpatenvorland. In: Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen. Ergebnisse eines Kolloquiums. Röm.-Germ. Zentralmuseum Forschungsinstitut für Vor- und Frühgesch. Monographien 35, Bonn 1995, 399-411.
- Крушельницка 1998* - Л. І. Крушельницка: Чорноліська культура Середнього Придністров'я. Львів 1998.
- Lazin/Marina 1999* - Gh. Lazin/V. Marina: Cercetări arheologice privind epoca traco-dacică în Ucraina Transcarpatică. In: V. Ciubotă/V. Marina (Ed.): Relații româno-ucrainene - Istorie și contemporaneitate. Satu Mare 1999, 149-156.
- Marinescu 198* - G. Marinescu: Die jüngere Hallstattzeit in Nordostsiebenbürgen. Dacia 28, 1984, 47-83.
- Metzner-Nebelsick 2002* - C. Metzner-Nebelsick: Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien. Vorgeschichte Forschungen 23, Rahden/Westf. 2002.
- Miroššayová 1979* - E. Miroššayová: Záchranný výskum halštatského sídliska v Stretavke, okr. Michalovce. Arch. Rozhledy 31, 1979, 121-143.
- Miroššayová 1987* - E. Miroššayová: Problematika osídlenia východného Slovenska v dobe halštatskej. Slov. Arch. 35, 1987, 107-164.
- Miroššayová 1994* - E. Miroššayová: Sídlisko z neskorej doby halštatskej v Čečejovciach. Slov. Arch. 42, 1994, 37-68.
- Miroššayová 2005* - E. Miroššayová: Befunde der Keramik mit perforierten Rändern aus der Ostslowakei. In: Problemy kultury wysockiej. Rzeszów, 2005, 195-204.

- Németi* 1982 - I. Németi: Das späthallstattzeitliche Gräberfeld von Sanislău. *Dacia* 26, 1982, 115-144.
- Nistor/Vulpe* 1969 - F. Nistor/A. Vulpe: Bronzuri inedite din Maramureş în colecția prof. Francisc Nistor din Sighetul Marmației. *Stud. și Cerc. Istor. Veche* 20, 1969, 181-194.
- Pop et al.* 2004 - H. Pop/I. Bejinariu/P. Pupeză: Șimleul Silvaniei, jud. Sălaj. *Punct: Observator. Cron. Cerc. Arh. Campania* 2003, București, 2004, 332-335, Nr. 188.
- Popa* 1971 - R. Popa: Noi cercetări de arheologie medievală în Maramureş. Șantierul Sarasău. *Stud. și Cerc. Istor. Veche* 22, 1971, 601-626.
- Попович* 1986 - И. И. Попович: Памятники куштановицкого типа Закарпатъя, in *Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten: Nitra* 1986, 191-199.
- Попович* 1993 - И. Попович: Куштановицка група пам'яток. In: М. Бандівський/Й. Кобаль/Л. Крушельницка/Д. Павлів/І. Попович/Р. Сулик/М. Філіпчук/С. Чопек. *Памятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті*. Київ 1993, 250-287.
- Popovich* 1997 - I. Popovich: Periodization and chronology of Kushtanovica type in the Transcarpathian region. *Nyíregyházi Jósa András Múz. Évk.* 37-38, 1995-1996 (1997), 77-114.
- Romsauer* 1993 - P. Romsauer: Nové nálezy vekeřzugskej skupiny z Nítry. *Slov. Arch.* 41, 1993, 5-39.
- Romsauer/Pieta* 1992 - P. Romsauer/K. Pieta: Významný nález z neskorej doby Halštatskej v Hubine. *Slov. Arch.* 40, 1992, 213-222.
- Rusu/Dörner/Pintea/Bader* 1977 - M. Rusu/E. Dörner/V. Pintea/T. Bader: Bronzefunde aus Transsilvanien (Hallstatt A₂-B₃). *Inv. Arch. Rumänien* 10, 1977.
- Sana* 2006 - D. Sana: Descoperiri ale primei epoci a fierului. In: H. Pop/I. Bejinariu/S. Băcuet-Crișan/D. Băcuet-Crișan/D. Sana/Zs. Csók. *Șimleu Silvaniei. Monografie arheologică* (I) istoricul cercetărilor. Cluj-Napoca, 2006, 45-66.
- Смирнова* 1978 - Г. И. Смирнова: Куштановицкие курганы в Закарпатье у села Черный Поток. *Арх. Сборник* 20, 1978, 39-54, 109.
- Смирнова/Бернякович* 1965 - Г. И. Смирнова/К. В. Бернякович: Происхождение и хронология памятников куштановицкого типа Закарпатъя. *Арх. Сборник* 7, 1965, 89-115.
- Сулик/Бандівський* 1993 - Р. Сулик/М. Бандівський: Гальштатські городища поблизу сіл Розгірче і Кульчиці на Передкарпатті. In: М. Бандівський/Й. Кобаль/Л. Крушельницка/Д. Павлів/І. Попович/Р. Сулик/М. Філіпчук/С. Чопек. *Памятки гальштатського періоду в межиріччі Вісли, Дністра і Прип'яті*. Київ 1993, 134-143.
- Thomsen* 1926 - P. Thomsen: Hakenkreuz. In: M. Ebert (Hrsg.): *Reallexikon der Vorgeschichte*, V. Band, Berlin, 1926, 20-21.
- Ursuțiu* 2002 - A. Ursuțiu: Etapa mijlocie a primei vârste a fierului în Transilvania (Cercetările de la Bernadea, com. Bahnea, jud. Mureș). Cluj-Napoca, 2002.
- Vasiliev* 1980 - V. Vasiliev: Sciții agatârși pe teritoriul României. Cluj-Napoca, 1980.
- Vasiliev* 1993 - V. Vasiliev: Așezarea fortificată din prima epocă a fierului de la Bozna (jud. Sălaj). *Eph. Napocensis* 3, 1993, 43-67.
- Vasiliev* 1995 - V. Vasiliev: Fortifications de refuge et établissements fortifiés du premier âge du fer en Transylvanie. *Bibl. Thracologica* 12, Bucarest, 1995.
- Vasiliev* 2003 - V. Vasiliev: Considerații asupra sistemului de fortificație al așezării traco-dacice de la Biserica Albă (Belaija Tzerkovi). *Ucraina Transcarpatică, Annales Universitatis Apulensis, Series Historica* 7, 2003, 113-123.
- Vasiliev/Gaiu* 1980 - V. Vasiliev/C. Gaiu: Așezarea fortificată din prima vîrstă a fierului de la Ciceu-Corabia, jud. Bistrița-Năsăud. *Acta Mus. Napocensis* 17, 1980, 31-63.
- Vékony* 1986 - G. Vékony: A korai vaskor kérédeisi Kelet-Magyarország. In: P. Németh/J. Farkas (Ed.): *Rég. Tanulmányok Kelet-Magyarországról*, Debrecen, 1986, 69-79.
- Vulpe* 1965 - A. Vulpe: Die mittleren Hallstattzeit in Rumänien (die Basarabi-Kultur), *Dacia* 9, 1965, 105-132.
- Vulpe* 1986 - A. Vulpe: Zur Entstehung der Geto-Dakischen Zivilisation. *Die Basarabikultur. I. Teil: Forschungsgeschichte, Definition, Fundstoff, Verbreitung*, *Dacia* 30, 1986, 49-89.
- Vulpe* 1990 - A. Vulpe: Die Kurzscherter, Dolche und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumänien, PBF VI, 9, München 1990.
- Vicze* 2000 - M. Vicze, The symbolic meaning of Urn 715. *Mitt. Mus. Kom. Komárom-Esztergom* 7, 2000, 119-133.
- Willers* 2001 - D. Willers: Swastika. In: H. Cancik/H. Schneider/M. Landfester (Hrsg.): *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike Altertum*, Band 11 Sam-Tal, 2001, 1122-1123.
- Zirra* 1967 - V. Zirra: Un cimitir celtic din nord-vestul României. Baia Mare, 1967.

Dr. Carol Kacsó
Muzeul judetean Maramureş
Str. Monetariei 1-3
4800 Baia Mare
Romania
carolkacso@yahoo.de

NÁLEZY Z DOBY HALŠTATSKEJ V MARAMUREŠI

Carol Kacsó

Zhrnutie

Od konca stupňa HB1 až do strednej doby laténskej je určenie kultúrneho vývoja v Maramureši pre malý počet nálezov a nálezísk, ktoré sa dajú zaradiť do časového úseku medzi 8.-3. storočie pred n. l., problematické. Ťažkosť v tomto smere podčiarkuje tiež skutočnosť, že maramurešské nálezy pochádzajú skoro výlučne zo sídlisk. Ich všeobecné črty sú ľahko rozpoznateľné, ale ich chronologická a kultúrna vypovedacia hodnota je nízka. Medzi viac, alebo menej preskúmané halštatské sídliská z Maramurešu v časovej postupnosti ich objavenia patria: *Sarasău-Zăpodie*, *Ieud-Podul de la gura Gârbovei*, *Tisa-Certeze/Lazuri*, *Belaja Cerkov' (Biserica Albă)-Dealul Mănăstirii*, *Ocna Șugatag-Handal*, *Sighetu Marmăției-Făget*. Halštatský hrob je známy jeden a to z Chustu.

Medzi halštatskými pamiatkami z Maramurešu majú chronologicky neisté nálezy dosť veľký podiel. Najspohľadlivejšie datovanie vykazuje hrob kušanovickej kultúry z Chustu datovaný do 1. polovice 7. storočia pred n. l. Časovo najbližšie k nemu, pravdepodobne o niečo mladšieho dáta, je sídlisko v Tise.

Do strednej doby halštatskej patrí tiež sídlisko v Sighetu Marmăției, z ktorého pochádzajú zaujímavé nálezy

fragmentov keramiky s motívom svastiky. Tento motív s rozmanitým významom je známy veľkým územným a časovým rozšírením, pričom najstaršie vyobrazenia sa našli v Mezopotámii. V Karpatskej kotline je jeho včasný výskyt tiež zaznamenaný. Na tomto teritóriu je rozšírený v kultúrach doby bronzovej, ale v severnej Transylvánii zatiaľ chýbal. Jeho výskyt v Maramureši v dobe halštatskej sa objasňuje ako prejav vplyvu zo západu a juhozápadu, ktorý bol sprostredkovaný cez slovenský a východomadarský priestor.

Z uvedených maramurešských nálezísk je najmladšie sídlisko zo Sarasău, datované do neskorkej doby halštatskej, pravdepodobne do druhej polovice 5. storočia pred n. l. až prvej polovice 4. storočia pred n. l.

V strednej dobe halštatskej malo územie Maramurešu vzťahy s mimokarpatskými územiami, zvlášť s kotlinou Dnestra a Západného Bugu, ktorých následky sa prejavili na lokálnom vývoji. V neskorkej dobe halštatskej boli rozhodujúce vzťahy s územiami vnútrokarpatskými. Mnohé impulzy prichádzajú zo smeru východného Slovenska. V tomto období sa začína proces kultúrneho zjednocovania, ktoré v následnej historickej etape vyvrcholilo.

SCYTHIAN AGE FINDS ON THE M3 MOTORWAY IN SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG COUNTY, HUNGARY

ROBERT G. SCHOLTZ

Mađarsko, komitat Szabolcs-Szatmár-Bereg, diaľnica (M3), Skýti, dve birituálne pohrebiská, sídliská, keramik, na kruhu točené džbány, železný nôž, železné a bronzové náramky, bronzový krúžok, trojkrídelkové bronzové strelky, perly, mlecie kamene, brúsiky.

Hungary, Szabolcs-Szatmár-Bereg County, (M3) Motorway excavations, Scythian Age, two biritual cemeteries, settlements, pottery, wheel-turned jug, iron knives, iron and bronze bracelets, bronze finger ring, bronze three-winged arrowhead, beads, grind-stones, whetstone.

Owing to the preliminary archaeological excavations - led in the last two years - we could make richer the county's middle iron age material on 5 new find-places (Pl. I: 1, 2). Two scythian age cemetery fragments and 3 small settlement fragments (Nyíregyháza Eastern Encircle Road-14; M3-148/b; M3-214 find-places) - only with a few: 10-30 features - were brought to light (*Pintye 2005*, 250-251; 2006, 292-293; *Gergely 2006*, 290; *Jakab/Nagy 2006*, 292). The computerization and the inventory of the finds is in progress. In this article I am going to introduce only the two cemetery fragments.¹

Cemetery fragments

The first cemetery fragment was discovered on the Nyíregyháza Eastern encircle road (Pl. I: 2). This road is running from Rozsrétszőlő to Nyírtura. The number of the find-place is 14 (site 14.), and it is called Nagykálló-Csorda-Páskum. It was situated on a low sandy ridge of hill on the Western side of a small watercourse. On the explored 16.000 square-metres 80 objects were identified (*Pintye 2005*, 250, 251).

The second cemetery fragment (M3-153. find-place, site 153) was uncovered on the Eastern part of a small North-South directed sandhill which was lying about half a km North-East from the Settlement Mandabokor II (Pl. I: 1). In the first half of 2005, Balázs Gergely excavated a small biritual cemetery fragment, with 31 burials. Next to the scythian graves there were some recent age features (*Gergely 2006*, 290). On both find-places the humus

was removed by mechanic means, while the features were cleaned by hand. Later features did not disturb the graves either of the graveyards.²

The inner structure of the cemeteries

The documentation of the excavations are in progress. We have a cemetery map of Nagykálló find-place only (Plate I: 3). In the map it can be seen well that the burials were situated in a group on the Western part of the hill. The distance between the graves were 6-7 meters. The inhumation graves were excavated on the North-Eastern and the South-Western sides of the find-place. The cremation graves took up a 1100 square metre territory between the inhumation ones. It seems to me that the burials are forming West-East greavelines.

The funeral rites

Our region's middle iron age population buried their deads inhumated or cremated (*Bottyán 1955*, 67). The Mandabokor II find-place contained 21 cremated and 10 inhumation burials. From the dozen excavated graves of Nagykálló 2 were inhumation and 10 cremated. We could not notice any superposition in either of the cemeteries. I think this is the reason why the different funeral types-methods were used at the same time. Inside the cemeteries the different rites can not be separated, they are mixed. A detailed anthropological examination and analysis of the finds will bring further results.

¹ I would like to thank Gergely Balázs and Pintye Gábor for offering me the the find material for publication. The drawings were made by Gábor Tamás, Király József and Svéda Csaba. The find material of the graves is deposited in the Jóna András Museum in Nyíregyháza.

² There could be some kind of - organic? - grave markers.

Fig. 1. Right side contracted skeleton. Site 14. feat. no. 25.

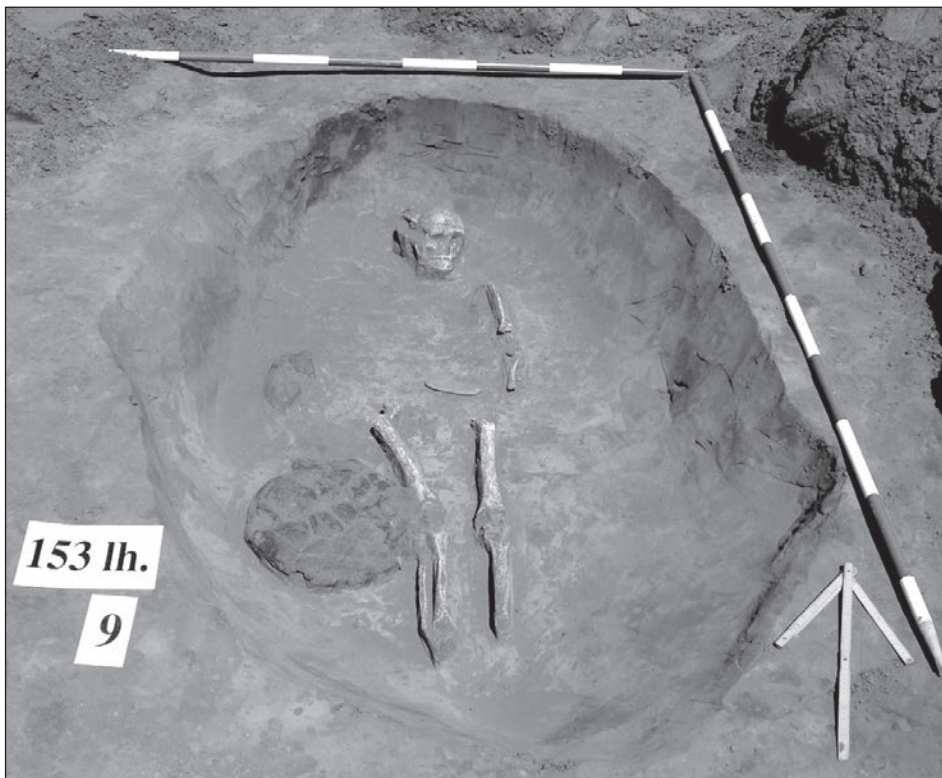

Fig. 2. A skeleton oriented to the North. Site 153. feat. no. 9.

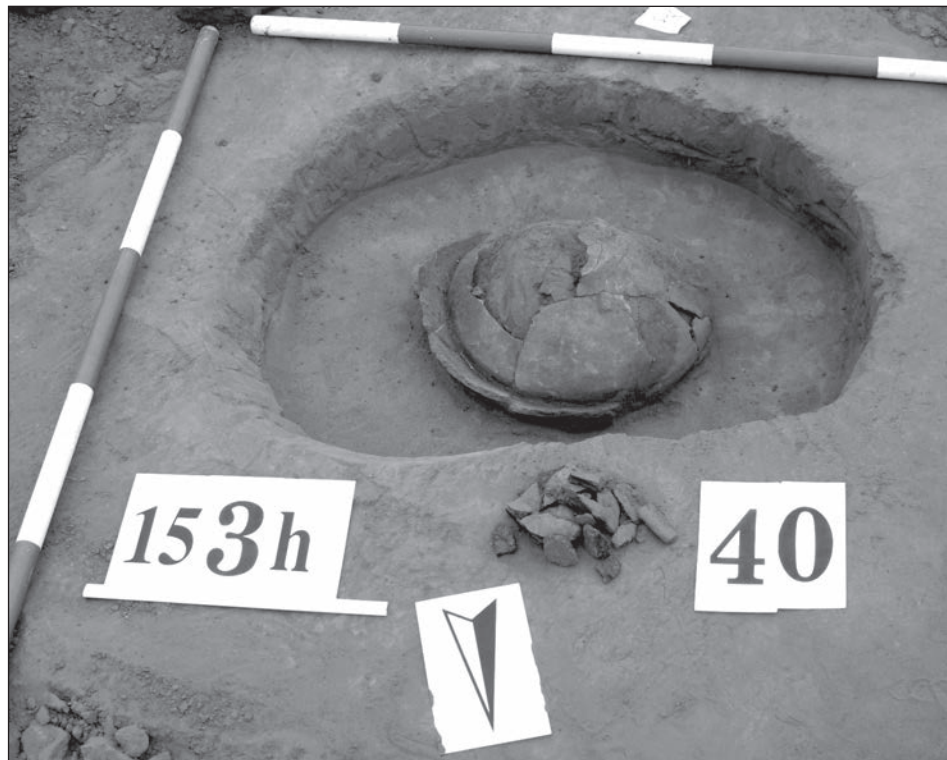

Fig. 3. Urn burial covered with bowl. Site 153. feat. no. 40.

Inhumation burials

Most of the burials were disturbed on both sites, so it was hard to determine the direction of the skeletons. Only the undisturbed long bones said something about the original position of the dead.

We excavated 4 inhumation burials lying in contracted position, either on their right (feat. no. 14, 25, 71; site 153, feat. no. 3, 17) or left sides (site 153, feat. no. 5), and 1 in extended position lying on their/his back (site 153, feat. no. 9) The original funeral rite could not be determined in seven cases.

The directions of the graves were West-East. This direction is generally accepted one during the scythian age (Bottyán 1955, 67). The exception was only the last grave, where the dead was lying on their back directed to the North (Fig. 2).³ The majority of the inhumation burials did not bear any grave goods. I believe that the lack of the grave goods is due to the considerable disturbing.

Cremation graves

We could distinguish several funeral forms among the cremation graves: scattered-ash burials and urn

graves. Four scattered-ash burials and twenty urn graves were excavated in the two cemeteries. In seven cases we could not determine the original rite. The considerable number of the cremation is not accidental. Bottyán Árpád wrote in the middle of the last century, that this type of burial is very frequent in Szabolcs county (Bottyán 1955, 66; Szabó 1969, 69). The urn graves were digged into little depth - mainly in the humus -, so this is the reason why these were damaged the most during the earthworks. It can be imagined that some part of their graves goods were destroyed.⁴

An important feature of the burial rite is the shape and the size of the grave-pit. In our case it was hard to observe any kind of contour of gravefill or pit in the sandy soil. The cremation graves had round, oval and in one case p lum-stone" shaped spots. In the case of the urn burials the ashes were collected into villanova-type urns, barrel-shaped or flower-pot-shaped pots. In some cases bowls with inverted rim kept the human remains. In the undisturbed and partly disturbed graves it could be observed that the ash keeping vessel or pot was covered with a bowl (Fig. 3).

³ We met the same direction for example at Eger-Nagy-Eged (Fodor 2001, 75) and Tápíószéle cemeteries (Párducz 1966, 82).

⁴ Swallow urn pits were excavated for example at Heves (Szabó 1969, 63), Gyöngyöshalász (Domboróczki 1999, 49-50), Meszes (Leszih 1939, 86) and Muhi-Kocsmadomb cemeteries (Leszih 1939, 81).

Fig. 4. The handled jug in the grave. Site 153. feat. no. 33.

Fig. 5. Inhumation burial with bronze finger ring. Site 153. feat. no. 5.

These bowls were situated on the vessels with their rims downward (site 153, feat. no. 4, 26, 40).⁵ When the excavator had shattered the graves it was impossible to determine whether there were or not any cover pottery. We do not know the sex and age such as the ratio of the sexes of the buried, because of the small numbered and standardized finds.

The finds

The majority of the grave finds are the potteries. We can distinguish them - on their producing technology - into two big group: hand made and wheel turned potteries. There could be found all the pottery-types which characterize the scythian age in both of the cemeteries. For example: the yellowish-brown, or grey well levigated wheel-made handled beakers (Pl. II: 1), and bowls with inverted rim. The black, coarse-tempered, biconical shaped so called Villanova-type urns (Pl. III: 4), and brown or brick-coloured barrel-shaped or flowerpot-shaped pots (Pl. III: 2, 3). A high percent of the latest ones were decorated with different onlays. Furthermore the coarse-tempered bowls with inverted rim (Pl. III: 1) and high-handled beakers are representing the hand made types (Pl. II: 3). The proportion of the wheel-made pottery is very low.⁶ The considerable types of pottery show characteristics of the previous periods in the Carpathian Basin, the so called Gáva and prescythian (Mezőcsát) culture. Their best analogies are known from the Nyírség and the Northen-Alföld region.

The most important find is a grey, wheel-turned, well tempered handled jug. It was found in the feature no. 33 at Mandabokor (Fig. 4, Pl. II: 2). Professor Jan Chochorowski classified 8 pieces into this category (Chochorowski 1985, 46).⁷ Now we can complete his list with three new pieces: Csanytelek-Újhalastó 191 grave (Galántha 1986, 72, Pl. 3: 7); Mandabokor II, feat. no. 33 and the latest one from Tiszalök-Prison feat. no. 320 (Scholtz, *in print*). Our jug's best analogy is originated from Törökszentmiklós-Surján (Csalog-Kisfaludi 1985, 309, Abb. 1: 5; Chochorowski 1985, 46, Abb. 7: 1) and was dated to the second half of the six-first half of the fifth century B. C. (Csalog-Kisfaludi 1985, 342).

A clay spindle-whorl was found in one grave (site 153, feat. no. 29). It's globular shaped body is decorated with horizontal ribs (Pl. IV: 7). The ma-

jority of the scythian age spindle-whorls are coarse made, and almost the same sized (Bottyán 1955, 53).⁸ We can find them both in female and male graves (Nyíregyháza male grave no. 13: Kisfaludi 2004, 178). Sometimes there are more than one beside the deceased (4 pieces: Tápiószele grave no. 48: Párducz 1966, 40, Pl. XIII. 35-38).

Iron objects

Very few iron objects - only 9 - were found in the two cemeteries: eight knives and one bracelet. Most of them were in bad condition. There were some other small fragments whose original shape could not be determined. We found one knife at Nagykálló (feat. no. 26), while the others were discovered at Mandabokor (feat. no. 3, 9, 12, 21) (Pl. IV: 8). In the feature no. 12 three iron knives were found. These tanged, one edged knives are characteristic finds of the scythian age (Patay-Kiss 2001-2002, 124). They are almost the same and differs only in their length.⁹ They can be found in both the male and female graves on the whole territory of the period (Juhász 1976, 250), so they do not represent any age determination value (Kemenczei 1984, 48).

The iron bracelet was found in the feature no. 35 at Nagykálló (Pl. IV: 1). These kinds of bracelets were first appeared in the pre-Scythian period (during the 9-8. century B. C.) in the Eastern part of the Carpathian Basin. During the scythian period - similarly to the knives - they spread on the whole territory of the population, so they do not represent any age determination value (Matúz 2000, 144).

Bronze objects

In addition to two bronze object were unearthed. One of them is an open ended, sheet bronze finger ring (Pl. IV: 2). Similar finger rings are known both from the cremated - both urn (Szentés-Vekerzug grave no. 55, Párducz 1954, 35, Pl. XVI: 2, 3) and scattered ashes (Szentés-Vekerzug grave no. 34, Párducz 1954, 32, PL. XI: 24) - and inhumation graves (Szentés-Vekerzug grave no. 63, Párducz 1954, Pl. XIX: 7-10), but they are not common finds.

Our finger ring was the grave goods of a right side contracted skeleton (Fig. 5). In the No. 61 Szentés-Vekerzug burial the finger ring was accompanied

⁵ This funeral rite is very common in the Upper-Tisza-region (Szabó 1969, 69).

⁶ Istvánovits Eszter observed the same phenomena at the Nyíregyháza-Mandabokor settlement (Istvánovits 1997a, 76).

⁷ See also: Romsauer 1991, 361, Fig. 1.

⁸ Some scholar believes their ritual background (Kisfaludi 2004, 177, 178).

⁹ The knives length is varied between 4-14 cm.

Fig. 6. Urn burial with a grind-stone. Site 14. feat. no. 26.

with an „einschleifige Bogenfibeln“.¹⁰ Kemenczei Tibor dated this object to the middle of the 6. century B. C. (*Kemenczei 2004*, 90). Presumably this and the other well dated „ringed-burials“ will determine the age of the burial and indirectly the age of the cemetery too.¹¹

The bronze bracelet is originated from Nagykovács (feat. no. 35). It is a simple, square sectioned, undecorated bracelet. Their ends runs on one another (Pl. IV: 3). This type is well known during the whole period. Most of them can be observed on the territory of the Hallstatt-Culture, so they do not represent any age determination value either (*Patay-Kiss 2001-2002*, 118).

Beads

Lots of scholars says that the beads are the most common grave goods in the scythian burials (*Bottyán 1955*, 58, 59; *Juhász 1976*, 250). Similarly to the knives we can find them both in male and female graves on

the whole territory of the scythian age Alföld-group. We found 10 pieces in the two cemeteries. They can be distinguished into 4 classes. At Mandabokor all of the 4 classes can be originated from one grave (feat. no. 32). The majority of the beads show fire traces. Probably they were put on fire on the funeral pyre with the dead. We have: six small blue, glassbeads (Pl. IV: 4), two disc-shaped glasspaste beads decorated with incised wavy line (Pl. IV: 6), one disc-shaped glasspaste bead (Pl. IV: 6) and one „peacock-eyed“ glasspaste bead (Pl. IV: 5).

Stones

Different sized and presumably different functional stones were unearthed in the burials. This kind of funeral practise had occurred in the pre-scythian period and lived on during the scythian period (*Párducz 1966*, 83; *Metzner-Nebelsick 1998*, 367, Abb. 14).¹² One whetstone¹³ and two grind-stones were discovered.

¹⁰ „Einschleifige Bogenfibeln“ were published from: *Békéscsaba-Fényes, Szentes-Vekerzug and Tiszavasvári-Dózsa-telep cemeteries* (*Kemenczei 2001*, 32; *2004*, 87-90).

¹¹ *Graves with bronze finger rings were brought to light at Orosháza-Gyopáros* (grave no. 53, *Juhász 1976*, 242, 4, Pl. 2a-b), *Chotín I-A*. grave no. 59. (*Dušek 1966*, Taf. XXXIX: 11) and *Chotín I-B* grave no. 82. (*Dušek 1966*, Taf. LX: 5; *Chochorowski 1985*, Abb. 13: 22).

¹² With further literature see also: *Hellebrandt 1988*, 114; *Metzner-Nebelsick 1998*, 367; *Matúz 2000*; *2001*; *Patek 1990*, 71.

¹³ The whetstones are generally spreaded finds in the cemeteries of the scythian period (*Hellebrandt 1988*, 115).

One of the grind-stones was lying under the hand-made urn (site 14, feat. no. 26)¹⁴, while the other one was situated on the top of a vessel (site 153, feat. no. 25) (Fig. 6, Pl. IV: 9).¹⁵ There was another stone excavated in the Mandabokor cemetery (feat. no. 30). In that case the excavator thought that he had found some kind of a gravestone. But I think this question needs more examination.

The dating of the cemeteries

We have some finds in both of the cemeteries whose dates have some bearing on the origins of the cemeteries. At Nagykálló is sufficient to refer to the hand made high handled beaker (Pl. II: 3) and the stray three-edged bronze arrowhead - which was found between the settlement's features. Both of them can be dated to the 6th century B. C. (*Kemenczei 1994*, 83, 97). Mandabokor II find-place is a little bit younger. With the analogies of the bronze finger ring and the wheel made jug it can be dated to the second half of the 6th century B. C.

Szabolcs-Szatmár-Bereg county has very rich scythian age assemblages. Recently we known almost one hundred find-places (*Bóna 1986*, 41; *Almássy 2002*, Fig. 1). Unfortunately most of them are stray finds. Since the end of the nineteenth

century there had been at least twenty-three burial places and dozen of graves disturbed with different earthworks. Only a few of them saw expert archaeological excavation, for example: Nyírmihálydi-Gázcseretelep (*Istvánovits-Kurucz 1986*, 22), Tiszalök-Ciberés (*Istvánovits 1984*, 30), Tiszalök-Prison (*Scholtz, in print*); Tiszavasvári-Rókalyuk (*Nagy, in print*).

In this article I introduced two cemetery fragments from the vicinity of Nyíregyháza. Within our county town's border at least 14 find-places are recorded (*Almássy 2002*, 3; recently *Scholtz 2007*, Map 1). There has not been any archaeological excavation on any of them except the Mandabokor I. The majority of the materials are unpublished yet. The above introduced cemetery rites and materials are originally fit well into the recently known scythian age cemeteries' line (system) in the Upper-Tisza region.¹⁶ Their significance/importance are firstly: they were excavated professionally, secondly: they have relatively big grave numbers compared to the county's scythian age cemeteries.

I hope that their process - in the near future - will help to „solve” some of the scythian age problems - cultural/ethnic problems¹⁷, chronology of our county and the whole Upper-Tisza-region also.

¹⁴ The same grave situation were observed for example at Muhi-Kocsmadomb grave no. 3., 6., 22. graves (*Leszih 1939*, 70, 74, 81, 82).

¹⁵ The same grave situation was observed at Heves A1. grave (*Szabó 1969*, 55, 56).

¹⁶ We can observe in both of the cemeteries the lack of 1.) the datable grave goods, 2.) the huge wheel-made urns, 3.) the weapons, horse-harnesses, finds decorated with animal-style, 4.) the imported goods and 5.) there were no animal bones in the graves.

¹⁷ About the different opinions: *Bóna 1986*, 40, 41; *Párducz 1958*, 63; 1969, 84-87; *Németi 1982*.

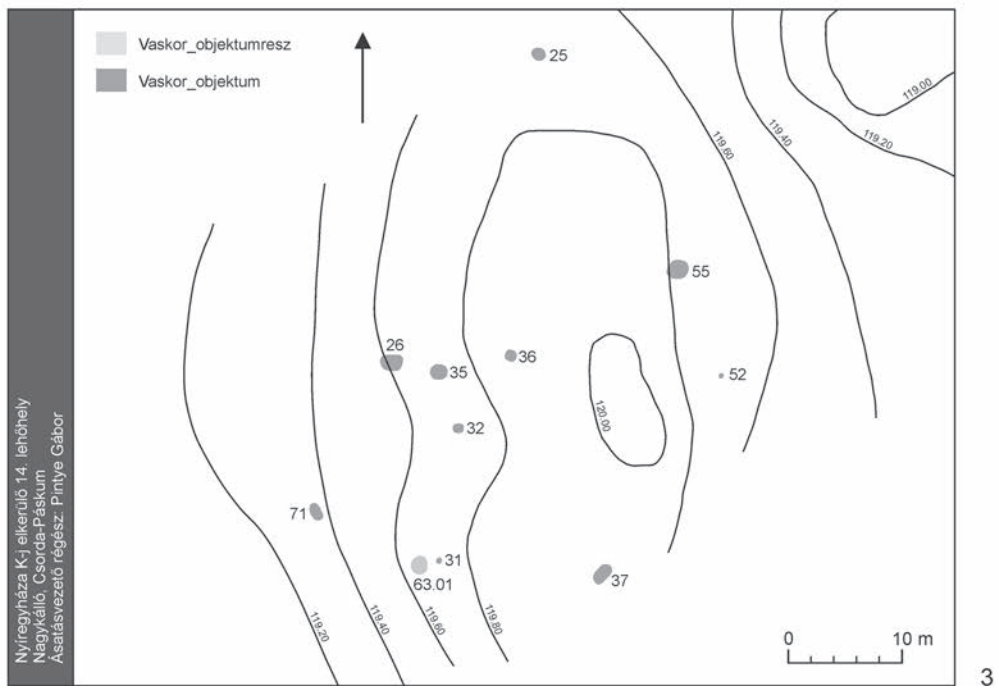

Plate I. 1 - scythian age sites on the M3 motorway; 2 - map of the site 14; 3 - the scythian age graves on the site 14.

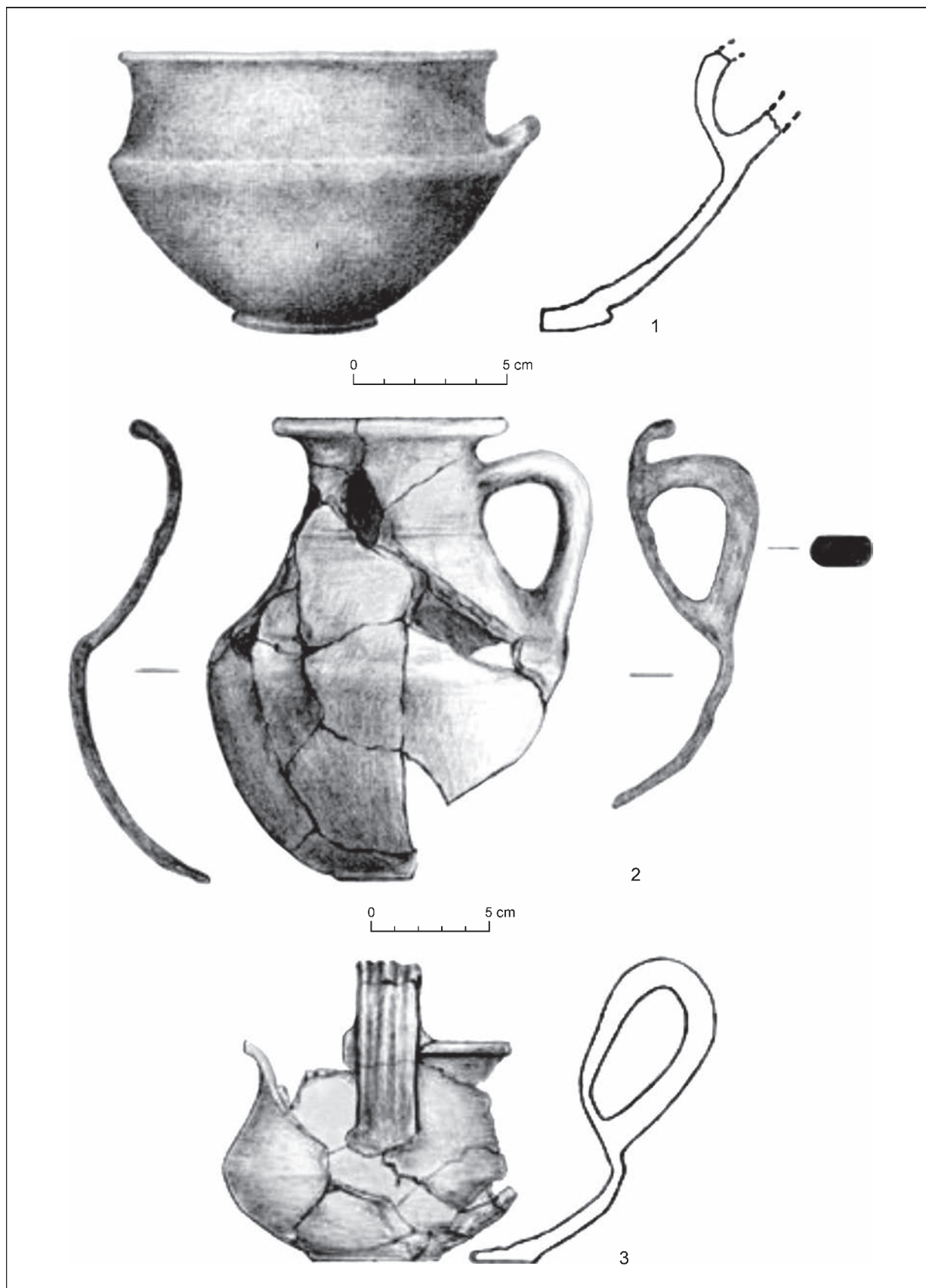

Plate II. Pottery types. 1 - site 14, feat. no. 63; 2 - site 153, feat. no. 33; 3 - site 14, feat. no. 35.

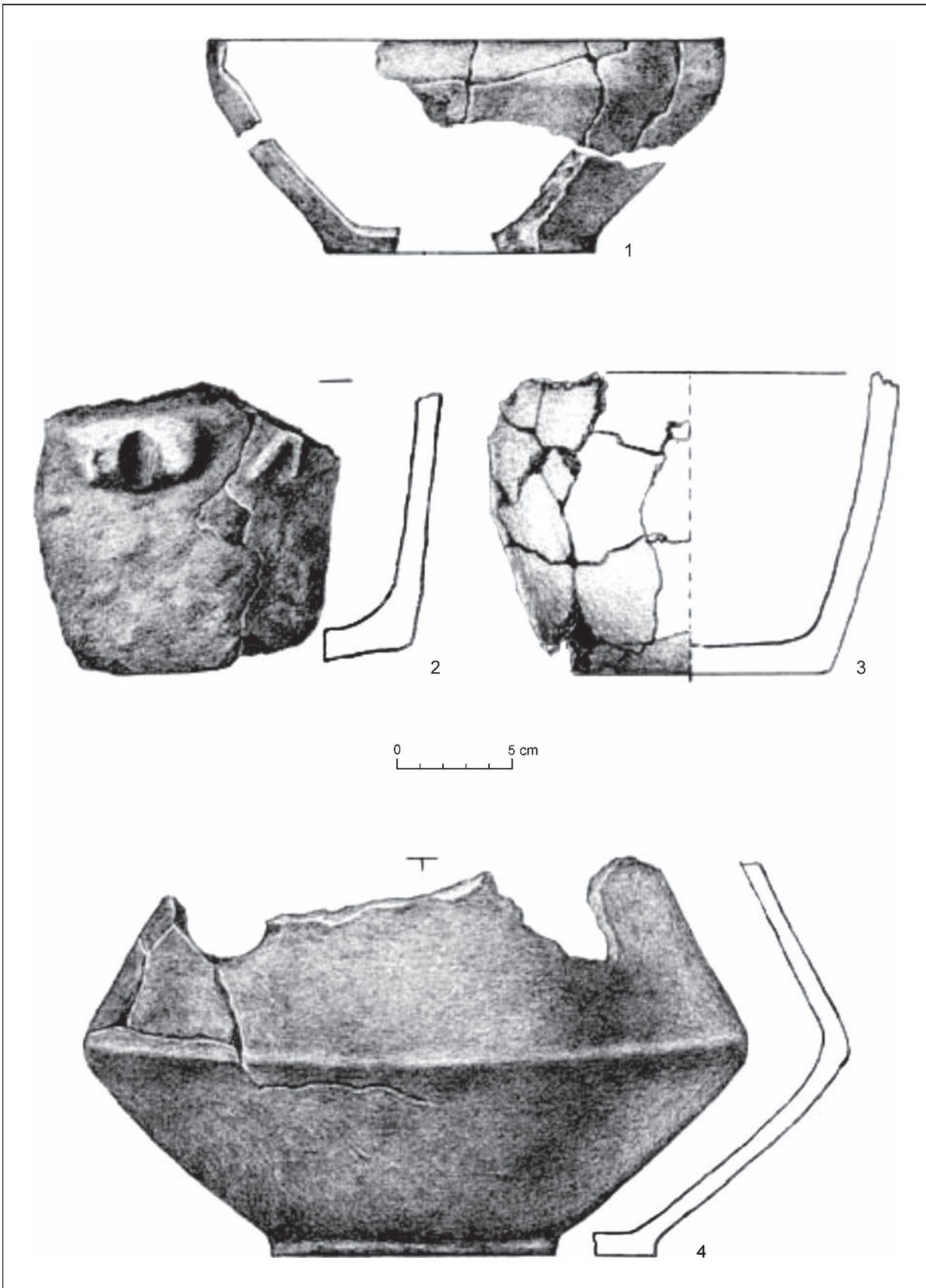

Plate III. Pottery types. 1 - site 14, feat. no. 35; 2 - site 14, feat. no. 31; 3 - site 14, no. 39; 4 - site 14, no. 14.

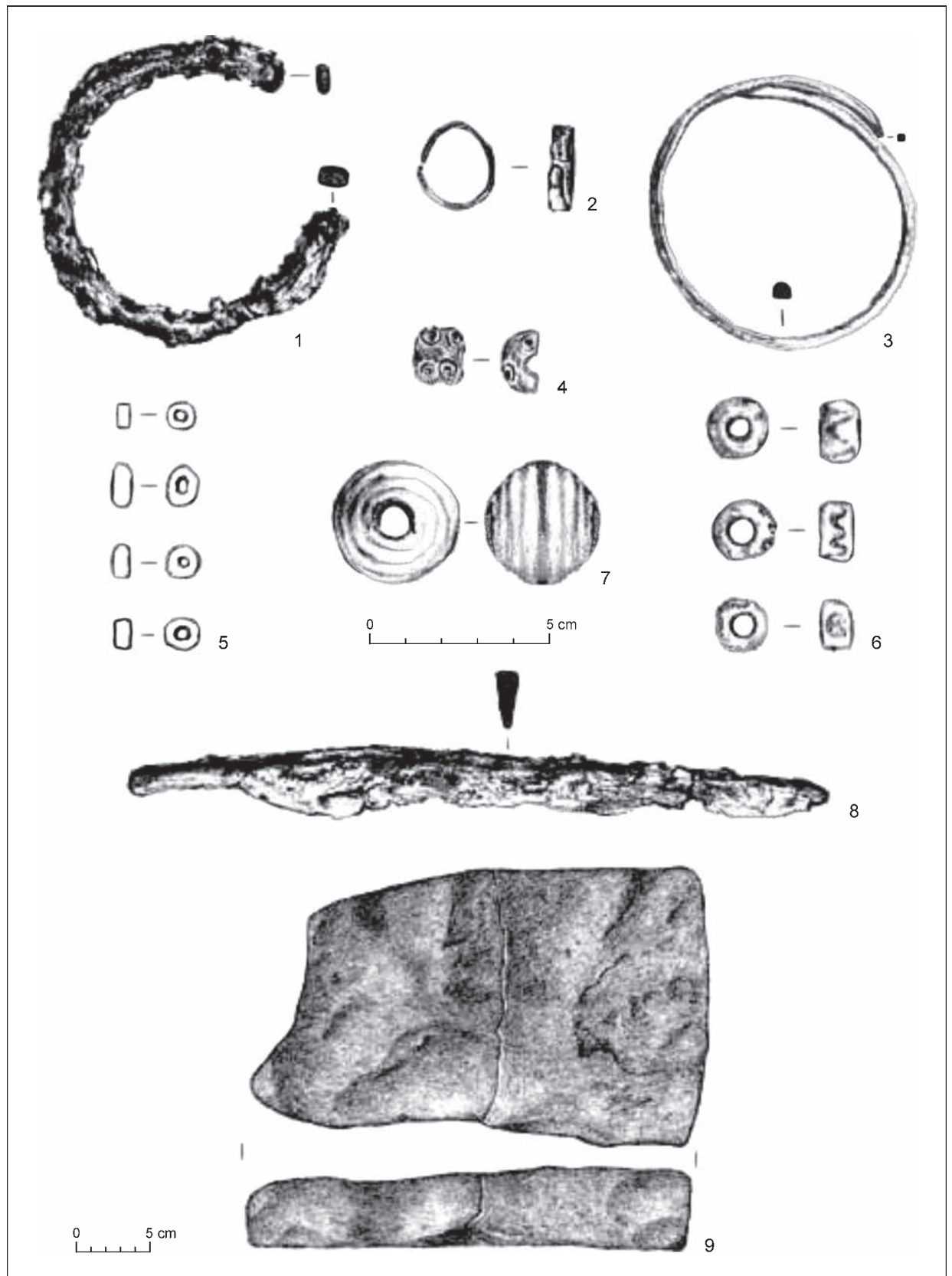

Plate IV. 1 - iron bracelet, site 14, feat. no. 32; 2 - bronze finger ring, site 153, feat. no. 5; 3 - bronze bracelet, site 14, feat. no. 35. Bead types; 4, 6 - site 153, feat. no. 32; 5 - site 153, feat. no. 40; 7 - clay spindle whorl, site 153, feat. no. 27; 8 - iron knife, site 153, feat. no. 12; 9 - grind stone, site 14, feat. no. 26.

LITTERATURE

- Almássy 2001* - K. Almássy: Együtt- vagy egymás mellett élés? Szkíta és kelta lelőhelyek Tiszavasvári környékén. - Zusammenleben oder Nebeneinanderher? Skytische und keltische Fundorte in der Umgebung von Tiszavasvári. Jóna András Múz. Évk. 43, 2001, 133-154.
- Almássy 2002* - K. Almássy: Földrajz és régészet. Az együttműködés lehetőségei. In: S. Frisnyák (Ed.): A Nyírség és a Felső-Tisza-vidék történeti földrajza. Nyíregyháza, 2002, 71-80.
- Bottyán 1955* - Á. Bottyán: Szkíták a magyar Alföldön. Rég. Füzetek 1. Budapest 1955.
- Bóna 1986* - I. Bóna: Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei I. In: G. Entz (Ed.): Szabolcs-Szatmár megye műemlékei I. Budapest 1986, 15-91.
- Chochorowski 1985* - J. Chochorowski: Die Vekerzug-kultur. Charakteristik der funde. Prace Archeologiczne 36, Warszawa-Kraków 1985.
- Csalog/Kisfaludi 1985* - Zs. Csalog/J. Kisfaludi: Skythenzeitliches Gräberfeld in Törökszentmiklós-Surján-Újtelep. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 37, 1985, 307-344.
- Domboróczki 1999* - L. Domboróczki: Vaskori urnatemető Gyöngyöshalász térségében - Iron Age urn cemetery in the Gyöngyöshalász region. Ősrégészeti Levelek 1., 1999, 49-51.
- Dušek 1966* - M. Dušek: Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin. Bratislava 1966.
- Fodor 2001* - L. Fodor: Szkíta kori temető Eger-Nagy-Eged déli oldalán. In: P. Havassy (Ed.): Hatalmasok viadalokban. Az alföld szkíta kora - Sie sind in Kämpfen siegreich. Das Zeitalter der Skythen in der Tiefebene. Gyula 2001, 8 78
- Galántha 1986* - M. Galántha: The Scythian Age Cemetery at Csanytelek-Újhalastó. Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984. Mitt. Arch. Inst. Ungar. Akad. 3, 1986, 69-77, 327-334.
- Galántha 1987* - M. Galántha: A Sándorfalva-eperjesi szkítakori temető. Bölcsészdoktori értekezés. Szeged 1987.
- Gergely 2006* - Gergely B.: Nyíregyháza-Mandabokor, Ági-telep. Régészeti kutatások Magyarországon - Archaeological Investigations in Hungary 2005. Budapest 2006, 290.
- Hellebrandt 1988* - M. Hellebrandt: Szkíta kori temető Kesznyéten-Szérűskerten - Skythenzeitliches Gräberfeld in Kesznyéten-Szérűskert. Herman Ottó Múz. Évk. 24-26, 1988, 107-126.
- Istvánovits 1984* - E. Istvánovits: Tiszalök-Ciberés. Rég. Füzetek 37, 1984, 30.
- Istvánovits 1997* - E. Istvánovits: Nyíregyháza-Mandabokor, Fundort Nr. 23 der Autobahn M3. Arch. Ért. 121-122, 1994-1995, 1997, 229.
- Istvánovits 1997a* - E. Istvánovits: Nyíregyháza-Mandabokor. Kora vaskori település a Kr. e. VI-IV. századból. In: P. Raczky/T. Kovács/A. Anders: Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései - Path into the past, Rescue excavations on the M3 motorway. Budapest 19, 75 79
- Istvánovits/Kurucz 1986* - E. Istvánovits/K. Kurucz: Nyírmihálydi, Gázcseretelep. Rég. Füzetek 39, 1986, 22.
- Jakab/Nagy 2006* - A. Jakab/M. Nagy: Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Szelkő-dűlő. Régészeti kutatások Magyarországon - Archaeological Investigations in Hungary 2005 Budapest 2006, 29.
- Juhász 1976* - T. Juhász I.: Az Orosháza-gyopárosi szkítakori temető - La nécropole scythe de Orosháza-Gyopáros. Arch. Ért. 103, 1976, 231-251.
- Kemenczei 1984* - T. Kemenczei: Skythenzeitliche Akinakes in der Prähistorischen Sammlung des Ungarischen Nationalmuseums. Szkíta kori török a Magyar Nemzeti Múzeum őskori gyűjteményében. Folia Arch. 35, 1984, 33-49.
- Kemenczei 1985* - T. Kemenczei: Mitteleisenzeitliche Trensen von Ost-Mitteuropäischem Typ im Alföld - Kelet-Középeurópai típusú középső vaskori zablák az Alföldön. Folia Arch. 36, 1985, 43-68.
- Kemenczei 1994* - T. Kemenczei: Pfeilspitzen von Früh-Skythentyp aus Ostungarn - Korai szkíta típusú nyílhegyek Kelet-Magyarországon. Folia Arch. 43, 1994, 79-99.
- Kemenczei 2001* - T. Kemenczei: Az Alföld szkíta kora. In: P. Havassy (Ed.): Hatalmasok viadalokban. Az alföld szkíta kora - Sie sind in Kämpfen siegreich. Das Zeitalter der Skythen in der Tiefebene. Gyula 2001, 9-36.
- Kemenczei 2001-2002* - T. Kemenczei: Beiträge zur Schmuckmode der Alföld-gruppe Skythischer Prägung - Adatok a szkíta jellegű Alföld-csoport ékszerdivatjához. Folia Arch. 49- 50, 2001-2002, 29-77.
- Kemenczei 2004* - T. Kemenczei: Bemerkungen zu den Fibeln der Skythenzeit. Commun. Arch. Hung. 2004, 80-103.
- Leszih 1939* - A. Leszih: Borsod megyei szkíta leletek. Scythian Finds from the County of Borsod. Folia Arch. 1-2, 1938 8.
- Matúz 2000* - E. D. Matuz: A Szeged-Algyó 258 kútkörzet területén feltárt preszkíta temető - Gräberfeld in Brunnenbezirk 258 von Szeged-Algyó. Stud. Arch. 6, 2000, 139-164.
- Matúz 2001* - E. D. Matuz: Két preszkíta sír Kompolt-Kígyósérről - Two prescythian burials from Kompolt-Kígyósér. Ősrégészeti Levelek 3, 2001, 43-47.
- Metzner-Nebelsick 1998* - C. Metzner-Nebelsick: Abschied von den „Thrako-Kimmeriern“? - Neue Aspekte der Interaktion zwischen karpatenländischen Kulturgruppen der späten Bronze- und frühen Eisenzeit mit der osteuropäischen Steppenkoine. In: B. Hänzel/J. Machnik (Hrsg.): Das Karpatenbecken und die Osteuropäische Steppe. Nomadenbewegungen und Kulturaustausch in den vorchristlichen Metallzeiten (4000-500 v. Chr.). München 1998, 361-422.
- Nagy, in print* - M. Nagy: Tiszavasvári-Rókalyuk. Régészeti kutatások Magyarországon - Archaeological Investigations in Hungary 2006 Budapest 2007, in print.
- Németi 1982* - I. Németi: Das späthallstattzeitliche Gräberfeld von Sanislău. Dacia 26, 1982, 115-144.
- Patay-Kiss 2001-2002* - P. Patay/Zs. B. Kiss: Az alsótelekes-dolinkai szkítakori temető közöletlen sírjai - Die

- unpublizierten Gräber des skythenzeitlichen Gräberfeldes von Alsótelekes-Dolinka. *Folia Arch.* 49-50, 2001-2002, 79-134.
- Patek 1990* - E. Patek: A Szabó János Győző által feltárt „preszkíta” síranyag. A Füzesabony-Mezőcsát típusú temetkezések újabb emlékei Heves megyében. - Die von János Győző Szabó freigelegten „preskytischen” Grabfunde. Die neuen Denkmäler der Bestattungen des Typs Füzesabony-Mezőcsát im Komitat Heves. *Agria* 25 2619, 6- 118
- Párducz 1954* - M. Párducz: Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug II. *Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae* 4, 1954, 25-92.
- Párducz 1958* - M. Párducz: Szkíta tükrök a Kárpát-medencében. *Arch. Ért.* 87, 1958, 58-64.
- Párducz 1966* - M. Párducz: The Scythian Age Cemetery at Tápiószele. *Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae* 18, 1966, 78
- Párducz 1969* - M. Párducz: Szkítakori sír Tarpán. Ein Grab aus der Skythenzeit aus Tarpa. *Nyíregyházi Jósa András Múz. Évk.* 11, 1967-1968. 1969, 81-88.
- Pintye 2005* - G. Pintye: Nagykálló, Csorda-Páskum. Régészeti kutatások Magyarországon - Archaeological Investigations in Hungary 2004. Budapest 2005, 250, 251.
- Pintye 2006* - G. Pintye: Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Szelkő-dűlő II. Régészeti kutatások Magyarországon - Archaeological Investigations in Hungary 2005. Budapest 2006, 29
- Romsauer 1991* - P. Romsauer: The earliest wheel-turned pottery in the Carpathian Basin. *Antiquity* 65, 1991, 8-11.
- Scholtz 2007* - R. G. Scholtz: Szkíta kori leletek Nyíregyháza-Volántelep lelőhelyről. *Nyíregyházi Jósa András Múz. Évk.* 48, 2006. 2007, in print.
- Scholtz, in print* - R. G. Scholtz: Szkíta kori településrészlet és temető Tiszalök határában (Tiszalök, Börtön). Scythian Age settlement remains and cemetery at the outskirts of Tiszalök (Tiszalök, Prison). Régészeti kutatások Magyarországon - Archaeological Investigations in Hungary 2006 Budapest, 2007, in print.
- Szabó 1969* - J. Szabó: A hevesi szkíta kori temető - Das Gräberfeld von Heves aus der Skythenzeit. *Egri Múz. Évk.* 7, 1969, 1970, 55-120.

Robert G. Scholtz
 Jósa András Múzeum,
 Benczúr tér 21.
 H-4400, Nyíregyháza
 scholtzrobert@freemail.hu

SKÝTSKE NÁLEZY Z VÝSKUMOV NA DIAĽNICI V OBLASTI SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG, MAĎARSKO

Robert G. Scholtz

Zhrnutie

Vďaka predstihovým archeologickým výskumom na diaľnici M3 boli v rokoch 2004/2005 objavené časti troch sídlisk a dvoch pohrebísk zo skýtskeho obdobia (tab. I: 1-3). V príspevku informujeme o týchto pohrebiskách. Dovedna bolo v dvoch birituálnych pohrebiskách odkrytých 16 kostrových, 6 žiarových a 21 urnových hrobov. Väčšina pohrebov na oboch náleziskách bola narušená. Kostrové hroby - okrem jedného - boli orientované smerom západ-východ.

Nedostatok sprievodných nálezov možno zdôvodniť rozsiahlym poškodením. Nálevový materiál patril z väčšej časti do neskej doby bronzovej, staršej doby železnej či všeobecne do doby železnej. Keramické typy, ako krčahy (tab. II: 1), urny tzv. villanovského typu (tab. III: 4), misky

so zatiahnutým ústím (tab. III: 1) a kvetináčové a súdkovité nádoby (tab. III: 2, 3), boli zhotovené v ruke. Nádob točených na kruhu sa nachádzalo iba málo. Veľký význam má sivý krčah z náleziska 153, objekt 33 (objekt 4, tab. II: 2). Okrem hlineného praslena (tab. IV: 7) patrilo medzi sporadické sprievodné nálezy deväť železných predmetov (tab. IV: 1, 8), dve bronzové ozdoby (tab. IV: 2, 3) a štyri druhy perál (tab. IV: 4-6). Na oboch pohrebiskách sa nachádzali kamene rôznej veľkosti a funkcie (objekt 6, tab. IV: 8). Tento zvyk - kamene na pohrebiskách - existoval už Karpatskej kotline v predskýtskom období a pretrvával aj v skýtskom období.

Obe pohrebiská sa nachádzali v južnej až juhozápadnej oblasti mesta Nyíregyháza. V rámci administratívnych

hraníc hlavného mesta župy sa uvádza 14 nálezísk zo skýtskeho obdobia. Okrem náleziska Mandabokor nešlo o odborné výskumy a väčšina nálezov nebola publikovaná. Pohrebiská z Nyíregyházy a Nagykálló sa podľa svojho rítu ako aj nálezov začleňujú do rady dosiaľ známych pohrebísk zo skýtskeho obdobia v oblasti hornej Tisy. Ich význam je v tom, že boli vykopané odborne. V porovnaní s inými pohrebiskami v župe obsahujú relatívne veľa hrobov. Ručne vyrobený krčah s vytiahnutým uchom (tab. II: 1) z náleziska 14, a medzi sídliskovými objektmi nájdené trojhranné bronzové strelky môžu pochádzať zo 6. stor. pred Kr. Bronzový prsteň a krčah z náleziska 153, ktoré sa formou podobajú keltským, možno datovať pravdepodobne do druhej polovice 6.-5. stor. pred Kr. Spracovanie týchto nálezov by malo slúžiť k vyriešeniu chronológie a etnických pomerov skýtskeho obdobia na hornom Potisí.

Obr. 1. Kostra ležiaca na pravom boku. Nálezisko 14, objekt 25.

Obr. 2. Kostrový hrob orientovaný na sever. Nálezisko 153, objekt 9.

Obr. 3. Urnový hrob prikrytý miskou. Nálezisko 153, objekt 40.

Obr. 4. Urnový hrob s krčahom. Nálezisko 153, objekt 33.

Obr. 5. Kostrový hrob s bronzovým kruhom. Nálezisko 153, objekt 5.

Obr. 6. Urnový hrob so žarnovom. Nálezisko 14, objekt 26.

Tab. I. 1 - nálezisko zo skýtskeho obdobia na diaľnici M3; 2 - mapa náleziska 14; 3 - pohrebisko na nálezisku 14.

Tab. II. Typy keramiky. 1 - nálezisko 14, objekt 63; 2 - nálezisko 153, objekt 33, 3 - nálezisko 14, objekt 35.

Tab. III. Typy keramiky. 1 - nálezisko 14, objekt 35; 2 - nálezisko 14, objekt 31; 3 - nálezisko 14, objekt 39; 4 - nálezisko 14, objekt 14.

Tab. IV. 1 - železný náramok, nálezisko 14, objekt 32; 2 - bronzový kruh, nálezisko 153, objekt 5; 3 - bronzový náramok, nálezisko 14, objekt 35. Typy perál. 4, 6 - nálezisko 153, objekt 32; 5 - nálezisko 153, objekt 40; 7 - praslen, nálezisko 153, objekt 27; 8 - žarnov, nálezisko 14, objekt 26.

Preklad Eva Pietová

JUBILEUM

K životnému jubileu PhDr. Zlatice Čilinskej, DrSc.

Životná aktivita, pozitívne myslenie, pracovitosť a tak dôležitá vlastnosť vo vede, ako je „dochvilnosť“, t. j. primeraná rýchlosť odovzdávania výsledkov svojej práce odbornej i širšej verejnosti - to sú osobné vlastnosti, ktorými sa jubilantka PhDr. Zlatica Čilinská, DrSc. zapísala do dejín Archeologického ústavu SAV Nitry a celej slovenskej archeologickej obce. A ak k tomu pridáme osobný šarm, ktorý je jej celoživotným milým „údelom“, príslovečnú komunikatívnosť a bádateľské „šťastie“ v teréne, máme tu, samozrejme vo veľmi zjednodušenej podobe, profil významnej slovenskej bádatelky v okruhu slovanskej a včasnostredovekej archeológie.

Dr. Čilinská má za sebou úspešnú vedeckú dráhu. Terénne výskumy, ktoré viedla a publikácie, ktoré si získali pozornosť a sympatie mnohých z nás, jej kolegov, vyvolali širokú odozvu aj u ďalších domácich a zahraničných odborníkov. Patria k základnému heuristickému a teoretickému fondu pre výskum včasného stredoveku v stredodunajskom priestore. Napriek tomu moja zdravica sa nezameriava na biografické údaje o jubilantke, čo sa už stalo pomerne dávno, v príhovore k jej päťdesiatinám na stránkach Slovenskej archeológie.

Nie sú tu ani ambície hodnotiť jej záslužné vedecké dielo. Kvalitu vedkyne a jej bádateľské zásluhy už preveril ten všemocný čas, hovoria o tom početné recenzie a výborné vedecké renomé, ktoré získala doma i v zahraničí.

Chcem tu Dr. Čilinskú vyzdvihnúť ako jednu z úspešných reprezentantov prvej, „ucelenej budovalateľskej“ generácie slovenskej archeológie, ktorá najmä v 50. a 60. rokoch 20. stor. začala - sprvu po priekopníckych stopách prof. V. Budinského-Kričku - poznávať vtedy ešte málo známou archeologickú tvár Slovenska. Chcem ju pripomenúť ako kolegyniu, ktorá bola tvrdou a obetavou bádatelkou v teréne, no tak isto bola v spoločnosti skutočnou dámou v tom najlepšom slova zmysle a istý čas tiež aktívnou a precíznou riadiacou funkcionárkou vo vedení Archeologického ústavu SAV.

Jubilantka prežila skoro celý svoj aktívny bádateľský vek v Nitry, no najpevnejšie putá ju viažu predsa len k východnému Slovensku, osobitne k rodným Košiciam. Tam sa vrátila potom, keď v Nitry v čase ktorý si zvolila sama, ukončila „inštitucionalizovanú“ časť svojej vedeckej kariéry. Je však stále v spojení s archeológiou, ochotne prijíma úlohy

v oponentských komisiách a je takmer pravidelnou odbornou konzultantkou, najmä v kruhu kolegov z VPS AÚ SAV v Košiciach. V tomto krásnom historickom meste, a vôbec na východnom Slovensku, má vytvorené prirodzené odborné i spoločenské zázemie. Zachováva si záujem o všetko, čo sa deje v archeológii a bez ohľadu na čas, ktorý ubieha, ostáva jej aj ten typický šarm patriaci len a len pani doktorke Čilinskej... Má to preto aj symbolický význam, že práve vo Východoslovenskom praveku vychádza zdravica k jej jubileu.

K osobnostnej charakteristike jubilatky, patrí tiež skutočnosť, že na svojom celoživotnom pracovisku v AÚ SAV prakticky nezanechala za sebou neukončené správy a dokumentáciu vlastných výskumov alebo rozpracované texty publikácií. Nemusela teda dobiehať zmeškané úlohy, odložené veci z mladších čias... Stihla prakticky všetko, splnila ciele, ktoré si vytýčila. Iste je v tom osobná danosť, no čosi je aj v štýle práce, ktorý si osvojila už na počiatku svojej vedeckej kariéry pod vedením prof. Dr. Budinského-Kričku. V tej „dochvílnosti“ bola iste i schopnosť Dr. Čilinskej koncentrovať sa len na toľko vecí, koľko človek po zrelej úvahe môže zvládnuť.

Špecializácia našej jubilatky na problematiku 6.-8. stor., na obdobie avarskeho kaganátu a na problematiku slovansko-avarských pohrebísk sa opierala o veľmi úspešné a rozsiahle výskumy nekropol. Výsledky výskumov v Žitavskej Tôni, Nových Zámkoch a najmä v Želovciach, ktoré sa dočkali aj rýchleho monografického publikovania (*Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky*, 1966; *Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce*, 1973) reprezentujú vtedajší vzostup slovenskej archeológie

a jej prienik do medzinárodného odborného povedomia. Na tieto podnety Dr. Čilinskej zákonite nadväzujú viaceré nedávne i súčasné výskumné projekty AÚ SAV. Sú to výzvy podmienené novými fondmi materiálnej kultúry a etnickými, chronologickými a spoločensko-hospodárskymi otázkami 7.-8. stor., ktoré Dr. Čilinská načrtla vo viacerých svojich teoretických prácach. Nezanedbala pritom ani akoby (nepísanú), povinnosť odovzdávať výsledky vedeckej práce na primeranej úrovni aj pre širší okruh čitateľov. Svedčia o tom o. i. dve výpravné publikácie (*Kov v ranoslovanskom umení*, edícia *Ars slovacica antiqua*, 1981; *Avarský kaganát a Slovania*, edícia *Archeologické pamätníky Slovenska*, 1996).

Životné jubileum je oslava, no i spomienka. V spomienkach je vždy kus nostalgie... Osobnosť Zlata Čilinskej evokuje pri tejto príležitosti skôr tzv. umiernený optimizmus. Zachováva si pragmatický, realistický pohľad na život a tempo jeho pohybu, prijíma s porozumením nielen spoločenské zmeny, no pre iných kolegov i veľmi citlivé otázky generáčnych výmen v archeológii. Zlaticu vek nezdoláva, ostáva milou kolegyňou, ktorá pozorne sleduje Archeologický ústav SAV, teší sa z jeho úspechov, ku ktorým v minulosti prispela nemalým podielom aj ona.

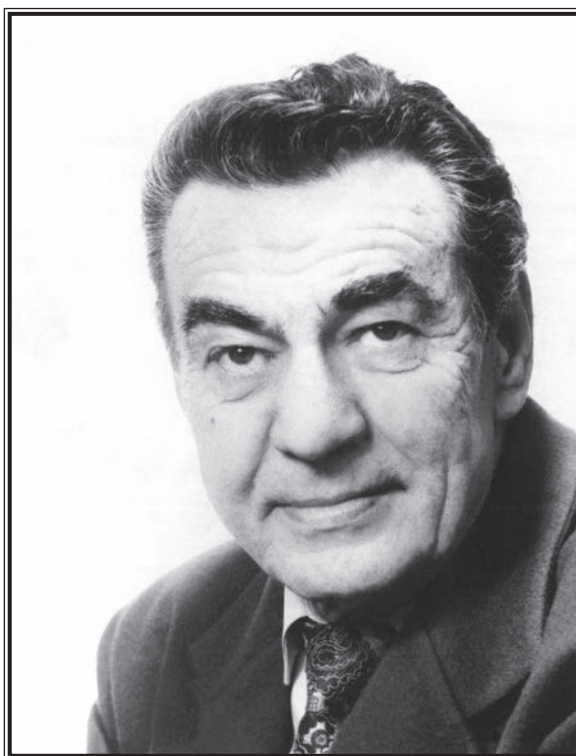
Ďakujem, pani doktorka, milá Zlata, v mene Tvojho materského pracoviska za vedecké výsledky, za úspešné výskumy a publikácie, za optimizmus, ktorý i teraz vyžaruješ smerom k archeológii. Nech Ťa sprevádza zdravie a spokojnosť v kruhu blízkych a v kruhu kolegov, ktorí si Ťa vážime a máme radi.

Alexander Ruttkay

IN MEMORIAM

PhDr. Adrian Vallašek

(* 1934 - 26. 2. 2007)

Cez nevlúdne zimné poludnie dňa 26. 2. 2007 sa zišli v cintoríne v Ružinove príbuzní, kolegovia a priatelia, aby odprevadili na poslednej ceste PhDr. Adriana Vallaška. Opustil nás po ročnom boji so zákernou chorobou.

Narodil sa 17. 5. 1934 v Kostolnej pri Dunaji, okr. Galanta, v učiteľskej rodine. Tu pramenil jeho vzťah ku kultúre a histórii. Už ako študent v rodnej obci objavil pohrebisko z doby rímskej. Po ukončení gymnázia v Senci sa stal v roku 1953 poslucháčom Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, na odbore archeológia, kde v roku 1958, získal diplom.

Počas štúdia bol aktívnym športovcom. Fyzické predpoklady, ktoré takto získal, zúročil v nasledujúcich rokoch pri namáhavých výskumoch stredovekých hradov.

Prvým pôsobiskom A. Vallaška po ukončení štúdií bolo Slovenské národné múzeum v Martine. Po dvoch rokoch sa vrátil do rodného kraja, kde od roku 1960 pracoval v Mestskom múzeu v Bratislave. V roku 1965 prešiel do Slovenského ústavu

pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, kde začali jeho kontakty s východným Slovenskom. Od roku 1969 viedol na Spišskom hrade jeden z najväčších archeologických výskumov, aké boli realizované na Slovensku na stredovekom objekte. Architektonický výskum zabezpečoval Ing. arch. Andrej Fiala.

Trávili tu celé desaťročie, počas ktorého získali bohaté poznatky k stavebnému vývoju tejto vzácnnej pamiatky. Objavili aj významné doklady osídlenia hradného kopca už od doby kamennej, najmä však z prelomu letopočtov, keď tu sídlil ľud púchovskej kultúry.

O postupe prác a dosiahnutých výsledkoch priebežne informovali verejnosť na stránkach Vlastivedného časopisu a v mesačníku Pamiatky a príroda. Referovali aj v odbornej tlači, napr. v Archeologických rozhľadoch (1975); v publikácii: Významné slovanské náleziská na Slovensku (Bratislava 1978), resp. v časopise Historica Carpatica, kde vyšla rozsiahla štúdia: Gotická sakrálna stavba na Spišskom hrade (1978, 169-216). Súhrne boli

výsledky celého výskumu zhodnotené v publikácii: Fiala, A./Vallašek, A./Lukáč, G.: Spišský hrad. Martin 1988.

Okrem Spišského hradu A. Vallašek skúmal aj stredoveké pamiatky na Spišskej Kapitule, v Spišských Vlachoch, Krásnej Hôrke a Markušovciach.

V rokoch 1981-1986 bol pracovníkom Archeologického ústavu SAV. V tom čase sa spolu s M. Slivkom zamerával na systematický výskum hradov a hrádkov na východnom Slovensku. Výsledkom niekoľkoročnej namáhavej práce v teréne bolo objavenie a zameranie desiatok stredovekých stavebných objektov. Okrem každoročných správ v AVANS-e vydali štúdiu: Stredoveké šľachtické sídla v oblasti dolného Zemplína (Nové obzory 25, 1983, 145-190). Referovali o nich aj na konferenciách (viď. Archaeologia Historica 6, 1981, 361-405; resp. 7, 1982, 289-310).

Bohatý materiál, ktorý sa im podarilo zhromaždiť spracovali v knihe: Slivka, M./Vallašek, A.: Hrady a hrádky na východnom Slovensku, Košice 1991. Táto publikácia sa stretla s nevšedným záujmom odbornej, ale aj laickej verejnosti.

Dr. A. Vallašek sa v roku 1986 vrátil do Bratislavy. V roku 1990, na základe výsledku konkurzu, sa stal riaditeľom Archeologického múzea SNM, kde pôsobil až do odchodu do dôchodku. Bolo to obdobie, v ktorom sa musel boriť s novými problémami, dostavbou budovy, presťahovaním, vytváraním nových expozícií, zabezpečovaním publikácii. Aj tu, ako už počas rokov na výskumoch, preukázal svoje organizačné schopnosti. Treba pripomenúť, že ani vtedy nestratil kontakty s východným Slovenskom, ku ktorému ho viazali dlhé roky výskumnej činnosti a dobré medziľudské vzťahy. Viedol k tomu aj svojich spolupracovníkov, čo dosvedčujú výstavy múzea, kde sú vždy zastúpené aj východoslovenské nálezy.

Milý Adrian! Ďakujeme Ti za to veľké dielo, čo si urobil na poli stredovekej archeológie.

Avšak nemožno sa s Tebou rozlúčiť bez toho, aby sme popri hodnotení Tvojej práce nezdôraznili aj to, že si bol vždy dobrým a čestným kolegom a vzácnym priateľom, ktorý nám bude veľmi chýbať!

Mária Lamiová-Schmiedlová

RECENZIE

Nemeth Eduard/Rustoiu Aurel/Horea Pop: Limes Dacicus Occidentalis. Die Befestigungen im westen Dakiens vor und nach der römischen Eroberung. Editura Mega, Cluj-Napoca 2005. 120 str. textu, 57 celostránkových obrazových príloh. Práca vyšla ako 8 zväzok edície Etnische und kulturelle Interferenzen im 1. Jahrtausend v. Chr. - 1. Jahrtausend n. Chr., ktorej editormi sú Nicolae Gudea, Călin Cosma a Aurel Rustoiu.

Na príprave publikácie sa podieľala trojica autorov z rôznych pracovísk. Aurel Rustoiu z Inštitútu pre archeológiu a dejiny umenia v Cluj - Napoca a Horea Pop z Historického múzea v Zalău sa zaoberajú dobou laténskou. Ich dielom je prvá časť knihy venovaná západodáckym opevneniam z obdobia pred vpádom Rimanov. Eduard Nemeth z Univerzity Babes-Bolyai v Cluj-Napoca sa v druhej kapitole venuje hraničnému systému rímskej provincie Dácia.

Pri sledovaní západnej až severozápadnej hranice predrímскеj Dacie sa črtajú tri územia s výraznou koncentráciou lokalít: 1. Maramureș, 2. Crișana a Sălaj, 3. Banat.

1. Opevnené osady v Maramureși, ktoré vznikali už v 4.-3. stor. pred Kr. sa začali skúmať až v ostatných dvoch desaťročiach, podobne ako aj tie na pravom brehu Tisy, ktoré sú dnes na území Ukrajiny. Prvé boli identifikované a čiastočne prebádané lokality Oncești (Kraj Maramureș) a Solotvino (Ukrajina), ich výsledky však nie sú publikované. Od roku 1999 sa skúma nálezisko Bila Țerkva (Biserica Albă) a od 1977 na Ukrajine Malaja Kopianja, ktoré priniesli závažné poznatky.

Malaja Kopianja bola veľká opevnená osada, ktorá zohrávala významnú ekonomickú úlohu v dobe od konca 1. stor. pred Kr. do začiatku 2. stor. po Kr.

Solotvino sa nachádza na vysokej terase Tisy v blízkosti soľných ložísk využívaných už aj v praveku. Výskumom sa zistili 4 vrstvy, najstaršia z doby bronzovej (kultúra Suciú de Sus), ďalšie dve sú z mladšej doby železnej a obsahujú typický dácky materiál, štvrtá pochádza z včasného stredoveku.

Opevnenie, ktoré dosahuje ešte aj dnes výšku 7 m, malo 3 stavebné fázy. V prvej bolo osídlené plateau obohané dvojitoú palisádou. Jamy po jej koloch narušujú vrstvu z doby bronzovej. Krátko po tom, čo táto palisáda zhorela, boli jej zvyšky zasypané zeminou a postavená ďalšia, ktorú stihol podobný osud. Opevnenie obnovili ešte v stredoveku.

Bila Țerkva (Biserica Albă) vzdialená asi 7 km od Solotvina je pevnosť postavená na kopci so strmými zrázmi, preto ju bolo potrebné opevniť iba na severnej strane. Jej zemný val a priekopa sú ešte aj dnes dobre viditeľné. Opevnenie malo dve stavebné fázy. V prvej bol malý val s palisádou a na vnútornej strane 2,75 m široká kameňmi vykladaná ochodza, v druhej bol val zvýšený, ochodza chýba, ale sú tu pieskovcové platne, ktoré mohli pokrývať val. Našli sa kolové jamy pochádzajúce asi z rožnej veže.

Prvá etapa lokality patrí staršej dobe železnej, druhú datujú autori od polovice 4d o polovice 3s tor. pred Kr.

Oncești je na vysokom kopci nad riečkou Iza. Stopy dáckej pevnosti zničili v stredoveku výstavbou kamennej veže. Zistil sa iba zemný val s drevenou palisádou datovaný nálezmi z 1. stor. pred - 1. stor. po Kr.

Uvedené osady boli na najdôležitejších strategických miestach, ale ich úlohou bola aj kontrola obchodných ciest.

Pri pokuse o náčrt histórie autori upozornili na situáciu koncom doby halštatskej v sledovanej oblasti. Značnú časť Maďarskej nížiny zaberá v tom čase ľud kultúry Szentés-Vekerzug, v regióne Satu Mare - Carei bola skupina Sanislau - Nyír, ktorá zasiahla aj juhovýchodné Slovensko. Na Ukrajinu, ale ojedinele aj na nížinu, zasahujú mohyly kuštanovickej kultúry. Ukazuje sa, že na Maramureșskej nížine bol špecifický neskorohalštatský horizont, ktorý je pripisovaný severným Trákom, podľa autorov však v prípade kultúry Szentés-Vekerzug prichádzajú do úvahy aj Skýti.

Koncom laténu B1 a začiatkom B2 vnikajú do Potisia prvé keltské skupiny. Ich symbiózu s pôvodným obyvateľstvom odzrkadľujú halštatské keramické tvary nachádzané v keltskom prostredí.

Po porážke ťaženia na Balkán v rokoch 280-277 pred Kr. Kelti obsadili aj časť Karpatskej kotliny, ako to dosvedčujú pohrebiská v Crișana, Ciumești v severozápadnom Rumunsku, ale aj Ižkovec a Valaliky-Košfany na juhovýchodnom Slovensku, tiež menej výrazné nálezy z osád. Prenikaniu Keltov na východ podľa autorov bránili pevnosti Solotvino a Bila Țerkva.

Na rozdiel od nížinatej oblasti Crișana v Maramureși, ako aj inde v juhozápadnom prostredí, už od polovice 4. stor. vznikali desiatky opevnených sídlisk. Ich rozloha sa pohybovala medzi 1 až 25 hektármi, najčastejšie mali 2-5 ha. Všetky zanikli okolo polovice 3. stor. pred Kr., pod vplyvom vnútorných problémov spoločnosti. K aristokratickej vrstve týchto osád sa viažu mohylníky s hrobovými komorami a vzácnou výbavou z drahých kovov.

Obdobie od polovice 1. stor. pred Kr. až koniec 1. stor. po Kr. je dobou nového rozkvetu stavby opevnení. V Rumunskej odbornej literatúre sú dva názory na tento problém. I. H. Crișan sa domnieval, že ide o súčasť nepretržitého vývoja od halštatu po dobu dáckeho kráľovstva, iní sú toho názoru, že sa do oblasti dnešného SZ Rumunska a prilahlých území (teda aj na juhovýchodné Slovensko a menovite do Zemplína) dostali Dáci až za vlády Burebistu. Autori recenzovanej publikácie expanziu Dákov za Burebistu považujú za posilnenie už existujúcej komunity a jej pripojenie ku kráľovstvu.

Všetky opevnenia v Dácii po jej dobytí Rímom v roku 106 boli zlikvidované ako možné hniezda odporu.

Popri strategickom význame dáckych opevnení zdôrazňujú autori publikácie aj ich význam pri kontrole obchodných ciest. Najdôležitejším artiklom bola soľ, ktorej ťažba v okolí Solotvina je doložená už v dobe bronzovej a dá sa sledovať cez antiku aj stredovek. Nálezy mincí svedčia o jej vývoze aj do vzdialených oblastí.

V Crișane je síce známych do 90 lokalít z predrímскеho obdobia, ale aj keď sa na niektorých už realizovali výsku-

my, ich výsledky ešte nie sú zverejnené. Viac oporných bodov pochádza zo Šimleujskej nížiny - z dnešného kraja Sălaj.

V kapitole venovanej organizácii a spôsobom opevňovania popisujú typy pevností podľa tvaru a možnosti prístupu, použitie opevňovacích prvkov (valy, palisády, priekopy). Pri stavbe hornej časti opevnenia predpokladajú aj používanie vodovzdorných materiálov - kože a textilu. Väčšina pevností na západnej a severozápadnej hranici Dácie vznikla v období medzi vládami kráľov Burebistu a Decebala, t. j. v 2.-1. stor. pred Kr., a mali za úlohu predovšetkým strážiť cesty smerujúce do centra ich ríše. Najvýznamnejšími sú mohutné pevnosti Magura Moigradului a Šimleu Silvaniei, ktoré boli prístupné len cez Mesešskú bránu. Súčasne bola táto oblasť kontaktnou zónou ku keltskému svetu.

V oblasti Železnej brány sa podarilo na ľavom brehu Dunaja zistiť stopy osídlenia zo 4.-3. stor. pred Kr., ktoré autori pripisujú Trákom podobnej societe. Pevnosti podobné ako vyššie opísané dácke, pochádzajú z druhej polovice 2. stor. pred Kr. - 1. stor. po Kr. V Divici sa našiel múr z neopracovaných kameňov. Tento, ako aj zvyšky kamenných veží v opevneniach pripomínajú stavby gréckych majstrov v Sarmizegetusa Regia - sídle dáckych kráľov. Úlohou pevností pri Železnej bráne bolo sledovať pohyb na Dunaji a snať aj vyberanie cla. Boli však aj východiskom pre výboje do Makedónie a Illyrie.

K historickým záverom využili A. Rustoiu a H. Pop aj písomné pramene, predovšetkým G. I. Caesara, (*De bello gallico*), popisujúceho boje Bójov s Dákmi. Citujú aj Strabónov popis Burebistovej ríše, ktorú „vytvoril za málo rokov a dostal pod nadvládu väčšinu susedov...“, ako aj jeho lokalizáciu vojen Keltov s Dákmi medzi Tisu a Balaton.

Druhá časť knihy z pera E. Nemetha je venovaná rímskym opevneniam v západnom Rumunsku. Autor v opevňovacom systéme rozpoznal 3 zóny, ktoré pri zachovaní svojej základnej funkcie majú aj špecifické rozdiely. Sú to severozápadná, západná a juhozápadná.

V SZ časti Rumunsku je ho možné najlepšie sledovať. Kastel Porolissum v katastri dnešného Moigradu (kraj Sălaj) patril k najväčším a ako ďalšie kastely a strážne veže postavené pri hlavnej ceste vedúcej do Dácie zo západu a severozápadu, slúžil na ochranu hranice a kontrolu ciest. Našla sa dokonca aj colnica. Zachovali sa názvy vojenských jednotiek, pre ktoré bol materským táborom napr. cohors I Ulpia Brittonum, cohors V Lingonum, a hlavne numerus Palmyrenorum Porolissensis.

Tábor mal dve stavebné fázy - drevozemnú zo začiatku 2. stor. (225 x 295 m) a kamennú (230 x 300 m) postavenú až začiatkom 3. stor.

Ďalšie pevnosti boli v Supuru de Sus, Romita, Buciumi, o ktorých sú známe iba základné rozmery a mená niektorých posádok do nich prevelených. Kastel v katastri Bologa (kraj Cluj), na východnej strane priesmyku Ciucea, uzatváral SZ časť opevňovacieho systému. Zistili sa tu 3 stavebné fázy - dve drevozemné (130 x 152, resp. 130 x 209 m) a kamenná, ktorá sa od predchádzajúcej odlišovala len stavebnou technikou. Je datovaná na prelom 2. a 3. stor. Prestavby vyvolali pravdepodobne zmeny garnizón, ktoré postupne posilňovali. Na začiatku tu mohla byť len časť cohors I Ulpia

Brittonum z Porolissa, neskôr sa spomínajú súčasne dve auxiliárne jednotky.

Súdiac podľa mohutných opevnení (priekopa, zemný val, kamenný múr), podobných tým aké tvorili germanско-raetský, resp. Hadrianov limes v Británii, aj tu sa poisťovala rímska armáda proti potencionálne veľkému nebezpečeniu barbarských útokov.

Zo západnej časti rímskej hranice je známy menší kastel v dnešnej obci Abrud (kraj Albá). Porovnateľný s Porolissom a Tibiscum bol kastel Micia pri dnešnej obci Vetel (kraj Hunedoara), ktorý strážil strategickú a obchodnú cestu pri rieke Mureș, vedúcu cez Partiscum (dnes Szeged) až k pannónskemu prechodu cez Dunaj pri Lugio (dnes Dunaszekcső). Staršia stavebná fáza sa nedala rozpoznať, kamenná má rozmery 181 x 360 m. Z oddielov, ktoré tu pôsobili, spomeňme aspoň numerus Maurorum Miciensium, založený za Antonia Pia v rokoch 158/160 pre potreby Micie.

V JZ úseku sú najdôležitejšie tábory Berzobis (Berzovia) a Tibiscum (Jupa, oba kraj Caraș-Severin). Berzobis mal pôvodne 40 x 40 m a patrí v celorímskom meradle k stredne veľkým - podobným ako napr. Lauriacum v Noricu. Autor predpokladá, že po víťazstve Rimanov nad Jazygmami v roku 118/119 došlo k reorganizácii obranného systému v Dácii a hlavnú úlohu na JZ prevzalo Tibiscum.

Tábor bol stredovekou zástavbou vo veľkej miere zničený, podarilo sa však zistiť 5 stavebných fáz s rozličnými rozmermi. Zdá sa, že posledný kamenný tábor vznikol spojením dvoch menších.

Prvý kastel datuje autor medzi dve Trajánove vojny a stacionovala v ňom jedna z dvoch dáckych légii: IV Flavia, alebo XIII Gemina. Posledná fáza je z čias vzniku numerus Maurorum Tibiscensium, posádky pre tento tábor.

Ostatné doteraz známe pevnosti v JZ Dácii sa nachádzajú pri dvoch hlavných cestách od Dunaja do Tibisca, kde sa spájajú a pokračujú cez Ulpia Traiana (Sarmizegetusa) až po Porolissum. Prvá z týchto ciest vychádzala od dnešnej Banatskej Palanky.

Ďalšie kastely sú pri ceste Orșova (dnes Dierna, kraj Caraș-Severin) - Tibiscum. S antickým Praetoriom sa spája Mehadia a na severnom brehu Dunaja Pojejena, oba kraj Caraș-Severin. Cohors V Gallorum et Pannoniorum bola asi jediná, ktorej materským táborom bola Pojejena počas celej doby existencie provincie Dácia. V prípade potreby sa spájali posádky dvoch aj viacerých pevností.

Rímsky obranný systém v Dácii sa javí ako centralizovaná štruktúra pod vedením miestodržiteľa. Úspešne fungoval do konca principátu. Až nájazdy spoza hraníc, za cisára Aureliana v rokoch 270-275 donútili Rimanov opustiť túto hranicu a vzdať sa provincie.

Pevnosti v dobe laténskej tvorili hranicu ríše. Územie medzi Dunajom a Tisou ovládali Jazygovia, a práve dácke pevnosti slúžili aj na to, aby zabránili ich postupu ďalej na východ. Po porážke Decebala Trajanom prestali dovtedajšie pevnosti existovať a Rimania si začali budovať svoj vlastný obranný systém, ktorý bol zameraný proti vonkajším nepriateľom, ale aj vnútorným vzburám. Okrem vojenských akcií si Rimania zabezpečovali hranice aj uzatváraním dohôd, napr. s Roxolanmi v rokoch 117/118., neskôr aj s Jazygmami. K výraznému posilneniu

západodáckej hranice došlo za Hadriana, keď boli najväčšie tábory doplnované ďalšími jednotkami. Boli to predovšetkým Porolissum, Micia a Tibiscum. Podobné presuny vojsk sa uskutočnili aj za vlády Antonia Pia. Počas Markomanských vojen v druhej polovici 2. stor. ohrozovala Dáciu protirímska koalícia, v ktorej boli aj Jazygovia, najmä západnú hranicu. Ich útoky sa ukončili uzavretím mieru.

Publikácia „Limes Dacicus occidentalis“ prináša prehľad o dejinách výstavby a fungovania obranného systému v časoch existencie Dáckej ríše, ale aj neskoršej rímskej provincie.

V spojitosti s lokalitou Zemplín, ktorej hradisko postavené v dobe laténskej má analógie práve v opevneniach dáckeho hraničného systému, ako aj s dáckymi nálezmi z hrobov z prelomu letopočtov, odkrytými naproti hradisku, sme vyslovili už dávnejšie predpoklad, že Zemplín mohol byť jedným z významných bodov západnej hranice Dáckej ríše pred vpádom Rimanov (Lamiová-Schmiedlová, M.: Les armes et l'armement dans les nécropoles Daces. In: D in istoria Europei romane. *Oradea* 1995, 109).

Výskumy uskutočňované v SZ Rumunsku ukazujú, že kontakty tohoto územia a horného Potisia boli intenzívne aj na prelome letopočtov a v dobe rímskej a historické pramene, ktoré sa ich týkajú môžu byť nápomocné aj pri štúdiu našich dejín.

Mária Lamiová-Schmiedlová

Satu Mare. Studii și Comunicari. Seria Arheologie XVII-XXI/I, 2000-2004. Po päťročnej prestávke vyšiel znovu zborník múzea v Satu Mare v Rumunsku. Na rozdiel od predchádzajúcich rokov sa teraz objavili dva zväzky: I. seria arheologie a II. seria istorie - etnografie - arta.

Úvodom sú spomienky na zosnulých bádateľov pôsobiacich v oblasti Satu Mare. Georghe Lazin (1946-2004) a Neța Lercoșan (1950-1999) navzdor predčasnému odchodu zanechali bohatú publikačnú činnosť, ktorá je uvedená v zborníku.

Cristian Virag: Așezăria grupului neolitic Pișcolt din nord-vestul României. The Settlements of the Neolithic Pișcolt-Group in Northwestern Romania (13-26). Súpis lokalít neolitickej skupiny Pișcolt na území SZ Rumunska a jej vzťahy so SV Maďarskom, V Slovenskom (výskumy L. Hájka, J. Vizdala a S. Šišku) a na Ukrajine.

Ilie Sălceanu: Contribuții la cunoașterea cadrului ecologic din eneoliticul final în vestul României. (Beiträge zur Kenntnis der ökologischen Umwelt aus Endphase der Kupferzeit in Nordwesten Rumäniens (27-30). Výsledky pozorovaní ekologickej situácie koncom eneolitu.

János Németi: Mormântul de incineratie în urnă descoperit la Carei-Bobald din epoca bronzului timporiu și problematica acestei perioade din nord-vestul Transilvaniei. An Early Bronze Age Cremation Burial Discovered at Carei-Bobald and the Problem of this Period in North-

western Romania (31-37). Príspevok k otázke vzniku otomanskej kultúry.

Liviu Marta: Un complex arheologic din epoca mijlocie a bronzului descoperit la Halmeu. A Middle Bronze Age Dwelling Discovered at Halmeu (41-46). Výskum na sídlisku kultúry Suci de Sus.

Ciprian Astaloș: Repere privind functionarea „instituției darului“ la societățile barbare ale epoci fierului. Repères concernant la fonction de l'institution du don chez les sociétés anciennes de l'époque du fer. (47-57). K otázke inštitúcie druidov v trácko-geto-dáckej spoločnosti.

V. Kotigoroșko/I. Prochnenko/V. Čubote/R. Gindele/L. Marta: Mogilnik Malokopaňskogo gorodišča. The Necropolis of Malaia Kopania Fortified Settlement (59-69). Žiarové pohrebisko z I. stor. n. l. s nálezmi germánskeho rázu.

Robert Gindele: Probleme privind ceramica dacică și germanică din așezările din nord-vestul României. Probleme zur germanischen und dakischen Siedlungskeramik in Nordwesten Rumäniens. (71-88). Pokus o etnické zatriedenie keramiky z 2.-4s tor.

Dan Băcuet-Crișan: Elemente de habitat medieval timpuriu în nord-vestul României. Locuințe și anexe din secolele VII-IX descoperite pe teritoriul județului Sălaj. Early Medieval Settlements in Northwestern Romania. Dwellings, Pits and Ovens discovered in county of Sălaj, dating between the 7th and 9th century (89-111). Nové výskumy na náleziskách zo 7.-9s tor.

Daniela Marcu Istrate/Péter Levente Szócs: Sondaje arheologice la biserica reformata din Hodod (jud. Satu Mare). Archaeological Excavations at the Calvinist Church of Hodod, County of Satu Mare (113-120). Výskum kostola v spojitosti s rekonštrukciou. Terajší stav z 15. stor., zistené staršie nedatovateľné časti.

Daniela Marcu Istrate: Cahle medievale din Transilvania. Colecția Muzeului National de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca. Medieval Stove Tiles of Transylvania. The Collection of the National Museum of History of Transylvania, Cluj-Napoca (121-186). Katalóg 296 kachlíc zo 14. až 17. stor.

Záver zborníka tvoria recenzie nových rumunských publikácií; Eugen Comșa/Gheorghe Cantacuzino: Necropola neolitică de la Cernica, București 2001; Neța Iercoșan: Cultura Tiszapolgár în vestul României. Cluj-Napoca 2002; Németi János/Molnár Zsolt: A tell telepek elterjedése a Nagykárolyi-síkságon és az Ér völgyében. Cluj-Napoca 2002; Alexandru V. Matei/Ioan Stanciu: Vestigii din epoca romană (sec. II-IV p. Chr) în spațiul nord-vestic al României. Funde der römischen Kaiserzeit (2.-4. Jh. n. Chr.) in Nordwestgebieten Rumänien. Zaláu - Cluj-Napoca 2000.

Je treba privítať, že sa kolegom v Satu Mare podarilo obnoviť vydávanie muzeálneho zborníka a to dokonca ešte v rozšírenom prevedení. Nálezy zo severozápadného Rumunska sú veľmi bohaté a s územím východného Slovenska majú početné kontakty. Mnohé z nich však doteraz neboli zverejnené. Dúfajme, že k tomu dôjde v najbližších číslach Satu Mare.

Mária Lamiová - Schmiedlová

SKRATKY POUŽITÉ V LITERATÚRE

- Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest
- Acta Arch. Carpathica = Acta Archaeologica Carpathica
- Acta Geol. Geogr. Univ. Comeniane. Geographica = Acta Geologica et Geographica Universitatis Comenianae. Geographica. Bratislava
- Acta Mus. Napocensis = Acta Musei Napocensis
- Arh. Moldovei = Arheologia Moldovei
- Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő
- Arch. Hungariae = Arch. Hungariae
- Arch. Korrb. = Archäologisches Korrespondenzblatt Urgeschichte, Römerzeit, Frühmittelalter
- Arch. Rozhledy = Archeologické Rozhledy. Praha
- AVANS = AVANS. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku. Nitra
- Baltic Pontic Stud. = Baltic - Pontic Studies. Poznań
- BAR = British Archaeological Reports. Oxford.
- Ber. RGK = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main
- Bibl. Thracologica = Bibliotheca Thracologica. București
- Commun. Arch. Hungariae = Communicationes Archaeologicae Hungariae. Budapest
- Cron. Cerc. Arh. Campania = Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania. Cluj Napoca
- Čas. MSS = Časopis Muzeálnej Slovenskej spoločnosti. Martin
- Egri Múz. Évk. = Az Egri Múzeum Évkönyve. Eger
- Eph. Napocensis = Ephemeris Napocensis
- Folia Arch. = Folia Archaeologica. Annales Musei Nationalis Hungarici. Budapest
- Gel. Soc. Amer. Mem. = Geological Society of America Memoirs
- Geogr. Čas. = Geografický Časopis. Časopis Geografického ústavu SAV v Bratislave
- Germania = Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main
- Herman Ottó Múz. Évk. = A Herrmann Ottó Múzeum Évkönyve
- Hist. Carpatica = Historica Carpatica. Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach. Košice
- Hist. Slov. = Historica Slovaca. Sborník Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. Bratislava
- Jósa András Múz. Évk. = A Jósa András Múzeum Évkönyve. Nyíregyháza
- Inv. Arch. Rumänien = Inventaria Archaeologica. Rumänien
- Krásy Slov. = Krásy Slovenska. Obrázkový časopis venovaný prírodným krásam a zaujímavostiam Slovenska, turistike, cestovnému ruchu, horolezectvu, jaskyniarstvu, ochrane prírody a národopisu. Bratislava
- Mat. Arch. Nowej Huty = Materiały Archeologiczne Nowej Huty
- Mat. i Issled. Arch. SSSR = Materialy i Issledovanija po Archeologii SSSR
- Mineralia Slov. = Mineralia Slovaca. Časopis Slovenskej geologickej spoločnosti
- Miskolci Herman Ottó Múz. Közl. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei
- Mitt. Arch. Inst. Ungar. Akad. = Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften
- Móra Ferenc Múz. Évk. = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged
- Múzeum (Bratislava) = Múzeum. Metodický, študijný a informačný časopis pre pracovníkov múzeí a galérií. Bratislava
- Nové Obzory = Nové Obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Košice
- Nyíregyházi Jósa András Múz. Évk. = A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve
- Pam. Archeol. = Památky Archeologické. Praha
- Pam. Prír. Bratislavy = Pamiatky a príroda Bratislavy. Bratislava
- Pravěk NŘ = Pravěk. Nová Řada. Sborník Příspěvků Moravských a Slezských Archeologů. Brno
- PBF = Prähistorische Bronzefunde
- Prähist. Zeitsch. = Prähistorische Zeitschrift
- Prob. Muz. = Probleme de Muzeografie
- Rég. Füzetek = Régészeti Füzetek
- Rég. Tanulmányok Kelet-Magyarországról = Régészeti tanulmányok. Kelet-Magyarországról. Debrecen
- Sbor. Fil. Fak. UK = Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava
- Sbor. II. sjezdu čs. geografů v Bratislavě, 1933 = Sborník II. sjezdu československých geografů
- Sbor. Prací Fil. Fak. Brno = Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské Univerzity. Brno
- Sbor. Prírodoved. klubu v Košiciach III, v rokoch 1935-1937 = Sborník Prírodovedného klubu v Košiciach
- Sbor. SNM, Hist. = Sborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava
- Slov. Archeol. = Slovenská Archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra
- Slov. Kras = Zborník Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši. Liptovský Mikuláš
- Sprav. SSS = Spravodaj Slovenskej speleologickej spoločnosti. Liptovský Mikuláš

- Stud. Arch. = Studia Archaeologica
Stud. Arch. = Studia Archaeologia
Stud. Hist. Nitriensia = Studia Historica Nitriensia.
Nitra
Stud. și Cerc. Istor. Veche = Studii și Cercetări de Istorie
Veche și Arheologie
Štud. Zvesti AÚ SAV = Študijné zvesti Archeologického
ústavu Slovenskej Akadémie vied. Nitra
Veröff. Mus. Ur-u. Frühgesch. Postdam = Veröffentlichungen des Museums für Ur-und Frühgeschichte
Postdam
Vlast. Štud. Gemera = Vlastivedné Štúdie Gemera.
Martin
Vlast. Zbor. Považia = Vlastivedný zborník Považia.
Martin
Vsl. Pravek = Východoslovenský pravek. Nitra
Wiener Prähist. Zeitschr. = Wiener Prähistorische Zeitschrift. Wien
Zbor. SNM, Arch. = Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia. Bratislava
Zbor. SNM, Hist. = Zborník Slovenského národného múzea. História. Bratislava